

Bjørn Andersen

Albanske Studier

Bind 1

Albansk historie # 10

BA FORLAG • SØBORG 2002

© BA Forlag, Søborg, København.

1. udgave, 1. oplag - Oktober 2002.

ISBN 87-90722-19-1 (Samlet = bd. 1, bd. 2 og CD)

ISSN 1600-5791 (Albansk Historie)

Eftertryk eller kopiering kun efter gældende regler.

Dette gælder også edb-mæssig udnyttelse.

Er du i tvivl kan du altid sende en mail.

BA FORLAG

Bjørn Andersen
Valdemars Allé 63
2860 Søborg

E-mail: post@bjoerna.dk

Webside: <http://www.bjoerna.dk>

FORBEMÆRKNINGER

Af forskellige grunde har jeg besluttet at udskille mine litteraturkommentarer fra »*Albansk Almanak*« og at trykke dem »for sig«.

De to første bind »*Studier*« samler kommentarerne fra de sidste 3 år på ét sted og i én pdf-fil, også kommentarerne fra »*Krudttønden i baghaven*« og »*Fra Kosovo til Kosóva*« - hvilket gør dem mere håndterlige, ikke mindst under elektroniske søgninger.

Justeringer. Synspunkter med »begrænset holdbarhed«

Teksten er justeret forskellige steder, især når jeg er faldet over sproglige uklarheder.

Nogle steder har jeg udbygget teksten - det gælder især afsnittet om »humanitær intervention«, hvor jeg er gået videre med problemstillingen *legitimitet* over for *legalitet*. Det vil sige med spørgsmålet om hvor vidt noget kan være »rimeligt« eller »nødvendigt«, selv om det ikke er »lovligt«. Denne problemstilling er af relevans i diskussionen om interventionen i Kosóva, men den har også betydning i andre sammenhænge.

Der er visse overlapninger mellem de enkelte tekster. Dem har jeg i det store og hele ladet stå for ikke at tvinge nogen - som ikke er interesseret - til at læse »det hele«, men især fordi det ville nødvendiggøre en mere gennemgribende omarbejdning, og så ville der blive tale om en helt anden bog end jeg havde tænkt mig.

Der er passager der er forældede, fordi historien er gået videre. Jeg har i det store og hele ladet »det gamle« blive stående, undertiden har jeg dog tilføjet en note om at tingene har ændret sig »siden da«, eller at teksten er skrevet på et bestemt tidspunkt.

Den vigtigste grund til at jeg har ladet det »gamle« blive stående er at det dermed bliver mere indlysende at teorier, konklusioner og synspunkter - på det samfundsmæssige område - har en større eller længere, men under alle omstændigheder *begrænset* holdbarhed; det er relativt få samfundsmæssige teorier, konklusioner og synspunkter der kan siges at være »evigtgyldige« eller »langtidsholdbare«. *Denne* synspunkt falder dog formentlig i denne sidste kategori.

Synspunktet om 'begrænset holdbarhed' udtrykkes eksplicit i flere af kommentarerne, således i kommentaren til Machiavelli og i kommentaren til Clausewitz. Jeg opfatter det som et af »mine« grundlæggende synspunkter, selv om det - som det vil fremgå - er udviklet for adskillige århundreder siden.

Blandt de synspunkter som har (eller bør have) relativ lang holdbarhed er også et synspunkt om at man generelt bør vælge *dialogen's* vej når det gælder videreudviklingen af synspunkter og teorier. Det er først når man tør *diskutere* sine synspunkter med andre - principielt hvilke som helst andre - at synspunkterne kan udvikle sig og nå deres »maksimum«. I den sammenhæng bør man ønske sig at »modstanderen« er så stærk og kompetent som overhovedet muligt.

Man bør imidlertid også opfatte - eller vælge - *dialogen* som et grundprincip når det gælder konfliktløsning (jf. s. 34 og flere andre steder).

En ny kommentar. Asymmetrisk krigsførelse

Der er tilføjet en enkelt ny kommentar - nemlig til Hans Hækkerup's bog »*På skansen*«, hvilket har givet anledning til at tage forskellige temaer op til vurdering, eventuel revurdering.

Hans Hækkerup er i øvrigt én af dem der bruger begrebet »asymmetrisk krigsførelse«, et begreb der er blevet meget udbredt på det senere¹⁾. Som oftest tænkes der på terroristisk krigsførelse.

Jeg har selv brugt begrebet siden »*Fra Kosovo til Kosóva*« (1999)²⁾, men til at beskrive situationer hvor to parter agerer på meget forskellig måde over for hinanden. Således da NATO - med Amerikanerne i spidsen - valgte at bombe fra fly og ikke at operere på landjorden, mens den anden part - Serberne, som allerede »stod« på landjorden, »svarede« ved at jage den Albanske befolkning på flugt, men ikke ved at forsøge at operere i luftrummet. Det var desuden karakteristisk at de Serbiske styrker holdt sig »inden for den geografiske ring«³⁾.

Hvis den ene part agerer i én arena eller i ét »luftlag«, og den anden svarer igen på en anden eller i et andet »luftlag«, har den anden ageret asymmetrisk.

Der er ikke - som jeg bruger ordet - nogen som helst *værdiladning* i det. Begrebet benyttes som et teknisk, et beskrivende eller eventuelt et videnskabeligt begreb, ikke som et »kritisk«, politisk eller moralsk.

Bøger der burde have været omtalt

Der er mange andre bøger der burde have været læst eller omtalt. Nogle *har* jeg været igennem og vil skrive om ved lejlighed. Det gælder John Wilkes der har skrevet om arkæologi - og Nina Rasmussen der omkring 1995 var på tur rundt i Albanien på en lille »Honda« og bagefter skrev sin meget indtagende bog: »*Som en albansk jomfru*«. Endelig er der naturligvis Franz von Jessen's beretninger fra begyndelsen af 1900-tallet og frem til 1' Verdenskrig som jeg efterhånden har læst i mange gange.

Det er karakteristisk for alle tre, Wilkes, Rasmussen og Jessen, at de - på hver deres måde - har arbejdet »i dybden«.

Ret og uret blandt Albanerne. Legalitet og legitimitet

Andre bøger vil blive taget op i forbindelse med min undersøgelse af »*Ret og uret blandt Albanerne*«, som »*Albanske Studier*« er et afsæt til. I den kommende undersøgelse vil forholdet mellem legitimitet og legalitet blive diskuteret yderligere, ikke så meget i relation til »humanitære interventioner«, snarere i relation til en gammel opfattelse på Balkan om at familiens og

1) Under den afsluttende redigering har jeg været på nettet og blandt andet fundet en artikel af Dr Kathleen C. Bailey fra slutningen af 2001: »*Iraq's Asymmetric Threat to the United States and U.S. Allies*«. Kathleen Bailey skriver: »*Iraq's threat to the U.S. and its allies can be aptly described as "asymmetric," a term that has recently been used in national-security and defense-related literature to describe threats posed by some nations that are, overall, militarily less-capable than their opponents. "Asymmetric" describes a situation in which an adversary employs weaponry or tactics in unexpected or unsanctioned ways. Asymmetry also describes a situation in which the attacker is willing to use weapons and tactics that the victim is unwilling to use, possibly because they are viewed as immoral or illegal. The use of asymmetric weapons and tactics can enable an adversary to win against a more powerful enemy—an enemy that may be unable or unwilling to respond in-kind—as history has repeatedly proven.*

Of course, the concept behind the term asymmetry is not new. When the American revolutionaries used unexpected guerilla tactics to fight British Redcoats, they refused the "tradition" of lining up in a row, with high visibility, to fire muskets at opponents. When North Korea and others stockpile biological agents for potential use against nations that have sworn use of such weapons, they are refusing to abide by international treaties and norms«.

Artiklen er fundet på: <http://www.au.af.mil/au/au/bibs/asm/asw.htm> Begrebet 'asymmetrisk krigsførelse' har indholdsmæssigt - mange år på bagen, men er muligvis ikke så gammelt som 'specifik formulering'. Det fremgår af <http://www.jfsc.ndu.edu/library/bibliography/asymmetric.html> - at det for eksempel er det blevet brugt i 1997 af Michael R. Lwin i: »*Great Powers, Weak States and Asymmetric Strategies*«. Monterey, CA: Naval Postgraduate School.

2) Afsnittene indgår i Clausewitz-afsnittet i »*Albanske studier*«, s. 153.

3) Se nærmere i kommentarerne til Bjøl og Clausewitz senere i »*Albanske Studier*«, henholdsvis s. 37 og s. 153. Se også s. 98.

»klanens« hensyn skal varetages først, og at hensynet til almenvellet derfor må komme i anden eller tredje række - hvis det overhovedet *skal* indgå.

På en måde handler den kommende undersøgelse også om forholdet mellem stat og samfund og om statens eventuelle *gennemslag* i »fjerne« dele af samfundet. I dén forbindelse skal jeg henvise til Thomas Harder's diskussion af begreberne *patria* og *pæse*⁴⁾; jeg tror hans sondring er overordentlig relevant i en undersøgelse af Albanske forhold.

I »Ret og uret blandt Albanerne« vil jeg se nærmere på legalitetens og legitimitetens agenter og manifestationer - det vil sige såvel deres formål og begrundelser, deres indhold og udtryk - og også på forholdet mellem disse forskellige »størrelser«.

At der eksisterer forskellige legitimiteter og legaliteter er åbenbart, også når det kun gælder forhold i Danmark. Jeg har gennem nogen tid fulgt en sag som verserer ved Retten i Næstved, *skrotsagen* som den kaldes i daglig tale⁵⁾. Anklagerne mener at nogle nærmere bestemte personer - med John Madsen fra Grænge i spidsen, har unddraget statskassen omkring 100 mio kr. - og at der har været brugt en række mellemænd eller »stråmænd« samt udenlandske firmaer for at kunne realisere dette forehavende. De anklagede nægter sig skyldige.

Det fremgår tydeligt af de retsmøder jeg har overværet, af dét sagsmateriale jeg har orienteret mig i og af de samtaler jeg har ført med nogle af aktørerne at sagen også handler om et »møde« mellem meget forskellige »verdener« eller »kulturer«.

Grundlæggende synspunkter

I det afsluttende afsnit har jeg forsøgt at skitsere nogle grundlæggende synspunkter (s. 347 ff.).

Det er ikke synspunkter der er udviklet *over natten*, men over et stykke tid. Disse synspunkter er på én gang en slags opsummering af de hidtidige studier og et udgangspunkt for den kommende undersøgelse.

Den konkrete anledning til at jeg har nedskrevet dem var læsningen af Kaj Sørlander's bog om menneskerettighedernes »begrebslogiske begrundelse«. Jeg er - tror jeg - ikke enig med Sørlander, men jeg har fundet hans gennemgang meget inspirerende - og har formuleret noget, der - i hvert fald på *nogle* punkter - »stammer« fra Immanuel Kant.

Georg Christian Holstein

Jeg har benyttet lejligheden til at fremlægge noget materiale om Georg Christian Holstein der i slutningen af 1600-tallet var i Kosóva for Habsburgerne. På et senere tidspunkt vil jeg prøve at grave yderligere materiale frem, men det bliver ikke nemt. Det var den Engelske historiker Noel Malcolm der - med sin bog om Kosóvas historie - satte mig på sporet af Holstein. Jeg kontaktede Malcolm, som gav mig en henvisning til Wien. Wienernes svar førte mig til at spørge på Landsarkivet i Aabenraa, og i Aabenraa kunne man oplyse at jeg blot skulle cykle ind til Rigsarkivet, der også déngang lå i København.

Søborg, oktober 2002

Bjørn Andersen

4) Jævnfør »Albanske Studier«, s. 339.

5) Jeg kom i forbindelse med én af sagens aktører i forbindelse med »Neva«-projektet, jævnfør min & Andreas M. Røpke's: »Neva - historier om et skib« (2002), se eventuelt nærmere på: <http://neva.hjem.wanadoo.dk/index.html>

Indholdsfortegnelse

Bind 1	1
FORBEMÆRKNINGER	3
Justeringer. Synspunkter med »begrænset holdbarhed«	3
En ny kommentar. Asymmetrisk krigsførelse	3
Bøger der burde have været omtalt	4
Ret og uret blandt Albanerne. Legalitet og legitimitet	4
Grundlæggende synspunkter	5
Georg Christian Holstein	5
POLITIK	21
Kan man lære af Historien? [Bjørn]	21
Bjørn	21
Den ældre bog: » <i>International Politik</i> «	21
Interesserne - de objektive og de subjektive	22
Forholdet mellem praktisk Politik og politisk Videnskab	23
De store teoretikere	24
Nationalisme. Særligt på Balkan	26
Nationalismens 4 <i>elementer</i>	27
(1) En stat - ofte i konflikt med andre stater	27
(2) En fælles kulturel opfattelse eller baggrund	27
(3) En opfattelse af de andre	28
(4) Økonomiske og sociale forskelle	29
Suverænitet og Subsidiaritet	30
Bevidsthed, begrundelser og <i>dobbelt bogholderi</i>	32
Informationer	33
Fejlkalkulationer i forbindelse med Kosóva-konflikten	35
Symmetri og Asymmetri	37
Den nye bog: » <i>Hvordan fred?</i> «	37
Den dybere mening?	38
Hegemoni og magtbalancer. Alliancer	42
Diplomati og tillid	43
Massemedierne: Diplomati som <i>sportskamp</i>	44
Bjørn og Jugoslavien	44
De naturmæssige forholds betydning	45

Jugoslavien, fortsat	46
Bjøl's kvindesyn	49
Niccolò Machiavelli	50
Jan Lindhardt's fortolkning	50
»Fyrsten«'s Machiavelli	50
Magten	51
Lars Wissing's tolkning	51
Forholdene ændrer sig	51
Skæbnen	52
Nødvendigheden	52
Den økonomiske basis. De Tyske byer	53
Det Osmanniske Rige's særlige styrke	53
Fyrstens opgaver	53
At ville det gode og gøre det nødvendige	54
Svigefuldheden: <i>Naturligvis!</i>	54
<i>Dolus bonus</i> - det gode bedrag	54
Integration frem for besættelse	55
Brug af leje- og hjælpetropper	55
Ahmet Zogu og Machiavelli	56
Hensynet til publikum	56
Milošević som Machiavelli'st?	57
NATO-landene som Machiavelli'ster?	58
Den politiske ledelse i UÇK	58
Samuel P. Huntington: »The Clash of Civilizations«	59
Paradigmeskiftet efter Murens fald	60
Huntington's <i>fortolkning</i> . Civilisationsbegrebet	62
Den Vestlige Civilisations særlige styrke	63
Moralske værdier. Religionens betydning	63
Den Vestlige Civilisations identitetsproblemer	64
Demografiske forhold	65
Handel og økonomisk samkvem	66
Kunne økonomiske relationer have nyttet?	66
Huntington's apokalyptiske fremtidsscenario	67
Russerne	67
Forholdet til den Muslimske Civilisation	68
Hvorfor fulgte USA ikke Huntington?	69
Hvorfor gjorde de Ortodokse heller ikke som de skulle?	71
Materielle og immaterielle konflikter i Kosóva	72

Flere kulturer - i USA og i Kosóva	73
Aktører på mange niveauer	74
Afsluttende vurdering	74
Samuel Huntington om Kosóva-krigen	76
Islam contra Vesten [Samuel P. Huntington og Poul E. Andersen]	77
Strobe Talbott: <i>Den Amerikanske Platform</i>	80
Principperne om Demokrati og Selvbestemmelse	80
Ikke mission, men egen-interesse	80
Tyranni og befrielseskamp	80
Den Serbiske trussel	81
Ikke identitet mellem etniske grænser og statsgrænser	81
Bosnien-Hercegovina	81
Kosóva skal <i>ikke</i> indgå i et Stor-Albanien	81
Det nye Europa	82
Jugoslavien	82
Udfordringen	82
<i>Kommentar</i>	82
Henry Kissinger: »New World Disorder«	84
Huntington og Kissinger	84
Forholdet til Kineserne	84
Russerne	85
Europæiske aktører	85
Moralske og etiske formål	86
Krigen må føres til ende - men	86
FILOSOFI OG ETIK	87
Immanuel Kant	87
Hegel og Marx	89
Er Den Vestlige Etik umulig? [Kaj Sørlander]	90
Sørlander undrer sig	90
Det Begrebslogiske Standpunkt	91
Det Demokratiske Standpunkt	91
Er der - logisk set - andre veje end den »Begrebslogiske«?	92
Helhedens Standpunkt	92
Islam	93
Humanitær Intervention	94
Dialogens standpunkt	95

INTERNATIONAL RET - FOLKERET	96
Proportionalitet	96
Symmetri og asymmetri	98
Må man? Bør man? Skal man? [DUPI]	99
Legalitet og legitimitet	99
Aktionen i Kosóva var ulovlig	100
Oversigt: Legalitet og legitimitet i krigsførelse	102
Oversigt: Internationale domstole	103
Politiske overvejelser	104
Hvad havde Sikkerhedsrådet gjort?	104
Ruslands og Kinas standpunkter?	105
<i>Det Unipolære Øjeblik</i>	105
<i>Global Folkeret?</i>	105
Midlerne smitter af	106
Politisk-Juridiske strategier	106
Den »tredje« vej?	107
Den »tredje« vej til Kosóva?	107
Med en større indsigt ...?	108
Den <i>moraliske</i> ubalance	108
Folkeretten i realpolitisk klemme [Peter Viggo Jakobsen]	110
4 centrale spørgsmål	110
NATO-aktionen var ulovlig	110
Folkerettens dynamik	111
5 nye spørgsmål	111
Sammenbruddet i Rambouillet	111
Blokering	112
Behov for at kunne gribe ind	112
Casuistik ?	112
Retstilstanden <i>ER</i> ændret	112
Den Amerikanske »Undtagelse«	113
Hvorfor skiftede den Danske Regering standpunkt?	113
UM Helveg Petersens opfordring til Stormagterne	113
En ny kodeks?	114
Robin Cook's tale 28.1.2000	114
Fra Militær til Militært Politi	115
Tillæg	115

»Skriftlig Redegørelse til Folketinget om Humanitær Intervention« (R10)	117
Indledende kommentar	117
Fra R10 til R98. På besøg i Niels Helveg's papirkurv	118
Redegørelse af 14/3 2000 om humanitær intervention	120
1. Baggrund	120
2. Folkeretten og humanitær intervention	120
3. Humanitær intervention med mandat fra FN's Sikkerhedsråd	121
4. Humanitær intervention uden mandat fra FN's Sikkerhedsråd	121
5. Politiske og moralske aspekter af humanitær intervention	122
6. Perspektiver	122
7. Konklusion	124
Intervention i Kosovo [»Politica«]	125
Var NATO's aktionen berettiget?	125
Motiverne ... og resultaterne [ultimo 2001]	127
Uenigheden i NATO	128
<i>Hvem væltede Milošević?</i>	128
Kosóva-konfliktens årsager	129
Hvad <i>har</i> man tænkt om årsagerne?	130
Hugo Grotius [Huig de Groot]	131
Selvstændighed og International Orden [Rasmus Abildgaard Kristensen]	132
Fokus	132
Kritiske bemærkninger	132
Sproglige uskarpheder	134
En <i>masterplan</i> ?	134
Afslutning	135
SIKKERHEDSARKITEKTUR	137
Efter Kosóva [Vibeke Sperling m.fl.]	137
Det kollektive svigt. Misforståelserne	137
Milošević' fejltagelser	138
» <i>Operation Hesteko</i> «	138
Milošević' kalkyler	138
NATO's fejltagelser ... og dét der er værre	139
<i>Man kommer længere med smørelse</i>	139
Glatførekørsel	140
Folkeretten »før« og »i fremtiden«	140
Særligt om Albanien	141
Kosóva	141

Serbien	142
Her løber det vist over ?	142
MILITÆR STRATEGI OG TAKTIK	143
Carl von Clausewitz	143
Clausewitz: »Om Krig«	144
Erling Bjøl's vurdering	144
Clausewitz som specialtilfælde?	145
En alternativ fortolkning. Indledning	145
Naturvidenskab og historievitenskaber (krigsvidenskab)	147
Hvad Clausewitz kan lære os på det generelle plan?	148
Matematik og skak. Sikker kalkulerings?	150
<i>Vandt jeg?</i> spurgte mesterbokseren Brian Nielsen	150
# 1. Ringen: Den geografiske begrænsning	151
# 2. Strategien - og: #3. Ressourcerne	152
# 4. Komplexiteten. Polaritet og symmetri	153
Asymmetri og mangel på parallelitet	153
Interesse og interesseløshed	154
Politik og krig	155
Politik og krig - i relation til Kosóva	156
Den politiske og civile udvikling siden Clausewitz	156
Konkret anvendelse af Clausewitz på nutidige forhold	156
Afsluttende om Clausewitz	156
Mao Zedong	158
Mao Zedong: »Om Guerillakrig«	160
Tre disciplinære hovedregler og otte punkter man bør notere sig	160
Politik og guerillakrig	162
Den historiske udvikling	163
Modoffensiven	165
Afslutning	166
UÇK's erklæring mod etniske overgreb på Serberne	166
Alt godt fra havet? [Lars R. Møller]	168
Historie og historier	168
Det Gode og det Onde	169
Indsigt og forestillingsevne	169
Lidt Germansk Grundighed havde været på sin plads	169
Var Albanerne ikke med?	170
Markus Wolf	171

Indfølingsevne er Alfa og Omega	171
Arabiskkyndige sprogofficerer	172
De Danske »Miljøer«	172
Et spørgsmål om tillid?	173
Registrering	174
Terrorisme	174
Småtingsafdelingen	177
Den gamle mand med stokken [Lars R. Møller]	178
I Bosnien i '94	178
Militærhistorie og militærpsykologi	179
Missionen	180
Åbenmundethed	180
»Operation Bøllebank«	180
Asymmetri	181
Ressourcerne	182
Møller's eftertanker	182
Værnepligtige og professionelle?	183
Et par kilo salt	183
 Bind 2	 185
 HISTORIE OG HISTORIESKRIVNING	 202
De lange linier [Henning Mørk]	202
Engagement og objektivitet	202
Den <i>sammensatte</i> historie	202
Osmannerriget som et <i>moderne</i> styre	203
Banderne	203
<i>Devshirme</i>	203
Mehmet Pasha Sokolovic	203
Bogen går frem til 1800	204
Albanien og Kosóva	204
Slaget på Kosóva Sletten 1389. Sandhed og myter?	204
Gjergj Kastrioti Skanderbeg	205
Köprülü'erne	206
Den Serbiske Udvandring i 1690	206
Kara Mahmud Bushati	206
Ali Pasha af Tepelena	206
Osman Pasha Pasvanoglu	206

Egen interesse? Fælles interesse?	207
Styrken ligger i overblikket	207
Nogle eksempler fra småtingsafdelingen	207
Ortodoksi og Tyrkertro [Carsten Riis]	208
Bogens struktur	208
De Bulgarske Tyrker	208
<i>Inderst inde er de Sláver</i>	209
Myterne	210
<i>Millet</i> -ordningen	211
<i>Devshirme</i>	212
Hvad er en Nation? Hvad er en Nationalitet? Hvad er en Etnisk gruppe?	213
Kirke og Nation	213
Objektive og subjektive elementer	214
Nation og Stat	214
Efterskrift	215
Det store sammenbrud [Gunnar Nissen]	217
Kosóva ... et problem	217
Josip Broz Tito	217
Milovan Djilas	217
Dayton [Carl Bildt]	219
FOLK PÅ BALKAN	220
En god bog ... sådan da [Thomas Hjortsø]	220
Den <i>Balkanske</i> hverdag	220
Temperamentet løber af med Hjortsø	220
Milošević og hans familie	220
Hvem er Milošević - hvad er han ansvarlig for?	221
Konflikten i Kosóva	221
Er der et <i>personligt</i> mønster?	222
Sanktioner	222
Skud for boven	222
Albanerne	223
Noget der undrer	223
PÅ REJSE I ALBANIEN. ENGLÆNDERNE	225
Edward Lear - den nysgerrige englænder	225
Han'en	225
Europæerne i Albanien	226

Rejse til hest og til fods	227
Bey'erne	227
Renlighed	228
Lear's tegninger	228
Gegerne mod nord og Toskerne mod syd	228
Kvinderne. Giftermål	228
Slægtsfejderne. Blodhævn	229
Byron og Ali Pasha	229
Etnografisk kort over Albanien	230
Langt fra alfarvej [Edith Durham]	231
Edith Durham	231
»High Albania«	232
Åben og imødekommende	233
Modsætningerne. Stormagterne	233
Ungtyrkerne	234
Pennen	234
... geværet	234
- og pennen igen	234
Gensidig forundring	235
Respekten og humoren	235
Religionen	236
Brudesalg	236
De Albanske Jomfruer	237
At svigte sit løfte	238
Afblæsning og indgriben	238
Historien om den Hæslige Brud	239
<i>Urimelige</i> drab	240
Tyveri af heste og får	240
Overfald på rejsende	240
Lek Dukagjin's Kanún	240
Undtagelser	241
Besa	241
Hvad mente man om blodhævn og fejder?	242
Stammerne. Folkeslagene	242
Osmannerne. Islamisering	244
Et sidespring om Enver Hoxha	244
Når Osmannerne kom på kant med Albanerne	244
Nutiden	244

Blandede følelser [Robert Carver]	246
Bristede forhåbninger	246
Alt eller intet	246
<i>Tilbage er de dovne ... og de korrupte</i>	247
Hoxha-styret	247
Paranoia	248
Lek Dukagjin's Kanún	248
Ingen dialog, ingen udvikling	248
Manden og kvinden	248
Humor og ... <i>humor</i>	248
Missionærerne	249
SLÆGTSFEJDER OG BLODHÆVN BLANDT ALBANERNE	251
»Æresordet« - Prizren 1878 [Sami Bey Frashëri]	251
Den kulturelle bevægelse	251
Dramaet »Æresordet«	251
Blodets Bogholderi [Ismail Kadare]	255
Fortiden	255
Ufuldendt?	256
Bessian og Diana	257
Mange drab, men også en del forlig	257
Hvor vil Kadare hen?	258
Nogle småting	259
Slægtsfejder på Korsika ... og i Albanien [Anne Knudsen]	260
»En Ø i Historien«	260
Korsikas historie frem til ca. 1800	261
Genova	262
Pasquale Paoli	262
Den Franske periode	263
Det Korsikanske Samfund i 1700- og 1800-tallet	265
<i>Turisterne</i>	266
Sproget	266
Familien og fejderne	267
Hvor mange?	267
Den Albanske <i>forbindelse</i>	268
Edward Lear	268
»Albanerdrengen«	270
Æren	271

Kvinderne	272
Ejendomsforhold	272
Vendetta'ens årsager og anledninger	273
Materielle uoverensstemmelser	273
Drande M. fra Boric i Madh	274
Desertører og banditter. Krig på to fronter	274
På mindste foranledning?	275
At styre <i>udenom</i>	276
Brudte forlovelser	277
Hvor gik slægtsgrænserne?	277
Hønen eller Ægget?	279
Hvem handler? Strukturen eller Mennesket?	279
Sammenlagt	280
Nogle tekniske <i>ting</i>	280
»Familiens ære kunne stadig reddes« [Nadije Osmani]	281
Familien	281
I fælden	281
Tanker og spørgsmål	282
Albanske familier	282
Familien i Makedonien	283
Dé der tog afstand. Men man må gøre det <i>nødvendige</i>	283
Dansk forsorg	283
Forholdet mellem Albanere og Slåver i Makedonien	283
Afslutning	284
Litterær note	284
KOSÓVAS HISTORIE	285
Tungen lige i munden? [Noel Malcolm]	285
Serberne <i>har</i> en historie i Kosóva	285
Historie og Myte	285
Slaget på Solsortesletten, sommeren 1389	286
Alliancer og Vasalforhold	287
Bøndernes standpunkt	287
Osmannerrigets sammenbrud. <i>Ungtyrkerne</i>	287
Nation og Nationalstat	288
Økonomisk og politisk samarbejde	288
Hvad vil Serberne i Kosóva?	289
Hvad er udgangspunktet ... <i>nu?</i>	289

Hertug Georg Christian Holstein	291
Stamtavle og slægtsforhold	292
Georg Christian Holstein's militære karriere	292
Materiale og litteratur	293
KOSÓVA - KRIGEN I 1998/1999 OG DEREFTER	298
» <i>seasons of Blood and Hope</i> « [Lars Johansson]	298
Forår i Kosóva? [Faber & Halskov]	300
Nogle skavanker	300
For meget <i>litteratur</i> og for megen turbo	301
Ethem Çeku	301
Livet før 1999	302
Forklaringer?	302
Læs den	303
PS	303
Glimrende bog ... og så er den gratis [Karsten Fledelius]	304
Litteratur ... og internet	304
Serbiske kilder	304
Kosóva	305
Etniske årsager og konsekvenser	305
Var det uundgåeligt?	305
Dr Rugóva ... og os andre	305
Den <i>Albanske</i> forbindelse?	306
Serberne	306
Slobodan Miloševic	307
Et par skønhedspletter?	308
En historisk »godbid«	308
I den bedre ende ... [Stewart Ross]	309
Hvad vil Serberne i Kosóva?	309
Historie og Myte	310
1689	310
Er Albanerne en slags Skotter?	310
Hvorfor opgav Parlamentet ævred i '89?	311
Arkan's <i>Tigre</i>	311
Ibrahim Rugóva	311
UÇK ... og Bukoshi	312
Småtingsafdelingen	312

Operation Allied Force ... [Per Herholdt Jensen m.fl.]	314
Et par løse ender	314
De stærke sider	316
En tilføjelse om navne og historie	317
Det Bedste er det Godes Værste Fjende [Birgitte Bollmann]	318
En god historie?	318
Det Stockholmske Blodbad	318
En Albansk ... og en Serbisk historie	319
Hvad véd vi så om Albanerne og Serberne?	319
Religionsforvirring?	319
Albanerne i Kosóva og i Albanien?	320
Illyrerne	320
Osmannerne	320
Franz von Jessen	321
Nødhjælpens 10 Bud	321
Billederne	322
Sproget	323
Pyramiderne ... og UÇK?	324
Hurtig historieskrivning. Hurtig eftertanke? [Jamie Shea, NATO]	325
SERBIEN	330
Den Serbiske katastrofe [Tim Judah]	330
Slobodan Miloševic	330
»Operation Hesteko«	330
Man styrker de forkerte	331
Miloševic skal <i>overflødiggøres</i>	331
Serberne og Albanerne kan <i>ikke</i> leve sammen	331
Djævlens Triangel [Robert Thomas]	333
Miloševic	333
Vuk Draškovic	334
Zoran Djindjic	334
Vojislav Šešelj	334
Montenegro. Djukanovic	335
Kosóva	335
Miloševic og sanktionerne	335
Djævlens triangel	336
Det Store Vestlige Projekt	336
Hvordan tackle Miloševic?	337

ITALIEN	338
Italienske Forbindelser [Thomas Harder]	338
De historiske forbindelser	338
<i>Patria & Paese</i>	339
<i>Risorgimento</i> , irredentisme og imperialism	340
Fiume	341
Fascismen	342
Mussolini og Albanien	342
En uvidenskabelig hypotese	342
Familien	343
Det Italienske Landskab	344
Føderation?	345
Albanien i '90-erne	345
Katolikkerne	346
GRUNDLÆGGENDE SYNSPUNKTER	347
En slags sammenfatning	347
EFTERSKRIFT	351
Ubåden i dansk forsvarspolitik? [Hans Hækkerup]	351
Positionens standpunkt	351
Dialog og politisk kompromis	353
En Nordisk sidebemærkning	353
Kemien var god	354
Den folkelige Hækkerup	355
Makedonien og Taiwan	356
Krigen i Kosóva. Der <i>måtte</i> handles	356
UÇK iværksætter guerillakrigen og Milošević svarer igen	357
Amerikanerne skifter hest i vadestedet. NATO intervenserer	358
Gjorde vi det rigtige?	358
SRSG i Kosóva	360
Hækkerup i forsvindingspunktet	360
Konklusion	361
Småtingsafdelingen	361
Biografiske oplysninger	361

BILAG	362
Resolution nr. 1244	362
HENVISNINGER OG LINKS	366
HVORFOR ER DER IKKE ET STIKORDSREGISTER?	366
FORKORTELSER	366
BILLEDOVERSIGT	366

POLITIK

Kan man lære af Historien? [Bjøl]

Om Erling Bjøl's bog »*Hvordan fred?*« [Gyldendal, København 2000. Indbundet. 360 s. 329,- kr.] - men også om hans »*International Politik*« [Berlingske Leksikonbibliotek, København 1967].

Erling Bjøl har ved flere lejligheder forsøgt at *få fat i* de lange linier i historien og i historiens *struktur*. Man må interessere sig for *det skiftende i det varige* - og for *det varige i det skiftende*, siger han⁶⁾.

Én ting er så at *beskrive* forholdene korrekt og adækvat, en anden - og vanskeligere - er at *forklare* dem; Bjøl stiller beredvilligt op begge steder. Når man *forklarer*, prøver man at se sammenhænge - at udskille egentlige årsags-virkningsforhold fra tilfældige tidsmæssige sammenfald. Man foretager en form for perspektivering, men denne videnskabelige perspektivering har en ganske særlig *begrænsning* - den *holder inde* et bestemt *sted* - for videnskaben kan ikke sætte regler op for hvad man *bør* eller *skal*, da det principielt ligger uden for dens område at udtrykke *sådanne* normer.

At søge *de lange linier* og *strukturen* er på én gang et meget vigtigt, men også et meget vanskeligt forehavende for der er mange faldgruber - mange muligheder for at *forivre* sig: Jo mere man breder perspektivet ud og jo mere af historiens udvikling man tager med, desto større er risikoen for at konklusionerne bliver så abstrakte at de ikke kan bruges til noget. Jo mere man går *den snævre vej*, nøjes med at beskrive det specifikke begivenhedsforløb, des mere forsvinder Perspektivet.

Bjøl

Erling Bjøl har altid været *skrivende*, *næsten* fra han blev født i 1918. Først som journalist, senere som forsker og forfatter. Han tog magisterkonferens i Historie i '48 - og blev efter mange år ved »*Information*« og »*Politiken*« i '63 professor i International Politik i Aarhus. Ikke længe efter ansættelsen skrev han disputats om Fransk politik i den 4' Republik, han blev én af centrumsfigurerne i *Statskundskab* og han har *sin* store andel i fagets succes. Det er ikke så få politikere og embedsmænd der er udklækket i dette energiske og stimulerende miljø.

Siden han blev pensioneret i '83 har han fortsat med at redigere og skrive. Han var hovedredaktør af »*Politikens Verdenshistorie*« (der kom fra 1982 til '87) - og skrev nogle af bindene selv, ikke mindst de sammenfattende. I de seneste år har han foruden sine erindringer også færdiggjort to andre, meget vigtige bøger: »*Hvorfor krig?*« og »*Hvordan fred?*« - som han selv opfatter som slutsten.

Det var egentlig kun den sidste bog der skulle *op* i denne kommentar - men for at inddrage et særligt perspektiv har jeg taget en ældre bog: »*International Politik*« - der kom i serien »*Berlingske Leksikon Bibliotek*« - ned fra reolen. Både dén og »*Hvordan fred?*« har jeg læst med særligt henblik på udviklingen på Balkan, ikke mindst i det Albansk-sprogede område.

Den ældre bog: »*International Politik*«

»*International Politik*« kom i 1967 og havde et særligt formål ... den skulle præsentere og formulere Bjøl's område, og selv om der er enkelte udtryk og passager der er for *feinschmeckere*, så er bogen meget tilgængelig ... den er på en god måde *populær* - som det også er tilfældet med de andre bøger af Bjøl jeg har haft i hånden i årenes løb.

6) Jævnfør »*International Politik*«, s. 8.

Meget har ændret sig siden 1967, og der er derfor flere ting i bogen der kan siges at være passé ... men det er ikke det samme som at de skal glemmes, for forholdene dén gang - og *datidens forståelse* af forholdene - er en vigtig forudsætning for forholdene nu og et emne der stadig må påkalde sig opmærksomhed.

Siden '67 er Sovjetunionen brudt sammen, der er ikke længere en bi-polær verdensorden og en kompleks magtbalance mellem to stormagter, men en helt anden konstellation hvor USA står tilbage som eneste stormagt, ... og dén ganske særlige situation kan ikke forstås *uden videre* - fortiden må med.

Interesserne - de objektive og de subjektive

Ved siden af begrebsparret *det varige* (strukturen) og *det skiftende* (konjunkturen) som blev nævnt i indledningen har vi begrebsparret de *objektive* og de *subjektive interesser*. De to begrebspar handler ganske vist ikke om det *samme*, men de vedrører selv samme genstandsfelt.

Til de objektive interesser hører de materielle, til de subjektive hører de immaterielle, både de politisk ideologiske og de religiøse. De objektive og de subjektive interesser er - i forening - meget væsentlige forudsætninger for dén politiske strategi man beslutter sig for, og man må i almindelighed antage at jo bedre en beslutningstager har *forstået* forholdet mellem struktur og konjunktur - og mellem objektive og de subjektive interesser, desto større er hans muligheder for at *realisere* dén politiske strategi han har valgt.

Selv om det - *måske* - kunne forekomme at være det mest nærliggende at opfatte de *objektive* interesser som de *afgørende* - og dem der i *virkeligheden* styrer historien (det vil sige i samspillet med *andre* objektive interesser), så er det langt fra sikkert at det *er* dem der *driver værket*.

Der er mange eksempler på at en hersker - eller en herskergruppe - har sat sig ud over det *objektive* - eller snarere har *fortolket* det objektive på en anden måde end tidligere - for at flytte *Verden* et andet *sted* hen, og dette er et overordentlig centralt træk for levende, dynamiske systemer hvor bevidsthed og kalkulation har sin særlige betydning.

Ikke mindst religiøse synspunkter har spillet en stor rolle som brændstof og udtryksmiddel på den subjektive *side*, men også *andre* idémæssige, for nu ikke at sige ideologiske, synspunkter har spillet en sådan rolle.

Der er altid et spil mellem de *objektive* og de *subjektive interesser* ... ligesom der altid er et spil mellem *struktur* og *konjunktur* ... men dette spil er ikke det samme til alle tider - og på alle steder, og det er næppe heller til alle tider at forholdet mellem disse elementer bliver forstået til fulde.

Om Herskeren eller Politikerens *griber rigtigt i strategiposen* er ikke til at sige på forhånd, det er op til *historien* at afgøre om en bestemt interpretation var korrekt og hensigtsmæssig ... om en bestemt strategi var effektiv, men ligegyldigt om det var tilfældet eller ej, så er udviklingen i mellemtiden gået videre - og man er bragt i en *ny* situation hvor der *igen* må foretages en fortolkning ... og hvor man igen må udvikle eller bearbejde sin strategi.

For os der kommer fra et umådeligt lille land er det en banalitet at det ikke altid er muligt at gøre dét man *helst* vil, hvad enten dét man *helst* vil er drevet af objektive eller af subjektive interesser. For os gælder det i særlig høj grad om at spille vores kort så hensigtsmæssigt som muligt i forhold til omgivelser og vilkår.

For et stort land som USA er situationen selvfølgelig *noget* anderledes, men bestemt ikke *nemmere*, for som Bjøl har været inde på mange gange er det påfaldende hvor vanskeligt man i USA har ved at etablere dén *enhedsledelse* af udenrigspolitikken, som Kardinal Richelieu fandt så nødvendig - ikke mindst nu for tiden⁷⁾ hvor der er et *spil* mellem en Demokratisk Præsident

7) Artiklen er skrevet mens Bill Clinton var præsident.

og en Republikansk domineret Kongres. Spørgsmålet om sammenhæng og kontinuitet må generelt påkalde sig særlig opmærksomhed når det drejer sig om Amerikansk udenrigspolitik.

I temmelig lang tid har det været gængs politisk opfattelse (næsten uanset hvilket parti man kom fra) at vi i Danmark ikke kunne sætte os igennem, men at vi måtte finde en særlig måde at tilpasse os ⁸⁾.

Den aktuelle form for *tilpasning* kan være mere eller mindre aktiv, men fundamentalt må vi altid følge med. Vi kan være mere eller mindre med i EU, vi kan være mere eller mindre med i NATO ... vi kan skrive fodnoter eller vi kan smile til ... - men vi er der og vi er underkastet strukturer og økonomiske realiteter som grundlæggende er givet udefra.

Objektivt har Danmark måske en interesse i at parterne på den store arena - ikke mindst den Europæiske - er afbalanceret på en særlig måde, men om vi selv kan påvirke balanceforholdene i en gunstig retning afhænger af de konkrete omstændigheder. Nogle gange kan vi, andre gange er vilkårene vanskeligere.

Én ting er imidlertid hvad man vil gøre politisk - om man hér er domineret af de objektive interesser eller af de subjektive - en helt anden er hvordan man forholder sig som videnskabsmand.

Forholdet mellem praktisk Politik og politisk Videnskab

Der er et særligt forhold, et vekselvirkningsforhold - eller dialektisk forhold - mellem politisk videnskab og politisk praksis.

Det vil altid være sådan at politisk videnskab har en nyttemæssig side, det er en fundamental egenskab ved den, men dette forhold kan være relativt ligefremt - eller det kan være mere traumatisk.

Dét man når til på det videnskabelige felt vil ofte komme til at spille en rolle som inspiration for dem der træffer de politiske beslutninger - og ikke mindst for deres rådgivere.

Men selv om det er sådan, bør Videnskaben stræbe efter - det er en anden fundamental egenskab ved den - at være objektiv og at sætte sig ud over hvordan praktikerne bruger de videnskabelige resultater. Stræber Videnskaben ikke efter objektivitet - og sætter den sig ikke ud over anvendelsesmulighederne er ikke fri og formentlig heller ikke Videnskab.

Om der er tale om Videnskab eller noget andet er imidlertid et spørgsmål der kun kan afgøres i praksis og fra gang til gang, ikke »teoretisk« eller én gang for alle.

Videnskab behøver ikke at falde igennem videnskabeligt fordi den udfolder sig i et særligt miljø eller i tilknytning til det, selv om der kan nævnes mange tilfælde hvor det er sket.

For at afklare forholdet mellem politisk praksis og politisk videnskab kan man sammenligne en Dommer med en Forsker. Inden for vores retssystem gælder at en Dommer ikke må påtage sig en sag han har en personlig interesse i ... - han må heller ikke påtage sig en sag han har pådømt ved en anden retsinstans, men som han ikke har andre interesser i. Årsagen er at Dommeren skal være materielt og mentalt fri til - i den aktuelle retlige kontekst - at danne sig en opfattelse af hvad der er sket - hvorimod han, i en bestemt henseende - skal forholde sig aldeles ufrit, når han nemlig afsiger sin kendelse, for hér skal han henholde sig til gældende lovgivning og retspraksis ⁹⁾.

Dommeren og Samfundsforskeren skal begge være aldeles uhildede, men mens Forskeren (i modsætning til Dommeren) kun sjældent skal fortælle hvem der har ret (i andre henseender end

8) Jævnfør »International Politik«, s. 77 f., men også s. 99 hvor det noteres at den magtmæssigt svage kan have visse manøvrer muligheder.

9) Domstolene er med til at skabe en praksis, ikke mindst ved at »konkretisere« eller ved at »interpolere« mellem de »fikspunkter« som lovgivningsmagten har fastlagt. Det sker vel også at domstolene »ekstrapolerer«, men det er mere problematisk.

de erkendelsesmæssige), skal han *forklare* hvordan tingene hænger sammen - og hvorfor de gør det - og i dén forbindelse skal han *udfordre* gældende *love* og *praksis* for derigennem at bidrage til at der kan udvikle sig en bedre viden om virkeligheden ¹⁰⁾.

Der er imidlertid også en anden lighed. Dommeren må i almindelighed afholde sig fra at fortælle Lovgiver hvordan en lovgivning indholdsmæssigt bør være, - ligesom den *frie* Forsker må afholde sig fra at fortælle sit *forskningsfelt* hvordan man bør opføre sig - *in casu* som Politikere, eventuelt hvordan man bør opføre sig for at opnå et særligt resultat, for så bliver forskeren hildet og afskærer sig - i ét eller andet omfang - fra sin frie forskning.

Der er ikke *principielt* noget i vejen for at en forsker laver *sektorforskning* eller forskning som er rekvireret, for eksempel af den Danske Stat - således som det var tilfældet med DUPI's udredning om *Humanitær Intervention* - når bare rollerne er klart fastlagte og når læserne ikke bringes i tvivl om hvad der er rammerne for udredningen ¹¹⁾.

Der kan sagtens være *noget i vejen i et konkret tilfælde*. De videnskabelige krav kan være tilsidesat eller dét der er værre.

Udredningen om *Humanitær Intervention* blev rekvireret fordi der var politisk behov for den, og den indeholder ikke blot en analyse af forskellige relevante forhold, den indeholder også *forslag* til hvad man kan mene eller gøre. Dertil kommer at udredningen - *før* den blev offentliggjort - blev grundigt diskuteret af DUPI's bestyrelse, hvori blandt andet Udenrigsministeriet er repræsenteret.

Udredningen var tilrettelagt, den blev behandlet og den blev til sidst fremlagt - med henblik på at danne udgangspunkt for Udenrigsministerens redegørelse om *Regeringens* syn på sagen og for Folketingets diskussion om samme emne. *Alt* er i denne henseende som det skal være - for *ingen* har været i tvivl om hvad det *handlede om*, og *alle* der har ønsket det har kunnet ytre sig om sagen på rette tidspunkt - idet udredningen blev *offentliggjort før* Folketinget drøftede sagen.

Sektorforskning og rekvireret forskning af den hér omtalte type kan ikke træde i stedet for *fri* forskning, hvis formål er *erkendelse*, hvis formål er at *forstå* - og hvis sigte netop derfor ikke kan være af *normativ* karakter.

Hvor meget der skal være af hver type af forskning - hvor meget samfundet skal afsætte af midler til hver type kan man ikke afgøre generelt ... - det må bero på konkrete overvejelser, og - sådan er det jo - af politiske præferencer af den ene eller anden slags.

Det farlige for den *frie* videnskabsmand er vel ikke så meget de *åbenlyse* sympatier eller antipatier han måtte have, men de mere skjulte præferencer - de der sætter sig igennem bag om ryggen på ham. Man kan håbe at disse præferencer synliggøres og bevidstgøres gennem den videnskabelige diskussion og at sådanne synliggørelser kan bidrage til at videnskaben *renses* og videreudvikles.

Der er selvfølgelig også en ganske anden - og meget afgørende grund - til at de historisk betonedede videnskaber må videreudvikles - nemlig at selve *genstandsfeltet* videreudvikler sig.

De store teoretikere

Blandt de mange teoretikere Bjøl kommer ind på er Machiavelli, Clausewitz og MacKinder. Men der er også solide henvisninger til Kant (»*Zum ewigen Frieden*« - jævnfør nedenfor, s. 87), Morgenthau, Kennan og ikke mindst den Franske politolog Aron.

10) At en forsker skal respektere forskellige regler - såsom dé etiske regler der gælder for medicinsk forskning eller dé regler om arkivadgang som er bestemt af lovgivningsmagten er en noget anden ting - som naturligvis kan og bør diskuteres som alle andre politiske emner.

11) Udredningen gennemgås senere i »Albanske Studier«.

Bjøl véd at Machiavelli kan læses på mange måder, og at det langt fra er sikkert at han kan tilskrives faderskabet til en særlig *kynisk* måde at drive politik på ¹²⁾.

Vurderingen af Clausewitz synes at være noget mere positiv i denne bog end i den langt senere »*Hvorfor krig?*« hvor Clausewitz affærdiges med et par hurtige ord - men »*Hvorfor krig?*« handler - i modsætning til Clausewitz - heller ikke om *krigen*, men om hvorfor den *bryder ud* ¹³⁾.

I »*International Politik*« ser det ud som Bjøl deler dén opfattelse at Clausewitz forsøgte at fremstille den *rene* teori om krigen, men at han vidste at den *rene* teori aldrig var blevet eller ville blive realiseret fuldt ud, men tværtimod ville blive tilpasset de konkrete forhold ¹⁴⁾

Bjøl konstaterer desuden at Clausewitz skelnede mellem magtens fysiske styrke og viljestyrken ¹⁵⁾ - og at han dermed foretager en sondring der måske er parallel til sondringen mellem de *objektive interesser* og de *subjektive*, men ikke sammenfaldende med den.

Og så er der MacKinder, politisk geograf og teoretiker. Ham er jeg selv først blevet opmærksom på for kort tid siden, men han var engang én af de virkeligt store *kanoner* - én af de videnskabsmænd der fik stor *praktisk* betydning, - og han læses såmænd stadig, blandt andet af Amerikanske officerer.

MacKinder forlod én af sine mest berømte opfattelser - om at dén der kontrollerede *hængslet* i Mellemeuropa i den sidste ende ville kunne kontrollere Verden - en opfattelse som fandt betydelig grobund i Tyskland - for i 1919 at udvikle en tanke om

»at der kunne skabes en modvægt mod fastlandsmagterne, hvis sømagterne sluttede sig sammen i et »atlantisk fællesskab« omfattende Vesteuropa og Norden. Han vendte tilbage til denne idé i 1943, da han i en afhandling i »Foreign Affairs« forudsagde Ruslands dominerende stilling i Europa efter krigen, og som modvægt foreslog et fællesskab omkring det, han nu kaldte the Midland Ocean« ¹⁶⁾ ¹⁷⁾.

De forskellige *geografiske* teorier (og andre teorier der tager udgangspunkt i materielle forhold) kan få en temmelig deterministisk udformning, men de kan også drejes, eller nuanceres - til at

12) Se også »*Hvordan fred?*« s. 124, s. 129, s. 155.

13) Clausewitz diskuteres senere i »*Albanske Studier*«.

14) Jævnfør »*International Politik*«, s. 87.

15) Jævnfør »*International Politik*«, s. 89.

16) MacKinder, (Sir) Halford. Engelsk geograf. Født 18.2.1861, død 6.3.1947. Naturvidenskabelige studier, men Barrister 1886. Engageret i dén tids Abne Universitet. Udviklede en »ny geografi« med udgangspunkt i vandreture blandt »almindelige mennesker«. Brugte geografi som brobygger mellem humanistiske og naturvidenskabelige fag. 1887 Reader i Geografi ved Oxford (på dét tidspunkt var der ikke professorer i faget). Direktør for Oxford School of Geography - der blev etableret af Det Kongelige Geografiske Selskab og Oxford Universitet. Ekspeditioner til Afrika. 1904 Direktør for London School of Economics (der var etableret kort tid forinden). MP fra 1910 som Unionist (Konservativ) til 1922 hvor han tabte valget. MacKinder er særlig kendt for sine værker om Engelsk Imperialisme. Ved Fredsslutningen efter 1' Verdenskrig udviklede han en teori om at Østeuropa og det Nære Østen udgjorde Verdens »*Heartland*« og at Europa, det Nære Østen, Asien og Afrika udgjorde »*World Island*« ... Han mente at USA og Europa måtte sikre en magtbalance hér.

»Who Rules East Europe Commands the Heartland, Who Rules the Heartland Commands the World-Island, Who Rules the World-Island Commands the World«.

MacKinder advarede mod at et udpint Tyskland kunne udvikle sig til et diktatur.

MacKinder er særlig blevet læst i Mellemkrigstidens Tyskland og i USA (i USA udgives hans værker stadigvæk - senest af *National Defense University* i 1996 med forord af Formanden for NDU: Generaløjntant i Flyvevåbnet Ervin Rokke). Der er dem der mener at man kan trække en linie fra MacKinder og til etableringen af NATO. ... Så sent som 9903 var der en artikel af Charles Clover i »*Foreign Affairs*« som handlede om »Heartland«: »*Dreams Of The Eurasian Heartland*«. Den fik følgende med på vejen: »*An old Political theory, »Eurasianism« is fast gaining converts in Russia's corridors of power. Its vision of a new Russian-Asian alliance could start World War III«.*

17) Jævnfør »*International Politik*«, s. 20 f.

vedrøre *dét der kan lade sig gøre* på en bestemt objektiv, for eksempel geografisk, baggrund: Man kunne for eksempel tale om *geo-possibilisme*.

Dermed kommer vi hen til et generelt forhold mellem *struktur, konjunktur og konkretisering*.

Strukturen kan være *dét der sætter de brede, måske endog grundlæggende, rammer* som virker sammen med mange *tilfældige ting (konjunkturer)* og som fører til en *konkretisering* eller en *realisering*. Tilsvarende kan man tale om at *nogle* strukturelle forhold virker ind på andre - ikke nødvendigvis med lynets hast og med stor tydelighed, men - som en vis Karl Marx engang sagde: *I sidste instans*. Han tænkte her - blandt andet - på forholdet mellem den økonomiske struktur og den mere ideologiske struktur.

Hverken *strukturen* eller *konjunkturerne* eksisterer selv sagt *frit svævende* eller *som sig selv*, de er aspekter af noget *reelt foreliggende*, de er en del af menneskelig praksis.

Nationalisme. Særligt på Balkan

Ét af de emner Bjøl behandler i »*International Politik*« må påkalde sig betydelig opmærksomhed når talen er om Balkan og når man diskuterer mulighederne for fred dér. Det er spørgsmålet om *Nationalisme*.

Som Bjøl siger et sted ¹⁸⁾, er den Nationale idé ganske enkel - i det mindste umiddelbart set - men den fører til mange problemer når den realiseres. Her gemmer sig en pointe af særlig karakter, for man kan egentlig ikke tale om Nationalisme uden netop at tale om hvordan den *realiseres*. Nationalisme er ikke noget der findes *som sådan*, ikke noget der har en *egeneksistens*, men er tværtimod en *adfærd* som *altid* forefindes i *konkret* udformning og som er *båret* eller *formuleret* af konkrete individer.

Nationalisme fremtræder som noget der *kontrasterer* eller som noget der indeholder et *svær* på en udfordring af en slags. *Nationalisme* er dermed noget andet og mere end en *elementær Nationalfølelse*.

Hvor Nationalfølelsen blot vedkender sig historie, kultur og sprog og måske kan siges at være *formålsløs* (eller bedre: *intentionsløs*), dér er Nationalismen kammet over. Nationalismen bliver netop Nationalisme ved dette *spring* og ved ikke længere *kun* at indeholde positive elementer, men ved også at indeholde negative - samtidig med at der ofte er sket en drejning af de *oprindelige* rent positive elementer.

Når jeg bruger ordene »positiv« og »negativ« hér er det som udgangspunkt ment objektivt; i Nationalismen taler man (offtest) positivt om sig selv og negativt om nogle andre.

Nationalismen *vil* noget som Nationalfølelsen ikke vil, den har et formål *fordi* den har nogle problematiske *naboer* (hvad enten de bor inden for staten eller uden for den), ... den har et projekt som ikke er rent passivt, men tværtimod anmassende aktivt - og derfor er det en næsten *mekanisk* sag at Nationalismen må fremprovokere sin egen modsætning: *Andres Nationalisme*.

Nehru sagde engang at Nationalisme er en *antifølelse* ... og at den dermed kan virke *samlende* - hvad den også gjorde »på det ufatteligt mangfoldige indiske samfund« i konflikten mellem Indien og Pakistan i begyndelsen af 1960'erne ¹⁹⁾.

Man kunne fortsætte denne tanke med Otto Klineberg's betragtning: »*En nation er et samfund, der forenes af fælles vrangforestillinger om sin oprindelse og en fælles aversion mod sin naboer*« ²⁰⁾.

Klineberg sætter givetvis tingene på spidsen, men han antyder at *Nationalisme* er noget der opstår når der er et særligt *behov* for det - og når omstændighederne er til det.

18) Jævnfør »*International Politik*«, s. 60.

19) Jævnfør »*International Politik*«, s. 59.

20) Jævnfør »*International Politik*«, s. 61.

Men hvis det er sådan, er det formentlig også sådan at Nationalismen rejser mindst lige så mange problemer som den kan løse? Hver gang man vælger en *Nationalistisk position* er man - mere eller mindre - ansvarlig for at en *anden part* gør noget tilsvarende og at der udvikler sig modsætninger som efterhånden kan eller må udkrystalliseres i en konflikt.

Friedrich Hegel formulerede i sin tid en *dialektisk historieopfattelse*, og det ligger snublende nær at tænke i hans retning netop når talen er om Nationalisme. Den ene part optræder Nationalistisk, den anden udfordres til det *samme*, men man kommer - *formentlig* - kun *videre* i historien²¹⁾ hvis de to positioner løftes op på et højere niveau ... hvis de så at sige får et indhold hvor de forskellige *positioner* beriger hinanden i en mangfoldighed.

Løftes de to positioner ikke *op*, er det sandsynligt at konflikten vil fortsætte - eventuelt i former der bliver mere og mere forkrampede.

I Europæisk historie er Nationalismen oftest (eller altid) opstået i forlængelse af at der er sket en urbanisering. I en kombination af *push* og *pull* har store befolkningsgrupper flyttet sig væk fra landbrugserhvervene og over imod byerhvervene, de har separeret sig fra familie- og klanstrukturerne der ikke er *Nationale*, men netop *lokale* - og de har med tiden både fået behov for og mulighed for helt andre typer af almen og speciel uddannelse end de havde som landsbyboere.

Sidst men ikke mindst har der *oven på dette* udviklet sig intellektuelle lag som har formuleret en aktiv National bevidsthed og som har kunnet *sælge* dén til brede dele af befolkningen.

Nu er der ikke længere tale om blot objektive *forskelle* og om *Nationalfølelse* - forskellene er, under de nye sociale omstændigheder, blevet omsat til modsætninger²²⁾.

Ofte får Nationalismen et særligt *moralsk* anstrøg, for der er ikke mange der mener de bliver Nationalister alene fordi det måtte være i deres økonomiske, eller sociale interesse at være det, men fordi Nationalismen er den *rigtige* opfattelse - dén der burde kunne samle befolkningen; den føles også *rigtigere* end de blot økonomiske eller sociale opfattelser - og den synes også at egne sig bedre som statslig ideologi sammenlignet med mange andre politiske opfattelser.

Nationalismens 4 elementer

Uanset hvad man synes om Nationalisme eller ej, må man konstatere at den *er* der, ikke mindst i de senere år på Balkan. Ganske vist ikke den *samme* Nationalisme i de forskellige lande og heller ikke den samme Nationalisme på forskellige tidspunkter, for Nationalisme er ikke noget der er fast og invariabelt, men netop noget skiftende, men der indgår dog i almindelighed følgende fire *elementer*:

(1) *En stat - ofte i konflikt med andre stater*

(2) *En fælles kulturel opfattelse eller baggrund*

Der kan være et sprogligt fællesskab. Der kan være et religiøst fællesskab. Der kan være et historisk fællesskab. Nogle gange virker disse kulturelle *elementer* sammen, nogle gange aldeles ikke.

Undertiden er der *sammenfald* eller *overlapning* mellem nationen opfattet *kulturelt* og nationen opfattet *statsligt*. Sådan er det i Danmark:

Danskerne bor stort set kun i Danmark, Danmark er stort set kun befolket af Danskere. Vi taler samme sprog, vi har samme kulturelle og uddannelsesmæssige rammer - selv om vi lever under forskellige sociale omstændigheder. Vi har *meget* til fælles.

21) Denne tanke er næppe rent objektiv.

22) Se senere i »Albanske Studier« om Thomas Harder's diskussion af den Italienske Historie.

Sådan er det ikke i mange andre stater eller samfund. Enten er der flere kulturelle nationer inden for statens grænser (som i Tito's Jugoslavien) eller også bor der mange med en bestemt nationalitet i flere forskellige stater (som for eksempel Albanerne der bor i Makedonien og Montenegro hvor de udgør betydelige mindretal - og i Kosóva og Albanien hvor de udgør det overvejende flertal).

Der var *visse* sproglige forskelle mellem Serberne og Kroaterne (for eksempel med hensyn til brug af alfabet), men så *store* var de heller ikke. Serbere og Kroater kunne forstå hinanden rent sprogligt.

Der var samtidig visse religiøse forskelle, som var større end de sproglige: Kroaterne var typisk Katolikker, mens Serberne i lighed med Russerne, Grækerne og flere andre typisk var Græsk-Ortodokse. I forholdet mellem Serberne og Kroaterne var der derfor kulturelle aspekter der forbandt dem - og nogle der var *tungere* der adskilte dem.

Dertil kom så andre historisk-kulturelle ligheder og forskelle.

Gennem historien havde Kroaterne og Serberne placeret sig temmelig komplekst. De fleste Kroater boede ganske vist i Kroatien, de fleste Serbere i Serbien, men man kunne finde større og mindre *lommer* forskellige steder.

Der var betydelige Serbiske lommer i Kroatien, der var både Serbiske og Kroatisk lommer i Bosnien og så videre, og disse lommer havde forskellige historiske forklaringer ... - for eksempel førte de Serbiske udvandring fra Kosóva fra slutningen af 1600-tallet og frem til dannelsen af lommer uden for det *egentlige* Serbien og i en ganske anden kontekst end den Ottomanske.

I Serbien (inklusive Kosóva) var der betydelige *sproglige* forskelle mellem Serberne og Albanerne, og disse sproglige forskelle var *langt* større end mellem Serberne og Kroaterne. Albanerne (i Kosóva) talte Albansk, Serberne Serbisk (selv om det var sådan at Albanerne i en lang periode i 1900-tallet var nødt til at lære Serbisk). Der var ligeledes betydelige *religiøse* forskelle, for langt de fleste Albanere var Muslimer, mens de fleste Serbere - som nævnt - var Ortodokse. Endelig var der ganske få tilfælde af at man stiftede familie på tværs af de *nationale* grænser (det vil sige i modsætning til hvad der var tilfældet i Bosnien).

I det kulturelle forhold mellem Serberne og Albanerne var der derfor meget der adskilte dem - og meget lidt der forenede dem. Også historisk var der nok langt mere der adskilte Serberne og Albanerne end der forenede dem - hvad der er mange vidnesbyrd om.

(3) En opfattelse af de andre

Blandt de vigtigste *elementer* i det Nationalistiske spil indgår (som antydnet ovenfor) en opfattelse af *de andre*. Denne opfattelse er sjældent *venlig* og *imødekommende* - for hvis dét er tilfældet, er der muligvis *forskelle*, men ikke *modsatninger*.

Denne opfattelse af *de andre* spiller en overordentlig stor rolle, og selv om man ikke kan tænke sig Nationalistiske *modsatninger* uden at der også er objektive Nationale *forskelle*, som modsætningerne kan have et slags udgangspunkt i, så er det dog af afgørende betydning at der - på det subjektive plan - er stærkt negative forestillinger om *de andre*.

Dette er også tilfældet i forholdet mellem Serberne og Albanerne. Mange Serbere opfattede Albanerne som en slags Undermennesker, i det mindste som mennesker med en meget primitiv tankegang og levevis. Mange Albanere opfattede modsat Serberne som brutale fremmede.

Men der er sjældent røg uden at der også er ild.

Mange Albanere levede på en anden måde end Serberne. Albanerne levede (for eksempel ved slutningen af 2' Verdenskrig og ved etableringen af Tito's Jugoslavien) i et meget traditionsorienteret og familiebaseret landsby- og landbrugersamfund, mens en hel del Serbere i Kosóva (men langt fra alle) var på vej ind i et by-orienteret industrisamfund, hvor familien spillede mindre og mindre rolle som økonomisk og social enhed, - dette gjaldt for

en del af dem der blev sendt til Kosóva som administrationsfolk, lærere, sundhedspersonale og som myndighedspersoner.

Det var relativt let at komme til at opfatte Albanerne som tilbagestående og Serberne som relativt mere udviklede ... - men tidligere i historien var forholdet muligvis anderledes - for i Osmannerrigets tid ... frem til slutningen af 1600-tallet og midten af 1700-tallet ... var der en tendens til at byerne blev befolket af relativt mange *Albanere* ... og Serbiske *Muslimere*, mens mange landsbyboere var Ortodokse Serbere.

Tilsvarende med hensyn til dominansforholdene. Serberne *erobrede* Kosóva i 1912 og udsatte provinsen for betydelig politisk og kulturel undertrykkelse, både i tiden mellem 1' og 2' Verdenskrig, i tiden umiddelbart efter 2' Verdenskrig hvor Rankovic havde magten i Serbien (se eventuelt billede af Rankovic på s. 323) og i de 10 år der gik fra 1989 hvor Serberne satte de Albanske ledere fra bestillingen.

Selv om der er objektive Nationale *forskelle* og eventuelt også er subjektive - og objektive - *mod sætninger inden for en stat* er det ikke nødvendigvis dem der sætter den historiske og politiske *dagsorden*.

Der er perioder hvor eventuelle konflikter handler om noget andet og hvor de aktuelle brudlinier ligger et andet sted, selv om de Nationale modsætninger stadig eksisterer - som for eksempel i dén tid hvor der var et betydeligt modsætningsforhold mellem Stalin's Sovjetunionen og Tito's Jugoslavien. Men der kan forhåbentlig også tænkes situationer eller perioder hvor de Nationale modsætninger så at sige er *ophævet*, så at *forskellene* er blevet til mangfoldighed.

Sådan er det gået i forholdet mellem Norge, Sverige og Danmark - som tidligere var *overordentligt* konfliktbetonet, og sådan er det vel også ved at gå i forholdet mellem Tyskland og Danmark.

(4) Økonomiske og sociale forskelle

Foruden de nævnte 3 *elementer* eller aspekter virker andre også ind. Hvis der er Nationale konflikter, er der ofte økonomiske og sociale forskelle som understøtter de kulturelle og de ideologiske og som er med til at danne en kompleks *struktur* af modsætninger.

I Tito's Jugoslavien var der betydelige økonomiske forskelle mellem de Nordlige republikker (som Slovenien og Kroatien) og de Sydlige (som Serbien), - men også inden for Serbien (med Kosóva og Vojvodina) var forskellene meget store.

Kosóva var som nævnt ovenfor et *gammeldags*, patriarkalsk landsbysamfund, mens Kerne-Serbien (her forstået som Serbien eksklusive Kosóva og Vojvodina) var noget mere udviklet.

Der *var* en vis industriel udvikling i Kosóva, men den gik mest i retning af at udnytte naturressourcerne - som for eksempel mineområdet ved Trepça - mens der i højere grad blev satset på en forarbejdningsindustri i Serbien.

Der var adskillige grunde til at man samarbejdede i Tito's Jugoslavien på tværs af de Nationale forskelle, for i teorien kunne alle parter have fordel af det, men der var - som historien har vist - langt flere eller tungere grunde som førte til at Nationaliteterne trak sig fra hinanden; det gælder både i forholdet mellem Kroaterne og Serberne, og i forholdet mellem Serberne og Albanerne i Kosóva.

Konflikterne har formentlig kostet de pågældende nationer ... og de omliggende samfund ... langt mere økonomisk og socialt, men også mentalt og *menneskeligt* - end det ville have kostet nationerne ... og de omliggende samfund ... at investere i en fælles udvikling i området.

En sådan *fælles* udvikling ville have forudsat betydelig politisk vilje - og politiske færdselsregler som var mere effektive end dem man benyttede sig af til samme formål ... frem til de store opgør i 1990'erne.

Det er forhåbentlig ikke helt meningsløst eller overdrevent naivt at gøre sig sådanne overvejelser? Ganske vist kan man ikke gøre historien om, men hvis man skal *et andet sted hen* i fremtiden, må man overveje hvad der kan styrke en udvikling i dén retning og hvad der kan svække den, ikke alene på det idémæssige eller mentale plan, men også på det strukturelle og det politiske - eller magtmæssige - plan.

Den *mest* effektive politik vil formentlig forudsætte at man samler sig om at kaste så meget ind i en økonomisk og social udvikling og i et bredt samarbejde på tværs af landegrænserne at de gamle modsætninger mister deres aktualitet og styrke.

Suverænitet og Subsidiaritet

Alle stater har gennem historien ønsket at håndhæve deres Suverænitet, at demonstrere at det er *Statsledelsen* der har den politiske jurisdiktion, hvad enten Statsledelsen er monarkisk enevældig eller demokratisk.

Kan en Stat (eventuelt støttet af en alliance med andre stater) ikke håndhæve sin Suverænitet over for andre Stater - eller over for sin egen befolkning er det ensbetydende med at Statens eksistens anfægtes. At eksistensen anfægtes må betragtes som et *fundamentalt* problem.

Suverænitetsbegrebet har relation til Nationalitetsbegrebet og Nationalismespørgsmålet, men der er ikke et *naturgivet* forhold eller et *bestemt* forhold mellem Suverænitet og Nationalitet - men der er dog i almindelighed en sammenhæng, for der er ofte *problemer* med den indre eller ydre Suverænitet når Nationalismen får sit stærkeste udtryk.

Eftersom Suveræniteten - og håndhævelsen af den - er et væsentligt aspekt ved Staten, kan man sige at det er Statens *indretning* og de udfordringer som Staten står over for - og i fortsættelse heraf den praktiske politik - der *fastlægger* forholdet mellem Suverænitet og Nationalitet. Til visse tider håndhæves Suveræniteten især i forhold til andre Stater - til andre tider især over for grupper inden for Staten, ikke mindst forskellige Nationaliteter inden for landegrænserne.

Der er mange grunde til at man bør interessere sig for Suverænitetsspørgsmålet i disse år. For det første er det et vigtigt tema i diskussionen om *Det Nye Europa*, for det andet er spørgsmålet i særlig grad på dagsordenen i Kosóva-konflikten:

På den ene side bygger *Sikkerhedsrådets Resolution nr. 1244* (aftrykt s.362 ff.) på at Kosóva hører under Jugoslavien og Serbien, på den anden side er man gennem sin administration ved at *etablere* et nyt forhold - som mest sandsynligt vil føre til at den hidtidige Suverænitet bliver omdefinert. Sidst men ikke mindst var gennemførelsen af den *Humanitære Intervention* i skarp konflikt med tidligere tiders opfattelse af Suverænitetsbegrebet.

Historien giver mange *forskellige* eksempler på hvordan Suverænitet er blevet opfattet og håndhævet.

Som Bjøl skriver i »*International Politik*« fastholdt den Katolske Kirke gennem lang tid at Paven havde beføjelser der rakte videre end den enkelte *Suveræns* - og *tilsvarende* har nogle Suveræner netop sat sig ud over den Katolske Kirkemagt for at sætte deres egen Verdslige Magt, men støttet af en ny Kirkeordning (tag for eksempel den Engelske Henrik VIII's frigørelse fra Pavestolen).

I de Katolske statsstrukturer har man gennem århundreder henholdt sig til dét princip der gav mange Danskere *fordøjelsesproblemer* for nogle år siden: *Subsidiaritetsprincippet*²³⁾. Princippet

23) Jacob Kornbeck diskuterer det moderne *Subsidiaritetsprincip* i forhold til begreberne *nærhed* og *proportionalitet* i artiklen »*Hvordan subsidiaritet blev til nærhed*« i »*Nyt fra sprogævnet*« nr. 4/2000, s. 5-9. Med hensyn til den klassiske Katolske opfattelse henviser han til Oswald von Nell-Breuning - Tysk Jesuit - der i 1931 siger, at begrebets betydning er »*at opgaver skal løses på det lavest mulige og mest hensigtsmæssige organisationsniveau*« og »*at overliggende niveauer har pligt til at hjælpe de underliggende*«. Tidligere i artiklen oplyser han at Pia Jarvad først finder begrebet *Subsidiaritet* (uden for den snævre faglitteratur) på Dansk i 1971, men Bjøl brugte - som det fremgår ovenfor - allerede begrebet i 1967 i en bog der næppe kan karakteriseres som »snævre faglitteratur«, men tværtimod var annonceret som et stykke solid populærvidenskab.

- der *kodificerer* en særlig opfattelse af Suveræniteten - kan, siger Bjøl, føres tilbage til Thomas Aquinas.

Med Subsidiaritetsprincippet forudsattes et internationalt system der havde form af en Universel Struktur hvor Pavestolen og alle Kirkeinstitutionerne *nødvendigvis* varetog de Universelle funktioner og hvor de enkelte stater blev opfattet som underordnede enheder der skulle varetage de *subsidiære* opgaver²⁴⁾. Som man vil vide brød systemet med tiden sammen i et virvar af indre konflikter.

Det var dog ikke kun i Romerkirkens område at man fulgte et Subsidiaritetsprincip - også Osmannerne fulgte det, men på en anden måde, ... for ganske vist var man *Muslimere* og dermed religiøst defineret, men det virkelige centrum i det Osmanniske System var ikke en Muslimsk *Pave*, men den verdslige Sultan.

I en lang periode fik man dette system til at fungere *progressivt*, men efterhånden faldt også dét sammen på grund af indre modsætninger - og til sidst blev det endegyldigt opløst med Ungtyrkernes Revolte i 1908 og Balkan-krigene i 1912-13.

En tredje måde at tackle Subsidiaritetsprincippet på opstod med dét system af Socialistiske stater der blev domineret af Sovjetunionen. Dét system holdt endnu kortere end det Pavelige system og end det Osmanniske system. - Som parallel og modstykke til dét system konstruerede Tito med flere det Jugoslaviske system.

Sidst må man nævne et system - EU - som er dannet på en anden måde end de andre og som har et andet socio-økonomisk underlag. Man begyndte at opbygge dette system for at *overvinde* eller *ophæve* nogle af de gamle modsætningsforhold, for eksempel mellem Tyskland og Frankrig, men med tiden blev det mere og mere udtalt at man ønskede at etablere en ny statsstruktur, der skulle hente sin *virkelige* styrke fra en *fri* økonomi, men hvis mere problematiske sider skulle kompenseres ved *fremadrettede* støtteordninger - det vil sige ordninger som skulle fremme en lang række strukturelle tilpasninger af det økonomiske liv - og ved en afbalancering af den Amerikanske libera-lisme og udenrigspolitiske dominans.

Uanset hvad man personligt måtte mene om det meget komplekse system EU har udviklet sig til, om det omfattende bureaukrati, om modsætningerne mellem Parlament og Kommission (og så videre) må man konstatere at EU spiller en meget afgørende rolle for hvordan landene på Balkan (og i den gamle Østblok i øvrigt) kan udvikle sig økonomisk, socialt, kulturelt og politisk. Det er med andre ord af afgørende betydning - også for udviklingen på Balkan - at man vælger en hensigts-mæssig måde at tackle Subsidiaritetsprincippet på inden for EU.

I Tito's Jugoslavien havde Subsidiaritetsprincippet en særlig karakter, for man opbyggede - formentlig i meget høj grad *bevidst* - en kompliceret struktur, hvor forskellige *led* og *niveauer* skulle supplere hinanden, men også holde hinanden i *skak*. Således var der *institueret* et spændingsforhold mellem Virksomhedsniveauet og det Politiske Niveau, en særlig form for Subsidiaritet.

Man eksperimenterede på den ene side med et temmelig vidtgående medarbejderdemokrati på virksomhederne, idet man fra det overordnede politiske niveau overlod væsentlige dele af den økonomiske beslutningskompetence til det decentrale niveau - primært for at styrke motivationen og engagementet og dermed effektiviteten - og *samtidig* forsøgte man at gøre noget ved de store sociale og økonomiske forskelle der var mellem de forskellige dele af Jugoslavien, ikke mindst mellem Nord og Syd.

Man nåede mange resultater og påkaldte sig stor opmærksomhed, men resultaterne var langt fra tilstrækkelige - for i den sidste ende brød systemet sammen i et brølende inferno.

Der var mange grunde til at de politiske modsætninger i stigende grad fik et *Nationalt* indhold og en så stærk intensitet. De ydre omstændigheder, ikke mindst forholdene i verdensøkonomien, havde en stor betydning for de gjorde det sværere at tackle de økonomiske og sociale forskelle der var inden for Jugoslaviens grænser, men i den sidste ende var det de *interne*

24) Jævnfør »International Politik«, s. 57 og »Hvordan fred?« s. 38.

forskelle og modsætninger der førte til sammenbruddet. De ydre omstændigheder gav nogle rammer - og medvirkede i den sidste ende til at der skete en yderligere polarisering.

Bevidsthed, begrundelser og dobbelt bogholderi

På Balkan - ikke mindst med hensyn til Kosóva - har parterne en høj grad af bevidsthed om egne mål, en høj grad af bevidsthed om hvad de andre parter søger at opnå (ikke at denne bevidsthed dog altid er helt *korrekt*, objektivt set) - og en høj grad af bevidsthed om hvilke handlemuligheder der er ... og *ikke* er for de forskellige aktører. Det kunne i sig selv være et udmærket udgangspunkt for at drøfte med hinanden hvordan de forskellige konflikter kunne løses.

Men dertil kommer at *nogle* af parterne også har en stærk vilje til at gennemføre dét de mener bør gennemføres, også selv om en gennemførelse kan få omfattende negative konsekvenser på kortere eller endda på længere sigt. Der ses - undertiden - eksempler på en slags *fanden-i-voldskhed*, men spurgte man de pågældende om deres bevæggrunde, ville man *ofte* få dét svar at der var tale om *nødvendige* handlinger, og at handlingerne i *virkeligheden* var *rationelt* begrundede.

Selv når en politiker som Vojislav Šešelj optræder allermest *rabiát*, vil det i hans egen og i en del andre Serberes selvforståelse være udtryk for en *nødvendig* politik (se eventuelt billede af Šešelj, s. 306).

Selv om den ene part fremfører *rationelle* argumenter, eller argumenter den pågældende part selv anser for *rationelle*, er det dog langt fra sikkert at en *anden* part - eller eventuelt en mægler - kunne *overbevise* de pågældende med *andre* rationelle argumenter, dette gælder også med hensyn til Šešelj.

Der vil være situationer hvor argumenter ikke er tilstrækkelige, men om det så er militær eller politisk magt der skal bringes i anvendelse for at løse konflikterne er et vanskeligt spørgsmål - hvor svaret *ikke* er givet på forhånd og næppe heller kan gives hvis man ser for »snævert« på tingene.

Holder vi os til konflikten om Kosóva valgte man militære midler da man fandt at *alle* andre virkemidler var helt udtømt. Hvad enten det var tilfældet eller ej, objektivt set, kan man konstatere at man nu ²⁵⁾ - det vil sige efter mere end et år - ikke er kommet i gang med en dialog med sin modpart, det Serbiske styre. Tværtimod har man gjort en del ud af fra Vestlig side at understrege at man ikke anerkender dette styre, og at man først er parat til at *tale* når styret er sat fra bestillingen ²⁶⁾.

Dét vil jeg ikke forholde mig *moralisk* til, men jeg må konstatere at man i dén henseende håndterer konflikten noget anderledes end andre konflikter, hvor man har søgt at komme overens med modparten om en *modus vivendi* - eller hvor man har afholdt sig fra at gå ind i en væbnet konflikt og vedblivende søgt at komme overens ad forhandlingens vej.

Der er stor forskel på hvad der sker i Tjetjenien og hvad der skete i Kosóva, men der er også iøjenfaldende ligheder. Den Vestlige Verden er utilfreds med hvordan Russerne håndterer denne, og hvordan Serberne håndterede hin konflikt, men man har fra begyndelsen af været indstillet på at man måtte bruge forskellige standarder. Man brugte militære midler med videre over for det Serbiske styre fordi man fandt det *nødvendigt*, men også fordi man fandt det *muligt*. Man kunne ikke drømme om at bære sig tilsvarende ad over for det Russiske styre, selv om der næppe kan være megen tvivl om at Russerne i *talrige* tilfælde har overtrådt Menneskerettighederne.

25) Anmeldelsen er oprindeligt skrevet i sommeren 2000.

26) Siden dette er skrevet er styret blevet væltet, og Serbien er ved at komme »ind i varmen«. I begyndelsen af oktober 2002 slog Amerikanerne således en streg over en stor del af dén gæld Jugoslavien havde til USA.

Emnet er berørt direkte og indirekte forskellige steder, således i DUPI's redegørelse om *Humanitær Intervention*, ligesom Udenrigsminister Helveg Petersen har besvaret spørgsmål herom i TV, men i stort set alle tilfælde konstateres det som en *banalitet* at man ikke kan eller bør gribe ind i *alle* situationer hvor Menneskerettighederne måtte være overtrådt, og at man må forholde sig *anderledes over for Rusland* end over for Serbien på grund af størrelsen.

Når man skal forklare denne brug af flere standarder i international politik, *kunne* man for det første sige at det er bedre at gøre *noget* hvor det er *muligt* end slet ikke at gøre noget - for det andet at man ofte (i forholdet til en Stormagt som Rusland) har mange andre ting at tage hensyn til end Menneskerettighederne, således den overordnede Sikkerhedsmæssige Balance ... og for det tredje at man kan håbe på at den dobbelte standard med tiden kan falde sammen til én, når genstridige Stormagter er blevet *overhalet*.

I et moderne demokrati er det i almindelighed en *fejl* som kan påklages og så videre, hvis der anvendes dobbelte standarder over for borgerne, hvis der drives forskelsbehandling - hvorimod dobbelte standarder er en *banalitet* på den internationale politik's område.

Informationer

Bjøl skriver ²⁷⁾ at der ofte er et informationsproblem som pr. definition er uløseligt, »fordi så vital en oplysning som modpartens reaktion i en international krise ikke kendes af ham selv, mens først udformes som svar på ens egne beslutninger«.

Information og bevidsthed er naturligvis ikke det samme, og det kan udmærket tænkes at to parter i et modsætningsforhold har stor *bevidsthed* om såvel sit eget som modpartens *ideale standpunkt*, samtidig med at de kan have begrænsede - eller ligefrem - forkerte *informationer* om mod-partens konkrete planlægning og aktiviteter.

Det kunne se ud som om dette var tilfældet med hensyn til til visse dele af forløbet i konflikten mellem Vesten (især USA) og Serbien hen gennem 1998 og 1999, kulminerende med at man på højt niveau i USA (tilsyneladende) overvejede at indsætte landtropper *samtidig* med at præsident Milošević var ved at blæse retræte.

Der er dem der mener at han blæste retræte *af frygt for* en indsættelse af landtropper, hvorimod jeg - udtrykt på *meget* kort form - mener han gjorde det fordi han konstaterede at han ville tabe mere ved at fortsætte den væbnede konflikt end ved at afblæse den.

Det kan imidlertid ikke udelukkes at man på såvel Serbisk som Amerikansk side *både* misforstod hvad modparten var parat til at gøre - strategisk set ... og var dårligt underrettet om hvad man konkret ville gøre - taktisk set.

Dermed er vi henne ved én af Bjøl's hovedteser i »*Hvordan fred?*«, at krig ofte bryder ud som følge af fejlkalkulationer på den ene eller anden side, men der findes naturligvis også eksempler på at den ene part har opført sig *possibilistisk* og nærmest ventet på at der skulle komme en anledning, eller måske ligefrem har *fremprovokeret* en passende anledning, som man kunne reagere på og som man kunne iværksætte en væbnet konflikt på.

Selv om det forholder sig sådan i flere tilfælde, at den ene part *ønsker* en væbnet konflikt, kan man også hér - og i overensstemmelse med Bjøl - konstatere at der ofte er tale om betydelige fejl-kalkulationer.

27) Jævnfør »*International Politik*«, s. 108.

Gavrilo Princip føres væk. Det er den 28.6.1914 kl. 11 om formiddagen. Gavrilo Princip (1895-1918) har netop skudt og dræbt først Hertuginde Sophie af Hohenburg, derefter hendes mand, Ærkehertug Frans Ferdinand af Østrig-Ungarn. På dette foto ses han som nr. 2 fra højre. Billedet er taget af en amatør fotograf - skovteknikeren Milos Oberajger. Billedet kendes i forskellige »kvaliteter« - jeg har valgt én hvor der ganske vist er retoucheret kraftigt, men hvor man får et indtryk af hvordan Gavrilo Princip så ud.

Der kan findes billeder af Tronfølgerparret forskellige steder på internettet, således: <http://atschool.eduweb.co.uk/nlsbinswood/histasspics.htm> - hvor også findes en samtidig tegning af selve attentatet.

»Salmonsens Konversationsleksikon« skriver: »Frants Ferdinand, østerr. Ærkehertug og Tronfølger i Østerrig-Ungarn 1896-1914. f. 18. Decbr 1863, d. 28. Juni 1914. Søn af Kejser Frants Josefs yngre Broder Karl Ludvig (1833 -96). Han arvede 1875 Hertug Frants V af Modenas store Formue, blev 1896 Tronfølger efter Faderens Død og 1898 Øverstbefalende over Hæren næst efter Kejseren. 1900 indgik han et morganatisk Ægteskab [det vil sige ægteskab »til venstre hånd«] med en böhmisk Adelsdame, Grevinde Sofie Chotek (1868-1914). som ophøjedes til Fyrstinde (1909 Hertuginde) af Hohenburg, efter at have givet Afkald paa Tronfølgen for sine Børns Vedk.; han fik 1 Søn og 2 Døtre. Han tog i de senere Aar ikke ringe Del i Statsstyrelsen, var ivrig klerikal og udpræget Militær, samt mentes at have haft væsentlig Del i Bosniens Indlemmelse i Monarkiet Oktbr 1908 og at have billiget Tanken om en Sammenslutning af alle Monarkiets sydslaviske Landskaber. Under et Besøg i Serajevo [Sarajevo] 28. Juni 1914 blev han tilligemed sin Ægtefælle myrdet af nogle Serbere, og denne Udaad gav Stødet til Verdenskrigens Udbrud 5 Uger senere. Hans Brodersøn, Ærkehertug Karl Frants Josef. blev hans Eftermand som Tronfølger og 1916 Kejser Karl IV.«.

Gavrilo Princip blev - på grund af sin unge alder - idømt 20 års fængsel; han døde imidlertid af tuberkulose 4 år efter. Gavrilo Princip var medlem af en hemmelig Serbisk nationalistisk organisation.

Ét af de mere hårrejsende eksempler vedrører forholdene på Balkan og handler om hvordan man håndterede drabet i Sarajevo på den Østrigske tronfølger: Østrig ville have en krig (hvad det dog kun kunne, fordi det - helt korrekt - regnede med at blive bakket op af Tyskland), men man antog - aldeles fejlagtigt - at krigen ville blive forholdsvis kortvarig, og at man kunne opnå betydelige og hurtige gevinster.

Der er ikke grund til at tro at krig kan afskaffes blot ved at man bringer parterne sammen, at man forsyner dem med allehånde informationer og hjælper dem i gang med en dialog, men man må formode at det trods alt er en nødvendig - men ikke tilstrækkelig - forudsætning for at finde

fredelige løsninger på uoverensstemmelserne *at* man bringer parterne sammen, *at* man sikrer at begge parter er godt informeret om modpartens situation, synspunkter og eventuelt viljestyrke og så videre.

Fejlkalkulationer i forbindelse med Kosóva-konflikten

Man har på begge sider brugt *meget* tid på at overveje situationen og handlemulighederne, men man endte ikke desto mindre - sådan ser jeg det - i høj grad med at misforstå modparten, og dette må mane til betydelig eftertanke.

Der er fremtrædende Amerikanere der har været flinke til at sige at *Serberne* fejlkalkulerede situationen, både i Rambouillet og umiddelbart derefter.

Jævnfør Christopher Hill's udtalelser i foråret 2000 ²⁸⁾:

000503 Christopher Hill er blevet interviewet af den Serbiske »*Blic*«. Han beklager sanktionerne - som også går ud over almindelige mennesker - men mener ikke man kan ophæve dem. I så fald ville præsident Miloševic tro han var ved at blive accepteret - USA vil *ikke* acceptere ham.

Hill mener Serberne gjorde en frygtelig fejl under Rambouillet-forhandlingerne. Man skulle have troet de havde en analyse bag de mærkelige ting de foretog sig, men det havde de øjensynlig ikke. De tog *utroligt* fejl:

»*Serbia has made unbelievable mistakes. Even today I cannot understand what Serb delegation has done in Rambouillet. If you play chess with somebody making strange moves, you look at the chessboard and think sure there must be a reason for such move, some secret plan. Finally, you realize that actually there has been no analysis behind such move, but a terrible mistake. That's what Serb delegation did in Rambouillet. Now Kosovo is under UN command. This is present situation caused by terrible mistakes that Serb delegation made in Rambouillet*«.

Desuden har man i USA indrømmet *visse* egne fejltagelser, således i forbindelse med bombningen af Den Kinesiske Ambassade.

Ledende *Serbiske* politikere har vel ikke ytret sig helt tilsvarende, kun sagt at Amerikanerne '*samarbejdede med notoriske kriminelle og terrorister i UÇK*'.

Eftertiden vil vise om Serberne - især kredsen omkring præsident Miloševic - faktisk var indstillet på en *rimelig* forhandlingsmæssig løsning i Rambouillet. Bemærk her et interview med Ratomir Tanic i begyndelsen af 2001 ²⁹⁾. Tanic siger blandt andet:

»*Miloševic did not sign that agreement [Rambouillet] since he needed a war with the NATO pact. That is the logic [... ..] -- make up a conflict and then with the help of pseudo-patriotic aims stay in power. And the greater the conflict, the more the pseudo-patriotism looks like real patriotism. Miloševic really needed a conflict with the international community. That would be the ideal situation, he wanted the bombing to confirm the invented theses. That is like someone setting fire to your house in order to then play the role of the firefighter. What [Pres.] Milutinovic later said in the Assembly of Serbia was completely inaccurate. Together with Miloševic he misled the public that the main problem is in that the foreign troops want to invade Kosovo under the flag of NATO, and not under the UN flag. That is wrong, since the option of a UN mandate existed. Before bombing started, there was even the option that the entire Pristina corps stay in Kosovo and cooperate with the UN in keeping peace in Kosovo*«.

Et forhold som kan vanskeliggøre en nøgtern kalkulering er dét som Bjøl med Theodore Sorensen kalder »en »*lydisolering*« af toppen» ³⁰⁾.

Et centralt element i *lydisoleringen* er hvad de lavere led fortæller til de højere, og dette viser sig ofte at være dét som man *tror* de højere led gerne vil høre. *Lydisoleringen* - og forvrængningerne - er ikke noget *nyt* fænomen, *mange* herskere og politikere har været særdeles bevidst om det, men ikke nødvendigvis undgået det.

Når Vestlige informationssystemer på mange måder - og især i det *lange* løb - har vist sig mere effektive end andre informationssystemer, så er det fordi man har *tilladt* sig eller *tvunget sig selv* til en relativt fri nyhedsformidling og meningsdannelse - også i beslutningssystemet.

28) Fra »*Albansk Almanak 2000*«, s. 498.

29) Interviewet kan læses i »*Albansk Almanak 2001*«, s. 456 ff.

30) Jævnfør »*International Politik*«, s. 109.

I mange konkrete situationer kan der ske forvirrende ting og ting der peger i *skæve* retninger, men i den sidste ende vil der - i de Vestlige systemer - komme mere og mere frem ... og dermed vil der - men i det lange løb - blive mulighed for at man kan få en højere grad af erkendelse, og at man derfor motiveres til at tage sine forholdsregler i *andre*, senere politiske situationer.

Der er her - som i andre sammenhænge - ingen grund til overdreven optimisme, for selv om de Vestlige systemer - især i det lange løb - kan være nok så effektive, så viser nogle af hændelserne i Kosóva-konflikten at tingene *nemt* kan køre af sporet, og at der er god grund til at være *særdeles* påpasselige i informationsindsamlingen og -behandlingen.

Historien om bombningen af den Kinesiske Ambassade i Beograd er et frygtindgydende eksempel på mis-information og mis-management. I dette tilfælde indrømmede man hurtigt at man tog fejl, men det ville også være *langt* værre hvis man havde hævdet at bombningen var tilstøttet. Uanset hvad der *faktisk* skete *måtte* der være tale om en misforståelse.

Forløbet der førte til den militære konflikt (det vil sige ultimo marts 1999 og frem) vil formentlig vise sig at være et eksempel på hvordan fejlkalkulationer førte til at nogle af de ledende parter i konflikten - præsident Miloševic på den ene side og den politiske ledelse i USA på den anden - handlede forkert.

Begge parter - Amerikanerne stærkt ansporet af fremtrædende Kosóva Albanere, men *også* af fremtrædende Amerikanere der *forstod* Kosóva Albanerne - vendte tilbage til Clausewitz, som - ifølge Bjøl - mente at man *kunne* nå til løsninger af politiske problemer ved hjælp af militære magtmidler ³¹⁾.

I Kosóva-konflikten var der *nye* og *gamle* aspekter. Det *nye* var at Verdenssamfundet mente sig berettiget til at gribe ind på trods af dét der blot få år før havde været *helligt: Statssuveræniteten* - og på trods af FN's klare bestemmelser om at intervention *kun* kunne finde sted med *Sikkerhedsrådets* accept.

Det *gamle* var at man ville bruge militære midler, endda på trods af at man måtte vide en del om at militære løsninger ofte ikke virker - eller at de virker på en utilsigtet måde, med andre ord at der - i militære konfrontationer er en betydelig risiko for at den pågældende *magt* har kalkuleret forkert, således som det kan siges at have været tilfældet i Vietnam, i Nordirland, i Afghanistan ³²⁾ og på Balkan og så videre

Heller ikke den massive og intensive krig mod Irak - som man i USA på mange måder (og formentlig *i det grundlæggende*) betragtede som en succes og som man formentlig var stærkt inspireret af i 1998/99 - førte til det *langsigtede* resultat: At præsident Hussein blev væltet indefra.

Dertil kom at man formentlig vidste at man lod sig tvinge af omstændighederne til at bruge *militære* midler fordi andre og *mindre vidtgående* midler ikke havde vist deres effektivitet, således de økonomiske sanktioner som i stedet for at tvinge Miloševic i knæ i visse henseender havde *styrket* hans position og som under alle omstændigheder havde bidraget til at forvride det Serbiske samfundssystem yderligere ³³⁾.

31) Jævnfør »*International Politik*«, s. 123.

32) Det er den mislykkede sovjetrussiske intervention der tænkes på.

33) På nuværende tidspunkt er præsident Miloševic væltet, men det er svært at afgøre hvilken rolle krigen i 1999 har spillet. Var han blevet væltet alligevel? kan man spørge. Var det *nødvendigt* at bruge så radikale midler som man brugte? (For slet ikke at tale om hvor vidt midlerne var *rimelige*). En helt nødvendig forudsætning for at Miloševic blev væltet var dog at størstedelen af Oppositionen omsider samlede sig om en præsidentkandidat - og at man fastholdt og styrkede presset på regimet da resultaterne forelå efter 1' valgrunde, og da regimet var ved at forsøge sig med en juridisk-politisk manøvre.

Symmetri og Asymmetri ³⁴⁾

Noget af dét der kan føre til at tingene ikke går som kalkuleret er at modparten ikke altid handler symmetrisk over for én selv, at modparten af og til optræder *grænseoverskridende*. Således handlede både præsident Milošević og Amerikanerne i Kosovo-konflikten på afgørende punkter asymmetrisk og *uberegneligt*:

(1) Milošević kalkulerede ikke med at NATO ville kunne opretholde eller videreføre dét pres mod Serbien som man etablerede i efteråret '98 og han regnede - sandsynligvis - med at NATO var tvunget til at respektere Folkeretten (herunder at FN's *Sikkerhedsråd skulle* beslutte en eventuel væbnet indsats), dels af ideale grunde, dels fordi man i flere NATO-lande ville reagere mod at man aktionerede på ulovlig vis.

Men NATO gik *ud over rammerne*. Man intervererede på trods af Folkeretten - og man lykkedes også med at holde Alliancen sammen.

(2) NATO intervererede ikke ved at sætte ind hvor Serberne stod, det vil sige med landtropper mod landtropper. Man iværksatte i stedet et *asymmetrisk* luftbombardement og benyttede således en *teknik* der svarede til luftbroen til Berlin i 1948 (der var et modtræk til en Russisk blokade på Jorden som man vanskeligt kunne klare i dét plan ..., ligesom den Russiske blokade var et modtræk til forskellige økonomiske manøvrer Vestmagterne havde gennemført og som Russerne ikke kunne give igen på ... *med samme mønt* ³⁵⁾).

(3) Milošević kunne *ikke* besvare luftbombardementet *symmetrisk*, det vil sige ved at forsvare sig i luftrummet, men han og hans forskellige styrker *besvarede* det med at fremtvinge en Albansk masseflugt eller (i det mindste) med »at hjælpe den på vej«.

En *asymmetrisk* fremgangsmåde kan være det mest hensigtsmæssige, hvis den - asymmetrien til trods - er *afpasset* udfordringen, men den vil ofte indebære en risiko for at konflikten ændrer karakter og måske endda udvides, ikke mindst fordi den - hvad der på én gang er dens styrke og dens svaghed - kommer bag på modparten.

Den nye bog: »Hvordan fred?«

»Hvordan fred?« består af en gennemgang af nogle særlige historiske forløb, nogle tematiske overvejelser og en omfattende analyse af kriseadfærd. Det er en stofmættet og meget velskrevet bog, men den er ganske anderledes end »*International Politik*« som tjente til at definere et fag. Den nye bog vil fortælle en historie og søge at perspektivere den, men de to bøger kan ses som to *sider* af samme sag og de kompletterer hinanden ganske udmærket.

Dé historiske forløb Bjøl har valgt ud er Romerriget (*Pax Romana* - som i en periode etablerede en *Imperiefred*), det Store Kinesiske Rige (Den Himmelske Freds Rige) og den Vestlige, især den Europæiske, Historie frem til vore dage - det vil sige frem til *Ligevægtsfreden* mellem Amerika og Sovjetunionen.

De historiske forløb suppleres med tematiske overvejelser om *Diplomati* og om forholdet mellem *Magt og Ret*.

Bjøl har vist altid svinget mellem at ville fortælle historie, at fortolke den og at prøve at udtrække de generelle perspektiver, og selv om han - efter lang tids erfaring og forskning - véd hvor svært det er, så forsøger han - uophørligt og til stort udbytte for os - at få tingene til at hænge sammen og at se de lange linier.

Man kunne *måske* undre sig over at der er et langt afsnit om Kinesisk historie, for hvad *kan* man dog lære af dén selv om den er nok så spændende? Svaret ligger imidlertid lige for: Vi kan lære meget om vores egen historie - og om historisk udvikling - ved at sammenholde dén med den Kinesiske, men dertil kommer at det er blevet *særdeles* vigtigt for os i den Vestlige Verden at

34) Se bemærkningerne s. 3 om symmetri-begrebets anvendelse og historie.

35) Jævnfør Bjøl: »Hvordan fred?«, s. 251 ff.

forstå det Kinesiske samfund og dets historie, for Kineserne spiller en betydelig rolle på den Internationale arena ... som næppe vil blive mindre i de kommende år.

Har Samuel Huntington ikke ret i andet, har han ret i at Kinesisk Kultur er fundamentalt forskellig fra den Vestlige - og at vi gør klogt i at sætte os *grundigt* ind i den.³⁶⁾

Den dybere mening?

Man kan nok aldrig komme til at se *én dybere mening* i den historiske udvikling, men man kan uddrage konklusioner af mere eller mindre begrænset rækkevidde, for eksempel om et bestemt historisk forløb.

Én dybere mening lader sig ikke udfinde, fordi historie og politik udgør et genstandsfelt som hele tiden udvikler sig - af og til i kvalitative spring - og fordi historisk udvikling ikke er *det samme* til alle tider. Man kan godt finde *strukturelle træk*, men de er enten *datomærkede* og gælder derfor ikke under andre forhold ... eller også har de en *så* generel karakter at de ikke kan bruges til noget fornuftigt.

Med udgangspunkt i Bjøl's analyser og opsummerende iagttagelser kan man hævde:

- **At** opretholdelsen af et styre i almindelighed forudsætter en vis økonomisk udvikling, en vis form for økonomisk retfærdighed³⁷⁾, og en vis militær sikring af de ydre grænser³⁸⁾.

- **At** der er et forhold mellem teknologisk udvikling og samfundsmæssig udvikling, men at de mest interessante iagttagelser om sådanne forhold vedrører *konkrete* samfund og perioder, og at man skal være varsom med generaliseringer der rækker ud over samfund og perioder.

Nogle af de *systemer* der har holdt længst, Romerriget for eksempel, gennemgik en vis form for teknologisk og økonomisk udvikling, men udviste samtidig en bemærkelsesværdig stagnation på andre.

Romerne var *særdeles* dygtige til at sikre vandforsyning og veje³⁹⁾, men på andre områder gik udviklingen nærmest i stå - og derfor blev Riget truet af kræfter udefra der havde udviklet sig *komplementært* eller *modsat*, ... således beherskede Goterne en krigskunst som Romerne ikke beherskede⁴⁰⁾.

Romerne var dygtige til at bygge akvadukter, men Kineserne - som de ikke var i forbindelse med og derfor ikke *konkurrerede* med eller var i konflikt med - var langt mere effektive fordi de benyttede pumpe-teknik⁴¹⁾.

Også på en anden måde fik Kineserne mere ud af ressourcerne, nemlig ved den type af seletøj man anvendte på heste og som gav dem 3 gange så stor en trækraft som Romernes⁴²⁾.

- **At** der *kan* eksistere endog betydelige *forskelle*, for eksempel sociale forskelle, i et *stabilt* system, men at dette i almindelighed forudsætter at der *kompenseres* - for eksempel ved at

36) Jævnfør hans »The Clash of Civilizations« - der gennemgås senere i »Albanske Studier«.

37) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 44.

38) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 45.

39) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 40. Man kan hente meget nyttig viden om Romersk vejbyggeri i: Roman Chevallier: »Roman Roads«, Engelsk udgave: Batsford Ltd., London 1976.

40) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 46.

41) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 52.

42) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 53.

parterne er gensidigt forpligtet, således som det i lange stræk var tilfældet i det Romerske *Patron-Klient*-forhold ⁴³⁾.

Der er eksempler på at et styre - for kortere eller længere tid - har kunnet holde sådanne forskelle *under kontrol* ved forskellige magtmidler.

Nu om stunder - hvor *gennemsigtigheden* er ganske anderledes end tidligere, og hvor der frem for alt er en historisk bevidsthed om at man *ikke behøver* at finde sig i uligheder og om at man under visse omstændigheder kan opnå støtte *udefra* - er et styre i højere grad end tidligere nødt til at udligne eller begrænse sociale forskelle. Dét kan på den anden side ofte rejse *modbevægelser* eftersom de mere velbærgede sjældent ønsker at finansiere *de fattige* som de typisk opfatter som *dovne* og *primitive*.

- **At** der er undertiden udvikles stærke interne *modsætninger* hos den enkelte part, og at disse mod-sætninger forsøges udnyttet af modparten; undertiden kan sådanne indre modsætninger bevirke at man udefra kan overtage *kontrollen*.

Et styre kan muligvis i en kortere eller længere periode kontrollere indre uligheder og modsætninger med magt - men i det lange løb skal der mere til ... en form for *tilslutning*. Bjøl minder om Agrippa's formulering:

»*Concordia parvæ res crescunt, discordia maximæ delabuntur*«,

det vil sige:

»*Enighed fremmer selv de mindste foretagender,
uenighed får selv de største til at strande*« ⁴⁴⁾.

Blandt de mange eksempler på interne modsætninger som fik afgørende *ekstern betydning* kan nævnes familiestridighederne blandt Jøderne i Makkabæerriget, - de dynastiske stridigheder i det Byzantinske Rige ... og *klanstridighederne* i det gamle Serbiske Rige (det vil sige frem til engang i 1400-tallet).

For udviklingen på Balkan har det haft overordentlig stor betydning at det Byzantinske Rige brasede sammen i 1300- og 1400-tallet - kulminerende med Osmanernes erobring af Konstantinopel i 1453 som ellers - i lange perioder - havde været uindtagelig ⁴⁵⁾.

Efter »*Basilius' død i 1025 fulgte en periode af forvirring og krigstræthed. Forsvaret blev forsømt. Den selvejende bondestand, der oprindeligt havde været ryggraden i det Byzantinske militær, blev mere og mere fortrængt af rovgriske storgodsejere og erstattet af fremmede lejetropper, der ikke altid fik deres sold til tiden. Deres upåidelighed kom til at gøre udslaget ved Manzikert, da tyrkiske lejesoldater gik over til deres seldsjukiske stammefrænder*« ⁴⁶⁾.

Det mest interessante ved det Byzantinske Rige er måske ikke at det kollapsede til sidst ... men at det holdt så *længe*, i næsten 1000 år!

Når det kunne holde så længe, skyldtes det ikke mindst en højt udviklet form for statsledelse, eller som Bjøl skriver ⁴⁷⁾:

43) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 37.

44) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 47.

45) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 82.

46) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 86.

47) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 86.

"[...] ofte foretrak byzantinerne at anvende diplomatiske midler i deres til omverdenen i stedet for eller som supplement til militær magt. De udviklede en række af de metoder, der siden især gennem venetianerne gik over i europæisk diplomati. En velorganiseret efterretningsvirksomhed baseret på både officielle og hemmelige agenter. Strategisk ægteskabspolitik. Anvendelse af gaver, smiger, bestikkelse og subsidier. Udnyttelse af indre magtkampe i omverdenen ved intriger og bistand. Rigets rigdom gav Byzans gode muligheder for at anvende økonomiske og finansielle midler i udenrigspolitikken«.

Men træerne vokser ikke ind i himlen: »[...] gang på gang blev varetagelsen af statsinteresserne krydset af de ideologiske lobbyers indflydelse«.

Der er givetvis en del man kan lære ved at se nærmere på den Byzantinske historie, men man skal selv sagt huske at tingene har ændret sig betydeligt siden Middelalderen, og at dagsordenen ikke kan være den samme, ikke engang tilnærmelsesvis.

- **At** et stærkt bureaukrati kan være med til at sikre at et styre overlever.

Det skete i det Kinesiske Rige ⁴⁸⁾ men det skete også i det Osmanniske - både gennem anvendelsen af *Devshirme*-systemet og på anden vis.

Det er karakteristisk at det Osmanniske Rige opnåede en betydelig styrke ved at gøre brug af de stærke intellektuelle kræfter der var for hånden hos de undertvungne folk. Mange Albanere med flere blev således Vesirer eller Storvesirer, og Grækerne kom til at spille en afgørende rolle inden for handel og søtransport ⁴⁹⁾.

- **At** et *Universelt System*, et Ideologisk System - som for eksempel Den Katolske Kirke - kan styrke et styre, og at interne uoverensstemmelser i et sådant ideologisk system kan svække det.

I Kina opbyggede man et professionelt bureaukrati, som blev særlig stærkt fordi Medlemmerne havde grundlæggende *værdier* til fælles og fordi Medlemmerne havde et fortrin på ét af de områder man satsede på for at samle Riget, nemlig det fælles skriftsprog - som kunne kompensere for de store dialektale forskelle i det talte sprog.

I Middelalderens Europa var den Katolske Kirke og Munkeordenenerne en kraft der i lang tid både bidrog til at holde *Systemet* og Staterne sammen og som samtidig bidrog til at *Systemet* og Staterne videreudviklede sig, således ved at det sikrede udbredelsen af kendskabet til forskellige teknologiske og landbrugstekniske landvindinger.

I det 20' århundrede spillede Kommunistpartierne en betydelig rolle Øst for Jerntæppet ved at holde forskellige Nationale og andre modsætninger i ave, ved at understøtte den eksterne sikkerhed og ved at gennemføre mange former for *kulturel udveksling*. ... Den nuværende Kinesiske præsident Jiang Zemin fik således sin ingeniøruddannelse i Sovjetunionen.

Ideologiske, for eksempel religiøse, meningsforskelligheder inden for et *Universelt System* medvirker ofte til at styret efterhånden falder fra hinanden ⁵⁰⁾. Som regel har sådanne meningsforskelligheder haft én eller anden relation til andre forskelle og modsætninger og har ikke *stået ganske alene*.

- **At** et *system* (og her tænkes ikke på et ideologisk system) holder længere hvis der er en *balance* mellem autonomi og centralstyre. Jævnfør blandt andet diskussionen ovenfor om *Subsidiaritet*

- **At** tolerance og respekt for loven er en vigtig forudsætning for stabilitet, men at hverken tolerance eller respekt for loven opstår *af sig selv* ⁵¹⁾.

48) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 54.

49) *Devshirme*-systemet kan man læse om forskellige steder, således i Henning Mørk's Balkan-historie - se omtalen heraf senere i »Albanske Studier«.

50) Jævnfør blandt andet »Hvordan fred?«, s. 134.

51) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 36.

Formentlig er der tale om et spiralsk vekselvirkningsforhold? Tolerance og *Respekt for Loven* styrker Stabiliteten; Stabiliteten styrker Tolerancen og *Respekten for Loven*. ... Men i øvrigt kan *spiralen* også gå den anden vej.

- **At** korrupsion, nepotisme og så videre får et styre til at degenerere, at det fjerner dets dynamik og styrker de centrifugale kræfter⁵²⁾.

Når det Osmanniske Styre kulminerede, stagnerede og endte med at brase sammen skyldtes det i høj grad at styret degenererede og at nogle af de bærende lag ikke længere understøttede styret, men tværtimod bragte det i fare (således Janitsjarerne). Derimod var der en Kinesisk Kejser - Yang Di (605-18) - der etablerede et kontrolsystem til at imødegå korrupsion: *Censuratet* - og dermed gav *sit* bidrag til at Systemet kunne videreføres.

- **At** parterne i en konflikt ofte mangler nødvendige informationer og at de ofte fejkalkulerer mod-partens intentioner og styrke.

Aktuel viden om *hvordan* krig er - og om hvilke personlige og materielle konsekvenser den kan få - kan virke afskrækkende både på beslutningstagerne og på deres befolkningsmæssige eller vælger-mæssige baglande⁵³⁾.

Tilsvarende kan undervurderinger af krigens dybde og varighed *sænke* eller fjerne *hæmningerne* mod at gå militært til værks.

Undertiden kan man blive så forskrækket at man ikke tør bruge militære midler når de »virkelig« er nødvendige ... - og måske lå dét bag Chamberlain's *appeasement*-politik over for Hitler fra midten af 1930'erne og frem⁵⁴⁾.

- **At** man undertiden har forberedt krig for at undgå den: *Si vis pacem, para bellum*⁵⁵⁾.

Men én type af forberedelser kan meget vel fremprovokere tilsvarende forberedelser hos modparten sådan som man kan konstatere i forskellige *våbenkapløb* - og dette kan, alt andet lige, forøge krigsrisikoen.

- **At** mådehold kan være med til at sikre stabilitet, for eksempel når en Sejrherre *ikke* søger at opnå *mest* muligt på kort sigt, men indser at de langsigtede gevinster kan være at foretrække⁵⁶⁾.

Muligvis er der en historisk bevægelse væk fra mådehold og hen til umådehold?

Cuba-krisen i 1962 *kunne* have udviklet sig anderledes, hvis ikke præsident Kennedy indså mådeholdets nødvendighed og at *han* måtte forhindre at krisen gik i *spin*⁵⁷⁾.

Tilsyneladende var Kennedy - i øvrigt - ret grundig i sine overvejelser, mens det kunne se ud som om man i Sovjetunionen handlede på et *meget* løsere grundlag⁵⁸⁾.

Det er muligt nutidens beslutningstagere *har* lært noget af kriser som denne, men det er meget tænkeligt at man stadig ikke får gjort analysearbejdet godt nok ... - noget man kan formode er mere udbredt i *lukkede* end i *gennemsigtige* systemer.

52) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 33.

53) Jævnfør blandt andet »*Hvordan fred?*«, s. 235.

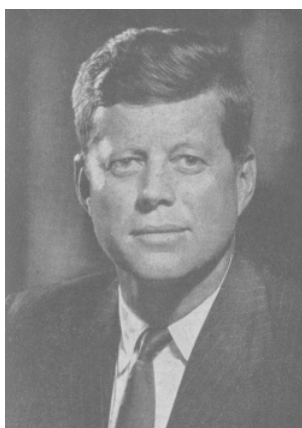
54) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 248.

55) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 25.

56) Se for eksempel »*Hvordan fred?*«, s. 120.

57) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 258. Cuba-krisen er beskrevet mange steder. En kort beskrivelse kan findes i Bjørn Andersen & Andreas Mygind Røpke: »*Neva - Historier om et skib*«, 2002. Her er der også biografiske skitser af Nikita Khrusjtjov og af John F. Kennedy.

58) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 259.

John F. Kennedy

John F. Kennedy

Cuba-krise viser at et konfliktforløb - i den sidste ende - *kan* reguleres, men lettest når begge parter har midler der svarer til udfordringerne, mens man må formode at konflikter oftere går i *spin* når enten den ene eller den anden part bliver *overrasket* og ikke har et passende middel inden for rækkevidde.

Under visse omstændigheder er det muligvis klogest at være *umådeholden*?

Man har set mange eksempler på *umådehold* i det 20' århundrede. For eksempel insisterede Franklin D. Roosevelt i slutningen af 2' Verdenskrig på at Tyskerne skulle tvinges til en *betingelsesløs* kapitulation for at undgå Tysk revanchisme og for at undgå postulatet om at Tyskerne var blevet dolket i ryggen⁵⁹⁾.

Det er samtidig nok så interessant at man temmelig hurtigt efter kapitulationen fik *arrangeret* et nyt Tyskland og at man - ligeledes temmelig hurtigt - gik i gang med et storstilet økonomisk hjælpeprogram (Marshall-hjælpen).

Man kan sige at man på mange måder satte sig *ud over* manglen på mådehold og ud over at der netop var blevet udkæmpet en omfattende konflikt mellem *Det Gode* og *Det Onde*, hvad der også kom til udtryk i at man var forholdsvis tilbageholdende i det efterfølgende retsopgør.

Tilsvarende *umådeholden* var man i USA da man besluttede at kaste atombomber over Japan og på den ene side sikrede at Japanerne meget hurtigt underkastede sig totalt ... og på den anden måde søgte at vise den *komplekse* allierede: Sovjetunionen - at der ikke var noget at *komme efter*⁶⁰⁾.

Og tilsvarende *umådeholdne* har Albanerne vist sig at være i Kosóva-konflikten. De vil - sådan forekommer det - helst have Serberne *helt* ud af Kosóva for at svække mulighederne for en Serbisk revanchisme, ... selv om det af og til siges at man ønsker at Serberne skal blive, men under forudsætning af at de *dropper* tilknytningen til Serbien.

Hegemoni og magtbalancer. Alliancer

Ét af Bjøl's centrale temaer er forholdet mellem *hegemonipolitik* og *magtbalancepolitik*.

Det siges at magtbalanceprincippet i sig selv hverken er (eller var) fredsbevarende eller krigs-fremkaldende⁶¹⁾, for det afgørende er om ligevægten er truet eller ej.

Bjøl taler ganske vist om forholdet mellem stater, men man kunne overveje om ikke de samme betragtninger kunne anvendes på forhold inden for den enkelte nation eller inden for det enkelte statssamfund - specielt med hensyn til samfund hvor der er flere nationer?

Hvad der er sagt om *magtbalanceprincippet* kan ... formentlig ... også siges om *hegemoniprincippet*. Man kan *ikke generelt* hævde at hegemoni er fredsbevarende eller konfliktkabende, for om hegemoni fører mod stabilitet eller væk fra stabilitet afhænger af mange meget *konkrete* forhold - af de aktuelle styrkeforhold, af en række forskellige *subjektive* forhold og så videre.

Ligesom det beror på de konkrete forhold hvor vidt hegemoni eller afbalancering fører til krise eller tværtimod er stabiliserende, forholder det sig med *alliancer*.

59) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 185, og også s. 221.

60) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 250.

61) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 149.

Bjøl diskuterer optakten til 1' Verdenskrig, når frem til at en alliance kan fungere på flere måder og have meget forskellige konsekvenser, og frem til at resultatet i den sidste ende beror på den konkrete *krisestyring* ⁶²⁾.

Det er viise ord, som også har relevans for hvordan Vestmagterne - og NATO - tacklede konflikten om Kosóva og for hvordan man skal bære sig ad i fremtiden.

Alliancer kan - under nogle omstændigheder - være fredsbevarende ved at medføre større forudsigelighed, men de kan også virke konflikt- eller krigsfremmende ved »at *afføde større risikovilje hos de svagere alliancepartnere i tillid til støtten fra de stærkere, som det skete i Wien og Skt. Petersborg i 1914*« ⁶³⁾.

NATO *har* spillet en betydningsfuld og kompleks rolle i *Efterkrigstiden* og har haft *sin* funktion i den *gamle* bipolarere Verdensorden, men spiller en ny rolle nu hvor mange tidligere Østbloklande er på vej ind i den Vesteuropæiske Varme og hvor vi befinder os i *Det Unipolære Øjeblik* ⁶⁴⁾.

NATO er blevet *dén* institution der har muliggjort at Amerikanerne - i en kompleks forening med blandt andet Frankrig, Tyskland og England - kunne gennemføre *dét* som *de* mente skulle gennem-føres over for præsident Milošević med flere.

Diplomati og tillid

Blandt de praktisk betonede konklusioner eller *leveregler* er *dén* at en diplomat eller statsmand kun kan opnå virkelige resultater hvis han kan opnå én form for tillid hos modparten ⁶⁵⁾.

I virkelighedens verden spiller *personlig tillid* en betydelig rolle som man ikke skal undervurdere, selv om der er talrige eksempler på bluff og dobbeltspil og forsøg på at bringe modparten på vildspor.

Måske forholder det sig sådan at *hvis begge* parter skal have noget ud af forhandlingerne (og der ikke er tale om at den ene part vil *sætte sig igennem over for den anden*), er det nødvendigt at de to parter *forstår* hinanden og respekterer de *forskellige* udgangspunkter de har. Færdigheder i at sætte sig i modpartens sted er derfor uvurderlige ⁶⁶⁾.

Dermed bliver det også muligt at være *kreative*, for som Bjøl skriver ⁶⁷⁾ handler diplomati ofte om at bytte en fordel for den ene part med en fordel for den anden, muligvis endda på et helt *andet* sted ... men det handler også om at formulere eller præsentere resultaterne så begge *baglande* føler sig passende godtgjort ⁶⁸⁾.

Denne form for kreativitet er i virkeligheden temmelig udbredt, men selv om den er nyttig - måske i nogle situationer temmelig nødvendig for at man kan komme videre - så er den farlig fordi den *også* kan danne grundlaget for at en ny konflikt senere vil udvikle sig. Mange af *dé* problemer man har kæmpet med i 1990'erne på Balkan kan siges at stamme fra at man ved tidligere forhandlinger var *for* kreative, at man *købte* og *solgte* for at få en samlet forhandlings-løsning ud af det.

62) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 182.

63) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 183.

64) Jævnfør DUPI-rapporten om *Humanitær Intervention* (se senere).

65) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 324 f.

66) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 146.

67) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 324.

68) Jævnfør også »Hvordan fred?«, s. 144.

Massemedierne: Diplomati som *sportskamp*

Massemediesamfundet rejser mange problemer for international politik.

Én af de skavanker Demokratiet og den brede debat fører med sig er ifølge Bjøl at »*Der [udvikles] en tendens til at betragte diplomati som sportskampe med vindere og tabere, hvor forhandling mellem suveræne stater ifølge suverænitets natur kun kan føre til kompromiser*«⁶⁹⁾.

Denne tendens er givetvis meget vanskelig at imødegå eller helt at undgå, og der er ikke nogen garanti for at den *kan* undgås, men man må fortsætte med at virke for at der kan tænkes i kompromiser ... - man må fortsætte arbejdet med at *forklare* (hvad Bjøl's bog er et glimrende eksempel på) - og man må fortsætte arbejdet med at *uddanne kompetente forhandlere og politikere* som om nødvendigt kan sætte sig ud over tidens mere problematiske tendenser.

Ligesom der er problemer er der dog også betydelige fordele ved udbredelsen af massemedier og af udviklingen af moderne informationsteknologi, - ikke mindst i kombination med at befolkningen generelt har fået et højt uddannelsesmæssigt niveau. Alle disse dele er blevet vigtige forudsætninger for at et moderne og komplekst demokrati kan fungere tilstrækkelig gennemsigtigt - og effektivt. Mange positive og negative *ting* kan lade sig gøre i et moderne samfund, men ikke *alle*.

Tingene hænger sammen - i den sidste ende - og der er god grund til at være opmærksom på forholdet mellem medier, uddannelse og politisk demokrati, men der er ikke nemme politiske løsninger eller mulighed for at give *garantier* hvis man gør det ene eller det andet. Det er for eksempel ikke nok at give muligheder for uddannelse i Albanien, der må mere til - for der er en stærk tendens til at de der har fået en videregående uddannelse emigrerer.

Det var i øvrigt heller ikke *helt* uproblematisk at så mange unge i Kosóva i den *autonome periode* studerede brødløse fag, for det var - på mere end én måde - med til at skærpe modsætningerne, og det var ikke - på *noget* måde - med til at mindske dem, endsige til at fjerne dem.

Bjøl og Jugoslavien

Bjøl kommer i sin seneste bog flere steder ind på den hæslige udvikling i det gamle Jugoslavien, og der er mange af hans iagttagelser som jeg tror er ganske rigtige, men der er også nogle stykker som nok har mere tvivlsom værdi. Jeg tænker specielt på beskrivelsen af præsident Miloševic.

Der står at mange Jugoslaviske politikere søgte at skabe sig et nyt magtgrundlag, det vil sige ved - da Kommunistpartiet var ved at falde fra hinanden - at genoplive de etniske spændinger. Og så tilføjes det at »*den storserbiske Nationalisme fik en slagkraftig agitator i Slobodan Miloševic, der fra sommeren 1989 fik sat gang i en chauvinistisk bølge*«⁷⁰⁾.

Der startede en chauvinistisk bølge. Miloševic optrådte på Kosovo Polje og så videre i 1989 og spillede en rolle i den chauvinistiske bevægelse der var vendt mod Kroaterne, men også mod Albanerne i Kosóva ... det er fuldkommen rigtigt, men egentlig er Miloševic ikke agitator eller propagandist. Han er nærmest det modsatte, en teknokrat - forresten også én der lægger vægt på at handle i overensstemmelse med reglerne, omend disse regler undertiden er nogle han selv har udformet eller tillempet.

Miloševic spiller en overordentlig vigtig rolle også i Nationalistisk sammenhæng - men hans virkelige styrke består i hans taktiske evner, ikke i hans demagogiske. Det var næppe Miloševic der skabte Nationalismen, men han *udnyttede* den ... i og med at han udnyttede de kræfter der var Nationalistisk inspireret.

69) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 229.

70) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 334.

Bjøl skriver andetsteds at Milošević er meget påvirket af sin kone Mira Markovic ⁷¹⁾, hvad der også er andre iagttagere der har hæftet sig ved - og Bjøl antyder at Mira Markovic tilføjer en irrationel dimension bag nogle af Milošević' handlinger.

Der kan være noget om tingene, men jeg tror at *personhistorierne* på en måde skygger for realiteterne, både med hensyn til vurderingen af Milošević og af Markovic.

Hvordan kan det være at Mira Markovic er blevet Leder af *JUL* og fortsat er det? Hvorfor har hun dén opbakning hun har og i dé kredse hun har?

Hvordan kan det desuden være at Milošević gennem så mange år har kunnet bevare kontrollen over den politiske udvikling i Serbien? - det er næppe på grund af den nævnte irrationalitet, men på grund af hans taktiske evner, på grund af de dybe modsætninger der er inden for den politiske opposition og på grund af den tilslutning Milošević og *Socialistpartiet* faktisk har i vide kredse i Serbien.

Bjøl mener dog *ikke* forklaringen på de omfattende konflikter på Balkan i de sidste 10 år kan forklares *personligt*; han minder om at der i mange århundreder har været modsætninger mellem Kroaterne og Serberne - og han finder nogle af rødderne i det kirkeligt-politiske skisma i 1054 -, ligesom han minder om at der har været modsætninger mellem de Kristne og Muslimerne.

At der har været store etniske forskelle på Balkan er nemt at se, men disse forskelle har ikke altid været *modsætninger*. Der er perioder hvor man har *tålt hinanden* (eller *mere end dét*), og der er perioder hvor forskellene har udviklet sig til egentlige modsætninger og til alvorlige konflikter.

Historien viser at der - under særlige omstændigheder - kan være fred mellem forskellige etniske grupper i meget lange stræk, således i Romerrigets tid.

De naturmæssige forholds betydning

Måske spiller de naturmæssige forhold en rolle for intensiteten i de etniske spændinger, siger Bjøl. Når man nemlig tænker på at forskellige etniske grupper har kunnet leve fredeligt side om side med hinanden i Makedonien og Vojvodina, så føres man til et spørgsmål om hvor vidt »folk omkring store floder med livlig trafik og kommunikation som Donau og Rhinen bliver mere fordragelige end i isolerede bjergegne?« ⁷²⁾.

Gode venner: Ivan Stambolic og Slobodan Milošević. Billedet er taget for *nogle* år siden, mens Stambolic og Milošević støttede hinanden; senere kom de på kant med hinanden. Stambolic forsvandt sporløst engang i 2000 - se nærmere i »*Albansk Almanak 2000*«, s. 520-521. *Hvad* der er sket er endnu ikke klarlagt.

71) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 332.

72) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 310.

Bjøl fortsætter: »Nogle geografer (blandt andet Lundén) har i det mindste påpeget, at bjerge flere steder har medført en isolation mellem adskilte og indbyrdes fjendtlige og stridbare folkeslag, mest ekstremt i Kaukasus«⁷³⁾.

Der kan være *noget* i denne hypotese, som ganske vist ikke giver *Forklaringen*, men viser at geografien under *visse omstændigheder* kan spille en rolle og kan give nogle særlige *muligheder*. Måske, kunne man tilføje, drejer det sig i givet fald om en *spiraludvikling*: Hvis der af én eller anden grund er opstået et modsætningsforhold, kan geografien understøtte modsætningsforholdet og bidrage til at det *ikke* bliver *løftet op* eller *opløst*, men til at det i stedet lever videre.

Geografiske forhold bevirker ikke *i sig selv* at der opstår et modsætningsforhold, der er så at sige nogle konkrete mennesker og deres handlinger til forskel. Hvis sådanne modsætningsforhold skulle *løftes op* eller *opløses*, kunne man overveje at satse på at *forbedre geografien*, for eksempel ved at anlægge veje, jernbaner og så videre- og i det hele taget på at intensivere handel og andre former for økonomisk samkvem hen over de naturlige barrierer.

Jugoslavien, fortsat

Det er ikke dygtige demagoger der *skaber* de økonomiske, sociale eller kulturelle forskelle, men måske pointerer og potenserer de dem og dermed er de selv sagt med til at gøre forskelle til konflikter, og derfor har de deres ansvar for at modsætningsforholdene udvikler sig i en spiralsk udvikling - hvor den ene *aktion* trækker den anden med sig og så videre.

Der er *ingen* grund til at tro at man ville kunne overvinde sådanne konflikter ved at *tale moral* eller ved at *kalde på det gode i folk*. Men man kan muligvis skubbe til spiraludviklingen, så den får en lidt anden retning.

Skal konflikterne *ophæves* eller *opløses* skal der meget til, så skal der ske noget i passende stor skala der ændrer *afgørende* på de objektive omstændigheder.

Hvad der til visse tider kunne ske i Romerriget eller i Osmannerriget i retning af at forhindre indre modsætninger i at udfolde sig, kan slet ikke overføres til nutidens vilkår.

For det første er de materielle vilkår helt anderledes, for det andet kan man slet ikke sammenligne hverken politiske adfærdsmønstre eller spilleregler. Men dertil må komme en nutidig bevidsthed om at den gamle Jesuitiske maxime om at *Hensigten helliger midlet* generelt vil slå fejl:

Hvis man vil etablere demokratiske forhold kan det *ikke* lykkes hvis man bruger udemokratiske metoder ... men demokratiske metoder er på den anden side *ikke nogen garanti* for at man vil nå til demokratiske tilstande.

Tilsvarende gælder at symptombehandling kan være nødvendig, men at den heller ikke fører til noget *paradigmeskifte*. *Paradigmeskifter* finder kun sted, hvis der sker nogle *afgørende, fundamentale* ændringer.

Hvis man vil sikre eller etablere et *multietnisk samfund* - hvor der er store etniske spændinger - kan det ikke lykkes hvis man ikke får gjort *noget* ved årsagerne - og da årsager af den omhandlede type har en omfattende og fundamental karakter, skal der *meget* til før der kan ske et skifte.

I Tito's Jugoslavien forsøgte man forskelligt for at holde forskellene i skak, for man vidste udmærket at de fandtes, og at de let kunne udvikle sig til modsætninger og konflikter. Men der var for mange problemer til at man kunne løse opgaven, ikke mindst med hensyn til Kosóva.

Rankovic' undertrykkelsespolitik (eller dominanspolitik) mislykkedes til sidst (se eventuelt billede af Rankovic på s. 323).

73) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 310.

- Autonomiseringspolitikken mislykkedes i og med at den tilsyneladende hurtigt førte til at Albanerne dominerede det Serbiske mindretal i Kosóva - og i og med at den *ikke* førte til nogen særlig økonomisk udvikling.

- Milošević' og Rugóva's *apartheid*-politikker (som modsvarede hinanden - hvor forskellige i deres sigte de end var) mislykkedes og førte også til en yderligere potensering af de etniske forskelle.

Alle disse politikker mislykkedes i nogen grad på grund af de vanskelige økonomiske omstændigheder man levede under, for de økonomiske omstændigheder var aldrig *nemme* i Tito's Jugoslavien, til nogle tider dog betydeligt værre end andre.

De Nordlige dele af Tito's Jugoslavien - Kroatien og Slovenien - havde det økonomisk bedre end de Sydlige - Serbien og Makedonien - og på trods af bestræbelser i modsat retning blev de økonomiske forskelle sandsynligvis større og større og ikke mindre og mindre; her tænker jeg specielt på forholdet mellem Kosóva og det øvrige Jugoslavien.

Dertil kom at dén måde man kanaliserede en del af det økonomiske overskud mod Syd i det lange løb formentlig var mere konfliktskabende end konfliktløsning.

Skal man derfor tackle denne type af uligheder og modsætningsforhold på en effektiv måde skal der langt mere til end blot at flytte på de økonomiske uligheder ved en form for kompensering, hvad der ofte kun er en form for symptombehandling -, der skal for alvor opereres i mere *strukturelle* baner.

Det var der givetvis mange der indså i den tidligere politiske ledelse i Jugoslavien, men projektet lykkedes ikke på grund af intensiteten i de indre konflikter, og fordi omverdenen i virkeligheden - mere eller mindre bevidst - understøttede de centrifugale kræfter, i stedet for de centripetale.

Det ville være *meget* forlangt hvis man krævede af denne seneste bog at den skulle kunne få Kosóva-konflikten helt *på plads*, for Bjøl var formentlig ved at afslutte sin bog da konflikten eskalerede ⁷⁴⁾. Dét der står er for refererende og for lidt analyserende, både med hensyn til beskrivelsen af konflikten, men også med hensyn til spørgsmålet om *Sikkerhedsrådets* agéren eller mangel på samme.

S. 222 siges det at *Sikkerhedsrådet* den ene gang efter den anden er blevet lammet, når stormagterne havde vigtige interesser på spil. Det er ganske rigtigt, men når talen er om Kosóva-konflikten, er det ikke sikkert at dét man gjorde alligevel var det *klogeste*. (Man kan have megen sympati for den Danske regerings forehavende - at hæmme brugen af Vetoretten og at opfordre Stormagterne til at *begrunde* hvor *deres* vitale interesser er generet når de i fremtiden vil nedlægge veto).

Det er ikke så tit at Bjøl lader sproget *køre af sig selv*, men netop med hensyn til Kosóva-konflikten er der et sted som er noget problematisk - især hvis man læser det som *almindelig* læser. Beskrivelsen har en *tone* som trækker en særlig *betydning* med sig ... Der står:

»[...] Det var som reaktion på de serbiske myndigheders undertrykkelse af den albanske kultur i Kosovo lykkedes albanerne at stille en aktiv guerillabevægelse på benene, der blev bekæmpet med terror, kollektive mord, plyndring og nedbrænding af landsbyer. Det fik i 1999 NATO til at gribe ind med væbnet magt, skønt det var i strid med FN's grundprincip om suveræne staters ukrænkelighed, der gav dem ret til at behandle deres egne undersåtter, **som myndighederne fandt det for godt**, uden ydre indblanding. Med russisk hjælp lykkedes det i sommeren 1999 at få regeringen i Beograd til at trække sit politi og militær tilbage fra området, som derefter blev stillet under FN-administration« [Min udhævning] ⁷⁵⁾.

For det første er beskrivelsen *rigeligt* sort-hvid (selv om Russerne *forstås* korrekt), for det andet er den kun *tilsyneladende* problematiserende: Det noteres jo at NATO-aktionen var i strid med FN's grundprincip om Suveræne staters ukrænkelighed, men det *fremgår* i samme åndedrag

74) Der står om Kosóva-konflikten omkring s. 309, s. 323, s. 338, s. 342 og s. 344.

75) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 309.

at denne ukrænkelighed hænger sammen med eller beskytter en nederdrægtighed, for den handler *jo kun?* om at legitimere et **for godt befindende**.

Bjøl har hele bogen igennem været overordentlig dygtig til at rede trådene ud og til at hudflette dårlig krisestyring ... - så jeg tror det vil være mést i tråd med Bjøl's gennemgående tankegang hvis man også går kritisk til værks over for både Serberne og Amerikanerne ... - og for dén sags skyld *Danskerne* -, når man ser på Kosóva-konflikten.

Er bogen ikke helt *a jour* med hensyn til den seneste konflikt om Kosóva, så giver den til gengæld meget nyttig viden om de historiske forudsætninger, således *om* Nikola Pasic' magtovertagelse i Beograd i 1904, *om* Bosnien-krisen 1908-9, *om* Italienernes angreb på Tyrkerne i 1911... i Marokko, *om* den hemmelige aftale mellem Bulgarien og Serbien i Marts 1912 - *og om* Russernes indvirken for at sikre den fri passage gennem de Tyrkiske stræder.

Endvidere *om* Montenegro's angreb på de Tyrkiske tropper 8.10.1912, *om* Serbernes erobring af Kosóva i 1912, *om* Ambassadørkonferencen i London fra 16.12.1912 til 30.5.1913 *og om* Montenegros besættelse af Shkodra (Scutari) i april 1913.

Endelig om dannelsen af et selvstændigt Albanien (blandt andet fordi Østrigerne ville forhindre Serberne i at spille en rolle i Adriaterhavet ⁷⁶⁾ - *og om* den anden Balkankrig der begyndte 29.6.1913, fordi Bulgarene mente de var blevet *snydt* af Grækerne og Serberne ⁷⁷⁾.

Bjøl siger at London-konferencen var et sidste eksempel på hvordan man afværgede en væbnet storkonflikt - men skriver (ikke så langt derfra) at det ville være mindst lige så rigtigt at sige at man lagde op til den næste konflikt: Serberne havde fået for *meget*, når man så det gennem en Østrigsk og måske Tysk optik.

Når 1. Verdenskrig blev til noget var det naturligvis ikke *fordi* en tilfældig Serbisk Student, Gavrilo Princip, dræbte en Østrigsk Tronfølger, 5men det skyldtes langt mere at Østrigerne gik efter en materiel gevinst, at Østrigerne var rimeligt sikre på at blive støttet af Tyskerne når de stillede deres ultimatum til Serberne ⁷⁸⁾, og at alle parter regnede med at man *hurtigt* kunne få afviklet den væbnede del af konflikten.

Det er hjertegribende tragisk at vi har skullet gennem 2 Verdenskrige ... og en hel del mere ... før vi kom til at den Serbiske besættelse af Kosóva i 1912 kunne *rulles tilbage* ... uden at vi dog kan være sikre på at konflikterne *så* er blevet afmonteret.

EU (med flere) kan *let* komme til at gentage historien på Balkan, selv om både bevidstheden og de økonomisk-politiske virkemidler er helt anderledes og - i det mindste med hensyn til ressourcerne - langt mere omfattende end på Tito's tid, for opgaven er temmelig stor og kompleks og der er mange kræfter der trækker i andre retninger, ikke mindst på mikroplanet.

For at få *projektet* til at lykkes forudsættes indsigt, vilje, tålmodighed, omfattende ressourcer og kontrol med de kræfter der trækker i *forkerte* retninger. Det gør bestemt ikke tingene nemmere at der ikke er sikkerhed for at alle ting vil være *på plads* så længe det er nødvendigt.

For at få *projektet* til at lykkes skal der

(1) etableres en permanent vilje i de rigere dele af Europa til at finansiere store dele af den økonomiske og sociale udvikling i de fattigere dele,

endvidere skal (2) dét man iværksætter have strukturel, langsigtet og igangsættende karakter

76) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 236 ff.

77) Jævnfør »Hvordan fred?«, s. 240.

78) Jævnfør blandt andet s. 243 f..

og endelig skal man (3) gøre noget effektivt ved klientelismen i forskellige afskygninger, ved korruptionen og ved den organiserede kriminalitet.

Alt dette véd man en hel del om i de Internationale organisationer, men det er ikke det samme som at man er i stand til at hamle op med det.

Bjøl's kvindesyn

I dagspressens omtale af »*Hvordan fred?*« er der gjort noget ud af Bjøl's kvindesyn.

Han antyder ⁷⁹⁾ at kvinderne har »*bidraget til en mere rationel anvendelse af krig som redskab for politikken, da kvinder sjældent har den hos mange mænd iagttagelige hang til krig for krigens og ærens skyld*« ⁸⁰⁾.

og - siger han: »*Der er som bekendt også forskel på mandlig og kvindelig adfærd bag et bilrat*«.

Det sidste skal være nogenlunde *vidnefast*, men om det har nogen sammenhæng med international politik, er jeg usikker på ... især når talen er om så komplekse styresystemer som man finder i nutidens samfund.

Personlighedsmæssige forskelle og kønsmæssige forskelle spiller givetvis en *vis* rolle, også når spørgsmålet er om international politik ... og selvfølgelig bør sådanne aspekter derfor indgå i konkrete analyser af *hvad* der er sket, men jeg vil vove dén påstand (som næppe er *rigtig* til alle tider og i alle sammenhænge) at et styre er stærkere, hvis det kan befri sig for irrationaliteter, hvis det kan se nøgternt på udfordringerne og hvis det er i stand til at sætte sig i modpartens sted ⁸¹⁾.

79) Jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 158 f.

80) Se også »*Hvordan fred?*«, s. 235.

81) Jævnfør blandt andet »*Hvordan fred?*«, s. 164, hvor det anføres at Dansk udenrigspolitik på 6' Christians tid lå i hænderne på særdeles *nøgterne* embedsmænd, som ikke havde noget følelsesmæssigt engagement i de tabte provinser i Sverige, og som samtidig kendte godt til styrkeforholdene i Europa. Se også »*Hvordan fred?*«, s. 198, hvor Bjøl fortæller om de »ugler« - i den Nordiske Rigsrådsadel - der gang på gang modsatte sig ærelystne kongers iver efter at drage i felten. ... Uanset hvad man ellers kan mene om Enevælden i Danmark, må man konstatere at det netop var de *enevældige* Konger der satte »Østdanmark« over styr, jævnfør »*Hvordan fred?*«, s. 202.

Niccolò Machiavelli

Niccolò Machiavelli ⁸²⁾ fra Firenze er berømt og vel også berygtet for sin bog om »Fyrsten« fra begyndelsen af 1500-tallet ⁸³⁾.

»Fyrsten« handler om hvad der er klogt at gøre for at erobre og fastholde statsmagten, og den samler en række politiske *erfaringer* fra Antikken og frem til Renæssancen.

Om nu man er retfærdig over for Machiavelli eller ej - om man nu har forstået ham rigtigt eller ej er naturligvis interessant og vigtigt nok - end mere vigtigt er det dog hvordan han er blevet *brugt*, hvordan *den praktiske* eller *den anvendte Machiavelli* så at sige er.

Jan Lindhardt's fortolkning

Biskop Jan Lindhardt har for en del år siden skrevet en lille og overskuelig Machiavelli-bog som fortæller lidt om Machiavelli's biografi og gennemgår en række af de temaer man kan finde hos ham.

Lindhardt ser også på en række af de fortolkningsproblemer Machiavelli rejser ⁸⁴⁾. Nogle af problemerne skyldes måske at Machiavelli har ændret opfattelse, nogle at han har forskellige formål med de forskellige tekster.

Efter Lindhardt er der mindst 3 forskellige Machiavelli'er - som han så forsøger at »forene« eller i det mindste at »forlige«.

Der er »Fyrsten«'s Machiavelli - som måske snarere er to - og så er der »Discorsi«'ens ⁸⁵⁾.

»Fyrsten«'s Machiavelli

I »Fyrsten« anlægger Machiavelli en realistisk og rent teknisk betragtning, siger Lindhardt - men hertil føjes et fremmedelement, en *opfordring* til Lorenzo Medici om at *gribe den gunstige lejlighed* til at forene Italien ⁸⁶⁾.

Lindhardt siger:

»Det skulle være klart at det er en anden Machiavelli, der her taler, end den, der har skrevet de første 25 kapitler. F.eks. er et begreb som »retfærdig krig« slet ikke tilstede i den øvrige del af »Fyrsten««. ⁸⁷⁾

82) 1469-1527.

83) Jeg har brugt en udgave fra Borgen's forlag, København 1962. Der findes en Engelsk udgave der kan downloades på internettet; adressen er: <http://www.gutenberg.net/> På adressen er der et søgemodul. På 'Gutenberg' kan man finde mange interessante værker (også et par til af Machiavelli). Man kan som oftest vælge mellem at nedtage teksten som en txt-fil eller en zip-fil. Det sidste kan anbefales, men forudsætter at man véd hvordan man pakker zip-fil'er ud.

84) Jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969.

85) »Discorsi« = »Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio« = *Betragtninger over Titus Livius' første 10 Bøger*. Muligvis er »Discorsi« påbegyndt før og afsluttet omkring 1518, det vil sige efter »Fyrsten« (publiceret '16), hvad der umiddelbart rejser nogle problemer om konsistensen i Machiavelli's forfatterskab - et emne Jan Lindhardt behandler i »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 24 ff. Lindhardt fremhæver - s. 29 - »[at Machiavelli og hans empiriske generation - i modsætning til humanisterne - ikke [ejede] sandheden på forhånd, men måtte arbejde sig frem til den. Sproget bliver derfor i hans mund et middel, ikke til at bringe sandheden ud, men til at nå frem til den. At læse Discorsi er som at se ind i et værksted, hvor sproget er et af redskaberne, der må være så præcise og nøjagtige som muligt, for at kunne bruges i arbejdet på at nå frem til en sandere erkendelse.«

86) Jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 42.

87) Jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 42.

Magten

Den *første* Machiavelli er nærmest amoralsk - ikke umoralsk, for *moralen* er ikke til diskussion. For ham drejer alt sig om politik - og hér i politikens verden har målet givet sig selv: *Magten*⁸⁸⁾.

Det er ikke en fortolkning som Lindhardt står ene med. - Én af dem der i de senere år har set nærmere på Machiavelli - og som er nået til noget tilsvarende - er den Danske diplomat Lars Wissing (se nedenfor).

Sådan er der selvfølgelig også mange magthavere der *fungerer*, men det ville ikke være en rammende beskrivelse af hverken Ahmet Zogu eller Benito Mussolini at hævde at de kun stræbte efter magten for magtens egen skyld. Der var *meget* mere på spil.

Sådan var det givetvis også med præsident Milošević - for ikke at tale om hans Kosóva Albanske modparter Hashim Thaçi og Azem Sylja.

»*Fyrsten*« handler i høj grad om at erobre magten og at fastholde den, men det er ikke nødvendigvis det samme som at det er *formålet* med det hele (se nærmere nedenfor, s. ?).

Lars Wissing's tolkning

Der er mange der har interesseret sig for Machiavelli og fortolket ham i forhold til ny tider^{89) 90)} - på det seneste er det blandt andet diplomaten Lars Wissing, der har skrevet disputats om ham.

Lars Wissing blev interviewet om sine Machiavelli-studier for nogle år siden i *Information*⁹¹⁾ og fremhævede her spillet mellem kynismen og illusionsdannelsen, men sagde også at magten har dét væsentlige *formål* at bevare sig selv.

Magten er en del af historien, men langt fra den hele - og der må altid (ifølge såvel Machiavelli som Wissing) en konkret analyse til når man vil vurdere de reelle politiske muligheder der måtte være.

Forholdene ændrer sig

Machiavelli er meget bevidst om at forholdene er forskellige fra sted til sted og over tid - og han gør flere gange opmærksom på dette når han generaliserer. Det er også på dette fundamentale »punkt« man finder det *moderne* eller *aktuelle* i bogen. Man *skal* ikke - eller *kan* ikke - gøre *akkurat* som Machiavelli siger, for tiderne er skiftet; man skal tage udgangspunkt i det virkelige liv og ikke i forestillinger om hvordan ting *burde* være⁹²⁾.

Man kan have mange idéer om hvad man gerne vil opnå, men man må tage udgangspunkt i realiteterne hvis man vil opnå blot noget af dét man vil.

Machiavelli viser at det kan være nødvendigt at skifte politik for at bevare hovedsigtet - hvad det end måtte være. Den samme politiske metode kan ikke bruges altid⁹³⁾.

88) Jævnfør Jan Lindhardt: »*Machiavelli*«, Gad, København 1969, s. 10.

89) Det kan man for eksempel få et udmærket indtryk af ved at læse artiklen om ham i *Salmonsens Konversationsleksikon*, 2. udgave, bd. XVI fra 1924.

90) Jævnfør i øvrigt et interview med Per Stig Møller, konservativ politiker, Drphil. og forfatter, udenrigsminister siden november 2001. Interviewet stod i *Magisterbladet* 12.5.1999, s. 14. Overskriften var: »*Fra Machiavelli til Milošević*«.

91) Mere præcist 14.11.1986. Det var Karen Syberg og Peter Wivel der interviewede.

92) Jævnfør 15' kapitel.

93) Jævnfør 25' kapitel.

En politik kan være hensigtsmæssig til at begynde med (for eksempel for at overvinde lovløshed, røveri og indbyrdes strid), men en anden må undertiden vælges til at fortsætte med (for eksempel for positivt at opbygge et samfunds økonomi og så videre).

At et politikskifte kan indebære at man skal skille sig af med dén embedsmand eller guvernør der var velegnet i første fase, for eksempel ved at henrette ham, betyder mindre. Machiavelli bruger som eksempel Cesare Borgia og fortæller om hvordan *han* bar sig ad da han skulle have styr på Romagnaen i den sydøstlige del af Po-sletten ⁹⁴⁾.

Skæbnen

Man kan altså ikke bruge *historien* eller »Fyrsten« som en kokebog der kan vise præcis hvad man skal gøre. Tværtimod gør Machiavelli en del ud af at der altid er noget »ekstra« - som kan kalder *skæbnen*, og som kan ændre afgørende på situationen og ødelægge ens planlægning. Ikke desto mindre er det hans råd at man skal være så godt forberedt som muligt.

En god forberedelse er det bedste middel til at hamle op med skæbnen - man skal ikke sætte sig ned og blot afvente tingenes gang ud fra dén betragtning at alt i den sidste ende beror på ens skæbne, for sådan er det ikke - der er omkring 50% mulighed for at gribe ind med sin frie vilje.

»Jeg vil sammenligne skæbnens magt med en rivende strøm, som rasende oversvømmer sletterne, river træer og huse omkuld, tager jord fra et sted for at lejre det et nyt sted: enhver flygter for den, alle viger for dens voldsomme kraft uden at kunne yde modstand. Men strømmens vildskab hindrer ikke mennesket i at træffe forholdsregler i rolige tider ved at bygge diger og volde, eller at lede de stigende vandmasser igennem en kanal for at gøre deres kraft mindre vild og ødelæggende. På samme måde er det med skæbnens magt: også den viser sin kraft der, hvor der ikke findes organiserede kræfter til forsvar, og skæbnens bølger angriber dér, hvor de er sikre på ikke at kunne finde hæmmende diger og volde.« ⁹⁵⁾

Nødvendigheden

Machiavelli var af dén overbevisning at ikke *alt* kunne lade sig gøre - for udviklingen er underlagt *nødvendigheden* - *necessità* - et begreb der ganske vist ikke findes eksplicit hos Machiavelli, men dog i høj grad implicit ⁹⁶⁾.

Noget *måtte* eller *kunne* ske fordi omstændighederne lå for det, mens andre ting *ikke kunne* ske. Det er ikke det samme som at *strukturen* eller *skæbnen* ⁹⁷⁾ har »magten«, som at alle ting er *determineret* og så videre, men at der er historisk betingede forhold, som man må respektere for at kunne påvirke dem og bøje dem. Der må altid en konkret analyse til når man vil vurdere de reelle politiske muligheder ⁹⁸⁾.

94) Jævnfør 7' kapitel.

95) Jævnfør 25' kapitel.

96) Jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 18.

97) Jan Lindhardt viser at i ét tilfælde mener Machiavelli med skæbnen nærmest lederens karaktertræk. Pave Julius II var hensynsløs og havde heldet med sig, men havde han levet længere - og oplevet tider der krævede tilbageholdenhed - var det gået ham galt. Skæbnen behersker en sådan Fyrste fordi han ikke kan omstille sig, jævnfør »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 51.

98) Disse linier stammer fra »Krudttønden i baghaven«, s. 118 - derfor henvisningerne til Mussolini og Ahmet Zogu. - Jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 52 - men også s. 35. Omkring det sidste sted viser Lindhardt at Machiavelli opererer med et valg mellem at være moralist og at være politiker. En moralist *kan ikke* være politiker, en politiker må vælge de midler der er *nødvendige* for at nå målet - nogle gange moralsk gode, nogle gange moralsk forkastelige. De to metier's følger helt forskellige love.

Af og til greb Machiavelli *helt* galt i godteposen - for eksempel når han skrev at artilleriet aldrig ville kunne få afgørende betydning. Artilleri - og andre skydevåben, vi skal ikke nævne bombefly ved denne lejlighed - kunne selv sagt have en betydning, men kun hvis soldaterne havde det nødvendige mod: *virtù*⁹⁹⁾.

Den økonomiske basis. De Tyske byer

Machiavelli var udmærket klar over at lovene skal være gode og at økonomien skal være i orden - at der skal ske en produktion og at det med andre ord ikke drejer sig om at have rå magt, men det er på den anden side ikke *hans* anliggende at skrive om hvordan man skal styre det økonomiske liv og så videre. Han skriver dog at man skal vise økonomisk mådehold¹⁰⁰⁾

Et af eksemplerne handler om de selvstændige tyske byer, og her skriver Machiavelli - vist nok temmelig fornøjet:

»De tyske byer har en udstrakt frihed, har kun lidt opland, lyder kejseren, når de har lyst og frygter hverken ham eller nogen anden magthaver i deres naboskab, da deres fæstningsanlæg er så stærke, at deres erobring må anses for vanskelig og langvarig. Alle har velanlagte mure, grave og rigeligt skyts. i de offentlige magasiner er der altid mad, drikke og brænde for et år. Desuden har de, for at kunne ernære almuen uden tab for det offentlige, arbejdsmuligheder for et år i de erhverv, der er byens styrke og liv, og af hvilke folket ernærer sig. De holder de militære øvelser i høj ære [...]«¹⁰¹⁾.

Det er let at se at teksten handler om *hvordan* man kan bære sig ad med at sikre sig - men nedenunder fornemmer jeg at der ligger en dyb respekt for økonomien og for dem der får arrangeret tingene på en så velordnet måde som de frie byer gør.

Det Osmanniske Rige's særlige styrke

Machiavelli var opmærksom på Det Osmanniske Rige's særlige styrke: Hele det Tyrkiske monarki blev styret af én herre, de andre var trælle. Han - sultanen - delte sit rige i *sandjacker*, hvortil han udsendte forskellige guvernører, som han ombyttede efter behag¹⁰²⁾. Når dette ikke kunne lykkes var det ensbetydende med at styret havde alvorlige problemer - lokalt eller mere generelt.

Fyrstens opgaver

Der er steder i »Fyrsten« der pointerer et synspunkt så meget at det bliver svært at læse i forhold til andre formuleringer. Således siges i 14' kapitel at en fyrste ikke må have andet mål, ikke nogen anden tanke, ikke interessere sig for andre ting end krigen, dens regler og forudsætninger.

Jeg tror stedet skal forstås således at der er tale om en nødvendig forudsætning, men ikke om en tilstrækkelig forudsætning for at virke som fyrste. Hvis ikke fyrsten kan etablere den fornødne militære sikkerhed kan resten være lige meget.

99) Jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 20. Machiavelli skrev en længere militærteoretisk afhandling - »Arte della Guerra« = »Krigskunsten« - som jeg pt ikke er nærmere bekendt med. Måske kunne den være interessant i relation til Osmanneres erobringer på Balkan?, jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 63 f. I øvrigt er - med Lindhardt's ord - »Bogen [...] original derved, at den knytter det militærfaglige sammen med det politiske og anskuer områderne som to sider af samme sag. Organisationen af hærvesenet er afhængig af, hvilken politik der skal føres og hvilken styreform der forefindes. I et demokrati er hæren en stadig trussel mod staten og må derfor opbygges anderledes end i et fyrstendømme, hvor hæren er en støtte for regenten«, s. 64.

100) Jævnfør 16' kapitel.

101) Jævnfør 10' kapitel.

102) Jævnfør 4' kapitel.

Men det er muligt at Machiavelli også tænker ud fra en idé om en nødvendig *arbejdsdeling*. Bønderne skal dyrke jorden, håndværkerne producere forskellige varer, soldaterne passe deres metiér - og fyrsten sin: Være den overordnede leder der udstikker gode love og etablerer den nødvendige sikkerhed med en stærk hær ¹⁰³⁾.

At ville det gode og gøre det nødvendige

Ét sted er særlig nemt at »misforstå«. Machiavelli skriver:

»Et menneske, der kun vil det gode, må gå under blandt de mange, der ikke er gode. Derfor må en fyrste, der vil bevare sin magt, være i stand til ikke at være god, og at anvende det gode eller det ikke gode, eftersom omstændighederne kræver det«. ¹⁰⁴⁾

Man kunne dog læse teksten dérhen at for at gøre dét gode man vil, må man af og til bruge mindre smukke, men effektive metoder. Man må spille et spil - og man må tage sine forholdsregler.

Noget af dét gode Machiavelli ønskede sig måtte blive gjort var at få befriet Italien fra Barbarerne ¹⁰⁵⁾; Barbarerne var - efter hans mening - skyld i at Italien er blevet dødssygt, at Lombardiet er blevet udplyndret, og at Napoli og Toscana er blevet udsuget. Der er *brug* for en fyrste der kan gøre noget ved alt dette - og hertil er det nødvendigt med en pålidelig og stærk hær.

Svigefuldheden: *Naturligvis!*

Machiavelli's erkendelse af at politik handler om at erobre og om at fastholde magt (hvad enten man forfulgte et særligt overordnet mål eller ej) var ikke grebet ud af tågerne, men af virkeligheden.

Han kunne give mange *konkrete* eksempler på et særligt aspekt fra det virkelige politiske liv: *Svigefuldheden*. Der var adskillige personer der havde lovet ét - for at få støtte til deres sag - og som så var løbet fra dét de havde lovet. Som Lindhardt skriver:

»Den nye pave havde, inden han blev valgt, givet Cesare [Borgia] løfter om støtte, men da han ikke havde brug for ham efter valget, så holdt han naturligvis heller ikke, hvad han havde lovet« ¹⁰⁶⁾.

Naturligvis heller ikke!

Dolus bonus - det gode bedrag

Et ganske særligt tema hos Machiavelli er det gamle: *Den retfærdige krig, bellum justum* - som netop i tilfældet Kosóva har fået en ny aktualitet.

Talrige er i fortiden eksemplerne på at man har beklaget dét sørgelige man var *nødt* til at gøre for at fremme det gode formål. - Det var om dén slags forklaringer man i Middelalderen brugte udtrykket *dolus bonus* - det gode bedrag ¹⁰⁷⁾.

103) Jævnfør 12' kapitel.

104) Jævnfør 15' kapitel.

105) Jævnfør 26' kapitel.

106) Jævnfør Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 18.

107) Dette har jeg fra Jan Lindhardt: »Machiavelli«, Gad, København 1969, s. 33.

Integration frem for besættelse

En anden af Machiavelli's iagttagelser var at det ville være en økonomisk og militær katastrofe hvis man vedblivende skulle kontrollere et erobret land med en stor hær - i stedet skulle man kolonisere det og integrere det.

Han viser hvordan Romerne i det græske område, altså i »udlandet«, manøvrerede ved at støtte de svage - uden ligefrem at gøre dem stærke - svække de der *er* stærke og undgå al indflydelse udefra ¹⁰⁸⁾.

Så længe Mussolini - på et langt senere tidspunkt - fulgte denne devise gik det heldigt for ham - men da han strakte sine »evner« for vidt ved også at invadere Grækenland ¹⁰⁹⁾ - begyndte det hele at falde sammen. Havde han handlet anderledes kunne fascisterne *måske* have siddet ved magten så længe som Salazar i Portugal og Franco i Spanien?

Brug af leje- og hjælpetropper

Machiavelli's analyse af brugen af leje- og hjælpetropper i Italien kan have en vis interesse i forhold til Balkan-historien.

Det kan som allerede nævnt gå meget galt når man bruger hjælpetropper. Den Græske, Byzantinske, kejser søgte hjælp og tilkaldte Osmannerne - hvad der gav dem anledning til at slå sig ned på Gallipoli og derved opnå fodfæste i Vesteuropa.

Om lejetropper skriver han: *»den der støtter sig på lejede tropper, vil aldrig leve længe og aldrig være tryk. De er splidagtige, magtbegærlige, uden tugt, upålidelige, tapre mod venner og fejge mod fjender, der er uden gudsfrygt og uden tro mod mennesker. Undergangen udebliver kun så længe, som der intet angreb kommer, i fredstid bliver landet plyndret af dém, - i krigstid af fjenden«.* ¹¹⁰⁾

Den omfattende brug af lejetropper var - efter Machiavelli's mening - en meget væsentlig grund, måske endda den væsentligste, til Italiens forfald - og grunden til at den franske konge (Karl 8') så let som ingenting kunne erobre store dele af Italien.

Man må derfor helst bruge egne og pålidelige tropper. Er dét ikke muligt i det nødvendige omfang må man bruge lejetropper. Til sidst hjælpetropper - men de er også de mest farlige for én selv.

Den Osmanniske sultan gjorde ikke helt sådan som man havde båret sig ad i Italien, men han kom alligevel galt afsted - det var langt senere end Machiavelli, men det skete på en måde som var forudset af ham.

På et tidligt tidspunkt oprettede sultanen en særlig, personlig hærstyrke - *janitsjarerne* - som var professionel, men som dog ikke kunne tilbyde deres tjeneste til andre.

Janitsjarerne udgjorde oprindeligt en særdeles effektiv, meget hurtig og manøvreedygtig hær af bue- og senere musketskytter, i øvrigt den første faste hær i Europa - senere udviklede de sig

Condottiere - leder af en afdeling lejesoldater - tegnet af én af Machiavelli's samtidige: Leonardo da Vinci (1452 - 1519).

108) Jævnfør 3' kapitel.

109) Han invaderede Albanien i Påsken 1939.

110) Jævnfør 12' kapitel.

til at blive en privilegeret gruppe i det Osmanniske samfund som var mere interesseret i at pleje egne interesser end i at kæmpe for sultanen.

Ligesom embedsmændene var janitsjarene slaver hos sultanen og de var rekrutteret fra hele riget - først som krigsfanger, senere ved brug af *devshirmë*-princippet. Mange af dem var Albanere. Janitsjarene tilhørte religiøst bektashi-sekten, der også har haft betydning i Albanien ¹¹¹⁾.

Efter en del kontroverser mellem sultanen og janitsjarene og efter at sultanen havde forsøgt at »trække tænderne ud på dem« - og efter at de havde gjort oprør - opløste han korpset i 1826.

Sultanerne brugte ofte hjælpetropper - eller vasaltropper. Undertiden til stor gavn - måske var de endda uundværlige - undertiden var nytten mere tvivlsom. Der er tydelige eksempler på begge dele.

Ahmet Zogu og Machiavelli

Det værste man kan gøre ved Machiavelli (og en hvilken som helst anden forfatter) er at overføre ham 1:1 til andre forhold end dem han skrev om. Machiavelli levede i Renæssancen og skrev om forhold dér - selv om han brugte eksempler fra Antikken og frem, men han skrev selv sagt ikke om forhold i det 20' eller 21' århundrede.

Ikke desto mindre har »Fyrsten« en betydning og en interesse ud over det almindelige - dels fordi den har været kendt og brugt - i det mindste af Mussolini, dels fordi den har en grundlæggende moderne forudsætning: Man skal tage udgangspunkt i realiteterne når man vil opnå et mål, og ikke kun i hvad man selv synes er rigtigt eller forkert.

Ahmet Zogu havde utvivlsomt et projekt og en politisk idé som lå langt ud over hans ønske om at have magten ¹¹²⁾ og han forsøgte i høj grad at spille spillet - at manøvrere igennem for at bevare så stor en bevægelsesfrihed som muligt, men han kunne ikke hamle op med Italienerne, fordi han - i sagens natur - ikke kunne have en så bred folkelig basis i Albanien at han kunne sætte sig op imod dem.

Zogu's politik var dømt til undergang. Det var hans *skæbne* for nu at bruge et gammelt Machiavelli-ord.

Hensynet til publikum

Lars Wissing påviser at der fra Machiavelli's tid er kommet et nyt moment ind - hensynet til »publikum«. Man må formode at det er et hensyn som kan have varierende betydning efter de nærmere omstændigheder. Men for så vidt som »hensynet til publikum« spiller en rolle, er det ikke nok at have den »rigtige« politik - »objektivt set« - den skal også *formidles* så den bliver modtaget og accepteret af rette vedkommende - nu om stunder ofte af *vælgerne* (jævnfør i øvrigt om Bjøl's bemærkninger om 'sportskampe' ovenfor, s. 44).

Denne betragtning har givetvis en del for sig - og ganske særligt i dét man kalder de udviklede industrisamfund, hvor befolkningens økonomiske og politiske interesser udvikler sig på en anden måde end i det gamle bondesamfund eller i det tidlige industrielle samfund.

Hvis det er let at se forbindelsen mellem de grundlæggende økonomiske vilkår man lever under og de politiske tilbud der gives, handler det dog næppe så meget om illusionsdannelse som om at tilgodese de basale økonomiske og politiske interesser.

111) Om denne sekt kan man læse en smule i Jørgen Bæk Simonsen: »Politikens Islam Leksikon«, Politikens Forlag, København 1994.

112) Derimod kunne det se ud som om hans søn, Leka Zogu, har en mere primitiv opfattelse af hvad albansk politik skal handle om. Efter mange års landflygtighed vendte Leka Zogu tilbage til Albanien i 2002.

For igen at bruge Ahmet Zogu som eksempel - så er der ingen grund til at tvivle på at han gerne brugte alle tricks for at holde sig ved magten og gennemføre dén politik han gik ind for, men han ville aldrig være i stand til at overbevise mere end ca. halvdelen af befolkningen om at det var hans politik der var den rigtige. Han måtte have militær magt for at sikre at hans politik kunne gennemføres.

Milošević som Machiavelli'st?

Man kommer let på dén idé at Milošević må være et nærmest *typisk* eksempel på én der tænker Machiavelli'sk - for dét han gør er jo at handle hensynsløst for at nå sine mål?

Og ikke nok med det: Han tænker ikke realistisk - men langt mere end dét: *Over-realistisk* - og sér alle ting alt for rationelt og teknokratisk.

På dén måde skulle Milošević ligne dén som Machiavelli støttede og nærmest havde som en slags praktisk forbillede: *Cesare Borgia*, hertug af Valentinois, - for Borgia gjorde dét han fandt *nødvendigt*. Hvis det var nødvendigt at skifte politik - så gjorde han det; hvis det var nødvendigt at ofre en af sine fremstående ledere - så gjorde han det.

Men Borgia havde dog et *projekt* - han ville samle Italien!

Der er dem der mener at også Milošević har et projekt: Han vil samle Serbien, siger man - måske etablere et veritabelt Stor-Serbien, hvad der lyder grimt og imperialistisk. Men *har* han dette projekt har han ikke realiseret dét, men nærmest det *modsatte*, for i dag er Serbien længere end nogensinde fra enhver drøm om at være et stort og stærkt land på Balkan ¹¹³⁾.

Der er andre der mener at Milošević netop *ikke* har et mål eller et projekt - bortset fra dét at ville holde sig og sine ved magten.

Måske er sandheden et sted »midt i mellem«? Måske vil Milošević have så meget *som kan lade sig gøre* - og måske véd han mere end så mange andre at Serberne er ramt af *nødvendigheds* begrænsninger? Måske tror han at han og Serberne får mest ud af at forhandle og kæmpe til stregen?

Måske tager han så fejl? Men i så fald har vi andre ikke hjulpet ham eller de andre i Serbien til at forstå at vi gerne vil bistå med at opbygge *hele* Balkan? Hvad havde Milošević egentlig at komme efter hvis vi andre havde været *noget* hurtigere til at arrangere et omfattende udviklingsprogram?

Én af de ting der er karakteristisk for Milošević er at han er en mester i at udnytte de modsætninger der er mellem hans rivaler eller modstandere. Han skaber ikke altid selv modsætningerne, de er der allerede, men han puster til dem og kalkulerer med dem. Et klart Machiavelli'sk træk kan man sige.

I begyndelsen af '99 - hvor han klart indså hvór udviklingen bar hen - søgte han at *købe* Vuk Draškovic, og det lykkedes også *et stykke ad vejen*. Draškovic kom med i Regeringen, men kunne ikke holde til presset - og »meldte sig ud« selv om han hævdede ét eller andet der skulle tydes som om der fortsat var en slags telepatisk overensstemmelse mellem ham og Milošević.

Det var nok mere rigtigt - som mange iagttagere har været inde på - at Draškovic var ved at gøre sig *salonfähig* - internationalt, men især i Serbien. Han var ved at opgive Milošević igen og skabe sig sin egen position.

Situationen ændrede sig på ny da Milošević besluttede sig for at standse krigen - herefter gjaldt det i endnu højere grad end før for Draškovic med flere om at stå på sin *egen* platform (akkurat som man kan se det blandt etnisk Albanske politikere i Albanien og i Kosóva - også dé har svært ved at indgå kompromiser med hinanden, de er meget bedre til at stå på en egen, eventuelt ensom platform).

113) Det er ved at ændre sig igen, men jo efter at det »gamle« styre er blevet væltet.

Milošević udnyttede også - og delvis med held - de modsætninger der var blandt de forskellige etniske grupper i Kosóva. Han kendte til modsætningerne og kalkulerede ud fra dem: På den ene side var der de »fredsommelige« i LDK med Ibrahim Rugóva i spidsen - på den anden side de mere »rabiante« med Adem Demaçi¹¹⁴⁾ og UÇK. Et godt stykke ad vejen levede parterne også helt op til Milošević' forventninger - men alligevel gik det galt for ham, i den sidste ende var UÇK'erne og Amerikanerne ham for snu.

NATO-landene som Machiavelli'ster?

Vender vi os mod NATO-siden kan man sige at alliancens lande, eller de førende af dem, gjorde noget ganske Machiavelli'sk ved at intervenere militært.

Dermed gjorde de det yderste (eller noget i dén retning) for at nå dét mål de havde sat - selv om dette mål var et forholdsvis negativt mål, ikke i moralsk forstand - men i politisk: Man ville *forhindre* etniske forfølgelser.

Hvis man skulle have haft et positivt mål - teknisk set - kunne det have bestået i at man ville erobre land eller i at man ville etablere et selvstændigt Kosóva, men dét ville man *ikke* - selv om det muligvis er dét man kommer til at realisere¹¹⁵⁾.

Man *havde* dog et positivt mål - for man ville skabe eller genskabe et multietnisk Kosóva, men man forstod ikke at forløbet *nødvendigvis* måtte føre til det modsatte: En etnisk opdeling - som man allerede havde set eksempler på i det gamle Jugoslavien - eller snarere en udvandring af de sidste Serbere og skabelsen af et »rent« Kosóva.

Den politiske ledelse i UÇK

De der imidlertid har handlet mest effektivt - og mest Machiavelli'sk - har været de politiske ledere i UÇK, for det er lykkedes dem at opnå hvad man ellers ikke ville have kunnet opnå: Autonomi og frigørelse fra Jugoslavien og Serbien.

UÇK'ernes ledere fik først provokeret Milošević og Serberne så meget at man næsten tvang *dem* til en brutal reaktion, men dernæst lykkedes man med at få Amerikanerne til at skifte mening - både ved at gå *fra* en ikke-interventions-strategi og *til* en interventionsstrategi og ved ikke længere at opfatte UÇK-erne som gale mennesker der kom ned fra skjulesteder i bjergene med gamle rifler, men som kom frem som ræsonnable strateger i mørke jakkesæt der *forstod* Amerikanernes sprog og som var parate til at bygge et *Demokrati* op. De var dog samtidig ikke til at bide skeer med - for de *ville* have autonomi, hvad der givetvis påkaldte sig en del respekt hos Madeleine Albright med flere.

114) Demaçi er ikke den nemmeste politiker at »få hold på«. Han støttede UÇK, han ville forhandle med Serberne, han vender sig mod etniske forfølgelser - og han tog afstand fra forhandlingerne i Rambouillet.

115) På den ene side frygter man at selvstændighed kan føre til fortsat uro om grænserne på Balkan - for eksempel hvis et selvstændigt Kosóva skubber til udviklingen i Makedonien hvor der bor mange etniske Albanere. Ikke mindst den Makedonske ledelse er *meget* negativ over for tankerne om grænseændringer. På den anden side véd man udmærket, eller burde vide, at et Kosóva under Serbien vil være en politisk umulighed - med mindre der sker *meget* afgørende, helt fundamentale ændringer i det Serbiske sindelag. Der er næppe nogen Kosóva Albaner der i dag kunne *drømme* om frivilligt at vende tilbage til Serbien igen. Man ville ikke tro på at en *eventuel* ændring af sindelaget skulle have nogen som helst permanens. Der er ikke for 5 øre realisme i en sådan tanke. Men man kunne da håbe på - og arbejde for - at der i løbet af de næste mange år kunne udvikle sig helt nye vilkår, primært ud fra en langt bedre socio-økonomisk situation end dén der har eksisteret siden 2' Verdenskrig med sine op- og nedture.

Samuel P. Huntington: »The Clash of Civilizations«¹¹⁶⁾

Samuel P. Huntington¹¹⁷⁾, Amerikansk politolog, skabte for nogle år siden voldsomt røre på den anden side dammen. Han fremførte nogle provokerende synspunkter i tidsskriftet »Foreign Affairs« under overskriften *The Clash of Civilizations?*¹¹⁸⁾ Der var en del der ikke hæftede sig ved spørgsmålstegnet, siger han ... men i mellemtiden har han faktisk selv fjernet det.

Huntington's bog er meget relevant i relation til udviklingen i Kosóva, fordi den direkte forholder sig til denne udvikling (frem til midten af '90-erne), fordi den diskuterer de overordnede principper for Amerikansk udenrigspolitik, fordi den forsøger at sætte de senere års større og mindre konflikter ind i en samlet ramme - og ikke mindst fordi den har været stærkt diskuteret i USA og har været med til at skærpe diskussionen om politisk strategi¹¹⁹⁾.

Skulle man oversætte begrebet *Clash of Civilizations* til Dansk ville *kultursammenstød* være alt for »lavgearet«, for dét Huntington har i tankerne er sammenstød i stor stil, sammenstød der handler om magtfordelingen i Verden, sammenstød om den store samfundsorden.

For Huntington er det nu - efter yderligere studier og drøftelser med mange forskellige - sikkert at der i flere tilfælde har været tale om et *Clash of Civilizations* - men også om at situationen kan blive alvorligt forværret, og at der derfor må gøres noget for at forhindre en omfattende konflikt. Verdensordenen må reetableres, men på et nyt grundlag.

Dette grundlag skal bestå i at man gensidigt *anerkender* at der er tale om forskellige civilisationer, ved at man accepterer at de må leve »i fred« inden for deres eget område - og ved at man holder sig fra de andre civilisationers område.

Hvis den ledende stat i én civilisation (USA) går ind i en konflikt mellem den ledende stat i en anden civilisation (Kina) og ét af landene i denne (Vietnam) vil der være stor risiko for en eskalering af krisen - eventuelt til et niveau med militær konfrontation. Huntington fraråder på det bestemteste USA at gå ind i sådanne eksterne konflikter, selv om det vil kunne være svært at være tilbageholdende¹²⁰⁾.

Med dette synspunkt afslører Huntington sig ikke som *klassisk* Amerikansk isolationist, men som noget delvist *nyt* - for Monroe-doktrinen's¹²¹⁾ isolationist ville holde sig til USA's primære interessesfære (Amerika og Stillehavsområdet), men holde sig ude af Europæiske konflikter, herunder visse konflikter inden for den Vestlige Civilisation - som man må formode Huntington mener man positivt bør interessere sig for.

Huntington lægger et tilsvarende snit som Monroe, men et andet sted.

116) Den fulde titel er: »The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order«. Ingen spørgsmålstegn! Jeg skylder cand.scient.pol. Ole Kampmann stor tak - dels fordi han i sin tid henledte min opmærksomhed på Huntington's skrivelser i »Foreign Affairs«, dels fordi han har »stået model« til flere udgaver af denne artikel.

117) Officiel præsentation: *Samuel P. Huntington is Albert J. Weatherhead III University Professor at Harvard University where he is also director of the John M. Olin Institute for Strategic Studies and chairman of the Harvard Academy for International and Area Studies. He served in the White House as coordinator of security planning for the National Security Council (1977 and 1978). His most recent books are The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century (1991) and The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order (1996).*

118) Artiklen udkom i '93.

119) Huntington er taget ned fra hylderne igen efter »11. September«.

120) Jævnfør Samuel Huntington: »The Clash of Civilizations ...«, s. 316.

121) Monroe-doktrinen blev formuleret i 1823 og spillede en stor rolle frem til 1' Verdenskrig - og vel også i perioden mellem 1' og 2' Verdenskrig. Doktrinen havde ikke alene intern Amerikansk - men i høj grad også Europæisk adresse, for mens Amerika skulle afholde sig fra at blande sig i Europæiske anliggender, skulle Europæiske stater afholde sig fra at blande sig i Amerikanske - herunder med hensyn til forholdene i Sydamerika og op til de sydlige områder af det nuværende USA.

Huntington's synspunkt afviger en hel del fra dét der i dag er fremherskende i Amerikansk udenrigspolitik og diplomatiske virksomhed ¹²²⁾, og derfor kunne man have ønsket sig at overvejelserne om *hvordan* man skulle sikre en ny Verdensorden - hvilende på at der er forskellige ligeværdige civilisationer - var langt grundigere gjort end tilfældet er.

Bogens fulde titel er »*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*«. I titlens andet led antydes at den gamle Verdensorden er brudt sammen og at der må udvikles en ny. En ny Verdensorden vil ikke danne sig af sig selv - i det mindste ikke én der er ønskværdig - den skal netop *udvikles*.

Huntington har ikke med den foreliggende bog villet skrive *videnskab* - i stedet har hans ærinde været at skrive en *fortolkning* - en *interpretation* ¹²³⁾. Baggrunden er muligvis at han dermed kan komme meget hurtigere ud med sine synspunkter end hvis han møjsommeligt skulle gennem en dybtgående analyse - og sandsynligvis vil han også opnå større politisk indflydelse med en *fortolkning* end han ville kunne have fået med et regelret videnskabeligt værk.

Hans mange analyser i bogen er spændende - undertiden provokerende, men de går ikke meget dybere end dem man kan finde i gode Danske aviser og på et enkelt sted jeg har set nærmere på - nemlig krisen på Balkan - er hans analyse for overfladisk og upræcis, og hans konklusioner er derfor ikke helt rammende.

Det ville måske være uretfærdigt hvis man læste bogen *som om* der var tale om videnskab, når han netop siger det ikke er tilfældet, men man kan - for bedre at kunne karakterisere og vurdere Huntington's værk - med fordel stille sig nogle af de grundlæggende spørgsmål man ofte stiller i videnskabelig sammenhæng:

- 1) *Hænger fremstillingen logisk sammen* eller udvikler Huntington sig i selvmodsigelser?
- 2) *Har han »det hele«, alt relevant, med om sit emne?* Oversér han forhold der ville kunne trække konklusionerne i en anden retning? Siger han noget - eventuelt noget nyt - der har central betydning?
- 3) *Beskriver han forholdene på indviklet vis og med mange udviklede forklaringer på fænomenerne - eller opstiller han en enkel forklaringsmodel?* ¹²⁴⁾

Disse spørgsmål tages op igen til sidst i kapitlet.

Paradigmeskiftet efter Murens fald

Huntington mener - ganske som alle andre - at der skete noget aldeles afgørende da Sovjetunionen braste sammen i konsekvens af den militære fiasko i Afghanistan og af de voksende interne økonomiske og sociale problemer - og da det ene »Kommunistiske« styre i Europa efter det andet ligeledes dejsede omkuld i slutningen af '80-erne og i begyndelsen af '90-erne ¹²⁵⁾.

Ved dén lejlighed ophørte Verden med at kunne opfattes *bi-polært*. Verdensordenen hvilede ikke længere på et grundlæggende modsætningsforhold mellem *to* store grupper: Den Vestlige

122) Artiklen er skrevet mens Bill Clinton var præsident.

123) For nemheds skyld omtales Huntington's opfattelse i dette kapitel - og uden nogen form for malice eller ironi - som *fortolkningen*.

124) Det er *Occam's Ragekniv* der refereres til. Fra astronomien huskes Tycho Brahe's mere og mere udviklede forklaringer på de fænomener han omhyggeligt observerede og dokumenterede. Det viste sig at der kunne udvikles en langt simple og mere tilfredsstillende forklaring, dén Kopernikanske, hvilket skete i dét øjeblik hvor man slap forskellige ideologiske eller religiøse fordomme.

125) Berlinmuren blev »opgivet« i '89, og Sovjetunionen kollapsede i '91, såvel som det »gamle« Jugoslavien (med Sloveniens og Kroatiens udtræden - ligeledes i '91).

Kapitalistiske og den Østlige Kommunistiske. Siden sammenbruddet af Sovjetunionen har Verden måtte opfattes som en mere kompleks, *multi-polær*¹²⁶⁾ og *multi-kulturel*¹²⁷⁾ Verden.

Berlinmuren ved Brandenburger Tor, fotograferet 1984.

At vi lever i en noget mere *multi-polær* og *multi-kulturel* Verden end tidligere er der måske ikke så meget tvivl om, men helt sort-hvid og to-delt var situationen dog ikke i tiden frem til 1990 - og dét mener Huntington for så vidt heller ikke. Han opfatter ganske vist den gamle Verden som *bi-polær* - men også som delt i *tre dele*, hvoriblandt *Den Tredje Verden* som i større eller mindre grad havde held til at holde sig fri af de to store alliancer og som forsøgte andre udviklingsveje end dem man fulgte i de to blokke.

Blandt dem der allerede fra begyndelsen af '50-erne hævdede en sådan *tredje vej* var Indien under ledelse af Jawaharlal Nehru, Indonesien under ledelse af Achmed Sukarno og *Jugoslavien* under ledelse af Josip Broz Tito.

Uden for de store blokke var også Kina, eftersom Kina allerede tidligt efter etableringen af Folkerepublikken i 1949 insisterede på sin egen udviklingsvej og dermed blev en mere og mere tvivlsom partner til Sovjetunionen .

Endelig viste de Arabiske oliestater omkring 1973/74 at de havde *nogle* muskler at spille med i forhold til de dominerende og olieefterspørgende lande i den Vestlige Verden.

126) Som dog ikke er mere *multi-polær* end at man må opfatte USA - med den øvrige Vestlige Verden - som en klart dominerende magtfaktor. Andre forfattere taler derfor om at vi pt lever i en *uni-polær* verden.

127) Her bruges ordet *kultur* i en bredere betydning end dén der vedrører *kulturlivet*. Med *kultur* forstås dén måde man bærer sig ad over for hinanden, har organiseret sig samfundsmæssigt og økonomisk - og i det hele taget lever sit liv.

Selv om der var mange lande uden for de to store blokke ville det ikke være rammende at opfatte dem en homogen gruppe, der - på dét tidspunkt - for alvor kunne anfægte den bipolar struktur, så i denne henseende må man give Huntington ret.

Med Murens fald og Sovjetblokkens sammenbrud er »tingene« imidlertid blevet langt mere komplekse og uforudseelige, - og man kan ikke være helt sikker på hvilken struktur der vil udkrystallisere sig på lidt længere sigt - måske skal vi opfatte den nuværende periode som en overgang til noget *andet*? Muligvis - det vil sige under visse omstændigheder - som en overgang til en ny bi-polær struktur? - en tanke som Huntington *antyder* muligheden af sidst i sin bog, omend ikke med større glæde.

Huntington's *fortolkning*. Civilisationsbegrebet

Ligesom Machiavelli (jævnfør ovenfor, s. 51) og Clausewitz (jævnfør nedenfor, s. 145) er Huntington ganske bevidst om at hans *fortolkning* kun kan have gyldighed for en bestemt periode ... den kan ikke gælde for forhold længere tilbage, - og den vil med tiden blive forældet ligesom de fleste andre samfundsvidenskabelige teorier eller fortolkninger, hvis ikke alle.

Huntington identificerer for den aktuelle periode 7-8 store civilisationer eller kulturer ¹²⁸⁾: Den Kinesiske Civilisation ¹²⁹⁾, den Japanske Civilisation ¹³⁰⁾, Hindu-Civilisationen, den Muslimske Civilisation ¹³¹⁾, den Ortodokse Civilisation, den Vestlige Civilisation, den Latin-Amerikanske Civilisation og den Afrikanske Civilisation ¹³²⁾.

Huntington's definition af civilisation eller kultur er ikke meget skarp eller præcis - måske fordi hans hensigt ikke så meget er at diskutere de enkelte civilisationers nærmere karakteristika, deres opståen og udvikling, som at diskutere *nogle* af sammenstøddene eller konflikterne mellem dem. Dog ytrer han sig om visse problemer han har konstateret *inden for* den Vestlige Civilisation og som bekymrer ham - herom mere nedenfor.

Så meget kan dog - med Huntington - siges at en bredt facetteret kultur er nødvendig for at definere eller konstituere en civilisation, og endvidere at denne kultur får betydning økonomisk, kulturelt, politisk og militært i dét øjeblik den faktisk udtrykker en *fællesopfattelse* og dermed danner grundlaget både *for selvforståelsen* for folkene og deres ledere inden for den pågældende civilisation - og *for* disse folks og lederes *forståelse af andre folk* - og dermed også for deres handlinger i bred forstand, herunder på det materielle område.

En kultur har en vis - længere - varighed og en vis - stor - udstrækning, men man kan ikke præcist sige hvor den begynder og hvor den slutter. Man kunne måske sige at en kultur der *begynder* ofte begynder indlejret i en anden kultur, og at en kultur der *slutter* tilsvarende slutter i en anden kultur.

En kultur (og en civilisation) er heller ikke noget stillestående, men tværtimod noget der udvikler sig dynamisk over tid, noget der bliver stærkere eller svagere eller eventuelt helt forsvinder - og noget der udvikler sig meget afhængig af hvad kulturen eller civilisationen møder af udfordringer udadtil og indadtil og af hvilke konflikter den bliver part i.

128) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 45 ff.

129) Huntington kalder den *Sinic* - for den omfatter andet end blot staten Kina.

130) Som nogle opfatter som en del af den *Siniske* Civilisation.

131) Huntington bruger betegnelsen *Islamiske*.

132) Her sætter Huntington dog et spørgsmålstegn - for store dele af Afrika tilhører den Muslimske Civilisation og store dele er stærkt influeret af den Vestlige, men muligvis er en selvstændig Afrikansk Civilisation under udvikling, jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 47.

Dér hvor civilisationerne mødes går *brudlinierne* - *the fault lines* - et udtryk jeg tror Huntington har hentet fra geologien, og langs disse brudlinier opstår *clash'ene* - hvad enten der er tale om ydre grænser eller indre grænser.

Det kunne være interessant nok at gå ind i en nærmere drøftelse af Huntingtons beskrivelser og definitioner, men her vil jeg kun forholde mig til hvad han skriver om den Muslimske, den Ortodokse og den Vestlige Civilisation, fordi netop disse civilisationer spiller en betydningsfuld rolle på Balkan.

Den Vestlige Civilisations særlige styrke

Når den Vestlige Civilisation er blevet så stærk i forhold til andre er det ikke fordi idégrundlaget var andre idégrundlag overlegent, i det mindste ikke med hensyn til de moralske værdier, men fordi man var dygtigere til at sætte sig igennem både internt - og over for andre civilisationer - ikke mindst ved organiseret voldsanvendelse. Dette glemmer vestlændinge ofte, siger Huntington - det gør de andre civilisationer ikke ¹³³⁾.

Egentlig er netop denne egenskab - som NATO-angrebet på Serbien er en aktuel bekræftelse på - en væsentlig del af den Vestlige Civilisation, skulle man mene, - hvad enten man måtte finde denne egenskab etisk acceptabel eller ej, moralsk nødvendig eller ej.

Moralske værdier. Religionens betydning

De moralske værdier - og religionen - har uanset den Vestlige Civilisations særlige effektive karakter ikke desto mindre stor global betydning, mener Huntington, og har fået en endnu større betydning i de senere år hvor én af de store ideologier - Marxismen-Leninismen - er bruset sammen i verdenspolitisk sammenhæng ¹³⁴⁾, og han gør opmærksom på dén betydning religionen har og altid har haft som samlende faktor i forskellige Muslimske samfund.

Huntington sonderer - som det fremgår - mellem religion og ideologi - ideologi er nærmest pr. definition irreligiøs.

Der er ganske vist dem der ville benægte religionens betydning i politisk henseende, men de ville gøre sig skyldige i en illusion hvis de fastholdt dén opfattelse. Måske er religion nu ikke alene en central, men dén centrale kraft der motiverer og mobiliserer befolkninger, skriver Huntington ¹³⁵⁾ - men dette kan man dog næppe sige gælder for forholdene i Kosóva og i Albanien.

Religionen har for længe siden spillet en overordentlig stor politisk rolle i historien, ikke mindst i den Europæiske historie - men i de seneste århundreder har det ikke været religionen der har været »drivende« i Europæiske konflikter.

Mens Trediveårskrigen til at begynde med blandt andet drejede sig om hvor de religiøse »linier« skulle gå - og om at Protestanterne skulle opnå religionsfrihed, så sluttede den med at dreje sig om noget ganske andet - nemlig om magtfordelingen i Europa, hvad der også blev bekræftet med den Westfalske Fred i 1648 ¹³⁶⁾.

133) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 51.

134) Den Katolske Kirke har spillet en overordentlig stor rolle for den senere politiske udvikling i Polen, og Den Ortodokse Kirke har vel også fået større tilslutning i nutidens Serbien, så det er klart nok at religionen er på dagsordenen. Det er imidlertid påfaldende at Islam ikke har spillet nogen afgørende rolle for Kosóva Albanernes frihedskamp.

135) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 66.

136) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 52.

I det 20' århundrede har ideologier som Marxismen-Leninismen, forskellige former for Fascisme og Hitlers Nazisme hver på deres måde spillet en væsentlig rolle i Europæiske konflikter, men de har nu tabt i betydning.

Religionens aktuelle betydning handler ikke alene om hvor vidt en befolkning deltager i gudstjenester eller ej, altså om hvor vidt man er aktivt religionsudøvende, for religionen - og de værdier den indeholder - kan spille en overordentlig stor rolle »neden under« de handlinger man foretager sig, den kan så at sige indgå i den kollektive bevidstheds dybdestruktur.

I USA er der mange der går i kirke, i Sverige ikke så mange - siger Huntington - men begge samfund tilhører uden tvivl den Vestlige Civilisation og begge er meget påvirket af den underliggende Kristne verdensopfattelse ¹³⁷⁾.

Den Vestlige Civilisations identitetsproblemer

Hvis en civilisation skal være stærk - og stærk nok til at overleve - må der, som allerede strejft, være noget, en fælleskultur, der kan samle befolkningen politisk og moralsk. Huntington antyder at der i denne henseende er opstået et problem i den Vestlige Civilisation, ikke mindst i USA, for man taler mere om mere om at man inden for det enkelte *Vestlige* samfund skal være multikulturelle - og dermed slipper man dén fælleskulturelle identitet, som er livsnødvendig for at overleve ¹³⁸⁾.

Hvis den Vestlige Civilisation skal fastholde en stærk position - omend afstemt i forhold til andre civilisationer - må den være bevidst om sine særlige karakteristika og den må forny sig selv, teknologisk og på anden måde, skriver Huntington ¹³⁹⁾.

Til gengæld minder han - andetsteds - om at man i Vesten, måske især i USA, er meget optaget af hvem der er de *gode* og hvem der er de *onde* - men dette er vel ikke særegent for den Vestlige Civilisation?

Skærpes en konflikt vil der være en tendens til at *billederne*, både af *heltene* og af *fjenderne* bliver trukket skarpere op, nuancerne bliver skåret af, fjenderne blive *dæmoniseret* - og billederne bliver bevidst brugt til at styrke fællesskabsfølelsen ¹⁴⁰⁾. Det har man kunnet se en del eksempler på i Kosóva-konflikten.

Det sidste rejser et alvorligt etisk problem kunne man mene, for det kan være slemt nok at medlemmer af to civilisationer har svært ved at udtrykke deres egne værdier på en positiv eller konstruktiv måde og at de blandt andet derfor har svært ved at forstå og respektere hinanden, for ikke at sige at leve sammen, men værre bliver det når disse medlemmer *hjælpes* til at opfatte hinanden ved hjælp af stereotype skabeloner. Stereotype skabeloner er konfliktøgende, ikke konfliktdæmpende. *Albanerne er dyr, - vi er Europæere*, sagde en Serber i Mitrovica i august '99.

Hen mod slutningen citerer Huntington - og jeg tror ikke det er med et smil i øjet - Shakespeare's *Julius Cæsar* ... dér hvor Brutus siger:

»Mærk desuden, at vi har opbudt alle vore venner; fuldtallig er vor hær, vor sag er moden; vor fjendes styrke vokser daglig; vi står nu i spidsen og må dale snart.

137) Som en irsk komiker, Dave Allen, engang sagde ganske rammende: Hver religion har *sine* ateister. Det kan man måske udlægge dérhen at man ofte kan være influeret af en religion *netop* når man søger at unddrage sig dens indflydelse og dens praksis.

138) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 304 og 311: Den Vestlige Civilisation skal ikke hævde at den er *universel*, men at den - ligesom andre civilisationer - er *unik*.

139) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 90.

140) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 271.

I menneskenes liv er flod og ebbe; benyttes floden, leder det til lykke; forsømmes den, står hele livets fart på grund i usselhed, - Nu flyder vi på højvand, og vi må benytte strømmen, mens den er med; hvis ikke, taber vi vor hele vinding«¹⁴¹⁾.

Denne logik ledte til Brutus' nederlag ved Fillippi - skriver Huntington - ... - og kan nu om stunder lede til den Vestlige Civilisations undergang. Tja ... - hvis man nu kunne være ganske sikker på at det var sådan Brutus tænkte og talte, for trods alt er citatet fra en *noget* senere tid end Brutus.

Huntington mener at det ville have været klogere at navigere »udenom«¹⁴²⁾ déngang, og at det også *nu* vil være klogere at navigere uden om sådanne konflikter - som handler om *alt eller intet*

Men det var ikke den Romerske Civilisation som sådan der var på spil déngang - der var tale om et internt opgør mellem Brutus' adelige republikanere på den ene side og Cæsar's arving Octavian og dennes forbundsfæller på den anden. Et opgør der efter nogle år - og efter at både fjender og mange »venner«¹⁴³⁾ var blevet udmanøvreret - endte med at Octavian etablerede Kejserdømmet. Dermed fornyede Octavian den Romerske Civilisation og reetablerede den på et delvist nyt grundlag.

Huntington's Shakespeare-citat er derfor ikke særlig velvalgt i sammenhængen - ... selv om det måske i *noget* grad kan illustrere problemerne i Milošević's tænkemåde og strategi? Men hvad der skal siges herom kan måske bedre siges uden Shakespeare - alle dennes dramatiske kvaliteter ufortalt?

Demografiske forhold

Parallelt med revitaliseringen af religionen er der demografiske forhold man skal passe på med at undervurdere, siger Huntington.

Flere steder i bogen forklarer han at »uro«-bølgerne i forskellige samfund svinger med procenten af unge (måske især i situationer hvor det er vanskeligt at forudsé og planlægge sin fremtid).

Hvis andelen af unge mellem 15 og 24 år udgør 20 % eller mere er man i en kritisk situation¹⁴³⁾ hævder han, og han har en idé om at netop ungdommen kan være særligt påvirket af stærke religioner (og tidligere af stærke ideologier). Det har han formentlig ret i¹⁴⁴⁾

Den demografiske udvikling mener Huntington har stor betydning for konflikten i Kosóva, muligvis har den særligt høje befolkningstilvækst blandt Albanerne været dén materielle enkeltfaktor der har spillet den største rolle for at konflikterne mellem Serberne og Albanerne blev dybere og dybere¹⁴⁵⁾.

Huntington har givetvis ret i at den særlige demografiske udvikling i Kosóva har spillet en stor rolle - og forskellene i denne henseende på Kosóva Albanerne og Kosóva-Serberne har helt klart været et emne der har optaget sindene på dé kanter.

Om det så er dén materielle enkeltfaktor der har spillet den største rolle er svært at sige - for også andre materielle faktorer har haft betydning såsom: (1) Den økonomiske struktur i Jugoslavien. (2) Fordelingen af befolkningen på land- og byerhverv. (3) Jugoslaviens vanskelige position på verdensmarkedet - ikke mindst under tilbageslaget fra begyndelsen af '70-erne og

141) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 311. Edv Lembcke's oversættelse s. 235.

142) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 206.

143) Jævnfør bemærkning til figur i Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 260.

144) Se i øvrigt om antallet af »urolige«¹⁴⁴⁾ unge i Kosóva i »*Fra Kosovo til Kosóva*«.

145) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 260 f.

frem, som havde betydning på mange måder, herunder også med hensyn til hvor mange der permanent eller midlertidigt flyttede til andre lande for at få arbejde dér.

Handel og økonomisk samkvem

Man bliver ikke *Vestlig* af at få flere Vestlige forbrugsgoder, siger Huntington¹⁴⁶⁾; havde dét været tilfældet kunne man have tænkt sig at øget verdenshandel ville mindske risikoen for *clash'es* ... og man fjerner heller ikke problemer eller konflikter ved øget handel. Tværtimod kan øget handelssamkvem meget let bevirke at ulighederne bliver større end de var før - og dermed kan mulighederne for at der udvikler sig konflikter, eventuelt væbnede konflikter, også øges i betydelig grad¹⁴⁷⁾.

Dette er givetvis en vigtig betragtning, men ikke ganske ny - for den har været diskuteret i Vesten gennem nogle hundrede år - både blandt økonomer og politikere. Huntington slipper problemstillingen vel hurtigt, men kunne muligvis have løftet diskussionen ved at se nærmere på hvordan Vestlig kultur og Civilisation sætter sig igennem i de efterhånden *meget* omfattende programmer som Verdensbanken, IMF (Valutafonden) og EU har med forskellige lande fra mange forskellige civilisationer¹⁴⁸⁾. Dé krav man stiller til økonomisk og politisk adfærd er ikke beskedne - og er i de senere år under skærpelse. Huntington drøfter ganske vist disse organisationers betydning forskellige steder i bogen¹⁴⁹⁾, men ikke særlig dybtgående, måske fordi hans opfattelse synes at være at deres betydning mest er på overfladen, og at der i de forskellige samfund ofte findes en stærk - og voksende - opposition mod den Vestlige indflydelse? I det lange løb vil denne opposition meget tænkeligt sætte sig ud over »de gode råd« og vende sig mod den Vestlige Civilisation - mener Huntington.

Kunne økonomiske relationer have nytte?

De der mener at det kunne have været en god idé »fra begyndelsen af« at have fulgt en strategi over for Serberne og Milošević i retning af at øge handelssamkvemet og af at forstærke de økonomiske relationer ville ikke have plæderet for at dette skulle ske »uden videre« og for at man skulle lade tingene udvikle sig af sig selv, men for at det ville have været mere fremadrettet at satse på en udvikling af handelsmæssige og økonomiske relationer.

Gode handelsmæssige og økonomiske relationer skaber ikke hensigtsmæssige politiske forhold i sig selv, men de giver i almindelighed bedre muligheder for at der kan ske en udvikling af det politiske liv end dårlige forbindelser.

Dette ville i så fald være i en vis overensstemmelse med hvad Huntington taler om et *andet* sted i bogen, nemlig om udviklingen i det sydlige Kina. Her konstaterer han at økonomisk vækst giver grundlag for at der kan opstå et dynamisk borgerskab som akkumulerer økonomisk magt uden for Regeringens kontrol, at der også udvikler sig en stor middelklasse - og at uddannelsesniveauet vil blive løftet¹⁵⁰⁾. Man må forestille sig at disse materielle ændringer med tiden vil kunne få grundlæggende politisk betydning.

146) Hans argumentation er ikke meget omfattende - eller for den sags skyld overbevisende; måske har han alligevel ret, men det er et emne der ligger uden for denne bogs rammer.

147) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 67 og s. 218.

148) At tingene ikke altid går som de store organisationer prædiker er en anden ting som dog kun nuancerer billedet. For eksempel understreger EU nu mere end tidligere at man ikke vil acceptere korruption i dét omfang man tidligere har set i forskellige modtagerlande. Gode gamle Vestlige værdier: Man skal kunne regne med hvad der står på en kontrakt. Man skal kunne stole på hinanden - i handelsmæssig mening. Regnskaber skal være retvisende. Ingen bestikkelse, ingen korruption. Politi, told- og skattevæsen skal fungere pålideligt. Skatteborgerne i de Vestlige lande skal kunne forstå hvad deres penge bruges til. Og så videre og så videre.

149) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 100 og 184.

150) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 238.

Situationen i Kina og Serbien kan naturligvis ikke sammenlignes umiddelbart, for der er allerede en stor middelklasse i Serbien og et stort lag af teknokrater - men måske ikke et dynamisk borgerskab - det vil sige bortset fra den del af borgerskabet der har tjent store penge på *sort økonomi*?

Ikke desto mindre må der være materielle forudsætninger for at der kan udvikle sig en moderne og stabil samfundsorden i Serbien. Uden materielt grundlag, ikke noget demokrati - må man antage. Gør man noget »andet« - indkapsler man et samfund - giver man god grobund for at der udvikler sig helt andre økonomiske vilkår, som ikke fører til demokrati men til gangsteragtig undertrykkelse og til opkomsten af besynderlige økonomiske konstruktioner. Sanktionspolitik og indkapsling kan meget vel føre til det modsatte af hvad man ønsker sig ¹⁵¹⁾.

Huntington's apokalyptiske fremtidsscenario

Noget er på vej i den større skala, mener Huntington - den Vestlige Civilisation har problemer og vil møde stedse flere, den Muslimske Civilisation er aggressiv og konfliktskabende - blandt andet fordi der ikke er en magt inden for denne civilisation som de andre kan orientere sig efter - og den Kinesiske Civilisation vil formentlig få langt større verdenspolitisk betydning end i dag - med Kina som den klart ledende stat ^{152) 153)}.

I slutningen af bogen udmaler Huntington et scenarie som ser ud til at ende med en ny *bi-polær* struktur, hvor den Kinesiske Civilisation har taget tæten i den ene del af strukturen, og hvor den Vestlige Verden på én eller anden måde fortsat vil være dominerende i den anden ¹⁵⁴⁾ - dog vist ikke uden at have indgået en form for strategisk alliance med den Ortodokse Civilisation (med Rusland som førende stat).

Huntington synes med sit scenarie at vise at den nuværende *multi-polære* situation kan blive en slags overgangssituation, og at den vil kunne blive afløst af en ny bi-polaritet, som han ikke synes at være synderlig begejstret for ¹⁵⁵⁾.

Russerne

Den Vestlige Verden - og USA - optræder ikke ganske entydigt i forhold til det nye Rusland. På den ene side anerkender man at Rusland er en dominerende faktor i den Ortodokse Civilisation, på den anden side er der så meget intern splittelse i Rusland, ikke mindst i og med hensyn til forholdene i Kaukasus-området, at man ikke for alvor *tror* på den politiske ledelse som en

151) Jeg har spekuleret på om jeg skulle ajourføre dette afsnit i betragtning af at Milošević er sat fra bestillingen, men dermed ville der forsvinde nogle vigtige pointer.

152) På nogle punkter minder den om klassisk Vestlig ideologi med vægt på arbejdsomhed, men i modsætning til den er den typisk ikke-individualistisk.

153) Huntington skriver en del om forholdet mellem Kina og USA (blandt andet omkring s. 222), og netop fordi dette forhold er overordentlig betydningsfuldt er det påfaldende at Taiwan og Makedonien ganske kort før krigen begyndte i Kosóva optog diplomatiske forbindelser og at Taiwan tilkendegav at man ville støtte udviklingen i Makedonien ... og lige så påfaldende hvor sløset man var da man besluttede sig for dét angreb der kom til at ramme den Kinesiske Ambassade i Beograd. Det kan være at Taiwan var »ude for sig selv« - og det kan være at der skete en elementær fejl i den militære planlægning. Men det kan også være at man vidste hvad man gjorde i begge tilfælde. I det Makedonske »tilfælde« opnåede man at det blev vanskeligere at få en fredelig løsning på dét tidspunkt og dét må anses for at være i overensstemmelse med den Amerikanske strategi. Hvad man skulle kunne få ud af - bevidst - at ramme Kineserne med en bombe er straks sværere at forstå. Selv om Amerikanerne var irriterede over at Kineserne med held skulle have spioneret mod det Amerikanske atomprogram og derfor måske skulle have en mindre afklapsning ... forekommer øvelsen så hasarderet, at de forskellige, lidt afvigende, forklaringer på at der er sket en elementær fejl synes at være mest nærliggende. Bortset fra dét ser det i slutningen af august '99 ud som om spionagesagen hviler på et tyndt grundlag. Tilføjelse: Makedonien er »svinget tilbage« til Fastlands-Kina og har opgivet den Taiwanesiske vej.

154) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 79 ff., blandt andet s. 95.

155) Det er muligt Huntington har ret ... det er muligt han tager fejl, men det ligger under alle omstændigheder noget uden for denne bogs rammer at vurdere denne forudsigtelse nærmere.

magtfaktor af *global* betydning - hvad der forstærkes af at den Russiske økonomi for tiden er så svag at den jævnlig må understøttes af Vesten. I Kosóva er det tydeligt at man ønsker at bruge Russerne til *noget*, men at man ikke vil *give* dem den reelle indflydelse som de ikke kan skaffe sig selv ¹⁵⁶.

Forholdet til den Muslimske Civilisation

Der er et problem ved Huntington's analyse, et metodeproblem eller et virkeligt problem. For ikke alle aktører har opført sig som de »skulle« ifølge *fortolkningen*, specielt ikke USA i forhold til forskellige Muslimske stater.

Som netop nævnt opfatter Huntington den Muslimske Civilisation som en overordentlig problematisk civilisation, fordi den optræder universalistisk, aggressivt og konfliktskabende.

Ét sted skriver han - at i dé tilfælde hvor der har været konflikter og hvor religion har spillet en rolle - har Muslimske lande været involveret i langt flere tilfælde end de skulle ifølge gennemsnittet ¹⁵⁷.

Han mener at én af de vigtige grunde til at den Muslimske Civilisation er så konfliktskabende er at der ikke efter det Osmanniske styres sammenbrud dukkede en ny stat op som kunne samle de andre om sig. Der har været forskellige forsøg på at blive den drivende faktor inden for denne civilisation, men de har været frugtesløse indtil nu - og derfor har der været både konflikter indadtil og udadtil. Der har ikke været en førende stat som de andre ville rette sig ind efter - og dette har ledt til vedvarende ustabilitet ¹⁵⁸.

Egentlig må dette *magtvakuum* betragtes som en vigtig forudsætning for at den Vestlige Civilisation og USA har kunnet spille en så stor rolle i den Arabiske Verden - og på Balkan - som tilfældet har været, men det er ikke et problem som er opstået forleden dag, men et problem der er udsprunget af de konflikter der har været i de sidste 100-200 år mellem Rusland, det Habsburgske Rige og det Osmanniske Rige - og mellem de forskellige stater på Balkan, - hvor også Vestmagterne (England, Frankrig og USA) har forsøgt at udnytte situationen til egen fordel.

Under alle omstændigheder har de »gamle« - uløste eller skævt løste - konflikter dannet grundlaget for senere konflikter.

Man burde inden for den Vestlige Civilisation være meget påpasselig med at engagere sig med Muslimske eller Muslimske interessenter, mener Huntington ¹⁵⁹, for så længe som Islam er Islam - hvad den sikkert vil være - og så længe som Vesten forbliver at være Vesten - hvad der er mere tvivlsomt - så længe vil der være en fundamental, kulturelt begrundet, og - fordi den er fundamental også - *uoverkommelig* konflikt mellem de to civilisationer ¹⁶⁰.

Den virkelige og fundamentale konflikt består - ifølge Huntington - ikke mellem Muslimsk fundamentalisme på den ene side og det Amerikanske Forsvarsministerium og CIA på den anden, men mellem to fundamentalt forskellige kulturer i bred skala. Begge kulturer er universalistiske og opfatter sig selv som overlegne, men mens den Muslimske kultur ikke har

156) Jævnfør i øvrigt Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 242.

157) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 256 ff.

158) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 264.

159) Huntington kan have ret i nogle af sine betragtninger, men måske er forskellene på de forskellige Muslimske samfund større end lighederne?

160) Næsten ordret hvad Huntington skriver i »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 212. Forresten er det tænkeligt at Huntington har fået idéen til sin artikel i »*Foreign Affairs*« og til sin bog fra Bernhard Lewis, som han citerer s. 213. Lewis udgav »*The Roots of Muslim Rage*« i 1990 hvori han konkluderer at der i den Muslimske Verden består en måske irrationel, men også farlig holdning til den Vestlige Civilisation, ganske uanset hvad de Muslimske samfunds politiske ledere propagerer. Det rigtige svar vil ikke være selv at agere irrationelt - mener Lewis.

tilstrækkelige magtmidler til at sætte sig igennem i verdenspolitikken, har den Vestlige Civilisation både de nødvendige magtmidler og vist evnen og viljen til at sætte sig igennem ved adskillige lejligheder.

Netop fordi situationen er sådan vil der bestå en *permanent* konflikt mellem de to civilisationer ¹⁶¹⁾ - og konflikten vil være særlig vanskelig (synes Huntington at mene) så længe der ikke er en dominerende faktor i den Muslimske Civilisation.

Eksistensen af stærke, eller rettere *dominerende* magter i de enkelte civilisationer er en forudsætning for en ny og mere stabil verdensorden, men ikke en garanti, for civilisationerne skal så at sige respektere hinanden, - og det er vel ikke givet at det vil blive tilfældet? ¹⁶²⁾

Udvikler der sig alvorlige sammenstød mellem kulturerne i fremtiden er det sandsynligt - siger Huntington - at det vil være en følge af Vestlig arrogance, Muslimske intolerance og Kinesiske ønsker om at *sætte sig igennem* ¹⁶³⁾.

Konflikter mellem civilisationer kan have en langt større permanens end konflikter om enkle materielle forhold (økonomiske forhold med videre) og de fører ikke så let til varige fredsftaler.

Tværtimod vil de blusse op igen, så snart den ene eller den anden part mener at have fordel af det - det vil sige med mindre man foretager sig noget radikalt, såsom at prøve at udrydde fjenden fysisk - en strategi der har været sørgelig aktuell i Kosóva.

Huntington har sine steder i fremstillingen ikke større tiltro til at man kan undgå brudliniekonflikter, på den anden side konkluderer han at en ny verdensorden netop må hvile på at man *accepterer* de andre civilisationer og finder en måde at leve med dem på.

Måske har jeg misforstået hans fremstilling - eller også prøver Huntington at tackle et *virkeligt* problem som der ikke er nogen indlysende løsning på, i det mindste ikke én man kan deducere sig frem til teoretisk.

Hvorfor fulgte USA ikke Huntington?

Dels på grund af udviklingen i Asien - hvor det må forudses at Kina vil få større og større magt - dels på grund af udviklingen i den Muslimske Verden burde den Vestlige Verden se at komme overens med den Ortodokse Civilisation for at få strategisk støtte til at afbalancere den Kinesiske, men ikke desto mindre har den Vestlige ved flere lejligheder gjort det modsatte ved at støtte *Muslimerne* (Albanerne i Kosóva og Muslimerne i Bosnien ¹⁶⁴⁾) *mod de Ortodokse*.

Huntington spørger selv sagt sig selv *hvorfor* (især) Amerikanerne har opført sig *unormalt* ¹⁶⁵⁾ og været at finde på den Muslimske og ikke på den Ortodokse side i Bosnien ¹⁶⁶⁾ og er nået til at forskellige faktorer må have spillet sammen.

161) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 217-218.

162) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 157.

163) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 183.

164) Som det måske vil huskes var der tre store kulturgrupper i det »gamle« Bosnien-Hercegovina, nemlig Serbere, Kroater og Muslimer. Kroaterne og Muslimerne endte med at stå sammen - sådan da - mod Serberne. Det nuværende Bosnien-Hercegovina fungerer under kraftig indvirken fra FN og FN's Høje Repræsentant som et slags forbund med to dele, en føderation af Kroatisk og Muslimske områder (tilsammen 51%) og en særlig Serbisk republik, Republika Srpska (49 %).

165) Huntington's eget ord - jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 289.

166) Eftersom bogen udkom i '96 har han ikke forholdt sig til »side«-problematikken med hensyn til Kosóva, derimod skriver han om problematikken med hensyn til Bosnien.

Før vi kommer til Huntington's konkrete forklaringsforsøg må man - i overensstemmelse med ham - konstatere at Amerikanerne gennem længere tid - og i høj grad - har været aktivt tilstede i en del af den Muslimske Verden, den Arabiske.

I Golf-krigen 1990/91 foretog man dertil en militær intervention som har dannet en vigtig baggrund for hvad man senere har foretaget sig ¹⁶⁷⁾, og allerede inden da havde man været temmelig aktive med at understøtte de *Muslimske* oprørere i Afghanistan, hvilket ganske vist var et led i opbrydningen af den daværende bipolar struktur, et led i bekæmpelsen af *Ondskabens Rige*.

De konkrete grunde Huntington nævner er

- at Muslimerne er blevet opfattet som *ofre* og derfor har påkaldt sig megen sympati, og at de Muslimske Bosniere desuden var dem der længst forsøgte at hævde dén multietnicitet som Amerikanerne forfægter som et grundlæggende politisk dogme ¹⁶⁸⁾,

- at der er en *effektiv diaspora* i den Vestlige Verden ¹⁶⁹⁾, for der bor mange Bosniere (og Albanere ¹⁷⁰⁾) dér, - og *diaspora'en* er i vid udstrækning politisk aktiv,

- og endelig at det er fundamental Amerikansk politik at værne om Menneskerettigheder og at gå mod overgreb på civile ¹⁷¹⁾.

For så vidt angår Kosóva kan man tilføje at Albanerne gennem *mange* år med *fredelige midler*, men aldeles forgæves, havde forsøgt at få dén autonomi tilbage som de havde mistet i '89 - dette har givet dem *megen* kredit i den Vestlige Verden.

I nogen modsætning til Huntington kunne man mene at den Amerikanske støtte til *visse* Muslimske kræfter og befolkninger *ikke* er en begrænset unormalitet som alene kan begrundes med de netop nævnte forhold, men at den også er et udtryk for egentlig og mere langsigtet interessepolitik, en strategi: Amerikanerne har en *vis* strategisk interesse i at støtte Muslimske interesser ¹⁷²⁾ ... i hvert fald *visse* Muslimske interesser - fordi det kan være gavnligt for varetagelsen af Amerikanske interesser i Arabien og for at kunne fastholde en *tilstedeværelse* dér.

Men støtte til specifikke Muslimske interesser kan også have haft ganske andre formål, som da USA støttede de afghanske oprørere mod Sovjetunionen med den klare hensigt at destabilisere styret dér. Man kan formode at den Amerikanske støtte havde »jesuitisk« karakter: *Hensigten helliger midlet*.

167) Huntington gør en del ud af Golf-krigen og påpeger at den Vestlige intervention kun *på overfladen* fik støtte fra andre Arabiske lande. I virkeligheden var mange Muslimer af dén opfattelse at Amerikanerne foretog et imperialistisk angreb på nogen »i familien«. Måske var det kritisabelt at Saddam Hussein havde krænket Kuwait's suverænitet, men det spillede - under denne vinkel - en mindre rolle.

Ganske anderledes tegnede billedet sig for Amerikanerne (med flere) må man tilføje: Man havde *med held* gennemført en aktion for at håndhæve den Vestlige Civilisations værdier og interesser, og dette - ikke mindst at det skete *med held* - og de konkrete militære, ledelsesmæssige og logistiske erfaringer har siden spillet en afgørende rolle for de Vestlige ledes politiske og militære vurdering.

168) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 269.

169) Både *exodus* og *diaspora* er udtryk der oprindelig stammer fra Det Gamle Testamente; *exodus* betegner israelitternes udvandring fra Egypten, mens *diaspora* betegner det ufrivillige ophold uden for Israel. I »*Krudttønden i baghaven*«, s. 55, omtales dén udvandring som fandt sted i slutningen af 1400-tallet, det vil sige efter at Skanderbeg's styre (i dele af Albanien) var faldet sammen. Ved mange lejligheder siden er både Bosniere, Serbere og Albanere flygtet fra dét sted hvor de boede. Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 273 f.

170) Albanere både i Tyskland og USA.

171) Der kan dog findes en del eksempler på at *praktisk* Amerikansk politik har haft andre mål.

172) Det er ikke sådan at Huntington ikke har øje for denne mere realpolitiske forklaring - han drøfter den omkring s. 289 - men det kan være at hans forklaringsmodel om civilisationerne og sammenstøddene mellem dem får ham til at underbetone andre aspekter, selv om han i dette tilfælde ikke har udelukket dem?

Med hensyn til Balkan nævner Huntington dén mulighed at Amerikanerne ønskede at holde *andre* Muslimske interesser ude, men afviser den efter nærmere overvejelse.

Hvorfor gjorde de Ortodokse heller ikke som de skulle?

Den *Ortodokse* side har heller ikke opført sig helt som den burde efter *fortolkningen*. Russerne støttede kun til en vis, og temmelig begrænset, grad Milošević og Serberne i Kosóva-konflikten, men ikke fordi de til gengæld har et positivt forhold til den Muslimske Verden; forholdet er nærmest modsat: I de senere år har der været mange opgør med Muslimer inden for det gamle Sovjetunionen - og som nævnt har man været indviklet i et flerårigt opgør med Muslimske interesser i Afghanistan. Grunden er snarere at man ikke stolede på Milošević og at man er dybt afhængige af økonomisk støtte fra Vesten.

I Bosnien-konflikten mente Russerne at der skulle tages særligt hensyn til dem fordi de - efter egen opfattelse - havde en legitim strategisk interesse på Balkan, men da det kom til stykket bakkede de væk fra Milošević og fandt sig i at man bombede de Bosniske Serbere.

- - -

De Ortodokse Grækere stod i en temmelig vanskelig situation, for på den ene side har de ikke meget til overs for Albanerne, hverken i Albanien¹⁷³⁾, i Kosóva eller i Makedonien - på den anden side er Grækenland medlem af NATO og ønsker helt sikkert at fastholde dette medlemskab, blandt andet for det giver større muligheder for at manøvrere i forhold til Tyrkiet¹⁷⁴⁾.

Grækenland deltog principielt i aktionerne mod Serbien og lagde blandt andet havnefaciliteter til, men samtidig havde man hele tiden forbindelse til Milošević (i den sidste del af hans æra havde man dog også forbindelse til visse dele af den Serbiske opposition). Straks efter at NATO indstillede luftkrigen var den græske UM, Papandreou, på besøg hos Milošević i Beograd - og næppe til en almindelig kop kaffe.

Alt i alt har den Ortodokse Verden været at finde på *alle* sider i Kosóva-konflikten, helhjertet eller ej.

173) Der arbejder måske 400.000 Albanere i Grækenland, legalt og i høj grad illegalt. Disse Albanere spiller en positiv rolle for Græsk økonomi (lave lønninger med videre), men man mener også - fra Græsk side - at den massive Albanske tilstedeværelse har hævet kriminaliteten i Grækenland. Hen over sommeren '99 har Græske myndigheder skærpet tilsynet med Albanerne, man har chikaneret en del af dem og også sendt nogle »retur«. Den Albanske Regering har protesteret mod den Græske fremfærd. ... Tilføjelse 2002: Også denne sommer har der været problemer; angiveligt på grund af »computer-problemer« (Grækenland har visse forpligtelser som Schengen-land) - og lange kødannelser af Albanere på vej til Grækenland eller omvendt.

174) Ifølge Huntington ønsker de Europæiske stater ikke Tyrkiet med i EU, fordi det er et Muslimsk samfund ... Det er næppe dét der er grunden - i det mindste ikke alene, men en kombination af flere ting, som *har* med kulturelle forskelle at gøre (for eksempel er man meget betænkelige ved dén måde man håndterer Menneskerettighederne på, ligesom man er bekymret over at få Det Kurdiske Problem inden for i Europa - men det spiller også, som Huntington skriver, en rolle at Grækenland sætter sig imod). Hertil kommer en række vigtige materielle grunde som vedrører problemerne med at skulle integrere en »vanskelig« økonomisk struktur, specielt på landet, med den Europæiske økonomi. Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 126 og 162.

Siden dette blev skrevet har der været en *vis* udvikling i retning af at acceptere Tyrkiet som en »fornuftig« ansøger om optagelse i EU - blandt andet under påvirkning af at Tyrkerne har foretaget en række lovgivningsmæssige ændringer - og fra Græsk side er der sket en betydelig opblødning. Hvad der vil ske, vil imidlertid afhænge en hel del af hvad der bliver »enden« på de kaotiske politiske stridigheder hen gennem 2002.

Nogle Tyrker har i det mindste tidligere opfattet sig som en slags brobyggere mellem den Muslimske og den Vestlige Civilisation.

I det store og hele er der udmærkede relationer mellem Albanien og Tyrkiet, selv om Albanerne har udtrykt nogen skepsis over visse Tyrkiske entreprenører der opererer i Albanien.

Materielle og immaterielle konflikter i Kosóva

Huntington gør sig nogle vigtige overvejelser i forhold til udviklingen i Kosóva; således finder han at det er nemmere at indgå kompromiser om materielle uoverensstemmelser end om immaterielle og holdningsmæssige. Netop når det drejer sig om konflikten i Kosóva tror jeg han har ganske ret.

De materielle forhold havde ganske vist stor betydning for udviklingen i det gamle Jugoslavien, blandt andet fordi en hel del ressourcer blev allokert fra de nordlige, mere velstående, områder i Kroatien og Slovenien - til Serbien og Kosóva, hvad der gav anledning til voksende utilfredshed i det nordlige, men dette kunne man muligvis have talt yderligere om, hvad enten man så ville have nået frem til enighed eller ej.

Med hensyn til den demografiske udvikling - den relativt høje befolkningstilvækst, herunder den relativt store fødselshyppighed blandt Albanerne i Kosóva - var der ikke noget at diskutere¹⁷⁵⁾.

Faldt talen på forhold af mere holdningsmæssig karakter - herunder med hensyn til fortolkningen af Historien - var der end mindre at tale om¹⁷⁶⁾.

Begge parter oplevede - med visse undtagelser - hinanden som alvorlige trusler mod egne interesser og egen eksistens, og dette blev ikke mindsket i perioden fra '89 og frem hvor de Serbiske myndigheder udskiftede store dele af de Albanere der var offentlig ansat - med Serbere. Serberne mente at have gode grunde til denne udskiftning, for Albanerne ville ikke erklære deres loyalitet over for Regeringen i Beograd, men det er indlysende at man dermed gjorde kløften bredere og dybere - og konflikten end mere uoprettelig.

Det forekommer rigtigt - på det umiddelbare og »lokale« plan - at man skulle have gjort noget ad den ikke-materielle vej først, men spørgsmålet måtte så have været hvordan man overhovedet skulle kunne komme ind på dén vej, enten indefra eller udefra?

Måske ville det derfor alligevel have været både klogere og nemmere, hvis man var startet et andet sted, nemlig med et samarbejde om økonomiske forhold med Serberne, både om projekter i selve Serbien, men også om projekter i Kosóva - blandt andet ud fra dén betragtning at ikke-materielle konflikter har nemmere ved at udvikle sig hvis de materielle forhold er ugunstige. *Når krybben er tom, bides hestene* - er der et gammelt ord der siger.

Det ville have været en styrke for analysen hvis Huntington var gået nærmere ind på at diskutere årsagerne til den jugoslaviske krise, - årsagerne til at Tito's Jugoslavien brød sammen. Det er som om Huntington mener at etnicitet og religion først kommer til at spille en rolle *efter* sammenbruddet; det er ikke forkert at disse faktorer spiller en rolle nu [omkring 1999] - men på den anden side spillede etniciteten og nationalismen en betydelig rolle allerede

175) Hvis udgangspunktet for den ene part er at den anden part gør noget *forkert* ved at få børn - specielt mange børn, så ryger diskussionen af sporet med det samme, så *er der ikke noget at diskutere*. Men selvfølgelig var der mange i det gamle Jugoslavien der vidste at der er én eller anden sammenhæng mellem økonomisk struktur og fødselshyppighed. Jo mere industrialiseret og »moderne« et samfund er, jo flere der bor i byerne og jo færre på landet, desto mindre er fødselshyppigheden og så videre.

176) Huntington's gennemgang af det historiske forløb er temmelig forenklet, for ikke at sige primitiv.

1389 udnævnes til at være dét år hvor Serberne led nederlag til Osmanerne - hvad der i en vis forstand er rigtigt, men ikke tilstrækkelig dækkende.

I Huntington's udgave førte nederlaget slet og ret til undertrykkelse af Serberne hvad der ikke er helt korrekt hverken for den første tid efter 1389 - hvor Osmanerne *samarbejdede* med den Serbiske Fyrste, Stefan Lazarevic, eller for det næste par hundrede år.

Desuden overser Huntington meget af hvad der skete siden 1389, for eksempel hvad der skete i slutningen af 1600-tallet hvor mange Serbere flygtede ud af Kosóva efter at have deltaget i Habsburgernes angreb på Osmanerne.

Huntington får ikke fat i hvad der skete omkring 1912 hvor Serberne erobrede Kosóva - det vil sige på et tidspunkt hvor der ikke var Serbisk befolkningsflertal dér. Denne erobring - der skete på et tvivlsomt demografisk grundlag - har været en særdeles vigtig forudsætning for at der lige siden har kunnet udvikle sig konflikter.

Huntington kommer ikke ind på hvad der skete i perioden fra 2' Verdenskrig og frem til begyndelsen af '80-erne - for eksempel har jeg ikke set det mindste om dén undertrykkelse af Albanerne som Rankovic var ansvarlig for. Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 260 f.

tidligere og var i forening med den skæve udvikling af de materielle forhold afgørende for at Jugoslavien brød sammen - og for hvordan de efterfølgende konflikter udviklede sig.

Allerede i Tito's tid var disse forhold *direkte* på dagsordenen - og de var en del af det strukturelle grundlag bag den politiske kursændring man foretog i '66 og især i '71, dén der gav Albanerne den suverænitet der siden har været konflikt om ¹⁷⁷⁾.

Huntington's noget »tynde« analyse af udviklingen i det gamle Jugoslavien må være baggrunden for nogle temmelig naive betragtninger om hvad man burde have gjort - nemlig at gå væk fra den nationale model og i stedet arrangere demokratiske valg til en fællesregering for hele Jugoslavien. Havde man gjort dét ville det - det vil sige ifølge Huntington - have været muligt for midtersøgende kræfter at »finde hinanden« og at etablere et andet politisk - multietnisk - grundlag for udviklingen end dét der blev tilfældet: Nationalismen i mere eller mindre snæver forstand ¹⁷⁸⁾. Det er dog ikke sandsynligt at nogen kunne være sluppet af med at foreslå dén type valg, for der var bred tilslutning rundt omkring i de enkelte republikker til at man ville være *sig selv* - at man ville væk fra Serberne og deres forsøg på at dominere ¹⁷⁹⁾.

Der er ingen tvivl om at man i Amerikanske regeringskredse har læst grundigt på Huntington, også i relation til udviklingen i Kosóva. I en vis forstand har man handlet i overensstemmelse med Huntington når man nemlig - næsten på *forhånd* - opgav at forsøge ét eller andet med udgangspunkt i et samarbejde om økonomiske forhold og i stedet konkluderede at man ikke kunne komme overens fordi modsætningerne var for dybe. Men man gik nok langt forbi Huntington's anbefalinger når man gav sig til at bombe sig til en ny tingenes tilstand - for egentlig har USA ingen direkte strategisk interesse i det gamle Jugoslavien (mener han).

Flere kulturer - i USA og i Kosóva

Det er - som Huntington skriver - en fundamental Amerikansk betragtning at et stærkt samfund *kan* bygge på mange kulturer. Måske er der ligefrem dem der mener at et stærkt samfund *bør* bygge på flere kulturer. Den Amerikanske historie skulle være et fremragende eksempel på det. Men han er meget skeptisk over nogle af de udviklingstendenser han finder i dagens USA - der er nemlig voksende risiko for at samfundsordenen og kulturen bliver angrebet indefra. At tanken om multietnicitet går over gevind.

Om han har ret heri - med hensyn til forholdene i USA - skal jeg ikke kunne sige, men han har givetvis ret i at der vil være næsten uoverkommelige forhindringer for at binde så forskellige civilisationer sammen som den Serbisk-Ortodokse og den Albansk-Muslimske. Man føres næsten til at konkludere at det vil være klogere at skille parterne fra hinanden, omend der så vil opstå en permanent risiko for konflikter langs grænsen.

Det er muligt at parterne ikke ville have kunnet komme overens i overskuelig tid - uanset hvad, men det havde formentlig været en del nemmere at nå frem til en tålelig situation, hvis

- 1) Serberne havde givet Albanerne dén autonomi tilbage som de havde frataget dem i '89,

177) Peter Neersø udgav i '82 en udmærket fremstilling om Jugoslavisk økonomi som jeg kort efter anmeldte i Mellemløbet Samvirkes »Biblioteksnyt«. Heri gjorde jeg - som noget der forekom mig at være åbenbart indlysende - spagt opmærksom på at de nationale forskelle var undervurderet. Men der var såmænd også mange andre der indså at *nationalitet* spillede en meget stor rolle i det gamle Jugoslavien - og at *nationalitet* meget vel kunne være en konfliktskabende faktor ... især hvis man negligerede problematikken. Ikke mindst Jugoslaverne selv havde diskuteret disse problemer en del år - i relation til udviklingen i Kosóva. Som det siges et sted i dén sammenhæng så har man lært af erfaringen at man *aldrig* må undervurdere kombinationen af nationalisme og separatisme på den ene side og politisk udygtighed og centralistisk adfærd på den anden - Jævnfør CK: »*Political Stabilization and Socio-Economic Development ...*«... i »*Socialist Thought and Practice*«, 1981, nr. 11-12, s. 88. Det må siges at være profetiske ord - desværre.

178) Jævnfør Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, s. 262.

179) Rent bortset fra at der efter traditionen ikke var direkte valg af de overordnede organer. Valg til dén type organer foregik i Tito-tiden meget indirekte, for eksempel via arbejdsrådene - jævnfør Gunnar Nissen: »*Jugoslaviens Storhed og Fald. Fra Solidaritet til Skilsmisse*«, Branner og Korch, København 1992, s. 121.

2) man udefra havde hjulpet med at udvikle bæredygtige virksomhedsprojekter (og hvor man bevidst imødegik de tendenser til korrupsion og uhæderlighed og de tendenser til at *udnytte* - eller misbruge - bistanden udefra uden selv at være konstruktivt aktiv - som man har kunnet møde i Albanien)

og

3) hvis man - udefra - havde bidraget til en politisk, militær og politimæssig sikring mod de overgreb som den ene og den anden part gjorde mod modparten.

Egentlig er man med isolationen af Serbien, med bombningerne og med de voldsomme etniske overgreb i 1999 - først fra Serbisk, så fra Albansk side - kommet længere væk fra denne situation end man var før, selv om man dog har opnået at Kosóva nu nødvendigvis vil få en mere selvstændig status end det har haft i mange år under Serbisk styre.

Aktører på mange niveauer

Huntington fremhæver at brudlinie-konflikter vanskeligt kan løses af de umiddelbart involverede parter alene. Der vil ofte være interessenter i anden og tredje række som har en rolle og som må påtage sig en rolle når konflikten skal dæmpes eller suspenderes ¹⁸⁰).

Disse interessenter i anden eller tredje række vil ofte ikke ønske at blive involveret i første række, men vil eventuelt forsøge at agere på anden vis - for eksempel ved at forhandle med en modsat part på samme tilbagetrukne niveau og muligvis hen over hovedet på de primære aktører. Sådant adfærd giver historien en del eksempler på, også den nyeste historie.

Hvis en løsning imidlertid skal kunne realiseres forudsætter det - som Huntington er inde på - at de mere tilbagetrukne agenter kan og vil sætte sig igennem over for de primære aktører.

Jo mindre lokal og jo mere global en konflikt kan være, desto sværere vil det naturligvis være at få løst den, og netop derfor er det - med Huntington - nødvendigt at de »globale« interessenter, de dominerende magter i de enkelte civilisationer besinder sig og indgår en slags aftale om at man gensidigt holder sig ude fra den anden parts interessesfære. *Monroe revisited*.

Hvor hensigtsmæssig og realistisk denne konklusion måtte være fortjener at blive diskuteret grundigere - men det ligger uden for denne bogs rammer. Der er mange problemer at tage op som Huntington selv er inde på: For eksempel de problemer som følger af at der ikke er én dominerende stat i den Muslimske Civilisation ¹⁸¹) - de problemer der er en følge af at dominerende stater i andre civilisationer på et senere tidspunkt kan se en materiel interesse i at gå i konflikt med »parallelle« civilisationer og de problemer der er en følge af konflikter mellem »mindre« aktører udvikler sig ukontrollabelt.

Afsluttende vurdering

Tilbage til de indledende spørgsmål:

1) *Hænger fremstillingen logisk sammen* eller udvikler Huntington sig i selvmodsigelser?

Fremstillingen er langt hen logisk sammenhængende, men er med hensyn til de overordnede konklusioner ikke tilstrækkeligt begrundet - hvad enten man måtte finde konklusionerne etisk positive eller angribelige.

På nogle punkter er der muligvis modsigelser i fremstillingen fordi der modsigelser i realiteten.

Det er *muligt* - måske endda *sandsynligt* - at Huntington har ret når han fremhæver at mange konflikter nu om stunder er *Clash of Civilizations*, men det ændrer ikke ved at der kan være

180) Samuel Huntington: »*The Clash of Civilizations ...*«, omkring s. 274 hvor der er en figur.

181) Hvor man så også må tage stilling til Huntingtons "dogme" om at det er hensigtsmæssigt at der er en dominerende stat i hver civilisation.

aktører - som for eksempel Amerikanerne - der (i hvert fald *tilsyneladende*) kan handle sammensat eller inkonsistent forhold til hvordan man kunne betragte de forskellige civilisationer.

2) *Har han »det hele«, alt relevant, med om sit emne?* Oversér han forhold der ville kunne trække konklusionerne i en anden retning? Siger han noget - eventuelt noget nyt - der har central betydning?

Huntington kommer meget godt omkring og har mange aspekter med, men i flere af de konkrete analyser - i det mindste dén om udviklingen på Balkan der har haft min særlige interesse - er han for overfladisk, og man kan derfor ikke være sikker på at hans konklusioner - for så vidt angår deres implikationer for udviklingen i dette område - er bæredygtige.

Huntington siger noget »nyt« i to henseender. Først ved at understrege den aktuelle betydning som civilisationssammenstøddene har fået - dernæst ved at drage en ny isolationistisk konsekvens.

Jeg tror Huntington har meget ret når han tillægger civilisationsforskellene en stor aktuel politisk betydning, men mener ikke han har ført den grundlæggende analyse i bund - og det samme gælder for diskussionen om de politiske konsekvenser man bør drage når man befinder sig i den Vestlige Civilisation.

3) *Beskriver han forholdene på indviklet vis og med mange indviklede forklaringer på fænomenerne - eller opstiller han en enkel forklaringsmodel?*

Fremstillingen er enkel nok - og der benyttes generelt ikke mange kunstgreb og hjælpeforklaringer. Men med hensyn til Balkan-problemerne virker det som om Huntington må ty til noget »ekstra«, hvad han dog fremlægger helt åbent og ærligt.

- - -

Huntington's bog er som nævnt i indledningen meget relevant i relation til udviklingen i Kosóva, fordi den direkte forholder sig til denne udvikling (frem til midten af '90-erne), fordi den diskuterer de overordnede principper for Amerikansk udenrigspolitik, fordi den forsøger at sætte de senere års større og mindre konflikter ind i en samlet ramme - og ikke mindst fordi den har været stærkt diskuteret i USA og har været med til at skærpe diskussionen om politisk strategi.

Diskussionen slutter ikke med Huntington's bog - tværtimod. Bogens største fortjeneste ligger givetvis i at den ægger til modsigelse og til yderligere studier og overvejelser.

Samuel Huntington om Kosóva-krigen

Journalisten Martin Burcharth fra »*Information*« kontaktede Samuel Huntington i midten af maj '99 og fik så at sige bekræftet »læsningen« af ham ¹⁸²⁾.

Efter Huntington's opfattelse burde USA ikke have ladet sig involvere i krigen, for man har for det første ingen som helst nationale interesser på spil dér - ej heller i Albanien, Bosnien eller Tyrkiet. For det andet tilhører disse lande ganske vist Europa (Tyrkiet selvfølgelig kun delvis), men også ganske andre kulturkredse end den Vestlige.

For det tredje har interventionen forværret konflikten og destabiliseret området. Dette sagde Huntington *før* præsident Milošević havde bøjet sig, men hvis han blev spurgt i dag [det vil sige hen over sommeren eller efteråret 1999] ville han formentlig indrømme at situationen - *militært set* - er kommet under kontrol. Hvordan han ser på planerne om en *politisk, økonomisk, social og kulturel* genopbygning af Balkan véd jeg ikke, men han ville formentlig se vanskeligheder som har forbindelse med de grundlæggende kulturelle forskelle.

Huntington er - på denne baggrund - tilfreds med at præsident Clinton ikke lod sig involvere i en landkrig. Havde han gjort dét ville krisen have eskaleret til et niveau der lå langt ud over hvad der kunne forsvares i forhold til USA's strategiske interesser.

Der er andre konflikter hvor det er mere oplagt at Amerikanerne engagerer sig - Huntington nævner direkte Golf-krigen, for i dét tilfælde var der risiko for at olieforsyningen til USA med flere kunne komme i fare.

182) Jævnfør Martin Burcharth: »Kosovo har for lidt betydning for USA« i »*Information*« 17.5.1999.

Islam contra Vesten [Samuel P. Huntington og Poul E. Andersen]

Tidligere Domprovst Poul E. Andersen skrev Juleaftensdag 2000 en overordentlig spændende, men også pessimistisk artikel om Islam kontra Vesten, som slutter med en betragtning om, at man må forstå problemerne for at kunne løse dem. Hvis der er et Julebudskab i artiklen, er det dette ¹⁸³⁾.

Der er imidlertid en del vanskeligheder med artiklen. Nogle skyldes Poul E. Andersen, nogle skyldes hans Amerikanske *forlæg*, politologen Samuel P. Huntington, og nogle skyldes, at det ikke er noget nemt emne, Poul E. Andersen har givet sig i lag med.

Huntington mener som alle andre, at verden har ændret sig radikalt i de senere år: Der består ikke længere et *bipolært* modsætningsforhold mellem en Vestblok og en Østblok, derimod en langt mere kompleks og mudret situation; men hvad enten de lærde taler om en *multipolær* konstellation eller om en *unipolær* - er de enige om, at USA spiller en dominerende rolle - både på det økonomiske og det politiske plan.

Et vigtigt spørgsmål er derfor, hvordan Amerikanerne vil håndtere situationen, og her er det, at Huntington er et interessant bekendtskab, for han siger noget andet end så mange andre. I øvrigt er han som følge af det forestående præsidentskifte i USA blevet om muligt *mere* interessant ¹⁸⁴⁾.

Huntington mener, at religiøse og kulturelle forskelle spiller en meget stor - og formentlig stigende - rolle i verdenspolitikken, men også at det gælder om at besinde sig og om at indtage et rationelt standpunkt. Her skal man imidlertid huske, at Huntington ikke taler så meget til os i Europa som til et Amerikansk publikum.

Huntington var ikke tilhænger af, hvad præsident Clinton og Udenrigsminister Madeleine Albright gjorde i Kosóva. Han er ganske vist ikke isolationist i traditionel forstand, men det snerper, for efter hans mening skal Amerikanerne ikke gribe ind ude i verden, med mindre USA's strategiske interesser er anfægtet - og dermed ligger han nærmere ved den nye præsident Bush end ved den afgående Clinton.

Huntington's opfattelse bygger desuden på, at det ofte går galt, når Amerikanerne griber ind i konflikter i fjerne civilisationer, fordi man har svært ved at forstå dem.

Huntington siger mange spændende og provokerende ting, hvad der kun er udmærket - men han tangerer det problematiske, når det kommer til nogle af de konkrete analyser; her tænker jeg specielt på hans analyse af udviklingen på Balkan og især af konflikten i Kosóva - som Poul E. Andersen lige akkurat henviser til, og som jeg har set nærmere på.

Efter min mening er Huntington's Kosóva-analyse alt for primitiv, og hans mere konkluderende betragtninger om udviklingen på Balkan er mere end naive. Måske bekræfter han dermed sin egen påstand om, hvor svært det kan være for Amerikanere at forstå forholdene ude i verden? Dette til trods har han utvivlsomt ret på et afgørende punkt, når han konstaterer, at konflikten i Kosóva ikke kan forklares med materielle omstændigheder og materielle uoverensstemmelser alene.

Der var store materielle uoverensstemmelser i Kosóva, som også har haft stor betydning for forholdet mellem Kroatien, Slovenien og Serbien i hele perioden efter 2' Verdenskrig, men det havde - og har - en ganske afgørende betydning, at der består en afgrundsdyb kulturel og politisk uoverensstemmelse mellem Serberne og Albanerne, og det er ikke én, der er opstået i nattens løb, men én som har dybe og krogede rødder, og én som ikke kan *reduceres* til at være en konflikt mellem Islam og Ortodoks Kristendom.

183) Poul E. Andersen's artikel stod i »Morgenavisen Jyllands-Posten«. Nytårsaftensdag bragtes en fortsættelse, som dog ikke tilføjede væsentligt nyt i relation til Balkan og Kosóva.

184) Artiklen er skrevet kort før George W. Bush *tog over*.

Det vil være nødvendigt at give meget kraftige økonomiske indsprøjtninger til Balkan-landene og til Kosóva, men der skal langt mere til for at få fred i området. Hvis man vil skabe fred, må man forstå de kulturelle og politiske uoverensstemmelser - hvad der ikke betyder, at man skal *skrive under på*, hvad den ene eller den anden part har at fremføre. Der bliver sagt rigtigt og forkert fra begge sider, men dybest set handler det nok så meget om forskellige synsvinkler og om forskellige irrationelle betragtningsmåder, og dem kan man ikke bare *snakke sig udenom*.

Det vil ikke række med opfordringer til parterne om, at de må gå i dialog og leve fredeligt ved siden af hinanden. Det vil heller ikke være hensigtsmæssigt - eller realistisk - at prøve at etablere et *multietnisk samfund* med magt, for det vil binde store styrker i lange tider og i virkeligheden ikke løse problemerne - og i så fald vil de vende tilbage med *mellemrum*.

Hvis folkene i Kosóva og nærmeste omegn skal leve fredeligt med hinanden - hvad vi i Vesten naturligvis må ønske - må de først være adskilt, hvad de allerede er godt på vej til at være *i praksis*; først så kan man håbe på, at der i de kommende år kan udvikle sig et økonomisk og kulturelt samvirke til alle parter fordel, og som en mellemfolkelig forståelse og accept kan bygges op på. Det er overordentligt sørgeligt, at det er kommet dertil, men det ville være tragisk, hvis vi i de Vestlige lande fremturede med en naiv multikulturel politik i dén tro, at Balkan ligner andre steder i Europa.

Huntington undrer sig en smule over, at tingene ikke altid går, som han selv prædiker. Skulle man tage ham bogstaveligt, burde brudlinierne - på Balkan - have gået mellem Muslimerne og de Græsk-Ortodokse. Men brudlinierne gik ikke helt sådan, og Amerikanerne stod på den *muslimske side*, hvad der *overrasker* Huntington.

Forklaringen er, at religion og kultur ikke kan forklare det hele, selv om det er overordentlig vigtige *størrelser*. Andre vigtige størrelser i Kosóva-konflikten var, at Amerikanerne var blevet grundigt træet af præsident Milošević, at Dr Rugóva's ikke-indblandingspolitik forekom udsigtsløs, og at den Amerikanske ledelse mere eller mindre villigt lod sig overtale af fremtrædende lobbyister - med tidligere Ambassadør Morton Abramowitz i spidsen - til at støtte den Albanske side.

Det kom i løbet af 1998/99 til en egentlig *forståelse* mellem Madeleine Albright og UÇK's politiske ledelse, men mens Amerikanerne levede op til denne *forståelse* - ved at iværksætte bombningerne i slutningen af Marts 1999 - levede den Albanske side ikke *fuldt* op til den.

Ganske vist lod UÇK sig afvæbne, og ganske vist indgik UÇK i det nye politiske system, men UÇK kunne eller ville ikke sikre, at det Serbiske mindretal kunne blive i Kosóva (bortset fra i området fra Mitrovica og op mod Nord). Albanerne - og herunder også betydende kredse i UÇK - bærer derfor en meget stor del af ansvaret for, at man må holde parterne adskilt, hvad der på et senere tidspunkt kan medføre, at man ligefrem må stadfæste en opdeling af Kosóva.

Der er et meget centralt punkt, hvor jeg tror, at Poul E. Andersen går rent galt i byen, nemlig når han taler om, at en *Islamisk Religiøs Stormagt* er trådt frem på scenen.

Islam spiller muligvis en større rolle nu end for 15-20 år siden, ikke mindst i den Vestlige verdens bevidsthed, men det gør ikke Islam til nogen *Stormagt*, religiøs eller politisk. Der er mange ting, der forener Muslimer - som vi i disse år måske er tilbøjelige til at overvurdere -, men der er også mange ting, der skiller dem ¹⁸⁵⁾, og jeg tror derfor ikke på, at der er nogen overhængende fare for, at en Islamisk Religiøs Stormagt ville kunne træde op som en *Politisk Magt*, der for alvor kunne - eller ville - true andre civilisationer. Dermed har jeg *ikke* sagt, at man skal undervurdere de mange konkrete problemer, der er mellem Muslimer og os i den Vestlige verden.

185) Jævnfør Islam-forskeren Dr Jørgen Bæk Simonsen som i »Morgenavisen Jyllands-Posten« 010309 blandt andet skriver: "Den muslimske minoritet i Danmark er sammensat af et utal af forskellige etniske grupperinger, der taler mange forskellige sprog, og som repræsenterer vidt forskellige kulturelle traditioner, der hver især fortolker islam forskelligt. I den henseende genspejler muslimerne i Danmark på smukkeste vis den forskellighed, der karakteriserer den islamiske verden som helhed. Den er nemlig ikke én verden, men flere indbyrdes forskellige verdener".

Huntington er inde på, at ét af de vigtige forhold der gør, at Islam er blevet et problem, er, at der ikke er en stat, der er i stand til at samle Muslimerne og dermed også til at holde dem *under kontrol*. Selv hvis man holder sig til det Arabiske område, finder man så store religiøse og andre modsætninger, at det forekommer *utopisk* at forestille sig en religiøs, kulturel og politisk alliance, der kunne holde i det lange løb. På den baggrund kan man godt forestille sig mange mindre konflikter, væbnede eller ej, men næppe et storstilet muslimsk opgør med den Vestlige verden.

Poul E. Andersen refererer en anden betydningsfuld forfatter, den liberalt orienterede Muslim Bassam Tibi, der er professor i Göttingen. Tibi nærer en forhåbning om, siger Poul E. Andersen, at der kan skabes en verdensomspændende moralitet, hvor Menneskerettighederne er fundamentale, og hvor religiøs fundamentalisme skiller fra en rationel politik¹⁸⁶). Hvor smuk en sådan tanke end måtte være, er jeg ganske enig med Poul E. Andersen, når han siger, at den ikke virker særlig overbevisende.

Årsagen hertil er, at idéen om en verdensomspændende moralitet i virkeligheden er en meget *vestlig* idé, som er gennemsyret af *individualisme*, og som slet ikke *forstår*, at de fremmede kulturer er *kollektive* og derfor ser tingene på en anden måde, end vi gør.

Hvad der i dén forbindelse er moralsk eller filosofisk *rigtigt* eller *forkert*, kan man ikke afgøre uden videre, og hvad vi skal gøre politisk, er heller ikke nemt at afklare - men vi gør med Huntington (og Poul E. Andersen) under alle omstændigheder klogt i at erkende, at vi lever i en verden, hvor beboerne har vidt forskellig religiøs og filosofisk ballast ... og kunne man tilføje - meget forskellige økonomiske og politiske interesser.

186) Den Danske filosof Kaj Sørlander er inde på noget lignende, se senere i »Albanske Studier«.

Strobe Talbott: *Den Amerikanske Platform*

ViceUM Strobe Talbott holdt 24.8.1999 en tale på Aspen Institute ¹⁸⁷⁾, Aspen, Colorado, hvor han beskrev dén politiske platform som NATO-aktionen - eller rettere det Amerikanske engagement i NATO-aktionen - hvilede på.

Principperne om Demokrati og Selvbestemmelse

Først og fremmest hvilede engagementet på en opfattelse af at statens ledelse skal være valgt ved frie valg, og af at staten tilsvarende skal beskytte borgernes rettigheder, både de etniske gruppers rettigheder og de enkelte borgeres rettigheder.

Opfattelsen er blandt andet blevet formuleret af Woodrow Wilson, men har - som Talbott siger - ikke stået uanfægtet, hverken i USA eller ude i Verden.

De to elementer formuleres ofte som *Making the World Safe for Democracy* og *Self-determination for the Nations Liberated from Imperialism*.

Det mest fornuftige styre er efter Talbott's opfattelse et liberalt demokrati. Et liberalt demokrati vil være dén samfunds- og statsorden som bedst sikrer samfundets og borgerne økonomisk og på anden måde.

Ikke mission, men egen-interesse

Når USA har støttet og forsvaret demokratiet i andre lande er det *ikke* for at missionere, siger Talbott, men ud fra en egen-interesse, for man går ud fra at ledere der optræder u-demokratisk indadtil ofte vil opføre sig uhensigtsmæssigt udadtil og indvirke uheldigt på politiske forhold som USA har en interesse i.

Et land der undertrykker sine minoriteter eller et styre der bygger på massiv magt og repression vil være disponeret til at anfægte andre landes sikkerhed og uafhængighed ¹⁸⁸⁾ - og disse truede lande vil på et senere tidspunkt ofte anmode Amerikanerne om at bistå eller at intervenere.

At Amerikanerne hylder principperne om demokrati og selv-bestemmelse - og i øvrigt har en stor militær styrke - betyder dog *ikke* at de *altid* vil intervenere hvis de krænkes. Der skal særlige omstændigheder til.

Tyranni og befrielseskamp

Europa har på den ene side givet grundlæggende bidrag til denne politiske opfattelse og i det hele taget til Oplysningsbevægelsen (*The Enlightenment*), men samtidig har man netop i Europa kunnet se adskillige eksempler på tyranniske regimer og politisk adfærd som har nødvendiggjort Amerikansk indgriben.

Tyranniske regimer fremkalder frihedsbevægelser.

187) Aspen Institute holder kurser og gennemfører udviklingsprogrammer for ledere i erhvervslivet og den offentlige sektor. Man lægger særlig vægt på dialogen mellem forskellige kulturer. På listen over bestyrelsesmedlemmerne finder man en række Amerikanske forretningsfolk og diplomater fra Saudi-Arabien, Japan og Italien. Der er afdelinger af Aspen Institute i Tyskland, Frankrig, Italien og Japan. Blandt Aspen's *Honorary Trustees* finder man Henry Kissinger (se næste afsnit), Robert McNamara og Cyrus Vance; alle tre har på hver deres måde været fremtrædende i Amerikansk udenrigspolitik. Vance var blandt andet UM under præsident Carter. På et senere tidspunkt var han FN-udsending i Jugoslavien (1991-93).

Se eventuelt web-siden: <http://www.aspeninst.org/dir/general/aboutus.html>

188) Måske tænkte Talbott her på Saddam Hussein og hans forhold til Kurderne?

Allerede i 1800-tallet var der mange folk der ville kaste dét åg fra sig som en ydre magt havde lagt på dem, således på Balkan hvor mange folk ønskede at befri sig fra det Osmanniske Rige. På dét tidspunkt var frihedskamp og nationalisme to sider af samme sag. Ét af de folk der kæmpede sig fri var det Serbiske folk som nåede selvstændigheden i slutningen af 1800-tallet.

Den Serbiske trussel

I tiden hvor Østblokken faldt sammen udviklede der sig problematiske forhold, ikke mindst i det gamle Jugoslavien. Serberne var de bedst bevæbnede og udgjorde (dermed) en trussel for andre. De kunne - og *ville* - sætte magt bag tanker om at opbygge et Stor-Serbien med tilslutning af de Serbere der boede uden for Serbiens grænser. Også inden for Serbiens grænser optrådte Serberne truende og undertrykkende, i særdeleshed i Kosóva. Serbiske nationale drømme og undertrykkelse af Kosóva Albanerne var to sider af samme sag, mener Talbott.

I Europa - i det mindste - har der udviklet sig en opfattelse af at national politik og udviklingen af en national bevidsthed ikke må udøves på en måde som krænker menneskeheden eller som truer freden. Denne opfattelse angriber Serberne gennem deres politiske fremfærd udadtil og indadtil.

Ikke identitet mellem etniske grænser og statsgrænser

I dag er der ikke sammenhæng mellem statsgrænserne og de etniske grænser - og slet ikke på Balkan. Filosofien fra den Westfalske Fred i midten af 1600-tallet om mono-etniske stater har ikke længere gyldighed. Hvis man derfor tænkte på at dele Bosnien-Hercegovina eller Kosóva ville det føre til en flersidig katastrofe.

Bosnien-Hercegovina

I Bosnien-Hercegovina ville en stor del skulle gå til Serbien og en anden stor del til Kroatien - og tilbage ville blive et lille Muslimsk eller Bosnisk område som ville have et meget svagt fundament både i økonomisk og i sikkerhedsmæssig henseende - og ikke mindst fordi det ville være omgivet af store og temmelig uvenlige naboer. Det må derfor fastholdes at Bosnien-Hercegovina skal hænge sammen i én stat ¹⁸⁹⁾.

Kosóva skal *ikke* indgå i et Stor-Albanien

Forholdene i Kosóva er forskellige fra forholdene i Bosnien i én henseende. For hér har man i 1999 *suspended* Serbernes »administration« - men det betyder *ikke* at man fra Amerikansk side vil støtte at Kosóva bliver selvstændigt.

Tværtimod. Hvis man støttede en sådan tanke ville man også støtte dem der andetsteds - som i Bosnien-Hercegovina - arbejdede for national selvstændighed og opdeling, og frem for alt ville man støtte en tanke om skabelsen af et Stor-Albanien - som ikke blot ville omfatte Albanien og Kosóva, men også en betydelig del af Makedonien.

Et *Stor-Albanien* er ifølge Strobe Talbott en lige så problematisk og farlig konstruktion som et *Stor-Serbien* - for begge konstruktioner vil indebære en alvorlig trussel for freden og stabiliteten på Balkan.

189) Forholdene i Bosnien og i Kosóva / Albanien er på mange måder forskellige. Kosóva Albanerne og Albanerne er ganske vist (som mange Bosniere) for en stor del Muslimere, men de taler Albansk (som er et sprog for sig), hvorimod Bosnierne taler Serbo-Kroatisk. Måske er der også i andre henseender tale om store etniske forskelle. I hvert fald er der mange Albanere som mener at Albanerne nedstammer fra Illyrerne og at de *ikke* tilhører nogle af de Sláviske stammer der indvandrede i 600-tallet og som både Serberne og (formentlig også) Bosnierne nedstammer fra.

Accepterede man et Stor-Albanien måtte man forudse at Makedonien ville bryde sammen - og her finder man ellers et spædt demokrati der forsøger at udvikle en multietnicitet. Også hér ville et sammenbrud få *voldelige* konsekvenser.

Men Kosóva-problemet er ikke noget nemt problem, ikke mindst fordi man må formode at det overvejende flertal af de etniske Albanere ønsker at blive helt uafhængige af Serbien og Jugoslavien. Hvis Kosóva Albanerne skulle kunne fastholdes i Jugoslavien - og uden vedblivende placering af en international styrke - forudsætter det en fundamental ændring af de politiske forhold i Serbien, man må nødvendigvis befri sig for dét barbari og tyranni som Miloševic er en personifikation af - og man må hen til at Kosóva ikke bliver en del af et *gammelt* Jugoslavien, men - sammen med Jugoslavien - en del af et nyt *Europa*.

Det nye Europa

I dette nye Europa må man bygge videre på dé erfaringer man allerede har gjort i flere lande - og som viser at de etniske majoriteter og minoriteter *kan* leve ved siden af hinanden - og man må bygge videre på dét fundament som er skabt med Maastricht- og Amsterdam-traktaterne.

Disse traktater bygger på et princip om overnationalt samarbejde i visse henseender i kombination med et princip om regional autonomi - og disse principper står i modsætning til princippet om selvstående enkeltstater der blev udtrykt i den Westfalske Fred og i Versailles-traktaten.

I et sådant Europa får handelen mulighed for at passere grænserne uden hindringer, det økonomiske liv får helt andre muligheder - men samtidig må man sikre sig at de etniske grupper får mulighed for at udfolde sig kulturelt og i deres eget sprog.

Jugoslavien

Netop Jugoslavien som bestod af mange etniske grupper kunne have haft betydelig fordel af at have været med i denne udvikling, men man har været *udenfor* og derfor udviklede de etniske og økonomiske forskelligheder sig til voldsomme konflikter.

Udfordringen

Som tingene har udviklet sig står vi nu med dén mulighed at udvikle hele kontinentet - at sikre demokratiet og selv-bestemmelsen, men det må ske på en anden måde end ved at udvikle etniske mikro-stater.

Strobe Talbott sluttede sit indlæg i Aspen med at sige at Amerikanerne må gøre alt hvad der kan gøres for at sikre en sådan udvikling, ikke alene for Europæernes skyld, men også for Amerikanernes egen. Underforstået - at lykkes »eksperimentet« ikke, så kan det igen og igen nødvendigvis gøre Amerikansk intervention.

Kommentar

Der er ingen tvivl om Strobe Talbott's gode hensigter - men på afgørende punkter er han (i oplægget på Aspen Institute) påfaldende overfladisk - dermed er ikke sagt at han ikke *har* en opfattelse, sikkert endda en velbegrundet:

Hvad er det for *særlige omstændigheder* der skal til før USA intervenserer? Er det dem man kan »læse« i Kosóva-krisen?

Hvorfor lagde man sig på et konfrontationskoncept (i forhold til Serbien)?

Hvorfor har man ikke i højere grad forsøgt sig med et Balkan Opbygningsprojekt *før* man skruede op for truslerne og til sidst gik i luften?

Er det rigtigt at Amerikanerne blev et slags redskab for UÇK's strategi (sådan som jeg læser den) og derfor blev »kortslettet«?

Henry Kissinger: »New World Disorder«¹⁹⁰⁾

Dr Kissinger var én af Nixon-administrationens mest fremtrædende personligheder - muligvis dén der havde størst international betydning. Hans - og præsident Nixon's - særdeles kølige overvejelser førte til at man skiftede udenrigspolitisk opfattelse og til at USA åbnede sig mod Kina, hvad der var et politisk gennembrud af store dimensioner.

Nixon og Kissinger fik også - efter langvarige forhandlinger og efter at have re-eskaleret Vietnam-krigen - afsluttet den Amerikanske deltagelse, der havde kostet Amerikanerne dyrt både eksternt og internt, både politisk og i selvspekt.

Når der kunne og måtte ske et gennembrud i de Amerikansk-Kinesiske relationer skyldtes det i høj grad Russernes aggressivitet og magtpolitiske fremfærd. Kissinger minder om at Bresjnev-doktrinen¹⁹¹⁾ flyttede den Kinesiske politik - men man kunne tilføje at den samme doktrin også havde stor betydning for udviklingen af en parallel Amerikansk bevægelse.

I den sidste ende medvirkede Bresjnev-doktrinen og de påfølgende skift i udenrigspolitisk adfærd til at det Sovjetrussiske system og den gamle Verdensorden brød sammen.

Huntington og Kissinger

Samuel Huntington trækker på Kissinger når han på bagsiden af »*The Clash of Civilizations ...*« citerer ham for følgende udtalelse:

»Sam Huntington, one of the West's most eminent political scientists, presents a challenging framework for understanding the realities of global politics in the next century. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order is one of the most important books to have emerged since the end of the Cold War.«

Kissinger tager så at sige Huntington's betragtninger om *The Remaking of World Order* op ved under overskriften *New World Disorder* at skrive om Kosóva-konflikten og dens brede storpolitiske konsekvenser. Artiklen fremkom i maj '99 på et tidspunkt hvor man ikke vidste hvordan krigen ville blive afsluttet.

Selv om Kissinger ikke følger Huntington's konklusioner - og slet ikke de mest vidtgående af dem - så synes Huntington og Kissinger på det analytiske plan at være enige et godt stykke ad vejen.

Kissinger's synspunkter er desuden interessante - ikke fordi de udgør en facitliste, men fordi de viser at erfarne Amerikanske politikere også har været særdeles skeptiske over for dén politik man fulgte i Kosóva-konflikten - og hvis principper blandt andet er blevet udtrykt af Strobe Talbott (se forrige afsnit).

Forholdet til Kineserne

For Kissinger er det ét af de mest vigtige mål for Amerikansk udenrigspolitik - hvad der i betragtning af hans baggrund og indsats i '70-erne ikke er særligt overraskende - at udvikle et fornuftigt forhold til Kineserne og at bringe dem længere ind i det internationale system. Man bør

190) Dr Henry Kissinger, f. 1923 i Böhmen, emigreret til USA i '38. Professor ved Harvard. Sikkerhedsrådgiver for præsident Richard Nixon fra '69, UM fra '73 til '77. Forbedrede USA's relationer til henholdsvis Sovjetunionen og Kina, forhandlede Amerikansk tilbagetrækning fra Vietnam (gennemført i begyndelsen af '73; krigen mellem Nordvietnam og Sydvietnam fortsatte frem til '75, hvor Nordvietnam sejrede - og Nord og Syd blev forenet). Dr Kissinger's artikel stod i »*Newsweek*« 31.5.1999, s. 26-28.

191) Bresjnev-doktrinen blev formuleret i '68. Efter doktrinen havde Sovjetunionen ret og pligt til at gå ind i Socialistiske lande der var ved at afvige fra den »korrekte« opfattelse og som satte Socialismen på spil - senere endda til at gå ind i lande man var »interessert« i, men som ikke var egentligt Socialistiske. Doktrinen var politisk grundlag for den Sovjetrussiske intervention i Tjekkoslovakiet i '68 og i Afghanistan i '79. Doktrinen blev forkastet af Gorbatsjov i '89.

ikke i Asien gentage dén følelsesbetonede og lidet rationelle politik man har fulgt på Balkan, siger han ¹⁹²⁾.

Det ligger Kissinger på sinde at vise at angrebet på Serbien vil kunne rejse alvorlige problemer for det Amerikanske forhold til Russerne - som han ser som stærkt frustrerede - og til Kineserne.

Kineserne vil være tilbøjelige til at fortolke Amerikansk intervention som drevet af skjulte hensigter om at dominere verdenspolitikken, når denne intervention ikke har til formål at sikre naturlige strategiske interesser, men helt andre - moralske - formål, som tilmed ikke forfølges konsekvent, det vil sige i forskellige *andre* sammenhænge. Bag dette ligger en opfattelse af Kineserne som tænkende og handlende meget rationelt magtpolitisk¹⁹³⁾.

Efter Kissinger's opfattelse er den Amerikanske politik i forhold til Kineserne meget besynderlig, - nærmest amatøragtig tvetydig.

I april '99 havde man besøg af den Kinesiske premierminister - som med Kissinger er dén Kinesiske politiker der frem for nogen står for markedsorientering og reformisme - men samtidig foretog man en række handlinger, der ikke var synderlig venlige eller dialog-fremmende.

Man blokerede for Kinesisk medlemskab af Verdenshandelsorganisationen (WTO) ¹⁹⁴⁾, man fordømte Kinesiske overgreb på Menneskerettighederne, og man indgik en handel med Taiwan om salg af langtrækkende radarer.

Uanset hvad man måtte mene om de enkelte beslutninger, så var timing'en udtryk for at den Amerikanske Regering var mere optaget af interne hensyn end af at udvikle et forhold til en betydningsfuld fremmed magt ud fra gensidige fordele ¹⁹⁵⁾.

Russerne

Russerne vil meget gerne opfattes som en betydningsfuld aktør i verdenspolitikken, og Amerikanerne burde - hvad Huntington jo også er inde på - acceptere dette ønske, indrømme Russerne en plads, leve med at der i visse henseender vil være forskellige interesser, men grundlæggende komme overens med dem.

I stedet »kører« Amerikanerne med Russerne, man forfølger ikke udenrigspolitiske hensyn ¹⁹⁶⁾, man er ikke i dialog, men optræder tværtimod formynderisk og bedrevidende ¹⁹⁷⁾.

Europæiske aktører

Kissinger drøfter forskellige Europæiske aktørers situation og muligheder og finder at der er dybe modsætninger, at flere af aktørerne ikke ville kunne acceptere indsættelse af landtropper (før våbenhvile), og at modstanden mod NATO-interventionen ville vokse - ikke mindst i Tyskland og Italien.

Frem for alt mener Kissinger at Europæerne i stigende grad vil forsøge at »stå på egne ben« - det vil sige uden Amerikanerne - og at dette vil kunne føre til den værste af alle situationer, dén

192) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 28a.

193) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 26a.

194) I mellemtiden er Kina optaget som medlem af WTO.

195) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 27b.

196) *Mere udenrigspolitik og mindre sociologi er fornøden*, siger Kissinger, jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 27a.

197) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 27a.

hvor Amerikanerne må holde sig ude af Europæiske konflikter, men hvor Europæerne ikke er stærke nok til at handle alene ¹⁹⁸⁾.

Moralske og etiske formål

Spørger man hvorfor man forfulgte moralske formål med en så alvorlig militær kraft i forhold til Serbien og ikke i forhold til andre lande, så er svaret oftest dét at hér kunne man gøre det mest risikofrit ¹⁹⁹⁾.

Skulle man forfølge de moralske principper konsekvent, var der adskillige andre steder og situationer der ville være oplagte, skriver Kissinger - og nævner en række kandidater verden over.

Kissinger viser at kombinationen af moralske mål og realpolitiske overvejelser i Amerikansk politik er en meget vanskeligt håndterlig og vanskeligt fortolkelig kombination - ikke alene for »almindelige mennesker«, men også for andre politiske agenter - i dette tilfælde den Kinesiske politiske ledelse.

Krigen må føres til ende - men ...

Nu hvor krigen er startet og hvor man har sat så meget på spil - ikke mindst sin egen troværdighed - må man også føre krigen konsekvent igennem - og om nødvendigt indsætte landtropper ²⁰⁰⁾, ... men inden da havde der været mulighed for at styre konflikten i en anden retning, således at man måske kunne have undgået en militær intervention, der som den aktuelle har rejst så mange alvorlige problemer.

På hvert eneste trin i konflikten - siger Kissinger - kunne man have gjort *noget ganske andet*, men sådanne andre kombinationer af diplomati og magt synes ikke at have været seriøst overvejet - ikke engang Rambouillet-forhandlingerne var reelle forhandlinger, men udtryk for en ultimativ politik ²⁰¹⁾.

Dén måde man har grebet konflikten an har ført til det modsatte af dét man sagde man ville, for man har fået langt flere skader på mennesker og ejendom og langt flere fordrivelser og tilfælde af etnisk udrensning end man ellers ville have fået ²⁰²⁾.

Lige som Kissinger fandt at man alvorligt måtte gennemtænke forholdet til Russerne og Kineserne, så mener han at Amerikanerne *må* gennemdrøfte forholdet mellem de moralske principper og den praktiske udenrigspolitik - og herunder få tacklet dét problem at moralske principper i sagens natur ofte udtrykkes i absolutter, mens politik handler om at komme overens og om at indgå kompromiser.

198) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 28a-b.

199) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 28b.

200) Her synes det som om Dr Kissinger har glemt sin egen analyse; analysen viste at Europæerne ikke ville bakke indsættelse af landstyrker op.

201) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 26b.

202) Jævnfør »Newsweek« 31.5.1999, s. 28b.

FILOSOFI OG ETIK

Immanuel Kant

Immanuel Kant (1724-1804).
Malet af J.G. Becker (1768).

For at forstå Kaj Sørlander - som diskuteres i et følgende afsnit - er det nyttigt at kende lidt til Immanuel Kant.

Kant er én af de mest betydningsfulde Vestlige filosoffer. Han er én af dem der - for alvor - har bragt filosofien videre. Han har diskuteret vigtige erkendelsesteoretiske og moralfilosofiske problemer og han er kommet med *sin* fortolkning.

Ikke mange senere filosoffer - i den vestlige verden - har kunnet undgå at tage stilling til Kant.

Kant selv var et særpræget menneske. Han levede hele sit liv i det daværende Königsberg (nuværende Kaliningrad), der var hovedstaden i Preussen. Han brød sig ikke om forandring, sagde han, og afslog opfordringer til at blive professor i Erlangen og andre steder

²⁰³⁾.

Kant trivedes bedst under den Prøjsiske konge Frederik den Store, som selv interesserede sig for filosofi, som ønskede at etablere en retsstat - hvor både statsmagten og den enkelte borger var omfattet af lovgivningen - og som gav religionsfrihed. Derimod fik han problemer med efterfølgeren, Frederik Vilhelm - og han blev underlagt censur og måtte give afkald på at ytre sig om religiøse forhold så længe kongen levede.

I sine erkendelsesteoretiske studier nåede han frem til en berømt sondring mellem udsagn der kan fremsættes *a priori* (det vil sige uden at være empirisk begrundet ²⁰⁴⁾) og udsagn der kun kan fremsættes *a posteriori* (det vil sige på basis af empiriske erfaringer) ²⁰⁵⁾.

Det er imidlertid især Kant's moralfilosofiske overvejelser der er relevante i relation til »Albanske Studier«. Kant er - ad vanskelige veje - nået til dén opfattelse at det *moraliske* menneske er dét menneske der frivilligt beslutter sig for at følge moralens grundlæggende bud: Kun at gøre dét som kan tåle at blive opløftet til en generel forskrift.

Kant skrev afhandlingen »*Zum ewigen Frieden*«. På CD-udgaven af Jostein Gaarder's »*Sofies verden*« (Munksgaard, København, Maj 1997) har jeg fundet følgende passage:

»Kant gik også ind for oprettelsen af et »folkeforbund«. I sin afhandling »*Zum ewigen Frieden*« skrev han, at alle lande burde slutte sig sammen for at sikre fredelig sameksistens mellem nationerne. Han troede, at menneskets »praktiske fornuft« ville tvinge nationerne til at træde ud af den vilde naturtilstand, der skaber krige, og slutte en fredspagt. Kant var klar over, at det ville tage tid at gennemføre, men han opfattede det som vores pligt at arbejde for at sikre freden universelt og varigt. Omkring 125 år efter udgivelsen af Kants afhandling i 1795 blev Folkeforbundet oprettet efter første verdenskrig. Efter anden verdenskrig blev det erstattet af De Forenede Nationer.«

Kant var lutheraner og *troede* på Gud. Men i modsætning til mange andre filosoffer gav han sig ikke til at forsøge at *bevise* at Gud eksisterede. Gud lå - efter Kant's opfattelse - uden for

203) Om Kant's rejser i omegnen af Königsberg kan læses på: http://www.uni-marburg.de/kant/webseite/nbio_reis.htm

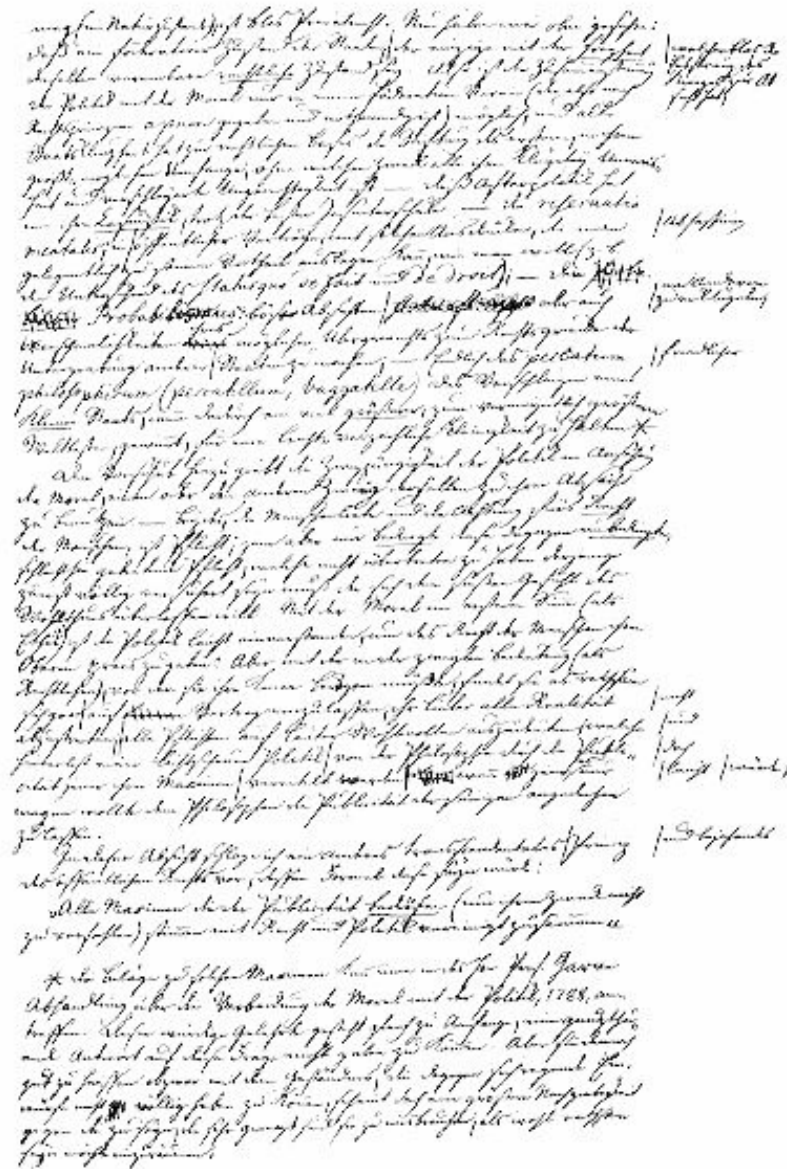
204) Af typen »alle ungarle er ugifte«. Ordet »ungkarl« betyder at være »ugift«. Tilsvarende kan man sige at »parallelle linier skærer aldrig hinanden«, eftersom parallelle linier er *defineret* ved altid at ligge i den samme afstand fra hinanden. Og ligeledes kan man *a priori* hævde at »alle legemer har en udstrækning« (det vil sige en længde, en højde og en bredde), eftersom »legemer« er *defineret* ved at have udstrækning.

205) Af typen »alle legemer har en tyngde«. Eller »det regnede i torsdags«; denne sætning kan (lige som den forrige) kun hævdes på empirisk grundlag, ikke på et *a priori* grundlag.

kategorierne. Uden for erkendelsens grænser - og følgelig kunne Gud hverken sanses eller sættes på begreb ²⁰⁶⁾.

Man kan læse en god introduktion til Kant i Birgitte Rahbek's: »Når mennesket undrer sig«. Bogen bygger på samtaler Birgitte Rahbek havde for nogle år siden med danske filosoffer. I Kant's tilfælde talte hun med Carsten Bengt-Pedersen fra det daværende Odense Universitet.

I øvrigt kan henvises til Justus Hartnack's »Kant«, der kom i Berlingske Filosofi Bibliotek i 1966. Her er dels en introduktion - og uddrag af nogle af Kant's værker, således »Kritik af den rene fornuft« og »Grundlæggelse af moralens metafysik«.

Ét af Kant's manuskripter

206) Jævnfør for eksempel Bertrand Russell: »Vestens filosofi«, Munksgaard, København 1953, s. 616.

Hegel og Marx

Friedrich Hegel under en forelæsning.

Hegel er ikke den nemmeste filosof at give sig i lag med, men han har haft stor betydning for så forskellige tænkere som den individualistiske og »eksistentielle« Søren Aabye Kierkegaard og den »sociale« og politiske Karl Marx. Kierkegaard har ikke meget relevans i relation til »Albanske Studier«, men det har Marx - ikke mindst fordi Jugoslaverne i Tito's tid og Albanerne i Hoxha's tog udgangspunkt i Marx' tænkning. Man skal dog ikke have »snuset« meget til Tito og Hoxha for at finde ud af at d'herrer har fået noget meget forskelligt ud af deres Marx-studier.

Hegel udviklede et særligt *dialektisk system*, men til forskel fra andre systemer skulle det *dække* den historiske udvikling fra 'lavere' til 'højere'.

Marx gik videre ad denne vej, og *hans* »elever«, der var vidt forskellige, er gået endnu videre, og i flere tilfælde absolut *over stregen*. Én af Marx' hegelske tanker gik ud på at samfundsudviklingen havde et karakteristisk forløb. Det var ikke nogen tilfældighed at handels- og industrikapitalismen slog den feudale samfundsøkonomi i stykker og dannede grundlag for en ny form for politisk tænkning og adfærd. Efter Marx' opfattelse ville industriarbejderklassen samle sig og ophøje den kapitalistiske samfundsorden til en socialistisk, og senere ville man nå til det højeste - Paradis på jord, så at sige: Kommunismen.

Marx var en skarp analytiker af den kapitalistiske samfundsøkonomi og samfundsorden, og han påpegede forbindelse mellem den økonomiske udvikling og den bevidsthedsmæssige og politiske; han var langt fra så vulgær og »én-dimensionalt« tænkende som mange af hans »elever«. På ét punkt tror jeg han var enig med tænkere som Machiavelli og Clausewitz: Samfundsbeskrivelser, teorier og filosofier har en tidsmæssig begrænsning, de er »datomærkede«. Det gælder også Marx' egen tænkning. Når det kommer til Marx' forestillinger om at den kapitalistiske samfund skulle kunne udvikle sig til et socialistisk og senere et kommunistisk samfund, må man konstatere at de *er* blevet overhalet af virkeligheden og at de så at sige har mistet deres gyldighed. Vi står et *helt* andet sted nu; samfundet ser anderledes ud, *verdenssamfundet* ser anderledes ud, økonomien ser anderledes ud, udviklingsperspektiverne ser anderledes ud.

Er Den Vestlige Etik umulig? [Kaj Sørlander] ²⁰⁷⁾

Om Kai Sørlander: »Om Menneskerettigheder. Er en global etik mulig?« Rosinante, København 2000, 176 s., 198 kr.

I naturen er der mange »virkeligheder« ved siden af hinanden: Muldvarpen er i jorden ... stæreflokkene samles ovenfor ... og dådyrene har *deres* liv - men ser man nærmere efter, vil man opdage at »tingene« hænger sammen, og at de indgår i et stort kredsløb.

Sådan er der også i menneskenes verden, men hér kan man noget dyrene ikke kan: Man kan planlægge og reflektere.

På Asiatisk Plads overvejer diplomaterne hvordan man skal håndtere spørgsmålet om »Humanitær Intervention«, et sted på Brønshøj sidder filosofen Kai Sørlander og tænker i lidt andre baner.

Beboerne på Asiatisk Plads og filosofen på Brønshøj lever i hver deres verden, men hvad de har at sige har meget med hinanden at gøre - og hvad der bliver sagt er vigtigt for os alle sammen.

Sørlander undrer sig ...

og mere end dét, - han søger et svar på et spørgsmål der i de senere år er blevet meget påtrængende: Hvad er - *bogstaveligt talt* - meningen med Menneskerettighedserklæringen?

Kunne man besvare dét spørgsmål, kunne man måske også komme længere med at klare spørgsmålet om *Humanitær Intervention* -ikke mindst i dét tilfælde hvor Sikkerhedsrådet ikke har bemyndiget en sådan.

Sørlander undrer sig over at vi har en Menneskerettighedserklæring som siger noget den på en måde ikke *kan* sige. Erklæringen tilskriver alle mennesker nogle rettigheder, men den er *tavs* på et vigtigt sted; den siger ikke hvad der *begrunder* disse rettigheder.

Den nemme måde at klare dét problem på er dén der ofte er valgt: Menneskerettighederne gælder fordi man lovligt har *besluttet* at de skal gælde - og så skulle den ikke være »længere«.

Sørlander sætter sig ud over dén opfattelse og vil se om man *kan* komme længere - eller »dybere«. Han vil prøve at se om der kunne være en *egentlig* begrundelse ²⁰⁸⁾. For at finde ud af dét afprøver han forskellige filosofiske positioner - som han efterfølgende kaster bort, alle som én.

Én position er »Springets« position, hvis man ellers kan sige sådan. Kierkegaard talte om at man måtte kaste sig ud i det og vælge paradokset. Man måtte *tro*. Dén position er Sørlander ikke begejstret for. Han mener ikke man kan bygge en tilfredsstillende etik på en *tro*. En tro kan ikke stille et filosofisk hoved tilfreds.

En anden position er det utilitaristiske standpunkt som går ud på at man skal stræbe efter den størst mulige behovstilfredsstillelse eller den størst mulige tilfredsstillelse af de menneskelige ønsker. Dén begrundelse må også forkastes, for man kan ikke - logisk set - konkludere fra noget der er til noget der *bør* være, nemlig fra de *aktuelle og konkrete* ønsker til de *ønsker man burde have*.

207) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000327.

208) Tilsyneladende forholder det sig sådan at Sørlander ikke er tilfreds med at man blot har *underskrevet* en Menneskerettighedserklæringen. Er der ikke - hvad han vil betragte som - en *reel* begrundelse er der risiko for at den kan bortfalde.

Hertil kunne siges at selv om man kunne finde en sådan dybere grund, så ville det ikke være tilstrækkeligt i *virkelighedens verden* ... Menneskerettighederne gælder - dér - kun hvis man føler sig forpligtet.

Der er også andre standpunkter der bliver afprøvet ... og forkastet ... - og det er netop i »optrævlingen« af disse forskellige »umulige« positioner at Sørlander's essay har sin største styrke.

Det Begrebslogiske Standpunkt

Efterhånden nærmer vi os til Sørlander's eget standpunkt; dét som han forsøger at undersøge muligheden og implikationerne af: *Det Begrebslogiske standpunkt*.

Det tilfredsstillende ved det Begrebslogiske Standpunkt siges at være at det ligger uden for »historien« og at det ikke er kulturelt betinget, selv om det naturligvis er *opstået* i en bestemt historisk og kulturel sammenhæng, men det er noget andet..

Det Begrebslogiske Standpunkt går ud på at en etik skal være *konsistent*, at den skal være *modsigelsesfri*. Et *korrekt* etisk standpunkt må derfor - som minimum - opfylde kravet om at det skal kunne indtages af en hvilken som helst logisk mulig og logisk tænkende person, siger Sørlander (s. 65).

Kravet om *konsistens* og *modsigelsesfrihed* er et ganske normalt krav i *videnskabelig praksis*, men ikke nødvendigvis gældende i *praktisk etik*. I *praktisk etik* kan man finde mange eksempler på »dobbelttænkning«, eksempler på at man siger ét og gør noget andet eller på at man i *virkeligheden* mener der gælder andre regler for »dig« end der gælder for »mig«.

Et sådant begrebslogisk etisk standpunkt hævdes nu ikke alene at være en *mulighed*; det søges også *vist* at det leder frem til Demokratiet og til *begyndelsen* af en global etik.

Nu er det som sagt en *etik* Sørlander er ude efter, og derfor er det ikke måske så mærkeligt at han ret snart får konstateret at *dén* ikke kan handle om *rettigheder* (for eksempel Menneskerettigheder).

Den *kan* ikke handle om rettigheder, siger han, den må handle om dét der - logisk set - ligger *forud* for rettighederne: *Forpligtelserne*.

Jeg ville hér have foretrukket at se *rettigheder* og *forpligtelser* som komplementære størrelser der - logisk set - foreligger *samtidigt*, for hvorfor skulle man være forpligtet af noget, hvis der ikke var nogen der havde fordel af det?

Sørlander er i øvrigt ikke meget for forpligtelser i en absolut eller indispensabel forstand - se senere - men dermed åbner han for én eller anden form for *relativisme*, hvad der er paradoksalt eftersom han angiver at være modstander af relativisme.

Det Demokratiske Standpunkt

Holder vi os til Sørlander *føres vi* - gennem en serie refleksioner frem til et synspunkt om at det *Demokratiske* Standpunkt er dét der er bedst i tråd med det *Begrebslogiske grundlag*, at det Begrebslogiske grundlag på det nærmeste *implicerer* et demokratisk standpunkt (se for eksempel s. 72).

Det Demokratiske Standpunkt indebærer tankefrihed og anden form for frihed, men ikke en relativistisk frihed (i sin yderste konsekvens) eller en frihed til at udfolde sig på måder der anfægter selve demokratiet.

Skal demokratiet »hænge sammen« må der være *grænser* for det ... man skal *ikke* ... eller *kan ikke* ... være relativist og dermed acceptere *alt* og mene at *alle* positioner er *lige* gyldige.

Det demokratiske samfund må sikre at friheden ikke bruges i en sådan grad at den truer demokratiet selv. Sørlander vil hævde at *dén* opfattelse er en *logisk* konsekvens af det filosofiske grundlag, selv om det nærmest ligner et jordnært og *snusfornuftigt* standpunkt

Man kan være meget enig med Sørlander i at det demokratiske samfund er det bedste vi kan forestille os (ud fra *dén* situation *vi* befinder os i - en »situation« som jeg antager er »rimeligt« betrygget), men kan vi nu være sikre på at det demokratiske samfund - filosofisk set - står

tilstrækkeligt *solidt* når det står på det Begrebslogiske grundlag, og står Demokratiet overhovedet på dét grundlag?

Jeg tror det ikke - ikke nogen af disse to ting - og jeg er langt fra overbevist af Sørlander's argumentation, hvad der dog ikke skal afholde nogen, heller ikke mig selv, fra i praksis at indtage et demokratisk standpunkt. Jeg tror nemlig ikke at man *logisk* kan begrunde at man skal være demokrat; jeg tror at der er tale om et *valg* - som ikke er foretaget ud i det blå, men er kulturelt og historisk betinget.

Når vi i Danmark »*vælger*« at være demokrater, så er det *ikke* fordi vi engang har indtaget et bestemt Begrebslogisk standpunkt - *overhovedet ikke* - så er det fordi vores kulturelle og historiske erfaringer - *langsomt* ... eller *hurtigt*, det er som man tager det ... men dog over temmelig mange århundreder - har ført os frem til dét standpunkt (mens andre kulturer er kommet til andre positioner).

I den sidste ende handler det om at »nogle« med specifikke økonomiske, samfundsmæssige eller individuelle interesser har været i konflikt med »andre« som havde andre økonomiske, samfundsmæssige eller individuelle interesser, og at disse konflikter - i vores kultur - har ledet samfundet videre på dets historiske bane og frem til demokratiet. Frem og tilbage - men dog *mést frem*.

Samtidig med - og som en »integreret« del af - denne interessekamp har man udviklet politiske opfattelser, som tilsvarende har været i konflikt med hinanden eller som har bøjet sig mod hinanden.

Én af de ting vi - med tiden - er nået frem til gennem denne ideologiske og politiske brydning er en vis enighed om at der i Danmark skal gælde nogle grundlæggende demokratiske forudsætninger og spilleregler.

At *Logikken* ikke *kan* begrunde, eller ikke *har* begrundet, at man skal være demokrat fører ikke - nødvendigvis - til hverken et religiøst standpunkt (for eksempel af Kierkegaards type hvor man *vælger* paradokset og *vælger* det *individuelle* spring) eller til et *relativistisk* standpunkt - man kan nemlig udmærket føres til noget helt andet, således et robust demokratisk og socialt standpunkt - hvor der er god plads til andre *opfattelser*, men sandelig ikke plads til alle *handlinger*.

Hvór »vi« lander er - i en vis forstand - akkurat det samme sted som Sørlander er landet, men han kan næppe acceptere at det etiske spring »vi« har foretaget er noget »gyldigt« spring: *Hic Rhodos, hic non salta*.

Men vil man ikke acceptere *Springet* (som er historisk eller empirisk »funderet« - og ideologisk og filosofisk formuleret og »justeret«), så kunne man gå tilbage til det Begrebslogiske »nulpunkt« - som ligger dér hvor man skal afgøre hvilken vej man skal gå, selv om vi i virkelighedens verden er *helt* andre steder.

Er der - logisk set - andre veje end den »Begrebslogiske«?

Sørlander har valgt én vej som jeg tror er problematisk eller måske ligefrem umulig, for der er alt for mange huller i vejen, men kunne man ikke - Begrebslogisk - have valgt en helt *anden*?

Sørlander har forkastet det religiøse standpunkt, og han har forkastet det utilitaristiske standpunkt, men der er et - nogenlunde nærliggende - standpunkt han tilsyneladende ikke har overvejet ... og derfor heller ikke forkastet: Man kunne måske kalde standpunktet *Helhedens Standpunkt* - hvori der ikke ligger nogen værdiladning, noget som helst om at standpunktet skal eller bør *foretrækkes*.

Helhedens Standpunkt

Med et *Helhedens Standpunkt* kunne hævdes at man skal gøre dét som bedst muligt sikrer *helheden* eller eventuelt *kollektivet*.

At man skal gøre dét som - helt fundamentalt - sikrer »artens« overlevelse, selv om det kan indebære at det går ud over enkelte mennesker, eventuelt koster disse enkelte mennesker deres eksistens.

Nu siger Sørlander at man ikke *kan* være forpligtet længere end til at ens individuelle eksistens er truet, for man har jo kun dét liv man *har* én gang.

Men netop fordi man kunne anskue livet på Jorden som noget der *altid* er begrænset - og begrænset langt mere end *artens* videreførelse og udvikling - så kunne man vel også - filosofisk set - indtage dét standpunkt at det *individuelle* liv ikke er så vigtigt?

Dette standpunkt er - hverken filosofisk eller historisk - noget nyt eller ukendt, men det er i skarp kontrast til moderne Vestlige opfattelser, som (typisk) sætter individet forud for kollektivet eller helheden, det vil sige når der tales *filosofisk*. I *praksis* kan sagen stille sig *ganske* anderledes.

Så sent som 26.3.2000 sagde NATO-talsmand Jamie Shea i BBC at han meget beklagede at der var civile der var blevet dræbt under NATO's bombardementer af Serbien, *men* at han måtte konstatere at bombardementerne havde ført til at mange flere, tusindevis af mennesker, var blevet reddet.

Måske har Shea ret i at bombardementerne har reddet menneskeliv, måske ikke - det er en særdeles alvorlig overvejelse som må gøres særskilt - her kan det blot konstateres at han har anlagt et Helhedens Standpunkt *i praksis*, og derfor og i betragtning af sagens alvor bør standpunktet analyseres meget nøje.

Sørlander siger - som nævnt - ved flere forskellige lejligheder at man ikke kan være etisk forpligtet længere end til dét punkt hvor ens egen eksistens bliver truet - men han *begrunder* vist ikke dette standpunkt explicit. Man *kunne* dog - *måske* - begrunde det? Enten ved at bruge et sociologisk synspunkt - som når man empirisk *konstaterer* at det i det moderne demokrati er *svært* at forpligte nogen på noget der truer deres eksistens - eller ved at bruge en *etisk præmis* (som man er *sprunget til*): man *må ikke* stille krav til andre, som man ikke *selv* ville være parat til at leve op til.

Men Sørlander vil dog næppe være tilfreds med nogle af disse begrundelser, den første fordi den hviler på empiri og ikke på Begrebslogik; den anden fordi man er *sprunget* til den.

Helhedens standpunkt har muligvis en ganske særlig relevans, netop når man vil diskutere en *global* etik - for hvis vi vil forholde os til forholdene i Asien - eller i de Muslimske Samfund, så stiller sagen sig ganske anderledes end hos os, - måske mere i retning af »helheden«? ²⁰⁹⁾

Islam

Sørlander er inde på Islams rolle - og minder om at selv om Jødedommen, Kristendommen og Islam alle har rødder i det samme geografiske område, så adskiller Islam sig fra vores Kristendom ved at den ytrer sig om *samfundsmæssig* adfærd og ved at den søger at *regulere* den.

Det fremgår også at mens vi med vores Kristendom kan »fortolke« os frem gennem livet og korrigere nogle af de religiøse dogmer så de passer bedre til den praktiske virkelighed - eventuelt helt opgive dogmerne -, så forholder det sig ganske anderledes med Islam, fordi dogmerne dér står temmelig »urokkeligt« og er meget sværere at opgive: De siges at være *Guds Ord*, hvad vores evangelier *ikke* siges at være - og *Guds Ord* må man ikke *manipulere* med.

Beskrivelsen er vel korrekt nok - principielt set - selv om det i praksis er sådan at man, især inden for visse retninger af Islam, *har* arbejdet en del for at få *forbundet* Koranens udsagn med den praktiske og aktuelle virkelighed.

209) Se nedenfor s. 108 med hensyn til DUPI-rapporten.

At det forholder sig sådan at Islam har en ganske anden hensigt og selvforståelse end den Lutherske Kristendom har stor betydning for hvordan man *kan* forholde sig til de Muslimske samfund og til de Muslimer der eventuelt har sat sig uden for deres samfund ²¹⁰⁾.

Humanitær Intervention

DUPI udgav for nylig [i 2000] - efter Regeringens anmodning - en meget spændende publikation om *Humanitær Intervention* som dannede baggrund for en diskussion i Folketinget 29. marts 2000 (000329) ²¹¹⁾. Her kredser man om at man kan sætte nogle *globale krav op til politisk adfærd* og dermed danne grundlag for diskussioner om hvordan Verdenssamfundet kan reagere på visse forhold som de betændte politiske forhold der herskede i Kosóva i 1998/99.

Selv om man kan have overordentlig stor sympati for de bestræbelser man har gjort sig for at formulere nogle globale præmisser for acceptabel politisk adfærd - så har man ikke fået løst problemet med at *begrunde* hvorfor Asiatiske samfund eller Muslimske i det grundlæggende skulle være forpligtet af disse mere eller mindre globale præmisser, men det skyldes delvis at man har taget Menneskerettighederne som givne.

Skal der udvikles - holdbare - globale spilleregler (sådan som man er inde på i et oplæg fra FN-Universitetet i Tokio ²¹²⁾) så skal der flere ting til. Dels skal man have de historiske betingelser på plads, dels skal man have det filosofiske grundlag på plads.

Ingen af disse betingelser er opfyldt, og derfor kunne man selvfølgelig vælge det standpunkt den Amerikanske politolog Samuel Huntington har valgt - og som indebærer at verden er delt mellem meget forskellige civilisationer og som indebærer at den Vestlige Verden må opgive at sætte sig selv igennem *globalt*.

Dette standpunkt er et overordentligt vanskeligt standpunkt fordi dets praktiske konsekvenser er meget svære at overskue, og fordi de kan være truende for os i den Vestlige Verden - akkurat som en »primitiv« udfoldelse af »Vestlig Moral« ville kunne fremprovokere meget skarpe, i sidste instans livstruende svar fra de andre civilisationer.

210) Jævnfør her Kim Hundevadts interview med Sørlander i »Morgenavisen Jyllands-Posten« 000227: »Man må også erkende, at ikke alle kulturer og religioner har de samme forudsætninger for at indføre en demokratisk orden, som respekterer menneskerettighederne. Islam indeholder eksempelvis en hellig lovgivning - sharia, som bygger direkte på Allahs bud og overleveringer om, hvad Muhammed har sagt og gjort:

»Historien har anbragt de muslimske lande i en svær knibe, fordi de ikke uden videre kan indføre en samfundsmodel, der kræver en adskillelse mellem stat og religion. Dermed vil religionen altid stå i vejen for demokratiet, og så kan det ikke overraske, at demokratiet indtil videre har haft trange kår i den islamiske verden.

Omvendt er det et historisk held for os i den kristne verden, at vi har en religionsstifter, som specielt i Bjergprædikenen stiller så radikale krav til den personlige moral, at man ikke kan bygge en statsmagt på hans forkyndelse. I og med at Jesus stiller krav, som ikke kan realiseres politisk, skaber han et rum, hvor demokratiet får plads. Hvis man skulle konstruere en religion, der var forenelig med demokrati, så kunne man næppe skabe noget, der var mere velegnet end kristendommen,« siger Kai Sørlander«.

Det står klart at Sørlander er overordentlig opmærksom på de kulturelle forskelle; spørgsmålet er så om Sørlander's »model« kan springe over de kulturelle forskelle.

211) Se senere i denne bog.

212) 000322 Der har været holdt et seminar i FN om Humanitær Intervention. Professor Rhamesh Thakur fra FN Universitetet i Tokio (et forskningscenter med et stort kontaktnet) mente (i modsætning til den Danske Regering) at det er nødvendigt at udforme regler for Humanitær Intervention. Thakur konstaterede at der i dag er så mange konflikter at man ikke kan »håndtere« dem alle sammen, og at man er nødt til at prioritere hvor man kan sætte ind. Når man i givet fald vil sætte ind er det grundlæggende vigtigt at indsatsen er multilateral og i overensstemmelse med retsregler. Det foreslås at varetøret i Sikkerhedsrådet ikke skal gælde i tilfælde af humanitære katastrofer.

Rhamesh Thakur har sammen med Albrecht Schnabel redigeret et »papir« med titlen »Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention« - som kan [kunne] downloades fra: http://www.unu.edu/p&g/kosovo_full.htm

Blandt bidragyderne - som har meget forskellig baggrund - finder man en lang række internationale forskere, hvoriblandt Bjørn Møller fra COPRI. Papiret er en slags »synopsis« til en bog der skal udkomme sommeren 2000: »Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship« Edited by Albrecht Schnabel and Ramesh Thakur UNU Press ISBN92-808-1050-2, c. 450 pp., Paper, US\$39.95

Dialogens standpunkt

Man kunne imidlertid også vælge et *Dialogens Standpunkt* som tager udgangspunkt i at vi i den Vestlige Verden står i en historisk styrkeposition (noget DUPI-rapporten er inde på), som absolut *ikke* indebærer at vi anstiller os naivt og relativistisk, men derimod at vi træder robust op i en *konstruktiv* dialog med de andre civilisationer - og som sidst, men ikke mindst, indebærer at vi om ikke altid, så i det grundlæggende, vælger metoder som vi kan være »stolte af« og som vi ville kunne finde os i at andre nationer og civilisationer også ville bruge.

Sørlander står vel også på et Dialogens Standpunkt - så *i praksis* er forskellen måske ikke så stor?

Men mens jeg ikke tror man *kan* vælge det Begrebslogiske Standpunkt, men at der må *springes* til en anden platform og at man må føre dialogen fra dette sted, hævder Sørlander at Begrebslogikken bestemmer den vej man skal gå?

Så gå den dog - kunne man sige. *Overbevis de »andre« om at det Begrebslogiske standpunkt gælder for dem, og at de rent logisk bør blive demokrater.*

The Proof of the Pudding is in the Eating, sagde man engang.

I så fald måtte Sørlander nok skrive sin bog helt anderledes, for sådan som den foreligger, er den - på godt og ... *mindre* ... godt - et »typisk« udtryk for *Vestlig* Kultur. Måske ville det - for at nå frem til filosofisk holdbare svar - være en overordentlig god øvelse at prøve at skrive bogen - eller en ny bog - til en Muslim?

INTERNATIONAL RET - FOLKERET

Proportionalitet

»Information« bragte 18.9.1999 to omfattende artikler hvor freds- og konfliktforskerne Mette Skak (Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet) og Bjørn Møller (Center for Freds- og Konfliktforskning) hver især gjorde status. Mette Skak skriver blandt andet:

»Noget andet er så, som påpeget af Peter Viggo Jakobsen, at en trods alt omstridt humanitær intervention som [den i Kosovo] lægger en særlig moralsk fordring på krigsherren om at følge krigens love om

1) proportionalitet - man må ikke forrette større skade end dét onde, man søger at nedkæmpe -

2) immunitet for ikke-krigsførende

samt

3) militær nødvendighed«.

Hertil kan føjes en betragtning om at »en intervention ikke kan forsvares juridisk fra dét øjeblik hvor man måtte have nået dé mål man har erklæret man ville tilgodese«²¹³).

- - -

Proportionalitet er et gammelt begreb i juraen og hører nærmest til i kategorien af fundamentale vestlige retsgrundsætninger.

Proportionalitet gælder ikke alene i Strafferetten og i Erstatningsretten - men også i International Ret. Der skal være et passende forhold mellem »det ene« og »det andet«, og man må aldrig i krig bruge terror som lovligt middel, herunder besvare terror med terror.

Der skal - men helt afhængig af sagens nærmere karakter - være en rimelig tidsmæssig forbindelse mellem den oprindelige krænkelse og den efterfølgende retlige behandling.

Inden for Læren om Krigens Ret kan en sådan forbindelse dog være tidsmæssigt lang i graverende tilfælde, jævnfør at man så sent som i oktober '99 i Kroatien pådømte overgreb en KZ-kommandant under 2' Verdenskrig havde gjort sig skyldig i over for fanger.

Med hensyn til Kosóva må proportionalitetskravet kunne rejses over for *alle overordnede* aktører, det vil sige såvel over for NATO's politiske og militære ledelse som over for Præsident Miloševic, men muligvis også over for UÇK's ledelse (for så vidt som denne ledelse kan siges at være en reel ledelse).

Præsident Miloševic var - uformelt, men også formelt som Serbisk præsident - overordnet ansvarlig for den Serbiske krigsførelse og derfor også for at Serbiske styrker - militære eller paramilitære - foretog dybt krænkende handlinger over for *civilbefolkningen*, hvad enten dette var ment som et slags svar på at UÇK havde indledt og skærpet guerillakrigen mod Serberne eller ej, eller det var ment som et slags svar på NATO's bombardementer.

At Præsident Miloševic kan tillægges et sådant overordnet ansvar ligger bag Louise Arbour's [og senere Carla del Ponte's] sigtelser mod ham og andre i den politiske og militære ledelse. Dog sigtes Miloševic også for at have et mere *direkte* ansvar for visse specifikke forbrydelser.

NATO er selv sagt ansvarlig for *bevidst* at have angrebet mål som havde civil karakter, men som man hævdede også havde militær funktion (en TV-station, et partihovedkvarter, talrige

213) Jævnfør »Fra Kosovo til Kosóva«, s. 310.

broer og benzin-og oliedepoter). En anden ting er om »nogen« mener der er grundlag for at rejse sag mod beslutningstagere i NATO, og om en domstol i givet fald ville kende pågældende skyldige i at have foretaget sig noget kriminelt.

UÇK's ledelse er - *måske* - ansvarlig for at Serbiske civile, Sigøjnere og andre er blevet forfulgt *efter* at krigen var slut. Men her skal man hæfte sig ved at UÇK's militære chef, Agim Çeku offentligt har taget klar afstand fra forfølgelserne (jf. s.166).

- - -

Blodhævn efter Albansk Sædvaneret (*Kanún*): *Det afgørende ved hævnen var ikke at straffe, men at skaffe oprejsning - æresoprejsning*. Her er der i særdeleshed tale om en proportiona-
litetstanke. Dette emne vil blive taget op i »*Ret og uret blandt Albanerne*«.

Symmetri og asymmetri ²¹⁴⁾

Ét overordentlig karakteristisk forhold ved Kosóva-krigen var dens *grundlæggende* asymmetri. Krigens parter brugte meget forskellige metoder og var ikke »i niveau« med hinanden.

At man iværksætter en asymmetrisk krigsførelse kan bero på at man vil søge at angribe hvor den anden part er svagest ²¹⁵⁾.

I ældre tid var man i stor udstrækning tvunget til at møde hinanden *direkte* - nogenlunde på samme niveau og på samme sted. I nutiden forholder det sig ofte ganske anderledes, ikke 100% - men i så stor udstrækning at vilkårene er ganske forskellige fra de historiske.

På den ene side stod Serberne. Der var indsat over 40.000 landtropper og et antal paramilitære styrker i Kosóva, hvortil kom medvirken af civile fra Kosóva. Civilbefolkningen i Serbien var stærkt inddraget fordi den blev påvirket af bombardementet af infrastrukturen og de militære mål.

På den anden side stod NATO og UÇK - i én eller anden form for alliance - som benyttede sig af omfattende luftangreb mod mål i Kosóva og Serbien (og i enkelte tilfælde Montenegro) og af guerillastykker på jorden.

Civilbefolkningen (her tænkes især på de etniske Albanere) var overordentlig stærkt påvirket, væsentligst fordi de Serbiske militære og paramilitære styrker handlede som om de fulgte en udrensingsstrategi (hvad enten man havde en sådan overordnet strategi eller ej), men også fordi UÇK iværksatte guerillaangreb på Serberne, hvad der fremkaldte reaktioner fra Serbisk side. Endelig blev civilbefolkningen påvirket og fordi mange anlæg - militære som civile - blev bombarderet af NATO. I visse tilfælde skete der fejlbombninger som ramte civile.

Selv om det Serbiske militær var temmelig stærkt udrustet kunne det i den sidste ende ikke udrette noget afgørende mod NATO (og det Serbiske luftvåben var hurtigt sat helt ud af spillet).

- - -

Hvis man - i en situation hvor styrkeforholdet var skævt - havde gennemført et stort sammenstød, *in casu* på landjorden, ville det have været i overensstemmelse med én af de muligheder Carl von Clausewitz beskriver rent teknisk:

»Er misforholdet mellem styrkerne så stort, at ingen begrænsning af eget mål sikrer mod undergang, eller vedvarer faren sandsynligvis så længe, at selv den mest økonomiske anvendelse af kræfterne ikke kan føre til målet, så vil eller bør [!] kræfternes spænding koncentrere sig i ét eneste desperat slag. Den betrængte, der næppe mere kan vente hjælp dérfra, hvor hjælp ikke er stillet ham i udsigt, må sætte sin hele og sidste lid til den moralske overlegenhed, som fortvivlelsen skænker enhver, der har mod, han må betragte den største dristighed som den højeste visdom, måske gribe til kæk krigslist og - hvis dette ikke bringer ham held - i den ærefulde undergang finde retten til oprejsning i fremtiden« ²¹⁶⁾.

Man kunne tro at en sådan tankegang kun tilhører en svunden tid, men netop på Balkan kunne den meget vel være blevet omsat til virkelighed. Man må være taknemmelig for at det trods alt ikke blev resultatet, og selv om man må tage afstand fra præsident Milošević og hans fremgangsmåde, må man - på *dette* punkt - indrømme at han trods alt gjorde os alle en gevaldig tjeneste ved at opgive sin modstand da han stod nær afgrundens rand. Havde han ikke gjort det, kunne krigen have udviklet sig i en katastrofal retning.

214) Se bemærkningerne s. 3 om symmetri-begrebets anvendelse og historie.

215) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 2, s. 500.

216) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 312 f.

Må man? Bør man? Skal man? [DUPI] ²¹⁷⁾

Om DUPI: »Humanitær Intervention« ²¹⁸⁾

Regeringen bad i januar 1999 Udenrigspolitisk Institut - DUPI - om at udrede de juridisk-politiske aspekter af intervention over for stater som krænker Menneskerettighederne.

Nogle af DUPI's folk - Svend Aage Christensen, Frede Jensen og flere andre - har udarbejdet en redegørelse i samarbejde med forskellige eksperter »ude i byen«. Derefter er redegørelsen blevet drøftet med DUPI's bestyrelse - og sidst er den blevet offentliggjort i begyndelsen af december '99.

Rapporten er et velskrevet og meget nyttigt udgangspunkt for diskussioner om humanitær intervention. Den består af tre hoveddele: En gennemgang af rent juridiske aspekter, en diskussion af mere politisk karakter - og nogle sammenfattende afsnit hvor forskellige strategiske muligheder overvejes.

Det er ganske enkelt fremragende at redegørelser af denne art udarbejdes og offentliggøres.

Adskillige steder trækkes der konkrete eksempler ind på typer af intervention i efterkrigstiden - således NATO's intervention i Kosóva (og min læsning og bemærkningerne her tager særligt sigte på diskussionen af dén konflikt), men også andre konflikter berøres, for eksempel krisen i Øst Timor.

Legalitet og legitimitet

Rapporten vedrører sammenstødet mellem modsatrettede juridiske (*legale*) hensyn - og mellem disse juridiske hensyn på den ene side og politisk moralske (*legitimitetsmæssige*) hensyn på den anden, og dens styrke er at den er klar i sine begreber, at den - på det analytiske plan - skelner skarpt mellem juridiske og politiske aspekter og at den samtidig udtrykker en klar forståelse af forholdet mellem gældende ret og »ny ret« - altså af *rettens dynamik*.

Der er dog også visse svagheder - eller måske rettere vanskeligheder - både i gennemgangen og i konklusionerne, hvad der ikke er så mærkeligt eftersom DUPI er blevet bedt om at skabe klarhed på et område med store *reelle* modsigelser og hvor der forekommer ægte dilemmaer som man ikke kan »skrive sig ud af«.

I »princippet« burde der måske være overensstemmelse mellem hvad der er *legitimt* og hvad der er *legalt*, men sådan kan det ikke være i praksis.

Før noget bliver legalt - altså kodificeret i en lov, ved en traktat eller eventuelt ved en fast og accepteret sædvane - må det være legitimt. Hvis vi fastholder tidsaspektet, kunne vi tilføje at noget - »i den anden ende« - måske kan være legalt, mens legitimiteten er ved at forsvinde. Den tidligere legitimitet er ved at blive overhalet af en ny legitimitet, der ser på »tingene« på en anden måde.

Det *legale* vil altid hænge bagefter det *legitime*, og derfor skal der - både i teorien og i praksis - være plads til »noget« der er *legitimt*., men som endnu ikke er legalt, og til noget der er legalt, men som ikke længere er legitimt ²¹⁹⁾.

217) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 991215.

218) »Humanitær intervention. Retlige og politiske aspekter«. DUPI (Dansk Udenrigspolitisk Institut 1999). 139 sider. Kan (kunne) downloades i pdf-format fra DUPI's internetside: <http://www.dupi.dk>. Bogen kan også købes på papir på Dansk eller Engelsk for 75 kr.

219) Se fodnote på s. 340 om legitimitet og legalitet i forbindelse med den danske Påskekrise i 1920.

At det må forholde sig sådan bør ikke føre til at man slet og ret skal acceptere dét »nogen« opfatter som legitimt, men som »endnu« ikke er legalt. Det kunne tænkes at »dét »nogen« vil gøre« aldrig vil blive legalt, men det er dog næppe det afgørende.

Af langt større betydning er det derimod at man ved at hævde en ret til at handle ud fra legitime, men illegale hensyn, underminerer legaliteten.

Alle politiske organisationer der bruger terroristiske metoder - som den såkaldte »Blekingegade-bande« - har ment at deres handlinger var legitime og nødvendige. Fascisterne mente at deres handlinger var legitime og nødvendige. Milošević mente (formentlig) at hans handlinger i Kosóva var legitime og nødvendige ²²⁰⁾.

Efter almindelig Dansk standard er der fundamentale problemer med handlinger og adfærd af den hér beskrevne art, og sådan bør vi - som udgangspunkt - også betragte interventioner som foretages af vores allierede, USA - *in casu* i relation til Kosóva - med skepsis.

Nogle vil måske formulere problemet således: Hvad skal vi med en legalitet, hvis det - når tingene er »på spidsen«, hvad de ofte er i mellemstatslige konflikter - ikke er dén man refererer til og går ud fra?

Det er dog ikke rimeligt at gå så *langt*, selv om spørgsmålet har noget for sig. Det ville være at kaste barnet ud med badevandet og føre os endnu længere væk fra en verdensorden der er præget af legalitet, og hvor »ret og uret« i alt for høj grad bliver et spørgsmål om interesser, magt og styrkeforhold.

Men man må insistere på den *yderste* tilbageholdenhed med at iværksætte handlinger man anser for at være legitime, selv om de er illegale, og man - også stater der ikke er direkte involveret - bør overveje alle tænkelige metoder til at løse de konkrete problemer på en legal måde. Det vil sige ad forhandlingens vej, men eventuelt understøttet af en intervention der har Sikkerhedsrådets billigelse.

Som det også fremgår af skemaet nedenfor vil »tingene« - og legitimiteten - se forskellige ud til forskellige tider og under forskellige parters vinkler. Legaliteten (det vil sige lovgivning, internationale aftaler og faste, anerkendte sædvaner) er så at sige ét af de steder hvor de forskellige legitimiteter mødes og indgår kompromiser, som - det ligger i sagens natur, når talen er om *kompromiser* - har historiens præg.

I stedet for at kaste legaliteten ud og alene at holde sig til legitimiteten, eller rettere *de forskellige legitimiteter*, bør man - hvis man er et ordensmenneske - tænke politisk og praktisk kreativt: Hvordan kan vi internationalt ændre - eller videreudvikle - legaliteten, således at den i højere grad afspejler legitimiteten? For at komme dertil må vi drøfte hvordan vi kan gennemføre en dialog mellem forskellige legitimiteter. Måske er dette *mindst* lige så vigtigt som at man i *nogle* tilfælde prøver at »gennemsætte« *sin* legitimitet.

Opgaven er umådelig vanskelig og der er ingen grund til at være naiv. Det vil tage lang tid før de der har noget at miste eller de der har noget at vinde altid vil forholde sig legalt. De vil have *mange* materielle (og immaterielle) tilskyndelser til ikke at gøre det.

Aktionen i Kosóva var ulovlig

På det juridiske plan viser tingene sig at være temmelig klare (hvad der dog ikke burde overraske nogen): *Der var ikke nogen som helst juridisk hjemmel til at gennemføre NATO's aktion i Kosóva*, for gældende ret hviler - efter 1945 - på hvad der udtrykkeligt, utvetydigt og *indispensabelt* er formuleret i FN-pagten, at magtanvendelse over for en anden stat eller på en anden stats område kun kan ske **hvis staten selv ønsker det; hvis det sker som led i**

220) Muligvis mente han også at de var *legale*. Det vil sige legale efter dengang gældende Serbisk lovgivning. Imidlertid har FN med oprettelsen af ICTY - Tribunalen i Haag - besluttet at der er handlinger der ikke kan accepteres af Verdenssamfundet, og at sådanne handlinger eventuelt kan afprøves af ICTY. Senere har en række lande underskrevet og ratificeret en traktat om en International Straffedomstol der indebærer at traktatlandene ønsker at der skal rejses sag og ske domfældelse af personer der har begået forbrydelser mod menneskeheden med videre.

individuel eller kollektivt selvforsvar eller **hvis FN's Sikkerhedsråd har besluttet det** for at sikre international sikkerhed og ret, herunder for at standse humanitære overgreb.

Grunden til at man indførte denne bestemmelse i Pagten er at man - for at sikre stabilitet og ro - i '45 var enige om at de enkelte lande måtte forudsættes at have en ukrænkelig indre og ydre suverænitæt.

Oversigt: Legalitet og legitimitet i krigsførelse		
Et skema som dette har - hvor tilforladeligt og objektivt det end forekommer at være - begrænset rækkevidde. Det kan være mere eller mindre korrekt, principielt set, men i praksis vil der - på et givet tidspunkt - kunne tegnes mindst én udgave for hver part i sagen.	Legal krigsførelse (krigsførelsen er begrundet ud fra international ret)	Illegal krigsførelse (krigsførelsen er <i>ikke</i> begrundet ud fra international ret)
Legitim krigsførelse (krigsførelsen er begrundet med at den er <i>nødvendig</i> ud fra <i>anerkendte</i> politiske, religiøse eller humanitære hensyn; se note a)	<u>1a</u> Selvforsvar på eget territorium <u>1b</u> Intervention på opdrag fra FN's Sikkerhedsråd	<u>2</u> Interventionen i Kosóva. »Nødværgeintervention« eller »selvtægtsintervention«? Se note b) og d)
Illegitim krigsførelse (krigsførelsen er begrundet med at den er <i>nødvendig</i> ud fra <i>ikke-anerkendte</i> politiske, religiøse eller humanitære hensyn)	<u>3</u> Krige man har <i>ret</i> til at føre, men <i>ikke bør</i> føre, fordi de ikke kan begrundes med <i>anerkendte</i> hensyn Se note c)	<u>4</u> Aggressionskrig
<p>Noter:</p> <p>a) Specielt med hensyn til illegal krigsførelse: Den pågældende krigsførende part finder naturligvis selv at de påberåbte hensyn er anerkendelsesværdige. Det vil »ofte« være tilfældet at <i>nogle</i> finder krigen legitim, mens <i>andre</i> finder den illegitim; de vil i så fald betragte krigen som en aggressionskrig.</p> <p>b) <i>Nødværge</i> er ikke et begreb der vedrører forholdet mellem stater, men drejer sig om at en person forsvaret sig mod et angreb (fordi de rette myndigheder ikke kan komme til stede). Nødværge må - for at kunne betragtes som sådan - ske prompte, dvs. i det øjeblik og på det sted hvor man angribes og ikke senere eller et andet sted. Det ligger i sagens natur at det må være den krænkede der selv forsvaret sig - eventuelt med bistand af »omkringstående«. Hvis »man« har provokeret et angreb frem, kan man ikke længere tale om »nødværge« - i det mindste ikke i »ren« form, dog nok hvis den »angribende« bruger uproportionalt stærke, eventuelt livstruende midler.</p> <p><i>Selvtægt</i> er heller ikke et begreb der vedrører forholdet mellem stater, men drejer sig om at en person - der er forurettet - straffer dén som den pågældende anser for at være skyldig i stedet for at overlade dette til de rette myndigheder. <i>Selvtægt</i> finder ofte sted på et senere tidspunkt og på et andet sted end man blev forurettet - eventuelt i form af <i>personlig hævn</i>.</p> <p>Når en myndighed retsforfølger skal der blandt andet tages hensyn til »proportionalitet«. Når en enkeltperson foretager selvtægt, kan det ske at »straffen« ikke har et »passende« forhold til krænkelser.</p> <p>Det er fra Vestlig side sagt om Kosóva-interventionen at der var tale om en form for »nødværge«. Det er - efter min mening - ikke et dækkende begreb, specielt ikke fordi Serberne var udsat for stærke provokationer gennem 1997 / 1998, men det er muligvis anvendt for at virke mere overbevisende på vælgerne? I stedet burde man sige at man mente at der var tale om en nødvendig og legitim, omend illegal intervention.</p> <p>Mens man ikke kan bruge begrebet »nødværgeintervention« kan man - med en vis rimelighed - bruge udtrykket »selvtægtsintervention« om interventionen i Kosóva, fordi man ikke havde noget mandat fra FN's Sikkerhedsråd.</p> <p>c) En analogi: I Albansk sædvaneret findes der mindst ét eksempel på at man har foretaget et (formentlig) <i>legalt</i> hævn drab, som der imidlertid var bred enighed om var <i>illegitimt</i>, jf. s. 240. Sandsynligvis er der en del eksempler på at »man« har kammet over.</p> <p>d) På det »tilstødende« område, politikens område - eller skulle man hellere tale om »grænseområdet« mellem krig og politik - har man i de senere år diskuteret dén »forståelse« der blev etableret mellem den Amerikanske ambassadør i Danmark og statsminister H.C. Hansen vedrørende atomvåben på Thule. Der er - statsretligt - ingen tvivl om at H.C. Hansen overskred sin kompetence, han foretog sig noget der var illegalt, men som i hans øjne var legitimt givetvis <i>nødvendigt</i>. Se eventuelt Bjørn Andersen & Andreas Mygind Røpke: »Neva - historier om et skib«, København 2002.</p>		
Lige gyldigt om en krig er legitim eller ej eller om den er legal eller ej må det principielt hævdes at »krigens love« er gældende.		

Oversigt: Internationale domstole

Kultursociologen Birgitte Rahbek har interviewet Dr.jur. Frederik Harhoff om de forskellige internationale domstole. Harhoff - der var Docent ved Københavns Universitet - er nu tiltrådt som Retschef ved ICTY; han har tidligere haft en tilsvarende position ved Tribunalet om Rwanda. Her følger et foreløbigt referat i et oversigtsskema:

Referat af Birgitte Rahbek's interview med Dr Frederik Harhoff (»Synsfeltet« P1 020921 / 020924) og enkelte oplysninger fra anden side.	Etableret af [i medfør af]	Hvem der kan rejse sag	Hvem der kan rejses sag imod	Sagsfelt(er)
FNs Internationale Domstol i Haag	FN [FN-pagten]	Stater	Stater	Visse konflikter m/m stater (FN-lande), typisk grænsestridigheder
Europarådets Menneskerettighedsdomstol i Strasbourg	Europarådet [Europarådets Menneskerettighedskonvention]	Europarådslande. Personer i Europarådslande (i samvirke med Europarådets Menneskerettighedskommission)	Europarådslande	Brud på Europarådets Menneskerettighedskonvention (sagen skal - hvis det fx er en statsborger der har rejst sagen - være behandlet så langt som muligt i det nationale retssystem). Europarådsstaterne er forpligtet til at indrette deres lovgivning i overensstemmelse med Konventionen.
ICTY	FNs Sikkerhedsråd [Beslutning]	ICTY; Anklagemyndigheden forelægger sigtelser for Domstolen	Personer (på højt niveau i det tidligere Jugoslavien; således i den politiske, den militære og den politimæssige ledelse)	Brud på menneskerettighederne. Folkedrab. Krigsforbrydelser. (Begået under krigen i det tidligere Jugoslavien)
Den Internationale Straffedomstol	Traktat indgået mellem en række stater. Ved ikrafttræden Juli 2002 havde godt 60 stater ratificeret traktaten	[Fmtl Domstolen og dens anklagemyndighed]	Personer	Brud på menneskerettighederne. Folkedrab. Krigsforbrydelser. (Begået efter at Traktaten er trådt i kraft. I den forbindelse kan tilføjes at den Europæiske Menneskerettighedskonvention forbyder at der vedtages straffelove med tilbagevirkende kraft). Se note 1 nedenfor.
International Havretsdomstol i Hamburg	Havretskonvention / -traktat der indgås mellem en række stater (Danmark har visse forbehold vedr. 'historiske stræder', men vil i øvrigt respektere traktaten). Se Note 2 nedenfor.	Traktatstater	Traktatstater	Brud på Havretskonventionen

Note 1: Den Internationale Straffedomstol er etableret på basis af et *komplementaritetsprincip*. Dette indebærer at en traktatstat har førsteret til at rejse sag (enten mod egen statsborger eller mod en statsborger fra et andet land der har begået overgreb i det pgl. traktatland). Først hvis denne ret ikke udnyttes kan Den Internationale Straffedomstol behandle sagen.

Begrebet *komplementaritet* er i nyere tid blevet brugt af fysikeren Niels Bohr. Bohr mente at man på visse områder, han tænkte især på forhold inden for elementarfysikken, måtte bruge *komplementære* metoder for at kunne beskrive 'det hele'. Fx kunne man for meget små »emner« ikke samtidig måle deres position og deres hastighed. Målte man positionen, påvirkede man hastigheden - og omvendt. Man kan læse herom - og om videre perspektiver af tankegangen - i Filosofien og Juristen Bent Schultzer's bog: »*Relativitet i filosofisk belysning*«, Gad, København (4' oplag 1965), s. 314-331.

Visse lande - som Belgien og Spanien - anerkender *universel jurisdiktion* [i sager om graverende brud på menneskerettighederne m.v.]. Dette indebærer at der kan rejses sag mod en statsborger fra et andet land for overgreb der kan være sket hvor som helst. I Danmark kan der kun rejses sag mod en dansk statsborger og mod statsborgere fra andre lande der har begået overgreb i Danmark.

Note 2: Spørgsmålet om de Danske historiske stræder er (kort) behandlet i Bjørn Andersen & Andreas Mygind Røpke: »*Neva - historier om et skib*« (2002), s. 23, jf. også s. 102.

Som man vil vide var *intet* af de nævnte kriterier opfyldt med hensyn til Kosóva.

DUPI's diskussion af de forskellige juridiske aspekter er sober og omhyggelig og tilmed gennemført på en måde så ikke-jurister kan følge med. Man får en udmærket forklaring på hvorfor retsforholdene og dannelsen af en ny retstilstand er en hel del anderledes på det internationale end på det nationale plan, for i modsætning til national ret bygger international ret i høj grad på traktater og ratifikation af sådanne - og ikke på flertalsbeslutninger i et *Parlament*. Der er ikke - og kan ikke (endnu) være et *Verdensparlament*.

Politiske overvejelser

Vender man sig til det politiske niveau kan sagen tage sig helt anderledes ud end på det juridiske, eftersom man - i visse tilfælde - kan mene at *der må eller kan ageres* af humanitære grunde selv om juraen ikke er »på plads« - typisk når Sikkerhedsrådet er blokeret eller handlingslammet (som det skrives mange steder i redegørelsen) - men at der på den anden side ikke *skal* ageres selv om man mener der kunne være humanitære grunde herfor, hvis der til gengæld er alvorlige sikkerhedsmæssige eller andre tunge grunde *imod*.

I denne forbindelse kunne man forresten have ønsket sig at man havde forholdt sig til UM Helveg Petersens artikel om »*Præventivt Diplomati*« fra '98, siden det hér uden slinger i valsen og med embedets fulde autoritet siges at intervention *kun* kan ske på mandat fra Sikkerhedsrådet - hvad der må siges at være blevet kontrasteret af at Danmark *få måneder efter* deltog i en intervention som ikke hvilede på et sådant mandat ²²¹⁾.

Men sandsynligvis må en sådan diskussion føres et »andet sted« end i en publikation som den foreliggende?

Hvad havde Sikkerhedsrådet gjort?

Som sædvanen i FN fortolkes kan magtanvendelse lovligt finde sted mod en stats vilje, hvis der er sket en krænkelse af Menneskerettighederne, hvis tilstrækkelig mange stemmer for i Sikkerhedsrådet - og hvis ikke bare én af Stormagterne nedlægger veto. Alle disse tre betingelser skal være opfyldt samtidig.

221) Artiklen er diskuteret i »*Fra Kosovo til Kosóva*«, s. 126-137.

Havde man forelagt NATO-aktionen for Sikkerhedsrådet - det vil sige før iværksættelsen - ville den *helt legalt* være blevet blokeret af Rusland og Kina og muligvis flere, selv om Sikkerhedsrådet nogle gange - men åbenlyst forgæves - havde opfordret både Serberne og UÇK til at ophøre med henholdsvis overgreb og terrorangreb, og selv om forhandlingerne i Rambouillet ikke havde ført til »noget«, men Russerne (og Kineserne) mente - muligvis - at der var mere at tale om og at ikke alle mindre vidtgående muligheder var udtømte? Det er svært at sige.

I stedet for at involvere Sikkerhedsrådet iværksatte NATO - anført af USA - en udenoms aktion, og det var - ironisk nok - et *Russisk* forslag om at *fordømme* aktionen der blev forkastet og ikke selve aktionen.

Bagefter blev aktionen på en måde godkendt *post festum*, idet Sikkerhedsrådet besluttede at indsætte KFOR og UNMIK på de vilkår som Serberne havde accepteret og som hvilede på forhandlinger i G8-regi.

Man hæfter sig i DUPI-rapporten ved at protesterne mod NATO's aktion har været relativt beherskede - en betragtning der ikke på nogen måde tilhører legalitetens, men *alene* legitimitetens sfære.

Ruslands og Kinas standpunkter?

Heromkring lempes DUPI-rapporten sig over et ganske lavt gærde, for selv om man gennemfører en - begrænset - diskussion af hvorfor Rusland og Kina er modstandere af aktioner som den i Kosóva, så udtrykkes der ikke den helt store *forståelse* heraf.

Det forekommer mig at rapporten - hvad der på en måde både er dens svaghed og dens styrke - er skrevet ud fra en Vestlig politisk og juridisk vinkel, og at den dermed bliver et led i den almindelige politiske meningsbrydning mellem »øst« og »vest« om at Menneskerettigheder skal respekteres og håndhæves og på hvilke måder det kan og bør ske.

Det Unipolære Øjeblik

Egentlig tror jeg forfatterne er ganske klar over denne begrænsning, for de henviser til at man må gribe dagen her i det »unipolære øjeblik«²²²⁾ - det vil sige i en situation hvor USA er den ene-dominerende stormagt og som kan sætte mange af de grundlæggende vilkår på en ... *fornuftig* ... måde.

Uanset hvor fornuftig man synes at man selv handler, så er der noget umiddelbart påfaldende, for ikke at sige paradoksalt, i at man søger at sætte en dagsorden om humanitet med *magt* og ud fra en klar dominans, men dagsordenen handler ofte også om meget mere end humanitet - som for eksempel fri adgang til markeder med videre - og så bliver sagen straks en anelse mere kompleks.

Global Folkeret?

Dette sted er et af de virkeligt »svære« i rapporten. Forfatterne ønsker - ville jeg tro - at give et bidrag, ikke til en ren Vestlig Folkeret, men tværtimod til en mere universel.

Jeg har stor sympati for bestræbelser i retning af at videreudvikle en universel og realistisk Folkeret på humanistisk grundlag, det vil sige en Folkeret som også kunne vinde tilslutning hos eller i det mindste blive accepteret af ikke-Vestlige stater og samfund, men skulle et sådant forehavende have nogen succes måtte det blandt andet forudsætte at man i den Vestlige Verden holdt »stien rimeligt ren« - at man generelt handlede *legitimt*, men det måtte også forudsætte at man blev bedre til at forstå de andre civilisationer og til at tackle de reelle modsætninger der er i Verden på en ikke-voldelig måde.

222) Rapportens, s. 125.

Midlerne smitter af

Hver gang man benytter sig af magtmidler til at gennemføre sin - mere eller mindre - rimelige og fornuftige politik er der en overhængende risiko for at man »nedenunder« bevæger sig i en anden retning end man gør på »overfladen«. Midlerne »smitter af« kunne man måske sige.

I rapporten gives mange eksempler på humanitære interventioner som er blevet accepteret eller ikke - og det er som det skal være, men hvis man for alvor vil diskutere om man bør acceptere eller forkaste humanitær intervention (uden accept fra Sikkerhedsrådet) burde man nok også have nævnt, for ikke at sige diskuteret, de mange eksempler der har været i efterkrigstiden på at nogle af stormagterne har intervenseret af ren interesse, uden at deres umiddelbare suverænitet var direkte truet, tag for eksempel Frankrig og England i '56²²³⁾; Sovjetunionen i Afghanistan; og USA temmelig mange steder med mere eller mindre gyldig begrundelse (typisk at man var blevet tilkaldt af den lovlige Regering).

En sådan diskussion ville ikke være spor irrelevant - hverken overordnet (nemlig i forbindelse med en diskussion af hvorfor der er en del lande i den 3' Verden som ikke er begejstrede for humanitær intervention anført af USA) - eller specifikt, jævnfør for eksempel rapportens s. 121 hvor der er en lidt pudsigt eller nærmest naiv betragtning om at hvis et land (eller en organisation) har ry for at handle ansvarligt og upartisk, så vil en »ny« intervention fra dén side støtte en påstand om at denne »nye« intervention har været berettiget. Man kunne forresten spørge: Hvad hvis man *ikke* har et sådant ry?

Politisk-Juridiske strategier

I rapportens konkluderende afsnit forsøger man at binde enderne sammen ved at overveje forskellige politisk-juridiske strategier.

Overvejelser af en sådan art kan man foretage både på et nationalt og et internationalt plan, men overvejelsernes specifikke karakter beror selv sagt på hvordan retstilstanden er, og her er den - som allerede nævnt - ganske anderledes set internationalt end den er i Danmark.

På en måde føler man sig hensat til vores historie omkring 1240'erne hvor man var i færd med at konstituere Danmark som et retssamfund og med at fastslå de nærmere konsekvenser heraf, - jævnfør sentensen fra Jyske Lovs fortale om at *Lov er Lov og Lov skal holdes*.

For så vidt angår international ret er vi »et tidligt sted« hvor der kan fremføres grunde til at hævde *legitimitet*, *selvtægt* og *trussel om selvtægt* på trods af *legalitet*, eventuelt for at udvikle samme legalitet i en »fornuftig« retning.

Én strategi kunne være at holde sig strikte til gældende Folkeret (som indebærer at der kun intervenseres hvis vedkommende stat anmoder om det, hvis ens egne interesser er krænket således at man må gribe til individuelt eller kollektivt selvforsvar - eller hvis Sikkerhedsrådet beslutter det) - og den stik modsatte strategi kunne bestå i at man nærmest »opgiver« Sikkerhedsrådet og søger at etablere en helt ny retsorden, eventuelt forskellige retsordener i forskellige dele af verden.

Forfatterne forkaster begge disse yder-strategier.

Den første fordi den er »urealistisk« - hvad der betyder at den er utilstrækkelig og ineffektiv ud fra *Vestlig* målestok, blandt andet fordi »visse« interesser kunne tænkes at drage legal, men illegitim (?) taktisk fordel af Russernes eller Kinesernes stillingtagen i Sikkerhedsrådet.

Den anden fordi den er uhensigtsmæssig på en helt anden måde da den på det nærmeste erstatter »legalitet« og »jura« med lokal magtpolitik - og (kunne man tilføje) fordi den dermed ville »kodificere« dén verdensopfattelse som Samuel Huntington har formuleret i sin »*The Clash*

223) Denne intervention beskrives i Bjørn Andersen & Andreas Mygind Røpke: »*Neva - Historier om et skib*«, 2002.

of *Civilizations and the Remaking of World Order*« og som man - efter handlingerne at dømme - ikke er meget begejstret for i de herskende kredse i USA og Vesteuropa²²⁴⁾.

Den »tredje« vej?

Ind mellem disse to strategier findes dén som DUPI er mest tilhænger af - omstændighederne og mulighederne taget i betragtning.

Man vil - med grundlag i gældende Folkeret - opretholde Sikkerhedsrådet og fastholde at intervention (mod en stats vilje) forudsætter vedtagelse dér, men man åbner samtidig muligheden for at man - i særlige sjældne situationer og under ganske særlige omstændigheder - kan intervenere selv når Sikkerhedsrådet (og dermed Folkeretten) er »blokeret«.

Forresten kunne det være særdeles nyttigt med en nærmere analyse af hvad det vil sige at »Sikkerhedsrådet er blokeret« - både taget umiddelbart politisk og strukturelt kulturelt.

Forfatterne mener at en sådan strategi i virkeligheden vil kunne bidrage til at styrke Sikkerhedsrådet, vel at mærke hvis intervention (uden om Sikkerhedsrådet) opfylder en række kriterier:

- 1) Der skal foreligge alvorlige krænkelser af Menneskerettighederne.
- 2) Der skal have været givet et ultimatum til den pågældende stats Regering - og alle mindre vidtgående midler for at nå en løsning skal have været prøvet (eller i det mindste overvejet).
- 3) Interventionen skal være både nødvendig og proportional [se boks om proportionalitet].
- 4) De intervenerende må - ideelt set - ikke have en væsentlig egeninteresse.

På den anden side skal der som tidligere nævnt *ikke* interveneres hvis dette ville få for negative sikkerhedsmæssige konsekvenser for de intervenerende.

Den overordnede vurdering af om der skal interveneres vil altid være af politisk art og ikke af juridisk (legal) eller »humanitær« (legitimitetsmæssig) art.

Begrundelsen for at Sikkerhedsrådet nærmest kan blive styrket er at man dels fastholder Sikkerhedsrådet som dén instans der (i næsten 100% af tilfældene) skal beslutte om der skal interveneres, dels etablerer en slags sikkerhedsventil.

Den »tredje« vej til Kosóva?

Ville man nu anvende de nævnte kriterier på Kosóva-krisen kunne man sige at der helt klart forelå krænkelser af Menneskerettighederne (selv om de fleste krænkelser synes at være sket efter at NATO's aktion blev igangsat), men at der var tale om mange dimensioner som gjorde det vanskeligt at nå til den »rigtige« måde at intervenere på, herunder at ikke alene Serberne, men også Kosóva Albanerne gjorde konflikten dybere, vanskeligere og mere betændt.

Albanerne var splittede og nærmest i strid med hinanden. Én lejr - under ledelse af Dr Rugóva - ville ikke lade sig involvere i »interne« Serbiske politiske drøftelser eller konflikter, men fastholde en ikke-aggressionspolitik og en ikke-indblandingspolitik, mens en anden lejr - UÇK - havde initieret en væbnet kamp og nu vekslede mellem at føre »regelret« guerillakrig og at gennemføre terrorhandlinger.

Fælles for de Albanske parter var at *ingen* af dem syntes at være interesseret i at nå til en forhandlingsløsning med Serberne. Den fremtrædende Kosóva Albanske politiker Adem Demaçi var i øvrigt af dén opfattelse at Albanerne slet ikke var parate til Rambouillet fordi man ikke havde fået afklaret sig indbyrdes (men spørgsmålet er om de overhovedet *kunne* have nået en afklaring på egen hånd inden for overskuelig tid).

Det var givetvis vanskeligt at gennemskue det Serbiske standpunkt - som ligeledes var af sammensat karakter - men jeg tror at Serberne kunne have flyttet sig noget hvis man havde

224) Jævnfør »*Fra Kosovo til Kosóva*«, 1. udgave, s. 251 ff.

givet dem mere tid til det (for ikke at tale om hvad man kunne have opnået hvis man i en tidligere fase havde inviteret til et økonomisk og politisk samarbejde).

Serberne misforstod - tror jeg - i vidt omfang situationen i Rambouillet og regnede - ud fra deres fortolkning af magtforholdene og gældende ret - med at de havde mere respit end de faktisk fik. Tilsvarende tror jeg Amerikanerne misforstod situationen omkring 24.3. og regnede med at Serberne ville acceptere »livets realiteter« længe før de gjorde det ²²⁵⁾.

Med en større indsigt ...?

Med en større indsigt fra Amerikansk og Europæisk side tror jeg man kunne være nået et stykke længere med mindre vidtgående midler, og selv om dette ikke kan siges med 100% sikkerhed, så burde en sådan fremgangsmåde have haft en chance.

Bortset fra dét var den Amerikanske politik - tror jeg - væsentlig mere »udspekuleret« end som så (hvad der dog ikke er bare antydet eller drøftet i DUPI-rapporten).

Jeg har således en formodning om at man lod Taiwan spille det Makedonske kort på et bestemt tidspunkt og på en sådan måde at man fik provokeret Kineserne og dermed medvirket til at FN under ingen omstændigheder ville kunne komme på banen før løbet var kørt. Her tænker jeg på at der få måneder før NATO's militære intervention - og efter lang tids forberedelse - blev optaget diplomatiske forbindelser mellem Taiwan og Makedonien og samtidig givet tilsagn om betydelig økonomisk støtte til opbygningen af Makedonien. Dette måtte nødvendigvis - hvad alle vidste - føre til Kinesisk »surhed« og var muligvis stærkt medvirkende til at Kineserne stemte imod en forlængelse af mandatet for FN-styrken i Makedonien og til at FN »mudrede« til med hensyn til Kosóva. Man kan finde denne vurdering for »Byzantinsk«, men man er vel ikke ligefrem blevet vænnet til at tage Amerikanske motiver for »pålydende«? Der er som regel noget »nedenunder« også.

Amerikanerne ønskede - tror jeg - »fra begyndelsen af« (det vil sige efter at man havde skiftet opfattelse om forholdene på Balkan - specielt med hensyn til Serbien og Kosóva - omkring midten af '98) at NATO skulle gennemføre en aktion mod Serberne; man ville ikke medvirke til reelle forhandlinger (i Rambouillet) for man havde opgivet Miloševic, og man ønskede - tror jeg - at forhandlingerne skulle kollapse, vel at mærke på dén måde at Serberne ville fremstå som de skyldige.

Jeg tror ganske vist ikke Amerikanerne har haft nogen umiddelbar interesse i Kosóva, men jeg tror de af storpolitiske grunde har ønsket en bestemt udvikling på Balkan - og helt så uheldede som DUPI lægger op til at man burde være, tror jeg ikke Amerikanerne har været.

Den moralske ubalance

Den Vestlige Verden har ikke for alvor intervenseret i anledning af Ruslands fremfærd i Tjetjenien, er ikke trådt op som man gjorde over for Serberne - og har slet ikke overvejet militær indgriben da en sådan ville være sikkerhedsmæssig klart uforsvarlig, men er nøjedes med kraftige udtalelser og beherskede økonomiske sanktioner.

Skal man argumentere for en sådan åbenlys »ubalance« eller inkonsistens kan det slet ikke være på juridiske præmisser og må snarere være på politiske end på moralske, for politik forudsætter ikke konsistens helt på samme måde som (jura og) moral - ja bygger nærmest på at man kan skifte »paradigme« når forholdene ændrer sig.

Men også moral kan dog - som man vil erfare når man bevæger sig i virkelighedens verden - håndteres som et såre elastisk begreb, og både den praktiske politiker og den filosofiske eller religiøse moralist kan tilsidesætte principperne i det konkrete tilfælde, hvis en højere sag eller et større perspektiv - men muligvis de samme principper - tilsiger at dømme anderledes end man burde gøre hvis man kun forholdt sig til det umiddelbare problem (jævnfør ovenfor s. 92).

225) Jævnfør Hill-citatet ovenfor, s. 35.

At man end ikke overvejer at bruge samme midler over for Rusland som man har gjort over for Serbien er således ikke nødvendigvis udtryk for en politisk inkonsistens - og dermed et argument for at man skulle have undladt at gribe militært ind over for Serbien. Man kunne nemlig hævde at aktionen mod Serbien rykkede de generelle grænser den rigtige vej (rent bortset fra at den ændrede situationen i den rigtige retning på Balkan?).

Denne påstand er selv sagt lige så umulig at bevise som at modbevise, men det gør den næppe helt uegnet til politisk brug.

Konklusionen kunne altså være at *når menneskerettighederne overtrædes så skal man gribe ind hvis man kan og synes - men ellers ikke.*

Der er dog en *anden konklusion*, man kunne trække, nemlig at man må bruge mange midler og al sin fantasi på at komme i dialog med regimer - og regimemodstandere - før det er for sent og før man kommer til situationer som med hensyn til Kosóva i foråret og Tjetjenien i efteråret '99.

Der er ganske vist ikke grund til overdreven optimisme og naivitet, og det er tænkeligt at Russerne - og Tjetjenerne - ikke kunne være blevet »flyttet« inden for en relevant tidsramme, derimod tror jeg det er muligt, måske endda sandsynligt, at man kunne have opnået et bedre resultat med hensyn til Kosóva ved en anden type forhandlinger med Serberne - og Kosóva Albanerne - end dem man faktisk gennemførte og som førte til opgøret i foråret '99.

Man skal hen til at de forskellige parter bringes til bedre at forstå hinanden og til at sætte sig ud over umiddelbare interesser for at alle parter kan opnå noget bedre, men parterne forstod ikke hinanden i tilstrækkelig grad og der var - og er nok fortsat - en udtalt mangel på vilje til at sætte sig ud over snævre interesser.

Har i en sådan situation - på Balkan - den ene eller den anden part et »es« i baghånden - for eksempel at man vil kunne sætte magt bag sin egen interesse - er der meget stor risiko for at tingene ryger af sporet som de gjorde i foråret '99.

Serberne troede helt frem til '98, måske endda til Rambouillet i begyndelsen af '99, at de kunne sætte betingelserne - eller i det mindste at de kunne forhindre andre i at sætte dem.

Dr Rugóva troede i '95 at Kosóva Albanerne ville blive »hjulpet« i slipvinden fra Dayton og gav dermed anledning til udbredt frustration.

UÇK satsede (fra engang i '98) på at få Amerikanerne provokeret til at rykke ind hvis det var nødvendigt.

Alt i alt endte man i en uhyrlig form for kriseløsning som alle parter tabte på. ... Og hvis ikke *alle*, så humaniteten! Dén som den Vestlige kriseløsning tog sigte på at sikre.

- - -

Historisk note: For den Balkan-interesserede er rapporten interessant på mere end én måde. For eksempel omtales en række interventioner mod Det Osmanniske Styre (det vil sige frem til Ungtyrkernes magtovertagelse i 1908) og endvidere Korfu Kanal-affæren, som handlede om hvordan man juridisk tacklede en Engelsk intervention mod Albanien i »oprydningen« efter 2. Verdenskrig.

Folkeretten i realpolitisk klemme [Peter Viggo Jakobsen]²²⁶⁾

Om Peter Viggo Jakobsen: »Kosovos konsekvenser for folkeretten, FN og NATO«, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet 1999/7 (ISBN 87-7393-413-5). Kan fås ved henvendelse til Institut for Statskundskab, Rosenborggade 15, 1130 K - for 20,00 kr. inklusive moms).

Peter Viggo Jakobsen har i oktober '99 skrevet en artikel der er kort og meget overskuelig, og som kommer godt rundt til »hjørnerne«. Der er også en glimrende liste over litteratur og web-steder.

Jakobsen er - hvad der fremgår tydeligt af artiklen - et skarpt analytisk hovede, og det vil være ganske fortrinligt hvis han vil bruge den foreliggende artikel som afsæt for yderligere studier og fremstillinger.

4 centrale spørgsmål

Jakobsen formulerer 4 meget centrale spørgsmål:

- (1) Var NATO's angreb på Jugoslavien i overensstemmelse med den gældende Folkeret?
- (2) Underminerer eller styrker NATO's angreb Folkeretten?
- (3) Underminerer eller styrker NATO's angreb FN? -

og

- (4) Er NATO ved at udvikle sig til en global politibetjent?

Stofmæssigt er der klare paralleller til DUPI's redegørelse om »*Humanitær Intervention*« som er udarbejdet samtidig. DUPI's publikation går dybest i analysen af de Folkeretslige problemstillinger, Jakobsen kommer derimod længere når det drejer sig om det konkrete forløb af Kosóva-krisen - så man vil få stort udbytte af at læse *begge* fremstillinger.

Dertil kommer at Jakobsen (til forskel fra DUPI) fremlægger en række nyttige informationer om dé faser det Danske standpunkt gennemløb - fra et betingelsesløst krav om at en humanitær intervention må forudsætte beslutning i Sikkerhedsrådet, hen over en tilslutning til en aktion uden FN-mandat - og senest frem til forsøg på »at bringe klæderne i orden« *post »festum«*²²⁷⁾.

NATO-aktionen var ulovlig

Jakobsen er af dén opfattelse at NATO-aktionen Folkeretsligt var klart ulovlig. Deri er han enig med DUPI og mange andre.

En humanitær aktion kan udmærket tænkes - men en sådan aktion er efter gældende ret kun lovlig hvis den er besluttet (eller i det mindste accepteret) af Sikkerhedsrådet.

Aktionen i Kosóva blev som bekendt hverken besluttet - eller positivt accepteret - af Sikkerhedsrådet, men et Russisk resolutionsforslag om at fordømme aktionen blev nedstemt - og den senere aftale mellem Serbien og NATO dannede udgangspunkt for en resolution i Sikkerhedsrådet.

226) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000215.

227) Se »Tillæg« sidst i denne omtale. Her bringes et uddrag af et notat fra det Danske Udenrigsministerium hvori man opsummerer resultaterne efter deltagelsen i FN's 24' Generalforsamling.

Folkerettens dynamik

Jakobsen understreger (som DUPI og andre) at Folkeretten er en anden form for jura end national ret, og at der gælder en anden form for dynamik end der gør på det nationale plan.

Folkeretten formuleres i traktater og aftaler (hvad national ret ikke gør) - ligesom den kan siges at udkrystalliseres i form af sædvaner.

Men dertil kommer at den i nogen grad udvikles ved at suveræne Regeringer gennemfører »praktiske« brud på den eksisterende tilstand - og ved at nogle af disse brud grundlægger en ny sædvane og eventuelt senere kodificeres i én eller anden form og dermed også bliver formel ret.

5 nye spørgsmål

Vender vi os til det konkrete problemfelt - aktionen i Kosóva - kommer vi til nogle særdeles vanskelige spørgsmål - som mere eller mindre indgår i Jakobsen's spørgsmål, og som i høj grad er inspireret af hans artikel:

- A) Var det - set fra et 1998/99-perspektiv - hensigtsmæssigt at aktionere med bombninger? Kunne man være nået til det samme - eller kunne man være nået længere med mindre vidtgående midler?
- B) Hvad er det præcise indhold af udsagnet: *Sikkerhedsrådet var blokeret af Kina og Rusland*? Og hvad er implikationerne af udsagnet?
- C) Kan eller bør man anse aktionen som et enkeltstående tilfælde?
- D) Hvis aktionen ikke bør ses som et enkeltstående tilfælde, - men snarere som »basis« for en ny standard, hvordan kan man så afgøre om der er tale om en acceptabel eller hensigtsmæssig »basis«?
- E) Var aktionen hensigtsmæssig - set i »bakspejlet«?

Der er dele af disse spørgsmål der vil kunne besvares nu, og der er dele som vil kræve nøjere studier. Specielt er spørgsmål A) og E) meget vanskelige at tackle.

Sammenbruddet i Rambouillet

Ad A) Det siges i artiklen at man *ikke* havde lagt Rambouillet-forhandlingerne sådan til rette at Serberne *nødvendigtvis* måtte sige fra ²²⁸⁾, og der tages klart afstand fra betragtninger om at det berømte »Annex B« til aftaleudkastet på det nærmeste ville have tilsidesat Serbisk suverænitet - og at »Annex B« dermed *måtte* fremtvinge et forhandlingssammenbrud.

Jeg tror at når forhandlingerne brød sammen, så skyldtes det i høj grad misforståelser - ikke mindst fra Serbisk side ²²⁹⁾, og derfor er jeg også tilbøjelig til at give Jakobsen ret når han skriver at krigen ikke ville have fundet sted, hvis Serberne havde accepteret tilbuddene i Rambouillet ²³⁰⁾ - ikke mindst fordi en Serbisk accept ville have medført at Tyskerne og Italienerne (og givetvis flere andre) ville have »bakket ud«.

228) Det var nok kommet dertil at Amerikanerne *nu* (det vil sige efter at man havde opgivet præsident Milošević som man ellers havde støttet sig på i Dayton) mest ønskede - og også kalkulerede med - at forhandlingerne ville kollapse ... men Amerikanerne var dog ikke ene om at bestemme det *konkrete* forløb: Serberne, Albanerne, de - meget forskellige - Europæiske allierede og Russerne ... alle spillede de en rolle for forløbet.

Jævnfør desuden Hill-citatet ovenfor, s. 35.

229) Herom kan man læse lidt nærmere i »*Fra Kosovo til Kosóva*«, 1. udgave, s. 155-165.

230) Jævnfør Jakobsen, s. 10.

Blokering

Ad B) Jakobsen konstaterer (som også DUPI) at Sikkerhedsrådet var blokeret, men (ligesom DUPI) undlader han at kvalificere udsagnet.

Ordet »blokering« er muligvis tænkt som et værdineutralt ord, men i det foreliggende tilfælde bruges det om en blokade man fra Vestlig side gerne vil have fjernet eller gerne vil omgå - og det forekommer i sammenhængen at være en anelse - eller *noget* - værdiladet.

Det er korrekt at Rusland og Kina satte sig imod NATO-aktionen - hvilket de gjorde ved at bruge de lovlige midler de havde -, og det er formentlig også korrekt at årsagen hertil var at de nødigt så at der udviklede sig en retstilstand som anfægtede deres egen suverænitet - men denne opfattelse er de ikke ene om at have; mange u-lande har tilsvarende opfattelse.

I øvrigt havde Sikkerhedsrådet tidligere klart tilkendegivet over for parterne i Kosóva at man burde afholde sig fra overgreb og så videre, så *helt* blokeret kan man vel ikke sige at Sikkerhedsrådet var?

Selv om vi i Vesten kan have mange gode grunde til at ønske os at humanitære hensyn kommer til at veje tungere end tidligere - og også til at de kan suspendere et »firkantet« hensyn til statslig suverænitet - så er det temmelig problematisk at sætte sig ud over gældende ret for at opnå dette.

Behov for at kunne gribe ind

Ad C) Vi kan konstatere at den Vestlige Verden (og flere andre - herunder også FN's nuværende Generalsekretær) ønsker at man skal have (bedre) mulighed for at gribe ind når det er klart at Menneskerettighederne bliver overtrådt, men Generalsekretæren fremhæver - og problematiserer - at der ofte er tale om »*dobbelte standarder*«, for de toneangivende Vestlige lande ønsker ikke at være forpligtet til *altid* at gribe ind; dette gælder naturligvis særligt dé tilfælde hvor en indgriben må anses for at være sikkerhedsmæssig uforsvarlig, men det gælder (må man formode) også hvis en indgriben må anses for at være realpolitisk uhensigtsmæssig - eller hvis man ikke er »interesseret«.

Casuistik ?

Jakobsen gengiver et overordentligt vigtigt udsagn af UM Madeleine Albright som er relevant i denne sammenhæng:

»Nogle håber, og andre frygter, at Kosovo vil danne præcedens for lignende interventioner over hele verden. Jeg vil advare mod at drage så vidtrækkende konklusioner. Hver krise er unik. Uanset hvem der er præsident vil beslutninger om at bruge magt blive truffet fra gang til gang på grundlag af en række forskellige faktorer. Hertil kommer, at svaret til Miloševic ikke ville have været muligt uden NATO, og NATO er en europæisk og atlantisk - ikke en global - institution«²³¹.

Udsagnet er givetvis et dækkende udtryk for Amerikansk politik - og man kan vel næppe heller forestille sig at en Amerikansk præsident (eller en hvilken som helst anden leder af en stormagt) skulle kunne tænke meget anderledes. En stormagt *må* tænke og agere sådan. Men man kommer ikke desto mindre til at tænke på Jesuiternes Casuistik: På én eller anden underfundig måde kommer »Læren« altid til at passe til dét man vil bruge den til.

Retstilstanden ER ændret

Uanset at Madeleine Albright slår 7 kors for sig, så kan man ikke sige at den Praktiske Casuistik er ensbetydende med at Folkeretten - Teoretisk set - er uanfægtet.

231) Albright 28.6.1999, her efter Jakobsen s. 27.

En aktion som den diskuterede indebærer (vil jeg tro) at man kan gøre tilsvarende i en anden situation - hvis man ellers ønsker det, og hvis man har de nødvendige midler, og dette gælder ganske særligt fordi der bagefter blev indgået en aftale mellem Serberne og NATO og fordi denne aftale dannede grundlag for en resolution i Sikkerhedsrådet.

Retstilstanden er med andre ord ændret i teoretisk forstand. Men hvad de præcise implikationer er eller kan tænkes at blive kan ikke helt afgøres på nuværende tidspunkt, men forudsætter grundige studier og overvejelser.

Den Amerikanske »Undtagelse«

Jakobsen skriver et par gange at NATO-Regeringerne følte sig forpligtet på Folkeretten (man kan med DUPI sige at de mente at have et politisk eller moralsk legitimt grundlag - omend ikke et legalt, det vil sige et juridisk holdbart grundlag) og at de oprigtigt ønskede at handle »proportionalt«, men at Amerikanerne imidlertid udgjorde en delvis undtagelse ²³²).

Dét tror jeg han har ganske ret i, men det vil være ønskeligt hvis han vil gå videre med en nærmere analyse af dette aspekt - den Amerikanske »Undtagelse« - særligt i betragtning af at Kosovo-aktionen var en Amerikansk initieret og domineret aktion, i betragtning af at den slet ikke kunne være gennemført uden Amerikanernes medvirken, i betragtning af at USA er den stærkeste stat på Jorden - og i betragtning af at man må forudse at Amerikanerne også ved senere lejligheder kan ønske at gribe militært ind i en konflikt - i Europa eller andetsteds.

Hvorfor skiftede den Danske Regering standpunkt?

Ad A), fortsat I denne forbindelse vil det være ønskeligt med en nærmere analyse af hvorfor den Danske Regering skiftede standpunkt.

I 1998 udtrykte Niels Helveg Petersen det klart sådan at en militær intervention *kun* kunne tænkes hvis den var sanktioneret af Sikkerhedsrådet ²³³) - men i 1999 gjorde den Danske Regering nærmest det stik »modsatte«.

Det er indlysende at Regeringen følte sig overordentlig ilde berørt ved den Serbiske fremfærd i Kosóva, og det er indlysende at man vurderede at man ikke kunne komme længere forhandlingsmæssigt med Milošević. Men hvorfor var det sidste en korrekt opfattelse?

I betragtning af at »det hele« - i det mindste den Danske Regerings tilslutning til aktionen - hviler på denne vurdering, burde der ske en overordentlig grundig udforskning af den - det vil sige så vidt det overhovedet kan lade sig gøre »ex post«.

UM Helveg Petersens opfordring til Stormagterne

UM Helveg Petersen anmodede - som det også fremgår af Jakobsen's artikel - på FN's Generalforsamling i september 1999 Stormagterne om at være særdeles tilbageholdende med at bruge Veto-retten i Sikkerhedsrådet. De burde **kun** bruge den i tilfælde af den største vigtighed.

Helveg Petersen opfordrede for det andet Stormagterne til altid at redegøre for de præcise grunde de måtte have når de ville gøre brug af deres Veto-ret. Han antydede at der havde været tale om *misbrug* af veto retten i Kosóva-krisen, ligesom det fremgår at dette »misbrug« var en væsentlig begrundelse for at man satte sig ud over reglerne når man besluttede at gennemføre NATO-aktionen.

232) Jævnfør Jakobsen s. 11 og s. 21.

233) Se artiklen: »Præventivt diplomati« - som er gennemgået nærmere i »Fra Kosovo til Kosóva«, 1. udgave, s. 126-138.

Og endelig understregede han, formentlig for at bidrage til legitimeringen af NATO-aktionen, at der blev gjort forskelligt således at sagen igen kunne lande på FN's bord hvor den hørte hjemme.

Det er formentlig en glimrende idé at fremføre sådanne ønsker, selv om de ikke har nogen større realisme for sig - specielt ikke for så vidt angår det første - for det forholdt sig sådan at de lande der anvender veto-retten - i dette tilfælde under Kosóva-krisen - mener at have overordentlig gode grunde til det.

Man bør vel her også huske at Russerne anvendte en flerstrengt strategi, at de ikke kun sagde »nej«.

På den ene side ville de ikke medvirke til at en militær intervention kunne finde sted, dels (formentlig) fordi det kunne få uacceptable principielle konsekvenser for dem selv, dels (formentlig) fordi de ikke mente at forhandlingsmulighederne var udtømt.

På den anden side gik de meget hurtigt i »luften« med forskellige diplomatiske initiativer, til at begynde med uden videre held - hvorunder de gjorde det klart for præsident Miloševic at en støtte til ham var betinget af at han gik i en reel forhandling med NATO.

I øvrigt kunne man konstatere at den Russiske strategi ikke kun var bestemt af en »kølig overvejelse«, men også af de modsætninger der hersker på de kanter - her tænker jeg især på det sammensatte forhold mellem Militæret og Udenrigstjenesten.

Det er nævnt andetsteds at USA med flere nødige ser sig forpligtet til **altid** at gribe ind i tilfælde af overgreb. Måske er den Danske Regering af en lidt anden opfattelse, for af samme tale fremgår at man mener at det Internationale Samfund havde en *forpligtelse* til at handle i et tilfælde som Kosóva (og også i tilfældet Øst-Timor). Har man en forpligtelse i et sådant tilfælde vil der være mange andre tilfælde hvor Verdenssamfundet *bør* agere?

En ny kodeks?

Jakobsen diskuterer om man kan udvikle en ny »kodeks« som dækker »Humanitær Intervention« i det tilfælde hvor der er lande der kan siges at blokere for en beslutning i Sikkerhedsrådet (- så at sige den opgave som DUPI forsøgte at løfte med sin publikation).

Han ridser rammerne op for en sådan kodeks - og er inde på de forskellige forhindringer der er for at få en sådan kodeks »formaliseret«.

Der er på det seneste fremført idéer om at udvikle en Europæisk kodeks som man umiddelbart kan have stor sympati for eftersom det er hensigten at der skal bringes »orden« i det Folkeretslige morads vi står i lige nu, men der opstår et problem - det samme som fremgår af ovenstående - når man vil oprette en kodeks for humanitær intervention ved siden af den som allerede gælder internationalt (intervention forudsætter sanktion fra Sikkerhedsrådet).

Uanset den gode hensigt er der tale om en slags *kortslutning* af FN og af den hidtidige Folkeret, når man udvikler en alternativ kodeks - eller når man som DUPI meget sofistikeret taler om »undtagelsen« som en »sikkerhedsventil«, der muligvis endda kan virke styrkende på Sikkerhedsrådet og dets anseelse.

Robin Cook's tale 28.1.2000

Peter Viggo Jakobsen har henledt min opmærksom på en tale som den Engelske UM Robin Cook holdt 28.1.2000 (000128) i *Royal Institute of International Affairs*. Det bemærkelsesværdige ved den er dels at Cook vedkender sig et behov for at få gjort »noget«, dels at han adresserer problemet til FN. Cook sagde blandt andet:

»The biggest unresolved question in upholding universal values is when is it right for the international community to intervene and who decides that it is right? The United Nations Charter declares that 'armed force shall not be used, save in the common interest'. But what is the common interest, and who shall define it? We need to establish new rules of the road.

The UK has submitted to the UN Secretary-General in response to those questions a set of ideas to help the international community decide when it is right to act.

First, any intervention is by definition a failure of prevention. Force should always be the last resort;

second, the immediate responsibility for halting violence rests with the state in which it occurs;

but, third, when faced with an overwhelming humanitarian catastrophe and a government that has demonstrated itself unwilling or unable to halt or prevent it, the international community should act;

and finally, any use of force in this context should be collective, proportionate, likely to achieve its objective, and carried out in accordance with international law.

Britain will be seeking the broadest possible agreement on these principles to take forward the debate on intervention at the UN Millennium Summit in the autumn«.

Fra Militær til Militært Politi

Jakobsen minder om et særligt tema - nemlig om hvordan man skal tilrettelægge en militær indsats. Hændelserne i Mitrovica (fra sommeren 1999 og frem) viser at det er overordentlig svært at handle adækvat, men måske burde man uddanne tropper - som KFOR - til ikke alene at kunne agere militært, men også politimæssigt. Nu er dette ikke nogen helt ny tanke (for eksempel trænede man allerede i 60'erne Danske FN-tropper der skulle til Mellemosten og Cypern i at tackle demonstrationer og forskellige former for opløb), men det kunne godt se ud som om man skulle gå langt videre ad denne vej. Det fremgår af Jakobsen's artikel at man har gjort sig visse overvejelser i det Danske militær (og givetvis også blandt forskellige politikere), men disse overvejelser fortjener tilsyneladende at blive videreudviklet.

Tillæg

Udenrigsministeriet skriver om resultaterne af FN's 24' Generalforsamling ²³⁴:

»Begge de nævnte temaer [humanitær intervention og globalisering] rummer stof til en vis polarisering mellem industrilande og udviklingslande, mellem Nord og Syd. Dels fastholder u-landene og blandt andet Rusland krav om respekt for staters suverænitet. Herved imødegås de Vestlige landes tese om en ret - ja pligt - for verdenssamfundet til at gribe ind over for grove menneskerettighedskrænkelser og humanitære nødsituationer. Dels rejser u-landene krav om økonomiske ressourceoverførsler og regulering som svar på globaliseringens sociale virkninger, mens i-landene betoner god Regeringsførelse og åbne markeder som forudsætninger for økonomisk vækst og dermed social fremgang.

Væsentlige forhold, der har påvirket den politiske kompromisvilje, var situationen omkring de Amerikanske bidragsrestancer til FN, den stagnerende statslige udviklingsbistand og udviklingerne omkring Kosovo og Irak. Der er kort sagt stort behov for en formidende dialog på tværs af gruppeskellene - som da også foregår og i mange tilfælde lykkes. Men der er generelt noget ringe vilkår for at virkeliggøre den anvisning i instruktionen for den Danske delegation, hvorefter denne skal »virke for, at de ofte modstående synspunkter mellem medlemslandene bøjer sig mod hinanden i kompromis'er som alle kan leve med«.

[...]

[Plenarbejdet:] Temaet om »humanitær intervention«, der blev anslået allerede i Generalsekretærens åbningsindlæg, var fremtrædende i mange indlæg i Generaldebatten (herunder det Danske) og blev taget op igen under behandlingen af Generalsekretærens rapport om organisationens arbejde.

Det blev en debat, hvor yderpositionerne markeredes. Mens lande som Indien, Algeriet og Kina på den ene side stod fast på det traditionelle suverænitetsbegreb, så de fleste Vestlige lande på den anden side behov for, at verdenssamfundet kunne gribe ind i interne konflikter i tilfælde af grove overgreb mod menneskerettighederne (i tråd med Generalsekretærens »concept of prevention«). Selv lande, der som Rusland og Kina tog afstand fra indsatsen i Kosovo, anerkendte, at verden havde forandret sig. Med forslag om at der måtte iværksættes et analysearbejde for at definere begreberne nærmere forsøgte disse dog at bringe konsekvenserne af denne forandring under kontrol. [...]

234) Jævnfør <http://www.um.dk/udenrigspolitik/fn/54notat/fn1.htm>

Samtidig var der generel kritik af forskellen på indsatsen i Europa og i Afrika. Flere kunne tilslutte sig Generalsekretærens ord om, at indsatsen udefra i bedste fald kunne ses som inkonsekvent, i værste fald som dobbeltmoralisk.

Behandlingen af reform af Sikkerhedsrådet bød under denne Generalforsamling ikke på væsentligt nyt. Da der ikke synes udsigt til nogen fremgang i spørgsmålet om Rådets sammensætning, har de uformelle drøftelser drejet sig om dets arbejdsformer, herunder særlig spørgsmålet om større åbenhed. Navnlig i de måneder, hvor Formandskabet for Rådet var i hænderne på ikke-permanente medlemmer, er der blevet eksperimenteret med forskellige mødeformer - for eksempel temadebatter - med overværelse og i mange tilfælde deltagelse af ikke-rådsmedlemmer. Det kan dog være vanskeligt nægtes, at man ved sådanne forsøg på at imødekomme kritikken af Rådets manglende åbenhed udviser forskellen mellem Generalforsamlingen som debatforum og Sikkerhedsrådet som forhandlingsforum. En sondring, som det hidtil har været Dansk politik at søge fastholdt.

Temaet om humanitær intervention spillede også en stor rolle i forhandlingerne om årets humanitære resolutioner. EU lagde et højt ambitionsniveau i sin årlige resolution om sikkerhed for humanitært personel, blandt andet om uhindret adgang til nødstedte, værtslandets forpligtelse til at samarbejde med nødhjælpsoperationer og retsforfølgning af personer, der begår overgreb på nødhjælpspersonel. Det lykkedes at få de fleste styrkelser igennem, men først efter et langt og vanskeligt forhandlingsforløb, hvor de radikale udviklingslande betonede deres betænkeligheder ved udvikling af en doktrin om humanitær intervention.«

Der er et par steder hvor det muligvis er gået lidt hurtigt for Peter Viggo Jacobsen ... - og hvor det burde overvejes at justere fremstillingen:

1) Det siges flere steder at NATO ikke ville gribe ind i Afrika som man gjorde i Kosóva (således s. 23 og 27). ... Her kunne det være rart med en forklaring på hvorfor en NATO-indgriben skulle være relevant. Som Madeleine Albright antyder det i citatet ovenfor, så har NATO ikke noget at gøre i Afrika (bortset fra en eventuel situation hvor et NATO-land blev truet af et Afrikansk land).

2) »Den stærkeste indikation på at NATO's intervention på sigt kan sætte sig spor i folkeretten er imidlertid, at et stigende antal Regeringer også er begyndt at udvikle nationale retningslinier for humanitære interventioner uden mandat. Tendensen blandt NATO-Regeringerne til at betegne Kosovo som et specialtilfælde uden præcedensskabende effekt er på retur. Den Danske Regering har således bedt [DUPI om en redegørelse]« (s. 20).

Meningen er god nok, og teksten kan muligvis også »reddes hjem« formelt set selv om Regeringen bad DUPI om rapporten før aktionen blev sat i gang - men den »komprimerede« udtryksform bevirker at der er noget der forsvinder. Man kunne med fordel skrive to forskellige ting:

(1) Der er en tendens til at Regeringer med flere prøver at få udviklet juraen så at den kan dække situationer som den i Kosóva,

og

(2) *den Danske Regering var allerede før aktionen opmærksom på at der var »ugler i mosen«, hvad der gør det ekstra interessant at få forsket i dens bevæggrunde til at deltage i aktionen.*

3) På s. 12 skrives at »NATO's aktion ligger i forlængelse af opprioriteringen af menneskerettighederne ...« og så nævnes en række eksempler på denne opprioritering, inklusive et par »ting« der er indtruffet *efter* at NATO-aktionen blev iværksat. Det er ikke fordi det betyder noget for argumentationen eller konklusionerne, men helt fiks er formuleringen ikke.

4) »Den selektive interventionspraksis har dog den fordel, at den mindsker incitamentet for oprørsbevægelser og nationale mindretal rundt om i verden til at gribe til våben for at få deres egen stat« (s. 24, lin 1). Der er her tale om et overordentligt vigtigt tema som burde analyseres nærmere, men hvorfor kan man så »hurtigt« sige at der er tale om en fordel? Måske er der tale om en fordel, måske ikke - men vel næppe i alle tilfælde. Hvad Jakobsen mener står ikke ganske klart. Mener han at det altid er af det onde at gribe til våben?, mener han at man skal overveje det meget grundigt at gribe til våben fordi man ikke kan være sikker på at få hjælp (uanset at »sagen« er god)? eller ...?

UM Niels Helveg Petersen: »Skriftlig Redegørelse til Folketinget om Humanitær Intervention« (R10)

UM Niels Helveg Petersen har 000314 afgivet skriftlig Redegørelse (R10) til Folketinget om Humanitær Intervention.

Redegørelsen blev forhandlet 000329²³⁵⁾.

Indledende kommentar

Regeringen fastholder (som DUPI) at Humanitær Intervention må forudsætte mandat fra Sikkerhedsrådet, men åbner dog for at der i ganske særlige tilfælde kan interveneres *uden* mandat.

Regeringen mener *ikke* det er en god idé at udarbejde en international kodeks for Humanitær Intervention (formentlig heller ikke i en særlig Europæisk udgave), den vil helst ikke formulere sig *for* præcist om vilkårene for Humanitær Intervention, men vil satse på at man kan *opdrage* på Sikkerhedsrådets faste medlemmer - og at man kan få noget ud af at kræve af de faste medlemmer at de offentligt skal begrunde hvorfor de i givet fald nedlægger veto mod en intervention.

Hensigten med UMs Redegørelse til Folketinget er officielt at fremlægge den rapport som Regeringen - før NATO-aktionen blev *iværksat* - havde bedt DUPI om at udarbejde om Humanitær Intervention. Dertil er hensigten at anføre Regeringens kommentarer - hvorved Regeringens politik kan blive reformuleret eller præciseret.

R10 minder om at DUPI blev bedt om at udarbejde sin rapport efter beslutningen 8.10.1998 om et Dansk bidrag til NATO's indsats i Kosóva - men at DUPI's arbejde er blevet aktualiseret af »NATO's luftkampagne«.

UM skriver at

»Det er i Danmarks og det internationale samfunds interesse, at internationale forbindelser finder sted på grundlag af folkerettens regler. Folkerettens normer kan imidlertid kun overleve, hvis staterne i almindelighed accepterer - og efterlever - dem«.

Der opstår et dilemma - siges det -

»i forbindelse med humanitær intervention uden mandat fra FN's Sikkerhedsråd mellem på den ene side det folkeretlige forbud mod militær magtanvendelse og på den anden side et politisk og moralsk ønske blandt mange stater om at gribe ind over for handlinger, der fører til voldsomme menneskelige lidelser.

Det store spørgsmål er, hvordan man finder den rigtige balance mellem på den ene side at opretholde og styrke den gældende internationale retsorden og på den anden side ønsket om - om nødvendigt med magt - at afvise grove og massive menneskerettighedskrænkelser«.

I DUPI's udredning slås det imidlertid fast at humanitær intervention *uden* forudgående mandat fra Sikkerhedsrådet **ikke** er blevet en del af Folkeretslig sædvane.

UM Helveg Petersen skriver at

»Det må således konstateres, at der ikke forelå et klart sikkerhedsrådsmandat til intervention i Kosovo-konflikten, men at interventionen var berettiget og nødvendig for at afværge en humanitær katastrofe, etniske udrensninger, folkedrab og sikre regional fred og sikkerhed«.

235) Debatten i Folketinget 000329 kunne læses på Folketingets web-adresse: <http://www.folketinget.dk>

Denne formulering er imidlertid problematisk, for det bliver på denne måde »indbygget« at interventionen i 1999 både var berettiget og nødvendig - uden at denne påstand på nogen måde er blevet sandsynliggjort i R10.

R10 refererer de 4 forskellige politiske strategier som DUPI har diskuteret - for at »håndtere« ovennævnte dilemma.

DUPI anbefaler at man holder sig til »Status Quo«-strategien (som indebærer at man holder sig strengt til gældende Folkeret), men dog åbner mulighed for i meget få, men oplagte tilfælde at intervenere selv om der *ikke* foreligger forudgående mandat fra Sikkerhedsrådet. Dette fordi målet må være at fastholde en international retsorden og at fastholde og styrke Sikkerhedsrådets indsats for at fastholde og sikre denne retsorden.

I så tilfælde må det gælde - skriver DUPI -

»at der må være tale om alvorlige og massive krænkelse af menneskerettighederne, at Sikkerhedsrådet må være ude af stand til at handle, at magtanvendelsen må være proportional og nødvendig, at indsatsen skal være multilateral, samt at staterne der griber ind ikke må have en egen interesse«.

Regeringen siger ikke direkte at den støtter denne opfattelse, men kun at den tager den *til efterretning* (dermed er Regeringens manøvrerum i en fremtidig situation *noget* større end hvis den havde sagt at den støttede DUPI's opfattelse). Det noteres at den Engelske Regering har *tilsluttet sig* lignende principper.

Hverken DUPI eller Regeringen mener det vil være hensigtsmæssigt at prøve at udvikle en (ny) international kodeks for humanitær intervention - dels fordi det vil blive næsten umuligt at skaffe tilslutning hertil, dels fordi en sådan kodeks ville blive indholdsmæssigt problematisk.

Man kommer i øvrigt slet ikke ind på dén tanke der blev fremført i »Efter Kosovo« at man kunne udvikle en særlig Europæisk kodeks ²³⁶⁾.

Man står sig bedre - mener Regeringen - uden bindende kriterier for humanitær intervention. Derimod mener Regeringen at

»Det kan [...] være mere realistisk at bringe de fem faste medlemmer af FN's Sikkerhedsråd til også fremover at leve op til deres ansvar for opretholdelsen af fred, sikkerhed og menneskelig anstændighed«.

I dén forbindelse minder Regeringen om at Tyskland og Danmark i 1999 har foreslået at et veto i Sikkerhedsrådet skal kræve en offentlig begrundelse, det vil sige en henvisning til hvilke nationale interesser, der stiller sig i vejen for, at den pågældende stat vil acceptere en intervention.

Fra R10 til R98. På besøg i Niels Helveg's papirkurv ²³⁷⁾

Det er ikke hver dag, man får lov til at rode i Udenrigsministerens papirkurv, men en sjælden mulighed gav sig i foråret 2000 ... - indtil man sendte den til R98.

Jeg sad og læste korrektur på et afsnit om »Humanitær Intervention« (i »Albansk Almanak« [for 1999]), da jeg fik en indskydelse.

I afsnittet indgår R10, Niels Helveg Petersens Redegørelse til Folketinget fra marts måned, som jeg nogle måneder tidligere havde nedtaget fra Folketingets web-server. Dén udgave var imidlertid befængt med allehånde trykfejl, udeladelser og underlige koder, så derfor fik jeg nu - i sidste øjeblik før trykstart - dén idé at kigge efter, om der i mellemtiden skulle være offentliggjort en kønnere udgave på Udenrigsministeriets web-server.

236) Se senere i denne bog.

237) Skrevet maj 2000, redigeret september 2000.

Der var en udgave - endda uden trykfejl og underlige koder, men jeg blev en anelse forbløffet, da jeg opdagede at den på nogle helt *andre* punkter adskilte sig fra dén der lå »på« Folketinget's server.

Der var noget der *manglede* - Konklusionen såmænd - og noget der var *ekstra*.

Egentlig troede jeg at der var tale om en »forløben« udgave, noget der var skrevet efter at den *rigtige* udgave var sendt til Tinget, men sådan var det ikke. En meget venlig medarbejder i Udenrigsministeriet har fortalt mig, at dét der lå på ministeriets server var en kladde.

Er dét nu interessant?

En smule, skulle jeg mene, for det viser lidt om hvad Ministeren trods alt *ikke* ville sende i byen. Her kommer et af de kasserede afsnit:

»Statssuveræniteten er hovedhjørnestenen i den internationale retsorden og i det internationale politiske system. Men tendensen går i retning af i stadig højere grad at anse individers sikkerhed og grundlæggende rettigheder inden for staten, og ikke blot fraværet af militær konflikt mellem staterne, som centrale for at opretholde stabilitet og fred i verden.

*Principielt skyldes uenigheden om humanitær intervention en konflikt mellem hensynet til orden og hensynet til **retfærdighed**. Spørgsmålet er, hvad er vigtigst: at bevare international stabilitet og retsorden eller at handle for at beskytte lidende mennesker i konflikt? Kort sagt man kan blive nødt til enten at opgive **retfærdighed** (beskyttelse af individer) for at forsvare orden eller at acceptere en svækkelse af international orden (ikke-interventionsnormen og især ikke-brug af magt) - med det formål at forsvare menneskerettigheder«.*

Det mest interessante ord i dette afsnit er ordet **Retfærdighed** - som jeg har fremhævet.

Jeg synes man skal være fornøjet med at Ministeren (eller hvem det nu er) så at sige har smidt **Retfærdigheden** i papirkurven, og det er der flere grunde til.

NATO's aktion var meget problematisk. Den var - som det sidenhen tydeligt er påvist ... og i virkeligheden også indrømmet af Ministeren - i konflikt med Folkeretten, omend - efter Ministerens opfattelse - fuldt *berettiget*.

Om den var berettiget eller hensigtsmæssig kan diskuteres, for - muligvis, for ikke at sige *sandsynligvis* - førte aktionen udviklingen på afveje ganske uanset at mange Albanere netop ønskede en Amerikansk styret intervention.

En helt anden ting er, at Ministeren *ikke* har forestillet sig at der skal være *lighed for »loven«*, for det fremgår med stor tydelighed at han ikke vil binde sig til at handle på samme måde i tilsvarende situationer.

Ministeren vil derimod - sammen med Tyskerne - prøve at påvirke Stormagterne til ikke at »misbruge vetoretten« i Sikkerhedsrådet, men da han formentlig har sine tvivl om, hvor vidt dette kan lykkes inden for overskuelig tid, vil han som god realpolitiker sikre sig vidtgående manøvfrihed.

Dette kan være, hvad det er - man kan bryde sig om det eller ej - men det havde været påfaldende problematisk, hvis Ministeren på denne baggrund havde påberåbt sig en højere *Retfærdighed*, i forbindelse med at han - eller vi - bombede Kosóva og Serbien i 1999.

Vi går vel alle ind for *Retfærdighed*, men mon ikke *Retfærdighed* er meget afhængig af dén kultur vi tilhører, og af de materielle og ideologiske interesser vi har?

Hvis det er rigtigt er *Retfærdig Krig* noget, man skal være *meget* varsom med at påberåbe sig. Bagefter - og fra andre vinkler - kan vores motiver tage sig helt forkerte ud.

Lad os i stedet koncentrere os om at finde metoder, der på en effektiv måde kan føre os nærmere til dét mål, vi formentlig er mange, der ønsker: *Et tolerant og demokratisk Balkan*.

Tak til Niels Helveg for dét han ikke har lagt navn til.

A Folketingets web (fra marts 2000 og frem)	B Udenrigsministeriets web (som set primo maj 2000)	C »Autoriseret« udgave (modtaget fra Ministeriet)
A er behæftet med en del fejl og mangler. Der er mange trykfejl. Der er typotekniske koder som ikke vedkommer læseren. Og der er ord der er faldet ud.	Trykfejl er rettet. Særlige karakteristika: 1) Konklusionen mangler. 2) Særlige »tilføjelser«. 3) Særlig udgave af Kofi Annan-citat. Dertil kommer af visse afsnit er placeret forskelligt i forhold til A og C.	C er en fejlrettet udgave af A.

Nedenfor aftrykkes C-udgaven, men med *særlige »tilføjelser«* i *denne skrift*

Redegørelse af 14/3 2000 om humanitær intervention

(Redegørelse nr. R 10)

1. Baggrund

Regeringen anmodede den 25. januar 1999 Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI) om at forestå en redegørelse om det internationale samfunds muligheder for at gribe ind i konflikter med alvorlige humanitære følgevirkninger – såkaldte humanitære interventioner.

Kommissoriet gav Dansk Udenrigspolitik Institut i opdrag at udarbejde:

»en kortfattet redegørelse for de politisk-juridiske aspekter af mulighederne for at kunne gribe ind i situationer, hvor stater under tilsidesættelse af internationale retsregler er årsag til konflikter, som på grund af deres omfattende humanitære følgevirkninger berører det internationale samfund som helhed. Den kortfattede redegørelse bør herunder belyse balancen mellem staternes suverænitet og det internationale samfunds muligheder for at gribe ind i situationer med massive brud på menneskerettighederne, der truer et stort antal uskyldige menneskers liv. Redegørelsen bør i den forbindelse forholde sig til spørgsmålet om, hvorvidt og under hvilke betingelser staterne – bortset fra selvforsvar – har mulighed for at gribe til militære magtmidler for at hindre en truende humanitær katastrofe (humanitær intervention).«

Regeringens ønske om at få en redegørelse om humanitær intervention skal ses i lyset af den debat, der opstod som følge af beslutningen den 8. oktober 1998 om et dansk bidrag til NATO's indsats i Kosovo-konflikten. Redegørelsen er blevet yderligere aktualiseret af NATO's luftkampagne fra den 24. marts til 10. juni 1999.

Efter den kolde krigs ophør er det internationale konfliktbillede ændret. Stormagtskonflikter og mellemstatslige krige er i stigende omfang afløst af interne konflikter. FN's Sikkerhedsråd har ved flere lejligheder bemyndiget humanitære interventioner i staters indre anliggender. Endog interventioner uden Sikkerhedsrådets mandat har fundet sted. Dilemmaet har været at forene ønsket om at bevare international stabilitet/orden og samtidig handle for at beskytte lidende eller truede mennesker i en konflikt. Desuden har menneskerettighederne gradvist fået mere vægt i forhold til den klassiske og restriktive fortolkning af statssoveræniteten.

2. Folkeretten og humanitær intervention

Hverken FN-pagten eller den øvrige folkeret indeholder en autoritativ definition af begrebet humanitær intervention. DUPI-udredningen definerer humanitær intervention »som staters tvangsforanstaltninger med væbnet magt mod en anden stat uden dennes billigelse, med eller uden bemyndigelse fra FN's Sikkerhedsråd, med det formål at forhindre eller standse grove og omfattende krænkelse af menneskerettighederne eller den humanitære folkeret«. Regeringen kan tilslutte sig denne definition.

Folkeretten indeholder imidlertid i FN-pagtens art. 2, stk. 4, et grundlæggende princip om forbud mod magtanvendelse i internationale forhold. Artiklen har følgende ordlyd: »Alle medlemmer skal i deres mellemfolkelige forhold afholde sig fra trussel om magtanvendelse eller brug af magt, det være sig mod nogen stats territorium eller politiske uafhængighed eller på nogen anden måde, der er uforenelig med de Forenede Nationers formål«. Dette normative forsøg på som hovedregel at forbyde militær magtanvendelse er et centralt princip i folkeretten, som den har udviklet sig efter anden verdenskrig. Princippet har universel gyldighed.

FN-pagten tillader kun to udtrykkelige undtagelser fra dette forbud. Den ene undtagelse vedrører selvforsvar. FN-pagtens art. 51 fastslår således en naturlig ret til individuelt eller kollektivt selvforsvar i tilfælde af et væbnet angreb mod et medlem af FN, indtil Sikkerhedsrådet har truffet de fornødne forholdsregler til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed. Den anden undtagelse vedrører forholdsregler over for trusler mod freden, fredsbrud og angrebshandlinger. Sikkerhedsrådet er i FN-pagtens art. 39 tillagt kompetence til at afgøre, om der foreligger nogen trussel mod freden, noget fredsbrud eller nogen angrebshandling, og hvilke forholdsregler, der i givet fald skal træffes. Ifølge art. 42 kan Sikkerhedsrådet beslutte at tage skridt til anvendelse af militær magt med henblik på genoprettelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed.

Endelig skal for en god ordens skyld nævnes, at humanitære indsatser kan finde sted på anmodning fra et lands regering - og dermed ikke kræver et mandat fra Sikkerhedsrådet og ikke umiddelbart kan betegnes som interventioner, uagtet at magtanvendelse vil kunne finde sted. Således har Danmark såvel i 1997 som i 1999 deltaget i indsatser i Albanien med et humanitært sigte på invitation fra den albanske regering. Første indsats havde et mandat fra Sikkerhedsrådet, mens dette ikke var tilfældet ved den anden indsats i marginen af Kosovo-konflikten.

3. Humanitær intervention med mandat fra FN's Sikkerhedsråd

Som et minimumskrav for anvendelse af militær magt i medfør af FN-pagtens artikel 42 må der foreligge en »trussel mod freden«. FN-pagten indeholder imidlertid ikke nogen definition af dette begreb. Da FN-pagten blev forhandlet, var det forudsat, at en trussel mod fred og sikkerhed måtte indebære en væsentlig risiko for en væbnet konflikt mellem to stater. Oprindeligt omfattede begrebet således ikke interne konflikter i en stat. FN-pagten har overladt det til Sikkerhedsrådet at afgøre, hvornår der foreligger en sådan trussel mod freden. Sikkerhedsrådet har anlagt en bred fortolkning af dette begreb, således at det også omfatter interne konflikter i en stat med alvorlige humanitære konsekvenser.

Sikkerhedsrådet synes i stigende grad at anse omfattende menneskelige lidelser for tilstrækkelige til i sig selv at konstituere en trussel mod international fred og sikkerhed uanset deres internationale følger.

DUPI-redegørelsen peger konkret på en række vigtige tilfælde, hvor humanitær intervention har fundet sted med eksplicit mandat fra FN's Sikkerhedsråd: Det drejer sig blandt andet om indsatser i det tidligere Jugoslavien (1991-1995), Somalia (1992), Haiti (1993) og Øst Timor (1999).

Sikkerhedsrådet har i adskillige tilfælde anset en humanitær nødsituation afstedkommet af borgerkrige med alvorlige brud på den humanitære folkeret eller grove og massive menneskerettighedskrænkelser begået af en stats regering, som en trussel mod den internationale fred og sikkerhed. I Haiti (indtil videre et enestående tilfælde) anså Sikkerhedsrådet en voldelig omstyrtning af den demokratisk valgte regering som en trussel imod international fred.

Sikkerhedsrådet har også henvist til internationale følger af interne konflikter, som udgørende en trussel i mod freden (eksempelvis i Sydafrika, Irak, Haiti og Kosovo).

Det vil sige at både internationale følger af interne konflikter, borgerkrige og omfattende menneskelige lidelser, grove og massive krænkelser af menneskerettigheder og den humanitære folkeret samt trussel imod demokratiet opfattes som en trussel imod freden.

Sikkerhedsrådets praksis kan ses som udtryk for, at det internationale samfund inden for FN's rammer og på grundlag af FN-pagtens principper må være i stand til at handle på humanitært grundlag, når grove og systematiske krænkelser af menneskerettigheder eller den humanitære folkeret gør sig gældende.

4. Humanitær intervention uden mandat fra FN's Sikkerhedsråd

FN-pagten indeholder ikke nogen direkte hjemmel til anvendelse af militær magt med henblik på at forhindre eller standse omfattende krænkelser af menneskerettighederne eller den humanitære folkeret.

Det er i Danmarks og det internationale samfunds interesse, at internationale forbindelser finder sted på grundlag af folkerettens regler. Folkerettens normer kan imidlertid kun overleve, hvis staterne i almindelighed accepterer – og efterlever – dem.

Der opstår derfor et dilemma i forbindelse med humanitær intervention uden mandat fra FN's Sikkerhedsråd mellem på den ene side det folkeretlige forbud mod militær magtanvendelse og på den anden side et politisk og moralsk ønske blandt mange stater om at gribe ind over for handlinger, der fører til voldsomme menneskelige lidelser. Det store spørgsmål er, hvordan man finder den rigtige balance mellem på den ene side at opretholde og styrke den gældende internationale retsorden og på den anden side ønsket om – om nødvendigt med magt – at afvise grove og massive menneskerettighedskrænkelser.

De humanitære interventioner, som Sikkerhedsrådet har givet mandat til i f.eks. Somalia, Haiti og Øst Timor illustrerer, at humanitær intervention under tiden er nødvendig. Men DUPI-udredningen konkluderer, at statspraksis hverken er tilstrækkelig omfattende eller generelt accepteret i det internationale samfund til, at det fastslås, at humanitær intervention uden mandat fra Sikkerhedsrådet er blevet en del af folkeretlig sædvane.

Ifølge udredningen findes der dog (i de senere år) tre tilfælde hvor humanitær intervention har fundet sted uden forudgående mandat fra Sikkerhedsrådet.

I 1990 intervererede Den Økonomiske Organisation af Vestafrikanske Stater (ECOWAS) i Liberia for at bringe den blodige borgerkrig til ophør og genoprette orden i landet. Sikkerhedsrådet gav efterfølgende sin tilslutning til interventionen.

Interventionen (flyforbudszoner) i Irak siden 1991 under ledelse af USA, Storbritannien og Frankrig med henblik på at sikre de humanitære nødhjælpsaktioners sikkerhed fandt sted uden eksplicit mandat fra Sikkerhedsrådet. Det skal dog nævnes, at det i den folkeretlige debat er omdiskuteret, hvorvidt denne indsats hviler på et retligt grundlag, der udgøres af de foreliggende Irak-resoluitioner fra Sikkerhedsrådet.

Endelig forelå der ikke Sikkerhedsrådets bemyndigelse til NATO's intervention i Folkerepublikken Jugoslavien i 1999, der havde til formål at bringe forfølgelsen af etniske albanere i Kosovo til ophør. Efter at NATO-operationen blev indstillet bemyndigede Sikkerhedsrådet oprettelsen af en international sikkerhedsstyrke i Kosovo.

Det må således konstateres, at der ikke forelå et klart sikkerhedsrådsmandat til intervention i Kosovo-konflikten, men at interventionen var berettiget og nødvendig for at afværge en humanitær katastrofe, etniske udrensninger, folkedrab og sikre regional fred og sikkerhed.

Staternes praksis siden 1990 kan således ses som udtryk for større accept af, at humanitær intervention kan være moralsk betinget i særlige alvorlige tilfælde. Generelt synes omfanget af staters kritik at være mindre, ligesom der efterfølgende implicit har været støtte fra FN, i tilfælde hvor interventionen var humanitær.

Der kan dog ikke ifølge DUPI-udredningen konkluderes, at der nu i folkeretten er blevet etableret en ret til humanitær intervention uden Sikkerhedsrådets bemyndigelse. Samtidig er der med rækken af humanitære interventioner i løbet af de sidste 10 år er taget skridt på vejen mod nye normer for det internationale samfunds muligheder for at gribe ind i det, der tidligere blev opfattet som en stats indre anliggender.

5. Politiske og moralske aspekter af humanitær intervention

I løbet af de seneste 10 år er humanitært begrundede interventioner kommet på den internationale dagsorden. Men til trods for de væsentlige gunstigere globale vilkår har FN's effektivitet over for systematiske krænkelse af menneskerettighederne ved en række lejligheder været begrænset. Uenigheden i Sikkerhedsrådet har afspejlet en mangel på konsensus i det internationale samfund om afvejningen mellem hensynet til staters suverænitet og det enkelte menneskes sikkerhed og retsbeskyttelse.

Statssuveræniteten er hovedhjørnesteinen i den internationale retsorden og i det internationale politiske system. Men tendensen går i retning af i stadig højere grad at anse individets sikkerhed og grundlæggende rettigheder inden for staten, og ikke blot fraværet af militær konflikt mellem staterne, som centrale for at opretholde stabilitet og fred i verden.

Principielt skyldes uenigheden om humanitær intervention en konflikt mellem hensynet til orden og hensynet til retfærdighed. Spørgsmålet er, hvad er vigtigst: at bevare international stabilitet og retsorden eller at handle for at beskytte lidende mennesker i konflikt? Kort sagt man kan blive nødt til enten at opgive retfærdighed (beskyttelse af individer) for at forsvare orden eller at acceptere en svækkelse af international orden (ikke-interventionsnormen og især ikke-brug af magt) - med det formål at forsvare menneskerettigheder.

Der kan fremføres væsentlige moralske argumenter for, at humanitær intervention uden et mandat fra Sikkerhedsrådet er legitim. Det er tilfældet, når krigsforbrydelser, folkedrab og andre forbrydelser mod menneskeheden finder sted, og Sikkerhedsrådet er blokeret. Imidlertid kan sådanne interventioner udviske folkerettens almindeligt anerkendt forbud mod militær magtanvendelse mellem stater, hvis sådanne interventioner bliver almindeligt anerkendt som en del af folkeretten. Ligeledes vil der være en risiko for misbrug. Humanitære interventioner risikerer altså at ødelægge det skrøbelige kollektive sikkerhedssystem, som FN-pagten bygger på. Derved opstår der risiko for at underminere selve grundlaget for den internationale retsorden på dens nuværende udviklingsstadium.

Hvad det mest ansvarlige valg kan være afhænger af den specifikke situation og overvejelser om konsekvenser for den nutidige og fremtidige retstilstand. Regeringen er på den baggrund enig i DUPI-udredningens konklusion, at udfordringen forekommer at måtte være at holde muligheden åben over for humanitær intervention i situationer med ekstreme menneskelige lidelser, hvor grundene til handling anses for moralsk tvingende og politisk velfunderede, men hvor Sikkerhedsrådet er ude af stand til at handle, uden derved at bringe den eksisterende internationale retsorden, herunder Sikkerhedsrådets centrale rolle i fare.

Den politisk og moralske vilje til handlen i lyset af systematiske og massive krænkelse af menneskerettigheder er også blevet understreget af FN's generalsekretær, blandt andet ved Menneskerettighedskommissionens samling i Genève den 7. april 1999: »Vi må ikke lade nogen være i tvivl om, at vi ikke kan acceptere straffrihed for »massemordere«, »de etniske udrensere« og dem, der gør sig skyldige i grove og chokerende menneskerettighedskrænkelser. De Forenede Nationer vil aldrig være deres tilflugtssted og FN-pagten aldrig en kilde til retfærdiggørelse. Langsomt, men tror jeg, sikkert udvikler der sig en folkeretlig norm imod voldelig undertrykkelse af minoriteter, som vil og må gå forud for hensynet til staternes suverænitet«.

»Ingen skal være i tvivl om, at for massemordere, udøvere af etnisk udrensning og dem, som er skyldige i grove og chokerende menneskerettighedskrænkelser, er ansvarsfrihed uacceptabel. De Forenede Nationer vil aldrig være deres tilflugtssted og FN-pagten aldrig en kilde til retfærdiggørelse.« [B-udgaven ændrer en smule og udelader et »punktum«].

6. Perspektiver

DUPI's udredning om humanitær intervention peger på fire politiske strategier, der kan anvendes for at håndtere udfordringen om humanitær intervention:

1) Status quo strategien – kun humanitær intervention efter bemyndigelse fra Sikkerhedsrådet. Denne strategi holder sig strengt til de eksisterende regler og udelukker intervention uden bemyndigelse.

2) Ad hoc strategien – humanitær intervention som »nøddudgang« fra folkerettens normer. Denne strategi holder muligheden åben for humanitær intervention i ekstreme tilfælde, hvis Sikkerhedsrådet er blokeret. Strategiens sigte er at bevare Sikkerhedsrådet som autoritativt forum for beslutninger om humanitær intervention, idet humanitære interventioner udelukkende begrundes politisk og moralsk.

3) Undtagelses-strategien – der indføres som en subsidiær ret til humanitær intervention i folkeretten. Denne strategi søger at ændre den eksisterende folkeret ved – gennem ændring af FN-pagten eller gennem statspraksis – at etablere en subsidiær ret til humanitær intervention uden for Sikkerhedsrådet, når Rådet er ude af stand til at handle.

4) Generel ret-strategien – der indføres en generel ret til humanitær intervention i folkeretten. Strategien er den mest vidtgående ændring af gældende folkeret. En mulighed er en ændring i FN-pagten, der giver en begrænset ret til humanitær intervention som en parallel til retten til selvforsvar. En anden mulighed er at etablere en sådan ret uden for FN-pagtens rammer.

Det er DUPI-udredningens konklusion, at man bør foretrække en kombination af »status quo strategien« og »ad hoc strategien«. Grundlaget for denne konklusion er, at målet skal være at sikre den gældende internationale retsordens levedygtighed og at styrke FN's Sikkerhedsråd. Udgangspunktet er altså en forventning om, at Sikkerhedsrådet fortsat vil leve op til sit ansvar for global fred og sikkerhed og give mandater til indsatser med et klart humanitært sigte. Kun såfremt dette ikke skulle være tilfældet, kan det internationale samfund blive nødsaget til fra gang til gang konkret at tage stilling til den pågældende indsats. Det må gøres ud fra en samlet vurdering af de politiske, moralske og folkeretlige forhold, der gør sig gældende.

Regeringen er enig i den af DUPI foreslåede strategi, herunder at Sikkerhedsrådet bør fastholdes som autoritativt forum for bemyndigelser af humanitær intervention. Endvidere er regeringen enig i forventningen om, at Sikkerhedsrådet må bringes til at leve op til sit ansvar. På den baggrund må det samtidig konstateres, at der fortsat vil kunne opstå ekstraordinære situationer, hvor Sikkerhedsrådet er blokeret, og hvor det vil være nødvendigt at handle ud fra en konkret vurdering.

I den forbindelse peger DUPI-udredningen imidlertid på en række nyttige kriterier, som kan tages i brug ved overvejelser om en indsats uden et klart mandat fra Sikkerhedsrådet, herunder at der må være tale om alvorlige og massive krænkelse af menneskerettighederne, at Sikkerhedsrådet må være ude af stand til at handle, at magtanvendelsen må være proportional og nødvendig, at indsatsen skal være multilateral, samt at staterne der griber ind ikke må have en egen interesse. Regeringen tager denne anbefaling fra DUPI til efterretning. Den britiske regering har i øvrigt givet udtryk for tilslutning til lignende principper for humanitær intervention.

Ideen om at etablere mere konkrete bindende kriterier for humanitær intervention er blevet fremført såvel i den hjemlige som i den internationale debat. Efter regeringens opfattelse vil det imidlertid kunne gøre mere skade end gavn at udvikle mere bindende regler eller kriterier på dette område. Bindende kriterier ville i sig selv i vid udstrækning medvirke til at skabe en doktrin for humanitær intervention. En sådan doktrin synes ikke at være ønskelig, da der derved er risiko for en udhuling af FN's Sikkerhedsråds kompetence.

Sådanne kriterier vil i øvrigt uundgåeligt blive vage og relativt generelle, og dermed opstår der risiko for omgåelse og misbrug. Hertil kommer, at sådanne kriteriers reelle betydning vil afhænge af, hvorvidt der kan opnås enighed om - eller almindelig anerkendelse af - sådanne kriterier. Det forekommer ikke umiddelbart sandsynligt, at det internationale samfund kan nå til enighed herom inden for en overskuelig tidshorisont.

Endelig vil der være behov for en vurdering af, hvorvidt kriterierne i den konkrete situation er opfyldt. Såfremt denne vurdering overlades til Sikkerhedsrådet, vil det betyde, at fremtidige ad hoc interventioner bliver umuliggjort. Overlades denne vurdering til andre – for eksempel en gruppe af stater eller en alliance – vil det betyde, at ikke kun stater med vores demokratiske og humanistiske standarder vil få ret til at gennemføre militære interventioner.

Regeringen er på den baggrund af den opfattelse, at man står sig bedre uden bindende kriterier for humanitær intervention.

Det kan derimod være mere realistisk at bringe de fem faste medlemmer af FN's Sikkerhedsråd til også fremover at leve op til deres ansvar for opretholdelsen af fred, sikkerhed og menneskelig anstændighed.

På FN's Generalforsamling i 1999 foreslog både Tyskland og Danmark, at anvendelsen af veto i FN's Sikkerhedsråd kræver en offentlig begrundelse, det vil sige en henvisning til hvilke nationale interesser, der stiller sig i vejen for, at den pågældende stat vil medvirke til at bemyndige en indsats til fordel for en nødstedt befolkningsgruppe. De faste medlemmer bør i deres overvejelser tage FN's samlede interesser med i betragtning. Og de faste medlemmer bør derfor være forpligtet til at forklare, hvorfor de mener, at der er tale om en sag af vital betydning.

Udviklingen af folkeretten er en dynamisk proces. Staternes praksis kan føre til udvikling af ny folkeret, som ændrer gældende normer eller afviger fra dem, forudsat at denne praksis støttes af et overvejende flertal af stater, at den er relativt konsistent, og at den er udtryk for staternes opfattelse af, at de retligt set har lov til eller er forpligtet til at forfølge denne praksis. Som FN's generalsekretær har fastslået, så kan suveræniteten ikke længere bruges som skjold, bag hvilken systematiske og massive krænkelse af menneskerettigheder kan finde sted.

FN og Sikkerhedsrådet kan ikke udrette mere, end hvad der er vilje og enighed om blandt medlemsstaterne. Man må derfor være realistisk i forventningerne til FN. Samtidig må verdenssamfundet hele tiden tilpasse de internationale strukturer til omstændighederne og de herskende realiteter.

Udviklingen siden Kosovo-konflikten med iværksættelsen af nye FN-mandaterede indsatser i Kosovo, Øst Timor, Sierra Leone og Den Demokratiske Republik Congo peger dog klart i retning af en styrket rolle for Sikkerhedsrådet.

7. Konklusion

Det sikkerhedspolitiske perspektiv har efter murens fald bevæget sig. Fokus er ikke længere kun på staternes suverænitet, men også på det enkelte menneskes sikkerhed og retsbeskyttelse. Det er en stor udfordring for det internationale samfund på tærsklen til det nye årtusind. FN – og i særdeleshed FN's Sikkerhedsråd – udgør grundpillen til at løfte denne udfordring. Redskaberne til at håndtere det 21. århundredes konflikter er på plads. FN-pagtens fædre gjorde disse redskaber tilstrækkeligt fleksible til at kunne møde nye tiders krav. Imidlertid er det nødvendigt bestandigt at tilpasse redskaberne til omstændighederne og de herskende realiteter.

På den baggrund er det regeringens opfattelse, at det internationale samfund også i fremtiden som sidste udvej bør have mulighed for at handle i tilfælde af grove og systematiske krænkelser af menneskerettighederne på trods af, at FN's Sikkerhedsråd i den konkrete situation skulle være blokeret. Imidlertid bør Danmark medvirke til en effektivisering af Sikkerhedsrådet, således at situationer, hvor beslutningsprocessen i rådet er blokeret, minimeres. Det kan blandt andet ske ved at stille krav om en offentlig begrundelse ved anvendelsen af de faste medlemmers vetoet.

Hermed slutter redegørelsen.

Intervention i Kosovo [»Politica«]

Særunummer af »Politica«, tidsskrift for politisk videnskab, 120 s., 32. årg. nr. 2, 2000. Redigeret Mette Skak med flere [enkeltnummer kr. 100, abonnement for hele årgangen: studenter: 210,00; normale: 295,00 og institutioner: 395,00]

Tidsskriftet »Politica« - der udgår fra Institut for Statskundskab ved Århus Universitet - er i de senere år slået ind på at lade de enkelte numre have ét bærende tema - således også det foreliggende nummer som handler om NATO's intervention i Kosovo. Det handler dog ikke så meget om årsagerne til konflikten eller om hvordan man kunne komme nærmere til en løsning af den.

Bagest er der lidt *ekstra* - en spændende artikel af Professor Lise Togeby om Indvandrerens deltagelse i det danske politiske liv og en række anmeldelser af politologisk litteratur. Tidsskriftet giver på dén måde en fornemmelse af hvad der rører sig i den politologiske fagverden.

Mette Skak har skrevet en præsentation af temabidragene og desuden leveret en oversigtsartikel (»Baggrunden for interventionen i Kosovo«). Canadieren Robert Jackson gennemgår forløbet i en Engelsksproget artikel (»Humanitarian War over Kosovo«). Peter Viggo Jakobsen (Københavns Universitet) skriver om »Kontaktgruppen«, Bjørn Møller (COPRI) om »Dansk udenrigspolitik efter Kosovo« og Tonny Brems Knudsen (Århus Universitet) runder af med spørgsmålet: »Hvor blev folkeretten af?«

Alle indlæggene er klart skrevet - og enhver med lyst og interesse for sagen kan følge med og lade sig provokere eller inspirere; selvfølgelig bruges der *fagudtryk*, men ikke mere end hvad der er påkrævet.

Redaktionen af nummeret sluttede i Maj 2000, og der er sket mangt og meget i de 5 måneder der er gået siden - med omskiftelserne i Serbien i efteråret 2000 så meget at man for god ordens skyld må spørge om de rejste problemer stadig er relevante (hvad jeg tror de er) og om konklusionerne holder lige så godt som i foråret (hvor jeg på nogle punkter er usikker).

Var NATO's aktionen berettiget?

Forfatterne er - hvad konklusionerne angår - ikke enige, og det er en stor styrke ved *nummeret*.

Nogle mener NATO's intervention var berettiget, andre ikke, men nu - hvor præsident Slobodan Milošević og hans folk er blevet mere eller mindre *eks* - kunne man stille det jordnære spørgsmål om indvendingerne mod interventionen må falde væk. Spørgsmålet er nemt at stille, og lige så svært at besvare - ikke mindst fordi indvendingerne var af helt forskellig natur og rækkevidde.

Sammenfattende kunne man måske sige:

* Det var en *meget* udbredt opfattelse i det Internationale Samfund at den Serbiske fremfærd i Kosovo var aldeles uacceptabel frem til interventionen i 1999; dette gjaldt ikke blot i de toneangivende Vestlige lande, men også i flere andre lande, og det var baggrunden for at FN's Sikkerhedsråd ved forskellige lejligheder tog afstand fra den.

Præsident Milošević tog tilsyneladende ikke ved lære af den kraftige internationale kritik, hvad enten han *ikke ville* eller *ikke kunne*, og han blev - i Vesten - i stigende grad *opfattet* og *beskrevet* som en *slyngel* der manipulerede groft med alle andre.

* Indtil sommeren 1998 var det en udbredt opfattelse i Vesten at man burde se med sympati på dén ikke-volds-politik som var personificeret ved Dr Rugóva, og at man tilsvarende måtte tage afstand fra dén militante politik som UÇK (KLA) stod for.

Dette standpunkt blev imidlertid forladt i sommeren 1998, især fordi Amerikanerne *svingede over*, opgav Rugóva - som man vist opfattede som ineffektiv og verdensfjern - og af forskellige grunde fandt det opportunt at gennemføre en militær løsning, der byggede på en aktiv *forståelse*

mellem Amerikanerne og UÇK (ikke mindst mellem Madeleine Albright og James Rubin på den ene side og Hashim Thaçi på den anden).

* Det har i mange år været en udbredt opfattelse i det Internationale Samfund at Kosóva var en del af Serbien (og *dermed* også af Jugoslavien), men samtidig mente det store flertal af politikere og Politologiske Forfattere at Kosóva skulle have en *meget vidtgående* form for autonomi, omend ikke egentlig selvstændighed. Man ønskede sig på en måde tilbage til dén autonomi som blev indført med Forfatningen af 1974 - og som blev fjernet i 1989.

Der er blevet ført diskussioner om hvor vidt *Resolution nr. 1244* opfatter Kosóva som en del af Serbien eller som en del af Jugoslavien. Der har givetvis været forskellige intentioner med *ordvalget* - men man bør ikke overse at hverken Serberne, Russerne eller Kineserne - har ønsket at ændre på de *overordnede* statsretlige forhold som er at Kosóva er en provins i Serbien.

Det vil muligvis være hensigtsmæssigt at *give* Kosóva status som en særlig enhed i Jugoslavien, det vil sige løftet væk fra Serbien, men det er ikke noget der allerede er sikret i juridisk eller politisk forstand.

* Det store flertal af Politologer med flere har hele tiden være helt bevidst om at NATO-aktionen ikke var *lovlig* i Folkeretslig forstand. Uenigheden (blandt de sagkyndige) drejer sig derfor ikke om *dette*, men om hvor vidt den var *berettiget*, om den var *hensigtsmæssig* og om den var *effektiv*?

Forfatterne i »*Politica*« præsenterer problemerne og sætter dem ind i forskellige relevante sammenhænge, men kan - selv sagt - ikke give det *endelige* svar, for et sådant kan ikke gives - og slet ikke på nuværende tidspunkt.

Det må anses for at være *særdeles* problematisk at sætte sig ud over Folkeretten, selv om man mener man har gode grunde til det, men man må også konstatere at Folkeretten udvikler sig ved at der indgås nye aftaler eller traktater - eller ved at *nogen* tilsidesætter den hidtidige *forståelse* og etablerer en ny praksis som der efterhånden samler sig tilslutning til. Det er en udbredt opfattelse at den Folkeretslige *tilstand* har ændret sig med NATO-interventionen, men det er for tidligt at sige hvad man vil kunne samle sig om *politisk* og *juridisk* i fremtiden.

På toppen af Bjerget på Asiatisk Plads i København mener man at man skal fastholde den *hidtidige* Folkeret og betragte Kosóva-aktionen som en slags *undtagelse* og *sikkerhedsventil*.

* Et ganske andet, men dog parallelt, spørgsmål drejer sig - som nævnt - om, hvor vidt den konkrete aktion var *effektiv* - om den nåede sine mål, det vil sige uanset om aktionen var berettiget eller ej?

Robert Jackson er inde på at man i NATO *ikke* havde en klar forståelse af hvor farlig (og måske uberegnelig) en krig kan være, en tanke som svarer til en tese som Erling Bjøl har fremsat i sine værker om krig og fred.

Jackson's hypotese har givetvis en del for sig, men man bør hæfte sig ved at man - uhyrlighederne og de frygtelige overgreb til trods - var temmelig tilbageholdende fra både Serbisk og Vestlig side.

Krigen *kunne* have eskaleret, men gjorde det ikke: Præsident Miloševic holdt sig inden for bestemte *rammer*, *inden for ringen* - så at sige; og Amerikanerne med flere satte - trods Britiske ønsker herom - *ikke* en landkrig i gang, som med stor sandsynlighed ville være endt i en katastrofe.

Der er nok temmelig mange (også blandt dem der finder at en militær intervention var både berettiget og nødvendig), der har konkluderet at aktionen *ikke* nåede sine mål - i det mindste indtil nu, hvor Miloševic er blevet væltet som Forbundspræsident:

Motiverne ... og resultaterne [ultimo 2001]

Aktør	Hvad stræbte aktøren efter?	Hvad er opnået?
USA med flere	De etniske overgreb fra Serbernes side skulle bringes til ophør.	Under aktionen blev overgrebene voldsomt forøget. Efter aktionen er <i>billedet vendt om</i> , mange Serbere er flygtet og de tilbageværende blev i mange tilfælde udsat for overgreb fra Albansk side.
USA med flere	Kosóva skulle være et <i>multietnisk samfund</i> .	Dette mål er <i>ikke</i> nået og kan formentlig ikke nås i overskuelig tid. Tværtimod er der sket en reel opdeling af Kosóva i Albanske og i Serbiske dele. Mange Serbere er flygtet og har endnu ikke kunnet vende tilbage.
Kosóva Albanerne	Selvstændighed Det var angiveligt <i>ikke</i> hensigten fra hverken USA's, Europas eller Ruslands side at give Albanerne selvstændighed, men man ville sikre dem en vidtgående form for autonomi. I slutningen af Oktober 2000 blev det antydnet at man fra Amerikansk side var ved at overveje egentlig selvstændighed, men disse antydninger er ikke bekræftet - og desuden afvises de fra Serbisk, Russisk og formentlig også Europæisk side.	Der er ikke ændret formelt ved Kosóva's statsretlige forhold, men i praksis er der sket en opdeling. Der har været afholdt valg til Parlamentet, og der er derefter (efter en del tovtækkeri) valgt Præsident og Regering. Det Serbiske mindretal er repræsenteret, men samarbejdet mellem Albanerne og Serberne kan langt fra siges at være »lykkeligt«. Fra Serbisk side kritiseres det at man ikke er kommet længere med hensyn til en Serbisk tilbagevenden.
Præsident Milošević med flere	<i>Stabilisering</i> og undertrykkelse af <i>Terroristerne</i> , muligvis i det lange løb en opdeling af Kosóva i en Serbisk og i en Albansk del.	Milošević tabte krigen (og sidenhen også magten), flertallet af Serberne i Kosóva er blevet forjaget, men Kosóva er i praksis blevet opdelt.
Præsident Milošević med flere	Når det ikke kunne være anderledes, måtte man acceptere at <i>man</i> indsatte <i>Internationale tropper</i> , men det måtte være i FN- og ikke i NATO- regi.	Tropperne har et FN- mandat, som der i det store og hele er accept af (omend der fra Russisk og Serbisk side fremføres stærk kritik af implementeringen - således især den manglende sikkerhed for de etniske mindretal).

Uenigheden i NATO

Det fremgår af artiklerne at der var temmelig stor uenighed mellem NATO-Aktørerne.

USA ønskede at der blev inter文neret militært (men fra stor højde), mens England offentligt talte for at der blev brugt landtropper. Italien og Grækerne brød sig derimod temmelig lidt om aktionen, men fandt sig i den - og Tyskerne søgte (sammen med Italienerne) på et tidligt tidspunkt at få genoptaget *forhandlingerne*, blandt andet med bistand af Russerne.

Man kan måske sige at præsident Miloševic med flere misforstod situationen i Rambouillet, undervurderede styrken i det Amerikanske konfrontationsstandpunkt og derfor spillede sine kort elendigt, men allerede i Rambouillet var det *for sent*, allerede dér var en militær løsning på det nærmeste blevet uundgåelig. Jævnfør i øvrigt s. 35 ovenfor.

Skulle man have undgået det tragiske forløb i 1999, måtte aktørerne på et tidligere tidspunkt have været dybere i analysen og skaffet sig en bedre forståelse af situationen og de andre aktører.

Fra Dansk side støttede man - så vidt det fremgår af de officielle udtalelser og af debatten i Folketinget - NATO-aktionen, men samtidig har man udtrykt visse forhåbninger om at man kan udvirke en ændret praksis i *Sikkerhedsrådet*.

For at undgå dét man kalder en *blokade* af Rådet, har man i lighed med Tyskland foreslået at Stormagterne officielt skal *begrunde* hvorfor de eventuelt vil nedlægge veto mod en intervention, men for at begrundelsen kan *accepteres* skal den bestå i en henvisning til at det pågældende lands *egne* interesser er blevet krænket.

USA var uden tvivl *drivende* med hensyn til at få gennemført en militær løsning, fordi man *tror* på dén form for konflikt-management²³⁸⁾ og - formentlig - ud fra en positiv forventning om at man efterfølgende kunne komme overens med Kosóva Albanerne om et *multietnisk koncept*, for man havde opdaget at man *kunne* tale fornuft med UÇK, ikke mindst med Hashim Thaçi; men kunne man ikke komme overens med dem - ville man være parat til at *insistere* med passende midler.

Hér har Amerikanerne (*muligvis*) forregnet sig, for uanset hvad der er blevet *sagt* fra Albansk side om at man går ind for idéen om et *multietnisk samfund*, må man konstatere at virkeligheden er blevet ganske anderledes. Enten har de politiske Ledere ikke haft *kontrol* med begivenhederne, eller også ønskede de ikke - for alvor - at *realisere et multietnisk koncept* ... eller begge dele.

Hvem væltede Miloševic?

Hensigten med at udgive et tidsskrift som »*Politica*« kan - blandt andet i betragtning af produktionstiden - ikke så godt være at påvirke de aktuelle begivenheder, men at danne grundlag for en efterfølgende eftertænkning, dels blandt Politologer (og i øvrigt i den professionelle debat), dels blandt politikere -og at udgøre en art *mellemstation* indtil der kan udarbejdes grundigt funderede analyser. Denne hensigt lever det foreliggende nummer fint op til.

De mere grundigt funderede analyser der vil blive udarbejdet i de kommende år - og som vil indeholde materiale om dé overvejelser man gjorde sig blandt de forskellige aktører - vil formentlig vise, at NATO-aktionen på den ene side var med til at underminere Miloševic-styret, men at det næppe var aktionen i sig selv der førte til dette resultat, derimod at Serberne *i stigende grad* indså at de måtte *forene sig* og gøre op med et styre, som førte dem længere og længere ud i isolationen og i den økonomiske, sociale og politiske deroute.

Opgøret var imidlertid næppe lykkedes allerede i år 2000, hvis ikke Miloševic som følge af en art fejlkalkulation selv havde skabt muligheden for at foretage opgøret, for som bekendt udskrev han valg et års tid før det var formelt *nødvendigt*.

238) Her tænkes specielt på Clinton-administrationen.

Kosóva-konfliktens årsager

Det er indlysende hvorfor et tidsskrift må samle sig om et *enkelt* hovedtema, men det er svært, for ikke at sige umuligt, at diskutere NATO-interventionen uden at man går lidt dybere i konfliktens årsager. Noget *kan* man dog finde i »*Politica*« (blandt andet i den Canadiske artikel), men man kunne med fordel have suppleret med en artikel om dette emne - eller måske have undværet én af dem der *er* trykt (for trods alt er der nogen overlapning ²³⁹).

Konflikten i Kosóva har dybe rødder og mange aspekter, og forklaringen på de dybe uoverensstemmelser mellem Serberne og Albanerne har derfor heller ingen enkel forklaring. Tilsvarende må et realistisk forsøg på en konfliktløsning være af kompleks natur, og man må nødvendigvis både *se tilbage* og *fremad*.

Man må *se tilbage* og erkende at der i lange perioder har været tale om en voldsom undertrykkelse af Albanerne, ikke mindst i dén periode hvor Aleksandar Rankovic var ved roret i Serbien (se eventuelt billede af Rankovic på s. 323).

Desuden må man erkende at der efter at Albanerne havde opnået autonomi i midten af 1970'erne var tale om en tilsidesættelse af Serberne i Kosóva.

Og endelig må man erkende at der i perioden efter Milošević' magtovertagelse igen var tale om en voldsom Serbisk undertrykkelse af Albanerne og om brug af metoder som ikke løste konflikten, men gjorde den stærkere og stærkere og mere og mere *umulig*.

Dét man kan lære er dét banale at etnisk undertrykkelse den ene eller den anden vej vil få konflikterne til at leve videre, og at man ikke kan nå til nogen holdbar afslutning førend man har sikret sig at de etniske parter ikke længere *kan* undertrykke hinanden.

Forsøg på at etablere *multietniske løsninger* er i betragtning af konfliktens aktuelle dybde dømt til at mislykkes i Kosóva, og det forekommer desuden hverken ønskeligt eller realistisk at etablere *multietnicitet* der hviler på en stor International tilstedeværelse. Dé kræfter der er nødvendige til dét kan bruges meget bedre andetsteds i verden.

Det er overordentlig trist at det er kommet dertil at man må opgive *multietniciteten*, men man er nødt til at erkende det.

Ligesom Jan Bo Hansen ²⁴⁰ er jeg derfor nået til dén konklusion at man må acceptere dén opdeling i en Serbisk og i en Albansk del der *er* sket, at man - i det højeste - kan *modificere* den og at man må stræbe efter at skabe grundlaget for en positiv sameksistens mellem den Serbiske del og den Albanske del - og mellem dem og resten af Balkan.

Man må også erkende at det Kosóva Albanske samfund var et relativt tilbagestående samfund i socio-økonomisk henseende, og at man aldrig fra hverken Serbisk eller Albansk side havde fundet løsninger der for alvor kunne bringe samfundet videre og på niveau med udviklingen i Vesteuropa. Tværtimod førte den socio-økonomiske udvikling fra 1970'erne og frem til øget frustration og utilfredshed.

Dét man bør lære er at der skal etableres et nyt socio-økonomisk grundlag - hvad der vil være *særdeles* vanskeligt, ikke mindst fordi en væsentlig del af de materielle ressourcer i Kosóva ikke befinder sig i den store Albanske del, men i den mindre Serbiske.

Endelig må man satse noget mere på at opbygge en lokal ansvarlighed, hvad der også er svært - for der er en lang tradition for at *melde sig ud*, når man ikke kan nå sine mål gennem forhandling; det gælder både i den nyere historie i Kosóva og i Albanien.

Som flere iagttagere har været inde på - således advokat Thorkild Høyer der med udgangspunkt i Prishtina arbejdede med nødhjælpsopgaver fra 1999 og frem til sommeren i år, og

239) Her skulle jeg måske lade være at *kaste med sten*, for ...

240) I »weekendavisen« 001103.

socialantropologen Steven Sampson²⁴¹⁾ der arbejder med demokratiseringsprojekter - har den hidtidige Internationale indsats i mange tilfælde *afmonteret* den Kosóva Albanske ansvarlighed i stedet for at styrke den og motivere den.

Hvad *har* man tænkt om årsagerne?

Jeg betvivler ikke at man i de forskellige Udenrigsministerier med videre har tænkt grundigt over konfliktens årsager og over hvordan man på længere sigt kunne *komme videre*; som allerede nævnt har man ikke tænkt helt det samme i USA og i de forskellige Europæiske lande.

Amerikanerne har - med Madeleine Albright og Richard Holbrooke som nogle af de mest centrale aktører - interesseret sig aktivt for at løse problemerne vedrørende Kosóva og haft indgående drøftelser med Hashim Thaçi, Veton Surroi med flere (og nok i mindre grad - om overhovedet - med Dr Rugóva), men formentlig har det primære mål ikke været at løse problemerne i Kosóva, men at få hidført et *paradigmeskifte* i Serbien. Man *ville* have præsident Miloševic væk fordi man anså ham for at være en fundamental stopklods for en generel økonomisk og politisk udvikling på Balkan. Hér mente man (formoder jeg) at en *militær* indsats i Kosóva kunne bidrage til en underminering af Miloševic og til et Serbisk opgør med ham.

Måske regnede man rigtigt (selv om opgøret tog en del længere tid end man *sagde* at man havde forventet, og selv om det kunne have taget endnu længere tid), måske regnede man forkert - det vil sige på dét grundlag man tænkte ud fra.

Måske skulle man (som nævnt) have tænkt ud fra et helt andet og mere forhandlingsorienteret grundlag, som byggede på en bedre forståelse af de Serbiske (og Albanske) realiteter. Mette Skak antyder i sin indledning at denne opfattelse er naiv, og at man var *nødt* til at gennemføre en militær *løsning*, selv om militære løsninger meget ofte er ineffektive, når det er *Demokratiske* mål man ønsker at fremme.

Måske - men jeg tror ikke desto mindre at man kunne være nået *langt* videre ved at *overhale* eller *overvælde* præsident Miloševic gennem et bredtspektret økonomisk, kulturelt og politisk samarbejde med forskellige kræfter i det Serbiske samfund end ved at følge konfrontationskursen og ved - i en vis forstand - at acceptere de spilleregler præsident Miloševic etablerede.

Miloševic har et overordentligt stort ansvar for hvad der er sket og for hvordan konflikten har udviklet sig, men det fritager ikke de Vestlige magter for deres store del af ansvaret ved at tage konfrontationer op som man med behændighed kunne have undgået. Lidt *frisk* sagt kan man måske sige at jo hurtigere omvæltningerne sker i Serbien, desto mere sandsynligt er det at en sådan *anden* fremgangsmåde havde været realistisk.

Man kan håbe på at omvæltningerne i Serbien i dette efterår [2000] vil fortsætte i en fundamental omstilling af det Serbiske samfund og i en integration i det Europæiske samvirke, og *muligvis* kan dette også danne udgangspunkt for en mere realistisk løsning af problemerne vedrørende Kosóva.

Uanset hvad der nu måtte ske i de kommende år, er man fra alle sider *nødt* til at bruge forhandlingens metode, hvad der naturligvis er positivt. Måske kan man (forsigtigt) vove den hypotese at den store opslutning som Dr Rugóva opnåede ved lokalvalget 001028 [og ved parlamentsvalget i 2001] også må forstås som en tilkendegivelse fra den *menige* Albaner om at man ønsker en fredelig løsning på problemerne, skønt man *insisterer* på selvstændighed.

Hvad enten man i den kommende tid vil vælge den ene eller den anden *overordnede* løsning på Kosóva's statsretlige tilknytningsforhold, ligger det meget nær at konkludere at Kosóva fortsat vil være opdelt i en Serbisk og i en Albansk del, og at *den multietniske løsning* vil fortone sig i det fjerne. Ingen *kan* - hvad enten de vil eller ej - *realisere en multietnisk løsning*. Tænk, hvis man havde indsét det fra begyndelsen af - både i Serbien, i Kosóva og i det Internationale samfund. Tænk, hvis det havde været dét man var gået efter?

241) Jævnfør hans artikel fra '99: »Civil society, NGO's and the case of Kosova civil society, NGO's and the case of Kosova« - som kan (kunne) findes via: <http://www.adi.org.mk/sector1.html>

Hugo Grotius [Huig de Groot]

Hugo Grotius på en husmur i Rostock. Fotograferet af AMR.

Hugo Grotius [på Hollandsk: Huig de Groot] regnes for en af Folkerettens grundlæggere. Han var født i Delft i Holland i 1583 - og døde i Rostock august 1645; »billedet« hænger på en husmur sammesteds.

Grotius var en tid borgmester og generaladvokat i Nederlandene. Grotius siges at være et religiøst tolerant menneske. Han tilhørte Arminianerpartiet - som anfægtede den Calvinistiske prædestinationslære der havde stærke tilhængere i Nederlandene. De stærke religiøse og politiske uoverensstemmelser førte til at Grotius måtte flygte.

Først levede han i Frankrig på en kongelig understøttelse, men den blev efter nogle år inddraget af Richelieu. Senere kom han i svensk statstjeneste - blandt andet som gesandt i Paris.

I 1645 agtede han sig tilbage til Nederlandene som havde ophævet en livstidsdom han i sin tid var flygtet fra; undervejs døde han imidlertid i Rostock 62 år gammel - et par dage efter at dét skib han havde været passager på grundstødte.

Grotius søgte at formulere en Folkeret, der skulle hvile på bredere principper end Kristendommens - den skulle hvile på en evig eller fundamental »Naturret«.

Grotius nærede en forestilling om at Staten var udsprunget af frie menneskers sammenslutning, af en slags Samfundspagt - en forestilling som dog næppe har historisk grundlag.

Hans juridiske hovedværker er »*Mare Liberum*« (Om Havenes Frihed, 1609) der formulerer princippet om at alle nationer har ret til at færdes frit på havet - og »*De jure belli et pacis*« (Om Krigens og Fredens Ret, 1625). Begge værker har haft overordentlig stor betydning for udviklingen af International Ret, således hviler den aktuelle havretskonvention på princippet om havenes frihed.

Foruden juridiske bøger skrev Grotius teologiske og historiske værker - og han var også udgiver af værker fra Antikken.

Nyttige internet-sider (på Engelsk):

Biografi:

<http://www.orst.edu/instruct/phl302/philosophers/grotius.html>

Om Havenes Frihed:

<http://www.socsci.mcmaster.ca/~econ/uqcm/3ll3/grotius/Seas.pdf>

Om Krigens og Fredens Ret:

<http://www.geocities.com/Athens/Thebes/8098/book1final.htm>

<http://www.geocities.com/Athens/Thebes/8098/book2final.htm>

<http://www.geocities.com/Athens/Thebes/8098/book3final.htm>

Selvstændighed og International Orden [Rasmus Abildgaard Kristensen]

Om Rasmus Abildgaard Kristensen's artikel: »Minoriteters krav om selvbestemmelse og det internationale samfund« i »politica« 33. årgang, nr. 3, 2001. Nummeret handler i øvrigt om »Rusland før og efter Putins magtovertagelse«. Tidsskriftet er redigeret af Mette Skak med flere. Enkeltnummer kr. 100, abonnement for hele årgangen: studenter: 210,00; »normale«: 295,00 og institutioner: 395,00. Henvendelse til tidsskriftet kan ske på politica@ps.au.dk

Rasmus Abildgaard Kristensen er stud.scient.pol. og har en BA i historie; desuden har han i en periode været praktikant ved den Danske OSCE delegation i Wien.

Fokus

Fokus er på et centralt element i Kosóva Albanernes kamp for at få selvstændighed. Artiklen handler om hvordan Albanernes forståelse var af »Det Internationale Samfund«, hvordan de agerede ud fra denne forståelse - og hvordan deres ageren virkede tilbage på »Det Internationale Samfund«.

Rasmus Abildgaard Kristensen vil ikke kun beskrive og analysere hvad der er sket, han vil også se om han kan bidrage med et stykke teori i tilknytning til den såkaldt Engelske skole, der er stærkt inspireret af Hugo Grotius.

Emnet er vigtigt - og hensigten fortjener påskønnelse.

Der er mange gode iagttagelser i artiklen, og Rasmus Abildgaard Kristensen er givetvis inde på noget af det rigtige, når han mener at den væbnede kamp kom »på dagsordenen«, fordi de Vestlige Ledere ikke - tidligt nok - var interesserede i at få gennemført en holdbar forhandlingsmæssig løsning på modsætningerne i og om Kosóva.

Én af de vigtigste grunde til dette var at man mente at de øvrige problemer i Eks-Jugoslavien var »tungere«, og at dé derfor måtte tackles først.

Havde man insisteret på at »tage Kosóva med i Dayton« måtte man formode at Serberne, ikke mindst præsident Milošević, ville være steget af. Milošević blev ikke opfattet som en »Good Guy«, men som én det var nødvendigt - eller hensigtsmæssigt - at komme overens med for at kunne løse problemerne i Bosnien.

Den Vestlige politik skabte imidlertid - og forståeligt nok - store frustrationer blandt Kosóva Albanerne. Rugóva med flere følte sig »droppet« - og de mere militante kræfter fik mere vind i sejlene og kunne efterhånden »sætte sig på den Albanske strategi«, men dette betyder dog næppe - som der står s. 201 - at den »kosovoalbanske befolkning havde tabt tilliden til Rugóva, hvis politik ikke skabte resultater«. Dette indikeres af at Albanerne efterfølgende - det vil sige efter successen med den væbnede kamp og dennes »forlængelse«: den militære intervention - alligevel har foretrukket »Rugóva« frem for »Thaçi«. At dette er tilfældet fremgår tydeligt af resultaterne af lokalvalgene i 2000 og af »Parlaments«-valget i 2001 ²⁴².

Hvis man for alvor ville undersøge »forståelses«-emnet, måtte man identificere de vigtigste aktører og analysere deres praksis rimeligt grundigt. Man burde fremskaffe forskelligt materiale om aktørerne og deres selvforståelse - og man måtte (om muligt) tale med disse aktører for at få dem til at beskrive problemstillingen og for at diskutere forskellige »ting« med dem. Nu er der ikke tale om en disputats, så det vil ikke være »i niveau« at rulle alt skytset på banen - men et par bemærkninger bør der gøres, siden artiklen er blevet trykt:

Kritiske bemærkninger

(1) Rasmus Abildgaard Kristensen er som antydnet ikke tilstrækkelig præcis, når han beskriver den Albanske side - og han har tydeligvis ikke talt med nogle af de Albanske Ledere. Han

242) »Parlament« er i gåseøjne, da man officielt taler om en »Assembly«, ikke om et Parlament.

skriver s. 198: »Troen på egne rettigheder gjorde, at kosovoalbanerne fra årsskiftet 1991/1992 anlagde en international strategi, der skulle få omverdenen til at støtte Kosovos selvstændighed«.

Det er rigtigt at der på dét tidspunkt var bred tilslutning til en sådan strategi - både på det politiske niveau og sikkert også i store dele af befolkningen. Men det er karakteristisk for Kosóva Albanerne (som for mange andre folk) at der er flere politiske »retninger« - hvortil kommer at det klanmæssige og det geografiske aspekt har en vis betydning, for disse klaner og grupper fastholder mange af de »traditionelle« bindinger i det sociale og politiske liv og skaber dermed en vis permanens.

Rasmus Abildgaard Kristensen véd udmærket at der var - og er - flere opfattelser og retninger, for han fortæller ikke alene om Ibrahim Rugóva, men også om Adem Demaçi der i perioder har haft stor ideologisk og strategisk indflydelse - og (men ikke særlig omfattende) om UÇK'erne.

Når han derfor skriver at i »*overgangsfasen fulgte kosovoalbanerne [...] to parallelle strategier*« (s. 201) er det meget rigtigt, for måske var det sådan at nogle fulgte den ene, andre den anden strategi?

Men han er ikke »god« til at forklare, hvor de forskellige »retninger« kommer fra, hvordan de er funderet i samfundet, hvem der »bærer« dem, hvordan »bærerne« er blevet inspireret af den historiske tradition, af ophold på udenlandske universiteter, af relationerne til Albanere i *Diasporaen*, og af drøftelser med vestlige og andre politikere - hvoriblandt den tidligere Amerikanske Ambassadør Morton Abramowitz som rådgav Albanerne i Rambouillet.

Blandt andet derfor synes jeg at hans analyse og hans teoretiske konklusioner er for luftigt funderede. (Rent bortset fra at man ikke »uden videre« bør drage generelle teoretiske konklusioner af ét eksempel).

(2) Rasmus Abildgaard Kristensen skriver - hvad der er helt korrekt - at »*Kosovoalbanernes krav om selvbestemmelse [ikke opstod] som en konsekvens af de internationale normer. Derimod var normerne bestemmende for selve konfliktens forløb*« (s. 203) - ... hvor jeg går ud fra at »bestemmende« betyder »med-bestemmende«.

I samme afsnit berører Rasmus Abildgaard Kristensen noget som jeg tror er centralt: »[...] *det interessante er ikke, at det kom til vold, men at det skete så sent. Gængse teorier kan kun vanskeligt forklare, hvorfor kosovoalbanerne så længe fulgte en fredelig strategi for pludselig at ændre den. De traditionelle teorier må snarere betragtes som bagvedliggende forudsætninger. Kosovo-konfliktens dynamik var bestemt af forholdet mellem kosovoalbanerne og det internationale samfund*« (s. 203).

Det er en »central«, men alligevel ikke helt god formulering:

(a) Der har lige siden Serberne erobrede Kosóva (i forbindelse med Balkan-krigene og 1° Verdenskrig) - og i virkeligheden også længe før - været stærke modsætninger mellem Serberne og Albanerne i Kosóva. Modsætningerne skyldes ikke kun »nationalisme«, men udspringer af forskellige former for politisk og social undertrykkelse og er kommet til udtryk i voldsomme protester og ved flere lejligheder i *væbnet* kamp mod undertrykkelsen.

Når modsætningerne er så stærke hviler det på at der er store etniske og kulturelle forskelle - og ikke mindst på at aktørerne har dannet sig en meget forskellig opfattelse af det historiske forløb.

(b) Det er uklart hvad der menes med at »*traditionelle teorier danner bagvedliggende forudsætninger*«. Teorier kan »eksistere« (eller *anvendes*) på to ret forskellige måder - enten i studerekammeret eller også som »politisk forståelse« - og de kan danne forudsætninger eller udgangspunkt i begge henseender, som imidlertid er af meget forskellig art.

Hvad mener mon Rasmus Abildgaard Kristensen - og hvad vil han bruge sin »formodning« til?

(c) Den særlige karakter af den væbnede kamp, som UÇK iværksatte hen over midten af 1990'erne, var - og det har Rasmus Abildgaard Kristensen ret i - meget bestemt af hvordan det internationale samfund reagerede. Men den opstod - som allerede antydet - ikke af *ingenting*, men derimod af de særlige historiske og kulturelle forudsætninger; akkurat som de væbnede

modsætninger i Nordirland, i Baskerlandet og mellem Israellerne og Palæstinenserne heller ikke er opstået pludseligt, men på grund af lang tids modsætninger - på grund af at man ikke har kunnet udvikle holdbare forhandlingsmæssige løsninger og i konsekvens af den måde man har forsøgt (eller *ikke* har forsøgt) at løse problemerne fra det Internationale Samfunds side.

Rasmus Abildgaard Kristensen skriver på samme side (s. 203) at konfliktforskeren Bjørn Møller *ikke* har ret »når han skriver, at »hele Kosovo-konflikten udviklede sig [...] i fuld overensstemmelse med, hvad man i øvrigt ved om etniske konflikter««.

Nu er udtrykket »fuld overensstemmelse« temmelig vidtgående, men efter min opfattelse var det (med de historiske forhold og de forskellige »etniske lærestykker« *in mente*) ikke så overraskende at man havde en væbnet modstand i beredskab, og at man »pludselig« skiftede strategi. Tværtimod passede reaktionsmønstrene - blandt Serberne og Albanerne - meget godt til hvad man kunne forvente.

Måske - og desværre - er der ikke noget i denne sag der er *virkelig* overraskende, slet ikke på den Kosóva Albanske side - men hvad der alligevel bør give anledning til alvorlig diskussion er den Vestlige strategi - og skiftet i dén - for den Vestlige strategi og så videre er temmelig problematisk, fordi den - samtidig med at den påberåbte sig hensynet til elementære menneskerettigheder - var i klar modstrid med International Ret. En sådan modstrid kan og bør man ikke »skrive sig ud af« - hvad jeg i øvrigt gætter på at Rasmus Abildgaard Kristensen er enig i.

Sproglige uskarpheder

Der er for mange »uskarpe« formuleringer, for eksempel: »Omkring årsskiftet måtte OSCE-observatørerne konstatere, at våbenhvilen var ved at bryde sammen« (s. 202) og »Vesten genoptog forhandlingerne med Serbien, som dog afviste ethvert forsøg på kompromis, hvorfor NATO måtte indlede sin luftkrig fra slutningen af marts« (s. 203). Sådan kan man ikke skrive som Objektiv lagttager eller som Forsker, men muligvis som aktør; det er »**måtte** konstatere« og »**måtte** indlede« jeg er ude efter.

En masterplan?

På side 202 skriver Rasmus Abildgaard Kristensen at den formodede massakre i Raçak »fik Vesten til at gennemtvinge en fredskonference i Rambouillet fra starten af februar«.

Måske har han ret, men jeg tvivler.

Fredskonferencen må have været på tegnebrættet gennem *nogen* tid, spørgsmålet var kun (formoder jeg), *hvornår* den skulle være - og hvad der skulle være *anledningen* til den.

Jeg *tror* man i Washington (formentlig i samarbejde med London) havde lagt en »*masterplan*« i 2' halvår af 1998: Man besluttede sig da for at gennemføre en militær intervention - selv sagt fordi man fandt en sådan nødvendig - men kun hvis det på den ene side kunne lykkes at presse Albanerne til at underskrive en fredsaftale og tilslutte sig at der blev etableret et multietnisk og demokratisk samfund - og hvis det på den anden side kunne konstateres at præsident Milošević med flere ikke ville underskrive samme aftale.

Når Rasmus Abildgaard Kristensen i artiklens slutning (s. 206) skriver at »*Det internationale samfund [kun bør] støtte et krav om selvbestemmelse, hvis den pågældende minoritet respekterer de internationale normer*« forekommer det rimeligt, men i det konkrete tilfælde havde Amerikanerne (så vidt vides) forsøgt at gardere sig. UÇK's Ledelse var imidlertid enten ikke stærk nok - eller også manglede den tilstrækkelig vilje til at leve op til dén »forståelse« man havde om at der skulle etableres et multietnisk samfund.

Der er talt meget om hvorfor Milošević ikke skrev under på aftalen, når han ikke opnåede så meget mere i forbindelse med krigsafslutningen. Der er formentlig to grunde: For det første blev konflikten - med fredsaftalen - bragt tilbage til FN, hvorved Milošević opnåede at man igen måtte

respektere hensynet til Serbiens suverænitet - og for det andet havde han indset at han ikke ville få den hjælp som han havde håbet på fra Russisk side.

Milošević (med flere) bar uden tvivl en betydelig del af ansvaret for at udviklingen gik i dén skæve retning den gik - og at det kom til en militær afgørelse - men Vestmagterne gjorde på deres side langt fra hvad de kunne for at man kunne nå til en rimelig og holdbar forhandlingsmæssig løsning.

Man må håbe på at Kosóva i de kommende år vil blive et tolerant og demokratisk samfund - men selv om der er taget mange positive initiativer og selv om udviklingen i Serbien synes at være langt mere gunstig nu end under Milošević, så er der desværre også sket mange ting der trækker den anden vej - ikke mindst at mange Serbere er flygtet og vil have svært ved at kunne vende tilbage.

Afslutning

Rasmus Abildgaard Kristensen mener (s. 192) at *»det afgørende er den konkrete sammenhæng mellem de internationale normer og adfærden hos grupper, der søger selvbestemmelse«*.

Dén betragtning forekommer at være rimelig nok i sit sigte, omend nok for vidtgående når den taler om **det** afgørende og vel også en anelse upræcis når den sætter »normer« op over for »grupper«.

De politiske modsætninger har altid en konkret (og aktuel) karakter, selv om de i det grundlæggende er strukturelt bestemt. De forskellige aktører spiller med og mod hinanden, men med meget forskellig succes. Succesfulde aktører har (ofte) »læst« de andre korrekt - og udnyttet denne »læsning« til egen fordel, hvad der ikke betyder at *alle* der »læser« korrekt også vil få succes.

I det konkrete tilfælde blev det Internationale Samfund »tegnet af« USA, som kunne sætte den overordnede dagsorden og fastsætte både hvilke mål der skulle tilgodeses - og hvilken strategi der skulle anvendes.

Engang i 1998 skiftede man strategi - på den ene side opgav man Milošević, på den anden side mente man at man kunne komme både hurtigere og længere i retning af et multietnisk samfund, hvis man støttede UÇK.

De Vesteuropæiske lande spillede med, men »drejede« dog dagsordenen, hvorimod Rusland, Kina med flere ikke havde nogen virkelig indflydelse på den overordnede dagsorden.

Den Serbiske Ledelse havde store vanskeligheder. Dels var der stærke indre uoverensstemmelser, dels havde man betydelige økonomiske problemer, dels kunne man ikke i det lange løb sætte noget op imod den Vestlige Verdens strategi - blandt andet fordi det viste sig at Rusland hverken kunne eller ville støtte den Serbiske strategi.

Albanerne var stærkt uenige indbyrdes, men man var enige om at man ville have fuldstændig uafhængighed. Den væbnede kamps strategi var blevet anlagt af et mindretal - og der var *ingen* sikkerhed for at man ville kunne nå det ønskede resultat, førend det havde vist sig at USA (med flere) både tog afstand fra dén hårdhændede måde den Serbiske Ledelse tacklede konflikten på - og besluttede sig for at intervenere militært.

Rugóva-fløjen (som muligvis var den mest talrige under hele forløbet) ønskede - helt frem til Rambouillet - en forhandlingsløsning, hvorimod UÇK-fløjen mente at man måtte udnytte det Amerikanske strategiskifte og fastholde den væbnede kamps strategi. Samtidig var man dog - som en del af »prisen« - indstillet på at tilslutte sig oplægget til freds aftalen i Rambouillet, skønt freds aftalen ikke lovede formel selvstændighed, men »kun« vidtgående autonomi.

Selv om UÇK-fløjen i det store og hele har tabt kampen om de Albanske vælgere, ændrer det ikke ved at den Albanske Guerillabevægelse har haft stor succes (og givetvis har givet inspiration til Guerillabevægelserne i Øst Kosóva og i Makedonien), men det fik den væsentligst fordi Amerikanerne skiftede strategi i 1998.

Det *altafgørende* er - som Rasmus Abildgaard Kristensen skriver sidst i sin artikel - »*at det internationale samfund drager den rigtige lære*«. Det er jeg ganske enig i, for selv om jeg har stor sympati for det Kosóva Albanske ønske om selvstændighed - så er jeg fortsat meget skeptisk ved dén måde man fra Vestlig side søgte at løse konflikten.

SIKKERHEDSARKITEKTUR²⁴³⁾

Efter Kosóva [Vibeke Sperling m.fl.]

Om Vibeke Sperling, Ole Wæver, Jørgen Dragsdahl, Anders Andersen, Søren Keldorff og Søren Riishøj: »*Efter Kosovo. Om Europas fremtidige sikkerhedsarkitektur*«. *nyt europa*, København 1999, 111 s., 111 s., 88 kr. og kan bestilles gennem enten *nyt europas* sekretariat (3336 9696) eller nyteuropa@nyteuropa.dk - eller købes hos et mindre udvalg af boghandlere i København.

»*Efter Kosovo*« er en meget spændende og en meget nødvendig bog. Dens formål er at gennemtænke det påtrængende og vanskelige spørgsmål om hvad der er de *mest* fornuftige konklusioner man kan drage af konflikten i Kosóva.

På mange måder ligner »*Efter Kosovo*« de rapporter som udgives af den meget renommerede *ICG - International Crisis Group* som blandt andet arbejder med Balkan-problemer: Først en analyse og en række grundige overvejelser, så anbefalinger til de politiske beslutningstagere, - og det er ikke den værste tradition at lægge sig op ad.

Der er hist og her nogle henvisninger i teksten, men de er ikke voldsomt præcise - og der er hverken noter, litteraturhenvisninger eller links. Det samme gælder illustrationer: Der er ingen. I betragtning af hvad der er bogens ærinde er det måske heller ikke så nødvendigt med hverken noter eller billeder? - Der er ikke tale om videnskab, men heller ikke om letfærdighed, derimod om meget seriøs politik - og derfor er bogen en »stram« sag i *gråt* omslag.

Det kollektive svigt. Misforståelserne

Forfatterne er dybt bekymrede over dén måde NATO greb Kosóva-konflikten an. Man har næsten gjort alle de fejl man *kunne* gøre, men man har *vundet* - i det mindste i en militær betydning. På dén baggrund er det ikke nemt at komme til det *rigtige*.

For det første overhørte man faresignalerne. Det er rigtigt - som skrevet står - at *alle* iagttagere i årevis havde talt om at der kunne - eller endda *ville* - ske noget dramatisk i Kosóva, men den Vestlige Verdens ledere kunne ikke enes om hvad der burde gøres, og derfor gjorde man *ingenting*, indtil parterne: Serberne og UÇK - gik i clinch, og der *måtte* gøres noget.

Bogens forfattere taler - med stor ret - om *det bemærkelsesværdige kollektive svigt*, som blandt andet indebar at Ibrahim Rugóva's Gandhi-agtige linie røg på dørken og at der blev både behov for - og *basis* for - en militant politik og for guerillakrig.

For det andet gjorde man noget forkert da man endelig gjorde noget - man gav sig til at *true* præsident Miloševic fordi man antog at det ville være tilstrækkeligt at rasle med sablerne (men man blev selvfølgelig gennemskuet af Miloševic), og det var først i en noget senere fase at man var *parat* til at sætte magt bag truslerne.

Når Miloševic så ikke - på dette senere tidspunkt, engang i marts 1999, gav sig forholdsvis hurtigt, var det fordi han havde god grund til at tro at NATO-alliancen ikke kunne fuldføre *dét* man var gået i gang med. Man kan her formode at han kalkulerede med forhindringer af mere diplomatisk art (aktionen var ulovlig), men i høj grad at han kalkulerede med at der ville opstå så meget uro på NATO's bagsmæk at kampagnen ville kollapse.

243) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000301.

Milošević' fejltagelser

Milošević tog imidlertid fejl i begge henseender (lige som han tidligere havde taget fejl i Rambouillet), men han tog ikke fejl i at der trods alt var grænser for hvad NATO *kunne* gøre, og derfor sad han - på en måde - med den lange ende.

Milošević - og hans folk - udnyttede (hvad enten man bryder sig om det eller ej) med stor dygtighed de muligheder man havde for asymmetrisk krigsførelse ved at reagere på en energisk og »jordnær« måde - endda i et omfang der gik *langt ud* over hvad NATO sandsynligvis havde regnet med²⁴⁴).

Men selv om Milošević handlede asymmetrisk var det karakteristisk at han (hans militær og hans paramilitære styrker) holdt sig helt »inden for ringen« *geografisk* set - ikke humanitært set, for dér overskred han i betydelig grad de almindelige Europæiske forestillinger om hvad der er acceptabelt i en konflikt.

»Operation Hesteko«

Den såkaldte »Operation Hesteko« er en meget vanskelig sag. Det er åbenlyst at Serberne handlede *som om* de fulgte en sådan plan, men den blev på den anden side først iværksat *efter* at bombningerne var begyndt - og man må ønske at der ved lejlighed bliver forsket i *hvad* NATO vidste på forhånd om denne såkaldte plan og i *hvordan* den blev fortolket²⁴⁵).

Operationen bliver ikke diskuteret i »Efter Kosovo« (for emnet ligger i en anden retning), men man taler om at Milošević *besvarede* bombningerne med etnisk udrensning - formentlig blandt andet for at skabe et skjold som kunne beskytte Serberne.

Det primære formål med Operationen²⁴⁶) var dog næppe at skabe dette »skjold«, men at destabilisere Kosóva, at rive underlaget væk under UÇK, at ydmyge NATO - men også at bringe sig i en bedre forhandlingsposition end i Rambouillet. Sammenlagt er det nok mest sandsynligt at Operationen var et »svar« og ikke noget man ville gennemføre »under alle omstændigheder«.

I betragtning af at Milošević tabte den militære konfrontation var *svaret* uklogt - men tænk hvis NATO havde måttet give op undervejs? Det sidste skal også nævnes fordi man ikke kan være sikker på at man vil kunne »tackle« en anden genstridig politisk leder, sådan som man fik »tacklet« Milošević.

For det første er det langt fra sikkert at en anden genstridig leder vil tænke som Milošević gør, for det andet indebar en aktion som den omhandlede en meget stor sikkerhedsrisiko. Alt i alt bør man være *overordentlig* varsom med at gå dén vej en anden gang.

Milošević' kalkyler

At Milošević holdt sig *inden for den geografiske ring* er overordentligt vigtigt i forbindelse med en analyse af Milošević som politisk »størrelse«: Han fulgte et ganske specielt spor, også når han iværksatte eller sanktionerede overgrebene på civilbefolkningen: Han holdt sig som nævnt inden for »eget« område - og hans svar på bombningerne forekom dertil at være gennemkalkuleret - selv om hans svar eventuelt blev givet ved hjælp af paramilitære som måske ikke altid var 100% disciplinerede. Der blev ikke forsøgt den mindste handling på *fremmed* område; ikke den mindste terroristaktivitet.

244) Jævnfør lidt nærmere i »Fra Kosovo til Kosóva«, 1. udgave, s. 172, 331-334.

245) Der har været diskussion om »Operation Hesteko« i den Tyske Forbundsdag i begyndelsen af april 2000. Så vidt de forskellige informationer kan »stykes sammen« kom oplysningen om *Hesteko* fra *Bulgarske efterretningskilder*. Der kendes ikke noget *skriftligt* materiale fra Serbiske myndigheder om planen. Oplysningerne kom til det Tyske Udenrigsministerium *efter* at NATO-aktionen var gået i gang - og blev herfra givet til Forsvarsministeriet.

246) Hvis den har været *planlagt* ... i ét eller andet omfang.

Der er ikke tvivl om at der har været *mange* tilfælde af overgreb på de etniske Albanere, og at disse overgreb er strafværdige, uanset om disse overgreb har været bestemt »fra oven« eller ej, men det er påfaldende hvor iscenesat den Serbiske politiske og militære aktivitet var under hele konflikten.

Hvad angår den politiske aktivitet kan man tænke på forslaget om våbenhvile i anledning af den Ortodokse Påske, på »trylleriene« med - og »løsladelsen« af - Dr Rugóva, på Jesse Jackson's besøg i Beograd og den efterfølgende frigivelse af de Amerikanske soldater.

Alt havde en funktion i Milošević' strategi; de forskellige »events« skulle vise at Milošević havde »kontrol over tingene«, de skulle styrke Serberne internt og de skulle skabe propagandamæssig uro i forskellige NATO-lande.

NATO's fejltagelser ... og dét der er værre

NATO-analytikerne og lederne tog fejl på afgørende punkter: Milošević overgav sig ikke med det samme, som man ellers havde regnet med, og han blev heller ikke væltet af Oppositionen i Serbien. Og til »aller sidst« blev NATO på det nærmeste reddet på målstregen - af Milošević - da han accepterede dét G8-fredsudspil som Tjernomyrdin og Ahtisaari lagde på hans bord. Dette skete på et tidspunkt hvor NATO var gået *meget* vidt med udvælgelsen af »militære« bombemål og dermed var begyndt at udfordre den politiske vilje og den folkelige opbakning i visse lande. Tænk for eksempel på den Franske præsidents holdning til bro-bombningerne - og på hvad der efterfølgende er blevet sagt fra Fransk side om Amerikanernes militære »enegang«.

Dertil kommer taktiske fejl: Man ramte et tog med civile. Man ramte en civil kolonne. Man ramte den Kinesiske Ambassade.

NATO vandt i den sidste ende - og Milošević gav op, så konklusionen kunne være dén meget nærliggende, at »vi« gjorde det *rigtige* - og at »vi« derfor må gøre tilsvarende »en anden gang«. Det er bogens hovedpåstand at denne konklusion er helt forkert, men da bogen ikke er fuldstændig klar i sin analyse af *hvorfor* Milošević gav op, så har det sine vanskeligheder med at drage de rigtige konklusioner (selv om jeg nu tror de foreslåede konklusioner i det store og hele vil holde).

Min hypotese er at Milošević handlede som han gjorde fordi han er *ekstremt rationel*, nærmest uhyggeligt rationel - hvortil kommer at han har været i stand til at få store dele af baglandet til at følge sig - på en »god« dag *både* Šešelj og Draškovic. Intet her burde egentlig komme bag på nogen.

Når Milošević til sidst gav op - hvad der var *længe* før han og Serberne var nedkæmpet - var det fordi han kunne indse at han ville tabe mere ved at fortsætte end ved at standse, og at han ville have større nytte af at have en hær bag sig som ikke var slået, end én der var nedkæmpet.

Hvis denne hypotese er rigtig, så er det måske også rigtigt at man kunne have kommet meget længere med Milošević - og have undgået de uhyggelige overgreb på civilbefolkningen - det vil sige hvis man havde gjort noget helt andet i en tidligere fase. Frem for alt ville man ikke være kommet så langt væk fra et multi-etnisk samfund som man er nu.

Man kommer længere med smørelse

Her kommer vi hen til en meget central tankegang i bogen: Man kommer længere med positive og fremadrettede midler end med negative midler og sanktioner.

Man kunne måske vride denne tanke én gang til og sige at det er langt mere sandsynligt at man kan hjælpe en fornuftig udvikling i gang i Serbien, hvis man kaster sig ind med økonomisk,

social og politisk støtte end hvis man prøver at isolere Milošević - som forresten ikke står helt alene i Serbien; *tværtimod!*²⁴⁷⁾

Glatførekursel

Det ser ud som om NATO - med USA i spidsen - ikke har haft en sammenhængende strategi, men dog nok nogle forestillinger om at Balkan måtte bringes under »kontrol« og om at der måtte satses på en »liberal« og demokratisk udvikling.

Det er altid farligt med »billeder«, men det virker som om man har handlet som bilisten der pludselig kommer i en situation hvor der egentlig skulle vælges mellem at bremse og at undvige - på glat vej - og ikke som én der har forberedt sig grundigt og investeret i nogle fornuftige vinterdæk og i et glatførekursus, lyttet godt efter vejrmeldingerne og trafikradioen og valgt en anden rute ... i tide.

På en måde er det »værre endnu«, for at dømme ud fra forskellige udtalelser fra Lord Robertson og flere andre så styrer man nu efter »bakspejlet« når man opfordrer til at vi i Europa skaffer os noget af dét - udmærkede - isenkram som Amerikanerne har haft så stort held med og til at vi samler en stor Europæisk styrke der kan gøre »alt muligt« - under visse omstændigheder sammen med Amerikanerne, under andre »alene«.

Som forfatterne skriver, så er dette koncept urimeligt dyrt at realisere (og det vil tage pengene fra mere fornuftige ting) og for det andet vil det næppe være særlig nyttigt.

Folkeretten »før« og »i fremtiden«

Forfatterne er ikke meget i tvivl om at NATO overtrådte Folkeretten med sin aktion i marts 1999, for man havde ikke dét mandat fra Sikkerhedsrådet som er en klar forudsætning for sådanne aktioner. Deri er forfatterne enige med andre der har ytret sig om det samme²⁴⁸⁾.

Men tilsyneladende er man af dén opfattelse at det alligevel kunne være legitimt at handle militært i konflikter på grund af humanitære overgreb. - og at det med henblik på kommende konflikter kunne være fornuftigt at udforme en kodeks - nogle regler som skal gælde for intervention i påkommende tilfælde.

Måske er det en god idé. Måske. Men der er mange problemer som man må se at få diskuteret.

Man kan - umiddelbart - undre sig over at forfatterne gør sig så store anstrengelser med at formulere denne del af »pakken«, men dét har at gøre med at man har indset at man *må* have militære midler, hvis alt andet slår fejl. Det er dog den *grundlæggende* tanke at man må handle politisk, økonomisk, kulturelt, socialt - og bruge al sin opfindsomhed og alle sine ressourcer dér - for at undgå at man overhovedet kommer til militære konfrontationer - og til sådanne overgreb som vi var vidne til i Kosóva.

Ét problem med en kodeks er at den ikke kan komme til at gælde globalt, men kun lokalt - altså i det Europæiske område. Hvis man satsede på en global kodeks (og det er muligvis i dén retning DUPI er ved at bevæge sig) så vil det gå galt - mener forfatterne - for det vil give et juridisk alibi til Russerne og Kineserne og flere andre til at »gribe ind« i »deres« dele af Verden, når *de* synes at det er rimeligt.

Jeg tror *denne* del af tankegangen er en vildmand. Russerne og Kineserne vil - så langt øjet rækker - handle som de mener det er nødvendigt, og så vil de bruge de formelle argumenter som er for hånden. De vil med andre ord gøre noget der er ganske analogt til hvad Amerikaner-

247) Dette er skrevet på et tidspunkt hvor det ikke så ud til at den Serbiske opposition kunne samles om et regimeskifte. Efter skiftet i efteråret 2000 stiller sagen sig naturligvis på en anden måde, men mit grundsynspunkt er det samme: At man kommer længst ved at kombinere *positive* politiske og økonomiske midler og ved at lægge op til en vidtgående kommunikation hen over grænserne.

248) Således DUPI i »*Humanitær Intervention*« og Peter Viggo Jakobsen i »*Kosovos konsekvenser for folkeretten, FN og NATO*«.

ne og Europæerne gjorde i Kosóva: De vil *legitimere* et indgreb med politiske eller moralske argumenter, ikke med *juridiske*, men de vil selv sagt bruge de juridiske argumenter hvis det er hensigtsmæssigt.

Hvis man vil etablere en Europæisk kodeks - men jeg er umiddelbart skeptisk ved hensigtsmæssigheden heraf - så må argumentet være lidt anderledes: Dét gør vi, fordi vi *kan* gøre det og fordi vi mener at der er *behov* for det.

Hvis det er sådan man tænker, må man tage dén risiko at Russerne eller Kineserne eller nogle andre kan udnytte det på en »uhensigtsmæssig« måde.

Men tilbage til dét der er mere vigtigt - for forfatterne og os andre: Kræfterne skal i højere grad sættes ind på at styre helt udenom - ved at skabe positive udviklingsmuligheder, ved at prøve med »det gode« - men på en energisk og langsigtet måde, og her ser man (og formentlig med rette) EU som dét organ der vil kunne gennemføre en sådan strategi.

Særligt om Albanien

Hvad der står i bogen om Albanien virker fornuftigt nok, men der står ikke så meget endda. På den ene side må Albanerne med i »det store Europæiske projekt«, på den anden side er Albanien et meget vanskeligt land at få integreret.

Selv om jeg er meget enig i forfatternes grundbetragtning om at bruge »det gode«, så er jeg sikker på at det vil blive misforstået af en del Albanere.

Der er *mange* fornuftige Albanere og *mange* der arbejder konstruktivt for at få udviklet samfundet, men der er også mange der er dybt forankret i traditionelle måder at tænke på, og som har meget svært ved at anlægge en overordnet samfundsmæssig vinkel på udviklingen.

Der er kun én ting at gøre: At handle målbevidst, være positiv, give udviklingsmuligheder - men sandelig også at stille realistiske *krav* op, ikke alene til den nuværende politiske ledelse, men også til dens højst illoyale opposition. *Måske* er man så langsomt ved at nærme sig en situation hvor man *kan* tale fornuftigt med *Demokraternes* leder, Sali Berisha? ²⁴⁹⁾

Den nuværende ledelse med præsident Meidani og premierminister Meta i spidsen ²⁵⁰⁾ trygler os andre om at komme med, om at NATO skal blive i landet og så videre. Vi skal benytte os af dé muligheder, men på en måde så der aldrig bliver tvivl om at dét der satses på er at Albanerne selv tager det nødvendige ansvar, og så hurtigt som muligt.

Kosóva

Det samme gælder for så vidt i Kosóva, selv om forholdene er en hel del anderledes. Mange i den Vestlige Verden bekymrer sig - med fuld ret - om de grufulde forfølgelser der finder sted nu - det vil sige efter krigen - og der er absolut ingen grund til at tro at det bliver nemt at få styr på dét samfund.

Men når vi ønsker at Kosóva skal være et multietnisk samfund, skal vi passe meget på med ikke at spænde ben for os selv. Det er langt fra sikkert at det er den hurtigste vej til dette mål at holde Albanerne tæt sammen med de Serbere som trods alt er blevet tilbage. Det er tænkeligt at man skal gøre noget *helt* andet og acceptere at der vil være en lang periode hvor de etniske grupper *ikke* kan leve sammen i de samme kvarterer og de samme landsbyer. Først når de økonomiske og sociale forhold i regionen har udviklet sig i positiv retning og på en overbevisende måde, er der noget at komme efter - eller rettere, så vil det »multietniske« såmænd udvikle sig »af sig selv« (hvis det overhovedet kan lade sig gøre).

249) Udviklingen hen over sommeren 2002 tyder på at dette er rigtigt.

250) I mellemtiden er Alfred Moisiu blevet præsident og Ilir Meta VicePM og UM. Pt er Fatos Nano PM.

For at fortsætte dén tankegang som Sperling med flere anlægger, så er det (muligvis) mest sandsynligt at der kan ske noget positivt når *alle* parter har noget alvorligt at miste, deres udkomme, deres sikkerhed - deres fremtid. Lige for tiden er situationen ganske anderledes, for ligegyldig hvad der sker, er der en *enkeltgruppe* der vil vinde på det og nogle andre der vil tabe - hvorimod »helheden« har trange kår, og der er for mange desperados der - i »bedste mening« - gør deres til at ødelægge det hele.

Man er langt fra en situation hvor alle vil *opleve* at have fordel.

Serbien

Forfatterne mener man skal lægge strategien om i forhold til Serberne. Man skal gå i gang med at samarbejde med dem, uanset om Milošević er ved magten eller ej. Det er krystalklare ord på en kold vinterdag - og de er meget viise.

Desværre er der ikke den store sandsynlighed for at Amerikanerne og Europæerne er lige så dygtige til at lære af deres erfaringer som Milošević er. Vi har nu i vekslende omfang prøvet at »styre« Milošević ved hjælp af sanktioner ²⁵¹. Der er ikke kommet det mindste fornuftige ud af det, tværtimod er konflikterne blevet værre, og det Serbiske samfund er blevet slået i smadder på mere end én måde, men dén der især bør tænkes på er at det er blevet et skævvredet samfund, hvor alle - for hver dag der går - indlærer og gror fast i et håbløst adfærdsmønster.

Hvis man vil af med Milošević - fordi han er en hindring for en fornuftig udvikling - så skal han *overflødiggøres*. Indtil nu er det jo *ikke* lykkedes at få ham *fjernet*, hverken på den ene eller den anden eller den tredje måde.

Her løber det vist over ?

Der er et par steder eller tré hvor det kammer over for forfatterne. Harmen tager magten fra det kølige overblik. S. 81 står der om Milošević:

»Han bør behandles som det han er: Illegitim præsident for Jugoslavien. Han har forbrudt sig mod den Jugoslaviske forfatning ved at kuppe dets centrale institutioner: Regeringen, Parlamentet og de væbnede styrker. Det eneste [!] sted det internationale samfund skal tilbyde ny dialog med Milošević er i Haag ved Den Internationale Krigsforbryderdomstol«.

Side 83 får den en tilsvarende »omgang«, men her kommer Vesten med:

»[Vesten har i mange år satset på Milošević som den eneste Jugoslaviske samtalepartner]. På den måde sanktionerede Vesten i praksis hans kup imod forbundsstaten«.

Selv om der er noget om dét der står, så kan det ikke rigtig bruges til noget fornuftigt. *Tæl til 100*, ville jeg sige - 100 mio \$ for eksempel. - engang imellem og med passende mellemrum.

Milošević er bestemt ikke nogen sympatisk politisk størrelse, men han er ekstremt teknokratisk og ekstremt kalkulerende - så derfor kunne man - formentlig - komme til en fornuftig løsning med ham, men man er sikkert bange for at gøre historiske fejltagelser a la Chamberlain der kom tilbage til London med det famøse budskab om »ingen krig i vores tid«.

I den aktuelle situation er det dog lige modsat. Vi *har* haft krigen, det var os der iværksatte den. Vi har *alle sammen* taget fejl ved at følge de hidtidige strategier - og - sidst, men ikke mindst - så har Milošević ikke den mindste lighed med nogen Østrigsk malersvend.

251) Professor Ljubisa Rajic (se »Albansk Navnebog 2000«) der var i København 0002 går ind for - målrettede - sanktioner der rammer magteliten, men mener at alle andre sanktioner bør afskaffes. »Den eneste periode, hvor oppositionen havde virkelig fremgang i Serbien, var i årene 1995-97, da sanktionerne blev hævet og vi slap ud af den internationale isolation«. Interview ved Ole Nyeng i »Information« 000209, s. 5.

MILITÆR STRATEGI OG TAKTIK

Carl von Clausewitz

Carl von Clausewitz [’Klausøvits], født 1780, død 1831. Faderen Prøjsisk officer. Kom på officersaspirantskole som 12-årig, deltog i krigshandlinger i ’93 og frem, avancerede.

Efter nogle år optaget på militærakademi (Kriegsakademie i Berlin) hvor han kom i forbindelse med den reformorienterede Gerhard von Scharnhorst (1755- 1813) der blev én af hans vigtigste læremestre - en anden blev den ligeledes reformorienterede Neidhardt von Gneisenau (1760-1831).

Adjudanttjeneste hos Kongens fætter, deltog i krigen mod Napoleon 1806, krigsfangenskab - tilbage i Berlin 1807, lærer på Kriegsschule (eventuelt var det på Kriegsakademie?), generalstabstjeneste, lærer for Kronprins August. Aktiv i forskelligt reformarbejde.

Ønskede (sammen med andre) af Prøjsen omkring 1809 gik sammen med Østrig mod Frankrig, men Prøjsen holdt sig tilbage og Østrig blev slået.

1811 trak det op til krig mellem Frankrig og Rusland. Clausewitz og andre ønskede at Prøjsen skulle gå sammen med Rusland, men i stedet støttede Prøjsen Frankrig. I frustration tog Clausewitz sin afsked og gik i Russisk tjeneste - det vil sige mod Frankrig og Prøjsen. Nogen tid senere igen i Prøjsisk tjeneste (1813), men formelt som Russisk officer - arbejdede igen sammen med gamle reformbekendte, men var ikke ganske accepteret af Kongen og flere i dennes kreds.

Udgav på opfordring af Gneisenau »*Der Feldzug von 1813 biz zum Waffentilstande*«.

Stabstjeneste i Russisk-Tysk legion, oberst - fra 1814 formelt Prøjsisk officer igen. Påny krigstjeneste 1815.

Fra 1818 administrativ chef for Kriegsschule og generalmajor. 1830 artilleriinspektør. Død året efter af kolera.

Clausewitz havde en vis betydning i sin tid, men stod ofte »uden for« kredsen af magthavere. Han fik langt større betydning efter sin død.

Gift 1810 med Marie von Brüel som udgav hovedværket »*Om Krig*« - og en række krigshistoriske værker.

Carl von Clausewitz

Clausewitz: »Om Krig«

Ét af de mest grundlæggende værker i Vestlig krigsvidenskab er den Prøjsiske general Carl von Clausewitz' »Om Krig«, der udkom i 1832-1834. Næppe nogen officer i et NATO-land har kunnet komme uden om en dosis Clausewitz, men Clausewitz blev også læst grundigt i det daværende Sovjetunionen med tilliggende - og givetvis også i Jugoslavien. Denne udbredelse og de hyppige henvisninger i artikler af forskellige militærfolk har fået mig til at se nærmere på ham.

Erling Bjøl's vurdering

Måske havde jeg sprunget Clausewitz over hvis jeg forinden havde læst hvad Erling Bjøl har skrevet om ham i »Hvorfor krig?«²⁵²⁾.

På den ene side skulle Clausewitz være en officer der søgte at gøre sig til over for sin kones snobbede familie, men ikke opnåede andet end at blive *skrivebordsgeneral*. ... *Pardonnez-moi, mon Professeur!*

På den anden side er Clausewitz blevet læst på en måde der har sat sig blodige spor på Europas slagmarker - og dét på trods af at hans værk (ifølge Bjøl) er selvmodsigende og uklart.

Clausewitz er sine steder tung og omstændelig læsning; der er selvmodsigelser - og de fleste der har læst ham er givetvis enige i at der er afsnit der er grundigt gennemarbejdede - og andre der langt fra er det.

Men nu hvor jeg har været igennem »Om Krig« må jeg konkludere at læsningen har givet mig en bedre forståelse af militær tænkning (og af forskelligt andet), men dette skyldes dog i høj grad at den Danske udgave - som Bjøl ikke har brugt - han er gået til en udgave på originalsproget - er suppleret med særdeles nyttige oversigtsartikler og fortolkningsbidrag.

Bjøl støtter sin læsning på den store Franske politolog Raymond Aron der - med Bjøl's ord -

»har påpeget, at [Clausewitz] aldrig selv fik afklaret modsætningen mellem sit udgangspunkt, at krigen er en fortsættelse af politikken med andre midler [se nedenfor - s. 155], med andre ord et instrument for politikken, og sin lige så fundamentale tese om krigens iboende logik i retning af større og større voldsanvendelse. Hvordan forlige politikken forrang med krigens ødelæggelseslogik? Han har heller ikke besvaret eller bare stillet spørgsmålet, om politikken mål er de samme i fred som i krig. [...] Men gang på gang kan man konstatere, at de politiske mål påvirkes både af krigens voldslogik og af krigslykkens luner, som de viser sig i »duellen« på slagmarken, der optog Clausewitz så meget«²⁵³⁾.

Bjøl tilføjer at Clausewitz ligesom »Machiavellis »Fyrsten« [kan] opfattes både beskrivende og foreskrivende, uden at forfatteren selv klart skelner mellem de to muligheder«²⁵⁴⁾.

For god ordens skyld skal tilføjes at Bjøl ikke skriver meget mere end hvad jeg hér har citeret²⁵⁵⁾.

252) Jævnfør Erling Bjøl: »Hvorfor krig?«, Gyldendal, København 2. oplag, 1998, s. 194 f.

253) Jævnfør Erling Bjøl: »Hvorfor krig?«, Gyldendal, København 2. oplag, 1998, s. 194.

254) Jævnfør Erling Bjøl: »Hvorfor krig?«, Gyldendal, København 2. oplag, 1998, s. 194.

255) Bortset fra nogle bemærkninger om at Bismarck ikke havde læst ham - og nogle om at Lenin i høj grad havde, men dog ikke kom til magten ved at føre krig, men ved at slutte fred (Bjøl, s. 195).

»[Lenins elev Stalin] tilrettelagde i slutningen af Anden Verdenskrig sin militære strategi i overensstemmelse med Clausewitz' tese om politikken primat, men tilpassede også sin politiske målsætning efter krigens gang«, jævnfør Erling Bjøl: »Hvorfor krig?«, Gyldendal, København 2. oplag, 1998, s. 195.

Jeg har ikke læst Raymond Aron's analyse af Clausewitz - men hvis han mener hvad Bjøl citerer ham for, tror jeg han har haft en urealistisk forventning. Det er ikke i et bogværk man kan løse problemet om forholdet mellem politik og krig - det kan man kun i *virkeligheden* - og i virkeligheden vil dette problematiske forhold blive taget op igen og igen - og konklusionen behøver i det ene konkrete tilfælde ikke at være som i det andet.

Dén konklusion kan man i øvrigt læse - måske ikke direkte, men meget tæt på - hos Clausewitz selv, for det er, som det vil fremgå af det følgende, én af de helt fundamentale tanker hos ham, som det også var for Machiavelli, at man må gå til realiteterne og virkeligheden og ikke drømme alt for mange *systemer* op.

Clausewitz som specialtilfælde?

Filosofiprofessor Johannes Witt-Hansen skrev i en kommentar til »*Om Krig*«, at historien og de historiske videnskaber naturligvis har udviklet sig siden den første udgivelse, men at det er en *hensigtsmæssig* mulighed at betragte Clausewitz' teorier på samme måde som man har betragtet gammel (men stadig gyldig) naturvidenskab: Som et specialtilfælde af en senere udviklet, mere generel eller omfattende teori.

Ud fra dén opfattelse skulle Clausewitz stadig have gyldighed - men under specielle forudsætninger, givetvis specielle *historiske* forudsætninger. Dermed antyder Witt-Hansen måske også at der må være visse problemer med at bruge Clausewitz på nutidens forhold.

Witt-Hansen's opfattelse indebærer at moderne militærteori skulle eller burde *indeholde* Clausewitz. Spørgsmålet er imidlertid om denne opfattelse ikke rejser flere problemer end den løser?

Witt-Hansen er i øvrigt ude i andet ærinde end dét der umiddelbart er på dagsordenen i Kosóva-krigen, nemlig at diskutere Clausewitz' rækkevidde i forhold til den *ultimative* krig, krigen med atomvåben, dén krig der ikke *kan* føres på grund af dens konsekvenser²⁵⁶). Efter Witt-Hansen skriver Clausewitz om en *rationel* krig, ikke om en paradoksal situation hvor krig ophører med at være et rationalt politisk instrument²⁵⁷).

Én ting er hvad der umiddelbart er på dagsordenen, noget andet er om ikke Witt-Hansen også drøfter en problemstilling som er såre relevant i tilfældet Miloševic og Kosóva, nemlig forholdet mellem *det rationelle* og *det irrationelle*.

Set under et overordnet perspektiv har den Serbiske politik og fremfærd i Kosóva i de senere år (frem til 1999) *forekommet* aldeles irrationelt - det vil sige ideologisk eller emotionelt - begrundet, men den kunne kun imødegås fra Vestlig side med *rationelle* midler, fordi de Vestlige politikere og magthavere er underlagt demokratisk kontrol.

Det var indlysende for de ledende Vestlige politikere at man kun kunne overkomme de forhindringer en *sådan* asymmetri skabte, hvis man gjorde det klart at man ville drive rationaliteten til det yderste for at tilvejebringe en form for symmetri eller balance, med andre ord at man - i den sidste ende - ville bruge meget vidtgående midler for at overvinde irrationaliteten.

Paradoksalt nok benyttede man sig af en *ny* asymmetri til at nå dette mål: Luftbombardementer fra stor højde.

En alternativ fortolkning. Indledning

På det konkrete plan er Clausewitz næppe til megen hjælp når man vil analysere krigen i Kosóva - og det ville selv sagt være aldeles urimeligt at lede efter hvad han mon måtte sige om *luftbombardementer*.

256) Witt-Hansen's betragtning er *for* teoretisk for mig.

257) Jævnfør Witt-Hansen i Carl von Clausewitz: »*Om Krig*«, bd. 3, s. 905.

Men han siger noget der er nok så relevant, nemlig at det er vigtigt at være udogmatisk og at hver tid har sin egen krigsførelse - og krigsteori. Clausewitz var selv overordentlig opmærksom på at tingene udviklede sig og påviste for eksempel det store spring Napoleon Bonaparte tog i forhold til tidens andre hærførere, og han skrev derfor - bevidst - om forhold på *sin* tid og tæt forud for den ²⁵⁸⁾.

Han inddrog, med ganske få undtagelser, ikke oldtidens eller middelalderens militære forhold i sin teoridannelse ²⁵⁹⁾, men enkelte gange skitserer han en *udvikling* for at sætte nutidige forhold i relief - som for eksempel med hensyn til anvendelsen og indretningen af fæstninger ²⁶⁰⁾ og med hensyn til den teknologiske udvikling - således i forholdet mellem rytteri og artilleri og andre ildvåben ²⁶¹⁾ og ikke mindst i forholdet mellem angreb og forsvar hen over tid ²⁶²⁾.

Det er banalt at nævne at der i 1800- og 1900-tallet er sket en *voldsom* teknologisk, militær og politisk udvikling - men selv om den er banal er den langt fra ligegyldig, for den indgår som et grundlæggende aspekt i den betydningsfulde og iøjenspringende asymmetri der bestod mellem NATO's strategi - der hvilede på intensiv brug af avancerede våben - og Milošević' der var lavteknologisk, for ikke at sige primitiv ²⁶³⁾.

Den teknologiske udvikling har også betydet at efterretningsvirksomhed foregår på en ganske anden måde end tidligere. NATO benyttede sig af satellitovervågning, aftapning og elektronisk dechifrerer af militær kommunikation i Jugoslavien alt sammen i kombination med iagttagelser på stedet - dels i Serbien, dels i Kosóva. Det sidste var dog ikke altid lige nemt, men man fik (efter sigende) i stigende grad brugbare informationer fra UÇK, ligesom man i et vist omfang indsatte særlige styrker der kunne kommunikere tilbage via satellitforbindelse. At man kunne have gjort efterretningsarbejdet bedre er oplagt - jeg tænker dels på Amerikanernes bombing af den Kinesiske Ambassade, dels på General Clark's tydeligt dårlige, katastrofalt dårlige informationsniveau på mødet hos præsident Clinton 3.6.99.

Endelig indgik brugen af massemedier - og nu også af internettet - som et middel for både den Serbiske side, NATO-siden og UÇK-siden. Det er et helt studie for sig som jeg imidlertid vil lade ligge.

Man kan med god ret hævde at man ville være meget lidt i overensstemmelse med Clausewitz hvis man blev stående på hans standpunkt og overså betydningen af den her omtalte militære, teknologiske og informationsmæssige udvikling - hvortil kommer at de politiske omstændigheder nu er ganske anderledes end på Clausewitz' tid.

Skulle man igen vove at rejse det absurde spørgsmål om hvad Clausewitz kunne sige om højteknologiske luftbombardementer, så kunne svaret være at man skal vare sig meget for at

258) En ny ting fra Napoleons-tiden var også opkomsten af folkevæbningerne og af oprørsbevægelser i stor skala, jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 229. *Helt* rigtigt er dette måske ikke - jævnfør de store bondeoprør på Reformationstiden - men det er ganske rigtigt at guerillakrigen har udviklet sig fra 1800-tallet og frem og har spillet en meget afgørende rolle. I Kosóva dels som en bevægelse der satte en større bevægelse i gang (1998 og frem til begyndelsen af '99), men også som en bevægelse der løbende understøttede denne større bevægelse (maj - juni '99). - Se også Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 2, s. 734 f.

259) Her tænker jeg kun på »Om Krig«. Hans historiske værker har jeg ikke set på. I Carl von Clausewitz: »Om Krig« skriver Clausewitz lige ud ad landevejen at der er meget store vanskeligheder ved at bruge fjerne eksempler, jævnfør således bd. 1, s. 168.

260) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 2, s. 463 ff.

261) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 320.

262) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 421 f.

263) En endnu mere iøjenspringende asymmetri opstod da Al Qaida angreb World Trade Center og Pentagon 11.9.2001. Al Qaida brugte meget simple midler til at »vende« Amerikansk teknologi mod Amerikanerne selv.

sige at man - teoretisk set - ikke kan vinde en krig fra luften ²⁶⁴, og at man skal være sig for at udstikke alt for generelle læresætninger, men i stedet foretage en ganske konkret og realistisk analyse.

Det forekommer at være mere i tråd med Clausewitz at sige at det altid er de konkrete omstændigheder der bestemmer hvad der kommer ud af en given militær konfrontation. Det er ikke teorier der vinder (eller taber) krige, det er generalerne og politikerne og altid i en *konkret* situation.

Måske skulle man på dén baggrund anlægge en synsvinkel der afviger *noget* fra dén Witt-Hansen foreslår:

Clausewitz' genstandsfelt er historisk begrænset, og hans teori er - både i den analytiske og den syntetiske del - skrevet på tidens egne betingelser. Af dén grund kan Clausewitz' værker imidlertid påkalde sig dobbelt *historisk* interesse, for dels rummer de uvurderlig viden som det er vanskeligt at rekonstruere - og på sæt og vis at konkurrere med hvis man selv vil foretage en analyse af de Europæiske krige i 1700- og begyndelsen af 1800-tallet - dels viser de hvordan man anskuede tingene déngang, hvad der er et vigtigt moment i en sådan historisk undersøgelse.

Hvis man nu vil foretage nærmere studier af krigene på Balkan i 1600-, 1700- og eventuelt 1800-tallet er det muligt at Clausewitz kan give et relevant bidrag - hvad enten hans teori har generel gyldighed for dén periode eller ej ²⁶⁵.

Naturvidenskab og historievidenskab (krigsvidenskab)

I modsætning til naturvidenskaberne handler historievidenskaberne om noget der hele tiden udvikler sig, og de er tilmed - direkte eller indirekte - en del af dét de selv beskriver ²⁶⁶. Dette gælder også krigsvidenskaben.

Naturvidenskaberne handler i princippet om eviggyldige fænomener, i hvert fald når man tænker på de mere abstrakte dele af dem - og når man for eksempel ser bort fra biologien som naturligvis også omhandler faunaens og floraens *evolution*. Naturvidenskaberne tilstræber at udvikle eviggyldige teorier og at opnå større og større forståelse på deres område, så at sige at lægge ny kundskab til dén kundskab man har i forvejen, ikke nødvendigvis at give et helt nyt billede.

264) Det nærmeste man kan komme helt konkret er når Clausewitz skriver at en hær der består af rent artilleri må betragtes som en absurditet (jævnfør Carl von Clausewitz: »*Om Krig*«, bd. 1, s. 314). For ganske vist er »*Ildens tilintetgørende element i nutidens krige helt klart det mest virkningsfulde, men trods dét må den personlige kamp mand mod mand lige så klart anses for kampens egentlige selvstændige basis*«. Her er et eksempel på at Clausewitz har sagt noget som har været fuldt korrekt da han skrev den, men som ikke gælder under alle omstændigheder eller til »evig« tid.

265) Man vil ikke kunne finde direkte henvisninger til krigene på Balkan i Carl von Clausewitz: »*Om Krig*«, men muligvis vil man kunne finde sådanne i hans krigshistoriske værker. Det vil jeg forfølge på et senere tidspunkt. Et enkelt sted skriver Clausewitz dog en respektfuld bemærkning om de Tyrkiske janitsjarer (Carl von Clausewitz: »*Om Krig*«, bd. 1, s. 193).

266) I almindelighed er naturvidenskabelig teori og beskrivelse *ikke* en del af dét den selv beskriver. Men iagttagelse kan godt påvirke dét der skal beskrives, når nemlig instrumentet er »stor« i forhold til dét der skal beskrives. Dette fænomen har siden Heisenberg og Bohr været en del diskuteret, blandt andet af filosoffer. Man taler med Bohr om et komplementaritetsproblem og med Heisenberg om et usikkerhedsteorem - dette er fremstillet i mange værker, for eksempel i Bent Schultz: »*Relativitet i filosofisk belysning*«, Gads Forlag, 4' oplag, København 1965, s. 143 ff.

Man kan også - i samfunds- og historievidenskaberne - tale om den hermeneutiske cirkel - måske skulle man dog hellere tale om en hermeneutisk spiral for en egentlig cirkelslutning er der ikke tale om - snarere om en vekselvirkning og udvikling på en noget anden måde end i naturvidenskaberne.

På nogle områder medvirker naturvidenskaben til at der sker en teknologisk udvikling, og den teknologiske udvikling rejser så atter nye krav til naturvidenskaberne, men dette forkaster ikke i sig selv de allerede opnåede videnskabelige resultater ²⁶⁷⁾.

Når jeg gør lidt ud af denne problematik er det fordi Clausewitz selv var optaget og påvirket af datidens naturvidenskabelige opdagelser, men også fordi det derved bliver lettere at bestemme eller i det mindste beskrive grænserne for Clausewitz' teori og for de øvrige teorier jeg inddrager.

Mens naturvidenskaben kan siges i det store og hele at ville dække eller omfatte alle naturlige forhold - og at moderne naturvidenskab derfor også vil søge at dække historiske naturvidenskabelige problemstillinger og *kan* gøre det uden at involvere *sig selv*, at sætte sig selv på spil - kan man ikke sige helt det samme om de historiske videnskaber.

Nutiden *omfatter ikke* fortiden - nutiden bygger på fortiden, den har forudsætninger i fortiden, men det er noget ganske andet end at *omfatte* den. Hvis man brugte nutidens værktøjer til at omfatte fortidens forhold ville man optræde anakronistisk, man ville trække nutiden ind i fortiden og begynde på noget der ikke kan gennemføres, at gentage historien på et »højere« niveau, men historien gentager sig ikke - den er altid noget andet end den var før.

Man kunne måske forestille sig at en general ville prøve at gøre noget »særligt« som var gjort en gang tidligere for dermed at opnå en militær fordel, men dette »særlige« vil jo ikke kunne virke på samme måde som dén gang hvor det *først* blev brugt, alene fordi modparten også har en viden om det samme »særlige« og derfor har taget de forholdsregler som måske ikke kunne tages »første gang«.

At fortiden - og *hidtidige* sociale forhold og adfærdsmønstre - kan have temmelig stor betydning for nutidens og fremtidens er indlysende, men der er ikke en deterministisk sammenhæng. Man kan nemlig - i nogen grad - sætte sig ud over den historiske tvang, man kan gøre sig mekanismerne bevidst og dermed omgå eller håndtere dem på anden vis. Man kan selv sagt også søge at bruge historien manipulatorisk sådan som præsident Milošević - og andre med ham - har gjort det.

Men man kan ikke gå tilbage og gentage forhold fra historien, for forsøgte man dét måtte det være med dén viden man besidder aktuelt og dermed er der ikke tale om en *egentlig* gentagelse.

Derimod kan man i naturvidenskaberne principielt gentage »fortiden« ved at opstille de samme betingelser som man gjorde dengang, faktisk er det et helt fundamentalt krav til naturvidenskaberne at der *er* tale om at tingene gentager sig. Gjorde de ikke det, var der ikke tale om gyldig naturvidenskab.

På dette helt grundlæggende plan må det konstateres at krigsvidenskaben (og andre historiske videnskaber) *ikke* kan betragtes som naturvidenskaber - den er noget ganske andet, selv om den inddrager megen naturvidenskab som hjælpediscipliner.

Hvad Clausewitz kan lære os på det generelle plan?

Det kan hævdes at Clausewitz - på det generelle plan - siger noget af interesse om nutidige forhold, for eksempel er *hans* beskrivelse af forholdet mellem strategi og taktik stadig af nytte - ligesom hans overvejelser om angrebets og forsvarets natur giver anledning til en del tankevirksomhed - og endelig har hans generelle *tilgang* også positiv betydning:

(1) *Tag udgangspunkt i virkeligheden - og vend tilbage til den.*

267) Der er selv sagt utallige eksempler på at ny naturvidenskab har forkastet gammel videnskab, enten fordi den gamle var forkert eller fordi den var utilstrækkelig, men i mange tilfælde implicerer den nye naturvidenskab ikke en egentlig forkastelse, men en udvidelse og en korrektion af den gamle. Hvad der skal betragtes som holdbart skal være verificeret objektivt.

(2) *Lad være med at udvikle en udtømmende teori, men tag fat i dét der er centralt (som til gengæld behandles omhyggeligt) - og lad resten ligge*²⁶⁸⁾.

(3) *I sammenhæng med 1 og 2: Lad være med at udvikle store teorier på basis af »skrivebordstænkning«, matematiske systemer og så videre.*

Kravet om virkelighedsorientering er ikke noget Clausewitz var ene om. Der var mange der havde den samme intention, som forresten allerede kunne ses hos Machiavelli (jævnfør s. 51)²⁶⁹⁾.

Clausewitz formulerer det på denne måde:

»Strategien vender sig derfor til erfaringen og retter sin opmærksomhed mod de kombinationer, krigshistorien allerede kan fremvise ... En stor fordel ved at gå denne vej vil bestå i, at teorien ikke kan fortabe sig i grublerier, spidsfindigheder og hjernesvind, men må forholde sig praktisk«²⁷⁰⁾.

En virkelighedsorientering rejser både særlige muligheder som særlige problemer. En meget »teoretisk« eller virkelighedsfjern orientering kan givetvis gøre det nemmere at være systematisk, hvorimod en virkelighedsorientering gør det nemmere at være anekdotisk og giver store muligheder for at man kan påberåbe sig *hvad som helst* med støtte i et historisk eksempel (som man selv har rigget passende til).

Udfordringen består i at sige noget relevant på et så sikkert grundlag som muligt²⁷¹⁾.

Clausewitz trækker på ganske mange eksempler fra krigshistorien, men man har brug for en del konkret viden for selv at vurdere eksemplernes værdi²⁷²⁾, og der er da nok steder hvor argumenterne for en nutidig læser synes at være hentet ud af den blå luft - eller opstillet ud fra eksempler som kan være diskutabile²⁷³⁾. Men mange eksempler vedrører Napoleon Bonaparte - for eksempel hans felttog i Rusland - og Frederik den Store af Prøjsen, og de eksempler forekommer at bygge på mange grundige overvejelser.

En overordentlig vigtig betragtning må siges at have generel og aktuel betydning:

»I krig slår alt fejl, hvis det ikke gøres med klar bevidsthed, med fuld og fast vilje [...]«²⁷⁴⁾

268) Normalt vil man på det videnskabelige område stræbe efter en total (udtømmende) beskrivelse og forklaring af et givet emne. Men Clausewitz vil ikke dække alle tænkelige situationer og forhold, dét er ikke *økonomisk*. På den anden side citerer han *Code Napoleon* (1804) - eller *Code Civil* - hvori det hedder: *Sandheden, intet uden sandheden, hele sandheden*, jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 169.

269) Jævnfør omtale i »Krudttønden i baghaven« s. 112-119 + artikel i »udenrigs« nr 2/98 s 63. En særlig parallelitet mellem Machiavelli og Clausewitz finder man i spørgsmålet om *skæbnen*. Begge er enige om at man kan gøre *meget* ved at have den fornødne kundskab, men at der altid vil være faktorer og tilfældigheder som spiller ind. Man kan gøre forskelligt for at minimere tilfældighederne, men eliminere dem kan man ikke. Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 158.

270) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 125, men jævnfør også s. 285 hvor Clausewitz, nærmest poetisk, taler om de teoretiske fordommes skyer, der forhindrer den klare indsigt.

271) Clausewitz er inde på en sådan problemstilling i bd. 1, s. 153. Han skriver at den historiske bevisførelse har sine egne betingelser, og at det tit sker at den historiske henvisning gør begrebsforvirringen større. Se også smstds., s. 161 om forskelligt misbrug af historiske eksempler - og s. 164 om hvad man *kan* bruge eksempler til. I bd. 2, s. 438, vender han sig mod den anekdotiske brug af eksempler.

272) Den benyttede udgave indeholder en glimrende oversigt af krigshistorikeren Mogens Rosenløv over krigene fra den Westfalske Fred i 1648 til Wienerkongressen i 1815 som blev ledet af Metternich. Den Metternich som Henry Kissinger vist skrev om i »A World Restored« (1957, revideret sidenhen).

273) Clausewitz skrev en del konkrete analyser - som jeg ikke har set på - og det er meget tænkeligt at man her kan finde materiale der understøtter synspunkterne i »Om Krig«.

274) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 2, s. 532.

Matematik og skak. Sikker kalkulering?

Matematik kan være en god ting (og efter sigende havde Clausewitz selv anlæg i dén henseende), men man kan ikke hverken ekstra- eller interpolere sig frem til gyldige militærteoretiske konklusioner eller ud fra geometriske principper sikre sig et heldigt udfald af en militær taktik.

Clausewitz gør sig mange steder lystig på bekostning af mange gale militærgeometrikere²⁷⁵⁾. For eksempel finder han det *plat* urimeligt at tale om en optimal størrelse på en hær²⁷⁶⁾.

Mange sejre hviler på at man har haft en kvantitativ overmagt, men i virkeligheden er kombinationen af en kvantitativ og en kvalitativ overmagt nok så central. Clausewitz bruger dog ikke præcis disse begreber, men det synes som om det er »dem« der ligger bag, når han taler om hvordan den dygtige hærfører koncentrerer sine styrker til det afgørende punkt og foretager en korrekt vurdering af sine muligheder²⁷⁷⁾.

I skak spiller man efter faste regler og så videre, og det gælder så om at udnytte disse regler med fantasi. I princippet kan alt kalkuleres - i praksis er det mere vanskeligt, men den gamle diskussion om hvad mennesket kan i forhold til maskinen har fået en ny drejning efter at det er lykkedes at konstruere datamaskiner der kan nedkæmpe særdeles habile skakspillere - men det er fordi det trods alt er rimeligt overkommeligt at indlægge regler, erfaringer og så videre i den store skakmaskine - ja endog at indbygge principper hvorefter maskinen lærer af sine »egne« erfaringer.

Men skak er ikke krig eller omvendt, og det er temmelig tvivlsomt om skakspil styrker ens strategiske eller taktiske evner på andre områder.

Selvfølger man datamaskiner i mange militære sammenhænge, også i forskellige former for overordnet planlægning, men den grundlæggende strategiske tænkning er ikke det samme som en teknokratisk eller matematisk kalkyle, den er noget andet og mere.

Nogle særlige forhold som adskiller skak på den ene side og politik og krig på den anden er spørgsmålene om polaritet og symmetri, som jeg kommer tilbage til om lidt.

Vandt jeg? spurgte mesterbokseren Brian Nielsen

Dét var ifølge *pålidelig* kilde - ét af »formiddagsbladene« - hvad bokseren Brian Nielsen spurgte om da han vågnede på hospitalet efter sin kollaps i kampen mod Amerikaneren Dick Ryan i juni '99.

Der kan være en særlig grund til at hæfte sig ved dén boksekamp - dog her ikke så meget på grund af dens æstetiske eller dens fysiske aspekter som på grund af de overvejelser den kan give anledning til i teoretisk sammenhæng²⁷⁸⁾.

Den enkelte kamp kan ses som et enkelt eksempel. Og »mængden« af boksekampe kan siges at udgøre en særlig gruppe af eksempler på kamp - men ingen ville umiddelbart finde det rimeligt at bruge hverken den enkelte boksekamp - eller boksportsarten som sådan - som materiale til en militær teori eller som bidrag til fortolkningen af hvad der skete i Kosóva?

Dog - netop fordi der er denne afstand mellem Brian Nielsen's kamp og dét der skete samtidig i Kosóva, kan man desto lettere præcisere at der er grænser for hvad man kan bruge det »ene« til for at sige noget om det »andet«.

275) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 393.

276) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 200.

277) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 201.

278) Clausewitz omtaler selv *tvekampens* forhold, jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 29, og bd. 2, s. 716. Boksning i relation til Clausewitz er diskuteret af K.V. Nielsen i kommentaren til den Danske udgave af Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 3, s. 935.

Man *kan* bruge Brian Nielsen's kamp til »noget«. Ikke til at sige præcis hvordan man skal forholde sig i den militære teori, men til at hjælpe med at stille nogle relevante spørgsmål på den militære teoris eget emne: Den *militære* virkelighed.

Sådan er det egentlig også inden for den militære teori selv. Man kan bruge mange militære eksempler, men de kan kun - på bestemte forudsætninger - sige noget der kan bruges til at udvikle en mere generel militær teori.

Man kan - på bestemte betingelser - bruge det enkelte militære eksempel eller den enkelte boksekamp til at sige noget om kamp i dens yderste eller mest absolutte konsekvens - og dette med henblik på at få fat i noget der er centralt for alle kampe.

Kamp i dens yderste eller absolutte konsekvens - noget som Clausewitz er inde på - er ikke dén kamp der er den mest *fornuftige* at føre, dén der er bedst til at opnå det overordnede politiske mål.

Hvordan man skal *bære sig ad* - konkret - er noget ganske andet og bygger på en sammenvejning af mange informationer og overvejelser og udgør dermed en konkret syntese - mens beskrivelsen af kampen i dens yderste konsekvens ikke udgør nogen teoretisk eller praktisk syntese, men derimod et moment i tankevirksomheden, et blot *analytisk* moment - og et ganske *foreløbigt* yderpunkt ²⁷⁹⁾, før man arbejder sig frem til en teoretisk syntese *eller* til en praktisk krigsplan - hvad der er to helt forskellige ting.

»Vi bliver [...] nødt til at indse«, siger Clausewitz, »at vi ikke kan konstruere krigen, som den skal være, ud fra dens rene begreb, men at vi må give plads for alt det fremmedartede, som blander sig i den og klæber sig til den, plads til dens bestanddeles naturlige tyngde og gnidning, plads til al menneskeåndens inkonsekvens, uklarhed og forsagthed« ²⁸⁰⁾.

Imidlertid indebærer den teknologiske og militære udvikling allerede på Clausewitz' tid at den *reale* krig kommer forholdsvis tættere på det teoretisk absolutte, idet krigen's ødelæggende virkning er øget voldsomt og fordi de politiske virkninger bliver desto større ²⁸¹⁾.

Tilbage til ringen og brættet. Boksning adskiller sig en del fra skak fordi der godt nok er regler der skal følges, men man kan ikke på forhånd beregne alle kombinationer.

I skak kan man ikke flytte en bonde 7 felter frem i ét træk, men dét kan man sådan set godt i boksning - man kan kombinere tingene meget friere.

Forløbet af en boksekamp må derfor være ganske anderledes end forløbet af en skakmatch, men i begge tilfælde gælder det om at nedkæmpe modstanderen - dog kun dér hvor brættet eller ringen er. Uden for brættet og uden for ringen er der ingen kamp - men nok en del spil for galleriet.

1. Ringen: Den geografiske begrænsning

»Ringen« viste sig at være nogenlunde afgrænset i Kosóva-krigen, eftersom NATO holdt sig til at angribe visse mål i Serbien og Kosóva, mens Milošević alene angreb mål i Kosóva ²⁸²⁾ - det

279) Denne problematik berøres blandt andet af Louise Willmot i hendes *Introduction* til en Engelsk udgave af Carl von Clausewitz: »*Om Krig*«. »*On War*«. Translation by Col. J.J. Graham, revised by F.N. Maude. Introduction by Louise Willmot, Wordsworth Classics of World Literature, Hertfordshire 1997, s. xx-xxi. Willmot kommer ind på at der er sket en del misforståelser i fortolkningen af Clausewitz i denne forbindelse - og mener at det har været én af grundene til at man ikke har fået ordentlig fat på Clausewitz i den angelsaksiske verden.

280) Jævnfør Carl von Clausewitz: »*Om Krig*«, bd. 2, s. 717.

281) Jævnfør Carl von Clausewitz: »*Om Krig*«, bd. 2, s. 718.

282) Dette er ikke 100% rigtigt. NATO angreb også i et vist omfang mål i Montenegro (som - i det mindste militært - »hang sammen med« Serbien), og man ramte ved nogle lejligheder ved siden af både i Serbien og Kosóva. Og Milošević' styrker angreb ved nogle lejligheder mål i Nordalbanien.

kunne have været anderledes, for eksempel hvis Milošević (eller nogle der ville støtte ham) foretog egentlige angreb eller iværksatte terroristvirksomhed i NATO-lande ²⁸³).

Her er således et vigtigt eksempel på at Milošević udviste *tilbageholdenhed*, hvad man nok kan overse når man tænker på hvad Serberne gjorde mod Kosóva Albanerne.

Om denne *tilbageholdenhed* skyldtes angst for de konsekvenser »anden« virksomhed kunne fremprovokere, eller det skyldtes en beslutning om at holde krigen inden for visse grænser - eventuelt for at undgå at blive beskyldt for at være aggressiv over for parter uden for Jugoslaviens grænser véd jeg ikke. Man ville - muligvis - søge at vise at man ikke havde aggressive hensigter mod »udenforstående« ²⁸⁴).

Havde det ikke været for de uhyrlige aktioner der - i det mindste i Vestlige medier - gik under betegnelsen »*Operation Hesteko*« kunne man have måske formodet at det lå Serberne på sinde ikke at kunne blive beskyldt for dét man beskyldte UÇK: Terrorvirksomhed.

Når vi ser på NATO's intervention holdt den sig også til en veldefineret »ring«, omend den blev større og større.

Til at begynde med - i fase 1 - holdt man sig til en ring af blot militære mål og vel at mærke mål der lå i Serbien, Kosóva og Vojvodina - og i visse særlige tilfælde i Montenegro (hvor man gjorde sig dén ulejlighed at forklare sig over for styret dér), men i næste omgang - i fase 2 - gik man også efter ikke-militære mål, der dog tillagdes en vis strategisk betydning.

NATO mødte undervejs en del bebrejdelser for at have ramt uden for ringen, først ved at ramme civile transportere, senere ved at ramme den Kinesiske Ambassade i Beograd - og i flere tilfælde var der kritik af at man ramte civilbefolkningen direkte eller indirekte.

Det var i øvrigt karakteristisk at Serberne og NATO ikke kæmpede i den samme ring - og egentlig heller ikke efter de samme regler.

2. Strategien - og: #3. Ressourcerne

I både boksning og i skak kommer man længst hvis man har en klar - og i sagens natur effektiv - strategi, men hvor parterne har lige mange ressourcer *på selve brættet* i en skakmatch, så er der ofte stor forskel på ressourcefordelingen i *selve ringen* i en boksekamp.

I kampen mellem Nielsen og Ryan var det på en måde strategierne der afgjorde kampen.

Måske var Brian Nielsen den stærkeste rent fysisk, i hvert fald søgte han at »tæppebombe« sin modstander - at vinde ved at være *stærk nok* - men han kørte død på grund af vandmangel. Han - og hans kamptræner der stod lige på den anden side af ringen - havde valgt en katastrofal forsyningsstrategi: For at undgå at være hæmmet i selve kampen af vand i maven, opnåede man i stedet - og stærkt forstærket af »tæppebombningen«'s intensitet - at falde omkuld på grund af dehydrering.

Brian Nielsen fældede sig selv og tabte kampen trods en måske overlegen styrke ²⁸⁵).

Modstanderen gjorde ikke samme fejl og vandt på at være overlegen i én eneste henseende: At holde ud - at lade tiden arbejde for sig, at lade angriberen fælde sig selv.

Som Mao Zedong siger:

283) Det var en gruppe med en ganske anden politisk og militær strategi end Milošević' der stod bag terrorangrebene i USA 11.9.2001.

284) Her skal tages i betragtning at Milošević med flere mente at Kosóva-problemet tilhørte kategorien *indre anliggender*.

285) At dømmes ud fra nogle aviscommentarer.

»Vi ved alle, at når to bokser kæmper mod hinanden, holder den dygtige sig sædvanligvis lidt tilbage i begyndelsen, mens den tåbelige går lige på og hårdt og bruger alle sine kræfter i starten, så han til sidst ofte bliver slået af ham, der holdt sig lidt tilbage«²⁸⁶⁾.

Brian Nielsen har lært af det forgangne, for i kampen mod Shane Sutcliffe 3.9.1999 var han ikke det ringeste dehydreret. *Knægten* spillede det kun - bagefter - da sejren var hjemme²⁸⁷⁾.

I øvrigt ligner skak og boksning hinanden i én eller to henseender, de har til formål at vinde en titel eller ære - og når det er professionelt: også penge. I den militære sammenhæng handler det også tit om ære, ikke mindst i den aktuelle konflikt²⁸⁸⁾, hvorimod der ikke var noget som helst økonomisk formål med at føre krigen. Det var én af de ting der adskilte denne krig fra mange andre krige.

4. Komplexiteten. Polaritet og symmetri²⁸⁹⁾

Der er ikke meget mening i et skakspil hvis parterne - som der kun er to af - har meget forskellige udgangssituationer²⁹⁰⁾, for det er kun på baggrund af nogenlunde ens ydre vilkår at den strategiske og taktiske forskellighed på spillerne - og dén vekselvirkning som udvikler sig i løbet af kampen frem til den endegyldige ulighed - kan påkalde sig nogen som helst interesse eller rejse noget engagement. Spillerne skal både være lige og ulige før det er interessant.

Krig (og politik) er ikke at sammenligne med et spil skak. I krig og politik er det overordentlig almindeligt at parterne står helt forskelligt fra hinanden. Der er givetvis tale om en polaritet, men ofte er der ikke tale om nogen éndimensional polaritet, men netop om en kompleks form hvor der optræder flere større og mindre poler, og hvor der kan udvikle sig flere spil samtidig, nogen i tæt forbindelse med hinanden - andre i fjernere.

Asymmetri og mangel på parallelitet

I krig og politik er forholdene ofte også asymmetriske eller ikke-parallele. Clausewitz omtaler ganske vist mange felttog og slag, hvor der har været en form for symmetri eller parallelitet - angriberens og forsvarerens opstillinger modsvarer hinanden²⁹¹⁾, men egentlig må man sige at der - ikke i mindst i det 20' århundrede - har været tale om overordentlig stærke asymmetrier.

I Vietnam-krigen benyttede Amerikanerne sig i høj grad af luftbombardementer, mens Nordvietnameserne og Vietcong benyttede sig af en guerilla-strategi - og i øvrigt i stigende grad og over tid fik fordel af at den Amerikanske opinion faldt sammen. Våbenarterne og strategierne matcher langt fra på samme måde som tidligere - eller som i skakspillet.

286) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 81. Forresten er det jo et grundlæggende princip i selvforsvaret at man skal bruge angriberens kræfter til at fælde ham med.

287) Jævnfør Michael Enggaard: »Vores helt er tilbage!« i »Morgenavisen Jyllands-Posten« 5.9.1999, 1' sektion, s. 16.

288) Spørgsmålet om æresfølelse er behandlet andetsteds, men dertil kommer at det formentlig var et vigtigt moment for Serberne (muligvis også for andre) at opnå så ærefulde vilkår som muligt som afslutning på konflikten.

289) Se bemærkningerne s. 3 om symmetri-begrebets anvendelse og historie.

290) At man har samme antal brikker at flytte rundt med på brættet er forholdsvis banalt. Normalt sætter man spillere af nogenlunde samme niveau sammen - ellers ryger spændingen, og det er nok så meget for spændingens skyld at man spiller. Forhåbentlig starter man ikke krige eller tager politiske initiativer for spændingens skyld. Vi ser her ganske bort fra dem der lader sig indrullere i det ene eller andet sted for at opleve »sus'et«.

291) Han siger endda at på hans tid ligner hærene mere og mere hinanden, nemlig med hensyn til bevæbning, udrustning og uddannelse, »sådan at der ikke er nogen væsentlig forskel i disse henseender mellem de bedste og de dårligste« og derfor spiller det en større og større rolle at have en kvantitativ overlegenhed. Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 310 f.

Også i Kosóva var der tale om en høj grad af asymmetri - i øvrigt på flere planer (se nærmere herom s. 98 f.).

Taget ganske generelt kunne man *måske* overveje - hvis ellers man har hang til sådanne ting - at betragte nutidens forståelse af asymmetrien som en art generalisering af Clausewitz, eller at opfatte Clausewitz beskrivelse af overvejende symmetrisk krigsførelse som et specialtilfælde²⁹²⁾.

Interesse og interesseløshed

En nok så afgørende, nærmest fundamental, forskel på naturvidenskaberne og historievidenskaberne finder man i spørgsmålet om interessen eller interesseløsheden.

Naturvidenskaberne er *i sig selv* aldeles interesseløse. De kan udmærket udøves med en særlig hensigt, bliver det vel også meget ofte, men selve forskningsaktiviteten eller -metodikken må være rent objektiv, og om dét så er tilfældet afgøres blandt andet af om en anden forsker kan gentage aktiviteten og få præcis det samme resultat ud.

Historievidenskaberne derimod skal forholde sig til historiske, samfundsmæssige, kulturelle og politiske interesser - ikke fordi de nødvendigvis ønsker at være påvirket af dem (hvad de dog ofte er alligevel), men dét de frembringer kan meget vel påvirke beslutningstagerne eller andre interessenter således at forskningsfeltet bliver influeret heraf, og således at udviklingen eventuelt kan tage en anden retning end den ellers ville have gjort.

Dette ændrer - dynamisk set - forskningens gyldighedsfelt, river enten tæppet væk under den - eller giver den et veritabelt skub. Jo større virkning, jo mere forskningen har eller har haft betydning for nogen.

Historievidenskaberne må som nævnt forholde sig til historiske, samfundsmæssige, kulturelle og politiske interesser og dermed til mere overordnede såvel som mere specifikke bevæggrunde til forskellige handlinger. Her opstår så et metodisk problem eller en metodisk udfordring, for det er ikke altid nemt at finde ud af hvad den egentlige bevæggrund kan have været.

Clausewitz var meget opmærksom herpå og skriver at bevæggrundene kan forsøges skjult af aktørerne eller at de simpelt hen kan gå tabt, og derfor er der mange vanskeligheder ved som teoretiker eller historiker at belyse forholdet mellem årsag og virkning på adækvat vis²⁹³⁾.

Betragtningerne om at der er et undertiden tvetydigt forhold mellem de offentligt fremlagte og de mere skjulte motiver er givetvis meget relevante i forhold til den konkrete krig i Kosóva.

Dette medfører dog ikke at man i historievidenskaberne ikke skal gå objektivt til værks - eller gå så objektivt til værks som det er muligt. Det er efterhånden en gammel problematik både i historievidenskaberne og andre samfundsorienterede videnskaber.

For eksempel er der fuldkommen enighed om at man skal bruge kilder på en rimelig måde: Ikke læse mere ud af kilderne end de *kan* sige (den videnskabelige metode har så til opgave at sætte grænserne, for eksempel for hvordan man kan håndtere forskellige kildetyper).

Men en anden ting som historikere med flere er temmelig enige om er at man ikke kan bruge deres videnskab til at foreskrive hvordan man bør gøre. Dette er i nogen modsætning til naturvidenskaberne. En videnskabsmand kan - uden »at rødme« - udtale sig om hvordan man skal forholde sig for at opnå et bestemt elektrisk resultat.

292) En grundigere analyse af Clausewitz' værker vil formentlig vise at han behandler adskillige tilfælde af asymmetri - eller af noget der snerper derhen ad. Således drøfter han i flere forskellige forbindelser spørgsmålet om hvem der kan siges at have fordel af givne omstændigheder, og han nævner flere gange hvordan Napoleon Bonaparte og andre udnyttede særlige omstændigheder til at udligne eller vende en ubalance. Men ubalance af dén art er ikke helt dét jeg har i tankerne, når jeg taler om asymmetri. Asymmetri er i et ganske andet gear og handler om at meget forskellige »ting« sættes op mod hinanden.

293) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 141 - og s. 154 hvor Clausewitz gør en snusfornuftig betragtning om brugen af memoier.

For Clausewitz går bestræbelsen mod objektivitet ganske langt. Man må sikre at man bruger sine eksempler på en rimelig måde, men han mener også at der ikke kan være modstridende konklusioner om samme sag.

Enten er den ene konklusion rigtig og den anden forkert - eller omvendt (eller også er de begge forkerte). Ikke at det altid er sådan i praksis, men forskeren må bestræbe sig for at nå til så stærke konklusioner at de ikke kan væltes, og bliver de væltet så er det fordi der kan sættes noget bedre i stedet - forskeren må søge sandheden ²⁹⁴.

Clausewitz havde ganske samme opfattelse som andre historikere, for han siger utvetydigt at teorien ikke kan være en handlingsforskrift, men at den højst kan være en ledestjerne for den militære leder ²⁹⁵. Dette gælder især for strategien - på taktikkens plan vil der være større mulighed eller behov for at formulere egentlige forskrifter ²⁹⁶.

Politik og krig

Clausewitz er - uden for de militære rækker - kendt for sin opfattelse af sammenhængen mellem politik og krig. I et nutidigt Dansk leksikon hedder det at Clausewitz betragtede krigen som en fortsættelse af politikken med andre midler - og det er også dén formulering som Clausewitz er mest berømt for ²⁹⁷. Passagen findes i en notits fra 1827 der handler om hvordan Clausewitz forestillede sig værket revideret.

Han skriver ordret:

Man må præcisere »at krig ikke er andet end den fortsatte statspolitik med andre midler« ²⁹⁸,

men denne passage skal man nok læse på en særlig måde. Den betyder ikke at krig er noget helt forskelligt fra politik, men at den »er« politik i 'suppleret form'. Denne opfattelse kan man støtte på en passage i *ottende bog*, hvori Clausewitz skriver:

»krig [er] ikke andet end en fortsættelse af det politiske samkvem iblandet andre midler. Vi siger iblandet andre midler for dermed også at hævde, at det politiske samkvem ikke ophører med selve krigen, ikke forvandles til noget helt andet« ²⁹⁹.

Lidt senere siger Clausewitz

»endnu engang: Krig er et instrument for politik. Den må nødvendigvis bære politikens karaktertræk, den må måle med politikens målestok. Krigens førelse er derfor i sine hovedkonturer selv politik - en politik, der har ombyttet pennen med kården, men ikke derfor er holdt op med at tænke efter sine egne love« ³⁰⁰.

Clausewitz tager ikke i »Om Krig« stilling til om en given politik er hensigtsmæssig eller ej eller om den er smuk eller ej - det ligger helt uden for hans radius i bogen (at han i sin karriere indtog

294) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 166 - og bd. 2, s. 638.

295) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 121 - og bd. 2, s. 638 og 714 f.

296) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 136.

297) Machiavelli tænkte i beslægtede baner, idet hans militærteoretiske afhandling - »*Arte della Guerra*« = »*Krigskunsten*« ifølge Jan Lindhardt »er original derved, at den knytter det militærfaglige sammen med det politiske og anskuer områderne som to sider af samme sag. Organisationen af hærvæsenet er afhængig af, hvilken politik der skal føres og hvilken styreform der forefindes. I et demokrati er hæren en stadig trussel mod staten og må derfor opbygges anderledes end i et fyrstendømme, hvor hæren er en støtte for regenten«, jævnfør Jan Lindhardt: »*Machiavelli*«, Gad, København 1969, s. 64.

298) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 1, s. 19.

299) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 2, s. 750.

300) Jævnfør Carl von Clausewitz: »Om Krig«, bd. 2, s. 758.

temmelig stærke *politiske* standpunkter er noget andet, således da han i protest fratrådte som Prøjsisk officer og meldte sig som Russisk).

Politik og krig - i relation til Kosóva

Der er næppe nogen der - når talen er om Kosóva-krigen - kunne komme på en anden tanke, end at der var en overordentlig tæt forbindelse mellem det politiske og det militære, og at det var politikken der var den »kommanderende« for alle parter, såvel for den Serbiske hær, som for NATO og UÇK.

Men på Clausewitz' tid var det (muligvis) mere almindeligt at mene at når krigen indtraf hørte politikken op.

Selv om det på en måde er at slå en åben dør ind at hævde denne sammenhæng mellem politik og krig, vil jeg *fremhæve* at det fortsat er sådan - på trods af afspændings- og nedrustningsbe-
stræbelser - at man må betragte krig som noget der tilhører det politisk *mulige* - også i Europa - hvis man ellers skulle have glemt gårsdagens krige i Vietnam, ved Falklandsøerne, i Golfen og i Bosnien.

Krig er heller ikke noget der kun vedrører de »andre«, vi er selv blevet direkte aktører.

Den politiske og civile udvikling siden Clausewitz

Foruden at der er sket en voldsom teknologisk udvikling siden Clausewitz er der sket en voldsom politisk udvikling. Opinionen spiller en ganske anden rolle i dag, og de teknologiske medier og uddannelsesniveaue har ændret på vilkårene og for sammenhængen. Som nævnt tidligere vil jeg dog lade det meget vigtige tema der handler om information og misinformation, blandt andet på internettet, ligge.

Op mod Clausewitz' tid var det ikke noget krav (i det mindste ikke et særlig vidtgående krav) at den almindelige befolkning skulle have adækvat viden; den skulle derimod have en nyttig moral.

Også her har tingene ændret sig - hvad der også har givet nye militære muligheder: Der er vel stadig brug for den almindelige infanterist - i Kosóva nærmest til at løse bevogtningsmæssige og politimæssige opgaver - men i højere grad er der behov for højt uddannede specialister, hvad enten det er jagerpiloter, computereksperter, eksperter i Balkanforhold eller trænede forhandlere.

Konkret anvendelse af Clausewitz på nutidige forhold

Clausewitz siger forskelligt der har *konkret nytte* i dag (og i forhold til den aktuelle krise), men man kan ikke opstille et specielt teoretisk filter til at fordele dét der kan bruges aktuelt og dét der ikke kan. Hvad der kan bruges må - ganske i overensstemmelse med Clausewitz selv - bero på en historisk konkret vurdering.

Clausewitz kommer så *småt* ind på Folkekrigens og Guerillakrigens forhold, men da det forekommer mig at Mao Zedong har mere at byde på i denne henseende henviser jeg til s. 160 og frem.

Afsluttende om Clausewitz

Ved flere lejligheder har jeg været inde på om Clausewitz' teori ikke - jævnfør Witt-Hansen's betragtning s. 145 - kunne betragtes som et specialtilfælde af nutidens militære teori.

Der er afgjort argumenter for en sådan opfattelse, men ikke desto mindre vil jeg konkludere at det er mere hensigtsmæssigt, muligvis endda mere korrekt, at opfatte Clausewitz' teori som en historisk betinget teori, og at opfatte moderne militær teori som en anden - også historisk betinget - teori der ikke *indeholder* Clausewitz', selv om den på mange punkter er *inspireret* af den.

Én historisk teori fra en mere eller mindre avanceret nutid kan vanskeligt indeholde en anden historisk teori fra en fortid, fordi

(1) nutiden *ikke indeholder* fortiden, men *bygger på* den, hvad der - i det mindste filosofisk set - er noget ganske andet -

fordi (2) - hvad der nærmest er det samme - fortidens betingelser ikke kan gentages *slet og ret* - og fordi (3) man teoretisk set kan forestille sig at Clausewitz med tiden bliver helt »forkert«.

Nu har jeg stor respekt for dét videnskabelige arbejde Johannes Witt-Hansen i øvrigt har gjort, så jeg er ikke meget for det - men jeg tror hans tanke om at Clausewitz skulle være indskrevet af en mere generel teori skyldes en *falsk* analogi til naturvidenskaberne.

At Clausewitz ikke kan opfattes som indskrevet, betyder imidlertid ikke at han og hans værk ikke er interessant alligevel - historisk og aktuelt.

I stedet for at forvise Clausewitz til det historiske rustkammer kan man betragte ham som et lyst hoved der siger noget vigtigt om sín tid og som også - på nogle generelle områder eller nogle områder der stadig er aktuelle - kan give god inspiration til moderne teori.

Men på et tidspunkt kan man teoretisk set forestille sig at man helt må forlade Clausewitz (undtagen i historiske sammenhænge), fordi udviklingen har gjort hans synspunkter uaktuelle - og: forkerte.

Hvad man kan bruge og hvad man ikke kan bruge vil i høj grad bero på en konkret historisk vurdering.

Mao Zedong

Mao Zedong (i midten) på guerillakrigens tid

Mao Zedong blev født i Hunan i 1893, hans far var velhavende bonde. Mao blev uddannet som lærer (1918) og kom til Beijing. Her kom han i forbindelse med den revolutionære bevægelse og blev Kommunist. Han var én af de 12 grundlæggere af Kommunistpartiet i '21.

Man samarbejdede efter nogen tid med Kuomintang - der var en »bred« selvstændighedsbevægelse. Man forsøgte at overtage Kuomintang, men tabte til Chiang Kai-shek ('27) - og der udviklede sig en voldsom konflikt, snart også en borgerkrig mellem Kuomintang og Kommunisterne.

I perioden fra '29 udviklede Kommunisterne en guerillastrategi, men led omfattende nederlag i et stort slag i '34.

Resterne af Kommunithæren (Den Røde Hær) gennemførte Den Lange March - frem til '35 og undervejs blev Mao leder af partiet.

Japanerne angreb Manchuriet i '31 og rykkede senere mod Syd. Efter nogen tid gik Chiang Kai-shek og Kommunisterne i en militær alliance med hinanden for at bekæmpe Japanerne ('37). Alliancen blev stort set opretholdt til Japanerne kapitulerede i '45. Herefter udbrød der borgerkrig igen, som sluttede med at Chiang Kai-shek erobrede Taiwan og at Kommunisterne »satte sig« på Fastlandskina ('49).

Mao var i de følgende år den øverste leder af det Kinesiske samfund, omend ikke altid ubestridt. Han døde i '76.

Mao skrev om krigsførelse i alle tre hovedfaser: Kampen mod Kuomintang, kampen mod Japanerne - og den afsluttende borgerkrig.

Det falder uden for denne fremstilling at gå ind i en nærmere præsentation af Mao's politiske virke fra '49 og frem, men det skal fremhæves at Mao - i modsætning til den »klassiske« Kommunisme - lagde overordentlig stor vægt på bøndernes rolle - og for det andet at han fastholdt en national selvstændighed over for Russerne, der ønskede at sætte sig på den

Internationale Kommunistiske Bevægelse. Han gjorde i en vis forstand som Tito i forhold til Stalin og Enver Hoxha i forhold til Tito.

I Albanien havde man en Kinesisk periode fra '61 til '78, se nærmere i »Krudttønden i baghaven«, s. 128 ff. - dog ikke en periode hvor man læste Mao's skrifter særlig grundigt; bagefter gjorde man dog kraftigt op med dem alligevel, for eksempel i Enver Hoxha's: »Reflections on China« bd. 1-2, Tirana 1979.

Bemærkning om stavemåde: Der er gennem tiden brugt forskellige måde at transkribere Kinesisk til Vestlige sprog. Nuomstunder skriver man *Mao Zedong*, tidligere *Mao Tse-tung*. Den anvendte udgave af 'Guerillakrigen' er udgivet i »gamle dage«.

Mao Zedong: »Om Guerillakrig«

Der er et par grunde til at se nærmere på Mao Zedong's teori om guerillakrig: Mao Zedong er én af dem der har skrevet mest omfattende og gennemtænkt om guerillakrig, og guerilla-ledere såvel som militærfolk i regulære hære - inklusive den Serbiske og den Jugoslaviske - har foretaget studier i Mao's skrifter. *Nogle* i UÇK-kredsen har tilmed, siges det, haft politisk *udgangspunkt* i Kinesisk eller Albansk Kommunisme, og *de* må antages at have studeret Mao's militære skrifter særlig grundigt.

Amerikanske militærfolk har omfattende viden om guerillakrig. Mange af de ældre har deltaget i Vietnam-krigen (eller har været involveret i forskellige konflikter rundt omkring i Verden), men de »gamle« erfaringer er ved at blive skubbet til side af ganske andre - dels erfaringerne fra Golf-krigen dels erfaringerne i Kosóva, men der er dog med hensyn til opfattelsen af luftbombardementernes nytte og anvendelighed betydelige fællestræk mellem de gamle og de nye koncepter.

Tilbage fra Vietnam-krigen (og en mislykket indsats i Somalia i '93) sidder - både blandt militærfolk og politikere - en stor ulyst til at gå ind på landjorden, måske medmindre man kan drage nytte af en ekstrem teknologisk overlegenhed.

Man har ligefrem valgt en særlig *asymmetri* som strategi (jævnfør s. 98) - hvor det fundamentale i guerillakrigen - når den er set »nedefra« - ellers er at den er »jordnær« eller bliver »jordnær«, selv om parterne kan være meget ulige i slagkraft og sammensætning³⁰¹⁾, og fordi teknologiske fordele kan komme til kort³⁰²⁾.

I Kosóva var sagen temmelig kompleks for der var - foruden civilbefolkningen - mindst 3 militære parter involveret: Højt i luften NATO, nede på jorden en massiv Serbisk hærstyrke og endelig en mindre massiv, men også helt jordbundet, ørnehær³⁰³⁾ - UÇK - som i stigende grad samarbejdede med NATO. Teknologien og den militære strategi var meget forskellig for disse tre militære parter.

Man kan formode at de *grundlæggende* tanker hos Mao har udgjort en væsentlig del af grundlaget for UÇK's guerillastrategi, selv om man vist ikke kan møde nogen som helst henvisning til Mao i UÇK's udtalelser fra '98 og frem.

En særlig vigtig forskel er der dog. Mao opererede *ikke* ud fra at nogle mægtige venner skulle komme til undsætning - eventuelt efter at være blevet provokeret til det. Grundlæggende for den politiske og militære situation i Kina var at man måtte *gøre tingene selv*. Dette var dog næppe muligt i Kosóva, selv om en del UÇK'ere *muligvis* var af dén opfattelse.

Tre disciplinære hovedregler og otte punkter man bør notere sig

På forskellige tidspunkter udstedte Mao instrukser om hvordan man skulle forholde sig over for civilbefolkningen (og fangerne), og det ser ud som om UÇK i store træk har fulgt tilsvarende principper hvad enten det er inspireret af Mao eller er »almindelig« politisk fornuft - det vil sige når det drejer sig om etniske Albanere. Det er derimod *påfaldende* at de Serbiske paramilitære

301) Som det vil huskes anvendte Amerikanerne i vid udstrækning luftangreb i Vietnam-krigen, men man blev i stigende grad tvunget til at være »landbaseret«.

302) I den Amerikansk ledede Afghanistan-operation i 2002 begyndte man at bombe fra luften, men for at gennemføre operationen måtte man dels forlade sig på lokale landstyrker, dels indsætte specialtropper der »matchede« Al Qaida-styrkerne / det Afghanske Taliban-regimes styrker.

303) Albanerne har et særligt forhold til Ørnene. På Albansk hedder *Albanien: Shqipëria - Ørnenes Land*. Nogle Kosóva Albanere omtalte UÇK som *Vores Ørne der kom ned fra bjergene*.

styrker (og muligvis også nogle af de regulære styrker) har gjort *lige modsat*³⁰⁴⁾. Teksten er i denne udgave fra 1947³⁰⁵⁾.

Hensigten med instrukserne var at Den Kinesiske Befrielseshær (DKB) ønskede at styrke befolkningens tillid til hæren og til Kommunistpartiet.

Der skal nok være *mange* tilfælde hvor DKB'ere har overtrådt instrukserne, men man havde dog en hensigt om at den skulle følges - hvorimod der ikke er meget tvivl om at man bevidst eller stiltiende har ladet de Serbiske paramilitære følge *helt* modsatte instrukser - eller principper - for at sprede terror og derigennem svække UÇK. Man havde øjensynlig ikke *nogen* interesse i at vise at Albanerne fik tillid til Serberne.

Under 2' Verdenskrig i Jugoslavien var billedet temmelig broget. Både blandt Kroaterne og Serberne var der nationalistiske bander som optrådte bestialske og nedrigt - nemlig de Kroatiske Ustaša'er og de Serbiske Cetnik'er, hvorimod de Kommunistiske partisaner mestendels optrådte disciplineret - men når det drejer sig om fremfærden i Kosóva er der mange eksempler på at man har benyttet sig af repressalier over for civilbefolkningen³⁰⁶⁾.

Mao's instruks fra '47	Serbisk adfærd i '99
I) Adlyd ordrer i alle jeres handlinger	I det grundlæggende har de Serbiske styrker (især formentlig de regulære, men også de paramilitære) adlydt de ordrer de har fået, men det er tænkeligt at man har overladt en del til individuelt eller gruppe-mæssigt initiativ
II) Tag ikke en eneste nål eller tråd fra masserne	Tag alt - eller så meget som muligt - fra de etniske Albanere. Tag også deres identitetspapirer fra dem og brænd dem
III) Aflever alt, hvad der bliver erobret [dvs den enkelte soldat må ikke beholde ting der bliver erobret; tingene skal overlades til hæren - som eventuelt fordeler dem til befolkningen]	Uklart hvordan man har forholdt sig ... det er tænkeligt at især paramilitære har beholdt hvad de har erobret
1) Tal høfligt	Læg ikke bånd på dig selv, tal som du vil - og så nedrigt du kan
2) Betalt rimeligt for alt, hvad I køber	Tag hvad du ønsker fra de etniske Albanere; også deres penge ... Betal ikke
3) Lever alt, hvad I låner tilbage	Behold eller ødelæg, levér ikke tilbage
4) Betal for alt, hvad I beskadiger	Ødelæg hvad du ønsker; betal ikke
5) Slå ikke og brug ikke skældsord mod folk	Slå og brug skældsord. Dræb eventuelt
6) Forvold ikke skader på afgrøder	Tag ikke hensyn til afgrøderne. Brænd dem eventuelt af - og også husene
7) Tag ikke friheder over for kvinder	Tag de friheder du ønsker
8) Mishandl ikke fanger	Tortér og dræb eventuelt

304) Desværre er der etniske Albanere og sikkert også en del med tilknytning til UÇK der har opført sig forbryderisk over for det Serbiske mindretal og Sigøjnerne.

305) Venstre kolonne er citeret fra Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 189.

306) Dette fremgår af Gunnar Nissen: »Jugoslaviens Storhed og Fald. Fra Solidaritet til Skilsmisse«, Branner og Korch, København 1992, s. 72 f.

Man kan her erindre de to regler som Kosovo Komitéen opstillede i 1919 for Kaçak-bevægelsen³⁰⁷⁾ :

- 1) *Ingen bosiddende Serber må generes med mindre han bærer våben mod en Albaner.*
- 2) *Intet hus og ingen kirke må nedbrændes.*

Forfatteren Gunnar Nissen har besøgt Kosóva og skrev i sensommeren '99 til mig:

»I Pec [= Peja] slæbte UÇK'ere mig - som såkaldt »serberelsker« - ind på skoleinspektørens kontor og sagde: »Vi kan brække alle dine fingre, og der vil ikke ske os noget. Vi kan putte dig i en brønd, med eller uden giftslanger, og der vil ikke ske os noget«. Senere blev jeg beordret ud midt på gaden med besked om at forbande det Serbiske folk. Jeg forbandede det Serbiske folks udskud og det albanske folks udskud. Så fik jeg en lussing, og skønt jeg er en antihelt, slog jeg igen. To italienske KFOR-soldater kom til (ingen af dem kunne noget fremmedsprog). De unge kosovarer fortalte, at de havde meldt sig til UÇK for at slå Serbere ihjel, så mange som muligt, og skabe et etnisk rent Kosovo. NATO var »vores« luftvåben«.

Politik og guerillakrig

Mao lægger overordentlig stor vægt på sammenhængen mellem politikken og guerillakrigen og citerer (via Lenin) Clausewitz for betragtningen om at krig er politik videreført med andre midler³⁰⁸⁾, men han går noget videre end Clausewitz, idet han mener der må være en overensstemmelse mellem guerillakrigens mål og dén måde denne krigsform bliver ført på.

Jeg har set efter om der eventuelt skulle være steder hos Mao hvor han omtaler drab på uskyldige civile (som et hensigtsmæssigt krigsmiddel) - jævnfør at UÇK er beskyldt for at have foranstaltet drab på Serbiske cafégæster i Peja i slutningen af '98³⁰⁹⁾, men det har været forgæves, ej heller har jeg nogen erindring om at han er gået ind for brug af attentater, men vil formode at han ikke har ment det kunne have nogen positiv funktion, selv om han uden tvivl har gået ind for brug af kraftige - og særdeles kraftige - midler mod kollaboratører og forrædere.

Terrorvirksomhed og attentater er imidlertid ikke noget der er fremmed for Balkan-området. *Talrige* fremtrædende politikere og andre er i dette århundrede blev dræbt ved attentater, også i forbindelse med Kosóva-konflikten.

For Mao kunne de politiske mål skifte. I to forskellige faser kæmpede man mod andre Kinesere, Kuomintang, for at erobre den politiske magt, i en mellemliggende fase kæmpede man sammen med Kuomintang for at bekæmpe Japanerne der havde erobret Manchuriet og det østlige Kina - og dette betød at de strategiske og de militære vilkår var helt forskellige fra fase til fase.

Man kan sige at Mao på denne måde - men i praksis - udvikler et ganske særligt forhold mellem politik og krig, men hvor det er helt klart at det *altid* er politikken der har primatet.

En væsentlig del af guerillahærens arbejde bestod i propagandavirksomhed og i oplysningsarbejde over for befolkningen, for man havde brug for at befolkningen understøttede guerillahæren materielt - helt bortset fra at man havde et overordnet mål om at etablere et vidtgående

307) Se nærmere i »*Fra Kosovo til Kosóva*«, 1. udgave, s. 80 f.

308) Jævnfør Mao Tse-tung: »*Guerillakrig og politisk strategi*«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 145.

309) Men den konkrete sag *kan* godt være mere sammensat. Attentatet kan være udført af helt andre og af spegede politiske grunde - for både på Albansk og Serbisk side har der været adskillige som ønskede en skærpelse af konflikten.

Kinesisk demokrati ³¹⁰⁾ - og en anden side var at man satse på at nedbryde moralen hos modstanderne ved at opføre sig godt over for dem man tog til fange ³¹¹⁾.

I modsætning til Clausewitz gør Mao dog noget ud af at forklare at alle krige kan deles op i *retfærdige* og *uretfærdige* krige ³¹²⁾.

Hvad der er retfærdigt og hvad ikke afhænger naturligvis af ens politiske udgangspunkt. For Mao gik skillelinien mellem de revolutionære og de kontrarevolutionære, det vil sige mellem dem der for eksempel gik ind for en socialistisk eller Kommunistisk samfundsorden - og dem der gik ind for det modsatte.

Man kan måske sige at det i stigende grad - gennem historien - er blevet nødvendigt for de politiske ledelser at de har det moralske eller politiske alibi i orden i forhold til deres tilhængere eller eventuelt i forhold til hele befolkningen.

I hele dette århundrede har det været sådan at det var særdeles nødvendigt i den Vestlige Verden at befolkningen tilsluttede sig dét der var det politiske grundlag for en krig. Var der ikke en sådan tilslutning ville der opstå forskellige politiske forhindringer - i de Vestlige demokratier typisk at der ville blive lukket af for bevillingerne eller at der direkte blev taget beslutninger mod en krigsførelse.

Dette er også særdeles relevant i forhold til krigen i Kosóva. NATO-landene måtte - ét for ét - sikre sig at de havde det politiske alibi i orden, UÇK'erne kunne kun operere hvis de havde en folkelig tilslutning i Kosóva - og også Serberne måtte gøre sig overvejelser i denne sammenhæng, men som det fremgår var man spændt op mellem mange interesser og mange politiske opfattelser lige fra Vojislav Šešelj's nationalistiske højre og hen over midten af den *Serbiske* befolkning. Man hævdede at man opererede ud fra en multietnisk Kosóva-befolknings interesser, men det er nok mest dækkende at sige at det i virkeligheden var »kerne«-Serbiske interesser man gik ud fra.

Den historiske udvikling

Ligesom Clausewitz er Mao meget bevidst om at krigens karakter er forskellig til forskellige tider. Han gør mindst lige så meget ud af at vise at de militære forhold *altid* afhænger af de specifikke omstændigheder - lige som når han i anden sammenhæng fastholder at de Kinesiske politiske forhold er helt forskellige fra dem der gælder i Sovjetunionen, for ikke at tale om i de udviklede Vestlige lande ³¹³⁾.

Mao siger at

»Hvad der er vigtigt og afgørende må ikke dikteres af generelle eller abstrakte overvejelser, men være i overensstemmelse med de konkrete omstændigheder. I en militær operation bør angrebets retning og mål således vælges under hensyntagen til fjendens øjeblikkelige stilling, terrænet og vores egne enheders styrke på det pågældende tidspunkt« ³¹⁴⁾

310) Det falder uden for denne bogs rammer at diskutere de Kinesiske forhold.

311) Jævnfør Ole Hyldtoft: »*Indledning*« til: Mao Tse-tung: »*Guerillakrig og politisk strategi*«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 18.

312) En tilsvarende sondring kendes langt tilbage i historien - se afsnittet om Machiavelli. Clausewitz er givetvis helt bekendt med denne sondring, men hans ærinde er ikke at tale om retfærdighed og uretfærdighed, men om militær effektivitet - som han forudsatte var under politisk kommando. Netop fordi politikken er det grundlæggende for Clausewitz har han henvist spørgsmålet om krigens overordnede formål, dens legitimitet, til politikens område; det er i en vis forstand ikke hans gebét.

313) For eksempel Mao Tse-tung: »*Guerillakrig og politisk strategi*«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 66 f.

314) Jævnfør Mao Tse-tung: »*Guerillakrig og politisk strategi*«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 71.

Når Mao skal udvikle en konkret strategi går han nogenlunde systematisk frem og forsøger at finde det karakteristiske ved den aktuelle situation. Et sted - det vil sige i december '36 - bruger han følgende model ³¹⁵⁾:

1	Kina er et uhyre stort, halvkolonialt land, der politisk og økonomisk er uensartet udviklet og som har gennemlevet revolutionen 1924-27
2	Vores fjende er stor og mægtig - og Kuomintang kontrollerer det økonomiske liv
3	Den Røde Hær er lille og svag ... dets våben er dårlige, og den har vanskeligheder med at skaffe forsyninger
4	Kommunistpartiets ledelse og den agrare revolution: Den Røde Hær støtter sig på landbefolkningen

I en sådan situation kan man ikke gå ud i *stor skala*, men man arbejder uhyre langsigtet for dels at skaffe sig større og større tilslutning i befolkningen og dels at blive stærkere og stærkere militært.

Her skal man også erindre, siger han, at en guerillahær - og især i de første faser af dens liv - må være meget uregelmæssig, operere decentralt og ikke nødvendigvis være præget af streng disciplin ³¹⁶⁾

Guerillastykkerne må udvikle sig gradvis og påtage sig større og større opgaver og - i takt med denne udvikling - også udvikle sig til at blive en egentlig hær. Man skal påregne at krigen vil blive overordentlig langvarig - især hvis man ikke har særlig stor international opbakning - og i sammenhæng hermed må de enkelte aktioner være meget kortvarige og præcise og nøje kalkulerede ³¹⁷⁾.

De hér beskrevne forhold er meget forskellige fra situationen i Kosóva omkring 1998 som man kunne måske beskrive således:

1	Kosóva er et lille land, der er svagt udviklet økonomisk, som har været politisk undertrykt i mange år. Mange er flyttet til udlandet for at få arbejde eller for at få uddannelse. Der er udviklet en alternativ økonomi og et alternativt uddannelsessystem; der er et Serbisk mindretal som støtter sig på Serbien
2	Serberne er stærke - især politisk og militært, men de er meget isolerede internationalt, og selv ikke Russerne kan forventes at hjælpe dem for alvor. Serberne er også meget følsomme og kan let provokeres
3	UÇK er lille og svag. Der er indbyrdes uenighed. Der er en anden befrielseshær FARK ... Der er fremskaffet nogle våben (blandt andet fra plyndringer i Albanien i '97 eller ved køb på det sorte marked i Albanien og andetsteds)
4	Der er politisk uenighed - både mellem LDK (Dr Rugóva og Dr Bukoshi) og UÇK og inden for UÇK, men UÇK står stærkere og stærkere ... Der er også uenighed inden for LDK (for eksempel mellem Rugóva og Bukoshi / FARK)

Én af de afgørende forskelle på Kina og Kosóva er at Kosóva Albanerne havde fordel af at Serberne var politisk isoleret, men også af at man kunne vende Serbernes svaghed (følsomheden) til en overordentlig stor politisk fordel ved at fremprovokere handlinger som ville fremkalde intervention udefra - og muligvis endda styrke tilslutningen fra de etniske Albanere i Kosóva og udenfor.

315) Citeret fra Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 72-75.

316) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 101.

317) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 102-105.

UÇK kunne selv sagt ikke med sikkerhed vide hvordan tingene ville udvikle sig - eller måske forudse omfanget og graden af dén brutalitet Serberne udviste - men det fremstår som om man helt bevidst valgte en linie der gik til strengen - og man ville (bortset måske fra Dr Rugóva som havde *visse* forhandlinger med Serberne) under ingen omstændigheder samarbejde med den Serbiske side, man satsede derimod benhårdt på at en konfliktkurs ville føre til et væsentligt bedre resultat end man ellers kunne opnå.

Mao advarede i sin tid mod at guerillahæren involverede sig i slag med Kuomintang *før situationen var til det*. I 1928 formulerede han strategien således:

»Når fjenden rykker frem, trækker vi os tilbage; når fjenden slår lej, hemsøger vi ham; når fjenden er udmattet, angriber vi ham; når fjenden trækker sig tilbage, forfølger vi ham«³¹⁸).

Modoffensiven

Først i dét tilfælde at man kan skabe betingelser der er gunstige for guerillahæren og ugunstige for modstanderne kan man begynde at tænke på at gå ud i en modoffensiv. Mindst to af følgende betingelser skal være opfyldt:

1. *Befolkningen støtter aktivt Den Røde Hær.*
2. *Terrænet er velegnet til operationer.*
3. *Alle Den Røde Hærs hovedstyrker er koncentrerede.*
4. *Fjendens svage punkter er afsløret.*
5. *Fjenden er svækket og befinder sig i en træt og demoraliseret tilstand.*
6. *Man har fået fjenden til at begå fejltagelser«³¹⁹.*

Men en sejr er ingenlunde sikker selv om man har to eller flere af disse betingelser opfyldt, og derfor må man i første række koncentrere sig om at udvælge de svageste dele af fjendens styrker, og derfor er det vigtigt at man har sine *informationer* i orden.

Under særlige omstændigheder - for eksempel når man har indkredset en relativt lille fjendtlig styrke - kan der være tale om at gå i stillingskrig, men i almindelighed gælder for guerillakrigen at så længe fjenden er militært overlegen, så skal man undgå faste kamplinier og i stedet operere særdeles mobilt³²⁰.

I en egentlig offensiv skal man sikre sig at vinde det indledende slag for at opnå så stor en militær, moralsk og politisk effekt, og derfor skal man være sikker på at fjendens stilling, terrænet og befolkningens støtte er til guerillahærens fordel og ikke til fjendens. Man bør ikke forhaste sig - hvis situationen ikke er under kontrol, - men om fornødent afvente³²¹.

Man skal *for det andet* sørge for *helheden og sammenhængen* og for at slaget er godt planlagt. Man skal ikke nøjes med at *håbe* på at vinde, man skal nøgternt gennemtænke stillingen på begge sider³²².

For det tredje skal man have en langsigtet planlægning eller en overordnet strategi. Det er - både i krig og i politik - en skadelig fremgangsmåde, hvis man

»kun planlægger ét skridt ad gangen, efterhånden som man møder problemerne. Efter hvert skridt er det nødvendigt at undersøge de heraf følgende ændringer og i overensstemmelse

318) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 81.

319) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 82 f.

320) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 100.

321) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 94.

322) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 95.

hermed at modificere eller udvikle ens strategiske og operationelle planer, ellers er man udsat for at begå den fejltagelse at fare frem uden at ænse risikoen. Det er imidlertid absolut afgørende at have en langtidsplan med et gennemtænkt omrids, der dækker et helt strategisk stadium eller endog adskillige strategiske stadier. Hvis man forsømmer at udforme en sådan plan, føres man til den fejltagelse at tøve og tillade, at man kommer i en tvungen stilling, hvilket i virkeligheden tjener fjendens strategiske mål og henviser én til en passiv rolle. Man må huske på, at fjendens øverste ledelse har en vis strategisk indsigt. Først når vi har optrænet os selv til at være et hoved højere end fjenden, vil strategiske sejre være mulige«³²³⁾

Afslutning

Netop dette sidste led - den langsigtede planlægning og den overordnede strategi - kan man konstatere at én af parterne havde i Kosóva-krigen: UÇK. Strategien var klar i sin hensigt, men givetvis vanskelig at have fået tilslutning til - og den var temmelig kompleks i sin gennemførelse.

Som man kan se af hvad der siden er passeret i Kosóva og til skrivende stund [sensommeren 1999], har man søgt at indstille sig på at *føre krigen videre med andre midler* - og tilsyneladende i en temmelig effektiv kombination af bevidst politik (man har fra første færd deltaget i Overgangsrådets arbejde og man har medvirket i udarbejdelsen af Landsdowne-erklæringen) og i etableringen af en samfundsmæssig og statslig magt (man deltager i den nye politistyrke og man har opnået at få tilslutning til oprettelsen af et Beskyttelseskorps under UÇK's ledelse).

Dertil kommer de mere eller mindre ustyrlige hævnaktioner som etnisk Albanske elementer med større eller mindre tilknytning til UÇK er ansvarlige for, og som har haft en strategisk effekt hvad enten man bryder sig om aktionerne eller ej: De har bevirket at Kosóva nu nærmest er renset for alle andre end de etniske Albanere.

UÇK's erklæring mod etniske overgreb på Serberne

Både UÇK's politiske og militære ledelse og mange andre ledende Kosóva Albanere har taget tydelig afstand fra hævnaktionerne i forskellige erklæring og udtalelser. Nedenfor gengives dén erklæring som den militære chef for UÇK har udsendt i midten af august '99:

The Kosova Liberation Army, The General Staff

For immediate release

Communique

The migration of Serbs from Kosova, the uncivil actions of a number of persons from different ethnic backgrounds against the life and the property of some citizens of Kosova, as well as attacks on various buildings have been represented as actions committed by individuals and persons affiliated with the KLA and it has been insinuated that these actions have been committed by the KLA itself. Once again we wish to affirm our conviction that those individuals that have committed these crimes are not soldiers of th KLA. Regretfully, there are individuals who, taking advantage from the current situation, attack the life and the property of other individuals.

In many cases, such actions have been committed to distract the attention of the international community from what is really happening in Kosova. Such actions are intended to throw a shadow over the extraordinary efforts of the people of Kosova to build a normal life and a democratic and a multiethnic society. Also, due to such uncivil actions, the serious and continuous efforts of all the KLA effective to become a part of these processes have not been properly appreciated.

While the KLA rejects these accusations and forcefully condemns these actions, at the same time, it invites all the Kosova citizens that belong to the Serb and other minorities not involved

323) Jævnfør Mao Tse-tung: »Guerillakrig og politisk strategi«, Jørgen Paludans Forlag, København 1966, s. 95 f.

in crimes committed against other people, to stay in Kosova, so we altogether could work for the building of a safe future for all its citizens.

The KLA is the army of all the citizens of Kosova. The KLA belongs to all the people of Kosova. The KLA considers that its mission, in close cooperation with other authorities, is to guarantee security and protection for all the citizens of Kosova. During the war, we did respect to a letter all the international conventions on war, and in no case have we failed to respect the rights of the innocent civilians, regardless of their ethnic background. It is a duty and an obligation for all the KLA effective to respect the human rights and the international conventions that regulate them even in peace time.

The KLA invites all the citizens of Kosova, regardless of their ethnic background to stay in Kosova so that they can contribute to the building of free and democratic society based on respect for human rights, tolerance, and diversity. The General Staff of the KLA assures all the citizens of Kosova that the KLA is an institution that belongs to all the people of Kosova, that its soldiers and officers are committed to the establishment of peace and ethnic harmony in Kosova. The KLA will do whatever is necessary so that the cooperation with the international authorities in their mission is fruitful and contributes to the peace and security in Kosova.

Gen. Agim Çeku

Chief of General Staff

Prishtinë, August 18, 1999

Alt godt fra havet? [Lars R. Møller]³²⁴⁾

Om Lars R. Møller: »Operation Hurricane. Efterretningsvirksomhed før og nu«. Høst & Søn, København 2000. 496 s. 348,00 kr (inklusive moms).

Oberst Lars R. Møller udsendte engang i forsommeren 2000 sin »Operation Hurricane. Efterretningsvirksomhed før og nu«. Det er på én gang en meget nyttig - og en noget frustrerende bog.

Bogen er nyttig fordi den giver en bred oversigt og kombinerer mange informationer, men den er frustrerende fordi den ikke lægger noget »nyt« på bordet - fordi den på de mere kildne steder er alt for overfladisk ... og fordi den er for forudindtaget når det drejer sig om de mere nutidige forhold.

Når Møller ikke lægger noget »nyt« frem har det sine naturlige årsager; Møller har ikke (i hvert fald ikke for alvor) været involveret i efterretningsvirksomhed, men selv om han havde, ville det ikke have gjort nogen forskel, for så havde han fået en solid mundkurv på.

Hvad han har gjort er at lokalisere forskelligt offentligt tilgængeligt materiale, at beskrive det systematisk - og at analysere det ud fra dén vinkel som er hans: Den militære leders. Når det ikke kan være anderledes, synes jeg man skal være glad for det.

For dem der ikke har interesseret sig for efterretningsvirksomhed før, giver bogen utvivlsomt et meget godt udgangspunkt og en håndfuld spændende anekdoter, men for den der har fulgt med i »afsløringerne« om STASI, CIA, FET og PET - og i diskussionerne om efterretningsvirksomhed i de senere år giver den langt fra så meget, som den kunne.

Historie og historier

Bogen vil gerne hele vejen rundt - og Møller vil også gerne have et historisk perspektiv med - for nogle af de grundlæggende efterretningsmæssige pointer og mange af de gode historier *har* vitteligt mange år på bagen.

Det er elementært spændende at læse hvordan Englænderne fik Amerikanerne til »selv« at opdage at Tyskland var »nået til« den uindskrænkede ubådskrig i 1917; og det samme kan siges om den senere historie om hvordan Englænderne og Tyskerne sloges på radarområdet under 2. Verdenskrig. Fælles for begge historier er at det var vigtigt ikke - over for modparten - at afsløre hvor meget man vidste.

Og så er der de gode historier om heldige vildledningsmanøvrer - for eksempel dén Tyskerne iværksatte op mod overraskelsesangrebet på Sovjetunionen juni 1941, og dén meget omfattende manøvre som de Allierede med stor dygtighed iværksatte 3 år efter i forbindelse med landgangen i Normandiet.

Møller trækker endog på Bibelhistorien, når han beretter om Gideon's »commandoraid« mod en tilsyneladende overmægtig invasionshær. Kernen i historien er at man med en kombination af målbevidsthed, ganske få toptrænede soldater og stor psykologisk indsigt undertiden kan udrette det helt utrolige; i det aktuelle tilfælde slog Gideon invasionshæren på flugt - Man kan læse den »originale« historie i Gamle Testamentes »Dommerbog« Kap. 6, 7 og 8 ved at gå ind på adressen:

<http://www.bibelselskabet.dk/danbib/web/bibelen.htm>

Fra tiden mellem 1' og 2' Verdenskrig fortæller Møller noget af den komplekse historie om General Wrangel's »Hviderussere«, der efter den blodige borgerkrig var flygtet fra Sovjetunionen - og som i »Mellemløstiden« forberedte en tilbagevendende med våben i hånd. Som bekendt var det ikke »Hviderusserne« der til sidst fik Sovjetunionen til at kollapse - tværtimod

324) Anmeldelsen blev oprindeligt sat på nettet Oktober 2001.

forsvandt de fra den politiske arena meget længe inden, og én af grundene var at det var lykkedes for den Sovjetrussiske Efterretningstjeneste at infiltrere dem, dernæst at styre dem - og endelig at lukke dem ned da de ikke længere var nødvendige.

Det undrer mig at det kun skulle være »Hviderussere« der samledes om Wrangel. Kan man tænke sig at Møller har forvekslet »Hviderusserne« med de »Hvide Russere«? Hvis det er tilfældet, er der tale om en skrivefejl der har en vis betydning - og som Forlaget burde have fanget.

Det Gode og det Onde

Noget af det der - med god grund - bruges meget plads på er kampen mellem Vest og Øst under Den Kolde Krig; man inspireres på det nærmeste af Møller til at sige kampen mellem Det Gode og Det Onde. Russerne med flere gjorde utrolig mange ulykker, så der er gode grunde til at opfatte dem som skurke: Tænk blot på undermineringen af Tjekkoslaviet i 1948, etableringen af Berlinerblokaden, Nordkoreas invasion af Sydkorea i 1950, angrebet på Ungarn i 1956 og på Tjekkoslaviet i 1968 - for slet ikke at tale om invasionen i Afghanistan i 1979, som vi stadig trækkes med eftervirkningerne af.

Men måske var der mere end én »skurk« på Verdensarenaen? Hvad var det Englænderne og Franskmændene skulle i Suez i 1956 (synkroniseret med Israelerne)? Hvad foretog Franskmændene sig i Algeriet? Hvad skulle Amerikanerne i Vietnam fra engang i 1960'erne? Hvad var det CIA gjorde, da Pinochet afsatte præsident Allende i 1973? Hvad havde oberstløjtnant Oliver North gang i med hensyn til Iran? For slet ikke at tale om CIA's meget komplekse engagement i Afghanistan i 1980'erne.

Indsigt og forestillingsevne

Møller minder om Clausewitz s. 60 hvor han stiller spørgsmålet hvorfor »Vietcong«'s Tet-offensiv i 1968 i dén grad kom bag på Amerikanerne. Møller's svar er at Nordvietnameserne sandsynligvis ikke kun tænkte på militære aspekter, men også på videregående politiske aspekter, og at man var parat til at tåle tilbageslag - fordi man primært ønskede et *politisk* resultat; man ville *vis*e den Amerikanske befolkning og de Amerikanske politikere at man stadig havde et stort potentiale, og at den Amerikanske politik derfor havde slået fejl.

Møller har fuldkommen ret når han konkluderer at en efterretningstjeneste er virkningsløs, hvis den ikke evner at analysere modstanderens hensigt i et større perspektiv (s. 61).

Lidt Germansk Grundighed havde været på sin plads

Møller har fundet udmærket materiale frem, som han bruger temmelig intensivt, men som han ikke forholder sig overdrevent kritisk til. Han burde have været længere omkring, eksamineret sit kildemateriale grundigere og foretaget nogle flere egentlige analyser (og hvis han samtidig havde strammet bogen op, havde det ikke gjort så meget).

Møller fortæller om den meget anspændte tid i 1948/49 hvor Danmark besluttede sig for at gå ind i NATO. Det er en tid og et emne der er blevet grundigt behandlet i mange forskellige værker i de senere år, men de fleste af dem kender Møller tilsyneladende ikke, og derfor kommer han for eksempel s. 299 til at skrive noget der er alt for komprimeret til at det kan bruges til noget fornuftigt. Årsagen er formentlig at han har brugt en »skæv« kilde.

Han fortæller at »en højtstående embedsmand fra den danske ambassade i Washington« ankom (til København) 15.3.1948 »og forelagde den udenrigsministerielle vurdering af situationen, som i hovedsagen gik ud på, at Sovjetunionen stræbte efter verdensherredømmet«.

Det er ganske rigtigt at der ankom en højtstående embedsmand - Povl Bang-Jensen - men ham var der flere som opfattede som en Hund i et Spil Kegler, - og dé synspunkter han forelagde, var der meget forskellige meninger om, og de kan under ingen omstændigheder karakteriseres

hverken som den autoriserede Amerikanske eller den autoriserede Danske udenrigsministerielle vurdering af situationen.

Bang-Jensen's hovedbudskab var øjensynligt at man kunne befrygte at Russerne på ét eller andet tidspunkt ville invadere Danmark, og dette budskab kom udenrigsminister Gustav Rasmussen og flere andre i Udenrigsministeriet meget på tværs. Bang-Jensen blev efterfølgende gjort til en slags »Prügelknabe«.

Historien om Bang-Jensen's besøg, dets baggrund og dets - politiske og personlige - konsekvenser, kan man læse udførligt om i Bo Lidegaard's »I Kongens Navn. Henrik Kauffmann i Dansk Diplomati 1919-58«, Samleren, København 1996, men også i Professor Bent Jensen's »Bjørnen og Haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965«, Odense Universitetsforlag, Odense 2000. Disse bøger, såvel som Poul Villaume's disputats - »Allieret med forbehold« - er centrale værker, man med fordel kan orientere sig i, hvis man vil finde ud af hvorfor Danskerne (først Socialdemokraterne og siden også de Radikale) svingede fra at være neutralistisk orienterede og over til at blive »regelrette Vestlændinge« - en sag der i høj grad handler om at have de nødvendige informationer, men også om at være indbyggere i et land der ligger et »vanskeligt« sted - og om at fremstående politikere laver numre med Befolkningen - her tænker jeg på den udmærkede H.C. Hansen, der indgik en hemmelig - og statsretligt overordentlig problematisk - aftale om Amerikansk adgang til Grønland, hans utvivlsomt gode hensigter helt ufortalt.

Det sidste gengives således i »forkortet form« i Udenrigsministeriets temahæfte »Grønland og udenrigspolitikken« (København 2000): »Efter offentliggørelsen af det såkaldte H.C. Hansen-papir - hvoraf det fremgik, at den daværende statsminister i 1957 indirekte og uden at orientere Grønland eller andre havde accepteret amerikansk oplagring af kernevåben i Grønland - var der i 1995 enighed om at træffe foranstaltninger til imødegåelse af tilsvarende sager i fremtiden«³²⁵⁾.

Var Albanerne ikke med?

S. 287 er der en misvisende oplysning som jeg er faldet over på grund af min Albanske interesse. Møller fortæller helt korrekt at det Sovjetrussiske Kommunistparti og flere andre Kommunistpartier - blandt andet dem i Italien og Frankrig - gik sammen om at danne »Kominform« i september 1947 og at formålet var at styrke sammenholdet mellem Kommunistpartierne, men så skriver han at Albanien ikke var med.

Teknisk set er oplysningen 100% korrekt, men som den fremtræder er den temmelig misvisende, for man kommer næsten til at formode at der skulle bestå én eller anden uenighed mellem Albanerne og Sovjetunionen med flere, jævnfør at der på et senere tidspunkt var en sådan - nemlig dengang Albanerne blev en slags Kinesere.

På dén tid - det vil sige omkring 1947 - var forbindelsen mellem Sovjetunionen og Albanien ganske vist kompleks, men dog overvejende positiv - hvad der også fremgår af at Albanerne allerede i oktober '47 tilsluttede sig grundlaget for Kominform (hvorved de fik status som en slags B-medlemmer). Men helt så »positiv« som Enver Hoxha [udtales: Hodsja] beskriver det i »Med Stalin« var den næppe. Dén bog er et glimrende eksempel på frisering af virkeligheden - med tilbagevirkende kraft.

Stalin var til at begynde med af dén observans at Jugoslavien og Albanien skulle fusionere, hvad der ville indebære at Albanerne ville blive »opslugt«. Der var ud fra flere politiske, sikkerhedsmæssige og økonomiske betragtninger betydelig rationalitet i dén idé - jævnfør at Kosóva og det nuværende Makedonien allerede hørte til Jugoslavien - og det var også grunden til at flere fremstående medlemmer af det Albanske Kommunistparti var af samme opfattelse.

Kort efter vendte »det hele« imidlertid. Stalin gav sig ud i et storstilet opgør med Tito - og fik ved dén lejlighed brug for alt der kunne svække Tito, og det ændrede afgørende på det Albanske

325) Jævnfør f.eks. Bjørn Andersen & Andreas Mygind Røpke: »Neva. Historier om et skib«, BA Forlag, København 2002., s. 41-47.

scenarie. Fra dét tidspunkt og frem til midten - eller måske slutningen - af 1950'erne var der et forholdsvis tæt forhold mellem Sovjetunionen og Albanien, for eksempel fik Russerne mulighed for at anlægge en ubådsbase i Vlora ved Adriaterhavet - og parallelt hermed fik den Albanske Partileder - Enver Hoxha - frie hænder til at eliminere de Albanske »Jugoslaver« med Koçi Xoxe [udtales: Dodsje] i spidsen.

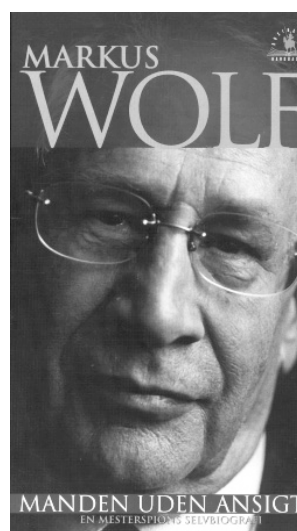
Samme Xoxe er - så vidt jeg ved - fortsat én af dem der ikke er blevet »rehabiliteret«. Det får være; det er værre hvis man heller ikke kan tackle ham fordomsfrit i en historisk diskussion. Noget tyder på at man så *småningom* er ved at se mere »afslappet« på nogle af dem der røg af i svinget i Hoxha-tiden, således Mehmet Shehu der endte sine dage med at blive udskreget som 3- eller 4-dobbelt agent for diverse misliebige magter og foretagender - og som blev gravet ned ved en afsides flodbred.

Markus Wolf

Et andet sted fortæller Møller om den tidligere Østtyske spionchef Markus Wolf (blandt venner »Misja«), og det fremgår at han har været sammen med ham nogle dage og talt indgående med ham (s. 376).

Dét der står er sikkert rigtigt nok - nemlig at Wolf ikke fortrød noget som helst, og at han ikke havde meget tilovers for »overløberne«. Så langt så godt - men da Wolf var én af de mest centrale »skikkelser« på Efterretningsområdet under Den Kolde Krig, af mange betragtet som »Russernes mand« i Berlin, og da han har skrevet en meget interessant erindringsbog - som findes på Dansk (»*Manden uden ansigt*«) - så kunne det have været på sin plads at gå lidt dybere med ham, især for komme tættere på at en indsigt i hvordan tingene tog sig ud fra Den Anden Side.

At Wolf langt fra er noget sandhedsvidne, bliver man hurtigt klar over; han er mindst lige så dygtig som førnævnte Hoxha til at iscenesætte historien - og sin egen indsats - med tilbagevirkende kraft, men der står dog adskilligt på og mellem linierne som kan kaste lys over hvordan livet i branchen blev levet i den glade tid, hvor Rødt var Sort - og Gråt så Hvidt som noget vaskepulver kunne udvirke.

Markus Wolf

Indfølingsevne er Alfa og Omega

Med disse bemærkninger nærmer vi os noget centralt: En god efterretningstjeneste skal have indfølingsevne og kunne »se« tingene fra mange forskellige sider; den skal så at sige kunne tænke som »de andre« - den skal kunne skaffe de nødvendige informationer, og den skal kunne formidle dem til rette vedkommende på en omhyggelig og overskuelig måde.

Den Gode Efterretningstjeneste vil - som Møller er inde på - uvægerlig rende ind i den ene staver efter den anden, fordi den skal fortælle »ejerne« hvordan tingene *virkeligt* hænger sammen - hvad der kan støde mod mange forudfattede meninger - og fordi den sjældent kan bevise at den har ret, før det er for sent.

Som regel er tingene ikke helt sort-hvide og helt til at gennemskue, og derfor er det en god idé hvis man i Den Gode Efterretningstjeneste har forskellige opfattelser repræsenteret, for så kan de konfrontere hinanden og løfte den samlede viden og opfattelse til et højere niveau.

Noget af det værste man kan have i en efterretningstjeneste er et stift kommandohierarki hvor chefen pr. definition har ret og ikke tåler at høre noget der kan forstyrre »ordenen«. En Efterretningstjeneste er en militær organisation, men den skal samtidig være en levende organisme og en slags forskningsvirksomhed som satser på intern dialog (jævnfør s. 64). Så vidt jeg husker er Markus Wolf inde på det samme et sted i sin »ansigtsløse« bog.

Den Gode Efterretningstjeneste kan heller ikke overkomme det hele selv. Den må derfor have gode relationer til venligtsindede Tjenester, men frem for alt må den være velorienteret om hvad der »vides« på de talrige andre institutioner der findes, på universiteterne, i store koncerner, i forskellige organisationer og i medierne - men den skal være utrolig varsom med at kompromittere sine kontakter og samarbejdspartnere.

Arabiskkyndige sprogofficerer

For nogle dage siden [det var i 2001] forlød det at det Danske Forsvar savnede Arabiskkyndige sprogofficerer. I forvejen har man en del der behersker Slaviske sprog - men det er åbenbart svært at få rekrutteret nogle der kan Arabisk, og det selv om der er tusinder af unge mennesker her i landet der *kan* Arabisk - og helt ud i de finere og de mindre fine nuancer. Grunden til at jeg trækker det eksempel frem er at det belyser noget generelt.

Jo tættere det militære Establishment kommer på »miljøet«, desto vanskeligere stiller sagen sig. Dén der kan Arabisk kan være bange for at komme i klemme på den ene eller anden måde, og dén der er født med Arabisk kan blive betragtet med særdeles kritiske øjne fra det militære Establishment. Man kan hurtigt blive et meget ensomt, et meget »specielt« og derfor også et meget »udsat« menneske. Der er således meget der gør det mere hensigtsmæssigt at satse på Danske »Arabere« der ikke er i klemme hverken kulturelt, politisk eller socialt, men som der så må bruges mange ressourcer på at uddanne og »vedligeholde«.

Vi skal på en måde tilbage til dét Carsten Niebuhr gjorde da han rejste til »Arabia Felix«, *Det Lykkelige Arabien*, jævnfør eventuelt Thorkild Hansen's roman af samme navn (hvad enten den nu er korrekt historieskrivning eller ej).

Dermed tangerer vi dét problem som Kresten Poulsgaard engang udtalte sig så yndefuldt poetisk om, da han sagde at Danmark var for lille et sprogområde til at kunne brødføde et helt Balletkompagni.

På den ene side må man selv have »nogle« folk, på den anden side må man have en form for arbejdsdeling med dem der har et helt andet arbejde - og i mange tilfælde vil der være tale om en ganske uformel arbejdsdeling.

De Danske »Miljøer«

Møller kommer ind på at Dansk Efterretningsvirksomhed også retter sig mod Danske Miljøer, og han langer i dén forbindelse godt ud efter dem der dén ene gang efter den anden har kritiseret de Danske Tjenester - og efter dem der efter hans mening er gået over stregen og har været mere eller mindre i tjeneste hos - eller i ledtog med - *De Onde*.

Jeg synes Møller har meget ret, men han har formentlig lige så meget uret, og jeg ville tro at han ville have betydelig fordel af at skaffe sig nogle ordentlige briller - men muligvis ikke så blå som de siges at være i dén branche.

Det er helt forståeligt at Møller giver DKP'erne én på frakken, især de af dem der var i løbende forbindelse med Moskva og som lod sig finansiere dérfra - men siden Ungarn i 1956 og dannelsen af SF var der vist tale om nogen der lå ned, eller var på vej til det - i det mindste med hensyn til *virkelig* indflydelse på noget som helst.

Det er udmærket at Møller gør op med Gotfred Appel's terroristiske lærlinge i »Blekingegadebanden«. De var dybt påvirket af de mangeårige konflikter i Melleløsten og af Israeles manglende vilje og evne til at komme overens med deres Arabiske naboer og Palæstinenserne, men politisk var de ensporede, og de gik i deres praksis *langt* over stregen (hvad der var bred enighed om på Venstrefløjen allerede i dé dage - og før de gav sig ud i postrøveriet i Købmagergade og drabet på en politimand). Men Møller »forstår« dem ikke rigtig, hvad der er vigtigt, for før man kan »forstå« »Blekingegadebanden«, kan man ikke forstå andre der handler på tilsvarende måde.

Det er helt fint at Møller minder om at man som fredstilhænger kan være *for* naiv og komme til at gøre mere skade end gavn, men jeg synes han er urimeligt overfladisk når han kritiserer Lasse Budtz, Kjeld Olesen og Poul Nielson for at være rejst til Moskva i 1984 for at diskutere sikkerhedspolitiske anliggender; det er i øvrigt kun millimeter før han får dem betegnet som landsforrædere (s. 371 f., s. 386 og s. 460).

Tilsyneladende har den Gode Møller hverken talt med Budtz, Olesen eller Nielson - eller benyttet sig af hvad de har sagt eller skrevet om emnet, og dermed overtræder han de udmærkede regler han selv har sat op for efterretningsvirksomhed: At man skal sætte sig ordentligt ind i tingene. I dén branche skal man spørge først - og dømme sidst; hvis man overhovedet *skal* dømme - ikke omvendt. *Muligvis* har d'herrer fortjent alvorlig kritik, men det kan man ikke afgøre ud fra den Møller'ske genfortælling af historien.

Møller mere end antyder at den Danske Venstrefløj og Fredsbevægelse gik Sovjetunionens ærinde, men det er alt, alt for primitivt (selv om der er *noget* om snakken).

Møller citerer - i forbindelse med sin gennemgang af Sovjetruslands opsætning af SS-20erne (fra 1978 og frem), af NATO's beslutning om Pershing II'ere og krydsermissiler (1983) og af den intense politiske diskussion herom - præsident Mitterand for dette *bon mot*: »Missilerne befinder sig i øst, men fredsprotesterne er her i vest« - og så tilføjer Møller: »Det er logisk at mene, at disse bevægelser blev støttet af KGB, men vanskeligt at bevise, om end det jo nok er den eneste logiske forklaring på den enøjethed, der prægede de vestlige fredsbevægelser« (s. 353).

Den eneste logiske forklaring?

Frem for alt er der ikke én - og kun én - forklaring på hvorfor fredsbevægelserne voksede sig så store, og hvorfor de fik så stor en indflydelse - også på dansk politik - og hvorfor de fik dén *retning* de fik.

Ganske uanset hvor meget KGB (med flere) postede i den ene eller den anden bevægelse (for eksempel skriver Markus Wolf at Østtyskerne gav organisationen »Generaler for fred« en pekuniær håndsrækning), uanset hvor mange artikler og bøger KGB fik forskellige til at lægge navn til, og uanset hvor nedrige KGB'erne ellers måtte have været, så var hovedgrunden til at der opstod en stor fredsbevægelse at mange »almindelige mennesker« var blevet bange, at de frygtede for at blive bombemål, og at de nærede *nogen* mistillid til de ansvarlige politiske ledere i USA og andetsteds - ikke mindst til Ronald Reagan som var præsident fra 1981 til 1988.

Måske var denne mistillid vildt overdrevet? Måske havde de »almindelige mennesker« ikke grund til at være bange? Måske bidrog Reagan i virkeligheden til at der »spændt af« i vores del af Europa?

En god efterretningstjeneste skal sætte sig ud over fordommene, søge at få ordentligt fat i »mekanismerne« og »årsagerne« og lade være med at *springe til* konklusionerne.

Et spørgsmål om tillid?

Hvad enten man nu synes om de Danske Efterretningstjenester eller ej, kommer man ikke uden om at forholde sig seriøst til nogle af de problemer, der er blevet rejst i de senere år.

Erfaringen viser at det ikke er tilstrækkeligt blot at have tillid til at Tjenester arbejder sobert og fornuftigt, man må *sikre sig* at det er tilfældet. Det svarer fuldstændig til at et aktieselskab skal have tilknyttet uafhængige revisorer som kritisk og selvstændigt skal gennemgå selskabets økonomimateriale og årsregnskaber.

Det er i sagens natur at en del af Efterretningsvirksomheden må foregå i det skjulte, og at Tjenesten må have mulighed for at beskytte sine kilder, men der har gennem tiden være flere eksempler på at højtplacerede Politikere, Organisationsfolk og Embedsmænd har været så selvstændige og så magtfuldkomne at de øjensynligt havde glemt, hvorfor de havde den funktion de havde - og at de skulle respektere *Lovens Ånd*, tag for eksempel Erik Ninn-Hansen; ham ville jeg ikke engang turde købe en brugt *Karnov* af, når man tager hans »tryllerier« med Ombudsmanden i betragtning. Derfor må man indrette sig sådan at man har en eller anden form

for »Statsrevisorer« eller »Ombudsmandsinstitution« der har den fornødne indsigt i virksomheden, men som samtidig har den fornødne tillid fra samfundets side.

Engang imellem skal man desuden skifte »Revisorerne« ud for at undgå »sammenspisthed« - hvad der svarer til at man i Udenrigstjenesten med passende mellemrum skifter sine Ambassadører ud. Sidder man for længe et bestemt sted, kan det blive uklart hvem Ambassadøren repræsenterer: Hjemlandet - eller dét land han gør tjeneste i - eller noget helt tredje.

Tiden fra 2' Verdenskrig og frem giver *mange* eksempler på at folk i Udenrigstjenesten har forfulgt helt andre mål end dem de var sat til at forfølge - tag Thomas Døssing der fungerede som Dansk gesandt i Moskva (men som i virkeligheden var temmelig ubrugelig, fordi han ikke var nogen pålidelig formidler af »Beskeder«) eller fra det modsatte ringhjørne Henrik Kauffmann i Washington, som man nok bør have mere sympati for, i det mindste med hensyn til hans indsats under Besættelsen - og som forstod at det bedste kort han kunne spille for at hjælpe sit land var Grønland.

Ikke engang karrierediplomaten Gustav Rasmussen der var Udenrigsminister i to vidt forskellige regeringer var helt pålidelig, hvad der fremgår af Bent Jensen's »*Bjørnen og Haren*«. Efter det Jensen'ske bad er der ikke meget tilbage af Rasmussen; det skulle da lige være en nogenlunde syrefast uniformsknap.

Registrering

Baunsgaard-regeringen besluttede engang i september 1968 at man ikke længere måtte registrere borgere *alene* på grund af deres politiske synspunkter, men siden har der været nogen usikkerhed om hvor vidt Tjenesterne (og deres mere eller mindre ejendommelige hjælpere fra det ene eller det andet hjørne) har fulgt denne beslutning til punkt og prikke.

Én ting er om Beslutningen er efterlevet - men det kan man dog undersøge og tage stilling til - en anden er om Beslutningen er hensigtsmæssig eller ej. Hvordan kan man afgøre dét? Måske vil det være en god idé at gå et skridt tilbage og afklare hvorfor man har en Efterretningstjeneste - i Danmark.

Vi har besluttet at der i Danmark skal være et vidtgående politisk demokrati og at alle borgere skal have frihedsrettigheder og udviklings- og udfoldelsesmuligheder. Denne beslutning er ikke taget på én gang eller én gang for alle, men har udkrystalliseret sig gennem mange års politiske, økonomiske og kulturelle udvikling.

Hvad der »ligger i« politisk demokrati, frihedsrettigheder og i udviklings- og udfoldelsesmuligheder er der som bekendt flere meninger om, men - i det store og hele - er der enighed om at det er noget der kun kan afklares gennem en bred debat og gennem jævnlige valg af beslutningstagere.

Dén Efterretningstjeneste *vi* skal have skal beskytte dén samfundsorden der er konsensus om, og det kan den kun hvis den bruger metoder der er i overensstemmelse med vores samfundsorden, eller i det mindste er rimelige i forhold hertil.

Sådan stiller sagen sig ikke i alle typer af samfund. Nogle samfund kan »sagtens« have Efterretningstjenester der bruger allehånde metoder for at beskytte sit »bagland« - men sådan kan det ikke være i et demokrati af vores type, det vil sige med mindre der er indtrådt eller erklæret en form for *undtagelsestilstand*. Der er med andre ord tale om en *meget* vanskelig balancegang:

På den ene side skal man skaffe nødvendige informationer, på den anden side kan man ikke gøre hvad som helst - heller ikke i den Gode Sags tjeneste.

Terrorisme

Det frygtelige angreb på World Trade Center og Pentagon den 11. September 2001 giver anledning til mange overvejelser. Nogle af dem havde Møller gjort sig på forhånd, for det

fremgår tydeligt at han mener at én af de alvorligste trusler i nyere tid er dén der stammer fra Terrorisme og fra forskellige former for Fundamentalisme. Det er vigtigt at få analyseret Terroristernes metoder, men det er langt fra nok - man skal helt hen til at man »forstår« dem, før man bliver i stand til at afskaffe terrorisme - og ikke engang dét er tilstrækkeligt.

Det er blevet fremført at terrorisme og fundamentalisme udspringer af fattigdom og frustration. Men det er også blevet fremhævet at Osama bin Laden med flere ikke er fattige, men velbeslåede - og i mange tilfælde godt uddannede.

Det lyder paradoksalt - men der er kun *tilsyneladende* tale om et paradoks, for i virkeligheden er tingene ret »simple« og »indlysende«, hvad der også er årsagen til at der er nogle der lader sig rekruttere - og at der er en del flere der sympatiserer med terroristerne.

Årsagen til at der er ekstremisme og terrorisme er at der er nogle dybe samfundsmæssige, politiske og kulturelle konflikter. Endvidere at der ikke er udsigt til at der kan skabes en alment accepteret løsning inden for overskuelig tid. Og endelig at der er nogle aktører som mener at der *nødvendigvis* må bruges »radikale« midler.

Disse aktører har en »adækvat« ideologi - og samtidig vilje og evne til at bruge sådanne »radikale« midler. Sådanne aktører er sjældent de mest undertrykte, men nogle som har et »overskud« - og som ser et mere omfattende perspektiv med deres aktiviteter end blot dette at protestere og slå fra sig. Ofte ser de sig selv som »katalysatorer«; de mener at de ved deres handlinger kan trække konflikten op på et højere niveau hvor deres »folk«, dem de hævder at slås for, bliver *tvunget* til selv at kæmpe.

Hvis man vil gøre noget ved terrorisme og ekstremisme må man tænke i »parallelle« baner og være parat til at sige og gøre ting, som ikke nødvendigvis er populære »på Bjerget« eller »i medierne«. Man skal i den konkrete situation *forstå* hvorfor der er så mange ude i Verden der på det nærmeste hader Amerikanerne, som den tidligere Amerikanske forsvarsminister Robert McNamara har sagt det for nylig, jævnfør »*Jyllands-Posten*« 7.10.2001 (Møller er inde på noget tilsvarende s. 63).

Det er vel ikke fuldstændig klart om angrebene i September reelt er begrundet i konflikterne i Mellemøsten - specielt konflikten mellem Israellerne og Palæstinenserne - men det forekommer at være meget sandsynligt. Derfor er det også meget sandsynligt at man - for at få standset den aktuelle terrorisme, andre gode grunde ufortalt - må sætte ind på at der meget snart tilvejebringes et acceptabelt kompromis på konflikten mellem Israellerne og Palæstinenserne.

Der er meget der tyder på at »problemet« ikke alene ligger i konflikten mellem Israellerne og Palæstinenserne, men at det også drejer sig om dén måde Amerikanerne forvalter rollen som Verdens eneste supermagt og som Verdens mægtigste økonomiske magt. Osama bin Laden med flere er dog næppe meget påvirket af at Amerikanerne ikke ville skrive under på Kyoto-aftalerne og så videre, men i høj grad af at Amerikanerne direkte og indirekte har sat sig på »Verden« og undermineret den »Muslimske Civilisation« - eller trængt den tilbage.

Det er uendelig trist at aktionerne i September ramte almindelige mennesker, en sådan adfærd kan ikke fordømmes hårdt nok - men i efterretningsmæssig sammenhæng kommer man *ingen* vegne med fordømmelse; det er også trist at det går så langsomt med at skabe bedre vilkår for det store flertal af verdensbefolkningen der lever i undertrykkelse og under usle vilkår. Hvis man ikke får ændret på disse forhold, hvis ikke kan få vist at man *vil* ændre på disse vilkår på en både regelret og effektiv måde, vil der opstå mange forskellige konflikter i de kommende år.

Sådanne konflikter vil på den ene side nødvendigvis gøre en temmelig omfattende efterretningsvirksomhed, men samtidig give denne virksomhed meget vanskelige vilkår. Det er det traditionelle paradoks i dén branche: Jo mere brug der er for en Efterretningstjeneste, desto sværere er det at være det.

Ligegyldigt om man i Efterretningstjenesten måtte mene at det ene eller det andet standpunkt er det »rigtige« eller dét man foretrækker, må man være i stand til at forstå verden og dens konflikter for at kunne udrette noget fornuftigt. I den senere tid er der fremkommet mange oplysninger og mange synspunkter, og det kan være temmelig svært at orientere sig i dem og finde ud af, hvad der er rigtigt og forkert, og hvad der er rimeligt og urimeligt.

Nogle (men få) mener at der er udbrudt en form for religionskrig mellem Islam og de Kristne. Nogle peger fingre ad Vestlig, specielt Dansk, eftergivenhed og blødsødenhed. Nogle hævder at Islam - på et helt grundlæggende plan - er en krigerisk religion. Andre at Islam - lige så grundlæggende - respekterer det enkelte menneskeliv og er en fredelig religion.

Den Amerikanske præsidentrådgiver Condoleezza Rice - som i flere henseender må betragtes som en *høg* - sagde i Dansk TV 020326 at Islam er en fredelig religion, at de muslimske terrorister ikke er i overensstemmelse med deres egen religion, og at de i øvrigt var *onde*. De skulle ikke *forstås*, de skulle *nedkæmpes*. Dette svar faldt på et spørgsmål om hvor vidt Amerikanerne var gode til at forstå deres omverden.

Selv om både Islam og Kristendommen har visse fælles rødder og begge bygger på en hellig »Bog« er der meget store forskelle - både med hensyn til »Bogens« status og udviklingshistorie, på profeternes livshistorier og så videre og med hensyn til den religionspraksis der har udviklet sig siden Oldtiden og Middelalderen. Det der er mest interessant er imidlertid (efter min mening) hverken »Bøgerne«, Profeterne eller Historien, men hvordan den samlede kulturelle, sociale, økonomiske og »praksis« er i dag, og hvordan man i dag fortolker tilværelsen i de forskellige civilisationer - og i de forskellige miljøer inden for civilisationerne.

Man kan - især hvis man er talentfuld - *begrunde* næsten hvad som helst ud fra »Bøgerne«, Profeterne og Historien, og derfor vil man løbe sur i det hvis man som Efterretningstjeneste leder efter endegyldige svar dér. Virkelighedens Verden er langt mere kompliceret, og det er ikke sandsynligt at man overhovedet *kan* finde *endegyldige svar*, selv om man muligvis kan medvirke til at man (for en kortere eller længere periode) kan sætte nogle nærmere bestemte aktører ud af spillet.

Et par steder kommer Møller ind på Balkanemner. Først diskuterer han den Amerikanske bombning af den Kinesiske Ambassade i Beograd, men kommer ikke så langt (hvad der må tilskrives at analysen er skrevet ganske kort efter)³²⁶.

Dernæst beskriver han NATO-interventionen i Kosóva mere generelt. Jeg er ganske enig i hans pointe, at man ikke skal »gå ind« før end det politiske grundlag er afklaret, for en militær styrke kan ikke løse de grundlæggende politiske problemer (jævnfør omkring s. 122), men man kunne have ønsket sig - ikke mindst fordi Møller har et glimrende kendskab til Balkanforholdene fra sin tid i Bosnien (se anmeldelsen af »Operation Bøllebank« nedenfor) - at han var gået meget dybere i analysen af netop denne konflikt og ikke har indskrænket sig til at »skrive af« hvad de højere magter har sagt om konflikten og om »Operation Hestesko« (s. 433 f.).

Der er ikke tvivl om at der foregik voldsomme og omfattende overgreb på de etniske Albanere frem til NATO's indmarch i sommeren '99. I sommeren 2001 er der fremkommet yderligere materiale herom - men det er ikke det samme som at daværende præsident Miloševic med flere havde udtænkt en »Operation Hestesko«, der havde til *formål* at fordrive store dele af Albanerne fra Kosóva.

Måske *var* der en »Operation Hestesko«; måske var Miloševic involveret i at udforme den - eller vidende om at den fandtes; måske ligger den Bulgarske eller den Tyske Efterretningstjeneste inde med uomstødelige beviser herfor - og så videre, vi ved det ikke på nuværende tidspunkt - mere end tre år efter at tingene skete. Derimod ved vi at historien om »Operation Hestesko« blev lanceret af NATO som et klart bevis for at man *måtte* gå i aktion, og dermed kunne tjene som forklaring på at man opgav at nå til en forhandlingsmæssig løsning.

Selv nu er det ikke ganske klart hvad der førte til hvad. Der havde gennem lang tid været betydelig uro i Kosóva, der var begået mange overgreb, og mange indbyggere var flygtet væk fra deres boliger, men overgrebene tog til og flugten fik sit massive omfang fart fra det tidspunkt hvor NATO begyndte bombningerne.

Om man *kunne* nå til en forhandlingsmæssig løsning er naturligvis meget tvivlsomt, og der er sket meget siden 1999 som kunne tyde på at NATO havde ret: Miloševic er blevet væltet (og

326) Særligt interesserede kan i øvrigt læse nærmere om bombningen i min »Albansk Almanak 1999«, s. 417-427, jævnfør også kortet på: <http://home7.inet.tele.dk/bjoerna/Almanak.htm> [flyttes til <http://www.bjoerna.dk> i løbet af 2003]

måske var krigen i Kosóva dét der gav det afgørende stød?), et nyt og langt mere demokratisk styre er ved at udvikle sig i Serbien - og i Kosóva er man kommet så langt at man har holdt Parlamentsvalg i slutningen af 2001.

Men prisen har været stor, både politisk, økonomisk, kulturelt og menneskeligt. Jeg ved ikke om man kunne være nået til bedre og mere stabile løsninger, hvis man havde prøvet mere ihærdigt på at gennemføre forhandlingsmæssige løsninger - men jeg tror det havde gavnet både den »menige« Albaner, Makedoner, Serber og Vesteuropæer, hvis man havde vidst mere om hinanden, hvis man havde været bedre til at forstå hinanden - og frem for alt hvis man havde haft større vilje til at komme hinanden i møde.

Gode Efterretningstjenester kan bidrage til at man véd mere om hinanden. Viljen til at komme hinanden i møde må komme et andet sted fra, og det er vist sjældent at en sådan vilje styrkes af en militær invasion.

- - -

PS »Operation Hurricane« var navnet på de mange og flersidede operationer det Danske Forsvar planlagde for at imødegå et angreb fra Østblokken (jævnfør s. 311).

Småtingsafdelingen

Bogen er i det store og hele let at læse. Selv om den er temmelig tyk, er den rimelig nem at overskue, fordi den er bygget op over et tydeligt skelet. Men der er flere steder hvor sproget er vidunderligt grufuldt - og hvor Forlaget burde have hjulpet, og der er nogle småfejl der burde være blevet »fanget«, som når Møller s. 300 venter til 1991 med at vælte Berlinmuren (Tyskland blev genforenet i Oktober '90; og som bekendt gik der hul på muren året før).

Blandt de sproglige perler vælger jeg et par stykker fra slutningen af bogen:

»Sammenfattende vurderer kommissionen, at sandsynligheden for, at eksemplerne bliver til virkelighed, er den samme som den rækkefølge, de er anført i, hvorfor man som udgangspunkt behandler først eksempel 1 og derefter eksempel 2, da man ikke agter at anvende eksempel 3« (s. 390).

»Et biologisk våben indeholder noget levende (en mikroorganisme) eller et giftstof, som er produceret af noget levende, også kaldet et toksin, om end betegnelsen toksin også kan anvendes om et giftstof« (s. 399).

Noget tyder på at Møller ikke er så stærk i de sidste dele, for han kommer s. 402 til at udnævne »botulisme« til det farligste »toksin« i verden - hvad der svarer til at gøre trafikuheld til en ulykkesbilist, endda den farligste.

»Nationens politikere har behov for efterretninger om, hvilke nationer der har programmer til udvikling af masseødelæggelsesvåben eller missilteknologi, fordi denne viden kan afspejle sig i nationens politik over for den pågældende nation« (s. 407).

Ligesom med de fleste af de andre skrubbudser forstår man meningen (når man læser videre), i dette tilfælde at nation A kan overveje at revidere sin politik over for nation B, når A opdager at B udvikler masseødelæggelsesvåben - men det havde styrket bogen, hvis Forlagsredaktøren havde været lidt mere omhyggelig - eller eventuelt fastholdende over for den gode Oberst Møller.

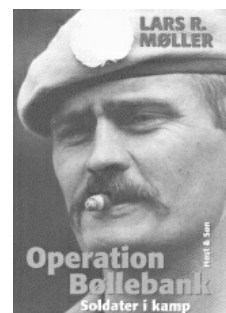
Forlaget oplyser: »Oberst Lars R. Møller, f. 1954, startede sin militærkarriere i Den Kongelige Livgarde, 1973. I 1979 blev han udnævnt til premierløjtnant ved Jydske Dragonregiment og i 1992 oberstløjtnant samme sted. Undervejs har han haft ansættelse ved Forsvarskommandoen og i Forsvarsministeriet. I 1994 næstkommanderende for NORDBAT 2. Udnævnt til oberst i 1999«.

Den gamle mand med stokken [Lars R. Møller] ³²⁷⁾

Om Lars R. Møller: »Operation Bøllebank. Soldater i kamp«. Høst & Søn, København 2001. 416 s. 299,95 kr (inklusive moms).

Oberst Lars R. Møller er ikke militær metervare, og der er nok en enkelt i Forsvarsministeriet og to i Hæren som synes at han er *for meget* og burde forsættes til *meget* kolde egne - men det er godt at han er på repertoiret, især på grund af sine militære kvaliteter, men hans underholdende kvaliteter som fortæller og bokser skal ikke trække ned.

Med Møller er det som andre af den muntert karismatiske type - at hvad der er deres store styrke, også er dét der fra tid til anden får nakkehårene til at stritte på deres omgivelser. Ét af irritationsmomenterne er at manden engang imellem gør noget der er så *indlysende* rigtigt at det bliver provokerende: Han *viser* at han er parat til at dele vilkår med dem der står i mudderet - ikke hver dag, *førstås*, men tit og længe nok til at det bliver observeret både fra neden og fra oven. *Hvem er den gamle mand?*, spørger den ene. *Nu ham igen!*, siger den anden.

Lars R. Møller

Selv om Møller har taget sin tørn bag skrivebord og kateder, og sikkert har gjort det ganske udmærket, er det utvivlsomt i mudderet at han er bedst - at hans særlige kvalifikationer kommer til fuldest udfoldelse.

Dén type af engagement han udstråler er af stærkt personlig karakter, for han involverer helst *hele* sin person i sine projekter - og han bruger desuden gerne både barnlige som beskidte tricks til mental støtte for den undrende omverden. I enkelte tilfælde er ordet *støtte* næppe det mest rammende, for det mere end antydes at Møller ynder ironien - og helst i dens *allermest* krydrede form. En sådan ironi kan være betagende vidunderlig ... når man ikke selv står i vejen.

Møller mener han *gør* noget, som andre også burde gøre; og selv om det er rigtigt, så er det *også* rigtigt når General Hillingsø i sit kærlige forord - *næsten* diskret - fortæller at man ikke kan gøre *akkurat* som Møller og tro at man får succes; man må udvikle sin egen stil.

Lige for tiden sidder Møller bag et skrivebord i Szczecin, for i denne livlige Pommerske havneby har man placeret et multinationalt hovedkvarter ³²⁸⁾. *Skal* Møller endelig være noget på kontor, er det ikke det værste sted man har fundet. Tværtimod, det er blevet et af de vigtigere steder på det militære og politiske landkort, næppe lige dét Uffe Ellemann havde regnet med da han var på »turistbesøg« i sine yngre år, men i fuld overensstemmelse med hans forhåbninger.

I Bosnien i '94

Bogen fortæller om det ½ år Møller var i Bosnien - og om det særlige hændelsesforløb der har givet bogen sin titel: »Operation Bøllebank«. Ikke noget påfaldende smukt navn til en operation - slet ikke til én der kostede adskillige Serbere livet, hvad der også må have været årsagen til at Forsvarsministeriet så mindeligt bad om at få det ændret inden det kom for langt »ud«.

Var navnet ikke kønt, så var det *umiddelbart* forståeligt - et navn der kunne gøre indtryk på udenlandske modspillere, men såmænd også på forskellige samarbejdspartnere. Desuden kunne betegnelsen styrke selvfølelsen hos de Skandinaviske FN-soldater. Og alt dette er præcis pointen - og noget der er karakteristisk for *den gamle mand med stokken*.

Møller var - med sin særlige fremtoning, sin stok og sin nydelige cigarføring - i en vis forstand rette mand på rette sted, for der er *meget* på Balkan der handler om prestige og opgør mellem

327) Anmeldelsen blev oprindelig sat på nettet Juli 2001.

328) I sommeren 2001 rykkede Møller tilbage til Sjælland for at tiltræde sin næste post.

macho'er. På Balkan skal man - ifølge Møller - være parat til at demonstrere rå magt, til at vise hvem der bestemmer, men samtidig skal man - i visse situationer - være parat til at sikre at modparten ikke taber ansigt. Taber man ansigt, bliver man uberegnelig- muligvis udskiftet med én der er værre.

Der må altså balanceres - og tingene må tænkes ordentligt igennem i lyset af dén opgave man har fået stillet: Hvornår skal en modpart »fjernes« eller »umuliggøres«?, hvornår skal man satse på at bevare sin modpart for at opnå fordele på længere sigt? En sådan opgave kræver stor indsigt og psykologisk fornemmelse -og en hel del ressourcer og gennemslagskraft.

Et stort problem for Møller's og andres udstationering er at den er tidsbegrænset. Missionen kan strække sig over en del år, men den enkelte FN-officer er kun på stedet ½ års tid, så er det hjem igen. Hvad den ene enhed har opnået, kan meget vel ryge på gulvet, når den næste dukker op - ikke mindst hvis opgaven videreføres af en enhed med helt anden kulturel, uddannelsesmæssig og professionel baggrund ³²⁹⁾.

Er det en Dansk enhed der skal efterfølge en anden, plejer man at være rimeligt gode til at lave en ordentlig afleveringsforretning - men jo fjernere enheden er fra »os selv«, desto vanskeligere er det med kontinuiteten.

Møller giver et frygtindgydende eksempel. Nogle Skandinaver skal erstattes af Pakistanere - og selv om de muligvis var effektive i deres opgør med Inderne, så var deres »tilgang« til Bosnien tiilsyneladende gedigent håbløs, og dét både på det diplomatiske og det militære niveau - lad så være at de heller ikke var gode venner med Skandinaviske toiletter.

Møller er ikke den eneste der har haft sådanne oplevelser - den første leder af UNMIK-Politiet i Kosóva, Danskeren Sven Frederiksen, måtte returnere *adskillige* Politifolk fordi de hverken kunne betjene håndvåben eller køre forsvarligt.

Militærhistorie og militærpsykologi

Forrest i bogen er nogle militærhistoriske og -psykologiske afsnit. De skal forberede læseren på hvad der sker senere i bogen, men på én eller anden måde hænger de ikke så godt sammen med resten som det nok har været tanken.

Mest relevant for sammenhængen tror jeg de psykologiske afsnit er, de handler om noget meget centralt: stress - og hvor vidt man kan træne sig op til at klare det eller ej. Der er dog også interessante ting i de militærhistoriske afsnit - som er skrevet med letflydende pen - men afsnittene er ikke så meget fugl eller fisk at det gør noget. Måske skulle man dog hellere sige at afsnittene er bedre end ingenting, for jeg er ikke bekendt med at der er så megen anden Dansk litteratur af samme kaliber inden for rækkevidde.

Bemærkningerne om Clausewitz er utilstrækkelige. Det ville ikke have skadet med en nærmere omtale af hans hovedværk »Om krig«, som findes i en udmærket Dansk udgave. Det ville have været mere relevant end forskellige betragtninger om Oldtidens Grækere og Romere, skønt begge parter spillede en betydelig militær, økonomisk og kulturel rolle i den Balkanske fortid.

Selv om Clausewitz er temmelig »gammel« - og muligvis en anelse overvurderet - så er han et udmærket »sted« at tage udgangspunkt - ikke alene for dét Møller trods alt nævner (at tingene ikke altid går som planlagt, og at det gælder om at sætte sig igennem over for modstanderen), men nok så meget fordi han satte forholdet mellem politik og militær aktion på dagsordenen.

Dertil kommer at han (så vidt man kan formode) er blevet læst af *mange* officerer i de tidligere østlande, herunder også i Jugoslavien.

De historiske og teoretiske afsnit tjener i øvrigt også til at læseren kan vænne sig til Møller - og til at man indstiller sig på at opfatte ham som noget andet end en primitiv macho. Faktisk er han et både tænksomt og indtagende menneske, ikke mindst når han har et ordentligt modspil.

329) NATO har i 2001 besluttet at KFOR-Cheferne skal være på pladsen et helt år.

Missionen

Bogens styrke ligger i beskrivelsen af hvordan Møller forberedte sig til sin og sine svendes indsats i Tuzla-området i Bosnien - og på beskrivelsen af hvad der skete mens han var der i første halvdel af 1994. I disse afsnit er der meget at hente og meget at lære, både for militære og for civile.

Blandt de vigtige ting er beskrivelsen af forholdet mellem det militære system og de forskellige hjælpeorganisationer (NGO'er - *non-governmental organizations*) og deres lokale folk; det er ikke alle NGO'er der forstår hvordan det militære system virker, og det er bestemt heller ikke alle militære ledere der har fået ordentlig fat i NGO'ernes arbejdsvilkår - og så bliver samarbejdet selv sagt derefter.

En anden styrke er at Møller viser at der var en lang række modsætninger i systemet, ikke mindst mellem den militære FN-ledelse og NATO, men også mellem forskellige led i det militære hierarki - og endelig viser han at Amerikanerne spillede en problematisk rolle i denne periode (herom står der også interessante ting i Carl Bildt's »*Uppdrag Fred*«, men fra en anden vinkel).

I første halvdel af 1994 var den diplomatiske situation særdeles anspændt, men det var den militære også. NATO fly var blevet anvendt, men i FN-ledelsen i Sarajevo var man skeptiske - for man mente at FN ved forkert anvendelse og ved for meget ultimatum-diplomati kunne blive tvunget ud i en krig, som man ikke var forberedt på og som desuden lå uden for mandatet. Den militære FN-ledelse ønskede måske nok at anvende fly under særlige omstændigheder, men man ønskede også at kunne nedlægge veto herimod, hvis man fandt at Amerikanerne eller NATO gik for vidt.

I midten af april havde de Bosniske Serbere taget 150 FN soldater og nødhjælpsarbejdere som gidsler, og man ville muligvis foretage et artilleriangreb på Tuzla, hvilket fik den Engelske FN General Rose til at lade de Danske kampvogne i Tuzla »vise flaget« - efter Møller's opfattelse på en risikabel måde fordi det skete uden den fornødne luftstøtte.

Åbenmundethed

I en særlig situation - som netop handlede om manglende flystøtte - reagerede Møller overordentlig voldsomt og gik - hvad der er uhørt i branchen og for enhver embedsmand - til pressen med sin kritik, hvad der kostede ham en røffel eller to, den anden værre end den første. Hans reaktion kan i høj grad diskuteres, men jeg tror vi skal være glade for at han trods alt åbnede munden og var parat til at tage skraldet.

Der var nemlig ikke hvad som helst på spil. Det handlede om hans mandskabs sikkerhed, og selv om det måske var sådan at Møller ikke havde ret i at man *skulle* have indsat fly, så betød hans åbenmundethed at problemet blev synligt og at det kunne blive diskuteret. Alternativet havde været at problemet - som ikke kun var militært og sikkerhedsmæssigt, men i høj grad politisk - var blevet fortiet.

Man kan næppe opstille faste regler for hvornår en embedsmand skal »åbne munden«, men er den pågældende (eller hans mandskab) kommet i personlig klemme, bør der være vide rammer for ytringsfriheden i et demokrati, selv om sagen drejede sig om en FN Mission midt mellem stridende parter, selv om uro på bagklappen kunne give mange problemer - og selv om det ikke står helt klart om Møller havde udnyttet de (mere eller mindre begrænsede) muligheder der var for at benytte kommandovejen.

Er det helt *andre* der er i klemme, må embedsmanden vurdere fra sag til sag om det er *ham* eller nogle andre der i givet fald skal »åbne munden« - men det ligger uden for bogens emne og derfor også for denne kommentar.

»Operation Bøllebank«

»*Operation Bøllebank*« blev betegnelsen for et bestemt hændelsesforløb, men var fra begyndelsen »blot« en beredskabsplan, som fastlagde hvordan man skulle operere

kampvognene - i egentlig kamp - når bataljonschefen (en Svensk Oberst) eller dennes stedfortræder (daværende oberstløjtnant Møller) gav direkte ordre dertil.

Konfrontationen fandt sted 29.4.1994, ca. 14 dage efter de nævnte hændelser i Tuzla, men i nærheden af operationsposten *Tango 2* - som lå tættere på Saraci og bauxitbyen Zvornik end på Tuzla.

I denne periode færdedes den Skandinaviske bataljon jævnligt i området med kampvogne for at håndhæve retten til at FN kunne bevæge sig frit, og det har givetvis været med til at provokere Serberne - som nu gav sig til at beskyde *Tango 2*, som havde 20 mand »ombord«. Men der stak mere under.

Da kampvognene som ventet rykkede til undsætning, blev de beskudt med granater og missiler på en så koordineret måde at det måtte formodes at konfrontationen var nøje forberedt og ikke var en simpel og begrænset Serbisk »reaktion«.

Møller mener at det Skandinaviske svar - iværksættelsen af beredskabsplanen, som skete på hans ordre - var uundgåeligt, fordi Skandinaviske soldater var i livsfare, selv om det muligvis kunne komme til at koste dyrt på anden måde. Det viste sig senere at konfrontationen førte til at FN måtte opgive en vigtig forsyningsrute.

Når en operation er blevet *uundgåelig*, er man kommet ud i noget, man *ikke* behersker. Enten må man så reagere som man er blevet tvunget til af modparten eller af omstændighederne - og *muligvis* med dén effekt at man demonstrerer en utilstrækkelighed - eller også må man reagere afværgende, defensivt, med betydelig risiko for at miste såvel modpartens agtelse som sin egen selvagtelse. Det ligner et dilemma - for intet af de nævnte alternativer er ønskeligt.

Asymmetri

Formentlig var »*Operation Bøllebank*« med til at ændre vilkårene for FN indsats, og det gør forløbet - og diskussionen om det uundgåelige - særlig interessant.

FN-tropper havde hidtil haft mulighed for at forsvare sig hvis de blev angrebet - men man skulle så vidt muligt undgå blodsudgydelser og begrænse sit »svar« til det absolut mest nødvendige. Typisk skulle FN tropper gå ind mellem parter, når parterne var nogenlunde enige om at der skulle opretholdes en våbenstilstand. Men sådan stillede sagen sig ikke på Balkan, heller ikke i april 1994.

I det konkrete tilfælde svarede man igen på en så tydelig måde at der ikke længere kunne være tvivl om at konsekvenserne af en pro-

provokation kunne blive særdeles alvorlige. Dette *kunne* man fordi man havde det nødvendige udstyr - *up to date Leopard* kampvogne med glimrende målsøgnings-faciliteter. Noget ganske andet end fortidens *M41*'ere og *Centurion*'er, men man var også oppe imod missiler af en anden type end fortidens artillerigranater.

Der blev fra FN's side affyret ikke færre end 72 granater, og operationen kostede en del døde og sårede på Serbisk side, formentlig temmelig mange flere end det officielt blev nævnt. Måske op imod 150 døde og lige så mange sårede.

»*Operation Bøllebank*« var ikke uforberedt, hverken fra den ene eller den anden side, men mens den på FN-siden især var forberedt på bataljonsniveau, det vil sige på det taktiske niveau, omend vist nok tiltrådt på »sektorniveau« - var den fra Bosnisk Serbisk side formentlig »bestilt«

fra det højeste *strategiske* niveau med henblik på at vise at FN-tropperne var papirtigre, når det virkelig gjaldt. Den Serbiske ledelse ønskede at høste en *billig* militær, og dermed også en propagandamæssig, moralsk og politisk sejr som kunne styrke positionen i de løbende diplomatiske drøftelser om opdelingen af Bosnien.

Der var med andre ord tale om en stærkt asymmetrisk situation - og det viser hvor nødvendigt det er at man på det taktiske niveau er i stand til at handle på en måde, som støtter den overordnede FN-strategi og de overordnede politiske mål - og som ikke invaliderer dem.

Det gik ikke som Serberne ønskede. Tværtimod. Så langt, så godt - for man kan ikke have sympati for at den ene eller den anden part beskylder en FN-mission.

Spørgsmålet er om det gik som FN kunne ønske - det er jeg mere usikker på - ikke mindst fordi FN er et overordentlig sammensat foretagende, som skulle forsøge at bygge bro mellem meget forskellige »systemer«, kulturer og politiske intentioner.

Vejen til Dayton var tung - og fyldt med forhindringer, og det er uendelig svært at sige hvilken politisk betydning træfningen ved *Tango 2* har haft i denne sammenhæng.

Når det er svært at give et fornuftigt svar på dette spørgsmål *bagefter*, må det have været endnu vanskeligere at finde det rette ben at stå på i den konkrete taktiske situation.

Der er meget der vil holde en militær leder tilbage fra at reagere »voldsomt« i en mission som dén i Bosnien, for han ved udmærket at man skal have et klart politisk mål at handle ud fra, at den militære strategi skal være rimeligt afklaret, at man skal have omfattende viden om mange konkrete omstændigheder, at man skal have de nødvendige ressourcer på plads - og at man må påregne at blive udspurgt i alle ender og kanter bagefter af folk fra systemet - nogle med forståelse for tingene, andre af »vanskelig« observans. Endelig kan der blive tale om reaktioner i offentligheden.

Alle disse aspekter er vigtige - for med mindre man nærmer sig »nødværge«, som Møller selv hævder til, har det ikke nogen fornuftig mening at »agere« eller at »reagere«, før man er nogenlunde klar over hvordan man vil afslutte en konfliktsituation, og før man er i stand til at sikre sig at den *kan* afsluttes sådan. Og selv når man handler i militær »nødværge«, skal man helst skaffe sig kontrol over situationen så hurtigt som muligt - og begrænse sin indsats til det nødvendige.

Det er både let og svært at besvare spørgsmålet om hvor vidt det var hensigtsmæssigt at reagere som man gjorde. Det er let fordi Serberne havde bragt FN soldater i livsfare, det er svært fordi »*Operation Bøllebank*« ikke kan opfattes som et impulsivt svar og som ren »nødværge«, men må ses som en beredskabsplan som man på forhånd havde tænkt en del over.

Ressourcerne

Ressourcerne må - undertiden - være af et sådant omfang at man kan *undgå* dén slags uhyrlige provokationer som man blev udsat for i April '94 (og ved talrige andre lejligheder). Det er sjældent nok at sende en bataljon afsted med lette våben og køretøjer - for sådan som verden er indrettet, må man også være i besiddelse af det tunge skyts - selv om man skal gøre hvad man kan for at udvikle diplomati og indsatsformer der overflødiggør tung militær magtanvendelse, det vil sige længe inden konflikterne har tilspidset sig i dén grad som de gjorde på Balkan fra slutningen af 1980'erne og frem.

Møller's eftertanker

Møller har overvejet hændelsesforløbet mange gange, men han fortryder ikke at han gav ordre til at man engagerede sig (i den militære forstand af ordet), selv om han er sig bevidst at engagementet også fik de nævnte negative konsekvenser.

Han hæfter sig ved at han ikke »føjte« mere end han gjorde, da fægtningen var overstået. Andre mennesker ville helt sikkert »føle« temmelig meget hvis de havde været i en tilsvarende

situation, og som Møller er inde på er det ikke så usædvanligt at selv erfarne folk kan få en psykisk nedtur - ikke mindst når de har været igennem stærkt stressende oplevelser.

Uanset hvor forskellige mennesker er, og uanset at nogle er »bedre« til at tackle situationer som den foreliggende end andre er, så er det godt at folk som Møller har andre kvaliteter end at være hårdkogte macho'er, og at de kan tænke seriøst over hvad der er rimeligt og hensigtsmæssigt. Og det er i øvrigt helt udmærket at Møller har gjort sig den ulejlighed at fortælle detaljeret om hvad der skete.

Værnepligtige og professionelle?

I bogens slutning gør Møller sig nogle overvejelser om værnepligtige kontra professionelle soldater. Overvejelserne er ikke særlig grundige, men idéen og pointen er klar nok - og jeg synes bestemt at Møller's synspunkt har meget for sig.

Vi har - netop i relation til vores tilstedeværelse i internationale konflikter - en enestående fordel i at den Danske Hær er sammensat af mange forskellige typer: Professionelle menige og stregbefalingsmænd, værnepligtige menige og befalingsmænd - og professionelle officerer.

Engelske menige er professionelle på langtidskontrakt, enten fordi de *ville* være soldater, eller fordi det var hvad de kunne *blive*. Det engelske system er derfor væsentlig mere klasseopdelt end det danske. Dertil kommer at alle stregbefalingsmænd og officerer i kortere eller længere tid har prøvet selv at være menige. De kender foretagendet fra bunden, hvor det i England er sådan at en meget stor del - hvis ikke hovedparten - af officererne er gået direkte på officersskole.

At en betydelig del af det menige mandskab i den Danske Hær er »udtrukket« fra det almindelige samfund betyder at Hæren som helhed er mere »normalt« og alsidigt sammensat end så mange andre militærstyrker. Denne alsidighed er formentlig én af de ting der gør at danske soldater er gode til at »tænke selv« og til at »tage ansvar«. Efter Møller's opfattelse bør vi fortsætte på dén måde.

Det Engelske Militær er sikkert effektivt på mange måder - men lad os holde fast ved de særlige kvaliteter vi har her i landet.

Et par kilo salt

Man kan lære meget af Møller's bog ... - især hvis man tager de mange bravader (i den Bosniske del af bogen) med et par kilo salt - for den viser hvor nødvendigt det er at man som ansvarshavende i en FN-aktion har sat sig ordentlig ind i forholdene - både i de politiske og de militære aspekter, og i de historiske og de kulturelle; at man ikke tager parti for den ene eller den anden side, men hele tiden arbejder på en sådan måde at det bliver nemmere og ikke vanskeligere at bygge bro på længere sigt - og sidst, men ikke mindst, at det ikke kun er den enkelte officer og hans folk der skal være ordentlig forberedt - det gælder hele det militære etablerement.

Jo bedre forbindelsen er frem og tilbage mellem det militære og det civile liv i Danmark og mellem den militære og den politiske ledelse, desto bedre vil vores indsats være i ganske andre sammenhænge end i de lokale Danske.

Note. Måske var det underbevidstheden der spillede et puds, da jeg skrev »et par kilo salt«. *Tuzla* betyder saltbyen (på Tyrkisk), og det skyldes at der er blevet brudt salt på dé kanter i århundreder - faktisk så meget at bykernen var undermineret af mineskakker.

Bjørn Andersen

Albanske Studier

Bind 2

Albansk historie # 11

BA FORLAG • SØBORG 2002

© BA Forlag, Søborg, København.

1. udgave, 1. oplag - Oktober 2002.

ISBN 87-90722-19-1 (Samlet = bd. 1, bd. 2 og CD)

ISSN 1600-5791 (Albansk Historie)

Eftertryk eller kopiering kun efter gældende regler.

Dette gælder også edb-mæssig udnyttelse.

Er du i tvivl kan du altid sende en mail.

BA FORLAG

Bjørn Andersen
Valdemars Allé 63
2860 Søborg

E-mail: post@bjoerna.dk

Webside: <http://www.bjoerna.dk>

Indholdsfortegnelse

Bind 1	1
FORBEMÆRKNINGER	3
Justeringer. Synspunkter med »begrænset holdbarhed«	3
En ny kommentar. Asymmetrisk krigsførelse	3
Bøger der burde have været omtalt	4
Ret og uret blandt Albanerne. Legalitet og legitimitet	4
Grundlæggende synspunkter	5
Georg Christian Holstein	5
POLITIK	21
Kan man lære af Historien? [Bjørn]	21
Bjørn	21
Den ældre bog: » <i>International Politik</i> «	21
Interesserne - de objektive og de subjektive	22
Forholdet mellem praktisk Politik og politisk Videnskab	23
De store teoretikere	24
Nationalisme. Særligt på Balkan	26
Nationalismens 4 <i>elementer</i>	27
(1) En stat - ofte i konflikt med andre stater	27
(2) En fælles kulturel opfattelse eller baggrund	27
(3) En opfattelse af de andre	28
(4) Økonomiske og sociale forskelle	29
Suverænitet og Subsidiaritet	30
Bevidsthed, begrundelser og <i>dobbelt bogholderi</i>	32
Informationer	33
Fejlkalkulationer i forbindelse med Kosóva-konflikten	35
Symmetri og Asymmetri	37
Den nye bog: » <i>Hvordan fred?</i> «	37
Den dybere mening?	38
Hegemoni og magtbalancer. Alliancer	42
Diplomati og tillid	43
Massemedierne: Diplomati som <i>sportskamp</i>	44
Bjørn og Jugoslavien	44
De naturmæssige forholds betydning	45

Jugoslavien, fortsat	46
Bjøl's kvindesyn	49
Niccolò Machiavelli	50
Jan Lindhardt's fortolkning	50
»Fyrsten«'s Machiavelli	50
Magten	51
Lars Wissing's tolkning	51
Forholdene ændrer sig	51
Skæbnen	52
Nødvendigheden	52
Den økonomiske basis. De Tyske byer	53
Det Osmanniske Rige's særlige styrke	53
Fyrstens opgaver	53
At ville det gode og gøre det nødvendige	54
Svigefuldheden: <i>Naturligvis!</i>	54
<i>Dolus bonus</i> - det gode bedrag	54
Integration frem for besættelse	55
Brug af leje- og hjælpetropper	55
Ahmet Zogu og Machiavelli	56
Hensynet til publikum	56
Miloševic som Machiavelli'st?	57
NATO-landene som Machiavelli'ster?	58
Den politiske ledelse i UÇK	58
Samuel P. Huntington: »The Clash of Civilizations«	59
Paradigmeskiftet efter Murens fald	60
Huntington's <i>fortolkning</i> . Civilisationsbegrebet	62
Den Vestlige Civilisations særlige styrke	63
Moralske værdier. Religionens betydning	63
Den Vestlige Civilisations identitetsproblemer	64
Demografiske forhold	65
Handel og økonomisk samkvem	66
Kunne økonomiske relationer have nyttet?	66
Huntington's apokalyptiske fremtidsscenario	67
Russerne	67
Forholdet til den Muslimske Civilisation	68
Hvorfor fulgte USA ikke Huntington?	69
Hvorfor gjorde de Ortodokse heller ikke som de skulle?	71
Materielle og immaterielle konflikter i Kosóva	72

Flere kulturer - i USA og i Kosóva	73
Aktører på mange niveauer	74
Afsluttende vurdering	74
Samuel Huntington om Kosóva-krigen	76
Islam contra Vesten [Samuel P. Huntington og Poul E. Andersen]	77
Strobe Talbott: <i>Den Amerikanske Platform</i>	80
Principperne om Demokrati og Selvbestemmelse	80
Ikke mission, men egen-interesse	80
Tyranni og befrielseskamp	80
Den Serbiske trussel	81
Ikke identitet mellem etniske grænser og statsgrænser	81
Bosnien-Hercegovina	81
Kosóva skal <i>ikke</i> indgå i et Stor-Albanien	81
Det nye Europa	82
Jugoslavien	82
Udfordringen	82
<i>Kommentar</i>	82
Henry Kissinger: »New World Disorder«	84
Huntington og Kissinger	84
Forholdet til Kineserne	84
Russerne	85
Europæiske aktører	85
Moralske og etiske formål	86
Krigen må føres til ende - men	86
FILOSOFI OG ETIK	87
Immanuel Kant	87
Hegel og Marx	89
Er <i>Den Vestlige Etik</i> umulig? [Kaj Sørlander]	90
Sørlander undrer sig	90
Det Begrebslogiske Standpunkt	91
Det Demokratiske Standpunkt	91
Er der - logisk set - andre veje end den »Begrebslogiske«?	92
Helhedens Standpunkt	92
Islam	93
Humanitær Intervention	94
Dialogens standpunkt	95

INTERNATIONAL RET - FOLKERET	96
Proportionalitet	96
Symmetri og asymmetri	98
Må man? Bør man? Skal man? [DUPI]	99
Legalitet og legitimitet	99
Aktionen i Kosóva var ulovlig	100
Oversigt: Legalitet og legitimitet i krigsførelse	102
Oversigt: Internationale domstole	103
Politiske overvejelser	104
Hvad havde Sikkerhedsrådet gjort?	104
Ruslands og Kinas standpunkter?	105
<i>Det Unipolære Øjeblik</i>	105
<i>Global Folkeret?</i>	105
Midlerne smitter af	106
Politisk-Juridiske strategier	106
Den »tredje« vej?	107
Den »tredje« vej til Kosóva?	107
Med en større indsigt ...?	108
Den <i>moralske</i> ubalance	108
Folkeretten i realpolitisk klemme [Peter Viggo Jakobsen]	110
4 centrale spørgsmål	110
NATO-aktionen var ulovlig	110
Folkerettens dynamik	111
5 nye spørgsmål	111
Sammenbruddet i Rambouillet	111
Blokering	112
Behov for at kunne gribe ind	112
Casuistik ?	112
Retstilstanden <i>ER</i> ændret	112
Den Amerikanske »Undtagelse«	113
Hvorfor skiftede den Danske Regering standpunkt?	113
UM Helveg Petersens opfordring til Stormagterne	113
En ny kodeks?	114
Robin Cook's tale 28.1.2000	114
Fra Militær til Militært Politi	115
Tillæg	115

»Skriftlig Redegørelse til Folketinget om Humanitær Intervention« (R10)	117
Indledende kommentar	117
Fra R10 til R98. På besøg i Niels Helveg's papirkurv	118
Redegørelse af 14/3 2000 om humanitær intervention	120
1. Baggrund	120
2. Folkeretten og humanitær intervention	120
3. Humanitær intervention med mandat fra FN's Sikkerhedsråd	121
4. Humanitær intervention uden mandat fra FN's Sikkerhedsråd	121
5. Politiske og moralske aspekter af humanitær intervention	122
6. Perspektiver	122
7. Konklusion	124
Intervention i Kosovo [»Politica«]	125
Var NATO's aktionen berettiget?	125
Motiverne ... og resultaterne [ultimo 2001]	127
Uenigheden i NATO	128
<i>Hvem væltede Milošević?</i>	128
Kosóva-konfliktens årsager	129
Hvad <i>har</i> man tænkt om årsagerne?	130
Hugo Grotius [Huig de Groot]	131
Selvstændighed og International Orden [Rasmus Abildgaard Kristensen]	132
Fokus	132
Kritiske bemærkninger	132
Sproglige uskarpheder	134
En <i>masterplan</i> ?	134
Afslutning	135
SIKKERHEDSARKITEKTUR	137
Efter Kosóva [Vibeke Sperling m.fl.]	137
Det kollektive svigt. Misforståelserne	137
Milošević' fejltagelser	138
» <i>Operation Hesteko</i> «	138
Milošević' kalkyler	138
NATO's fejltagelser ... og dét der er værre	139
<i>Man kommer længere med smørelse</i>	139
Glatførekørsel	140
Folkeretten »før« og »i fremtiden«	140
Særligt om Albanien	141
Kosóva	141

Serbien	142
Her løber det vist over ?	142
MILITÆR STRATEGI OG TAKTIK	143
Carl von Clausewitz	143
Clausewitz: »Om Krig«	144
Erling Bjøl's vurdering	144
Clausewitz som specialtilfælde?	145
En alternativ fortolkning. Indledning	145
Naturvidenskab og historievitenskaber (krigsvidenskab)	147
Hvad Clausewitz kan lære os på det generelle plan?	148
Matematik og skak. Sikker kalkulerings?	150
<i>Vandt jeg?</i> spurgte mesterbokseren Brian Nielsen	150
# 1. Ringen: Den geografiske begrænsning	151
# 2. Strategien - og: #3. Ressourcerne	152
# 4. Komplexiteten. Polaritet og symmetri	153
Asymmetri og mangel på parallelitet	153
Interesse og interesseløshed	154
Politik og krig	155
Politik og krig - i relation til Kosóva	156
Den politiske og civile udvikling siden Clausewitz	156
Konkret anvendelse af Clausewitz på nutidige forhold	156
Afsluttende om Clausewitz	156
Mao Zedong	158
Mao Zedong: »Om Guerillakrig«	160
Tre disciplinære hovedregler og otte punkter man bør notere sig	160
Politik og guerillakrig	162
Den historiske udvikling	163
Modoffensiven	165
Afslutning	166
UÇK's erklæring mod etniske overgreb på Serberne	166
Alt godt fra havet? [Lars R. Møller]	168
Historie og historier	168
Det Gode og det Onde	169
Indsigt og forestillingsevne	169
Lidt Germansk Grundighed havde været på sin plads	169
Var Albanerne ikke med?	170
Markus Wolf	171

Indfølgelse er Alfa og Omega	171
Arabiskkyndige sprogofficerer	172
De Danske »Miljøer«	172
Et spørgsmål om tillid?	173
Registrering	174
Terrorisme	174
Småtingsafdelingen	177
Den gamle mand med stokken [Lars R. Møller]	178
I Bosnien i '94	178
Militærhistorie og militærpsykologi	179
Missionen	180
Åbenmundethed	180
»Operation Bøllebank«	180
Asymmetri	181
Ressourcerne	182
Møller's eftertanker	182
Værnepligtige og professionelle?	183
Et par kilo salt	183
Bind 2	185
HISTORIE OG HISTORIESKRIVNING	202
De lange linier [Henning Mørk]	202
Engagement og objektivitet	202
Den <i>sammensatte</i> historie	202
Osmannerriget som et <i>moderne</i> styre	203
Banderne	203
<i>Devshirme</i>	203
Mehmet Pasha Sokolovic	203
Bogen går frem til 1800	204
Albanien og Kosóva	204
Slaget på Kosóva Sletten 1389. Sandhed og myter?	204
Gjergj Kastrioti Skanderbeg	205
Köprülú'erne	206
Den Serbiske Udvandring i 1690	206
Kara Mahmud Bushati	206
Ali Pasha af Tepelena	206
Osman Pasha Pasvanoglu	206

Egen interesse? Fælles interesse?	207
Styrken ligger i overblikket	207
Nogle eksempler fra småtingsafdelingen	207
Ortodoksi og Tyrkertro [Carsten Riis]	208
Bogens struktur	208
De Bulgarske Tyrker	208
<i>Inderst inde er de Sláver</i>	209
Myterne	210
<i>Millet</i> -ordningen	211
<i>Devshirme</i>	212
Hvad er en Nation? Hvad er en Nationalitet? Hvad er en Etnisk gruppe?	213
Kirke og Nation	213
Objektive og subjektive elementer	214
Nation og Stat	214
Efterskrift	215
Det store sammenbrud [Gunnar Nissen]	217
Kosóva ... et problem	217
Josip Broz Tito	217
Milovan Djilas	217
Dayton [Carl Bildt]	219
FOLK PÅ BALKAN	220
En god bog ... sådan da [Thomas Hjortsø]	220
Den <i>Balkanske</i> hverdag	220
Temperamentet løber af med Hjortsø	220
Miloševic og hans familie	220
Hvem er Miloševic - hvad er han ansvarlig for?	221
Konflikten i Kosóva	221
Er der et <i>personligt</i> mønster?	222
Sanktioner	222
Skud for boven	222
Albanerne	223
Noget der undrer	223
PÅ REJSE I ALBANIEN. ENGLÆNDERNE	225
Edward Lear - den nysgerrige englænder	225
Han'en	225
Europæerne i Albanien	226

Rejse til hest og til fods	227
Bey'erne	227
Renlighed	228
Lear's tegninger	228
Gegerne mod nord og Toskerne mod syd	228
Kvinderne. Giftermål	228
Slægtsfejderne. Blodhævn	229
Byron og Ali Pasha	229
Etnografisk kort over Albanien	230
Langt fra alfarvej [Edith Durham]	231
Edith Durham	231
»High Albania«	232
Åben og imødekommende	233
Modsætningerne. Stormagterne	233
Ungtyrkerne	234
Pennen	234
... geværet	234
- og pennen igen	234
Gensidig forundring	235
Respekten og humoren	235
Religionen	236
Brudesalg	236
De Albanske Jomfruer	237
At svigte sit løfte	238
Afblæsning og indgriben	238
Historien om den Hæslige Brud	239
<i>Urimelige drab</i>	240
Tyveri af heste og får	240
Overfald på rejsende	240
Lek Dukagjin's Kanún	240
Undtagelser	241
Besa	241
Hvad mente man om blodhævn og fejder?	242
Stammerne. Folkeslagene	242
Osmannerne. Islamisering	244
Et sidespring om Enver Hoxha	244
Når Osmannerne kom på kant med Albanerne	244
Nutiden	244

Blandede følelser [Robert Carver]	246
Bristede forhåbninger	246
Alt eller intet	246
<i>Tilbage er de dovne ... og de korrupte</i>	247
Hoxha-styret	247
Paranoia	248
Lek Dukagjin's Kanún	248
Ingen dialog, ingen udvikling	248
Manden og kvinden	248
Humor og ... <i>humor</i>	248
Missionærene	249
SLÆGTSFEJDER OG BLODHÆVN BLANDT ALBANERNE	251
»Æresordet« - Prizren 1878 [Sami Bey Frashëri]	251
Den kulturelle bevægelse	251
Dramaet »Æresordet«	251
Blodets Bogholderi [Ismail Kadare]	255
Fortiden	255
Ufuldendt?	256
Bessian og Diana	257
Mange drab, men også en del forlig	257
Hvor vil Kadare hen?	258
Nogle småting	259
Slægtsfejder på Korsika ... og i Albanien [Anne Knudsen]	260
»En Ø i Historien«	260
Korsikas historie frem til ca. 1800	261
Genova	262
Pasquale Paoli	262
Den Franske periode	263
Det Korsikanske Samfund i 1700- og 1800-tallet	265
<i>Turisterne</i>	266
Sproget	266
Familien og fejderne	267
Hvor mange?	267
Den Albanske <i>forbindelse</i>	268
Edward Lear	268
»Albanerdrengen«	270
Æren	271

Kvinderne	272
Ejendomsforhold	272
Vendetta'ens årsager og anledninger	273
Materielle uoverensstemmelser	273
Drande M. fra Boric i Madh	274
Desertører og banditter. Krig på to fronter	274
På mindste foranledning?	275
At styre <i>udenom</i>	276
Brudte forlovelser	277
Hvor gik slægtsgrænserne?	277
Hønen eller Ægget?	279
Hvem handler? Strukturen eller Mennesket?	279
Sammenlagt	280
Nogle tekniske <i>ting</i>	280
»Familiens ære kunne stadig reddes« [Nadije Osmani]	281
Familien	281
I fælden	281
Tanker og spørgsmål	282
Albanske familier	282
Familien i Makedonien	283
Dé der tog afstand. Men man må gøre det <i>nødvendige</i>	283
Dansk forsorg	283
Forholdet mellem Albanere og Slåver i Makedonien	283
Afslutning	284
Litterær note	284
KOSÓVAS HISTORIE	285
Tungen lige i munden? [Noel Malcolm]	285
Serberne <i>har</i> en historie i Kosóva	285
Historie og Myte	285
Slaget på Solsortesletten, sommeren 1389	286
Alliancer og Vasalforhold	287
Bøndernes standpunkt	287
Osmannerrigets sammenbrud. <i>Ungtyrkerne</i>	287
Nation og Nationalstat	288
Økonomisk og politisk samarbejde	288
Hvad vil Serberne i Kosóva?	289
Hvad er udgangspunktet ... <i>nu?</i>	289

Hertug Georg Christian Holstein	291
Stamtavle og slægtsforhold	292
Georg Christian Holstein's militære karriere	292
Materiale og litteratur	293
KOSÓVA - KRIGEN I 1998/1999 OG DEREFTER	298
»seasons of Blood and Hope« [Lars Johansson]	298
Forår i Kosóva? [Faber & Halskov]	300
Nogle skavanker	300
For meget <i>litteratur</i> og for megen turbo	301
Ethem Çeku	301
Livet før 1999	302
Forklaringer?	302
Læs den	303
PS	303
Glimrende bog ... og så er den gratis [Karsten Fledelius]	304
Litteratur ... og internet	304
Serbiske kilder	304
Kosóva	305
Etniske årsager og konsekvenser	305
Var det undgåeligt?	305
Dr Rugóva ... og os andre	305
Den <i>Albanske</i> forbindelse?	306
Serberne	306
Slobodan Milošević	307
Et par skønhedspletter?	308
En historisk »godbid«	308
I den bedre ende ... [Stewart Ross]	309
Hvad vil Serberne i Kosóva?	309
Historie og Myte	310
1689	310
Er Albanerne en slags Skotter?	310
Hvorfor opgav Parlamentet ævred i '89?	311
Arkan's <i>Tigre</i>	311
Ibrahim Rugóva	311
UÇK ... og Bukoshi	312
Småtingsafdelingen	312

Operation Allied Force ... [Per Herholdt Jensen m.fl.]	314
Et par løse ender	314
De stærke sider	316
En tilføjelse om navne og historie	317
Det Bedste er det Godes Værste Fjende [Birgitte Bollmann]	318
En god historie?	318
Det Stockholmske Blodbad	318
En Albansk ... og en Serbisk historie	319
Hvad véd vi så om Albanerne og Serberne?	319
Religionsforvirring?	319
Albanerne i Kosóva og i Albanien?	320
Illyrerne	320
Osmannerne	320
Franz von Jessen	321
Nødhjælpens 10 Bud	321
Billederne	322
Sproget	323
Pyramiderne ... og UÇK?	324
Hurtig historieskrivning. Hurtig eftertanke? [Jamie Shea, NATO]	325
SERBIEN	330
Den Serbiske katastrofe [Tim Judah]	330
Slobodan Miloševic	330
»Operation Hesteko«	330
Man styrker de forkerte	331
Miloševic skal <i>overflødiggøres</i>	331
Serberne og Albanerne kan <i>ikke</i> leve sammen	331
Djævlens Triangel [Robert Thomas]	333
Miloševic	333
Vuk Draškovic	334
Zoran Djindjic	334
Vojislav Šešelj	334
Montenegro. Djukanovic	335
Kosóva	335
Miloševic og sanktionerne	335
Djævlens triangel	336
Det Store Vestlige Projekt	336
Hvordan tackle Miloševic?	337

ITALIEN	338
Italienske Forbindelser [Thomas Harder]	338
De historiske forbindelser	338
<i>Patria & Paese</i>	339
<i>Risorgimento</i> , irredentisme og imperialismen	340
Fiume	341
Fascismen	342
Mussolini og Albanien	342
En uvidenskabelig hypotese	342
Familien	343
Det Italienske Landskab	344
Føderation?	345
Albanien i '90-erne	345
Katolikkerne	346
 GRUNDLÆGGENDE SYNSPUNKTER	347
En slags sammenfatning	347
 EFTERSKRIFT	351
Ubåden i dansk forsvarspolitik? [Hans Hækkerup]	351
Positionens standpunkt	351
Dialog og politisk kompromis	353
En Nordisk sidebemærkning	353
Kemien var god	354
Den folkelige Hækkerup	355
Makedonien og Taiwan	356
Krigen i Kosóva. Der <i>måtte</i> handles	356
UÇK iværksætter guerillakrigen og Miloševic svarer igen	357
Amerikanerne skifter hest i vadestedet. NATO intervenserer	358
Gjorde vi det rigtige?	358
SRSG i Kosóva	360
Hækkerup i forsvindingspunktet	360
Konklusion	361
Småtingsafdelingen	361
Biografiske oplysninger	361

BILAG	362
Resolution nr. 1244	362
HENVISNINGER OG LINKS	366
HVORFOR ER DER IKKE ET STIKORDSREGISTER?	366
FORKORTELSER	366
BILLEDOVERSIGT	366

HISTORIE OG HISTORIESKRIVNING

De lange linier [Henning Mørk]³³⁰⁾

Om Henning Mørk: »*Balkan under tyrkisk herredømme 1350-1800*«, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 1999, 198 kr. inklusive moms.

Der udkom i begyndelsen af '99 en glimrende oversigt over Balkan-historien i tiden fra 1350 til 1800, det vil sige fra Osmannerne for alvor gjorde sig gældende i Europa - og frem til de store løsrivelser i 1800 -tallet - Grækernes for eksempel og Serbernes.

Forfatteren, Henning Mørk, er lektor ved Slavisk Institut på Århus Universitet og er velbevandret i Slaviske sprog hvad der er en betydelig styrke, for dermed har han kunnet læse en stor del af kilderne til Balkan-historien på originalsproget - og han gengiver flere steder af kilderne i egen oversættelse. De Osmanniske eller Tyrkiske og de Albanske kilder har han derimod måttet læse på »anden hånd«, for så vidt han har kunnet spore dem.

Engagement og objektivitet

Man mærker mange steder et stort fagligt engagement for Balkanfolkene og en stor lyst til at fortælle om disse folk til Danske læsere. Mørk skriver ganske ligefremt at han har stræbt efter at skrive en Balkanhistorie »set indefra«, det vil sige under Balkanfolkernes synsvinkel. Denne bestræbelse kan måske være ganske rimelig ud fra en vis betragtning, men i virkeligheden synes jeg Mørk har gjort noget der er meget bedre - for han er kommet et godt stykke ud ad vejen med at være »gammeldags« objektiv og med at lægge forskellige indbyggede fordomme og begrænsninger til side. Fra tid til anden smutter der dog et *synspunkt* igennem - som når det s. 120 skrives at 'grænsen var rykket faretruende Nordpå'. Det er vist som man ser det.

Bogen er bygget nogenlunde kronologisk op, og det kunne måske have ført til at perspektiverne forsvandt, men ikke i dette tilfælde. Bogens temaer bliver behandlet systematisk - og genoptaget når det er relevant, og mange steder er der udmærkede opsummeringer - tilligemed solide forklaringer på hvad der ligger bag konkrete hændelser. Én af de gode opsummeringer findes s. 166 hvor Østrigernes synspunkter på det såkaldt »Serbiske spørgsmål« i 1700-tallet klargøres - og en anden på s. 104 hvor årsagerne til det begyndende Osmanniske sammenbrud omkring år 1600 beskrives i koncentreret og klar form.

Den sammensatte historie

Balkan-historien er - som man véd - overordentlig sammensat. Der er den fjerne oldtid som man ikke ved meget om, der er tiden hvor Romerne koloniserede store dele af Balkan, derefter den Byzantinske periode, så kommer Osmannertiden fra slutningen af 1300-tallet - og endelig er der tiden efter Osmannerrigets sammenbrud.

I dén periode Mørk beskriver var der hele tiden kampe mellem forskellige ydre interessenter. Bystaten Venezia spillede en overordentlig stor rolle både direkte og indirekte - Østrigerne fik større og større betydning og lige såvel Rusland, der med tiden udviklede en politik der gik langt videre end at være »kulturelt« forbundet med Serberne gennem den fælles Ortodokse Kirkeopfattelse. Balkanlandene var i høj grad »kastebold« for andre.

330) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 990503.

Der findes en Amerikansk Balkan-historie af Barbara Jelavich³³¹⁾ fra begyndelsen af 1980'erne i to solide bind, som det er naturligt at erindre om i anledning af Mørk's bog.

Jelavich er mest grundig fra og med ca. 1700 og frem, men hun giver dog også en kort oversigt over historien frem til dét tidspunkt. Hende kan man have stor nytte af hvis man kan noget Engelsk - og hvis man er mest interesseret i den senere del af historien, det vil sige fra - 1700-tallet og frem til efterkrigstiden, for hun giver mange informationer, har et glimrende overblik og skriver fremragende.

Osmannerriget som et *moderne* styre

Ligesom Jelavich når Mørk til dén konklusion, at det Osmanniske Rige omkring 1400 var et moderne³³²⁾ styre sammenlignet med det Byzantinske Rige og med de mange middelalderlige Fyrsteriger på Balkan, og at den Osmanniske erobring på mange måder betød en forbedring af de økonomiske og sociale forhold for landbefolkningen. Dette gjaldt især i det første par hundrede år, men efterhånden som tiden gik korrumpredes det Osmanniske system, beskatningen blev hårdere, styret blev svækket ved interne uoverensstemmelser - og det fik sværere og sværere ved at reformere sig selv; faktisk led mange moderniseringsforsøg temmelig hurtigt skibbrud.

Banderne

Forskellige typer af »bander« fik fra tid til anden stor sikkerhedsmæssig, økonomisk og politisk betydning, og det var ikke altid at Osmannerriget kunne komme bande(u)væsenet til livs. Om der er så var tale om et »væsen« eller et »uvæsen« i den konkrete situation er meget afhængig af øjnene der sér. I visse tilfælde var der alene tale om plyndring og anarki, i andre var der måske også tale om forsøg på frigørelse fra det Osmanniske styre.

Devshirme

Spørgsmålet om *Devshirme* - eller blodskat - er et andet eksempel på hvordan vurderingen afhænger af hvem der sér. *Devshirme* betegnede dét at Osmannerne med mellemrum tvangsudskrev ikke-Muslimske drenge til livsvarig militærtjeneste. Nogle opfattede *Devshirme* som undertrykkelse, andre som en mulighed for at få social fremgang for drengen eller endda for hele familien. Begge opfattelser er givetvis korrekte - dengang som nu.

Mehmet Pasha Sokolovic

Én af dem der gjorde en fremragende karriere var Bosnieren Mehmet Pasha Sokolovic, der blev storvesir i 1500-tallet. Han er dén vesir der stod bag broen over Drin³³³⁾, ét af Sokolovic' mindre

331) »History of the Balkans«.

332) *Moderne* er muligvis ikke det *rette* ord, for man kunne komme til at tænke på *noget* der ligger langt senere historisk set. Her tænkes *kun* på at det Osmanniske Styre i en vis forstand var et *avanceret* styre.

333) Jævnfør Ivo Andric' bog. Per Nyholm skrev 000419 i »Morgenavisen Jyllands-Posten«: »Lyset har knap nok løftet sig over bjergene - og østrigernes fæstning - ude i øst, da vi sætter kurs mod Travnik, muslimernes gamle hovedstad, der inspirerede Ivo Andric, nu en forkæret forfatter, som ingen rigtigt tager til sig. Serberne vil ikke vide af ham, uagtet han erklærede sig for en af deres og skrev sine mesterværker i Beograd. Var han ikke katolsk, spørger de? Læste han ikke på universitetet i Zagreb? Sluttede han sig ikke til Jugoslavien snarere end til Serbien? Kroaterne bryder sig heller ikke om ham. En frafalden, siger de, en overløber, en frivillig serber.

Og muslimerne? De kan med rette sige om Andric, at han fremstiller dem som ængstelige og ubesluttsomme mennesker, skæbner, som lever udenfor deres tid, i en lukket, udsigtsløs verden. Det stemmer ikke med den statskabende mentalitet, som nu skabes i Sarajevo.

Set fra vezirenes og konsulernes Travnik ligner Andric en litterær overlevering i sin egen fødeby, endnu en Nobelpristager uden fremtid«.

projekter - men han stod også bag reformeringen af Patriarkatet i Pec (Albansk: Peja) og dermed for opblomstringen af den Serbisk-Ortodokse Kirke i Kosóva på dén tid, hvad der igen var en medvirkende faktor i tumulterne i slutningen af 1600-tallet.

Bogen går frem til 1800

Bogen vil vise sig meget nyttig for den der interesserer sig dybtgående for Balkan-forhold, for den giver et godt indtryk af hvordan det Osmanniske »system« virkede - og af hvordan forskellige interessenter har »bygget« deres interesse op hen over tid - for eksempel Østrig og Rusland.

Man skal dog her være opmærksom på at fremstillingen slutter omkring år 1800 - det vil sige på et tidspunkt hvor historien tager fart og bliver til »nutid«, hvor det Osmanniske system brækker ned indefra, bekæmpes udefra og til sidst falder helt fra hinanden - og hvor de nye nationalstater begynder at blive dannet - undertiden i skarp konflikt med hinanden (således med hensyn til den Serbiske erobring af Kosóva og med etableringen af Albanien i 1912).

På sæt og vis er de aktuelle stridigheder på Balkan en alt for naturlig fortsættelse af de gamle.

Mørk skriver at man måske kan skrive en *samlet* Balkanhistorie frem til 1800, men at perioden derefter er så kompleks, at der må mere specifikke beskrivelser til. Det kan han have en del ret i - men som antydnet kommer man ganske langt med Jelavich i dén henseende.

I de senere år er der imidlertid udgivet en del mere specifikke bøger, for eksempel om Serbien og Kosóva³³⁴.

Albanien og Kosóva

Jeg har især læst Mørk's bog med henblik på Albanien og Kosóva - og der er en del at hente, men nok ikke så meget helt nyt i forhold til andre fremstillinger, derimod en god portion af supplerende art (foruden de meget gode perspektiveringer).

Slaget på Kosóva Sletten 1389. Sandhed og myter?

Slaget på Kosóva Sletten i sommeren 1389 får - ganske berettiget - et helt kapitel, og Mørk har utvivlsomt ret når han skriver at kampens forløb og udfald er meget dårligt belyst i samtidige kilder.

Jo mere man fordyber sig i dette slag, desto mindre sikker bliver man på de konkrete oplysninger - sådan er det i det mindste gået med mig selv. Derfor kan jeg ikke (længere) helt acceptere Mørk's påstand om at den Serbiske leder, fyrst Lazar, »blev taget til fange og henrettet« (s. 23).

Vi véd at både den Serbiske leder og den Osmanniske sultan døde i forbindelse med slaget, men vi ved vist ikke rigtig hvordan. Egentlig ville det også være underligt hvis Osmannerne ligefrem skulle have henrettet Lazar - ikke mindst i betragtning af at man bagefter og ret hurtigt kom på god fod med Serberne, blandt andet ved at Lazar's datter blev givet til den nye sultan som kone.

Der er muligvis nogle tilfælde i den Osmanniske historie hvor overvundne fyrster er blevet dræbt efter et slag, men det er i så fald ikke det mest almindelige, derimod er der mange eksempler på at oprørere er blevet henrettet til skræk og advarsel, og at farlige sultanbrødre er blevet dræbt, eventuelt efter kamp - men begge dele forekommer mig at være noget helt andet.

334) Jævnfør Tim Judah: »The Serbs« - og Noel Malcolm: »Kosovo«. Malcolm har også skrevet om Bosniens historie. Må jeg i den sammenhæng aldeles ubeskeden nævne min egen oversigt over den Albanske historie: »Krudtønden i baghaven«.

En henrettelse af fyrst Lazar passer imidlertid fint med den historie - eller rettere mytologi - som man langt senere har sat sammen fra Serbisk side, og jeg hælder mest til at der er tale om en litterær »konstruktion«.

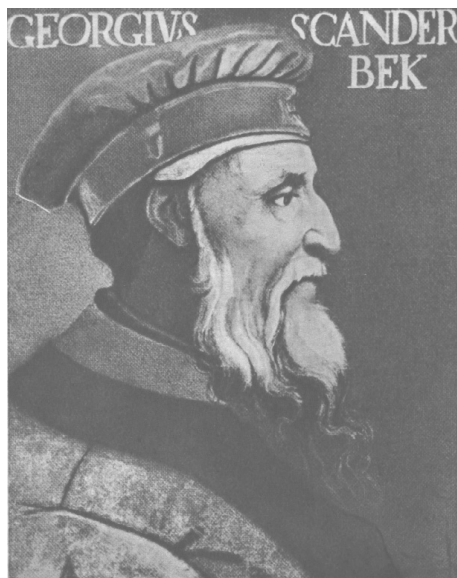
Mørk er inde på at det har været diskuteret hvem der egentlig vandt slaget i 1389, for efter nogle vurderinger var kampen forholdsvis uafgjort - efter andre var det de kristne der vandt.

Mørk skriver: »At det var et Serbisk nederlag, er der ingen tvivl om, for Serbien blev bagefter Tyrkisk lydstat [...]«.

Det er meget muligt at der var tale om et Serbisk nederlag, men begrundelsen duer ikke - for der er en del eksempler på at fyrster har valgt at blive vasaller ud fra rationelle overvejelser uden at have været i kamp.

Desuden er der eksempler på at en fyrste har valgt at skifte side når lejlighed gaves og når det var hensigtsmæssigt - det fremgår også flere steder hos Mørk, blandt andet i beskrivelsen af perioden efter Lazar's død hvor sønnen, Stefan Lazarevic, til at begynde med ganske rigtig hældede mod Tyrkerne - tilsyneladende temmelig energisk - og var stærkt afhængig af dem, men senere støttede sig på Ungarn - blandt andet for at sikre sin efterfølger - det vil sige på et tidspunkt hvor Osmannerne var alvorligt svækket.

Gjergj Kastrioti Skanderbeg

Gjergj Kastrioti Skanderbeg

En anden der skiftede side var den Albanske nationalhelt Gjergj Kastrioti Skanderbeg. På et tidspunkt blev hans far, Gjon Kastrioti, Osmannisk vasal og sønnen Gjergj frivilligt eller ufrivilligt gidsel hos Osmannerne, men således at han gjorde tjeneste hos dem - formentlig også fik en militær uddannelse af dem - og konverterede til Islam.

Gjergj Skanderbeg fik forskellige militære opgaver - nogle af dem som vasal i Albanien. Opgaverne må have haft en vis »pondus« og han må have løst dem særdeles tilfredsstillende for han opnåede titlen Beg (deraf Skander-beg), en titel der ikke blev givet til en hvilken som helst officer.

Henimod midten af 1400-tallet »sprang han fra« og erklærede sig som uafhængig.

I modsætning til flere andre der i tidens løb forsøgte at løsrive sig, forsøgte Skanderbeg at samle de Albanske fyrster om et fælles projekt - en alliance mod Osmannerne - og vendte selv tilbage til Katolicismen.

Det lykkedes gennem lang tid for Skanderbeg at holde Osmannerne stangen militært, derimod ikke for alvor at samle de Albanske fyrster, for der var en del der foretrak at gå helt andre veje, eventuelt den Osmanniske vej.

Til sidst endte Skanderbeg's frigørelsesforsøg i en større katastrofe og en masseflugt til Italien.

Det meste af dette behandler Mørk ganske udmærket, men han kommer ikke ind på at Skanderbeg i en »fredelig« periode var vasal hos en Fyrste på den Italiske halvø og at han - med Albanske tropper - hjalp denne med at løse sit problem.

Måske er den Italiske ekskurs en vigtig forudsætning for at de mange Albanere - efter det Skanderbeg'ske sammenbrud - emigrerede til halvøen på den anden side af Adriaterhavet?

Köprülü'erne

Historien om Köprülü'erne fortælles udmærket. Det var en berømt Albansk familie der - den ene efter den anden - indtog nogle af de højeste positioner i den Osmanniske statsadministration fra midten af 1600-tallet og frem. Én af dem ledte det mislykkede angreb på Wien i 1683 og blev henrettet bagefter, hvad der dog ikke udelukkede familien fra fremtidig indflydelse. Navnet Köprülü er ikke et Albansk ord, men er - ifølge Mørk - navnet på en Anatolsk lokalitet, fordi én af de »første« i familien havde tjent sine sporer dér.

Den Serbiske Udvandring i 1690

I slutningen af 1600-tallet var der stor bevægelse på Balkan, og Østrigerne forsøgte et indfald i det Osmanniske Serbien og det nuværende Kosóva - og blev her støttet af Serberne, især af lederen af den Ortodokse Kirke - Patriarken Arsenije III Crnojevic i Pec (Albansk: Peja).

Det Østrigske indfald mislykkedes temmelig grundigt, og da jorden var blevet meget for varm under Arsenije's fødder foretrak han at flygte mod Nord - sammen med adskillige af sine landsmænd der havde gjort fælles sag med ham og Østrigerne. Mange tusinder flygtede for, hvad de troede skulle være, »en kort bemærkning«, men det endte med at blive en mere langvarig bosættelse, blandt andet i det nuværende Vojvodina.

Denne flugt åbnede for at der i de følgende år kunne bosætte sig mange Albanere i Kosóva. Der havde formentlig boet Albanere i Kosóva »altid«, men når de efterhånden kom til at udgøre flertallet, så stammer det fra den store Serbiske flugt i slutningen af 1600-tallet (og en tilsvarende på et tidspunkt i 1700-tallet).

Mørk giver god besked om hvordan forløbet var - og hvad årsagerne var.

Kara Mahmud Bushati

I slutningen af bogen fortælles om tre fremtrædende personer, der på hver sin måde fik betydning for den Albanske historie.

Den ene var Kara Mahmud Bushati der undertiden stod sig godt med Osmannerne, men dog endte med at blive for selvstændig for dem - og derfor blev angrebet af dem nogle gange. Han forskansede sig imidlertid i sin fæstning i Shkodra og slog hver gang Osmannerne tilbage, men omkom senere under et forsøg på at erobre Montenegro.

Ali Pasha af Tepelena

Den næste er den meget berømte Ali Pasha af Tepelena - som George Byron besøgte og beskrev.

Mørk viser hvordan Ali ikke alene var en mester i at spille det lokale spil, men også var en brik i stormagternes spil. Til at begynde med var Ali Pasha røverhøvding, senere blev han Osmannisk pasha og endelig forsøgte han sig med et veritabelt udbryderforsøg - der efter lang tid endte med at han, der ellers var intrigernes og listens mester, selv blev narret, fanget - og henrettet.

Osman Pasha Pasvanoglu

Og endelig fortælles om Osman Pasha Pasvanoglu fra Vidin, hvis ambition var at blive sultan.

Han kunne i nogen grad tiltrække sig støtte udefra såvel som indefra, og han udgjorde dermed i en periode en betydelig fare for det Osmanniske Rige. Ikke mindst da han allierede sig med utilfredse janitsjarer i Beograd (Osmanniske professionelle soldater - for at sige det meget kort).

Til sidst vendte han sig mod et Serbisk oprør og allierede sig med sultanen.

Pasvanoglu var på ingen måde nationalist, han var i bund og grund tilhænger af det Osmanniske »system«, men forfulgte sine egne mål under dén overskrift.

Egen interesse? Fælles interesse?

Så vidt jeg ved brugte Osmannerne ved et par lejligheder Ali Pasha af Tepelena mod henholdsvis Kara Mahmud og mod Osman Pasha Pasvanoglu. Så der var ikke tale om at de forskellige »udbrydere« arbejdede sammen i en fælles interesse, tværtimod om at de hver især virkede for deres egen lokale interesse - og at de gerne lod sig bruge mod andre, hvis de dermed kunne få støtte udefra eller på anden måde opnå personlige fordele.

Men der var også betydelige forskelle på de tre's metoder. Kara Mahmud forsøgte at komme overens med »næste« led, Ali Pasha derimod udryddede lokale (små)-konkurrenter for derigennem at få større personlig magt - og Pasvanoglu gik efter tronen i Konstantinopel og allierede sig derfor gerne med nogle der kunne hjælpe ham med dét.

Det meste af dette fortæller Mørk, men noget må han springe over - for hans »plot« er mest de store linier og strukturerne.

Styrken ligger i overblikket

Bogen er et meget omhyggeligt og grundigt stykke arbejde, som især har sin styrke i overblikket - og så må man desuden rose de mange meget velvalgte og glimrende kort - men man fornemmer, at Mørk henimod slutningen af sit arbejde har fået en anelse for travlt - i hvert fald er der nogle steder hvor sproget ikke løber lige så let som ellers, men det skal ikke forstyrre et meget godt hovedindtryk.

Nogle eksempler fra småtingsafdelingen

Et sted er der dog en person der er »kommet galt afsted«: På s. 117 står der at sultan Murat's sidste storvesir Kara Mustafa fungerede frem til 1644 hvor han blev dræbt, og på side 139 står der om en storvesir af samme navn, der fungerede fra 1676 til 1683. Tydeligvis er der tale om to personer - men i stikordsregisteret er det én og den samme - endda med efternavnet Köprülü. Der er muligvis noget galt med hensyn til 1644? Jeg har en anelse om at Kara Mustafa anno 1644 rettelig hed Mustafa Korça Bey (jævnfør Mørk, s. 88), selv om jeg ikke ligefrem er stiv i rækken af Osmanniske storvesirer.

På s. 63 er der en passage med et »herefter«, et »derefter« og endelig et »hvorefter«. Korrekt og effektivt nok, men ikke særlig kønt. Tilsvarende på s. 81 med 3 gange »også« på 4 linier (Mørk er dog ikke alene om at gøre dén slags; jeg har lige rettet noget af samme type i et af mine egne skrivelser).

Enkelte steder er der sætninger man må læse mere end én gang for at forstå meningen - men alt i alt løber sproget nogenlunde let. Mørk skriver systematisk »inkassering« - en skrivemåde der er ret udbredt i yngre aldersklasser, men ikke helt officielt accepteret. Det må være »stavekontrollen« der har fået forkert besked.

Måske er det også dét der er grunden når »rekruttering« et sted bliver besparet for et »t«, og når »personel« har fået et »n« for meget.

Kommateringen er stort set rimelig nok og nogenlunde »gammeldags«, men der er lidt for mange kommaer foran »at« - altså også når der slet ikke er noget grundled på de kanter. Terminologien synes både at være hensigtsmæssig og at være konsekvent fastholdt - og en afsluttende ordforklaring er ganske enkelt glimrende.

Men et sted eller to må man stille et spørgsmål. For eksempel tales s. 80 om nogle »øverstkommanderende« på en måde så man må være i tvivl om hvor vidt der tales om befalingsmænd på »medium« niveau eller der kun tales om dén der på et givet tidspunkt er *dén* øverstkommanderende? Det har en vis betydning for meningen.

Ortodoksi og Tyrkertro [Carsten Riis]³³⁵⁾

Om Carsten Riis: »*En Osmannisk arv. Historieskrivning og religion i Bulgarien*«. Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet 1999. 344 s. Bogen kan fås ved henvendelse til: Carsten Riis, Det Teologiske Fakultet, Tåsingegade 3, 8000 Århus C. Vedlæg 120,- kr. og den sendes (inkl. porto).

Om og »*Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*« nr. 35 (Oktober 1999), Aarhus Universitetsforlag (tlf. 8942 5370).

Hvem skulle have troet at man kunne blive »fanget« af en religionshistorisk disputats? - men dét blev jeg ikke desto mindre af *En Osmannisk arv* - der blev forsvaret af Carsten Riis i Aarhus i sommeren 1999.

Er man interesseret i Balkan er bogen værd at gå ombord i - ganske særligt hvis man vil vide noget om den Ortodokse Kirke - og om hvordan den udviklede sig gennem forskellige faser fra slutningen af 1300-tallet og frem til nutiden.

Efter overskriften handler bogen om Bulgarien, men der er også lange stræk hvor det er forhold i Grækenland, Makedonien og Bosnien der bliver beskrevet - og man får meget nyttig viden om forholdene *i al almindelighed* på Balkan.

Bogens struktur

Bogen har tilsyneladende en spøjs struktur - for den bevæger sig frem og tilbage i historien, men det er for at få styr på en serie forskellige temaer og *særlige* forløb - og strukturen viser sig at være meget »naturlig« og nyttig.

I meget kort form kan man sige at bogen på én gang genfortæller og fortolker nogle historiske forløb, refererer forskellige beskrivelser af samme - og forholder sig kritisk til beskrivelserne - men der er aldrig tvivl om hvor vi *nu* er henne. Der er afsnit om Osmannerne's erobring af Balkan - og lidt om forholdene *før* erobringen; der er afsnit om visse dele af samfundslivet under Osmannerne; afsnit om hvordan man kan eller bør læse *Koranen* og den Islamiske Ret; afsnit om hvordan man senere så på det forgangne, om hvordan man »redigerede« på alle ting under Socialismen, og der er afsnit der handler om det ulyksalige Jugoslaviske sammenbrud i begyndelsen af 1990'erne.

Strukturen afspejler at Riis har været vidt omkring for at skaffe sig kvalifikation og viden - for bogen kunne ikke være skrevet uden betydelig færdighed i Bulgarsk og uden omfattende studier på meget *forskellige* forskningsmæssige områder. Bogens store styrke er at den binder »tingene« sammen på ét sted og at man derved kommer et langt stykke i retning af at forstå hvori den Osmanniske arv består.

De Bulgarske Tyrker

Forholdene i Bulgarien påkaldte sig interesse i slutningen af 1980'erne fordi mange Tyrkisk-talende Bulgarere - ca. 300.000 - emigrerede til Tyrkiet da der blev mulighed for det.

Inden da havde man forsøgt mange forskellige ting i forhold til Tyrkerne - *positivt* ved i en periode at forbedre deres sociale og uddannelsesmæssige forhold og ved at understøtte udgivelsen af Tyrkisk sprogede aviser og litteratur - *negativt* ved at svække Islam, men selv om man havde held med nogle af disse aktiviteter, lykkedes man ikke for alvor med dét man ville - og derfor skiftede man politik - og politiske mål - flere gange.

335) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000407. 0109 Lektor Carsten Riis har skrevet artiklen: »*Balkan, krige og religion*« (»*Nyt fra Historien*« XLC, 1 »Forår 2001« (=September 2001). I artiklen gennemgås litteratur om emnet - også fra de seneste år.

I én periode skubbede man på Tyrkerne for at få dem til at emigrere (i perioden august 1950 - november 1951 rejste så mange som 155.000 - godt 1/5) - men i en anden periode satsede man på *integration og assimilering*.

Tyrkerne forblev imidlertid »udenfor« i integrationsperioderne og lod sig - som Riis skriver *ikke »inddrage i Kommunistpartiets visioner om et moderne socialistisk samfund og en socialistisk enhedsnation«* (s. 49).

Hen i '80-erne - ganske få år før det »hele« braste sammen - forsøgte man en ny model, nemlig at »udelukke« Tyrkisk sprog og Islam samtidig med at man hævdede at man slet ikke *havde* nogen minoritetsgruppe.

Inderst inde er de Sláver

Der er visse ligheder til udviklingen i Serbien & Kosóva. Fælles er at Tyrkerne og Kosóva Albanerne udgjorde distinkte kulturelle - eller i Kosóva: *etniske* - grupper, at de havde et eget sprog som var forskelligt fra »lederfolkets«, at de var Muslimer, at deres socialøkonomiske situation var relativt tilbagestående - at »lederfolket« havde forsøgt sig med skiftevis undertrykkelse og integration, og at både Tyrkerne og Albanerne holdt sig uden for »ledernationens« eller »lederfolkets« politiske og kulturelle liv ³³⁶.

Der er imidlertid også forskelle - og én af dem har at gøre med »oprindelsen« - den virkelige eller den »konstruerede«.

Der er stor diskussion om hvor Albanerne kommer fra. I Albanien mener man at man nedstammer fra Oldtidens Illyrere (hvad der indebærer at man var der »først«) - men det er imidlertid en opfattelse der ikke har kunnet bevises, men kun sandsynliggøres ud fra arkæologiske fund, ud fra arkitekturen og ud fra vanskelige sproghistoriske studier.

Der *har* været Illyrere, der *er* Albanere, men hvis Albanerne ikke stammer fra Illyrerne ³³⁷, hvor stammer de så fra? Måske fra nogle *andre* stammer som er kommet til området i Oldtiden eller i tiden derefter, men dog før Osmannerne kom på banen?

Serberne bestrider den Illyriske Teori, men sætter ikke noget »tungt« i stedet - dog insisterer man på at Serberne har været i Kosóva *længe*, at Albanerne rykkede ind i stort tal efter 1689-1690 (hvor Serberne måtte trække sig tilbage), og at en hel del »Albanere« formentlig nedstammer fra Serbere, men at de har konverteret og skiftet kultur - og derfor (måske) *inderst inde* er Sláver. Man siger det dog ikke med samme vægt som man gjorde om Muslimerne i Bosnien - og heller ikke med dén styrke visse Bulgarere talte om deres Tyrkere.

I Bulgarien var det officielle standpunkt i midten af 1980'erne nemlig noget i denne retning: De Bulgarske Tyrker var (i hovedsagen) ikke *rigtige* Tyrker, men Sláver der var skubbet over til Islam og til et kulturskifte, og når det »i dag« forholdt sig sådan at de ikke oplevede sig selv som *Sláviske* Bulgarere, måtte det være fordi der var opstået en slags fremmedgørelse i forhold til dén etniske gruppe, de *objektivt* tilhørte.

Derfor gik det officielle projekt - på dét tidspunkt - nærmest ud på at »genoplive« den oprindelige »kerne« og at negligere de Tyrkiske »udenværker« selv om disse »udenværker« havde været der i århundreder.

Uanset hvor meget man måtte kunne begrunde en sådan opfattelse empirisk, forekommer den i nutidens perspektiv at være *grotesk* - den kan ikke føre til noget som helst positivt. Men det var der ikke desto mindre nogen der troede den *kunne* - og *burde*, for man var - formentlig - stærkt bekymrede over hvad der var under opsejling i Jugoslavien.

336) En særlig dimension kunne være spørgsmålet om blandede ægteskaber. Sådanne fandtes i Bosnien, men stort set ikke i Kosóva.

337) Se eventuelt nærmere i John Wilkes: »*The Illyrians*« (1992)

Man fandt det nødvendigt at *samle* sig om et nationalt projekt, men det viste sig vel ikke at være »bedre« end dét projekt man var gået i gang med i '70-erne i Jugoslavien og som endte i Ragnarok?

Riis' undersøgelse og diskussion af disse forhold er overordentlig vigtig - ikke alene i forhold til udviklingen i Bulgarien, men også i forhold til udviklingen i Serbien og Kosóva - og den viser at det er nødvendigt at skaffe sig nogle klare og effektive begreber der kan håndtere en meget kompleks virkelighed og historie. Men undersøgelsen og diskussionen viser også at et *sådan* projekt er overordentlig vanskeligt at realisere, og at det er meget sandsynligt at *effektive begreber og teorier* så at sige skal »datomærkes«: De kan gælde for bestemte områder, for bestemte forhold og for bestemte perioder, men ikke for »alle« områder, forhold og perioder.

Myterne

Bogen har en stor styrke i sine pointeringer, i sit overblik og i sin omhyggelighed, og det er helt parallelt med at det - jævnfør lige ovenfor - konstateres at man skal passe på med alt for håndfaste og firkantede teorier. Der gives en del eksempler på teorier som har *noget* for sig, men som også har deres tydelige begrænsninger - eller dét der er værre.

Det fortælles således om det socialistiske Bulgarien at man forsøgte at styre *forskningen* den *rette* vej, man vidste *alt* for godt hvad det overordnede resultat *skulle* blive, og der var mange historikere der »hoppede på den«, og derfor også mange der »bagefter« - det vil sige efter regimets sammenbrud - har skullet forklare, bortforklare eller undskylde, for dét har været nødvendigt nu hvor vi er landet på »*det rigtige*« - kunne man lidt drillende tilføje.

Der er dog dén store forskel at man under »vores vilkår« har muligheden for at gennemføre en videnskabelig dialog og kritik man ikke havde under de såkaldte Socialistiske styre, og at man under »vores vilkår« ikke er udelukket fra en videnskabelig karriere hvis man udviser kritisk talent, snarere tværtimod.

Og det er dét der er *det rigtige* - at man kan forske selvstændigt og kritisere dogmatismen - ikke de konkrete forskningsresultater man er nået til, for man véd at dé - næsten alle - vil blive revideret og videreudviklet, særligt på det historiske område.

Der er en del myter der bliver punkteret i disputatsen (eller punkteret én gang til), for eksempel dén om at det Osmanniske Styre var groft undertrykkende (og nærmest *kun* dét).

Det Osmanniske Styre på Balkan var på ingen måde »blødsødent«, men det var derudover i mange henseender - og efter tidens forhold - *et moderne* styre (i det første par århundreder), og der er således forskere som mener at det Osmanniske Styre for mange - ikke mindst for de »almindelige« bønder - var at foretrække frem for dét som Middelalderens lokale fyrster »trakterede« med: Det økonomiske og sociale pres Osmannerne lagde på bønderne efter erobringen og nogen tid frem var ofte betragteligt mindre end dét de Europæiske adelsmænd eller Fyrster lagde på dem - især til at begynde med.

En anden myte - som blev udbredt i det Socialistiske Bulgarien - var at Islam var en *fanatisk* og stærkt missionerende religion, hvad den *ikke* var - for den levede plads til at man kunne leve nogenlunde som man ville hvis man undlod at provokere Muslimerne og undlod at »prøve grænser af« - én ting kunne man dog ikke tolerere, at man »hoppede af igen« hvis man én gang var konverteret.

Riis minder om at *Koranen* forbyder at tvangsomvende nogen til Islam, men fortæller også at der er nogle begrænsede eksempler på at tvangsomvendelse *har* fundet sted, herunder ikke mindst i forbindelse med *Devshirme* (se nedenfor).

Riis advarer mod at uddrage for generelle konklusioner om hvordan Muslimer »håndterer« ikke-Muslimer:

»I den konkrete historiske udvikling i de islamiske riger og imperier fungerede sharia [det Islamiske retssystem - se eventuelt »Politikens Islam Leksikon« ved Jørgen Bæk Simonsen] som en skitse med muligheder og grænser for den islamiske politik over for ikke-muslimer og ikke som et rigoristisk og ubetinget imperativ; men kravene om en eller anden form for

underkastelse samt kopskat ser ud til at have været konstante. Kun historiske undersøgelser kan give svaret på, hvordan den islamiske norm faktisk blev praktiseret». (Riis, s. 107).

Selv om der var *mange* der konverterede, så er det mere påfaldende (mener Riis) at der var mange der *ikke* gjorde det (her tænkes ikke på forholdene i Albanien som er helt anderledes end i Bulgarien - og som kræver en særlig undersøgelse).

Denne betragtning om at man ikke var fanatiske er ikke helt ny (i Vesteuropa) - og det samme gælder overvejelserne over hvad der kan have ført til de konverteringer der fandt sted. Riis siger - hvad der lyder meget plausibelt - at man ikke uden videre kan hævde at det var rent økonomiske overvejelser der lå bag, for ganske vist var man pålagt en særlig skat når man *ikke* var Muslim, men dette blev mere eller mindre opvejet af at man skulle betale religiøse afgifter når man *var* det.

Den væsentligste tilskyndelse til at konvertere lå formentlig i at man fik en højere og en helt anden social status som Muslim end som Kristen, man kunne næsten blive *hvad som helst* hvis man var Muslim ³³⁸⁾.

Det er vigtigt, men på den nævnte baggrund ikke så påfaldende, at mange Ortodokse klostre og kirker ikke alene blev bevaret, men at der også gaves mulighed for at vedligeholde dem og for at videreføre dem - selv om det dog i flere tilfælde er sket at en Ortodoks kirke er blevet overtaget og gjort til moské.

Ét meget vigtigt eksempel på at et kloster fik mulighed for at blive fortsat - og for at blive genopbygget er Rila-klosteret der stod færdig, endda rigt udstyret, i begyndelsen af 1460'erne (Riis, s. 155 ff.). At sådant kunne være tilfældet er med til at »perspektivere« betragtninger eller teorier om at et Middelalderligt højtudviklet Bulgarien blev forkrøblet og undergik en ren katastrofe da det blev erobret af Osmannerne (Riis, s. 89).

Det var i øvrigt i Rila-klostret at Bulgariens første Socialistiske Statsminister, Georgi Dimitrov, i maj 1946 holdt sin normsættende tale om hvordan man ville forholde sig til den Ortodokse Kirke under Socialismen (se nærmere s. 192 ff.). På en måde som Osmannerne gjorde:

Socialisterne ønskede en *modus vivendi* som indebar at Styret fastlagde de rammer som Kirken skulle virke indenfor, men at kirken havde så meget indre autonomi at den »holdt sig i skindet«.

På den måde købte Styret Kirkens loyalitet hvad man anså for en politisk nødvendighed, men man anerkendte også - i det mindste et stykke ad vejen - at den Ortodokse Kirke var kulturbærende og at den havde spillet en aktiv rolle for at fastholde og udvikle en Nationalfølelse (eller måske rettere en vis kulturel identitet).

Hér gjorde Socialisterne noget der på en måde var mod deres »natur«, som var at beherske det *hele* - også Kulturen og Tankerne.

Millet-ordningen

I det Osmanniske Styre lod man - som antydnet ovenfor - de eksisterende religioner leve videre, omend ikke »uberørte« Man indførte et system - *Millet*-ordningen - som gav de forskellige trossamfund en vis autonomi. Hver *Millet* havde sin egen ledelse, således også den Ortodokse. Det afgørende kriterium for hvilken *Millet* man tilhørte var det *religiøse* tilhørsforhold - om man bekendte sig til den ene eller den anden religion - derimod ikke det økonomiske, sociale eller *etniske* tilhørsforhold.

Når man *var* placeret i en *religiøs* gruppe, havde det dog en række økonomiske og sociale implikationer, og formentlig også kulturelle.

Beslutede man sig for at konvertere til Islam flyttede man over i den Muslimske *Millet*, og det kan formodes at den pågældende familie - *over nogen tid* - skiftede kultur på andre områder også.

338) Men nogle Græske købmænd med flere næde dog *temmelig* langt, men det er en anden »historie«.

Når Riis skriver at »Konversion var en social og kulturel proces, hvorunder en folkelig og kristent influeret religiøsitet fortsat kunne eksistere blandt mennesker, der formelt var konverteret til islam« (s. 167), tror jeg han har meget ret, og der er andre forfattere der er inde på det samme - men tilsvarende har sikkert været tilfældet med andre »kulturelementer«.

De pågældende familier har været igennem en lang overgangsperiode på en måde som når flygtninge og indvandrere kommer til Danmark og langsomt vænner sig til at bo under helt andre kulturelle vilkår end dem de kom fra - både i bredden og i dybden.

Det Osmanniske Styre gav den Ortodokse *Millet* en vis autonomi, som ikke var helt den samme til hver en tid og på hvert et sted i Osmannerriget - ikke specielt for at udvise tolerance, men fordi det var en mere effektiv måde at styre et område hvis man havde et fornuftigt *forretningsmæssigt* forhold til befolkningen end hvis man skulle undertrykke, styre og kontrollere dem civilt som militært.

Der findes mange eksempler på at Osmannerne influerede på valget af den Ortodokse *Millets* ledere, og man så - gennem historien - flere og flere eksempler på bestikkelse og korrupsion: For at blive kirkelig leder måtte man betale en afgift til sultanen, og for at kunne udrede denne afgift, måtte man »beskatte« de næste led.

Selv om denne trafik egentlig var økonomisk motiveret, må man formode at den fik andre konsekvenser også - den var med til at »konservere« det politiske system og med til at dreje de konflikter der opstod i bestemte retninger.

Der nævnes i litteraturen mange eksempler på at en befolkningsgruppe (således i Albanien) protesterede eller endda gjorde oprør mod den lokale Osmanniske embedsmand fordi han udpinte dem, men uden at man havde til hensigt at angribe Systemet, for slet ikke at tale om sultanen i Konstantinopel. (Der er også eksempler på at det var sultanen man »gik efter« eller man var i konflikt med, men de er af en helt anden karakter - som da Ali Pasha af Tepelena var i krig med sultanen og da Janitsjarerne gjorde oprør da de stod over for at blive »afskaffet«).

Riis diskuterer situationen omkring midten af 1400-tallet (samme periode hvor Skanderbeg var i »aktion« i Albanien og dermed periodevis »bandt« sultanen) og spørger både om hvad der kan have været baggrunden for at sultanen gav de Ortodokse særlige privilegier og om hvorfor han greb ind i valget af ny Ortodoks patriark.

I litteraturen kan man finde mange forskellige tolkninger. Nogle mener der kan være tale om en særlig form for konkret politisk tænkning, nogle mener at sultanen har handlet i overensstemmelse med de Islamiske retsfor skrifter (altså med *Sharia*).

Ifølge Riis er det tænkeligt at sultanens politik både var styret af Retsfor skrifterne og var udtryk for konkret tænkning (s. 122). Denne konklusion er vel ikke ligefrem provokerende eller overraskende - men den er heller ikke af en sådan art at man får en *nøgle* til at fortolke *allehånde* politiske beslutninger i Osmannerrigets historie, og selv om dette gør tingene sværere, ligger der en *overordentlig vigtig* pointe bag.

Man kan uddrage visse begrænsede generelle konklusioner om Osmannerrigets karakter - og om den Ortodokse Kirkes vilkår - men den faktiske politiske adfærd og de faktiske vilkår skifter fra periode til periode og fra sted til sted og må derfor analyseres og fortolkes *specifikt*.

Devshirme

Riis kommer ind på *Devshirme*-ordningen som indebar at ikke-Muslimske drenge blev fjernet fra deres familie og deres landsby og blev indrulleret i den Osmanniske hær eller i Statsadministrationen. Der er vist ikke megen tvivl om at denne ordning i *mange* tilfælde var udtryk for en særlig raffineret form for »plyndring« - og dermed også havde stærkt undertrykkende karakter - men den var mere og andet end dét, for den gav også disse drenge mulighed for at få en sociale karriere de ellers aldrig ville have kunnet opnå - og den medførte vist - i det store og hele - ikke dén form for racemæssig eller etnisk »deling« som man på et senere tidspunkt kunne finde i det Britiske Imperium i Indien:

Nok kunne fremstående Indere - som Nehru og Gandhi - få en Britisk uddannelse, men det var aldeles umuligt at de kunne være blevet Premierministre i London. Sådan var det ikke i Osmannerriget - her var der nogle af drengene der blev storvesirer eller vesirer, hærførere eller admiraler. Nogle af drengene nåede således *overordentligt* betydelige stillinger i det Osmanniske Rige og blev en *integreret* del af dettes Riges ledelse - andre af dem, måske endda temmelig mange, fik mere ydmyge, men dog ganske betryggede stillinger som administratorer eller officerer - og lensmænd rundt omkring i det Osmanniske Rige.

Det kan næppe heller udelukkes at der var ikke-Muslimske familier der direkte *ønskede* at deres drenge skulle indrulleres af Osmannerne?

Hvad er en Nation? Hvad er en Nationalitet? Hvad er en Etnisk gruppe?

Når begreber som *nation*, *nationalitet* og *etnicitet* er vigtige er det fordi de har betydning for de politiske mål man sætter, for den politik man vælger og for det man *gør*.

Skruer vi tiden tilbage til Europæisk Middelalder var det ikke *Nationen* der var på dagsordenen, men måske *Riget*, *Kongedømmet* eller *Fyrstemagten*; på et senere tidspunkt var der kamp mellem forskellige Alliancer - stadig ikke ud fra en specifik Nationsinteresse eller ud fra etniske forskelle, men ud fra ideologiske interesser i tæt forening med magtmæssige interesser - tag for eksempel Trediveårskrigen.

Vender vi blikket mod Balkan må vi også dér indse at *nationsbegrebet* ikke er relevant for Oldtiden og Middelalderen, men at det får en relevans på et meget senere tidspunkt - herne i 1700- og 1800-tallet.

Hvad der kommer først og sidst er ikke så let at sige, måske kan tingene slet ikke skilles fra hinanden, men for så vidt angår Vesteuropa kan man - empirisk - konstatere at der har været en samtidig, trinvis eller spiralsk - nogle gange *springvis* - udvikling af økonomi og sociale forhold på den ene side og af ideologi og politik på den anden - og man kan ligeledes konstatere at nationsopfattelsen, nationalitetsfølelsen og forskellige krav om Demokrati udviklede sig med nogen hast og i nogenlunde samme periode. Nationalitetsfølelsen blev for alvor en mulighed og en »faktor«, da »bredere« befolkningslag kunne bære dem, det vil sige da »bredere« befolkningslag havde fået den synlighed og den mulighed for at organisere sig som de ikke havde haft tidligere.

Forholdene i Sydøsteuropa var på mange måder anderledes end i Vesteuropa, men ikke desto mindre udviklede der sig også dér - fra slutningen af 1700-tallet - nationsopfattelser, nationalitetsfølelse og *forskellige* krav om Demokrati, og disse krav var en væsentlig del af »brændstoffet« i de selvstændighedsbevægelser der udviklede sig i for eksempel Grækenland og Serbien.

Kirke og Nation

Riis fortæller om nogle tilfælde af at der har udviklet sig »lokale« kirkeretninger inden for den Ortodokse Kirke - således også i Bulgarien - og man får derved bekræftet at der historisk set er mange måder at tackle forholdet mellem en Moderkirke og spørgsmålet om Nationer på. At »løsningen« ikke findes i stjernerne, men her på Jorden og altid i en bestemt kontekst - ligesom man får bekræftet at Kirken undertiden har en funktion som bærer af en *national* identitet (samtidig med at den udbreder et religiøst budskab).

Selv om alle kirker ville hævde at de har et religiøst grundlag, og at skismaerne er af religiøs art - så vil der ofte eller endda meget ofte være tale om at konflikterne og kriterierne »dybest set« er af politisk art, og om at det er politiske bevæggrunde der ligger bag når en specifik Kirkeorganisation beslutter sig for at »agere« - og dét ganske uanset hvilke religiøse eller ideale motiver man ellers måtte påberåbe sig.

Jo større »bevidsthed«, desto mere politik - jo mere »umiddelbarhed« (men en sådan er svær at finde i »centrum« af en kirkeorganisation), desto mindre politik.

Er det »imperiet« der er »på dagsordenen« vil der være en tendens til at kirken dækker imperiet, er det »nationen« der er »på dagsordenen« vil der være en tendens til at kirken splittes op i nationale elementer.

Objektive og subjektive elementer

Hvad der gør en Nation til en Nation og en Nationalitet til en Nationalitet er diskuteret i mange værker. Der er objektive elementer, men der er naturligvis også subjektive.

Måske er det - som udgangspunkt - ikke hensigtsmæssigt at gå ud fra at det er de samme objektive elementer der *altid* er på spil, og i hvert fald er det ikke de samme subjektive elementer der altid er det (selv om der kan være et vist typefællesskab), og derfor skal man heller ikke vente at det er den samme type af moderne demokrati der udvikler sig hér som hisset.

Det er - som udgangspunkt - mere oplagt at gå ud fra at der er forskelle i dén måde man realiserer sig på politisk, herunder som nation, og derfor er det også mest oplagt at tro at man »udefra« må behandle forskellige folk eller nationer *forskelligt*.

Går vi tilbage til tiden omkring forrige århundredeskifte og tiden omkring 1' Verdenskrig var der mange der mente at man politisk skulle lade sig lede af princippet om en folkenes selvbestemmelsesret - dét var for eksempel dét der lå bag konceptet for folkeafstemningen om Sønderjylland i 1920 - men det var langt fra et princip man fulgte »blindt«, og netop på Balkan blev de nye grænser - det vil sige efter Osmannerrigets nederlag og kollaps, Balkan-krigene og 1' Verdenskrig - i høj grad trukket ud fra Stormagtshensyn og ikke ud fra et hensyn til folkenes ønsker.

Dé grænseudtæjninger har været en væsentlig del af årsagen til at der har været konflikter lige siden.

Nation og Stat

Forholdet mellem Nation og Stat har vel altid været et betændt emne, og er det under alle omstændigheder nu om stunder hvor emner som »Stor-Serbien«, »Stor-Albanien« og »Stor-Kosóva« er på dagsordenen. Fra mange sider udtaler man sig skarpt mod alle disse »Stor«-former, fordi de angiveligt vil rejse meget store politiske problemer og fordi de vil have destabiliserende effekt.

Et Stor-Albanien kunne »måske« begynde med at omfatte Albanien og Kosóva, men man frygter så - som i et andet dominospil, men ikke desto mindre måske temmelig *realistisk* - at Makedonien ville gå fra hinanden i og med at det Albanske mindretal ville forlange at komme ind i Stor-Albanien, og det samme ville formentlig gælde de Albanske områder i dét »nogen« kalder Øst-Kosóva.

Det er nyttigt - i denne sammenhæng - at læse Riis' redegørelse, for dels får man nyttig historisk viden, dels får man en meget god introduktion til relevant samfundsfaglig og politisk litteratur.

At nationsspørgsmålet *har* spillet en stærk, sammensat og overordentlig problematisk rolle i den nyere Balkanhistorie er åbenlyst for enhver.

Om det også skal spille en sådan rolle i fremtiden beror på mange ting, ikke mindst på forskellige subjektive forestillinger og ideologiske aktiviteter - men naturligvis også på de objektive forhold.

Man kunne vel formode - muligvis endda *håbe* på - at forbedrede økonomiske og sociale forhold ville svække betydningen af de mest nationalistiske forestillinger og ideologiske aktiviteter, som ofte forekommer at være irrationelle og politisk *særdeles* problematiske - men om man kommer dertil er et åbent spørgsmål.

Som forskellige forskere har været inde på så kan man imidlertid ikke regne med at en positiv udvikling af de objektive forhold vil svække de økonomiske, sociale og politiske konflikter og

modsætninger. Der er muligvis en risiko for at en stærk vækst i ét område kan øge sådanne konflikter. (Det vil føre for vidt i denne sammenhæng at diskutere hvad der mon skulle til for både at skabe en økonomisk og social udvikling på Balkan og samtidig undgå at denne udvikling forøger og ikke mindsker de spændinger der findes, hvad enten disse er af ideologisk, social eller politisk art).

Efterskrift

Dertil var jeg kommet, da jeg fik »*Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*« nr. 35 fra oktober '99 ind ad døren. Et *virkeligt* tidsskrift - at dømme ud fra dette nummer som blandt andet ser »nærmere« på Riis' disputats.

Der er indlæggene fra de to officielle opponenter, professor Dr Gunnar Svane og lektor Dr Per Bilde, der er Carsten Riis' overvejelser bagefter - og endelig er der en anmeldelse af Karsten Fledelius. Det er lige før man skifter fag, så spændende er det.

For det første er alle indlæggene skrevet godt - på en måde er de ganske lette at læse, men under det klare sprog er der nogle dybe overvejelser over disputatsens meget forskellige emner.

Gunnar Svane - der blandt andet har forsket i hvad der skete *efter* Slaget på Solsortesletten - støtter Riis i at der *må* være noget om at Osmannerne tillod de Ortodokse at leve videre *som* Ortodokse, for han refererer Machiel Kiel således:

»*Hvordan kunne bulgarsk kristen religiøs arkitektur og malerkunst overhovedet ikke alene eksistere, men endda blomstre i en periode, som hævdes at være karakteriseret ved Osmannernes målrettede bestræbelser på at undertrykke de kristne og udbrede islam? Med andre ord: er det sandt eller falsk, når katastrofeteoriens tilhængere påstår, at den Osmanniske religionspolitik og islam var et bevidst undertrykkelses- og assimilering sinstrument?*« (s. 64).

Den anden opponert Per Bilde spørger om Riis mener at den Ortodokse Kirke under Socialismen havde vilkår der kan sammenlignes med dem, den havde under Osmannerne - men dét afviser Riis.

På overfladen kan det måske se sådan ud, men der er en afgørende forskel, for Socialisterne havde det med at sætte sig på det *hele*. De var ikke tilfreds med at kunne beherske samfundslivet, de ville noget *totalt*, noget som Osmannerne faktisk - i det store og hele afholdt sig fra (s. 79 og s. 90).

Gunnar Svane minder om at den Ortodokse Kirke i egen opfattelse var over-national, men at den *efterhånden* blev mere og mere national, men mener at det ikke har med *formålet* at gøre. At kirken på denne måde bidrog til at opretholde Bulgarernes nationale identitet var ikke *hensigten*, men derimod et biprodukt (s. 68).

Måske sondres der her lidt for skarpt? Måske var det sådan at tingene ikke var så adskilte for dem der styrede Kirken? Måske så de tingene - Kirkens autonomi og den Nationale bevidsthed - som to sider af samme sag?

Per Bilde antyder at den Osmanniske *løsning* - som indebar at man *indlagde* de hidtidige strukturer i det nye magtsystem, og at man ikke førte ideologiske kampe man ikke havde brug for at føre - ikke var så *enestående* endda. Ifølge Bilde kan man se de samme træk i flere andre imperialistiske strukturer.

Det er givetvis rigtig nok, men der kendes vist også en ganske bemærkelsesværdig undtagelse (hvis det er dét det er) nemlig da Romerriget - der ellers stod stærkt militært og på anden led - i en periode »*brugte*« dén Græske Kultur man på en måde havde overvundet.

Bogens struktur kaldte også på bemærkninger, men man var enige om at den havde noget for sig. Riis mener selv den kan bruges i andre sammenhænge, og det kan han have meget ret i - man behøver måske ikke at følge den fra A til Z (for nu ikke at sige *Slávisk*), men den har dét meget udmærkede fortrin at man får skelnet mellem at diskutere det »egentlige« historiske objekt: *Den givne periode* - og at diskutere hvordan man meget senere har forholdt sig til

objektet. Det er som man kan sé to meget forskellige ting som derfor også bør behandles særskilt - og således at hvert emne får dét som det skal have (jævnfør s. 87).

Jeg kommer her til at tænke på en gammel skelnen, nemlig mellem at foretage selve undersøgelsen og at redegøre for den bagefter - der behøver slet ikke at være »identitet« i de to »dispositioner«.

Holder vi os her til selve undersøgelsesdelen, så forekommer det at være meget oplagt at gøre som Riis også har gjort - at undersøge perioden og fortolkningen *parallelt* - måske kunne man sige at denne parallelle undersøgelse har noget »iterativt« over sig. Dét man når til på det ene felt kan man ofte bruge som inspiration på det andet felt og *vice versa*, men vel at mærke *uden* at man blander tingene sammen.

Karsten Fledelius mener (som også Riis) at *Slaget i 1389* var vigtigt, men at det foregående slag i 1371 var endnu vigtigere (s. 108).

Ja - måske - kunne man sige.

Men muligvis står man sig ved at se »tingene« som en kæde af flere forskellige led der alle sammen har haft deres funktion?

I 1371 skete der noget *afgørende* - i en vis forstand blev grunden lagt til det Osmanniske herredømme, men i 1389 forsøgte Serberne (bistået af flere andre) at dreje udviklingen, de forsøgte sig så langt de *kunne*, men i stedet kom der dét ud af det at Osmannernes kom ét skridt nærmere en fuldstændig kontrol af Balkan, en kontrol som de måske kunne have mistet igen hvis ikke de var »kommet over« Timur Lenk, men dét gjorde de, og i mellemtiden var det *ikke* lykkedes for fyrsterne på Balkan at nå til enighed eller at ordne sig på anden vis.

Fyrsterne dømte så at sige sig selv til at skulle indgå under det Osmanniske Styre - ikke mindst fordi de Osmanniske herskere (i tiden frem til omkring 1600) ikke alene var de *stærkeste*, men også var de *klogeste*.

En vis Slobodan Miloševic mindede i slutningen af '80-erne om hvad der sker Serberne når de ikke enes - men han vidste sikkert udmærket at det ikke bare er »sådan« at enes - de materielle forudsætninger skal være »på plads«. Det er de muligvis ikke nu [i 2000] - men det var de under ingen omstændigheder i slutningen af 1300-tallet. Fyrsterne *måtte* tænke partikulært, for nu at bruge et »videnskabeligt« udtryk.

Det store sammenbrud [Gunnar Nissen]³³⁹⁾

Nogle bemærkninger om Gunnar Nissen: »*Jugoslaviens Storhed og Fald. Fra Solidaritet til Skilsmisse*«, Branner & Korch, København 1992.

Gunnar Nissen er én af dem her i landet der virkelig véd noget om Jugoslavien og Serbien. Hans viden bygger på talrige rejser og omfattende læsning. Nissen behersker Serbo-Kroatisk og har oversat mange bøger dérfra og til Dansk.

»*Jugoslaviens Storhed og Fald*« er en bog med mange nyttige informationer, som prøver at komme hele vejen rundt - også i historien - og som prøver at dele sol og vind lige. Dét eksemplar jeg har lånt på biblioteket er *godt* slidt og fyldt med indstregninger - og dét er der også al mulig grund til.

Kosóva ... et problem

Med hensyn til Kosóva er der imidlertid et problem med Nissen's fremstilling. Dét der står er rigtigt nok, men han kommer ikke ordentlig ind på hvad der skete i slutningen af 1600-tallet hvor mange Serbere flygtede fra Kosóva (efter at deres »allierede« Østrigerne var blevet slået) og dermed gav mulighed for at Albanerne kunne brede sig *meget* mere.

Jeg synes heller ikke han egentlig får beskrevet hvad der skete under Balkan-krigene lige før 1' Verdenskrig hvor Serberne lykkedes med at erobre Kosóva og påbegyndte dén undertrykkelsesvirksomhed som kulminerede i foråret '99. Det nævnes dog - nærmest en passant - at erobringen i '12 blev brutalt gennemført.

I det store og hele er bogen meget pålidelig (selv om det lykkes hans delvise navnebror, *Sætter* Nissen, at placere Khrusjtjov's besøg hos Tito på 3 forskellige datoer: 26.5.1953 (s. 133), 26.5.1955 (s. 134) og 26.5.1956 (s. 130) - den rigtige dato er dén i 55, hvad *Gunnar* Nissen kan på fingrene).

Josip Broz Tito

Blandt styrkerne ved Gunnar Nissen's bog er hans demokratiske engagement og hans personlige vurderinger som altid er velbegrundede - et enkelt sted er vurderingen muligvis mere velmént end velbegrundet - nemlig når han fortæller om Tito. Han beundrer Josip Tito, men kan godt sé (siger han) at han havde nogle fejl - den vigtigste skulle være at han, nærmest godtroende, overlod for meget til sine medarbejdere.

Her tænkes især på Aleksandar Rankovic (se eventuelt billede af Rankovic på s. 323) - partisanleder og senere indenrigsminister og leder af sikkerhedspolitiet. Rankovic var centralist, ikke nogen stor demokrat - og *dybt* ansvarlig for at Albanerne i Kosóva blev forfulgt, men at Tito ikke skulle vide hvad der virkelig gik for sig -. før hen i midten af '60-erne - dét er *for* fantastisk en historie. Den minder meget om dem der verserede om Zar'en i Rusland - *Hvis bare lille far Zar'en vidste det, så*. Tito **var** en virkelig stor personlighed og en betydningsfuld politiker - ingen tvivl om det, men ligefrem *uskyldig*?

Milovan Djilas

Én af dem Nissen beskriver meget alsidigt, men også kritisk er Montenegrineren Milovan Djilas³⁴⁰⁾.

339) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 9908.

340) Om ham kan man i øvrigt læse en smule i »*Krudttønden i baghaven*«, 1. udgave, s. 122-124.

Nissen opfatter Djilas som en sammensat person - meget selvoptaget og intolerant, meget modig (eller måske dumdrstig), muligvis for kvik til at skifte standpunkt - omend ikke af opportunistiske grunde, for han opnåede at blive fængslet - og helt pålidelig som sandhedsvidne er han vist heller ikke. Noget af dét han har skrevet er holdbart, noget ikke, mener Nissen, som især er glad, nærmest begejstret for den *skønlitterære* Djilas.

At Djilas spillede en meget vigtig og konstruktiv rolle under Befrielseskampen og under etableringen af Jugoslavien er der efter min mening ingen tvivl - og hans værker »*Den nye klasse*« og »*Samtaler med Stalin*« har haft stor betydning i Vesteuropa som *eye-openers*, selv om de måske ikke har haft grundlaget helt i orden.

Dayton [Carl Bildt]

Nogle bemærkninger om Carl Bildt: »Uppdrag FRED«, Bokförlaget PAN. Norstedts, Stockholm 1997. 550 tætrykte sider.

Bildt giver en særdeles tæt *inside*-beskrivelse af det vanskelige forhandlingsforløb op til indgåelsen af Dayton-aftalen og derefter. Han karakteriserer de forskellige agerende - for eksempel Slobodan Milošević - og kommer ind på de mange modsætningsforhold der var - dels mellem parterne i Bosnien-Hercegovina, dels mellem de forskellige lande der intervererede.

Forholdet mellem USA og Europa kommenteres grundigt, ligeledes de interne Amerikanske modsætningsforhold - specielt kan man hæfte sig ved det Amerikanske militærs betydelige politiske rolle og ved dets selvforståelse (siden Vietnam).

Bogen diskuterer forskellige internationale strategier - og opfordrer til at der sker en yderligere styrkelse af den Europæiske politiske og økonomiske integration.

Bogen bidrager til at man får et meget mere nuanceret billede af denne konflikt - og af de forskellige parter - end man i almindelighed får af at følge dagspressen og TV.

Bogen er uden tvivl én af de væsentligste politiske bøger fra de senere år - og den er fortsat uhyre aktuel, således med hensyn til den fortsatte udvikling i Bosnien-Hercegovina, men også med hensyn til udviklingen i Kosovo / Kosóva.

Carl Bildt udsender et elektronisk nyhedsbrev nogle gange om måneden. Heri undertiden aktuelle kommentarer til udviklingen på Balkan - fra marts / april 1999 og frem kommentarer om krisen i Kosóva. Man kan abonnere på nyhedsbrevet - gå ind via <http://www.moderat.se> og tryk på *Bildt*.

FOLK PÅ BALKAN

En god bog ... sådan da [Thomas Hjortsø]³⁴¹⁾

Om Thomas Hjortsø: »*Alt er muligt på Balkan*« Aschehoug Dansk Forlag, København 1999. 231 s. 249 kr. Fotografier af Thomas Sjørup.

Journalisten Thomas Hjortsø har skrevet en bog om sine oplevelser på Balkan. Ikke en politisk analyse, men en bog med politik mellem linierne - siger han. Ikke en historiebog, men en bog med historier.

Sproget er lige ud ad landevejen - klart, måske lidt »naivt« i tonen, hvad der givetvis er tilsigtet - undertiden lidt for præcist, men det kommer vi til.

Den *Balkanske* hverdag

Hjortsø har set meget, talt med mange, er kommet tæt på Serbere, Bosniere og Albanere og blevet gode venner med mange af dem. Han har boet hos dem, oplevet hverdagen midt i alle de ulykker der har plaget dem i de senere år - og det er i beskrivelsen af denne hverdag bogen har sin store styrke, det er dé dele af bogen der gør den nyttig for Balkaninteresserede.

Gæstfriheden og imødekommenheden er stor blandt almindelige mennesker og i de mest fortvivlende situationer i Bosnien og i Kosóva.

Personer med én eller anden form for magt er jævnthen uvenlige eller beregnende, for sådan er det på de kanter.

Det er godt at Hjortsø prøver at beskrive så meget, for uden en bred beskrivelse af hvordan forholdene er - hvordan man lever, og lever med hinanden, er det svært at nå til en forståelse af hvorfor de grufulde ting er sket - og stadig sker.

Temperamentet løber af med Hjortsø

Af og til løber temperamentet af med Hjortsø - i flere tilfælde absolut forståeligt. Derimod er det ikke så forståeligt at Hjortsø vel hjemme i Danmark er lidt hurtig på aftrækkeren når han er i det vurderende hjørne. Og lader tingene blive stående under korrekturlæsningen.

Milošević og hans familie

Der er ingen tvivl i Hjortsø's sind når han taler om Slobodan Milošević (s. 132 ff.). Hjortsø skriver - ganske rigtigt - at Milošević' far begik selvmord i Montenegro, men tilføjer at hans mor holdt det hemmeligt for Slobodan og hans bror indtil de var vokset op.

Ifølge andre kilder begik faderen imidlertid selvmord i 1962 - det vil sige på et tidspunkt hvor Slobodan dog var 21³⁴²⁾. Måske har Hjortsø ret - men jeg har min tvivl. Moderen begik i øvrigt også selvmord, men det var nogle år senere, i '72.

Om Mirjana Markovic - Slobodan Milošević' kone - siges det uden mindste forbehold at hendes mor »blev skudt som forræder mod det kommunistiske Parti i 1942« (s. 132).

341) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 991127.

342) Jævnfør Tim Judah: »*The Serbs*«, s. 161, og Per Nyholm i »*Morgenavisen Jyllands-Posten*« 18.4.1999.

Henrettelsen eller drabet skete efter at hun var blevet forhørt af Tyskerne - og muligvis - havde angivet en række af sine kammerater (har jeg andetsteds fra).

Det er rigtigt at der er mange der mener at moderen blev likvideret af sine egne, men det er temmelig omdiskuteret - og så vidt jeg ved er der ikke dén klarhed over hvem der dræbte hende som følger af Hjortsø's fremstilling.

Selv om det er ganske rigtigt og en kendt sag at Milošević'ernes søn - Marko - gør det i forskellige former for erhvervsvirksomhed, og at han givetvis har stor fordel af at have »familie«, så er det vel ikke så sikkert som Hjortsø skriver, at »*Slobodan Milošević satte sin søn Marko til at malke det fattige Serbien ved blandt andet at overtage en række butikker, der sælger alkohol og cigaretter toldfrit*« (s. 135)?

Der er meget man kan sige om Milošević og hans familie - bedømmelsen kan blive streng nok på et rent objektive grundlag - så det er slet ikke nødvendigt med løse påstande af denne karakter. Fremføres sådanne påstande bør de være bevist eller sandsynliggjort på en rimelig overbevisende måde, og det er de ikke i bogen.

Beskrivelsen af Milošević'erne har en vis betydning, for den danner baggrund for de forklaringer Hjortsø giver på Milošević' politik og fremgangsmåde i Serbien, Bosnien og Kosóva.

Hvem er Milošević - hvad er han ansvarlig for?

Det er en udbredt opfattelse - som Hjortsø også deler - at Milošević er et magtmenneske der kynisk udnytter ideologier og mennesker til at komme frem, og at hans styrke ikke består i at udvikle og fastholde en strategi, men i at manøvrere og udnytte de taktiske muligheder.

Jeg har selv et andet sted skrevet at Milošević ikke er en diktator i »traditionel« forstand, men én der ønsker at besidde magten fordi han ser sig selv som den eneste der kan sikre eller redde dét der overhovedet kan sikres. Han ser sig selv som dén der skal binde modsætningerne sammen og søger derfor altid efter det bedste kompromis der passer med hans teknokratiske forståelse af Serbiens politiske muligheder ³⁴³.

Om Bosnien (og Kroatien) skriver Hjortsø at Milošević havde held til at fremstille det som om det var de Serbiske mindretal der udkæmpede krigen - og dermed (og i den konkrete sammenhæng) antyder han at det i virkeligheden var Milošević der stod bag. Men selv om det er muligt at det forholder sig sådan, er det ikke helt overbevisende fremstillet.

Måske var (og er) det snarere sådan at Milošević har magten ³⁴⁴ fordi de forskellige meget modsatrettede kræfter i Serbien holder hinanden i skak og fordi Milošević kan spille dem ud mod hinanden (hvis ikke de »kan« selv).

Med hensyn til Bosnien var det nok sådan at det var lokale nationalistiske Serbere der førte an - men at de (i en vis udstrækning) fik hjælp »hjemme fra«. Ved flere lejligheder tog Milošević i praksis afstand fra de Serbiske magthavere i Bosnien - dét kan man blandt andet læse om i Carl Bildt's »*Uppdrag Fred*« (som af én eller anden grund ikke er medtaget på Hjortsø's litteraturliste over bøger ... på Dansk og Engelsk).

Konflikten i Kosóva

Konflikten i Kosóva handler grundlæggende om at et mindretal har undertrykt et flertal og at der ikke var noget særligt samvirke - og slet ikke noget positivt samvirke - mellem de etniske grupper, skriver Hjortsø - og det er der meget rigtigt i.

Når det kom til en krig, så var det af flere grunde - og nogle af de vigtigste som Hjortsø ser er (1) at en del Kosóva Albanere havde fået nok og var begyndt en væbnet kamp, (2) at Milošević

343) Jævnfør »*Fra Kosovo til Kosóva*«, 1. udgave, s. 368 f.

344) Som det fremgår, er dette formuleret mens Milošević stadig var ved magten.

så en fordel i at gennemføre en »kontrolleret« krig (for dermed at styrke sin politiske position), og (3) at Amerikanerne også havde fået nok og havde skiftet standpunkt: I stedet for at se Milošević som en del af løsningen (som man gjorde i Dayton), så man ham nu som en væsentlig del af problemet. Endelig kunne man tilføje at Amerikanerne også havde skiftet opfattelse med hensyn til UÇK. UÇK blev ikke mere opfattet som terrorister, men som nogle man kunne samarbejde politisk med.

Er der et *personligt* mønster?

Hjortsø ser et særligt mønster i Milošević' politik, både når det gælder konflikterne og den økonomiske styring: En særlig selvmorderisk tendens fra Milošević' familie så at sige (s. 134).

Selvfølgelig spiller géner og psyke en rolle, men jeg tvivler på om biologien og psykologien kan forklare Serbisk politik eller Milošević' adfærd.

En leder med en anden psykisk og familiemæssig baggrund ville formentlig prøve at gøre noget andet end præsident Milošević , men det er ikke sikkert at han ville have sluppet godt fra at gøre noget *ganske* andet på dét tidspunkt, for uanset hvem der sidder ved roret så er lederen bundet af de økonomiske, sociale, politiske og ideologiske omstændigheder der hersker - herunder også af at der er mange Serbere, der er meget påvirket af forskellige historiske og politiske forestillinger - og af at langt de fleste Serbere mente at Kosóva var Serbisk område og ikke måtte opgives.

Men endelig var det jo sådan at Milošević netop *ikke* førte nogen selvmorderisk kamp igennem i Kosóva. Han bidrog til at holde krigen inden for »ringen« - Serbiske styrker og paramilitære optrådte kun i Kosóva og i Serbien, man forsøgte sig ikke med aktioner andetsteds. Og han stoppede på et ganske bestemt tidspunkt, da han nemlig blev overbevist om at en fortsættelse ville forringe situationen. Så nøje kalkulerende handler en politisk selvmorder vel ikke?

Selv om der er meget rigtigt i Hjortsø's beskrivelse af *inat* - som er et udbredt Balkanfænomen: trods og modstand og fanden-i-voldskhed uden tanke for konsekvenserne - eller rettere med en særlig tanke for konsekvenserne - så er dette begreb absolut *ikke* dækkende for Milošević' politik i Kosóva, hverken taget samfundsmæssigt eller personligt. Det bringer mere forvirring ind end forklaring - tror jeg.

Sanktioner

Hjortsø har i øvrigt ganske ret når han skriver at internationale sanktioner kan få tvivlsomme resultater, men mon det er også rigtigt at Milošević *ønsker sig* en mafia-økonomi? Der står:

»Internationale sanktioner [...] gjorde det på mange områder nemmere for Milošević at skabe en mafia-økonomi, hvor hans Partifolk kontrollerede og skummede økonomien« (s. 136).

Skud for boven

Nu er Milošević ikke den eneste der får et skud for boven. Det er vist Hjortsø's mere generelle opfattelse af Balkan-politikere at de er usympatiske, af og til uberegnelige (som Vuk Draškovic), af og til groft undertrykkende (som Vojislav Šešelj), men i nogle tilfælde dog også sympatiske.

Én virker sympatisk, men er det ikke - siger *Hjortsø*. Her er det den Bosniske Muslim Haris Silajdzic der har skuffet Thomas Hjortsø slemt. Det viser sig at være fordi Hjortsø kun fik 10 minutters interview; Silajdzic ville hellere tale med en anden journalist. Jeg kender ikke Silajdzic personligt, og det kan da være at han *er* aldeles usympatisk - men problemet er at det i virkeligheden ikke fremgår af Hjortsø's bog.

Jeg kan ikke lide at man sætter dén slags etiketter på andre hvis ikke man har beviserne eller indicierne i orden - men bortset fra dét synes jeg heller ikke dén historie er særlig interessant. Det er derimod en anden om Šešelj. Hjortsø spørger - på et pressemøde - hvad Šešelj siger til beskyldninger for forfølgelse af Kroater, Hjortsø kendte til et eksempel på at Šešelj's folk havde

sat en Kroat ud af en lejlighed i Beograd, men da han nævner det bliver han sat helt ud af spillet med Šešeljs påstand om at forfølgelserne er noget Hjortsø har digtet. Færdig med ham. Ny journalist. Så kan læseren selv tænke sit.

Albanerne

Et emne har min særlige interesse: Beskrivelsen af hvordan Albanerne lever med hinanden.

Det er tydeligt at se at der er temmelig store forskelle på Kosóva Albanerne og Albanerne i Albanien. Kosóva Albanerne er hjælpsomme og imødekommende over for fremmede, mens Albanerne i Albanien ofte - alt for ofte - søger at udnytte situationen og at tjene på elendigheden. De smugler, de overfalder, de presser priserne op, de stjæler nødrationer, de hjælper en journalist - det vil sige hvis de kan tjene på det og så videre og så videre. Listen er meget lang. Der er heldigvis mange Albanere som opfører sig anstændigt, og der er mange der alvorligt prøver på at få landet på ret køl, men der er også mange der i egen interesse modarbejder dette. Hjortsø's beskrivelse falder i høj grad sammen med Robert Carver's i »*The Accursed Mountains*«.

Man kunne godt gå hen og blive en smule deprim, hvis ikke det var fordi man jævnlig mødte beviser på at der er Albanere der gør noget andet og mere konstruktivt.

Hjortsø har som andre journalister haft problemer med UÇK. UÇK'erne var især i '98 og et stykke hen i '99 meget skeptiske og mistænksomme over for journalister - og Hjortsø opnåede at blive holdt tilbage nogle timer, men egentlig var man rimeligt høflige over for ham.

Noget der undrer

Der er noget der undrer i den mere professionelle afdeling.

Et par gange nævner Hjortsø at Serbisk Politi har interesseret sig for hans adressebog.

»»Du har de forkerte Serbere i din adressebog«, siger manden fra sikkerhedspolitiet. Han hentyder til telefonnumre på oppositionspolitikere og menneskeretsgrupper«.

Men hvorfor i alverden render Hjortsø rundt med en adressebog? Det skulle da være muligt at medbringe adresserne på en mere usynlig måde.

Et par sider efter dette citat står der tilmed om den Serbiske menneskerettighedsforkæmper Sonja Biserko, der leder den Serbiske Helsinki Komité, at hun løber en stor risiko ved at mødes med journalister. De Serbiske myndigheder ved naturligvis udmærket hvem de mest fremtrædende oppositionelle er og hvor de bor - og sikkert også hvem de mødes med - men det er i sådanne situationer absolut mest tilrådeligt - både for personerne i adressebogen og for journalisten selv - at udvise den *allerstørste* diskretion.

Man kan få stort udbytte af at læse Hjortsø's bog, især de jordnære afsnit, - de mere politiske og biografiske afsnit må man læse med »kritiske briller« og personligt bryder jeg mig ikke så meget om dem.

Hus fra egnen omkring Kukës i det nordlige Albanien. Formentlig bygget i 1800-tallet.

Indgangen sidder højt og forsynet med trappe som kunne fjernes, hvis det var nødvendigt at beskytte sig mod angreb - for eksempel under blodhævnfejder. Af samme grund er der stort set ikke vinduesåbninger i jordplanet.

Huset kunne rumme hele familien og forråd til længere tid.

En lignende byggestil kendtes for eksempel i det gamle Rusland. I »*Politikens Verdenshistorie*« bd. 8, s. 88 og 215 kan man se tegninger af sådanne byggerier i Novgorod.

Også i de italienske byer byggede man tit husene sådan at de kunne rumme både familie, tjenestefolk og forråd og dermed kunne tjene som beskyttelse mod andre familier.

Billedet er fra »*Fjalori Enciklopedik Shqiptar*«, Tirana 1985.

PÅ REJSE I ALBANIEN. ENGLÆNDERNE

Edward Lear - den nysgerrige englænder

Albanien var i betragtning af beliggenheden ud til Adriaterhavet næppe helt ukendt for vesteuropæiske sø- og handelsfolk, men det var temmelig få der i 1800-tallet rejste inde i landet. Én af dem var den engelske forfatter og maler Edward Lear der besøgte Albanien og Epirus i '48 og '49 - og som udgav sine rejseskildringer et par år senere. Skildringerne er »lige ud ad landevejen« - realistiske og ganske uden omsvøb - og de er meget læsværdige den dag i dag³⁴⁵⁾.

Lear's rejse foregik på et tidspunkt, hvor der var betydelig politisk uro i Europa, men én af de ting der virkelig optog sindene på de kanter var *koleraen*. For at undgå at den skulle spredes vidt omkring var der oprettet karantænestationer forskellige steder³⁴⁶⁾. Lear måtte selv besøge en sådan efter sin første rejse i Albanien.

Edward Lear (1812-1888). Tegner og forfatter. Tegnede først - med stor dygtighed - fugle, senere også landskaber.

Han'en

Edward Lear rejste temmelig beskedent. Han kunne sagtens have overnattet hos bey'erne og de fremstående familier i langt højere grad end han gjorde, men han foretrak at bo på herbergerne - den lokale *han* - for ikke at blive indviklet i for meget selskabelighed.

En *han* var ofte indrettet med stald i stueetagen og soverum på 1' sal. Mange *han*'er var dog temmelig fæle og kunne ikke bruges. Bygningerne var i almindelighed slidte og godt beskidte - kun i sjældne tilfælde var de rene.

Der var ofte noget at se og høre på: De andre gæster opførte sig som var de hjemme - spiste, snakkede og sang - og et sted var der en *dervish* der dansede på en ejendommelig måde, én der havde været efter Lear. Og så var der kyllingerne og hønsene der fór omkring og lavede dén ravage de kunne.

Lear medbragte så lidt oppakning som muligt - noget kogegrej, tæpper, lidt tøj, ris, karry, cayennepeber - og kinin, for det var ikke altid man kunne købe hvad man havde brug for selv om der var livlig handel på de store basarer i byerne - og et vældigt leben også. På en måde svarede hans levevis ganske til Albanernes - også dé levede enkelt.

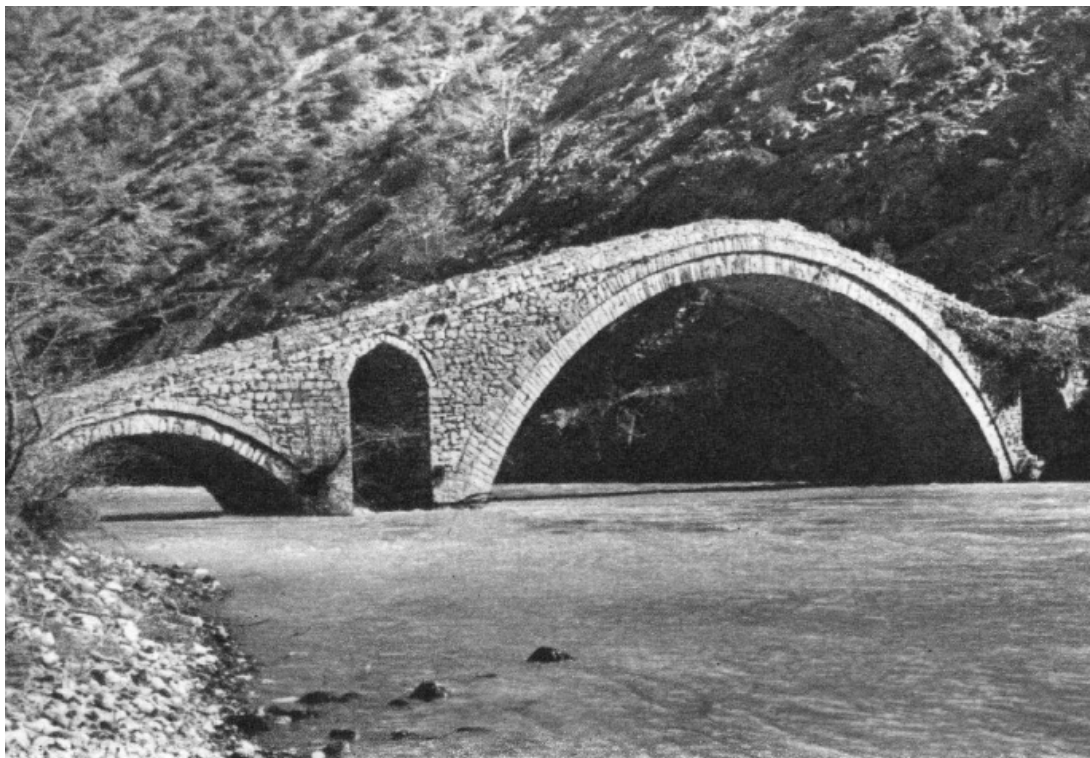
Udgav i 1846 rejsebøger fra Italien og sin første samling af de nonsensvers - *limericks* - han er blevet så berømt for. Versene udkom først under pseudonym.

Lear besøgte mange lande, Albanien både i 1848/49 og i 1856/57. Nogle hævder at han skulle være af Dansk afstamning, men det er formentlig en dansk barnepige der spørger.

345) En anden nysgerrig englænder besøgte Albanien i begyndelsen af 1900-tallet, nemlig antropologen Edith Durham (f. 1863, d. 1944). Hun har skrevet flere bøger om Albanien, især den berømte »*High Albania*« (1909), som handler om forholdene i området ved Shkodra. Se senere i »*Albanske Studier*«.

346) H.C. Andersen skriver i »*En Digters Bazar*« om sin Balkan-rejse omkring 1840. Han kom gennem Konstantinopel, sejlede op ad Donau og besøgte Rumelien og Bulgarien - på trods af de uroligheder der var dér. Han kom ikke nær til Albanien. På vejen måtte han gennem den obligate karantæne som var til bønder og »*ikke bedre vante Reisende, næsten alle Stuer var med Brolægning; Føden aldeles forfærdelig, Vinen endnu værre, om den kunde det*« (fra »*Mit Livs Eventyr*« ved H. Topsøe-Jensen, København 1951, bd. 1, s. 245). H.C. Andersen fordrev blandt andet tiden med at klippe silhuetter.

Ét sted var *han'en* så grufuld at han tog mod det venlige tilbud fra en græsk præst om at overnatte under hans tag og tage til takke med hans mad. Lear var glad for tilbuddet, for han troede det drejede sig om samme slags gæstfrihed som han havde mødt i det sydlige Italien. Men nej - der skulle betales og endda rigeligt.

Broen over Shkumbini ved Miraka - Librazd. Broen er omkring 300 år gammel, altså fra den Osmanniske tid..

Europæerne i Albanien

Ud over den græske præst mødte Lear fra tid til anden enkelte vesteuropæere der havde slået sig ned i Albanien for at skaffe sig et levebrød dér - der var en italiensk apoteker, der var en tysk læge - og så var der en del handelsfolk af forskellig nationalitet - og nogle af dem fungerede som vice-konsuler for forskellige lande. Men der var også dem der var sendt i eksil, således en rapkæftet capuchinermunk (fransiscanermunk) - som Lear havde truffet tidligere - han var i mellemtiden blevet sendt over Adriaterhavet. Sur var han under alle omstændigheder på både paven og Albanerne - ikke mindst på de kristne af dem. Men hans gensynsglæde var stor da han til sin forbløffelse opdagede Edward Lear der kom ham i møde uden for det lille kloster: *O, possibile! Si: - è il Signor Odoardo!*

Rejse til hest og til fods

Rejsen gik ad Via Egnatia ³⁴⁷⁾ fra Monastir - i Makedonien - til Ohrid ³⁴⁸⁾ og derfra videre gennem Shkumbini-dalen til Elbasan ³⁴⁹⁾.

Så mod nord til Tirana, Kruja og Shkodra, hvor han vendte mod syd og red til Durrës, Apollonia og Vlora.

I 2' omgang kom han til Janina, hvor Ali Pasha af Tepelena havde hersket.

Hvis man ikke ville gå var der kun én måde at rejse på, nemlig til hest - og det var dét Lear gjorde ledsaget af en tjener og ofte også af en lokal vejviser. Vejene var ganske forfærdelige - især når det havde regnet og de var mudret godt til - og broerne over de forskellige floder og vandløb var ikke lige velholdte.

Han har ikke rosende bemærkninger om det Tyrkiske vejevæsen, og noget tyder på at Romerne var mere energiske dengang de anlagde Via Egnatia - og at Tyrkerne også havde været det i den første del af »deres« tid på Balkan ³⁵⁰⁾. Men man kunne stort set kun komme frem ad disse dårlige veje - især i bjergområderne som ellers ville være ganske ufremkommelige. I et bjergpassene kom man uendelig langsomt igennem ad den smalle vej for der var stor trafik - og vejen var delvis spærret af en død okse. Da Lear's heste ikke for noget i verden ville passere før oxen var fjernet, måtte Lear, tjener og vejviser bakse med at få kadaveret væk så man kunne fortsætte.

Bey'erne

Han roser derimod de lokale guvernører - bey'erne - for deres store høflighed og imødekommenhed. Nogle af dem var ganske velorienterede og havde måske været i Vesteuropa - som pasha'en i Monastir der ligefrem havde studeret i Cambridge; men de fleste af dem kendte ikke så meget til hvad der skete ude omkring og derfor stillede de Lear alle mulige spørgsmål, såvel mere indsigtsfulde som helt naive om hvordan det nu var at dampmaskiner lød. Lear måtte til bey'ens store fornøjelse gentage lydene mange gange - også næste dag hvor han kom for at sige farvel.

Bey'erne var også ganske velvillige når det drejede sig om Lear's ønske om at tegne hvad han havde lyst til. *Tegn De blot vores fæstning* - sagde én af dem - *Vores sultan er gode venner med Deres konge*. Lear end ikke tænkte på at svare at han ikke havde til hensigt at spionere: *Hvis jeg havde benægtet det, så var bey'en da først blevet overbevist om at jeg virkelig var spion* ³⁵¹⁾.

347) Jan Bo Hansen havde en serie artikler fra Via Egnatia i »weekendavisen« i juli-august 2002, én artikel fra hvert af landene på vejen: Albanien, Makedonien, Grækenland og Tyrkiet. Artiklerne blev refereret i »Sidste Nyt fra Albanien og Kosóva«. Resuméerne vil indgå i »Albansk Almanak 2002« som udkommer engang i 2003.

348) I Ohrid fik Lear en særligt velsmagende ørred - akkurat som jeg selv, mange år senere, smagte en lignende god fisk i Pogradec - på den anden side søen.

349) El-basan må været et Tyrkisk navn. I Romertiden hed byen Scampí[s].

350) Tyrkerne gjorde til at begynde med en del ud af infrastrukturen ved at anlægge mange broer og et aneligt antal *han'er*. Se for eksempel »Politikens Verdenshistorie«, bd. 10, s. 141.

351) Jeg kan ikke helt fri mig for dén tanke at der *kunne* være et mere skjult formål med Lear's rejse end blot at se og aftegne landskabet, selv om dette skjulte formål næppe var egentligt militært, men i givet fald bredt politisk? Måske var der nogle på højere sted der havde lagt mærke til Lear's *overordentlig* gode iagttagelsessevne og som ønskede at gøre brug af den på et område som var vanskeligt tilgængeligt og hvor man muligvis savnede tilstrækkeligt med informationer. Den britiske regering havde ganske vist enkelte steder en vicekonsul og måtte derfor formodes at have nogle informationer i forvejen. Men en vicekonsul var sjældent Engelsk, men derimod en lokal - for eksempel en Italiensk købmand.

Et - beskedent - indicium for tanken er at Lear gjorde sig stor umage for at komme *hede* vejen rundt. I løbet af de to måneder som den første rejse varede besøgte han næsten alle de større byer. Hvis han *kun* havde til formål at tegne kunne han have nøjedes med en del mindre og alligevel have fået et glimrende udbytte. Om der var et skjult formål eller ej - så er Lear's beretning meget værdifuld - og synes at være både pålidelig og sympatisk. Dén slags spionage må man

Og så var bey'erne som sagt meget nysgerrige og inviterede gerne Lear til omfattende spisninger, kaffedrikning og rygning på vandpipe for at man kunne lære hinanden at kende. Kun i få tilfælde spiste man ved et bord - i langt de fleste sad man med bøjede ben på gulvet og spiste med fingrene. Lear var ikke særlig trænet i hverken det ene eller andet - og ved en enkelt lejlighed kom han til at vælte hele opdækningen så at mad og fad røg til alle sider. Ikke en mine fortrak Tyrkerne - men de talrige tjenere kom løbende til, fjernede hele katastrofen og satte skyndsomst en ny anretning frem.

En typisk Tyrkisk dinér var ganske kaotisk i forhold til sædvanlig vesteuropæisk standard - mener Lear. Men man kunne måske sige at Tyrkerne sørgede for at variere retterne sådan at de støttede eller kontrasterede hinanden - at man for eksempel indskød pauser med noget sødt mellem retter af helt anden art?

Der blev drukket alkohol - men aldeles mådeholdent - og »alle« blev på et tidspunkt enige om at lave en uskyldig *practical* med bey'ens vagtkommandør. Man bildte ham ind at det var helt sædvanligt at blande champagne med porter - han så dog ikke ud til ligefrem at *værdsætte* denne cocktail, men ned kom den.

Renlighed

Lear fremhæver ikke Albanerne for overdreven renlighed. Der var ganske vist en postmester der var i bad da han ellers skulle udlevere friske heste, men i almindelighed lagde man sig til at sove med det samme uden at skifte tøj - og gik straks i gang næste morgen uden videre. Når man skulle spise fik man dog - især i de finere huse - en kande vand til at skylle fingrene med.

Lear's tegninger

Bey'erne stillede en gendarm til rådighed til at beskytte Lear når han ville tegne scenerierne i byerne - og dét var der god grund til. Nogle af Albanerne troede at han ville tegne *alle* ting - for sultanen - inden selvsamme sultan ville sælge dem til russerne som ikke var populære på dé kanter. Men de fleste af dem mente at han gav sig af med *djævelskab* når han kunne eftergøre virkeligheden så livagtigt. *Shaitan!* - råbte de: *Djævel!* De lokale muslimske præstefolk og dervish'er i grøn turban var efter ham fordi de fandt at dét han gjorde var i modstrid med Koranen's lære om ikke at tegne mennesker og på dén måde træde i Allah's fodspor.

Gegerne mod nord og Toskerne mod syd

Lear kom måske ikke helt så tæt på Albanerne som han gerne ville - for han forstod ikke sproget hvad han ærgrer sig over - omend der var nogle der kunne Italiensk - men han iagttog dem omhyggeligt og beskrev dem i sine notesbøger.

Én af de ting han hæftede sig ved var den forskellige klædedragt hos Gegerne i nord og hos Toskerne i syd.

I syd gik mændene klædt i hvidt med grå kapper - også skørterne var hvide - og på hovedet bar de hvide filthuer (se billede s. 252) - mens man mod nord gik med fez, violet eller rød frakke, sort jakke - og kilt. Undertiden var kappen pyntet med pelsværk og guldtråd. Kvinderne var ofte klædt i mørke farver, eventuelt med hvidt skørt under den blå dragt.

Kvinderne. Giftermål

Men en anden ting - der var nok så vigtig for Lear - var kvindens rolle. Alle kvinder var tilslørede - muslimer eller kristne - og ofte var de tungt belæst, mens husherren eller bror'en tog sig af at *føre sig* og af at ryge pipe - gerne siddende på sin hest. Lear spurgte noget harmfuldt sin tjener hvordan det kunne være at man behandlede kvinderne på dén måde. Tjeneren var

nærmest have sympati for - ikke mindst fordi resultaterne af den blev udgivet og dermed gjort bredt tilgængelige.

aldeles overrasket - det vil sige over Lear's spørgsmål, men tog sig dog tid til - omhyggeligt og pædagogisk - at forklare dét der for ham var helt naturligt: Kvinderne var langt bedre til at bære gods omkring end heste og æsler - og hvis man manglede muldyr (som man gjorde mod syd) måtte kvinderne *tage fra. Hvem ellers?*

Giftermål blev indgået på sædvanlig måde - og manden og kvinden kendte ikke altid hinanden før brylluppet, i hvert fald ikke noget videre. Det var forældrene der arrangerede det nødvendige. Måske blev ægteskabet tåleligt - måske ikke. Manden kunne undertiden, hvis han ellers var velstående nok, skaffe sig endnu en kone - og endnu én, hvis de første blev for gamle. I ét tilfælde var talen om en mand der muligvis ville forstøde sin kone - og dét undrede konens slægtninge, for det eneste der var i vejen med hende var at hun var ved at blive døv.

Slægtsfejderne. Blodhævn

Lear fik fortalt om slægtsfejderne - og der var ikke tale om en fjern virkelighed, for han hørte selv en kvinde sørge højlydt over drabet på sin mand.

Anledningen til fejderne kunne være forskellig, men han fortæller om et tilfælde af utroskab, hvor kvinden var blevet dræbt af den krænkede ægtemand, mens hendes elsker nåede at flygte. Lear undrede sig nu over at elskeren var vendt tilbage og at ingen rørte ham - men forklaringen var igen enkel nok. Den krænkede havde dræbt elskerens far i stedet.

Ja men - hvad havde faderen dog gjort? spurgte Lear.

Niente! Ma sempre ci vuol qualcheduno ammazzato in queste circostanze; e così, abbi-am preso il padre.

Ingenting - lød svaret - men én eller anden måtte dræbes, og så blev det far'en. Regnskabet skulle afsluttes.

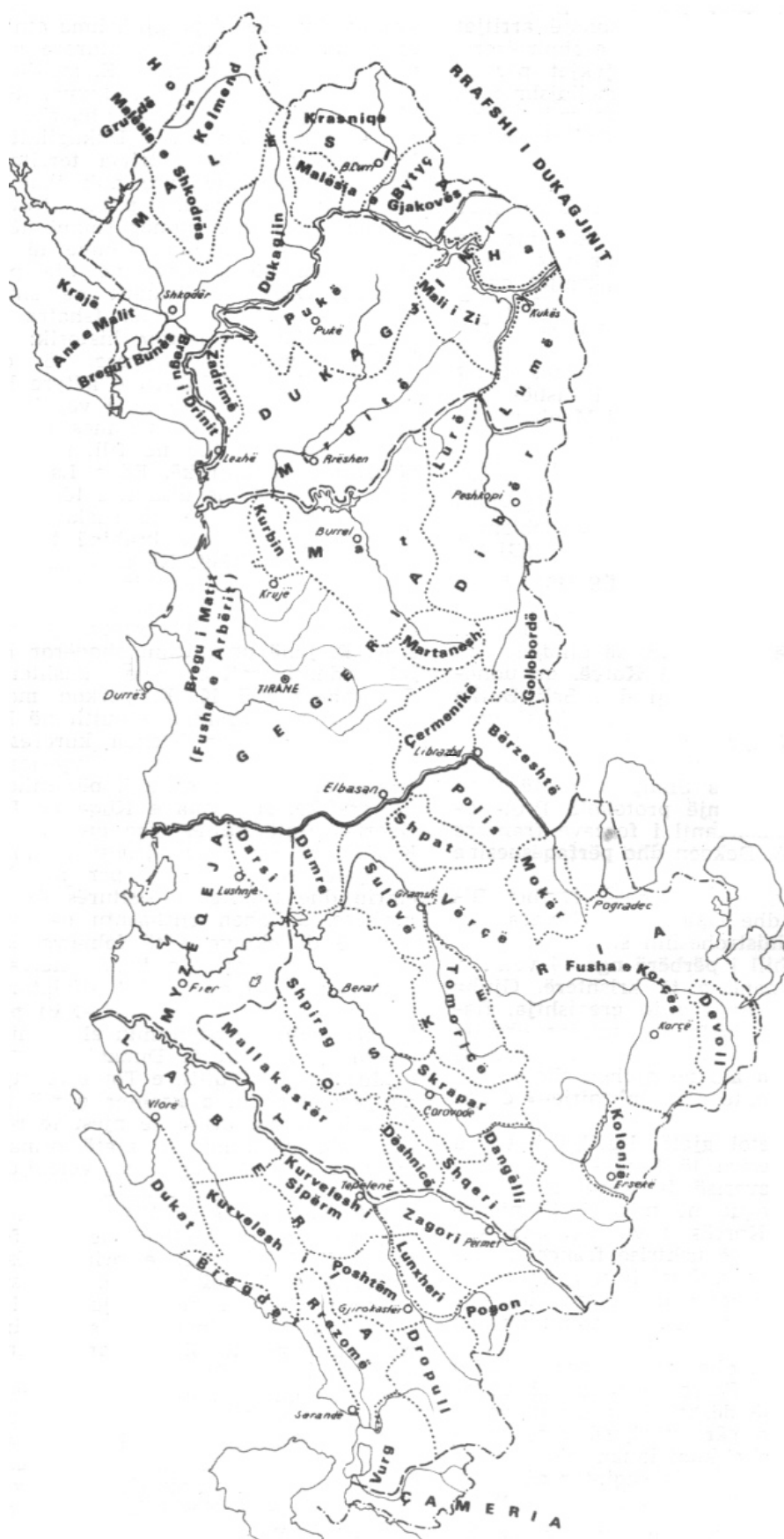
Udsnit af en Lear-tegning fra Monastir i Makedonien.

Byron og Ali Pasha

Lear hørte også om Byron - som han selv har læst grundigt - og mødte endda én der havde været med ham i Missolonghi. Men da hans historier syntes at være en anelse for vidtløftige skrev han dem ikke ned. Erindringen levede både om Byron - og om Ali Pasha af Tepelena som på dé kanter mest blev opfattet som tyrann.

Mændene i nord - og dé mænd i syd der var i statens tjeneste - måtte bære våben, og dét gjorde de: Alle Gegere med respekt for sig selv var kraftigt bevæbnet. Men Toskerne havde fået våbenforbud på grund af revolter mod de Tyrkiske guvernører. Lear omtaler et oprør i det nordvestlige ³⁵²⁾ under ledelse af en Zulíki, der imidlertid var blevet slået ned - og det aldeles brutalt. De Albanske herremænd der *måske* havde været indblandet var blevet sendt i eksil, mens de menige oprørere enten var blevet dræbt, indrullet i hæren eller sendt til galejerne i Konstantinopel. De der var blevet tilbage havde fået pålagt endnu hårdere skatter end tidligere.

352) Måske i den nordvestlige del af Toskerlandet?

Etnografisk kort over Albanien

Langt fra alfarvej [Edith Durham]

Om Edith Durham: »*High Albania*«. 348 s.

Ét af de få *solide* vidnesbyrd om skik og brug i Nord-Albanien er Edith Durham's »*High Albania*«, der udkom i 1909. Meget af hvad bogen handler om er *passé*, men den giver gode, næsten uundværlige forudsætninger for at forstå hvad der siden er sket - både i Albanien og i Kosóva - og den sætter nutidens opgør og bandeuvæsen i relief.

Bogen er blevet genoptrykt nogle gange ³⁵³, og på det seneste er den tilmed lagt ud på internettet med *det hele*: Tekst, tegninger, fotografier og kort. Et centralt værk ganske gratis. Adressen er:

<http://digital.library.upenn.edu/women/durham/albania/albania.html>

Edith Durham

Slår man op i »*Encyclopædia Britannica*«, kan man finde *noget* om Edith Durham, men man har ikke ofret dén artikel om hende, som hun kunne fortjene - og som kunne være nyttig for os andre. Her er hvad jeg foreløbig har kunnet finde i artikler og bøger - og »på nettet« ³⁵⁴.

Mary Edith Durham blev født i London 1863. Hun var datter af en læge og den ældste af en børneflokk på 6. Hun havde ambitioner om at blive maler og tegner, gik på *Badford College* og senere på *Royal Academy of Arts*, men måtte i lang tid tage sig af sin invalide mor.

I begyndelsen af 1900-tallet, da hun var henmod slutningen af 30'erne, begyndte hun sine rejser til Balkan, oprindeligt for at komme til hægterne da hun havde svært ved at tåle det Engelske klima; imidlertid blev hun så fascineret af Balkanfolkene at hun vendte tilbage - og brugte en stor del af sit liv på at lære dem at kende og at skrive om dem.

Mary Durham havde ikke nogen akademisk uddannelse som antropolog, men må ikke desto mindres regnes som én af de centrale skikkelser i dén branche i første halvdel af 1900-tallet. Hun nød efterhånden en vis anerkendelse og blev et anerkendt Medlem af *The Royal Anthropological Institute of England*.

Edith Durham samlede forskellige ting på sine rejser og gav dem senere til *Bankfield Museum* i Halifax, hvor man er stolte over hendes samling af dragter og tekstiler der blev nyarrangeret i 1996 ³⁵⁵.

353) *Arno Press & New York Times* i 1971 og *Beacon Press* i 1985

354) Edith Durham skrev flere andre bøger. Blandt andet »*The Burden of the Balkans*« (1905), »*Struggle for Scutari*« (1914), »*Twenty Years of Balkan Tangle*« (1920) og »*Some Tribal Origins, Laws and Customs in the Balkans*« (1928).

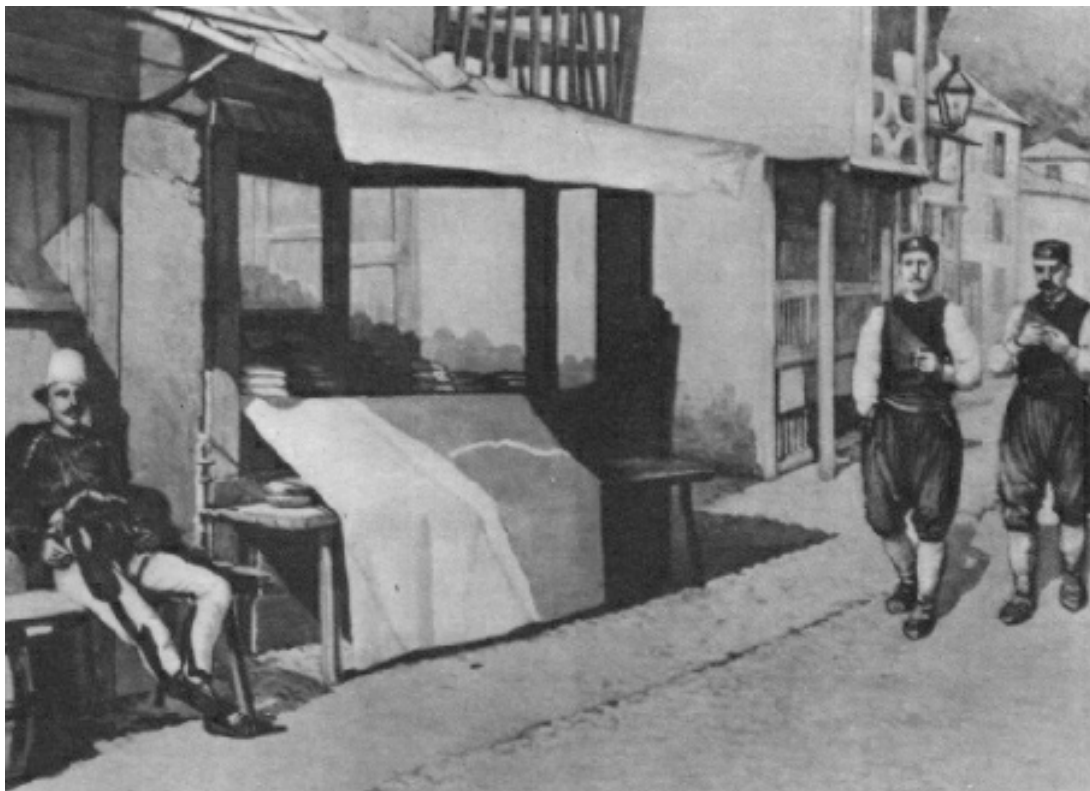
355) Bankfield Museum, Halifax, & Calderdale Council har udgivet en meget nyttig pjece: »*Bread, Salt and Our Hearts. Edith Durham: Traveller & Collector in the Balkans 1900-1914*«, Calderdale 1997, 32 s. Pjecen præsenterer Edith Durham og bringer en række illustrationer i farve og S/H - heriblandt nogle af EDs fotos og tegninger. På s. 18 finder man et billede af Marko Shantoya og hans familie. Bagest en bibliografi - og en artikel om et nutidigt tekstilkunstværk af Catherine Riley, som er inspireret af Ismail Kadare's »*Ufuldendt april*«.

I september '96 blev der arrangeret en udstilling om Edith Durham i Tirana. Det Albanske Telegrambureau (ATA) skrev: »TIRANA, SEPT 16 (ATA) - By F. Nikolla, The renowned English scholar and ethnographer, Edith Durham, with her passion for Albania »replaced Albania in the memory of Europe«, the participants in the opening ceremony of Edith Durham's exhibition entitled: »The Queen of highlanders«, at the National Historic Museum. The President of the republic, Sali Berisha, who attended the ceremony on the occasion, considered Durhan a great personality. »Durham threw light on many aspects of the Albanian cause which although not solved according to her desires, were described with all their truthfulness - and here also stands her reputation as a personality,« Berisha said. The British Ambassador to Albania, Andrew Tesoriere, greeting the participants in the Albanian language, underlined the two countries' ties also created by many other British figures who have worked for the Albanian cause. The great-grand daughter, Gill Threthovan, appreciated the evaluation of Durham's deed »which even today comes as a message to all Albanians«. This exposition was made possible by the British Embassy in Tirana, the British Council and the National Historic

Edith Durham døde godt 80 år gammel - 15.11.1944 - på adressen Glenoch Road, London N.W.

»High Albania«

»High Albania« handler om nogle rejser - nærmest ekspeditioner - til de mest utilgængelige og meget sjældent besøgte bjergegne i nærheden af Shkodra; men Edith Durham holdt sig ikke til Nord-Albanien - hun tog også nogle lange afstikkere til Kosóva og gav os en række førstehåndsagttagelser dérfra, som er særdeles nyttige selv for en nutidig læser.

Edith Durham: Gadebillede fra Nordalbanien. At Edith Durham var en habil tegner og maler kan man fornemme af dette gadebillede - formentlig fra Shkodra - som jeg har fundet i en gammel tidsskriftsartikel. Men det fremgår også af de mange tegninger i »High Albania«.

Rejserne strakte sig gennem adskillige måneder af 1908 og blev foretaget til hest, undertiden til fods - i Kosóva til vogns og endog med jernbane. Det var omtrent i de samme år Danskeren Franz von Jessen rejste Balkan tyndt på hesteryg³⁵⁶⁾.

Edith Durham bragte ikke meget med sig, levede nærmest på feltfod, benyttede sig af det lokale gæstgiveri - *han'en* - eller indlogerede sig hos Sognepræstens eller en lokal familie som var på størrelse med en gammel dansk landhusholdning med *mange* voksne og *mange* børn. Hendes følge var ganske beskedent, for det bestod kun af den tro og hjælpsomme oppasser Marko Shantoya, af en hestepasser og for det meste også af skiftende lokale vejvisere.

Museum in Tirana«.

356) Jævnfør »Krudttønden i baghaven«.

Uden vejvisere kunne man ikke klare sig (i visse tilfælde heller ikke *med*), for selv om man kunne få kort, Østrigske i øvrigt - var de ikke altid pålidelige, og hvor pålidelige kortene end måtte være, kunne de jo ikke bringe den nysgerrige rejsende i forbindelse med landsbyboerne, dér hjalp den lokale introduktion uhyre meget.

I nogle tilfælde så det ud som om korttegneren ikke havde *haft nogen på stedet*, men lavet frihåndstegning - hvad der gav anledning til enkelte misforståelser. *Morskab* ville være så meget at sige.

Åben og imødekommende

Edith Durham var åben og imødekommende over for de forskellige befolkningsgrupper, Kristne og Muslimer, Serbere og Albanere, men det fremgår at hendes sympatier lå hos de Kristne Albanere - og ikke mindst hos de katolske sognepræster der fristede en vanskelig tilværelse, både materielt og *åndeligt*.

Edith Durham var ikke missionær, men dog overbevist Kristen - og hun var både forundret og skuffet over at de Kristne spillede deres kort så dårligt at man ikke kunne forhindre en langsom, men tydelig, *sivning* til Islam.

Det var ikke den enkelte sognepræst hun var ude efter, tværtimod - men *baglandet* som ikke investerede dét der var nødvendigt, og som tilmed brugte dé ressourcer man *havde* på en tåbelig måde, som når man for eksempel forflyttede en præst der kunne Albansk for at erstatte ham med én der ikke kunne.

At Edith Durham havde sine sympatier gør hende næppe hverken mindre objektiv eller mindre tilregnelig - og i hvert fald ikke mindre indtagende og spændende. Tværtimod føler jeg mig mere tryk ved hende end ved så mange andre der er bedre til at skjule deres forehavender, for slet ikke at tale om dem der i tidens løb har været på *guided tours* og som bagefter bramfrit har udbredt sig om *Sandheden*. Sådanne ture har været brugt utallige gange - som da Tordenskjold hen på sommeren 1719 arrangerede hin berømmelige for oberst Danckwardt i Marstrand. Og den sidste *guided tour* har næppe været afholdt endnu.

Edith Durham langede for sit vedkommende godt ud efter de Franskmænd og de af hendes landsmænd der lod sig lede omkring af Ungtyrkerne for bagefter at udbrede sig om de nye tider. De anede ikke hvad de skrev om, bringes man til at formode, men var blevet trukket rundt ved næsen.

Modsætningerne. Stormagterne

I årene efter 1908 tilspidsedes modsætningerne og blev til åbne, stærke og grusomme konflikter - og aldeles udmarvende krige.

Edith Durham konstaterede i disse år at Serberne foretog voldsomme overgreb på Albanerne - og hun tog åbent afstand fra dem, men allerede i »*High Albania*« gjorde hun opmærksom på at der var Serbere der havde *primitive* forestillinger om at de skulle erobre hele Kosovo og sætte Albanerne på porten - selv om Albanerne allerede déngang udgjorde majoriteten af befolkningen.

Hun var overordentlig skeptisk over for stormagterne, som - fra Berliner kongressen i 1878 og frem - handlede hen over hovedet på Albanerne og som ikke tog synderligt hensyn til deres interesser, medmindre de blev tvunget til det eller de kunne se deres egen fordel af det.

Edith Durham lader i bogen skinne igennem at det var stormagternes tåbeligheder der havde givet grundlaget for at Kosóva-Serberne og Kosóva-Albanerne ikke var kommet overens, men det var *før* Serberne havde erobret Kosovo - og for *meget* lang tid frem, hvis ikke for *evigt*, umuliggjort et sådant projekt. Hun gjorde sig dog ingen naive forestillinger om at man skulle kunne udvirke en *fingrene væk*-politik.

Ungtyrkerne

Dén tid bogen handler om var så tumultarisk som de seneste år på Balkan. I 1908 havde Ungtyrkerne taget magten, men selv om Edith Durham var overbevist om, at der måtte ske *noget*, og selv om hun lod sig rive med af *befrielsesrusen* i Shkodra - danset i gaderne og skudt revolvere af i luften - tvivlede hun stærkt på at Ungtyrkerne var *løsningen*.

Mest mente hun Ungtyrkerne var ægte sønner af de mølædte Gammeltyrkere, og hun havde på fornemmelsen, at der ville ske meget mere - slet ikke til det bedre - hvad hun fik sørgelig ret i, for senere i 1908 besatte Østrigerne Bosnien-Herzegovina; få år efter forsøgte de forskellige Balkan-stater at slå Tyrkerne helt af marken, og så fulgte 1' Verdenskrig, Mellemløstiden (der indebar en voldsom undertrykkelse af Kosóva Albanerne), 2' Verdenskrig og så videre og så videre.

Edith Durham's *løsning* - *hold fingrene væk* - lader sig fortsat ikke realisere, og man må tro at den *bedste* vej frem nu må bestå i at *integrere* de meget forskellige Balkan-lande i et *ligeværdigt* økonomisk og politisk samarbejde. Med alt hvad *ligeværdighed* måtte betyde og indebære.

Pennen ...

Selv om det Albanske Højland mod Nord er blevet *mere* tilgængeligt end det var i begyndelsen af 1900-tallet, er det stadig et område der har sin egen karakter, som det er *svært at komme ind på*, som det ikke er ufarligt at færdes i - som turist - og som det aldrig har været nemt at styre for de skiftende magthavere i Tirana.

Hvad der gør »*High Albania*« til et *must* - både for den særligt Balkan-interesserede og for den der er alment interesseret i Europæisk antropologi og folkloristik - er dén omhyggelighed hvormed Edith Durham fortæller om helt *almindelige* ting, klædedragten, frisurerne og maden; der bliver i rask tempo spist *uandede* mængder af varmt majsbrød og af kølig Albansk youghurt - *kos* - der undertiden er så sur at munden snerper sammen, og der bliver drukket *rigeligt* af kaffe og hjemmelavet *raki*.

Og der er arkitekturen, bevæbningen, omgangsformerne, dén måde man traf store og små politiske beslutninger - og der er folketroens visdomme og de mange fortællinger som har parablens karakter. De sidste bliver der genfortalt mange af, og det er rigtig godt.

... geværet

Et foretrukket våben i Nord-Albanien var *Martini'en*, som gjorde noget alvorligt ved folk når det ramte. Patronerne fyldte man selv, igen og igen og temmelig tit - for man havde ofte anledning til at skyde, når man gik på jagt (?), når man fejrede noget eller når man skulle dræbe for Ærens skyld.

Muslim'erne brugte i højere grad *Mausere*, hurtige våben og langt mere moderne - men ikke så effektive, mente man.

Martini'en - eller *Martini-Henry'en* - var et Engelsk riflet bagladegevær som skulle lades med hånden for hvert skud. *Mauser'en* var derimod af tysk oprindelse og havde et 5-skuds magasin. Kalibren var 7,92 mm og dermed på det nærmeste småkalibret (!) sammenlignet med *Martini'en*.

- og pennen igen

Alt imens Edith Durham drog gennem landsbyerne noterede, tegnede og fotograferede hun, og hun mødte den samme undren over at man kunne *skrive et menneske*, som Edward Lear havde oplevet 50-60 år tidligere, men langt fra den samme forfærdelse eller de samme betæneligheder - hvad der måske skyldtes at hun færdedes blandt Kristne og ikke blandt Muslimer?

Der var mange der syntes det var helt *interessant* eller ligefrem *positivt* at blive foreviget - således den gamle *Bajraktar*, der insisterede på at billedet ikke måtte tilintetgøres, da dét med sikkerhed ville koste ham livet.

Hun ville være god at gifte sig med, var der én der henkastede, sådan som hun kan tegne. *Det skal du ikke være så sikker på*, konstaterede oppasseren Marko, *dén slags henter hverken brænde eller vand*.

Gensidig forundring

Langt de fleste af dem hun mødte var overordentlig venlige mod hende - særligt når de havde fået vished for at der ikke var *ugler i mosen*. En del undrede sig over dette eller hint, hendes stråhat for eksempel, og de både *spurgte* og *kommenterede*, undertiden mere ivrigt end Edith Durham kunne overkomme.

Hun var selv på *forundringsrejse* og nøjedes ikke med at notere ned, men måtte jævnligt af med en kommentar eller mere end dét. Da hun et sted i bjergene så nogle Albanere hugge en træstamme ud til blot én planke, *måtte* det ud:

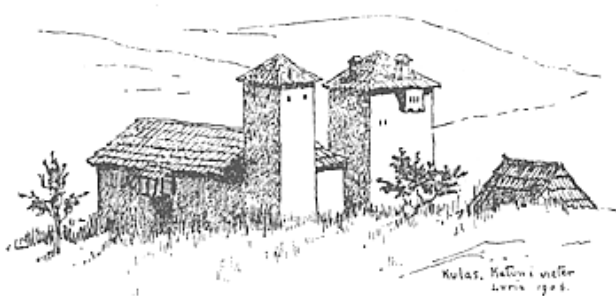
Hvorfor bruger I ikke en sav? Så ville I få mere ud af træet.

Sådan vil vi ikke, blev der svaret. *Som vi gør, har vi altid gjort - det bliver vi ved med, og det er der ingen der skal blande sig i.*

I en Serbisk *zadruga* i klosterbyen Gračanica³⁵⁷⁾ så hun skelettet til et nyt lerklinet hus og undrede sig inderligt og snusfornuftigt over at man ikke satte *elementerne* sammen på en *bedre* måde for dermed at få ordentlig styrke i skelettet.

De solide stenhuse - *kulla'er* - som hun fandt på afsides steder i Nord-Albanien havde hun ikke meget at udsætte på, for dem *forstod* hun. Murene var tykke, adgangen besværlig - og de åbne vindueshuller blev solidt lukket til med sten for om natten at undgå *dette og hint*.

Hun undrede sig over at man ikke tænkte på at bevare og restituere naturen, for man huggede træer omkuld uden mindste tanke for at jorden ville erodere når der ikke længere var bevoksning (forresten et problem man stadig tumler med).

Albansk *kulla* - tegnet af Edith Durham

Hun nævner et sted at de udenlandske skoler i Shkodra gjorde noget ganske tilsvarende, for i stedet for at lære børnene teoretiske og praktiske ting, holdt man sig til det rent teoretiske og animerede dermed børnene til at drømme om papirjob i udlandet i stedet for at få dem til at interessere sig for at bygge deres land op.

Hendes værter undrede sig ofte over at hun rejste omkring på

disse fjerne steder - med blyant og papir, *var hun spion?*, *ville hun have fat i skjulte skatte?* ... men de tog hendes svar for gode varer og respekterede hende, og dét selv om hun var ugift.

Respekten og humoren

Edith Durham viste stor respekt for dem hun besøgte. Der er måske et enkelt sted hvor hun - bagefter - *så ned* på dem hun havde besøgt, nogle kvinder i haremet hos en Tyrkisk Officer, for

357) Albansk: Gračanica.

mage til sludder havde hun sjældent mødt. *De talte som køer ville tale, om de ellers kunne* - skrev hun, og de kaldte ikke på megen agtelse fra hendes side.

En gammel mand - selvlært Læge og Kirurg - fik derimod en stor plads i hendes hjerte. Han kunne have gjort en fremragende karriere hvor som helst - under andre omstændigheder. Mon ikke hun havde sin far i kærlig erindring? Den gamle læge havde dyb indsigt i dét han gjorde, han gik rationelt, men også forsigtigt - nærmest videnskabeligt - til værks og var meget anerkendt og søgt.

Én Albaner var så venlig at *oplyse* Edith Durham om at han snildt kunne skære halsen over på hende - hvis han ellers troede hun var udsendt af den Engelske Konge i fjendtligt øjemed - og han spurgte hende forhåbningsfuldt om han havde *skræmt* hende?

Ikke det mindste, svarede hun - *giv mig en revolver så jeg kan få den udsøgte fornøjelse at skyde dig!*

Dét var hvad der skulle til - humor af rette slags - og så ud at skyde til måls. Helt så ringe en skytte var han forresten ikke, den venlige mand.

Religionen

De fleste af de familier Edith Durham besøgte i »*High Albania*« var Kristne, men der var ikke tale om Kristendom i Vesteuropæisk eller *højkirkelig* forstand. Tværtimod levede man som sædvanen bød, havde stor forkærlighed for folketroens visdom og gik sjældent i kirke.

Ét sted kom alle mændene ganske vist til Messe, men det var for at se den mærkelige kvinde, så de gik deres vej igen da Messen skulle begynde - og kom først tilbage da den var vel overstået.

Brudesalg

Det var *ikke* almindeligt at leve ugift i Nord-Albanien. Det mest normale var at man blev lovet væk - endda i de meget tidlige barneår - og at man ved samme lejlighed aftalte en brudepris.

Det kunne ske at en ung pige - når hun voksede til - dannede sig sin egen mening om hvem hun ville giftes med, hvad der kunne give anledning til alvorlig konflikt og blodsudgydelse - men det store flertal mente at det ikke var noget pigen skulle bekymre sig om. Når hendes far i overensstemmelse med sædvanen havde aftalt med hvem hun skulle giftes var der ikke mere at tale om, så *skulle* hun giftes med vedkommende - sædvanligvis i 16-års-alderen, og dén opfattelse accepterede langt de fleste af pigerne øjensynligt.

Mændene blev tidligst gift når de var omkring de 18.

Man kunne ikke blive gift med hvem-som-helst. Hvis man var nært beslægtet i almindelig genetisk forstand var ægteskab udelukket i de Kristne stammer - og det håndhævede Kirken hvis der var brug for det - men de *lokale* regler for beslægtethed var i virkeligheden meget strammere end Kirkens - og Edith Durham kunne derfor berette om mange tilfælde, hvor ægteskab var umuligt selv om der ikke var noget *genetisk* i vejen, fordi man var tæt *forbundet* på *anden* vis.

Langt de fleste kvinder *blev* gift - og ofte med én fra en nærliggende stamme. *Kastrati*'erne for eksempel med *Hoti*'erne, *Hoti*'erne med *Kastrati*'erne - og således giver Edith Durham indtryk af at stammerne kunne hænge sammen to-og-to.

At få en kvinde gift havde stor økonomisk betydning, man skulle ikke længere føde på hende og man kunne *få noget for hende*, men til gengæld kunne man ikke længere udnytte hendes arbejdskraft.

Det var ikke altid at man *kunne* komme af med en kvinde - eller at man *ville* af med hende. Det sidste kunne være tilfældet når en ung eller yngre kvinde blev enke, eventuelt efter et drab - og der var *mange* tilfælde hvor en mand tog sin afdøde brors kone til sig, undertiden som medhustru.

Dén trafik (som også kendtes i de Muslimske stammer) var de Katolske Præster stærkt imod, de havde derfor i mange tilfælde ekskommunikeret ikke alene den pågældende, men hele hans *hus* fordi de overtrådte Kirkens bud.

Men hvad skulle man gøre?, var der Albanere der sagde. *Hvis man ikke tog sig af enken og hendes børn, ville de lide nød.* Og her er måske sagens kerne: Børnene *måtte* man beholde, for det var Familiens - og så kunne Moderen *følge med?*

Normalt solgte en Kristen familie deres datter til en anden Kristen familie, men det kunne ske at man solgte hende til en Muslimsk. *Kan det være rimeligt?*, spurgtes det undertiden - *Vi ville da gerne sælge hende til en Kristen familie*, var svaret - *det er kun et spørgsmål om prisen*, og den var ofte højere når det var Muslimer der ville købe.

De Albanske Jomfruer

En kvinde kunne undgå at blive gift med dén hun var trolovet (og som hun måske aldrig havde set), men *kun* hvis hun svor at ville forblive Jomfru livet ud. Brød hun et sådant løfte ville det ramme hendes Familie på Æren, hvad der kunne få de forfærdeligste konsekvenser.

Edith Durham mødte flere af disse Jomfruer. Nogle opførte sig - næsten - som mænd, var klædt som dem, ernærede sig som dem, men deltog (vist) ikke i de møder som mændene holdt fra tid til anden - og de gik ikke altid med våben. Når de engang døde faldt deres ejendom tilbage til den fædrene familie³⁵⁸⁾.

Var man våbenløs, var risikoen for at blive dræbt ikke så stor som ellers - men det blev under ingen omstændigheder anset for hæderværdigt at en mand dræbte en kvinde - jomfru eller ej.

Det var overmåde sjældent at en mand dræbte sin kone, for selv ved utroskab var det den almindelige opfattelse at det var elskereren der var den skyldige, *ham* der havde forledt kvinden og *ham* alene der måtte undgælde.

Drab på en kvinde kunne kun accepteres hvis hun opførte sig ærekrænkende, hvis hun for eksempel var rendt væk og lå i med Tyrkiske Soldater.

I så tilfælde skete det at mandens og kvindens familie kunne være rørende enige om at der *måtte* handles.

En Albansk Jomfru - Rapsha Hoti (40) - fotograferet af Edith Durham

358) »weekendavisen« bragte 010216 en anmeldelse af Anne Knudsen om Antonia Young's »Women who become men. Albanian Sworn Virgins«, Berg, Oxford 2000. Man skulle tro at traditionen var uddød, men Young har i 1990'erne truffet omkring 10 i alderen fra 22 til 85. Youngs egentlige ærinde var at beskrive klædedragter (som også havde Durham's interesse), og dette er muligvis grunden til at »Young får forbavsende lidt ud af sit materiale«. Muligvis er det mest interessante ved Young' bog dog, at den bekræfter at det Nordlige Albanien fortsat er et meget patriarkalsk, familiebaseret og isoleret samfund. I skyndingen kommer Anne Knudsen til at tillægge Skanderbeg faderskabet til *Kanún*. Normalt taler man her om Lek Dukagjin - se nærmere nedenfor. Det er ikke meget sandsynligt at Skanderbeg skulle have været »Redaktør« eller interesseret sig voldsomt for at andre tog sig af den (selv om det naturligvis ikke er umuligt), for han havde meget andet at se til. *Kanún* vender jeg tilbage til ved en senere lejlighed, også om Skanderbeg's eventuelle rolle i dén forbindelse.

At svigte sit løfte

Svigtede man sit løfte, gav man for eksempel sin datter til en anden end dén hun var lovet, fornærmede man en anden mand - så var *Fanden løs*.

I nogle tilfælde havde det materielle i sagen stor betydning (hvis man for eksempel var uenige om vandrettigheder), men det var ikke det afgørende.

Det var det derimod når Æren var krænket. Var den det, var man forpligtet til at *give igen* på den eneste måde der kunne finde social accept, nemlig ved at dræbe dén der havde krænket én. Kunne den pågældende ikke træffes - måtte man nødvendigvis dræbe en passende *anden* mand i dén familie eller stamme, og var der først *gået hul*, kunne en sådan konflikt rulle videre i lang tid, undertiden i generationer.

I modsætning til vore tiders *kriminelle* mord, hvor morderen ofte forsøger at skjule sin identitet, var det lige modsat med Hævndrabet eller Æresdrabet. Drabsmanden gjorde bagefter tydeligt opmærksom på at det er *ham* der var den ansvarlige, ham der skulle tilskrives Æren, og det var i øvrigt kun visse steder at man - i så tilfælde - kunne finde på at bestjæle dén man havde dræbt, for det var noget ganske andet det drejede sig om end jordnær vinding.

Edith Durham oplevede personligt flere konflikter og var tæt på andre. Én konflikt drejede sig om passagen over en vanskelig flod. Edith Durham og hendes ledsagere bragte sig selv over, hvad der gav anledning til voldsom kontrovers med dem der boede ved vadestedet - for de plejede at varetage passagen mod passende betaling. Problemet var imidlertid *ikke* - sagde de - at de var blevet snydt for usle penge, men at de var blevet tilsidesat og dermed groft krænket.

Blodhævn og fejder kunne bryde ud når der var sket alvorlige æreskrænkelser, men også *mindre* ting og rene bagateller kunne udløse et drab og dermed - eventuelt - også en omfattende fejde, men set under ét er det dog indtrykket at der skulle *noget* til før et drab førte til en storstilet fejde.

Afblæsning og indgriben

Edith Durham beretter om flere tilfælde af at en konflikt kunne afblæses, hvis én af parterne var parat til at betale *blodpenge* - eller hvis de respektive Mandsforsamlinger blev enige om at tiden var inde til forsoning. I så fald *besejlede* man ofte den nye *forbrødring* med giftermål på tværs af de stridende parter.

Hun fortæller også om at der var besindige folk der kunne gribe ind *inden* det kom til væbnet konflikt. I et tilfælde - hvor hun selv var vidne - var to mænd kommet op at toppes, men den ene blev trukket til side af kvinderne i huset og temmelig håndfast forhindret i at tage sit gevær, så selv om der blev bandet og svovlet fra begge sider, lykkedes det dog kvinderne at sikre at de kamphaner kølede ned og fik mulighed for at tænke sig ordentligt om.

Mange fejder kunne (især til at begynde med) have en meget *individuel* karakter. Én mand havde krænket én anden. Men en mand var aldrig alene, for han var altid en del af et hus eller en slægt, og hvad der derfor kunne være begyndt som noget højest *individuel*, kunne udarte til noget langt mere omfattende, formentlig især hvis gammelt nag eller gamle modsætningsforhold spillede ind.

Andre fejder havde *fra begyndelsen* en *bredere* karakter, fordi de bestod mellem forskellige landsbyer eller *stammer*. Sådanne konflikter kunne have en materiel kerne, for de handlede formentlig nok så tit om almindelig territorieafmærkning - hvad Edith Durham dog ikke kommer nærmere ind på i »*High Albania*«.

Edith Durham fortæller at en landsby kunne søge at holde sig ude af en konflikt mellem andre landsbyer ved at erklære at den ikke havde lod og del i den. Men der var tilsyneladende også situationer hvor Landsbyældsten eller Mandsforsamlingen insisterede på at én af deres egne skulle holde ord - ikke mindst for at undgå en konflikt på et løftebrud.

Historien om den Hæslige Brud

Én af de historier Edith Durham genfortæller - *Historien om den Hæslige Brud* - antyder at der kunne være sådanne tilfælde hvor en landsby ikke ville inddrages i en privat konflikt, men tværtimod søgte at *afmontere den*.

En ung mand ved Gjakova levede alene med sin mor og sin søster, for faderen var død.

Pigen var ubeskriveligt grim og var ikke blevet *afsat* som spæd, og nu hvor hun var vokset til var det selv sagt blevet aldeles umuligt at komme af med hende.

Den unge mand fra Gjakova tog en dag til Prizren i forretninger. Her mødte han en jævnaldrende mand der kom fra en landsby deromkring - og de blev gode venner. De to ungersvende betroede hinanden at de ledte efter en passende brud.

Du skal da have min søster, sagde den unge mand fra Prizren - og *du min*, svarede den unge mand fra Gjakova.

Hvad er det for tossestreger?, sagde moderen til den unge mand fra Prizren da hun hørte om løfterne. *Hvad véd du overhovedet om pigen? Jeg må afsted og se hende*.

Moderen fra Prizren tog altså til Gjakova - men heller ikke moderen fra Gjakova var tabt bag af en vogn, så hun skyndte sig at hente naboens smukke datter da hun så gæsten nærme sig.

Moderen fra Prizren meldte sin ankomst, blev beværtet med kaffe og kager og blev vist rundt i haven - hvor hun så nabodatteren vanke omkring. Hun troede naturligvis at alt var så smukt som besét, og derfor blev bryllupperne aftalt.

Først skulle den unge mand fra Prizren giftes, men da han tog sløret af sin kone og så hvor grim og hæslig hun var, svor han at *hans* søster ikke skulle giftes med den unge mand fra Gjakova.

Det ville denne imidlertid ikke affinde sig med, så han kom med følge og det hele og forlangte at få sin brud. *Her er ingen brud*, blev der sagt. *Gå din vej*.

Giv mig min brud, sagde den unge mand fra Gjakova, *eller jeg skærer dit hjerte ud!*

Den unge mand fra Prizren nægtede fortsat, og ungersvendene traktede hinanden med udsøgte skældsord og forbandelser. *Ken e bir kenit! [qen bir qeni] - Din hund, din søn af en hund!*

Den unge mand fra Gjakova ville ikke lade det være ved det; han ville skære leveren ud på den unge mand fra Prizren, han ville brænde hans hus ned, han ville samle 30 mænd og brænde hele *landsbyen* ned.

Da rendte den unge mand fra Prizren ad en bagdør til landsbyældsten og forklarede at der var en mand der ville stjæle hans søster - og brænde byen ned.

Har du lovet ham noget? spurgte landsbyældsten - og det måtte den unge mand fra Prizren så vedgå.

Så kan jeg ikke hjælpe dig, sagde landsbyældsten. *Vi skal ikke have brændt landsbyen ned på grund af dig. Når du har lovet noget, må du holde det*.

Sådan blev det - og sådan gik det til at en ung mand fra Gjakova fik sig en smuk kone og tilmed kom af med sin hæslige søster.

En dreng fra Kastrati - fotograferet af Edith Durham

Urimelige drab

Ét drab gav særlig *genlyd* mens Edith Durham var i området. En mand havde dræbt en Hyrdedreng på de 8 år, da han var den eneste af hankøn der kunne antræffes, men eftersom drengen endnu ikke bar våben, var der mange der fandt et sådant hævn drab helt urimeligt og *tricky*, skønt muligvis *lovligt* - og dén opfattelse havde man ikke kun i drengens slægt, men også i alle de andre - og tilmed i drabsmandens egen.

Tyveri af heste og får

Efter vores standard var der *ting* vi ville betragte som kriminelle, men som ikke var det efter datidens skik i Nord-Albanien. Det var for eksempel almindeligt at man røvede heste eller dyr i andre landsbyer, og det blev i det store og hele opfattet som hævndædig (sådan som det også har været tilfældet andre steder i Europa). Kunne man ikke tage vare på sine dyr, var man selv ude om det.

Overfald på rejsende

Der var *mange* tilfælde hvor rejsende - ikke mindst handelsfolk - blev overfaldet på vejen; derfor var de fleste bevæbnede - og derfor rejste man ofte i flok eller i selskab med stedkendte og bevæbnede vagter som man havde betalt.

En bestemt handelsrute blev holdt under opsyn af Tyrkiske gendarmere, og rygterne ville vide - skrev Edith Durham - at de var blandt de sjældne få i Tyrkisk sold der fik deres løn *til tiden*. Udeblev lønnen nedlagde de straks arbejdet og tog gidsler - hvilket bevirkede at tingene kom i orden igen.

Så når man i nutiden hører om røveriske overfald i Nord-Albanien - og i Kosóva - er det ikke ligefrem nogen ny foreteelse, men det er på den anden side ikke en adfærd der kan virke tillokkende på eventuelle turister og heller ikke fremmende for investeringer i området. Tværtimod er den med til at binde mange af den fattige Albanske stats ressourcer i opretholdelsen af den indre sikkerhed.

Lek Dukagjin's Kanún

Den sammensatte tradition om Ære, Æreskrænkelser, Blodhævn og Slægtsfejder hvilede på en sædvaneret, som var blevet *samlet* og *redigeret* engang i Middelalderen, og som har fået betegnelsen *Kanún*. Efter overleveringen var det én af Middelalderens Stormænd, Lek Dukagjin, der var drivende i dette arbejde.

Man ved ikke meget om Lek Dukagjin og hans styre, men han har formentlig levet samtidig med Gjergj Kastrioti Skanderbeg og været Katolik som han, men politisk var de orienteret i hver sin Italienske retning. Dukagjin mod Venezia (en efterkommer levede dér i begyndelsen af 1500-tallet), Skanderbeg mod Napoli.

Man kan ikke vide præcist, hvad Lek Dukagjin's hensigt (i givet fald) har været - for dét fortæller kilderne intet om - men det er det mest sandsynlige at han ville tilvejebringe ordnede forhold, og at han ville regulere retshåndhævelsen (ligesom man i den Danske Middelalder søgte at skabe orden ved - ud fra sædvanen og de nye tiders ideologi - at formulere de såkaldte Landsskabslove - som *Erik's Sjællandske Lov* og *Jyske Lov*).

Han har givetvis villet noget *andet* end den Serbiske Stefan Dushan der formulerede *sin* Lovsamling omkring 1349, for de to sæt af love minder (ifølge Durham) ikke om hinanden.

Dukagjin's *Kanún* hviler på en anden sædvane end Stefan Dushan's - blandt andet ved at lægge vægt på Æren og det personlige ansvar, men også ved at den skulle opretholdes af stammerne og af landsbyerne, og ved at Ældsteråd skulle være ansvarlige organer.

I betragtning af de mange drab og fejder der har været udkæmpet siden formuleringen af *Kanún* kunne det nærliggende at gøre Lek Dukagjin til åndelig ophavsmand, men det forholder sig muligvis *modsat* - at Lek Dukagjin ved at insistere på Æren ønskede *at begrænse vilkårlighederne, at præcisere reglerne* og dermed også *at begrænse drabene og de anarkiske tilstande* - vel at mærke under omstændigheder hvor det ikke kunne komme på tale at overlade ansvaret for retshåndvævelsen til en Statsmagt og hvor man hverken havde politi eller fængsler. Under omstændigheder hvor en effektiv Stat i moderne forstand var en anakronisme.

Undtagelser

Der var situationer hvor det ikke var god tone at begå drab, for eksempel når der var store kirkelige Højtider - eller når et *hus* - der ellers var *in blood* - fik gæster. Durham fortæller en munter historie om at hun kom til et sådant hus i selskab med en præst og flere andre.

Én fra huset gik ud og råbte mod alle verdenshjørner at man havde fået gæster - *en Præst, nogle fra Shkodra og en mærkelig kvinde* - for dermed forhindre at man blev angrebet så længe besøget varede. Noget efter lød der imidlertid et riffelskud, og en kugle borede sig ind i muren. Mændene sprang op, greb deres geværer og spejdede ud, men straks efter var der en nabo et stykke væk der brød ud i skoggerlatter - og råbte at han kun havde skudt *for sjov*.

Gæster opførte man sig *altid* ordentligt over for; gjorde man det ikke, tabte man umådeligt i anseelse; man krænkede så at sige sin egen Ære.

Man *skulle* bistå dem der er kommet i ens varetægt, man havde et *vidtgående ansvar for dem og for deres velfærd*, og selv om Gæstfrihed og Drab måske kunne synes at være temmelig modsatte *størrelser*, er det mere korrekt at opfatte dem som to sider af samme sag: Den Personlige Ære.

Personligt skal ganske vist forstås på en noget anden måde end vi gør nu om stunder i Europa, for der blev tænkt på at den enkelte mand skulle bære *sin del* af dét ansvar som påhvilede stammen, slægten og familien, der blev ikke så meget tænkt på noget *individuel*.

Der var et tilfælde eller to, hvor man behandlede gæsten Edith Durham *mystisk* - men man nægtede hende hverken mad eller overnatning. I de Kristne landsbyer *undrede* man sig - som tidligere nævnt - såre over hendes ankomst og hele fremtoning, men man diskede ikke desto op med hvad man havde.

I *nogle* af de få Muslimske landsbyer, Edith Durham besøgte, var man derimod langt mere forbeholdne, for man var usikker på om hun repræsenterede problematiske udenlandske interesser og magter, men også dér bød man på mad og overnatning.

Besa

Næsten så udbredte fejderne kunne være, var *undtagelserne*. Enten kunne man aftale en midlertidig og begrænset våbenhvile (en *besa*), eller også kunne der vedtages en generel våbenhvile, således hvis flere slægter var blevet enige om at gå sammen mod en fælles fjende.

Hvad mente man om blodhævn og fejder?

Der var forskellige meninger om blodhævn og slægtsfejder.

Nogle mente at sådan *måtte* det være, for hellere dét end at overlade retshåndhævelsen til det Osmanniske styre, for det ville ikke løse konflikterne, og *det var langt mere tilfredsstillende at skyde sin fjende selv*.

Andre fandt at man måtte have en Regering som kunne sætte sig igennem og stoppe blodsudgydelserne.

De Katolske præster, ikke mindst de flittige fransciskanere (kapuchinermunkene), gjorde meget for at forhindre eller begrænse fejderne, selv om det undertiden var omsonst, men en overgang så det ud til at en bestemt abbed - ved politisk kløgt - lykkedes med at skaffe sig tilslutning fra de forskellige klaner i Højlandet til at afblæse *alle* fejder hen mod slutningen af 1908.

Helt lykkedes det som bekendt ikke, for der har været mange fejder og mange drab siden dén gang, selv om anledningerne ikke længere er de samme som i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet.

Fra tid til anden har der været *pauser* i Albanien, som da Kong Zog og senere Kommunisterne under Enver Hoxha forsøgte at *sætte sig igennem og udrydde* traditionen. Men den har hele tiden været *nedenunder* og er ikke sådan at komme af med, selv om den formentlig har skiftet karakter - se herom til sidst.

Stammerne. Folkeslagene

Edith Durham kunne med sin egne øjne konstatere at der var etnografiske og etniske forskelle, og at der var *tydelige* grænser - hvad der end måtte have været tilfældet tidligere.

Der var tilfælde hvor *blodet var blandet*, men lige så ofte kunne man konstatere at én stamme så ganske anderledes ud end nabostammen (som man i så tilfælde *ikke dannede par* med).

Nogle Nordalbanere var lyshårede, havde grålige øjne og var relativt høje, andre var mørkhårede, mørkøjede og var temmelig små. Dette havde selv sagt en historisk forklaring, men den var svær - eller endda umulig - at udrede, endsige at bevise.

Edith Durham formodede at de mørkhårede og små hørte til de oprindelige - måske Illyriske - folkeslag, og at nogle af de højere og lysere måske var indvandret Nordfra i Middelalderen.

Edith Durham faldt ikke for fristelsen at tildele hverken det ene eller det andet folk en *historisk ejendomsret* til et givet område, men tog - næsten intuitivt - de eksisterende forhold som dét udgangspunkt man måtte acceptere.

Hun vidste at der i Kosóva havde været store vandringer (således i slutningen af 1600-tallet³⁵⁹), og at mange Serbere var flygtet - men hun konstaterede at Albanerne (særligt de Muslimske) var i overtal, og at de i flere områder - og i de største byer - var i et endog meget *tydeligt* overtal, og dét selv om hun (på dét tidspunkt) tænkte meget positivt om de almindelige Serbere.

Det er muligt at der har været perioder hvor Serberne og Albanerne har levet *fornuftigt* med hinanden i Kosóva og måske endda *blandet blod*³⁶⁰, men man må få det indtryk af Edith Durham's beskrivelse at de etniske grupper i Kosóva i begyndelsen af 1900-tallet levede skarpt adskilt.

Man kunne have visse forretningsmæssige forbindelser med hinanden, men ikke *sociale* eller *private* - i det mindste ikke i noget betydeligt omfang.

359) Jævnfør »Fra Kosovo til Kosóva« .

360) Ifølge Durham var der tilfælde i Nordalbanien hvor Kristne solgte deres døtre til Muslimske familier - men der var tale om Albanske familier under alle omstændigheder. Noget tilsvarende kan sandsynligvis have passeret i Kosóva.

Hoxha, Enver - [Hoxha udtales *Hod-ja*] under det store morbærfigentræ i landsbyen Mashkullora - ikke så langt fra Gjirokastra i det Sydlige Albanien.

Hoxha blev født 1908 og døde 11.4.1985 efter at have været svækket i nogle år. Han var apotekersøn og kom på det Franske gymnasium i Korça (grundlagt 1917).

Han fik stipendium til et studieophold i Montpellier i Frankrig (1930), men stipendiet bortfaldt efter 1 år - hvad grunden så kan have været.

Han stiftede bekendtskab med Albanske Kommunister i Paris. Efter et par år flyttede han til Belgien hvor han arbejdede for den Albanske legation, det vil sige for Kong Zog's diplomati.

I '36 vendte han tilbage til Korça og fik arbejde som lærer på det Franske gymnasium.

Han blev leder af befrielseshæren under 2' Verdenskrig - og var også leder af Kommunistpartiet fra ca. '45 til sin død, men han begyndte en slags »pensionering« omkring '83.

Han var PM frem til '54 hvor han blev afløst af Mehmet Shehu.

Hoxha's fødehjem er museum for 2' Verdenskrig. En bombe eksploderede i huset i December 1997 og anrettede en del ødelæggelse.

Fotografiet blev meget benyttet i propagandistisk øjemed i 70'erne. Her fra »*Fjalori Enciklopedik Shqiptara*«, Tiranë 1985.

Sprogligt var der også forskel, for mens mange af Serberne i Kosóva talte eller forstod Albansk, holdt Albanerne sig til Albansk.

Mitrovica var forresten allerede dengang en *grænseby*, som begge parter ønskede at få magten over. Området mod nord var - som i dag - overvejende Serbisk, området mod syd Albansk.

Osmannerne. Islamisering

Edith Durham mødte mange gange embedsmænd fra det Ungtyrskiske styre, men havde ikke høje tanker om deres indsigt, optræden eller evner til at styre. Hun konstaterede tørt at Ungtyrkerne havde meget lidt tilbøjelighed til at bevæge sig ud i de fjerne egne (hvor de næppe heller ville blive positivt modtaget), men hun indså at Osmannerne på nogle punkter havde spillet deres kort meget bedre end andre interessenter.

Man ansporede ikke til Islamisk *missionsvirksomhed*, man *købte*, man *bestak*, man gjorde det materielt og socialt tillokkende at være Muslim, men man tvang ikke nogen til at skifte konfession.

Når en familie, en landsby eller en stamme konverterede lod man den på mange måder i fred; man byggede måske en moské, men man lod befolkningen leve videre med de forestillinger man havde på det pågældende sted.

Når Albanerne gjorde sig overvejelser over om de skulle forblive Kristne eller om de skulle overgå til Islam, så de på hvor *stærk* Islam var i forhold til Kristendommen.

Islam - eller det Osmanniske styre - havde slået Serberne tilbage, havde givet Albanerne jord og stillinger, havde betalt rimeligt til dem der blev Osmanniske Soldater, så der var ikke så meget at betænke sig på - og slet ikke i betragtning af at man i det store og hele fik lov til at *passé sig selv*: Man kunne således vælge alt det gode og forbigå nogle af de kedelige ting der kunne følge med en religion: Ortodoksi og Fundamentalisme - for at bruge nogle moderne ord.

Et sidespring om Enver Hoxha

Denne måde at tackle *omfavnelser* på kunne man genfinde i Enver Hoxha's politik over for de forskellige magter der hjalp Albanerne fra 2' Verdenskrig og frem.

Jugoslavien blev *brugt* en kort tid - fra den Tyske besættelses tid og frem til '48, så *brugte* man Russerne frem til begyndelsen af '60-erne, og endelig var det Kinesernes tur frem til engang i '70-erne.

Det gjaldt om hele tiden at få materiel og økonomisk bistand uden at sætte sin selvstændighed over styr, og dét havde man en vis succes med - selv om det også førte til grotesk underudvikling, til dannelsen af en politistat og til umuliggørelsen af en fri meningsdannelse.

Når Osmannerne kom på kant med Albanerne

Dér hvor Osmannerne kom på kant med Albanerne var når man beskattede dem for hårdt, når man indførte våbenforbud, når man udskrev soldater for hårdt - eller når man i øvrigt krænkede dem i deres trang til selvbestemmelse. I så tilfælde kunne man møde meget alvorlig modstand. Denne modstand rettedes i nogle tilfælde mod sultanen, men i de fleste tilfælde alene mod *lokale* embedsmænd eller guvernører.

Nutiden

Der sker stadig drab i Nord-Albanien og Kosóva, og nogle af dem må formentlig opfattes som *regelrette* hævn drab, men nu om stunder er der også tale om opgør mellem forskellige bander og klikker og om opgør med mere eller mindre nidkære Politifolk.

Sidst skal nævnes at Socialantropologen Anton Cetta fra Prishtina i begyndelsen af 1990'erne tog et meget prisværdigt initiativ med henblik på at få forligt så mange fejder som overhovedet muligt ³⁶¹⁾. Tiderne har skiftet. Vilkårene har ændret sig. Men der er lang vej igen.

361) Med hensyn til Anton Cetta jævnfør følgende fra Howard Clark: »*Bericht für die Arbeitsgruppe Kosovo des Committee for Conflict Transformation Support. April 1999*«: »1990-1992: Die Kampagne zur Beendigung der Blutrache. Angestoßen von StudentInnen aus Pec/Peja und mit zwei ehrwürdigen Galionsfiguren, dem verstorbenen Anton Cetta und einem katholischen Priester, Don Lush Gjergji, bezog diese eine Kerngruppe von 500 AktivistInnen ein, die in die Dörfer gingen, mit Familien sprachen, die in Blutrache verwickelt waren, und die später Massentreffen abhielten, um die »Versöhnung« zu bezeugen«.

Blandede følelser [Robert Carver]³⁶²⁾

Om Robert Carver: »*The Accursed Mountains. Journeys in Albania*«, John Murray, London 1998.

»*The Accursed Mountains*« (de forbandede bjerge) rejser meget blandede følelser. Der er ingen tvivl om, at det er en af de vigtigste bøger om nutidens Albanien og dermed også en bog af meget aktuel betydning.

Carver, som er Engelsk journalist, rejste rundt i Albanien i 3 måneder i sommeren 1996. Han boede hos almindelige mennesker og fik fat i ting, som man ikke læser i almindelige aviser eller for den sags skyld i sociologiske rapporter. Han tager dermed traditionen op fra andre jordbundne Englændere, maleren og forfatteren Edward Lear, der rejste rundt i 1840'erne, og den berømte antropolog Edith Durham, der gennemtrawlede Nordalbanien i begyndelsen af 1900-tallet. Begge gjorde talrige præcise observationer, der er nyttige den dag i dag.

Bristede forhåbninger

Carver havde store forhåbninger og glædede sig som et barn, da han planlagde sin rejse, men forhåbningerne krakelerede, jo nærmere han kom til Albanien - og rejsen endte i dét *scratch*, hvorfra Albanerne skulle begynde forfra.

Jeg har en anelse om, at Carver har *opgivet* Albanien - trist, men forståeligt, når man tager hans oplevelser i betragtning.

Det Albanske samfund var ved at falde helt fra hinanden, da Carver rejste rundt. Samfundslivet sank tilbage til middelalderlige former - og et gangsteruvæsen var ved at udvikle sig. Det væsentligste Politiet tog sig af var at tage mod bestikkelse og at beskytte magthaverne.

Indtil 24. marts 1999 [hvor NATO's aktion i Kosóva begyndte] var det Albanske samfund langsomt ved at komme på fode, og man var ved at komme væk fra korrupsion og bestikkelse og nærme sig til at løfte et samfundsmæssigt ansvar.

Hvad der vil ske i Albanien efter 24. marts er svært at sige, men der vil ske grundlæggende ændringer - enten til det bedre, eller til det værre.

Tilbage i 1996 var en katastrofe under opsejling. Almindelige mennesker bevæbnede sig - oppe i bjergene mødte Carver en flok mænd med hvide kalotter, som var ved at pakke gamle våben ud, lige fra *Sten Guns* fra 2' Verdenskrig til det gamle højlandsvåben, bagladeriflen *Martini-Henry*. Tiltroen til samfundet var forsvundet - tilbage var klanen eller stammen. Det *måtte* ende i et opgør - og det gjorde det som bekendt også .

Alt eller intet

Uheldigvis har Albanerne en lang tradition for *alt eller intet*. Hvis dit Parti er ved magten, så kan du få en luns - ellers er du ude i mørket eller dét der er værre. Berisha-regimet var ingen undtagelse: Korrupsionen, bestikkelsen og gangsteruvæsenet blomstrede, samtidig med at man »byggede« pyramider i ørkenen.

Det kan ikke komme bag på nogen, at et diktatur (som Hoxha-regimet) kan ende i uorden, når det falder sammen - men i Albanien lykkedes det *Demokraterne* at få denne uorden til at blive værre og værre i stedet for at få den til at forsvinde. Alt imens var der mange Albanere, der blot sad og ventede på, at USA eller EU skulle komme og redde dem. Det manglede bare andet, mente de.

362) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 990420, mens NATO's aktion i Kosóva pågik - og det var svært at se hvordan konflikten ville ende, såvel militært som politisk..

I 1996 var Albanien ved at udvikle sig til en professionel klient-stat eller ét eller andet i retning af et sort hul, som suger og suger - og trækker al dén energi og de penge ud af de naive donorer, som det overhovedet er muligt - og værre endnu.

Man kom dértil, at donorlandene var ude i at bestikke den Albanske Regering til at modtage hjælp som det var i donorlandets interesse at komme af med.

Udenlandsk hjælp kunne meget nemt ende som brændstof for en korrump Albansk elite og for tvivlsomme foretagender i nogle af donorlandene. Sådan var det ikke i Hoxha's tid, selv om man må sige, at Hoxha-regimet bevidst udnyttede mulighederne som klient.

Det var og er nødvendigt at få vendt tingene, at få sat den omvendte økonomiske orden på benene og at motivere Albanerne til at løfte et samfundsmæssigt ansvar. Ikke mere *lip-talk* - det er realiteterne der tæller.

Måske vil den komplekse situation efter den 24. marts forringe mulighederne?

Da forsyningerne til Kosóva-flygtningene skulle losses i Durrës den 19. april var det nødvendigt at bestikke tolderne. *I en sådan situation!* Måske var der tale om et enkeltstående dårligt eksempel? Jeg tvivler ³⁶³.

Og NATO er nu nødt til at sætte så mange som 8.000 mand ind for at beskytte flygtningehjælpen fra gangstere og tyvebander!

Tilbage er de dovne ... og de korrupte

Carver mødte mange mennesker. Nogle var ude på hurtig fortjeneste ved simpelthen at snyde eller ved at begive sig ind i pyramideforetagender eller forretningsmæssige luftkasteller. Andre var gæstfri, hjælpsomme og værdige. Andre håbede bare på et visum til USA eller et andet land med *muligheder*.

Mange Albanere opgav at producere. Det var få Albanere Carver mødte som arbejdede i industrien, men han så fra tid til anden folk, som var i gang med fornuftige sysler. I byerne var det enkeltstående tilfælde. På landet og i bjergene var det mere udbredt at tage ordentlig fat.

I byerne var der nogle, der kørte de faldefærdige busser, der var nogle, der fejede gader, og der var nogle, der solgte grønsager på bazarerne, men der var mange der ikke gjorde det fjerneste.

Der var en Albaner, som sagde: *Alle energiske Albanere har forladt landet eller er lige ved det. Tilbage er de dovne og de korrupte.*

I virkeligheden kunne Albanerne godt forsørge sig selv - hvis de bare ville.

Tilbage i 1996 var der egentlig ikke meget mening i udenlandsk hjælp eller i udenlandske investeringer (bortset fra akut nødhjælp) - fordi hjælpen og investeringerne endte med at forværre den *omvendte* økonomi.

På den anden side er det klogt at hjælpe Albanerne med at genopbygge deres samfund - men ikke betingelsesløst.

Hjælp alene er ikke svaret på noget som helst, siger Carver. Det viste sig, at profitmagerne ofte var Demokrater, og at de hjælpsomme var landsbyfolk fra fjerntliggende landsbyer i bjergene eller ligefrem gamle kommunister. Ikke for at sige, at Hoxha's socialisme var et Paradis. Lige modsat.

Hoxha-styret

Hoxha ledede Albanien diktatorisk, men der var ikke gangstere eller blodhævn. Hoxha var simpelthen mere brutal og bedre organiseret end hans modstandere (som han skilte sig af med

363) Se tidligere i denne bog om korrupsionen i Toldvæsenet.

- den ene efter den anden). Han tvang Albanerne til at arbejde hårdt - men i den sidste ende førte det blot til, at Albanerne kastede det hele ud, da regimet kollapsede.

Folket kastede sig over *candy-floss*-kapitalisme og tiggeri i stedet for at bygge et nyt samfund op på et sundt grundlag. Højlandet var fyldt med stenhuse, som husede mænd, der gemte sig for ikke at blive dræbt i en blodfejde.

Alle man mødte på de smalle stier i bjergene var overstrømmende venlige for at undgå på mindste måde at udfordre. Udfordrede man en anden, kunne det hurtigt ende i en fejde, frygtede de. Alligevel var der dog flere der omkom på grund af uforsvarlig omgang med skydevåben end ved egentlige drab, fik Carver at vide.

Paranoia

Carver led tilsyneladende af en let form for paranoia, men måske var det dét, der reddede hans liv. Mere end én gang var han i virkelig fare, men han var forudseende og ikke så lidt snu, som da han nægtede at skyde til måls med en revolver med én patron. Så havde han jo sat sine fingeraftryk på pistolen, og man ville bagefter kunne hævde, at *han* havde skudt på de andre - så at de *til gengæld* havde været nødt til at dræbe ham i selvforsvar (men i virkeligheden for at stjæle hans pas og penge).

Lek Dukagjin's Kanún

Lek Dukagjin's Kanún fra 1400-tallet - Højlandets lovbog - var stadig i brug, selv om der ikke var mange, der læste den. Der var to forskellige »udgaver«.

Den ene lagde mest vægt på, at man skulle komme ud af det med hinanden - og dén udgave blev foretrukket omkring Peshkopi - mens den anden lagde vægt på, hvordan man regulerede fejderne. Det var en udgave, man kunne lide i Bajram Curri og i Tropoje-området (forresten det område, Sali Berisha stammer fra).

Ingen dialog, ingen udvikling

Familie, slægt og klan betød alt i 1996, men det samme gælder skikken med ikke at diskutere noget som helst og med ikke at være kritisk.

Hvis man begyndte at diskutere med nogen var det ensbetydende med, at man anfægtede den anden mands ære, og dét kunne lede til hvad som helst, men sjældent noget godt. Derfor havde man heller ingen anledning til for alvor at lytte til, hvad andre sagde og til at *udvikle* sit eget standpunkt.

Manden og kvinden

Inden for familien løftede manden ikke en finger. Det var kvinderne i familien, der stod for husarbejdet og for at passe mændene. Der var adskillige mænd der ikke vidste, hvordan de skulle bære sig ad med at købe grøntsager på markedet - de havde aldrig prøvet det. Sådan havde det været i århundreder - tingene fungerede på den måde, men kvinderne var undertrykt, og der kunne fortælles mange virkelig dårlige historier om dén undertrykkelse.

Humor og ... *humor*

Carver har en højtudviklet humoristisk sans, omend han fra tid til anden er langt ude - for eksempel da en ung Albaner venligt spørger ham, om man har en slags *Barnets Dag* i England, *næh - nej* - svarer Carver, *vi fejrer Kong Herodes*.

Det er svært at se, hvad dét sludder skulle tjene til, men den unge Albaner måtte sluge det for at Carver ikke skulle tabe ansigt.

Andre af hans oplevelser og historier er ubetalelige - ikke mindst nogle vandrehistorier om Hoxha - og hans fortælling om mødet med den lokale fra Foreign Office, London.

Carruthers (som han bliver kaldt) bestiller suppe på flydende Albansk - *Undskyld*, siger tjeneren, *ville De være rar at sige det på **Engelsk?** - Jeg opdagede at mit snørebånd var gået op*, skriver Carver ³⁶⁴.

Missionærerne

Carver har det i øvrigt med at udlevere sine personer - også sig selv for dén sags skyld. Men han har ændret på navne og steder for at kunne sige tingene mere frit. Det skal vi være glade for, for dermed får vi uvurderlig viden om, hvad der rørte sig blandt almindelige mennesker i 1996 og hvordan man bar sig ad.

Heltene i denne bog (som er skrevet af en skriftklog ateist) er de Amerikanske og Tyske kristne missionærer, som gjorde et stort arbejde i det nordlige Albanien - og selvfølgelig de få Albanere, som arbejdede målbevidst for at få ændret tingenes umulige tilstand.

Missionærerne gjorde et Sisyfos-arbejde, som muligvis ender i ingenting, hvis ikke Albanerne selv tager over. Det er også Carver's håb, selv om han nok antager det er urealistisk.

SAMY BEY

ÆRESORDET

ALBANESISK DRAMA

OVERSAT FRA DEN TYRKISKE ORIGINAL

AF

J. ØSTRUP

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG 1912

Den Danske udgave af Frashëri's »Æresordet«, 1912

364) Hvis ikke jeg husker galt måtte »Carruthers« på et senere tidspunkt forlade Albanien. Hans Albanske kæreste havde snittet i ham.

A., der antages at nedstamme fra de gamle Illyrer, falder sprogligt i to Stammer: Gegerne mod N. og Toskerne mod S., til hvilke sidste ogsaa A. i Grækenland og Italien hører. De nordlige A. er stærkt blandede med Slaver. Renest træffes de i Midtbalanien og Distriktet mellem Floderne Shkumb og Mati. I antropologisk Henseende skal der være en lgn. Modsætning mellem Nord-A., der er mere brachycefale, og Syd-A., hvor Dolichocefali skal være fremherskende. Den albanesiske Dragt minder noget om Højskotternes og veksler en Del efter Stammerne; den mest kendte Form bestaar af et hvidt, folderigt Skørt, der naar til Knæet, en Vest med fl. Rader Kobberknapper, der dækker Brystet som et Harnisk, en broderet Trøje med vide Ærmer og en vid Silkeplaid, der kastes over Skulderen. Om Livet bæres et Bælte af Uld ell. Silke, hvori stikkes Sabel, Pistol og Dolk; paa Hovedet bæres den lange, røde, uldne Fez. Benene omslutes af broderede, uldne Gasmacher med Sølvspænder; Fodtøjet er Sandaler ell. Snabelsko. Fra A. er denne Dragt gaaet over til Grækerne, der nu betragter den som en Slags Nationaldragt.

A. er tapre og dristige Krigere, men grusomme, selvsikre og upaalidelige af Karakter. De nærer Afsky for regelmæssigt Arbejde, og Røverhaandværket staaer i høj Gunst hos dem. Saa længe de har været underkastet Tyrkiet og Muhammedanismen, har de været de værdifuldeste blandt de tyrkiske Tropper, og de er fortrinsvis blevne anvendte til Underkuelse af Oprør rundt om i Tyrkiet. I Albanien var den tyrkiske Autoritet kun ringe. Hver Stamme danner i Virkeligheden en lille uafhængig aristokratisk Republik, i Spidsen for hvilken staaer en Bairaktar, der i Tilfælde af Krig er Stammens Fører. Vigtige Spørgsmaal afgøres af et Raad af Ældste (Pljekjena), der vælges ved Lodtrækning og indestaar for Ro og Orden i Stammen. Beslutninger om Krig og Fred og lgn. særlig vigtige Anliggender tages af en Folkeforsamling (Cuvent). Forbrydelser straffes med Pengebøde og Kvægkonfiskationer, men Mord, Bortførelser, Ægteskabsbrud og Skænden af Kvinder afgøres ved Blodhævn, der endnu blomstrer frodig og kræver sine Ofre blandt A. I Familien er Manden Herre; Kvindens Stilling er ikke videre anset, og hun maa gøre det groveste Arbejde. Skikkene ved Forlovelse og Bryllup aabenbarer mange Spor af gamle, barbariske Sædvaner; saaledes forekommer stadig Bruderoy og Brudekøb. I de religiøse Forestillinger er bevaret mange Rester af gammelt Hedenskab.

H. P. S.

Beskrivelse fra 1915 af etnologen og geografen, professor Hans Peder Steensby (1875-1920) i »Salmonsens Konversationsleksikon« (2. udgave). Beskrivelsen er dækkende for den almene opfattelse af Albanerne på dén tid. Steensby havde specialiseret sig i eskimoiske folk og har så vidt jeg ved ikke selv været i Albanien.

SLÆGTSFEJDER OG BLODHÆVN BLANDT ALBANERNE

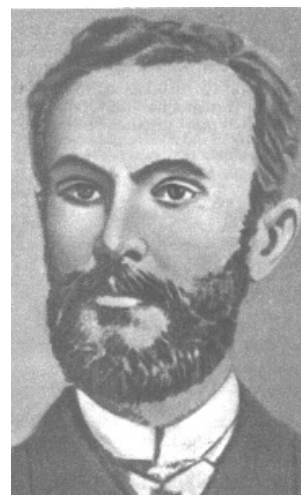
»Æresordet« - Prizren 1878 [Sami Bey Frashëri]

Prizren i Kosóva blev i 1878 mødestedet for repræsentanter for de forskellige albanske områder. Repræsentanterne samledes om at bekræfte hvad man allerede havde drøftet forinden på forskellig vis - at det nu var tiden hvor man måtte forsøge at skaffe sig selvstændighed inden for Det Osmanniske Rige. Dette var ikke så usædvanligt, for i de omliggende lande havde der allerede længe været arbejdet kulturelt og politisk - og kæmpet militært for at sikre eller opnå vidtgående selvstændighed - og formentlig handlede ønsket om albansk autonomi også om at få mulighed for at holde sig uden for striden mellem Osmannerriget og de andre Balkanlande.

Sultanen valgte i første omgang at være henholdende over for Albanerne i betragtning af at han var stærkt engageret i forhold til Bulgarene, Serberne og Montenegrinerne³⁶⁵, men da der udbrød væbnet oprør i Albanien slog sultanen hårdt ned - og de ledere der kunne findes blev sendt til Lilleasien.

Der var forskellige oprørsforsøg i de følgende år og frem til Balkankrigene, men de Albanske interesser var meget sammenfattede - dog sådan at godsejerinteresserne vejede tungest.

Godsejerne ønskede ikke fundamentale ændringer af samfundsordenen, men at sikre sig at de hver især kunne have størst mulig magt og indflydelse. Så at sige det samme standpunkt som godsejerne havde haft gennem flere hundrede år.

Sami Bey Frashëri. Fra: »Fjalori Enciclopedik Shqiptar«, Tirana 1985.

Den kulturelle bevægelse

En væsentlig del af den politiske bevægelse var den kulturelle som i høj grad kom til at hvile på Albanere der boede uden for Albanien - som havde fået forskellig form for uddannelse og som i flere tilfælde havde eller havde haft betydningsfulde embeder i den Osmanniske statsforvaltning.

Blandt dem kan nævnes brødrene Frashëri som på forskellig vis fik stor betydning for udviklingen af den nationale selvbevidsthed. Abdyl Frashëri som var én af lederne af Prizrenbevægelsen blev fanget og dødsdømt, senere blev dommen dog ændret til livsvarigt fængsel. Han blev løsladt i 1885 og døde i sit eksil i '92.

Dramaet »Æresordet«

Sami Frashëri udgav omkring 1875 - det vil sige nogle år før Prizren-mødet - dramaet »Æresordet« som også blev opført.

Det var givetvis én af tankerne med stykket at det skulle give et bidrag til at rejse og styrke den Albanske selvbevidsthed, - eller måske snarere den Albanske samvittighed blandt Albanere i byerne rundt omkring i Det Osmanniske Rige, men måske har Frashëri forestillet sig at stykket også kunne blive spillet blandt bønderne, selv om det ikke forekommer sandsynligt?

365) Serbien (selvstændigt siden 1830) og Montenegro havde erklæret krig mod Osmannerne - og der var oprør i gang i Herzegovina ('75) og Bulgarien ('76).

Et nok så vigtigt formål med stykket kunne være at det skulle minde Det Osmanniske Styre om at det skulle sikre de rettigheder som sultanen havde givet folket på papiret. Det er dog tænkeligt at bemærkningerne om sultanens love er en *lidt* senere tilføjelse - i det mindste blev der udstedt sådanne love i forbindelse med sultanen Abdul Hamid's tronbestigelse, men det var først i 1876?³⁶⁶⁾.

Dramaet kan næppe kaldes et vellykket teaterstykke - hvis det skulle betyde noget i denne sammenhæng - for der er for meget der skal forklares gennem sidebemærkninger og lange monologer (hvad oversætteren, Johannes Østrup, også noterer), men til gengæld er der passager der er meget ligefremme.

»Plottet« er temmelig naivt og på steder vildt usandsynligt, men der ligner det meget anden litteratur fra 1800-tallet, for eksempel H.C. Andersen's romaner.

De mange forklaringer gør det til gengæld muligt at få en bedre opfattelse af nogle centrale forhold i det Albanske samfund i slutningen af 1800-tallet.

Albaner fra det Sydlige Albanien - en Tosker - i traditionel dragt. Fra Georg Bushan's »Die Sitten der Völker«, Stuttgart. Udgivelsesår er ikke angivet, men er sikkert i begyndelsen af 1920'erne. Se Lear's beskrivelse, s. 228.

I skoven i Progonat i nærheden af byen Tepedelen med bjergene i nærheden³⁶⁷⁾ bor hyrden Zübejr med sin kone Vahide, sin datter Meruscha og en brorsøn Redjeb som han har taget til sig efter at hans bror og svigerinde er døde.

Meruscha og Redjeb taler frit med hinanden for de betragtes som søskende, og bliver forelskede i hinanden hvad der først bliver klart for dem efter en del misforståelser.

Far'en og mor'en giver dem deres samtykke til at gifte sig - mor'en først efter megen betænkelighed for et giftermål mellem så nært beslægtede kan nemt lede til ulykke. Men *skal* de giftes, skal det være snart - for som forlovede kan de ikke bo under samme tag - det kan de først når de er blevet gift.

Selfo er også forelsket i pigen. Han kommer af anset familie - for hans far er professionel soldat, men denne far har ikke givet livstegn fra sig i omkring 20 år under sit ophold som Osmannisk soldat eller underofficer i Nordafrika.

Selfo opsøger Meruscha mens hun passer fårene i bjergene og prøver at gøre hende interesseret i sig ved sammen med sine kammerater at synge og danse for hende - men hun vil ikke vide af ham.

Selfo bliver forbitret og kan ikke slå pigen ud af sit hovede, og hans kammerater overtaler derfor herremanden til at tvinge Meruscha's far til at bortgifte sin datter til Selfo.

Herremanden er som en slags fader for Selfo og de 14-15 andre knægte han har i sit brød som sin personlige »garde«. De unge knægte »fører sig« i overensstemmelse med deres betydelige standsbevidsthed - de er iklædt prægtige dragter med hvide skørter og er i sagens natur kraftigt bevæbnet både med geværer og med sølvbeslåede våben.

366) Se blandt andet Franz von Jessen: »Mit Livs Egne, Hændelser, Mennesker«, Fjerde Del, s. 13, Hagerup, København 1946. Abdul Hamid var sultan fra 1876 til han blev styrtet i 1909. Han døde i 1917.

367) Stednavnene er formentlig opfundet, men det er tænkeligt (ud fra oplysninger om klædedragt, personnavne med videre) at stykket foregår i den sydlige halvdel af Albanien.

I deres liv er der ikke plads til bekymringer for dagen og vejen som hos hyrderne - for »knægtene« og herremanden lever naturligvis af hvad der kan inddrives fra bønderne.

Herremanden er først noget lunken for han finder ikke at det er det mést indlysende at en anset ung mand, som han har ansvaret for, bliver gift med simpel bondepige - men han giver sig og får tilkaldt Zübejr.

Herremandens betænkeligheder er dog det rene vand ved siden af Zübejr's. Zübejr nægter pure at rette sig efter herremanden - siger at han krænker hans ære, at han ikke er underlagt hans jurisdiktion, og at sultanen har indført love der gør at han har fået rettigheder som bey'en ikke kan tilsidesætte.

Her et uddrag af den ophidsede diskussion:

»Zübejr: Jamen jeg gør det ikke, siger jeg. Lad derfor kun denne Tale fare, thi du krænker min Ære dermed, enhver har sin Ære at vogte.

Demir Bey: Alle i Folk fra Progonat er uforskammede og hovmodige, og I ved nok ikke rigtig at holde Maade. I tror ikke, at I har nogen Overmand, men tænk en lille Smule paa, hvem du er: en sølle Hyrde.

Zübejr: Under vor Sultans Lov er der ingen Forskel paa dig og mig.

Demir Bey (heftig): Hvad for noget, ingen Forskel! Vent et Øjeblik, det skal du faa at se [...]

Zübejr: [...] Hvis I vil handle Uret, saa kom og brænd vore Hytter og tag vore Faar, og vi vil ikke give en Lyd fra os, men tro ikke, at I kan røre ved vor Ære. Vi kan dø, men Æren vil vi ikke give til Pris.

Demir Bey: [...] Hvis jeg nu lader dig spærre inde i Stalden og med Magt bortfører din Datter og giver hende til Selfo, hvad vil du saa gøre?

Zübejr: Den Slags Ting kunde I gøre i gamle Dage, men nu er der vor Sultans gode Love - Gud give ham et langt Liv -; nu er vor Sultan det sikre Værn for vort Liv, vor Ære og vor Ejendom; de Tider, som du tænker på, er længst forbi«.

Herremanden beordrer nu - stærkt ophidset - at Zübejr skal pågribes, men han undslipper.

Selfo og hans kammerater følger imidlertid efter Zübejr, bortfører pigen og dræber Zübejr der har forsøgt at forsvare sig.

Pigen bliver ført til Selfo's families hus hvor hans farmor bor. Hun vil ikke acceptere rovet, bebrejder Selfo hans nedrige gerning og lukker sig inde. Meruscha forsøger at dræbe Selfo, men mislykkes.

I mellemtiden har Meruscha's mor - Vahide - besluttet at det er hende der må hævne mandens død og rovet af datteren - og hun forfølger Selfo bevæbnet med et gevær. At drabet og rovet skal hævnnes er der ingen tvivl om. Hun siger:

»De har dræbt min Mand og bortført min Datter. To Pligter hviler nu paa mig: at tage Hævn for min Mand og frelse min Datter. Men hvem skal opfylde disse Pligter? Jeg har ingen, Redjeb er et rent Barn - nej, jeg maa gøre det selv - jeg vil lukke Liget inde i Hytten og tage af Sted (laaser Husets Dør). Hvis jeg kan faa taget Hævn for min Mand og kommer tilbage med min Datter og Redjeb, saa skal jeg fejre Begravelsen med Sang og Klang, og saa kan min Datters Bryllup og Begravelsen holdes paa en Gang. - Men hvis jeg ikke kan opfylde disse Pligter, naa ja, saa dør jeg, og dermed er jeg fri for al Bekymring. Tusinde Gange bedre er det at dø end at leve vanæret. Kan en Kvinde leve, som ikke har faaet Hævn for sin Mand og som lade sin egen Øjesten hvile i Fjendevold? Nej, det passer ikke for en albanesisk Kvinde. Jeg maa gøre min Pligt«.

Undervejs bliver hun vidne til et opgør mellem Selfo's far - Fettah Aga - og én af hans tidligere soldaterkammerater, Selman. Selman har et alvorligt udestående med Fettah Aga, men bærer sig uværdigt ad, for han har - mens Fettah Aga sov - hældt vand på hans skydevåben for at gøre dem ubrugelige og tilmed stjålet hans kniv.

Selman kræver at Fettah Aga skal bede om tilgivelse, men han nægter for *han vil ikke tilkøbe sig Livet med Tabet af sin Ære*. Selman skal netop til at dræbe Fettah Aga med sin kniv, da Vahide, som har stået skjult, griber ind - tager sit gevær og skyder ham. Hun kunne måske have nøjedes med at »holde ham op«, men så var plottet faldet på gulvet.

Fettah Aga er med Vahide's indgriben kommet i betydelig gæld til hende og han afgiver frivilligt - efter at have hørt hendes gruopvækkende historie - et højtideligt løfte om at hævne drabet på hendes mand og rovet af Meruscha - og vil tilmed dele sin ejendom med hende; Vahide tilhører nu hans slægt, mener han - og han kalder Selfo en fej slyngel, men er selvfølgelig ikke klar over at det er hans egen søn han taler om.

Æresordet - *besa*, i ubestemt form: *besë* - er den dag i dag noget fundamentalt i Albansk selvopfattelse.

Fettah Aga holder sit løfte efter at det er gået op for ham at det er sønnen der er den skyldige, for det ville være uværdigt ikke at holde sit løfte. Han dræber sønnen - der ligger og sover - og derefter sig selv.

Havde det været en anden der havde dræbt sønnen havde Fettah Aga været forpligtet til at hævne dette drab. Nu er regnskabet gjort op - og stykket kan slutte med at de *rigtige* to unge kan få hinanden - og tage Fettah Aga's mor til sig.

Johs. Østrup -
den danske
oversætter af
»Æresordet«.

Blodets Bogholderi [Ismail Kadare]

Om Ismail Kadare: »Ufuldendt april«, Tiderne Skifter, København 2000, oversat af Gerd Have efter »Avril brisé«, Paris 1982. 192 s.

Det Albanske Parlament (Folkeforsamlingen) vedtog i December 1979 en Straffelov. Forfatteren Ismail Kadare var Medlem af Parlamentet og ses (hvis øjet ikke bedrager) på en fremtrædende plads - nr. 2 fra venstre på 2. række - på rækken bag Nexhmije Hoxha, Enver Hoxha's magtfulde kone. Alle stemte for.

Fortiden

»Ufuldendt april« er en mærkelig bog - og Ismail Kadare en bemærkelsesværdig forfatter.

Bogen udkom oprindeligt i begyndelsen af 1980'erne - i slutningen af Hoxha-perioden; den handler om noget der skete på Kong Zog's tid engang i 1930'erne - og den er udkommet på Dansk - og efter sigende filmatiseret - i 2000. Tre meget forskellige, tre meget vanskelige perioder i Albansk historie.

Ismail Kadare er ikke politiker, men forfatter, en stor forfatter der jævnlig nævnes som kandidat til Nobelprisen i litteratur - og én man kan lære meget af - men han har som så mange andre på Balkan, og andetsteds, været ude hvor kragerne vender.

I mine gemmer har jeg en artikel fra 1977, som Kadare har lagt navn til. Den må være skrevet omtrent samtidig med »Ufuldendt april« eller kort tid før. Titlen var »The Literature of Socialist Realism is Developing in Struggle against the Bourgeois and Revisionist Pressure« - og artiklen kunne læses i firmabladet »Albania Today« (3/1977).

Der er ingen grund til at referere artiklen i detaljer, for den er frygtelig og aldeles uaktuel, men den er et typisk eksempel på hvor svært, for ikke at sige umuligt det var at være en fri fugl på Hoxha's tid.

Man kunne ikke - end ikke som én der var anerkendt langt ud over landets grænser - træde op med egne meninger, hvis man ellers havde nogle, men var bundet på hænder og fødder, og

man skulle passe meget på, også når man skrev litterært. Det var Kadare - trist nok - selv med til at sikre med en artikel som den nævnte.

Er bemærkninger om Kadare's fortid relevante i dag? Er der grund til at hænge ham ud? Så meget mere som han *efterfølgende* har taget afstand fra *socialrealismen*?

Jeg er ikke ude efter personen Ismail Kadare - som jeg har haft stor fornøjelse af at læse og også har stor respekt for - men han er et levende eksempel på hvor svær tilværelsen kunne være.

Kadare valgte *sin* måde at tage ved lære. Så snart det blev muligt - uden at nedkalde sværdet over venner og slægtninge - *sprang* han fra og slog sig ned i Paris. Hvis han var blevet i Albanien, kunne han *måske* være blevet præsident som forfatterkollegaen Vaclav Havel i Tjekkiet - men det er langt fra sikkert, og det er heller ikke sikkert at han ville være blevet god eller tilstrækkelig slagkraftig, de komplekse omstændigheder taget i betragtning.

Jeg gætter på at Kadare greb chancen for at koncentrere sig om dét han var god til og for at trække sig ud af dén politiske Praksis han kunne siges allerede at have *brændt fingrene på*.

Det er temmelig nemt at pege fingre ad en passage som denne perle fra ovennævnte artikel:

»Marxismen-Leninismen lærer os at Historien har et bestemt udviklingsforløb. Kampen mod den Borgerlige og den Revisionistiske [=Sovjetrussiske] kunst vil derfor blive vundet, og den Revolutionære Kunst vil nå store sejre«,

men så *farlig* er den vel ikke?

Værre er det derimod når Solsjenitsyn og Pasternak noget senere omtales som *kontrarevolutionære* (altså som forfattere man ikke burde læse), og når der lægges op til at alle Albanske Kunstnere og Kritikere aktivt skal *bekæmpe fremmed* indflydelse.

Væk med Garaudy, Ernst Fischer, Sjolokov og Solsjenitsyn. Langt væk.

Selvfølgelig var der mange af disse forfattere der var problematiske eller skrev problematiske ting, men hvorfor skulle man ikke kunne læse dem og danne sig sine egne tanker?

I dag kan man hurtigt komme til at glemme at tingene var temmelig sammensatte omkring 1980.

Der var et stærkt modsætningsforhold mellem de to store supermagter - som havde stor indflydelse på forholdene mange andre steder, ikke mindst i de små lande - og nabolandet Jugoslavien var - omend på en anden måde end i 1990'erne - en vanskelig udfordring.

Alt i alt var det svært for Albanerne at finde en passende balance, og det lykkedes heller ikke for dem. Det *endte* i paranoia, intolerance, undertrykkelse og særdeles problematiske økonomiske og sociale forhold i stedet for i åbenhed og positiv udvikling.

Man ville stå på sine egne ben, men man lukkede sig inde og slog sig selv omkuld - hvad der var årsag til at man siden har haft det så svært med sig selv og med omverdenen.

Måske kunne det have gået anderledes, måske kunne man have sprunget en meget kedelig mellemfase over? Men det er svært at sige - og en anelse *post festum*. På den anden side er det vigtigt at både Albanerne og vi andre skriver os de forskellige historiske erfaringer bag øret og alvorligt *lærer* af dem.

Ufuldendt?

Bogen er en *rigtig* Kadare-bog. Den er nem at gå til, umiddelbart spændende, men også komponeret overordentlig bevidst i mange lag og med skiftende synsvinkler; komposition og indhold passer nøje sammen.

Udviklingsforløbet er dels spiralsk, dels cirkulært - jo længere ud på Højlandet man kommer, desto mere cirkulært er forløbet, akkurat som *livsforløbet* havde været det i århundreder: En bunden gentagelse.

Selv om bogens Franske titel - *Avril brisé* - vel nærmest betyder *afbrudt april*, er den Danske titel ganske rammende - omend tragisk-ironisk - for er der noget *dén April* er - for *helten* Gjorg Berisha - er det *fuldendt* eller *afrundet*, akkurat som de skæbnetunge Græske tragedier.

Et sted i det Albanske højland, i nærheden af *Prokletija* (De forbandede Bjerge) højt mod nord begik Gjorg engang i 1930'erne dét hævn drab han var forpligtet til efter *Kanún*³⁶⁸. Han havde været længe om tage sig sammen til at hævne sin eneste bror - og gjorde det kun fordi hans far sagde at han *skulle*. At begå hævn drab var på det nærmeste ensbetydende med at begå selvmord, og det var formentlig årsagen til at Gjorg har tøvet som en anden Hamlet.

Der skal nok været en del andre der ligesom Gjorg har været tilbageholdende, men skal man tro Edith Durham - der var på dé kanter *nogle* år før - havde man normalt ikke de samme problemer eller forestillinger som Gjorg. Det hørte med til livet at man var *fanden-i-voldsk* og at man på et tidspunkt kunne blive dræbt, men hellere dét end at lade skammen sidde på sig.

Som sædvanen byder får Gjorg en måned til efter drabet at *bringe sig i orden*.

Først skal han til Borgen i Orosh (nær Rrëshen?) for at give Borgherrens Forvalter den afgift han er forpligtet til; derefter kunne han som andre - der netop havde dræbt - gifte sig, havde det ikke været fordi hans trolovede netop var død af en sygdom, eller han kunne gøre noget andet af en vis betydning - men frem for alt kunne han til sidst bringe sig i sikkerhed i ét af de befæstede tårne hvor så mange andre drabsmænd havde gemt sig for de hævnende forfølgere.

Bessian og Diana

Parallelt med denne historie fortælles en anden om forfatteren Bessian og hans kone Diana som er taget på bryllupsrejse til Højlandet. Normalt bor de i Tirana hvor livet leves helt anderledes end mod nord - og selv om især Bessian interesserer sig for Højlænderne og vist har skrevet om dem, ved han og Diana ikke så meget *virkeligt* om dem.

Kadare har givetvis været lidt i samme situation som dem, for han kom fra Gjirokastra i den modsatte ende af landet hvor leveforhold og traditioner var en hel del anderledes og stadig er det.

Bessian, Diana og Gjorg mødes ikke for alvor - får kun nogle glimt af hinanden - men Diana besættes af Gjorg og hans skæbne, og Gjorg giver sig til - noget omtåget - at efterstræbe Diana's *skygge* i stedet for at bringe sig i sikkerhed.

Hver af tingene kan muligvis være meningsfuld i litterær forstand, men virker ikke særlig overbevisende sociologisk eller historisk, endsige psykologisk, og gensidigheden gør det ikke bedre, tværtimod.

En Dickens ville have fået læseren til at spørge hvad der *bagefter* skete med Bessian og Diana, men sådan er moderne forfattere ofte ikke, og Kadare langt fra.

Bessian og Diana skaffer sig et *nydeligt* problem, det er en vigtig del af plottet, men så interessant er det nu heller ikke, den øvrige historie taget i betragtning, og det spekulerer man ikke synderlig over når bogen er læst.

Mange drab, men også en del forlig

Selv om bogen *kæntrer* hvad denne del af plottet angår, får man meget at vide om *Kanún* og om sædvanen, og man må tro at Kadare har sin research på plads.

Dé gang i 1930'erne var der omkring 1000 drabsmænd der holdt sig i skjul. Mange af drabene - måske 1/3 - skyldtes uenighed om materielle forhold (vandingsrettigheder med videre), men langt de fleste af drabene og konflikterne havde en lang *forhistorie* - for der var tale om fejder der rullede videre generation efter generation.

368) Om *Kanún* - se nærmere i omtalen ovenfor af Edith Durham: »*High Albania*«.

Ligesom man kan lære hos Edith Durham, skete det imidlertid - ifølge denne bog - jævnlige i 1930'erne at fejderne blev afblæst, enten fordi parterne fik stablet et forlig på benene, eller fordi man enedes om at tilkalde en kyndig mægler. En sådan navnkundig mægler og hans lille følge spiller en stor rolle i bogen, ikke mindst med hensyn til at sætte tingene og historien i relief.

Dén fejde som er bogens ramme var *næsten* ved at blive forligt et stykke tid før bogens begyndelse. En tante vidste at et hævn drab ville bevirke at dén del af slægten ville dø ud og fik med stort besvær og megen stædighed arrangeret forligsforhandlinger, men de mislykkedes alligevel til sidst fordi en *enkelt* slægtning satte sig imod, og *historiens hjul* måtte derfor male videre på gammel manér.

Mæglingsmanden er uafbrudt på farten (hvad der tyder på at man i mange tilfælde - muligvis hyppigere end tidligere - foretrak et kompromis frem for en ny fejde) og han bliver ledsaget af to specialister.

Den ene er en læge, som dog ikke skal pleje nogen, men vurdere *invalideringsgraden* så at den rigtige erstatning kan fastsættes. Havde man *kun* slået sin fjende halvt ihjel, havde man fortabt sin ret til hævn - med mindre man betalte en betydelig erstatning; jo mere tilredt offeret var, desto mere. Havde man slået sin fjende helt ihjel skulle man derimod ikke betale nogen erstatning. *Alt eller intet* - og dét måtte man om fornødent betale for.

Den anden ledsager er landmåler - og evigt beruset - men det forbliver uklart hvorfor mæglingsmanden har taget ham med, for han har ingen praktisk funktion (bortset fra en litterært kontrasterende).

Når der er opstået uenighed om græsningsrettigheder og skel, vil man vil ikke vide af hans *videnskabelige* opmålinger, men holder sig til sædvanerettens metoder, så hans udstyr er aldrig i brug og kunne lige så godt være bortkommet.

Bogen fortæller at der var en borgherre som af uvisse grunde skulle have afgift for hvert drab, og at en væsentlig del af hans udkomme ahang af disse afgifter, som nu var ved at tage af.

Durham fortæller ikke ét ord om sådanne Borgherrer og deres Forvaltere i »*High Albania*« - hvad man nok burde forvente (hvis de havde spillet en rolle) - men kun om at man - hvis man var uheldig - skulle bløde en afgift til de Osmanniske Myndigheder som havde den overordnede magt på hendes tid, og det er noget andet ³⁶⁹⁾.

Hvad der sker på Borgen, hvordan Arkivet er indrettet og hvilke tanker Borgforvalteren gør sig er en spændende historie for sig, der bringer »*Nichen i muren*« i erindring, Kadare's roman om den navnkundige Ali Pasha af Tepelena ³⁷⁰⁾.

Hvor vil Kadare hen?

Bogen blev skrevet på et tidspunkt hvor blodhævn og slægtsfejder mere eller mindre var kommet under kontrol, så det mest sandsynlige er at Kadare har skrevet bogen for at fortælle *en god historie* og bruge den til at fortælle om hvad *Kanún* gik ud på og hvordan den skulle fortolkes.

Kadare viser frem for alt at *Kanún* ikke var vilkårlig, selv om efterlevelsen af den havde konsekvenser som kunne forekomme absurde - og desuden at der skulle en del til for at *vende skuden* og løse problemerne på en anden måde.

Det er i den forbindelse udmærket at han fortæller om de to modsatte fortolkningsmodeller, som har været ført i marken op gennem 1900-tallet: At *Kanún* gav anledning til drab og hævn drab, og at *Kanún* skulle tjene til at begrænse drab og hævn drab. Kadare viser at der er *faktorer* der trækker hver sin vej. Vise *faktorer* holder hjulet i gang, visse *faktorer* hæmmer det.

369) Skulle der være en læser der véd noget om denne side af sagen, hører jeg meget gerne. Skriv for eksempel på post@bjoerna.dk

370) Ali Pasha kan man læse om i »*Krudttønden i baghaven*«.

Om det har været Kadare's hensigt ved jeg ikke, men man kan nok se en *vis* lighed mellem den Middelalderlige *Kánun* og dé (mulige) absurditeter dens efterlevelse kunne føre til - og dé vilkår man levede under i Hoxha-tiden.

I Hoxha-tiden gjaldt det *også* om at følge en *Kanún*; gjorde man det ikke var man fortabt, men i modsætning til den Middelalderlige *Kánun*'s logik - som byggede på at hver mand tog sit ansvar på sig og håndhævede *sin* del af Retten - var det ganske anderledes i Hoxha-tiden.

Her var det et *apparat* der havde *monopol* på at formulere og fortolke *Kanún* og til at håndhæve Retten, herunder til at skille sig af med dem, der havde en forbudt opfattelse (for eksempel i forbindelse med springene fra et *Jugoslavisk* til et *Russisk* til et *Kinesisk* til et »*autonomt*« *paradigme*).

Havde man en sådan forbudt opfattelse, måtte man skjule sig - mændene i Højlandet kunne i sin tid flygte til en *kulla*, en Digter i Hoxha-tiden måtte gå i indre landflygtighed - og eventuelt snakke Styret efter munden.

Hverken i Middelalderen eller i Hoxha-tiden var tingene uforklarlige, men de var lige ubønhørlige.

Nogle småting

Oversættelsen *går* ganske udmærket, men der er nogle småting.

Man har en tradition i Albanien for at holde fred eller våbenhvile i en bestemt periode eller på bestemte steder; man aftalte eller erklærede *Besa* (bestemt form, *besë* i ubestemt). Af én eller anden grund hedder det *bessa* i oversættelsen (i bestemt form: *bessaet*). Dén stavemåde er vist ikke meget brugt på Dansk.

På s. 44 skrives flere gange *doreräs* i betydningen *drabshånd* = *dén der har dræbt i en fejde*. Sprogligt er der et problem, for der er mig bekendt ikke noget *ä* på Albansk. I nærheden finder man *dorë* der betyder *hånd* og *doras* der betyder *drabsmand*.

Borgen i Orosh kaldes både *Borgen*, *Slottet* og *Fæstningen* - foruden det Albanske: *Kulla*'en. Vi har muligvis ikke et ord på Dansk der dækker præcist, men *Borgen* **ELLER** *Fæstningen* kunne vel bruges, hvorimod *Slottet* forekommer at være noget misvisende. (Jeg ved ikke om den inkonsekvente betegnelse stammer fra Kadare eller den Franske udgave).

Den berusede *landmåler* bliver de fleste gange kaldt *geometeren*; det er vist mere Fransk eller Norsk end almindelig Dansk? Et enkelt sted eller to bruges dog: *landmåleren*. Men da Albansk har *gjeometër* - skulle jeg måske stikke piben ind?

Gjorg's bror hedder dels *Mehill*, dels *Mëhill*.

Slægtsfejder på Korsika ... og i Albanien [Anne Knudsen]

Tempu è da fanne vindetta, e mandalli alla malora.

Tiden er til vendetta - og til at bringe ulykke over dem (Korsikansk vocero)

Om Anne Knudsen: »En Ø i Historien. Korsika. Historisk antropologi 1730-1914«, Forlaget Basilisk, København 1989. 317 s. På dansk, men med Engelsk Summary.

Anne Knudsen

Anne Knudsen - Chefredaktør på »weekendavisen« - skrev for en del år siden »En Ø i Historien«, der er noget så *specielt* som en historisk-antropologisk disputats om blodhævnstraditionen på Korsika. Selv om jeg læste om bogen dengang - og tænkte at den kunne være interessant i forhold til Albanien - fik jeg ikke fat i den; og da jeg så omsider fik det, kom krigen i Kosóva - som lagde beslag på opmærksomheden og styrede min læsning et års tid. Men nu - i sensommeren 2000 - måtte det være, og det har jeg ikke fortrudt.

Sine steder kan man - selv sagt - mærke at bogen har et par år på bagen, men der er dog langt mere at hente som *holder* og som kan give god inspiration - ikke mindst for dem der interesserer sig for det Albanske samfund og for den Albanske historie.

»En Ø i Historien«

»En Ø i Historien« er en vidunderligt flertydig titel man kan fundere længe over.

Et *isoleret* sted?

En historie der har en særlig *eksemplarisk betydning* for andre samfund - eller som netop *ikke* har en sådan betydning?

Noget *tidsmæssigt* afgrænset - og helt *passé*?

Anne Knudsen er grundig og seriøs, glimrende til at disponere sit stof - og hun skriver *godt*. Hun overdriver ikke i sproget at hun er ude i *strengt* videnskabeligt ærinde, og man må tro hun har gået i en *temmelig* god latinskole.

Man finder afsnit om hvad Anne Knudsen *vil* med sin undersøgelse, en beskrivelse af det historiske forløb, en etnografisk gennemgang - og til sidst en konklusion.

Anne Knudsen er god når hun *fortæller* hvad der er gået for sig - og heller ikke ueffen i sine *løbende* teoretiske betragtninger; derimod er der visse skematiske passager i hendes konkluderende afsnit - hvor hun trækker vel rigeligt på fransk semiotik og på Jacques Lacan - som jeg oplever som en vandring på en stejl bjergside.

På det pågældende *sted* kommer man visseligt op i højere luftlag, men uden at man får særlig meget fornøjelse af strabadserne - eller udsigten, for dén var - i det mindste dén dag jeg var *på bjerget* - spoleret af Fransk *ærtesuppe*.

Nu kan nemt man springe dette *sted* over, men det gælder ikke for en central og konkluderende betragtning om forholdet mellem vendetta'en og familien og om hvordan slægterne *manifesterer* sig. Denne betragtning må eftertænkes nærmere før den tages i brug eller lægges væk - ... herom nærmere sidst i denne anmeldelse.

Korsikas historie frem til ca. 1800

Korsika er en ø på godt 8.700 km², som befinder sig mindre end 100 km fra den Italienske halvø. Der er mange bjerge; nogle meget stejle - andre mere *rundede* - og mange af dalene er svært tilgængelige. Kun mod syd er der mere fladt.

Der er øjensynligt meget der ligner den Albanske geografi, for også i Albanien er der vanskelige bjerge og svært tilgængelige landsbyer - og begge steder var de flade kystområder tidligere rene malariasumpe.

Det er imidlertid ikke kun på det geografiske plan der er mindelser, sådanne kan også findes på det historiske - for Oldtidens Grækere bosatte sig selvfølgelig begge steder, lige som Romerne senere gjorde det - og begge steder for en periode på *adskillige* hundrede år.

Der er naturligvis også mange historiske forskelle - men på dét plan blodhævnfejderne udspiller sig, er der temmelig mange ligheder, og måske kunne det derfor lønne sig med en nærmere sammenligning, ikke mindst med hensyn til forholdet mellem stat, familie og klan?

Både i Albanien og på Korsika var en stor del af befolkningen hyrder, der vandrede fra sted til sted med deres flokke af geder eller får. Sandsynligvis gik man mellem *faste* destinationer i forståelse med andre landsbyer eller ligefrem efter en mere præcis aftale med dem ³⁷¹⁾.

I næsten 9 århundreder hørte øen under det Romerske Kejserrige, hvad den blev meget påvirket af (ikke mindst på det juridiske plan), men det ser dog ud som om mange Korsikanere levede deres eget liv i det Nordlige og Østlige - og måske var påvirkningen her - i det væsentlige - indirekte?

Tiden efter Rom var temmelig tumultarisk i Middelhavsområdet, og på Korsika blev man nødt til at trække sig væk fra kystområderne og op i bjergene, men der blev også - i forsvarsøjemed - bygget stentårne langs kysten.

Noget efter Rom kom øen under Pisa's ærkebiskop - og feudalismen begyndte sine steder at udvikle sig. Efterhånden trådte feudalherrerne op mere og mere selvstændigt, Pisa fik sværere ved at håndhæve sine interesser, bystaten Genova begyndte at *blande sig* - og i midten af 1300-tallet udbrød der oprør, der ganske vist blev nedkæmpet mod syd (*Corse du Sud*), men ikke mod nord og i den østlige del (*Haute-Corse*) - og her styrede landsbyerne i overensstemmelse med en ældre tradition sig selv: *a popolo e comune* - under ledelse af *formænd - capi* - og landsbyråd ³⁷²⁾.

Disse *capi* var - skriver Anne Knudsen:

»mænd, der i princippet kun var primi inter pares, men som tilsyneladende jævnlige blev valgt fra familier, som også tidligere havde stillet sådanne ledere. De havde altså sandsynligvis [i 1700-tallet] karakter af en slags arveligt lederskab« (s. 72).

At det ikke var *hvem som helst* der blev ledere antydes også af at mange *navne* gik igen - først så man *navnene* spille en fremtrædende rolle i oprøret mod Genova og i selvstændighedsbevægelsen, senere blev de båret af Repræsentanter for Tredjestand i den Franske Nationalforsamling (s. 94 f.) - og end senere kan man finde mange af *navnene* som nutidens historikere og politikere.

Anne Knudsen tilføjer, at

»Klan«-betegnelsen har vundet hævd i den francofone behandling af Korsika. Der er ikke tale om klaner i nogen veldefineret, endsige etnografisk, forstand, men om en patron-klientstruktur, der til dels artikulerer sig selv i familiertermer. En »klan« er således en politisk, økonomisk og undertiden territorial gruppering, hvis sociale karakteristika især består i personlige, venskabsdefinerede relationer mellem mennesker fra flere forskellige samfundslag. På Korsika kalder man sådan en gruppe for et partitu« (s. 73, note 71).

371) Med hensyn til Korsika, jævnfør Anne Knudsen, s. 117.

372) Jævnfør de Albanske klanledere og *bajraktar'er*.

Sådanne klaner fandtes - og findes i høj grad i *Albanien*.

Genova

Der var mange uroligheder i de følgende år - og forskellige erobningsforsøg udefra - men Genova opnåede at få overhøjheden, som den - med stigende besvær - fastholdt frem til 1760'erne; formelt over hele øen, men i praksis stærkest i kystbyerne (og et meget synligt minde har man i fæstningen i *Calvi* på Vestkorsika fra 1500-tallet).

Der var (især dér) Korsikanere der var allieret med Genova, men der var mange - især mod nord og øst - der forholdt sig modsat og som rettede en alvorlig kritik mod Genovas styre.

»Retsforholdene, indbyrdesstridighederne og de mange drab er [på denne tid] hovedargumenterne mod Genova« (s. 59).

I 1729 udbrød der oprør mod skatterne, som Genova søgte at slå ned - men det kunne først afsluttes ved den Østrigske kejsers mellemkomst i 1732, ved indsættelse af 2000 Tyske tropper og ved en efterfølgende fredsaf tale hvor der blev taget hensyn til *Korsikanske* interesser.

Freden var imidlertid ikke holdbar - få år efter brød oprøret ud igen og der blev mulighed for at forskellige *aktører* kunne gå på scenen og skabe historie; blandt dem der forsøgte sig var en Tysk baron, der endog opnåede at blive valgt som konge mod syd, men som i den sidste ende måtte opgive, skønt han i nogen tid havde kunnet *optræde* med *Engelsk* støtte.

Marts 1743 valgte Korsikanerne en lokal Regering i protest mod - hvad man anså for - Genovas *misregimente*, men samtidig kom Franskmandene på banen for at støtte Genova. Støtten viste sig imidlertid at være *flerspektret* og ikke helt rensat for *egeninteresse*, for på det lokale plan indtog man i flere tilfælde *mæglerens* rolle, ligesom man viste betydelig *forståelse* for de Korsikanske standpunkter og dermed - måske - lagde op til en gnidningsløs overtagelse på et senere tidspunkt?

De toneangivende Korsikanere stræbte efter egentlig selvstændighed, men mange foretrak - subsidiært - at man gav sig ind - ikke under *Frankrig*, men under *England*, fordi man anså manøvrermulighederne under dén paraply for at være væsentligt større end under andre.

Pasquale Paoli

Sommeren 1755 valgtes Pasquale Paoli som *capo generale* - og i *Corte* vedtog man senere på året en Republikansk Demokratisk Forfatning - den første af dén slags i Europa.

Forfatningen indebar fri valgret - for *mænd* - og var givetvis vidtgående selv efter Korsikanske forhold, og blev siden strammet op på forskellige punkter: Præsterne fik større repræsentation, og uden for deres kreds var det kun familiefædre (eller menes der mon *familieoverhoveder?*, altså familiefædre

General Pascal Paoli.
(Efter et samtidigt Billede.)

General Pasquale Paoli

med egen husstand) der bevarede valgretten ³⁷³⁾.

Det blev fastslået at der skulle være *hemmelig* afstemning, men dette fik næppe nogen større *reel* betydning, for som Anne Knudsen skriver (s. 130) udfyldte man - endog da hun skrev sin bog i 1980'erne - sin stemmeseddel for øjnene af alle andre og afleverede den åbent til den tilfornordnede. Man havde ganske vist en forfatningsmæssig *ret* til at gøre tingene *hemmeligt*, men *udnyttede* man denne ret signalerede man til den ene eller den anden part (som man *skyldte* noget) at man *ikke havde rent mel i posen* ³⁷⁴⁾.

Ganske vist var der demokratiske *tendenser*, både i oprøret mod Genova og i bataljerne med Franskmændene - og ganske vist havde man i det Nordlige meget lange traditioner for et selvstyre i landsbyerne, men det udelukkede hverken korrupsion eller nepotisme.

På et senere tidspunkt - hvor de politiske embeder blev opnået ved valg - er der *mange* tilfælde af at der blev *snydt*. Nogle blev købt til at stemme som man ønskede, andre blev tvunget til det - og i atter andre tilfælde brugtes der mere *tekniske* metoder til at sikre det *rigtige* resultat (jævnfør s. 96).

Styrken og svagheden i det politiske system på Korsika var at der ikke var tale om nogen egentlig statsdannelse eller håndhævelse af *nationens* interesser (undtagen måske i forholdet til fremmede magter), men derimod om en løs sammenføjning af mange forskellige lokale interessenter (landsbyer med videre). - et træk man også kan se eksempler på i den Albanske historie.

At det forholdt sig sådan blev indset af Pasquale Paoli - som gjorde mange forsøg på at realisere nationens idé, ikke mindst på det rettlige område, for han gjorde en stor indsats for at bekæmpe *lovløsheden* og for at håndhæve *statens* monopol på at dømme og at straffe - og dermed for at afskaffe vendetta'erne.

I den samme periode - fra slutningen af 1300-tallet og frem - blev Albanien både politisk, kulturelt og økonomisk en fastere og fastere del af det Osmanniske Rige (bortset fra perioden fra 1444 og frem til 1468 hvor det lykkedes Skanderbeg at holde Osmannerne stangen), og man burde måske derfor kunne formode at de to samfund *generelt set* udviklede sig i meget *forskellig* retning, men hvad de gjorde i mere *specifikke* henseender er en lidt anden sag.

Napoleon's fødested i Ajaccio. Efter H.C. Bering Liisberg: »Napoleon«, Ernst Bojesens Kunstforlag, København 1894.

Den Franske periode

1769 blev Korsika *kontraktligt* overtaget af Franskmændene - formelt set som en slags ufyldestgjort panthaver efter at man havde lånt Genova tropper til indsættelse på øen, men reelt set er det mere korrekt at tale om et salg.

Franskmændene var blandt andet af strategiske grunde interesserede i at overtage kontrollen over øen, for man ønskede at forhindre Englænderne i at få fodfæste i området. Gik

373) Der er muligvis en mindre uskarphed i bogen. S. 74 oplyses at det var en - *ikke særlig repræsentativ* - forsamling i Saint-Antoine de Casabianca der valgte Paoli som *capo generale* - og det er givetvis ganske korrekt i en *sociologisk* betydning, men lidt længere henne, s. 79, fortælles at man et andet *sted* - i Balagne og Castagniccia - havde valgt ham til det samme noget tidligere på året. Jeg er ikke inde i de *geografiske* forhold med videre, men *måske* forholdt det sig sådan at hans kandidatur skulle godtages *forskellige* steder, næsten som da Danske Konger i Middelalderen skulle kåres på flere forskellige Landsting? Hvis det er rigtigt kunne spørgsmålet om (geografisk) repræsentativitet næppe afgøres alene ud fra valget i Antoine de Casabianca.

374) Denne tradition findes stadig i Albanien, selv om man - efter påvirkning fra OSCE - sørger at begrænse eller forhindre den.

man ikke *selv* ind, måtte man antage at Englænderne ville gøre det - sådan som de også *prøvede* et par gange.

Overtagelsen kunne dog ikke ske uden videre, for Korsikanerne satte sig kraftigt til modværge, og Franskændene måtte indsætte så mange som 24.000 tropper førend man kunne overvinde Korsikanerne ved *Ponto Novo* Maj 1769.

Den Franske overtagelse skete dermed tidligt nok til at give en vis Bonaparte - der blev født selv samme år - mulighed for at træde ind i såvel den Korsikanske, som den Franske og Europæiske historie.

Efter *Ponto Novo* gik nogle Korsikanere over til det *Franske Parti* - blandt andre en vis Advokat Carlo Bonaparte, Napoleons far -, mens andre flygtede udenlands, og atter andre fortrak til utilgængelige områder hvor de i flere tilfælde fortsatte som guerillaer.

I den efterfølgende *oprydning* gik Franskændene temmelig hårdt til værks: Der blev udstedt våbenforbud med trussel om dødsstraf; landsbyer der modsatte sig blev brændt ned; familie til guerilla'er blev jaget ud i *mak'en* - og mange der havde haft med guerillaer *at gøre* blev sendt til galejerne eller i fængsel i Toulon.

Det lykkedes med disse barske midler Franskændene at få 600 til at overgive sig i 1774.

Under den Franske Revolution kunne Paoli i første omgang vende tilbage til øen - hvor han blev guvernør og politisk leder, men efter nogen tid gik det temmelig galt - både her og *hisset*.

Republikkens penge til øen forsvandt ned i (nogle af) de lokale politikeres egne lommer og korrupsionen udviklede sig (s. 96, 98), hvad der vel hverken var overraskende eller *heldigt* - og det gav øjensynlig anledning til betydelige politiske problemer mellem Paris og Korsika.

Jakobinerne - med Danton og Robespierre - havde på dén tid grebet magten i Frankrig og indført et regimente som Paoli vendte sig imod. Han blev udråbt som fjende af Republikken (s. 98), hvad der var det samme som en dødsdom, hvorefter han allierede sig med England og erklærede Korsika for uafhængig, men dermed kom han i tydelig modsætning til den unge Napoleon Bonaparte som tidligere havde støttet ham - og som netop nu var på øen for at *fiske i de rørte vande*³⁷⁵⁾.

Napoleon gik et - langt - skridt *videre*, tog ligefrem det *Franske Parti* - og rejste tilbage til Frankrig, hvor han kom til at spille en større og større militær og politisk rolle - ikke mindst efter etableringen af Direktoret i 1795.

Året efter sendte han tropper til øen, som jog de relativt fåtallige Engelske tropper væk - og dermed tvang Paoli til at flygte til England hvor han levede til sin død godt 10 år senere.

Anne Knudsen nævner at man i slutningen af 1700-tallet fra Korsikanernes side gik imod at konfiskationer af en domfældts ejendom skulle udstrækkes til at ramme andre end den pågældende selv, og hun siger:

»Man kan i det mindste konstatere, at der ikke var tale om en »slægtstænkning«, der gav sig udslag i, at det skulle anses for rimeligt - for ikke at sige naturligt -, at slægtninge hæftede for ansvar i forbindelse med forbrydelser« (s. 93).

Det kan være svært at vide hvad der har været de *reelle* motiver bag den Korsikanske opfattelse. Én mulighed er naturligvis at man har været påvirket af tendenser i tiden til at *individualisere*, til at lægge vægt på *individets rettigheder og forpligtelser*, noget som Anne Knudsen selv er inde på, men der er - tror jeg - også en anden fortolkningsmulighed, som går i en anden retning - men som formentlig kan *opretholdes sammen med* den første: Korsikanerne måtte vel formodes at ville gøre (næsten) *alt* hvad de kunne for at minimere *slægternes* tab - herunder med hensyn til at levere kapital til den Franske statskasse?

I øvrigt kunne man vel godt have en inkonsistent slægtsopfattelse, hvis det ellers var hensigtsmæssigt; én til én udvortes brug så at sige, én til en anden - og én til indvortes?

375) Jævnfør »Salmonsens Konversationsleksikon«, bd. XVII (1924), s. 644.

Man må naturligvis forlange af en *videnskabelig* forklaring at den er fuldstændig modsigelsesfri, men der er ingen grund til at vente det samme af virkeligheden - eller endog af en *strategi* eller en politik? Tværtimod må man formode at der er *mange* modsætninger og selvmodsigelser i *Virkeligheden* som man i Teorien kan have store vanskeligheder med at bringe sammen i en konsistent beskrivelse og forklaring (s. 215 siges noget som må betyde det samme).

Det Korsikanske Samfund i 1700- og 1800-tallet

Samfundsstrukturen var ganske særegen. Man havde ikke store godsejere, der var næsten ingen fæstebønder - og alle kunne leve af deres egen lille jordlod, som ikke gav mulighed for noget prangende liv, men som lige gav *det nødvendige* (blandt andet s. 89, s. 95, s. 116, s. 119).

De fleste dyrkede kastanjer, oliven eller vin, *mange* havde geder, nogle havde får - og de benyttede derfor de græsningsområder som landsbyerne ejede i fællesskab - en del havde desuden svin som tamme eller halvville færdedes i fyrreskovene.

Kastanjerne var en vigtig del af kosten, og *beignetsnitter* af kastanjemel er - efter hvad der siges - stadig typiske for det Korsikanske køkken.

Erhvervsstrukturen, geografien og den historiske baggrund førte til en særlig politisk struktur som Anne Knudsen opfatter som *tvedelt* (s. 119).

»Der er ikke tale om et politisk »spektrum« med overgange fra den ene yderlighed over midten til den anden yderlighed. »Midten« eksisterer ikke i dette system«, siger hun.

I Albanien har man, i det mindste i visse perioder, kunnet observere en ganske tilsvarende tendens til *bi-polaritet*, altså til at man trækker væk fra midten - og ud til den ene eller den anden side. Man bliver enten *sorte* eller *hvide* brikker i et skakspil - for i et sådant spil findes der ikke *røde, grønne* eller *grå* brikker.

Man så ikke alene på de økonomiske aspekter når man forbandt sig løsere med hinanden - eller når man indgik egentlige alliancer, selv om de økonomiske *interesser* spillede en rolle. Det var derimod de *personlige* relationer der var de fundamentale - herunder for det sociale og økonomiske liv, såvel som for det politiske. Man *handlede* derfor ikke med hinanden, man gjorde hinanden *tjenester*, man *skyldte hinanden noget* - og man hjalp hinanden således at begge parter kunne profitere (på de andres og eventuelt på statens bekostning).

Kunne man komme til det, favoriserede man *sine egne* - for det var det *eneste* ræsonnable (jævnfør s. 125).

Var der en person - eller familie - der *pludselig* valgte at gå *til anden side* var det næppe fordi denne person havde skiftet ideal eller politisk opfattelse, men fordi han - sammenlagt - fandt det mere fordelagtigt at indgå en *anden* alliance. Af samme grund opfattede de gamle partnere skiftet som et *personligt* forræderi.

Igen ser man ligheder mellem Korsikansk og Albansk politik, for også i Albanien ser det ud som om politiske *spring* enten er *forårsaget* af alliancemæssige og personlige uoverensstemmelser - eller *medfører* sådanne (jævnfør s. 183).

I Hoxha-tiden gjorde man ganske vist en del ud af at forklare at der var tale om fundamentale *ideologiske* afvigelser, men ofte måtte man formode at der i virkeligheden var tale om magtkampe og opgør mellem *familier* som »blot« fik en ideologisk *iklædning*. Ikke at de *ideologiske* aspekter ikke havde betydning, men de havde formentlig som oftest *mindre* betydning end de grundlæggende interesse-mæssige modsætninger.

I løbet af 1800-tallet handlede erobringen af den politiske magt på Korsika (både i lokalsamfundet og mere generelt) om at udnytte de muligheder der lå i den offentlige sfære:

»Stillinger, stipendier, udviklingshjælp, katastrofehjælp og enhver form for særbehandling indtog en fremtrædende plads blandt de ydelser, man forventede af sine »venner«, når de opnåede positioner [... ..], hvis en borgmester faldt fra magten, var virkningerne for hans klienter voldsomme« (s. 126).

Under disse omstændigheder var det (og er det) selv sagt af stor betydning at man kontrollerede den politiske proces og valghandlingerne.

Måske er det det samme der ligger bag når man i år 2000 har så heftige stridigheder i Albanien om *hvem* der skal sidde i *Den Centrale Valgkommission* og i de Regionale Valgkommissioner.

Mens man i Danmark kan gribe dén slags problemer ret teknisk an - for langt de fleste Danske politikere (og vælgere) regner med at der *ikke* bliver fiflet - så går man som hovedregel i Albanien nærmest ud fra at der *bliver* fiflet, hvis man kan komme til det. Nogen har formentlig dén opfattelse at man ville være mindre begavet, hvis man ikke udnyttede en mulighed for at fifle, når man havde den ³⁷⁶⁾.

Turisterne

Korsika har, som Anne Knudsen er inde på, gennem lange tider været en *kendt ø*. Adskillige Europæiske forfattere og politikere har interesseret sig for den - ikke mindst på grund af den særegne samfundsstruktur eller *øens uregelmæssighed*.

Blandt disse forfattere må nævnes dén James Boswell der senere prøvede at holde trit med Dr Samuel Johnson på Hebriderne og i London ³⁷⁷⁾. Boswell besøgte Korsika i 1760'erne - med introduktionsskrivelse fra Rousseau - og udgav sin »*An Account of Corsica*« i 1768.

Årsagen til interessen har - som Anne Knudsen er inde på - været meget forskellig til forskellige tider. På Boswell's tid var Korsika et spændende politisk *eksempel*, senere blev det *reduceret* til et *mærkeligt*, men ikke særlig *vigtigt* sted og til et Fransk *problembarn* - og nu om stunder opfattes det fortsat som et indre Fransk anliggende der kun fra tid til anden kan kalde på avisernes overskrifter - og naturligvis som et »regelret« turistmål.

I disse år drøfter man igen hvordan relationerne skal være mellem Frankrig og Korsika. Nogle mener at Korsika skal være selvstændigt, men der synes efterhånden at udvikle sig en forståelse - både i Frankrig og på Korsika - af at det vil være mest hensigtsmæssigt med en vidtgående politisk autonomi inden for Republikken.

At der er en del der er utilfredse med en sådan *delvis* løsning fremgår af at der i sommeren 2000 har været attentater på nogle af de Korsikanske politikere.

Modsat kan man observere at der er betydelig uenighed i Paris, blandt andet i Regeringen, for der er *Jakobinere* der *ikke* ønsker at *slippe* Republikkens *énhed*, idet de frygter for at et sådant *slip* kan hidføre en *etnificering* og en *tribalisering* af Republikken.

Hvad kunne det næste ikke blive? Et selvstyre i Alsace, i Bretagne og i Baskerlandet? ³⁷⁸⁾. Det er vel i øvrigt påfaldende (men ikke særlig overraskende) at flere af de lande der deltog i NATO-aktionen i Kosóva har haft mere end *deres at se til* - foruden Franskmændene på Korsika også Englænderne i Nordirland og Spanierne i Baskerlandet - for nu alene at holde os til de Europæiske lande.

Sproget

På Korsika talte man - hvad der også var naturligt i betragtning af at man gennem næsten 9 århundreder havde været en del af det Romerske Kejserrige - en særlig Italiensk dialekt - vel mest i retning af den Toskanske - og man havde derfor ikke store vanskeligheder med at forstå dét Italiensk som blev talt og skrevet i Genova.

376) Efter Parlamentsvalget i 2001 blev der rejst en del kritik af det »tekniske«, og dette har - under pres fra »De Internationale« - ført til at der i 2002 blev nedsat en Parlamentarisk Kommission der skulle lægge op til »renere valg«.

377) Jævnfør de berømte bøger om samme Doktor (1785, 1791).

378) Jævnfør Ulla Holm's indlæg på COPRI's konference 000903 om *Danmarks rolle i fremtidens Europa*.

Mange af dem der tog videregående uddannelse frem til slutningen af 1700-tallet gjorde det på Italienske universiteter - men senere må man formode at man især tog til Frankrig - og i det lange løb er blevet mere og mere *Franske*.

I første del af 1900-tallet var det særlige Korsikanske sprog nær sin udryddelse, skriver Anne Knudsen (s. 205), men så vidt jeg ved findes det stadig, og kommer det til at gå som den Franske premierminister har talt med Korsikanske politikere om, skal der fremover undervises i Korsikansk i de *små* klasser på øens skoler.

Familien og fejderne

Som det var tilfældet mod øst, både i Italien og i Albanien, var samfundet og samfundslivet på Korsika meget baseret på familien - og man kan følge mange af de kendte Korsika-slægter langt tilbage.

Nogle gange krydsede familierne hinanden ved giftermål, men det kunne dog se ud som om nogle af familierne hængte mere sammen med *visse* familier end de gjorde med helt andre. Dette hang givetvis også sammen med en udpræget tilbøjelighed til ikke at *springe* langt geografisk når der skulle giftes.

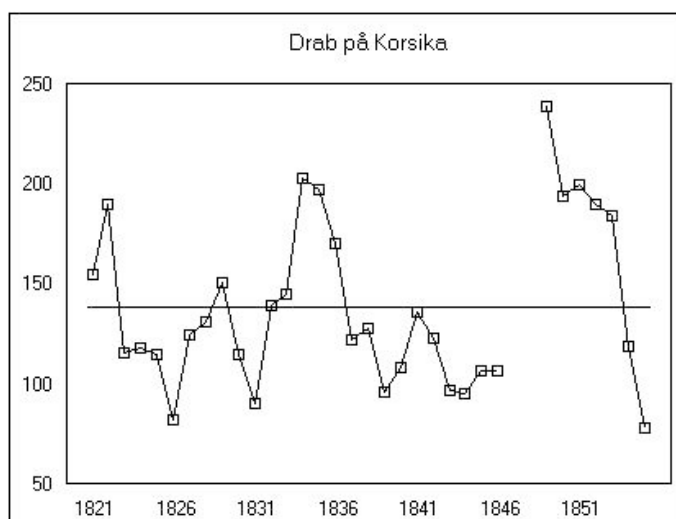
Et af de mest berømte træk i den Korsikanske historie er de store fejder, *vendetta*'erne.

Det er sjældent at man senere har kunnet redegøre præcist for hvad *den oprindelige årsag* har været til en fejde, og ofte har årsagen og den konkrete anledning med tiden nærmest fået *mytens* karakter.

Efter en sådan *mytisk* - og eventuelt *latterligt banal* - begyndelse kunne vendetta'en imidlertid rulle videre i mange år og føre til at *mange* mænd, blev dræbt - og til at familierne på det nærmeste blev udryddet. I nogle tilfælde enedes man om - under højtidelige former - at afslutte vendetta'en med at forsones sig med hinanden - og eventuelt med at arrangere et ægteskab mellem to unge fra de stridende familier for på dén måde at betegne en ny alliance.

Det er disse fejder der er Anne Knudsens emne. Dermed beskæftiger hun sig ikke med *samfundet som sådan* eller med *det enkelte individ*, men med noget der ligger ind i mellem, og som - viser det sig - følger visse regler.

Hvor mange?

Drab på Korsika. Diagram på basis af tabel i »En Ø i Historien«. Bemærk at Y-aksen begynder ved 50. Bemærk at der er *hul* i kurven i »højre« side.

Ifølge én statistik var antallet af Korsikanske drab mellem 4.500 og 5.000 i perioden fra 1821 til 1855 (for enkelte år findes tallene ikke, således 1848 og '49), det vil sige omkring 140 om året. Fra 1855 og frem til 1891 faldt det årlige drabstal til knap 50.

Der var særligt mange drab i nogle af de politisk urolige år (for eksempel 1834 og 1849), men de havde ikke særlig meget relation til det *storpoltiske*, derimod i høj grad til det *lokalpolitiske* (s. 132), og selv om der i 1700-tallet havde været en stærk politisk bevægelse først mod Genova og senere mod Frankrig, skal man ikke se de mange drab (i 1800-tallet) som led i en bevidst frihedskamp eller som

udtryk for at man tilstræbte en anden social struktur (s. 135).

Vendetta'erne var ikke rettet mod hverken Genova eller Frankrig, men havde lokal adresse. Der var naturligvis en relation mellem det *store* og det *små*, men den var ofte mere indirekte. Det *store* dannede rammen som det *små* udspandt sig inden for, og det *små* virkede i nogen grad tilbage på det *store* og førte til politisk bekymring og uro i Paris.

Den Albanske forbindelse

Som antydnet har man også en tradition for slægtsfejder og for blodhævn i Albanien (ligesom tilsvarende traditioner har kunnet findes andre steder), men der er *ikke* nogen *direkte* forbindelse mellem dén og traditionen på Korsika. *Hvis* der *kan* findes konkrete forbindelser, er det formentlig af helt tilfældig og isoleret art.

Ikke desto mindre forekommer det dig mig at man i en disputats - der meget alvorligt og seriøst prøver at få hold på den Korsikanske tradition - med fordel kunne have kastet bare et *lille* blik på denne anden *Ø i Historien*. Hvad er fælles? Hvad er *ikke* fælles? Hvad kan grunden være til ligheder og forskelle?

En sådan sammenligning kunne *formentlig* - og særligt i forbindelse med dé forhold jeg nævner sidst i anmeldelsen - bidrage både til en bedre forståelse af den Korsikanske og den Albanske tradition, men også til en bedre forståelse af de generelle træk i begge traditioner.

Til Anne Knudsens undskyldning tjener dog - hvis hun ellers skulle behøve én - at Albanien var et *meget* lukket land da hun indsamlede sit materiale - og at nyere litteratur om Albansk blodhævn på forhånd måtte formodes at være særdeles problematisk - men selv om dét var tilfældet var der måske nok *noget* - specielt af historisk art - der kunne findes og inddrages, eventuelt i *udenlandske* arkiver?

Forresten er Anne Knudsen et enkelt sted inde på at der måske kunne være - om ikke en direkte *parallel* - så noget *interessant* at se på i Italien, for hun skriver i note 136 (s. 104):

»Vendetta - og korsikanske kulturelle normer i almindelighed - er naturligvis navnlig bemærkelsesværdige sammenlignet med Paris og Ile de France. Dersom Korsika var blevet sammenlignet med datidens italienske provinsdistrikter - og ikke med Paris -, havde øen rimeligvis taget sig mindre eksotisk ud«.

Når Anne Knudsen ikke har villet inddrage andre samfund som har haft slægtsfejder og blodhævnstraditioner (og det er ikke helt få) - eller som stadig har det, så skyldtes det at hun ikke ville indlade sig på overfladiske sammenligninger. Skulle en sammenligning nemlig have nogen videnskabelig mening måtte det forudsætte en meget indgående undersøgelse af disse *andre* traditioner, som ville få *fokus* til at flimre, og bogen til at blive dobbelt så lang? *Al for megen ære* - ville hun sikkert selv sige.

Man skal *altid* passe på med sammenligninger eller analogier, for selv om der kan være betydelige fællestræk, så vil der altid være konkrete eller strukturelle forskelle som bevirker at man ikke direkte kan *overføre* eller konkludere fra det ene til det andet område. Men det skal vel ikke afskære fra at man bruger *eksempler* som *inspirations-* eller *korrektionsmateriale*?

Edward Lear

Er der ikke Albanere i den Korsikanske historie og omvendt - så er der dog en Englænder som har været på visit i dem begge. Det drejer sig om Maleren og Forfatteren Edward Lear, der besøgte Albanien engang i 1840'erne, som mange år senere kom til Korsika - og som har skrevet om begge sine rejser - og i øvrigt også om rejser i det sydligste af Italien.

Lear's Albaniens-bog er en meget glimrende introduktion til 1800-tallets Albanien med et væld af nyttige og konkrete iagttagelser ³⁷⁹⁾. Anne Knudsen har Lear's bog om Korsika med i litteraturlisten, men trækker vist ikke meget på den ³⁸⁰⁾.

Fejder og blodhævn i Albanien

Ud fra en ganske foreløbig læsning af forskelligt materiale om den Albanske tradition skrev jeg følgende i »*Krudttønden i baghaven*« som jeg tror fortsat kan være rimeligt dækkende som en slags *hypotese* eller som en meget foreløbig beskrivelse:

»Blodhævnstraditionen kan kun udfoldes når staten er svag [hvad enten det er en fremmed stat eller en *lokal*]. En hvilken som helst stat - demokratisk eller autoritær - vil søge at undertrykke en sådan tradition, fordi den er generende for det sociale og økonomiske liv - især hvis der er tale om omfattende fejder.

Traditionen er ikke a-social - den er social på en *særlig* måde og hører tæt sammen med en familie eller klan som *eventuelt* har et problematisk eller vanskeligt forhold til staten, hvordan denne stat end måtte være legitimeret.

En fejde er ikke kaotisk selv om den eventuelt kan få resultater der vil forekomme en moderne Vesteuropæer at være helt absurde, den vil tværtimod oftest foregå efter særlige regler.

Følger man reglerne er konsekvenserne ikke desto mindre ødelæggende samfundsmæssigt og socialt - og de har i historiens løb også været med til at fastholde arbejdsdelingen mellem mænd og kvinder. Med mindre kvinderne greb til våben var det æreløst at inddrage dem, og de kunne derfor passe deres dont - og mændenes med - mens mændene holdt sig skjult. De udbredte fejder op til vores tid [i Albanien] var én af grundene til at man ofte byggede sine huse sådan at man lettere kunne forsvare sig ³⁸¹⁾.

Starten på en blodhævnfejde er at der er sket en alvorlig krænkelse af den ene part, og der kendes en del eksempler på at små krænkelser har fået uhyrlige konsekvenser - men i almindelighed var man varsom med at krænke andre, netop i betragtning af konsekvenserne. Hensigten med traditionen og sædvaneretten [jævnfør den Albanske *Lek Dukagjin's Kanún*] er *ikke* at der skal fejdes, men at fejder skal *undgås*, at de - hvis de er uundgåelige - skal følge nærmere regler - og at de kan *afsluttes* hvis parterne bliver enige herom.

Man var i øvrigt meget omhyggelig med ikke at inddrage andre i en fejde end dem der *skulle* inddrages, for eksempel kunne man [ifølge Edith Durham's »*High Albania*« fra 1909] rejse fra den ene familie til den anden - mellem hvem der pågik en fejde - hvis det var klart at man var neutral eller hvis man var omfattet af et lejde eller et æresord (kaldet *Besa*). [Om der fandtes sådanne *lejder* på Korsika er jeg ikke helt klar over].

Spørgsmålet om blodhævn og slægtsfejder kan føre til en diskussion om *hvad* sociale traditioner er (i Albanien) og hvordan de opstår, udvikler sig og ophører. En tradition skal holdes i live for at eksistere - og den vil (stort set) kun blive holdt i live hvis der er behov for den. Traditionen er ikke indlagt i generne - hvor påtrængende den end forekommer - den er et kulturelt udtryk og noget af dét der udgør en kultur. Den er gået i arv, men ikke i biologisk forstand, og i det øjeblik der ikke længere er behov for den - for eksempel når den Albanske stat fungerer mere effektivt - vil den efterhånden dø ud, selv om det formentlig vil tage lang tid før den helt forsvinder.

Man kunne måske formode at en så grundlæggende tradition - og den bagvedliggende slægts- og familiefilosofi - er *sat* af én form for dybdestruktur. Men en social struktur eller en

379) Se nærmere i »*Krudttønden i baghaven*«, s. 68-74

380) Jeg vil se grundigere på den ved en senere lejlighed.

381) Anne Knudsen skriver tilsvarende om *Korsikanske huse* s. 117 og 157.

familiestruktur er ikke noget der har sin egen vilje - så derfor *kan* denne struktur brydes når omstændighederne og viljen er til det, men udryddelsen af blodhævnstraditionen er ikke noget der kan ske isoleret, det forudsætter en gennemgribende opbygning af en ny demokratisk stat og udvikling af nye politiske mønstre [formentlig kan visse former for autoritære stater dog også - som den Albanske historie viser - suspendere traditionen].

Så længe Albansk politik er et bi-polært anliggende og en kamp mellem parter der undertiden ønsker at udrydde hinanden, kan man ikke undre sig over at der pågår blodhævnfejder. Dels fordi de kan blive en del af det politiske *spil*, dels fordi staten kan have svært ved at sætte sig igennem og håndhæve et forbud mod sådanne fejder« [1999, s. 163-165].

I »*Fra Kosovo til Kosóva*« tilføjede jeg blandt andet:

»Blodhævnstraditionen går langt tilbage i Albansk (især Nord-Albansk og Kosóva Albansk) historie. Den er først nedfældet i Lek Dukagjin's *Kánon (Kanún)* fra 1400-tallet - det vil sige *nedfældet* er næppe det *hélt* rigtige ord, for en skriftlig udgave kendes først i 1800-tallet. Efter *Kánon*'en skal man, som mand, optræde ærefuldt: Generes man - eller generes ens familie - skal man gengælde forsmædelsen på passende vis, om nødvendigt *koka për kokë* - hoved for hoved.

Umiddelbart kunne man tro - og erfaringerne viser det vel også - at sådanne regler *fremmede* blodsudgydelser, men på en måde var hensigten med dem at *forhindre* dem: Dén der *første* gang provokerede en anden måtte vide at konsekvensen ubønhørligt ville komme og med eftertryk - og dermed afstå fra at provokere. Men det virkede ikke altid sådan og der er mange eksempler på at konflikterne har bredt sig ud over alle grænser og ført til slægters udryddelse. Omkring 1900 blev det sagt at knap hver 5' mand havde foretaget et hævn drab - og i et område af Vest-Kosóva døde ca. 600 årligt af en befolkning på ca. 50.000.

I tiden efter den Kommunistiske magtovertagelse i Albanien blev blodhævn om ikke udryddet, så begrænset væsentligt, men i tiden efter det Kommunistiske sammenbrud er fejderne blusset voldsomt op igen.

Det afgørende ved *hævnen* var ikke at *straffe*, men at skaffe *oprejsning* - *æresoprejsning*.

Vigtige ord er ifølge Kristo Maloki's »*Albanernes Sjæl*«: *Ordet besa der betegner løfte, ed, troskab, ukrænkelighed, ære. Når Albanerne giver hinanden eller den fremmede besa, opstår der et forbundsfællesskab, der ikke må brydes, koste, hvad det vil, om det så skal være livet.*

Det andet begreb er ndere, som for albaneren omfatter alt stort og værdifuldt på jorden. Ndere er en sum af særlige følelser, der har forbindelse med alt, hvad der omgiver og vedrører albaneren: hans person, familie, slægtinge, fødestavn og navnlig forældrenes skikke.

Det tredje ord er burrnija, mandighed. En vigtig hilsen hos højlandsalbanerne lyder: Er du en mand? Maloki kommenterer: Denne hilsen forekommer meningsløs eller latterlig i oversættelse, men albaneren lader den rumme alt, hvad en mand kan og skal have: vilje, mod, fasthed, ædelmodighed. For albaneren betyder burrnija at falde i krig, at forsvare den, der begærer beskyttelse, at beskytte sine egne og næstens rettigheder, at undlade at kvæle selv en usling, når bare han tilstår sin uskyld, at modtage og tage sig af gæster og ile til hjælp ved enhver lejlighed, hvor der er fare for ens næste, for egnen og for landsbyen.

Der er eksempler på at Albanerne har aftalt en intern våbenhvile - en *generel Besa* - for at kunne stå sammen mod fjenderne.

Blodhævn, æresfølelse, *Besa* er emner der har optaget mange der har beskæftiget sig med Albansk kultur - det gælder Albanerne selv, for eksempel Samy Bey Frashëri der skrev skuespillet »*Æresordet*«, som findes på Dansk - men det gælder også udlændinge.

For en del år siden faldt jeg i øvrigt over »*Albaner drengen*«, der er en besynderlig roman af hollænderen A. den Doolaard (undertiden stavet: Doolard; pseudonym for Cornelis Johannes George Spoelstra, f. 1901) der fortæller om den Engelske geolog Erwin Raine's dramatiske oplevelser i Kong Zog's Nord-Albanien: En stor dreng dræber - i sin brors fravær

- svigerindens elsker. Bagefter jages han, fanges, undslipper - dræber en bonde der har stukket ham - og omkommer til sidst på flugt i de utilgængelige bjerge. Raine er i området for at undersøge de geologisk-økonomiske muligheder - og angives at være tilknyttet Treppça-minernes hovedkontor, der dengang lå i *London*. Bogen fortæller nok mere om hvordan man *udefra* så på Albanerne end den er et egentligt *vidnesbyrd*, men det er sandsynligt at Doolard har talt med Albanienskyndige - ikke mindst med Munke eller Præster i den Katolske Kirke³⁸²).

Det kan umiddelbart forekomme paradoksalt at *æresfølelsen* spiller så stor en rolle for *Serberne* - især i relation til *Kosóva* - når man kan konstatere at en væsentlig del af de Serbiske krigshandlinger har bestået i overgreb på en forsvarsløs civilbefolkning. Men paradokset er kun et formelt logisk paradoks, ikke et socialt eller et psykologisk. Når man nemlig er i dén situation at æresfølelsen spiller så stor en rolle for én, så er man ganske særligt *sårbar*, og sådanne former for sårbarhed viser sig - historisk - ofte at hænge fint sammen med overgreb på andre og svagere. Dette frikender ingen, allermindst dem der mere kynisk udnytter andres sårbarhed - og det forklarer langt fra alle de overgreb der er sket.

Tæt forbundet hermed er at *historien* spiller så stor en rolle, ikke som viden eller kundskab, men som myte. Myterne spiller selv sagt en stor rolle i et folks selvbevidsthed og i at udvikle deres nationalitetsfølelse, men én *ting* er at kende sit folks historie og dets myter, noget andet er at ligge under for dem (eller at påføre andre sine myter og *sin* - mytiske - fortolkning af historien).

De Serbiske myter - for eksempel om den heltmodige kamp mod Tyrkerne på *Kosóva*-sletten i 1389, eller myterne om frihedskampene *mod* Tyrkerne sidenhen - har været brugt bevidst (og mindre bevidst måske også) til at styrke en nationalitetsfølelse. Og igen er det (umiddelbart) paradoksalt at dét som myterne fremhæver er den Serbiske *æresfølelse*. Dette gælder for eksempel fortællingen om den Serbiske ridder Milo Obilic der dræbte Sultan Murad for at rense sig for uretfærdige beskyldninger for forræderi.

Når voldsomme overgreb ikke desto mindre er i overensstemmelse med et liv der bygger på myter, så er det fordi myterne er med til at bekræfte én i, at man har *ret* - og har man *ret* så er der - på Balkan - ikke så langt til at mene at man *altid* har ret, og at man derfor skal gøre det *nødvendige* for at nå sine mål«³⁸³).

Og så tilbage til Korsika.

Æren

I den Korsikanske vendetta måtte man - i praksis - være enige om *noget* og uenige om *noget andet*, hvad enten dette var udtrykt sprogligt eller ej, men frem for alt måtte man have *relation til hinanden*. Personer, familier der aldrig før havde haft relation til hinanden - også taget geografisk - ville meget sjældent, om nogensinde, indvikle sig i en vendetta.

Der måtte altså være en allerede eksisterende relation, som måske engang havde været udmærket og til begge parter fordel. På et tidspunkt - eller over et stykke tid - var der imidlertid opstået et modsætningsforhold som havde en sådan karakter at begge parter mente at det *kun* kunne *ophæves* ved drab - og hævn drab.

Som Anne Knudsen skriver var *æren* omdrejningspunktet for alle *parter*. Der kunne være andre aspekter i modsætningsforholdet, for eksempel kunne der være *materielle* eller *økonomiske* uoverensstemmelser, men det var ikke dem der i sig selv *løftede* konflikten til vendetta's niveau. I almindelighed gjaldt at det først var når den ene eller den anden parts *ære* blev krænket, at der kunne blive tale om en vendetta.

382) Doolard er i øvrigt repræsenteret i »*Nyere Hollandsk Prosa. Sluserne åbnes*«, Jespersen & Pios Forlag, København 1968.

383) Teksten er justeret en anelse i forhold til »*Fra Kosovo til Kosóva*«.

Dén æresopfattelse - der her er tale om - er en *Korsikansk* æresopfattelse (som dog på fundamentale punkter synes at ligne den *Albanske*). Man lagde stor vægt på at man var ordholdende - og at man helligholdt gæstevenskabet (s. 91), men æresopfattelsen udelukkede derimod *ikke* at man lagde sig i baghold for at skyde sine fjender - tværtimod mente man det ville være tåbeligt at handle anderledes (s. 90).

Noget tilsvarende kan man i øvrigt se i de Islandske fejder, for som Peter Hallberg skriver i sin »*De islandske Sagaer*«³⁸⁴⁾:

»At slå nogen ihjel var kun nedværdigende hvis det ikke straks blev bekendtgjort, eller hvis det udførtes i ly af nattemørket - náttvíg, »nattedrab«. Man opfattede det åbenbart som en pligt at vække en sovende modstander inden man gik løs på ham. Men i praksis blev det næppe til mere end en tom gestus. I *Fóstbróðra saga* hedder det f.eks. at Thorgeirr »gik hen til Gauts seng og vækkede ham. Gautr sprang op og ville gribe sine våben - og netop da hugger Thorgeirr til Gautr og kløver ham ned til skuldrene«. Offeret fik altså ikke ringeste mulighed for at sætte sig til modværge«

Kvinderne

Man var enige om at kvinder i det store og hele var fredhellige - med mindre de krænkede deres mand - eller med mindre de selv greb til våben og dermed gjorde sig til en slags mænd. I det første tilfælde kunne et drab på en kvinde næppe føre til hævn, endelige til nogen vendetta.

At kvinder var fredhellige betyder imidlertid ikke at de ikke kunne spille en overordentlig stor rolle for konflikten begyndelse og senere udvikling. Anne Knudsen nævner flere tilfælde af at en kvinde har opfordret sine slægtninge til at gøre det der *skulle* gøres (se s. 191 ff.) og man må formode at sådanne opfordringer i mange tilfælde har haft deres virkning.

Hun skriver:

»Så mens mændene ganske ubetvivleligt råder over den eksplicit politiske verden, som udfolder sig i landsbyforsamlingen, på rådhuset, ved valgene og på caféen, så er det kvinderne, som råder over liv og død i det sociale felt, hvor mænd bliver placeret som hinandens venner eller fjender. En mand kan dræbe en anden mand i et pludseligt anfald af raseri, når hans ære bliver trådt for nær. Men en familie vil organisere sig til vendetta omkring sine kvinder: det er dem, der først skriger hævntørsten ud, og det er dem [der tilkalder slægtninge fra det fjerne]« (s.204).

Anne Knudsen har arbejdet videre med kvindernes rolle - og mener der er tydeligt belæg for vurderingen. Det tager jeg selv sagt til efterretning for så vidt angår de specifikke Korsikanske forhold, men ville - når det kom til de Albanske forhold - *formode* at det næppe har været sådan, at mænd og kvinder handlede helt frit i forhold til hinanden.

Selv om man måske ikke altid har talt *med* hinanden, men nok så meget *til* hinanden, kunne man formode at der har været en vis overensstemmelse mellem hvad den *ene* mente (og gjorde) - og hvad den *anden* mente (og gjorde). Måske kan man tale om at der har været en slags arbejdsdeling - som familierne i visse tilfælde tilmed har *spillet på*?

Ejendomsforhold

Kvinderne fik en medgift, eventuelt et velafgrænset stykke af den faste ejendom, mens selve ejendommen fulgte mændene *udelt*, men sådan at det i almindelighed kun var en enkelt af dem der *drev* ejendommen.

Denne form for tilknytning havde mange konsekvenser. For det første blev ejendom sjældent omsat på markedet, for det andet blev mændene (og *kernefamilierne*) knyttet til hinanden i relationer - der af og til kunne være temmelig modsætningsfyldte, men som dog strukturerede familien

384) København 1965, s. 100.

»i en slags hierarki, hvori den mand, som i praksis var ejer af jorden, indtog en plads som slægtens overhoved« (s. 218).

Man må i øvrigt formode at svigersønnerne (og døtrene) indgik i dette hierarki - for selv om en datter ofte fik en *strimmel* som medgift, fik hun og hendes nye familie ikke denne strimmel som deres *individuelle* ejendom, men derimod som et stykke jord der

»på en forholdsvis uklar måde [var] sammenhørende med hendes brødrers ejendom« (s. 221).

Denne form for tilknytning havde givetvis stor indflydelse på, hvordan denne del af slægten blev struktureret og opfattede sig selv - ikke mindst i relation til vendetta'erne.

Anne Knudsen gør opmærksom på at den beskrevne praksis *ikke* var mere kollektiv - og mindre modsætningsfyldt - end den individuelle ejendomsret man kunne se andetsteds (og som Fransk mændene ønskede kom til at gælde på Korsika); den førte tværtimod til at man konkurrerede med hinanden inden for slægten om de forskellige *roller* (s. 219) - og der har været *talrige*, mere eller mindre *uhyrlige*, konflikter mellem forskellige dele af samme familie der er udsprunget af - eller som har taget næring af - uoverensstemmelser om *banale* ejendomsforhold. I nogle tilfælde har disse konflikter ført til drab, undertiden endog til vendetta.

Vendetta'ens årsager og anledninger

Desværre fortøner oprindelsen til de fleste vendetta'er sig - som nævnt - i historiens tågedis, og desværre kan man ikke i litteraturen finde blot én vendetta der er beskrevet fra begyndelse til slutning gennem alle sine begivenheder (jævnfør s. 154). Dette vanskeliggør den historiske undersøgelse - og maner til en vis forsigtighed i konklusionerne og teoridannelsen.

Materielle uoverensstemmelser

Af og til meldes om at en vendetta er indledt med udgangspunkt i en tilfældig hændelse, i en tilfældig provokation. Det skal jeg ikke bestride - men måske forholdt det sig sådan at et stort antal af *disse* vendetta'er ikke var så *tilfældige* som de kan forekomme ved første øjekast.

Måske har parterne gennem nogen tid har haft et modsætningsforhold som *helt »tilfældigt«* blev *løftet* til vendetta'ens niveau?

Formentlig har *nogle* stridigheder - som allerede berørt - haft et materielt udgangspunkt, for mange fjendskaber *havde* rod i uenighed om forpagtninger, ejendomsforhold og om privatiseringen af de fælles græsningsarealer (s. 142), men det er alligevel påfaldende at det kun var en mindre del af de 13.400 stridigheder om udnyttelse af fællesgræsningsområder og om dyrenes eventuelle indbrud på anden mands mark man havde i 1800-tallets Korsika (s. 127) - der førte til vendetta.

På dén baggrund kunne man - med Anne Knudsen - netop *spørge* om ikke vendetta'en ofte - eller måske endda *typisk* - var *immateriel* i sin *natur*?

Men var vendetta'en typisk *immateriel* føres man dog ikke til at skulle finde *forklaringerne* i den *individuelle* psyke. Man må (fortsat) søge efter en mere *strukturelt* betonet forklaring (s. 132).

Skønt mange vendetta'er har fællestræk - bør man som *udgangspunkt* formode at der ikke var én, men flere forskellige typer af vendetta'er, ligesom det *som udgangspunkt* bør formodes at der i den samme *store* vendetta kan være flere *små* af forskellig type.

Det er først den nærmere undersøgelse der kan afgøre, om der kan gives en *simplere* forklaring - og som kan afgøre hvordan og om *tingene* hænger sammen.

Vendetta'erne kan formentlig ses som en *udtryksform* - som er i *familie* med myter, eper, romaner og så videre - og som har haft en relativt stor betydning for hvordan man i lokalsamfundet så sig selv - og for hvordan man organiserede det økonomiske og politiske liv.

Som antydet skal man ikke kaste den materielle årsag helt overbord. I en fremstilling fra 1835 hedder det:

»Et sølle motiv vedrørende egennytte havde skabt et had mellem to af de mest velstående familier på Korsika, Casale og Campo-Casso, et had der var desto voldsommere, fordi de var blodsbeslægtede; nedrivninger af indhegninger, bortførelser af høsten, åbenlyse voldelige angreb og gensidige drab havde bragt de to parters raseri til de største højder« (s. 155).

Dette citat kunne antyde at en stor vendetta kunne handle om hvem der skulle have magten i et bestemt lokalområde, hvad der havde stor materiel betydning, men som også havde mindst lige så stor betydning på et plan der lå over: Det sociale og politiske plan. I den sammenhæng spillede *slægten* og *familierne* en overordentlig stor rolle, eftersom *slægten* eller *familien* - uanset hvordan den måtte være *konstitueret* - gav en væsentlig del af den struktur man organiserede sig i.

At vendetta'erne kunne føre til en nedbrydning af lokalsamfundet fremgår af en nogenlunde samtidig øjenvidnebeskrivelse om forholdene i Fozzano:

»Landsbyens udseende var frygteligt, elendigt; bønderne gik bevæbnede omkring; husene havde skydeskår; de var barrikaderede og vinduerne stoppede med store røde mursten. Omkring en fjerdedel af befolkningen ligger i fjendtligheder; fjendtlighederne findes især mellem beboerne i landsbyens Sotto (Nede) og Sopra (Oppe); de, der tilhører familier, som har fjendskab, er spærret inde i deres huse, og selv deres børn kan ikke gå i skole, for de ville ikke blive sparet« (s. 157).

Drande M. fra Boric i Madh

Hævndrab og slægtsfejder er passé på Korsika, men forekommer stadig i Albanien. I sensommeren 2000 fortælles om den 17-årige Katolske Drande M., der opholdt sig hos sin søster i Boric i Madh ved Shkodra.

Under opholdet blev hun udsat for tilnærmelser af en vis Pal U. (28) som hun afviste, men han vedblev med sine tilnærmelser - og til sidst voldtog han hende.

Drande M. anmeldte i samråd med sin far Pal U. til politiet, der satte en eftersøgning i gang. Pal U. var imidlertid flygtet - og efter et par uger oplyste politiet at man måtte opgive.

Drande M. blev stærkt skuffet over denne besked, fandt en *Kalashnikov* i sin søsters hus og gik med dén til U.-familien, hvor hun dræbte Ndreke U. (70) fordi han var 'far til dét afskum'. Herefter forlod hun Boric i Madh for at gå til sin egen landsby.

Politiet satte efter hende - efter sigende noget ængstelige for hvad man kunne *risikere* fra Drande M.'s eller andres side - men kunne dog pågribe hende uden at hun satte sig til modværge.

Denne sag oplever Albanerne som temmelig enestående - *ikke* fordi der var tale om et hævndrab, men fordi det var en *kvinde* der tog sagen i sin egen hånd - og mange *forstår* hende.

For nogle måneder siden blev det oplyst at henved 1.200 mænd - flest i det nordlige - er *udpeget* som mål, at mange familier, måske godt 2.000, er berørt, og at tilsvarende mange børn holdes tilbage fra skole for ikke at sætte deres liv på spil.

Fejder har i nogen grad skiftet karakter, for nu om stunder består mange af dem ikke mellem *almindelige* familier, men mellem *familier* - der består af mere mere eller mindre *beslægtede* - der er dybt involveret i kriminalitet: Overfald, røveri, smugleri, narkotikahandel, kvinderov og prostitution.

Desertører og banditter. Krig på to fronter

Efter at Franskmændene havde erobret - eller generobret - Korsika i slutningen af 1700-tallet begyndte man at indkalde Korsikanere som Soldater. Mange efterkom indkaldelsesordren

hvorved de efterhånden blev integreret i det Franske system, men en hel del udeblev - eller deserterede på et senere tidspunkt (akkurat som det var tilfældet på fastlandet), og der var også andre der søgte at unddrage sig det Franske System end dem der blev indkaldt. Nogle flygtede udenlands, men temmelig mange blev på Korsika og gik i *maki*'en.

Når de Franske myndigheder derefter søgte at pågribe desertørerne (med flere), kunne det ske at der blev løsnet skud - og at nogle af Franskmændenes *lokale* førere blev dræbt. Dette kunne i visse tilfælde føre til at en vendetta tog sin begyndelse.

I November 1821 rykkede Gendarmeriet - med bistand af Mathieu Ferraci fra Corte - ud for at pågribe en vis Théodore Poli. Ferraci blev dræbt under skudvekslingen, hvad der førte til at Ferraci'erne samlede sig for at jage Arrighi'erne - der (mere eller mindre) var involveret på Poli's side.

Anne Knudsen fremhæver at der i sådanne tilfælde udviklede sig en karakteristisk krig på to fronter - én mellem Korsikanere indbyrdes, og én mellem Korsikanere og Franske Myndigheder.

Fra 1822 trak Franskmændene på et særligt lokalt korps - *les voltigeurs corses* - hvad der førte til at de forskellige krige smeltede sammen. Hun skriver »ikke så helt få korsikanere gik formentlig ind i *les voltigeurs* for ustraffet at kunne forfølge private hævnmotiver« (s. 114).

Korpset blev opløst i 1850 fordi det trak op til en alvorlig konflikt med det Franske Gendarmeri (s. 135).

Selv om mange Korsikanere sikkert var af den opfattelse at Korsikanerne måtte løse deres uoverensstemmelser uden ydre indblanding - var det karakteristisk at nogle af dem *trak på* Franskmændene, eller lod sig hverve af Franskmændene hvis det passede i deres kram (og hvis ellers Franskmændene var indstillet på det).

Det er dog ikke noget specifikt Korsikansk fænomen - for også på Balkan er der *mange* eksempler fra Middelalderen og helt frem til vore dage på at den ene part - under visse omstændigheder - har allieret sig med en *fremmed* magt for at fremme egne interesser.

Tingene ændrede sig voldsomt i begyndelsen af 1900-tallet. Mange Korsikanere blev integreret i det Franske system, ikke mindst under deres værnepligtstjeneste - og mens mange banditter tidligere havde haft støtte i befolkningen, fordi de opførte sig *rimeligt* - så var 1900-tallets banditter af en anden slags, nærmest gangstere, og dermed mistede de en betydelig del af den folkelige støtte. Da Franskmændene satte den sidste store banditjagt i gang i begyndelsen af 1930'erne var det med betydelig støtte i befolkningen.

På mindste foranledning?

1700-tallets kilder hævder ofte at de mange drab blev begået på *mindste foranledning*, og Anne Knudsen skriver »*Dette forhold gør sig tilsyneladende stadig gældende i 1810'erne*« (s. 138).

Der var sandsynligvis en del tilfælde hvor et drab *blev* begået på mindste foranledning, men var drabet begået i forbindelse med desertering kan man ikke karakterisere årsagen som bagatelagtig, for så var der tale om en grundlæggende konflikt mellem en person og et system: Manden ville *ikke* under nogen omstændigheder være Soldat - og gjorde derfor hvad han var *nødt til* for at bevare sin frihed - omend det blev en frihed på *maki'ens* betingelser.

Anne Knudsen fortæller om en *bagatel* strid - som ikke vedrørte desertering - en strid mellem den unge Renucci og den unge Arrighi, der *begyndte* med udveksling af fornærmelser på en café og med småklammeri, men som førte til at Arrighi blev dræbt.

Imidlertid førte drabet *øjensynlig ikke* til en vendetta, så derfor er vi kommet i en situation hvor vi mangler *noget*? Vi mangler en forklaring på hvorfor *nogle* drab førte til en vendetta - og hvorfor *nogle ikke* gjorde det.

I fortællingen om Renucci og Arrighi kan vi se at begge kamphaner tilhørte mægtige familier i *le Cortonais* - og derfor kunne man spørge om der - i dette og andre tilfælde - vides noget om hvor vidt familiernes overhoveder forhindrede et løft til vendetta'ens niveau *mens tid var* - eller om der var andre forklaringer på at *løftet* ikke fandt sted?

Man kunne også spørge om der kendes eksempler på at to *betydende* familier nok kunne stå i et modsætningsforhold til hinanden, men dog foretrak at leve i en form for væbnet neutralitet i stedet for at søge at nedkæmpe hinanden, fordi man var bevidst om at vendetta'en var et tveægget sværd der kunne få særdeles negative konsekvenser - også for én selv.

Hvis dette var tilfældet kan man forestille sig at *man* ofte kom ud i situationer der *dirrede* af *muligheder*, og man kan tilsvarende forestille at *nogle* af de yngre - eller ældre - *brushoveder* i en sådan situation meget vel kunne have lyst til at tirre hinanden - af *principielle* grunde - men at *man* først lod sådanne provokationer udvikle sig til vendetta'er, hvis man så et særligt formål med det - og at man ellers fandt en praktisk *løsning*, hvis det var nødvendigt?

Forskellige steder i Anne Knudsens bog kan man *fornemme* at der må have optrådt nogle *kølige* og *kalkulerende* strategier, som i nogle tilfælde har forhindret (eller standset) en vendetta - men som i andre tilfælde har orkestreret den.

Disse bemærkninger svarer til hvad Peter Hallberg har skrevet om fejderne *på en helt anden Ø i Historien: Island*. I »*De Islandske Sagaer*« hedder det ³⁸⁵⁾ :

»Men trods den enorme ømfindtlighed i alle sager der angik æren, må mere besindige mennesker vel undertiden have følt en indre modstand mod ubetinget at følge ærens bud. For i de fleste tilfælde førte det til blodhævn, der i sine yderste konsekvenser, med hævn på hævn, kunne føre til slægtens tilintetgørelse. Vel ansås det for at være al ære værd at en mand udsatte sig for farer. Men ingen var forpligtet til ustandselig at rasle med våben og hele tiden at udfordre døden. Professionelle fredsforstyrre som bersærker og andre voldsmand er ikke sagaens yndlinge. Den sande helt ved hvad der står på spil, og skrider derfor ikke letsindigt til handling«.

At styre udenom

Anne Knudsen konstaterer at en *beskeden* fornærmelse i offentlighed krævede blod med *øjeblikkeligt* varsel (s. 185)³⁸⁶⁾, og det har hun formentlig ganske ret i, men derfra og til at sige at denne *beskedne anledning* er konflikten årsag er der et ret stort spring.

Måske forholdt det sig sådan, at man - i almindelighed - var omhyggelig med fra begge sider at *styre udenom*, men hvis man af én eller anden årsag mente at tiden var inde til et væbnet opgør, så vidste man at man ikke skulle gøre ret meget for at skaffe sig den fornødne *anledning*; man kunne enten provokere én fra den anden side - eller selv *lade sig* provokere.

Hvis der imidlertid var tale om en fejde med en temmelig *beskeden* og måske temmelig *individuel* foranledning, *tror jeg*, at mange fra *begge sider* ville betakke sig for at blive indblandet - og at man undertiden - muligvis *ofte* - fandt veje til at forhindre at en *lille* vendetta udviklede sig til en *stor*. Her må det i øvrigt erindres at der i sagens natur vil foreligge langt flere *spor* efter fejder der *blev gennemført* end efter fejder der tidligt blev *afmonteret*.

Her kan man desuden minde om en iagttagelse fra et andet sted og en anden tid: Den Engelske Robert Carver der besøgte Albanien i Berisha's tid hæftede sig ved at de mennesker man mødte på fjerne veje ofte var *meget* høflige og venlige, og han mente det skyldtes at man ved at opføre sig forkert kunne komme til at provokere. *Derfor* anstrengte man sig for at være imødekommende. Ganske tilsvarende noterede han sig at man på de kanter ofte havde meget svært ved at *modsig* en anden eller ved at *diskutere* med hinanden, for *modsatte*, for ikke at sige *kritiske*, bemærkninger ville ofte kunne opfattes som en alvorlig *personlig* kritik - særligt hvis de blev fremsat i *offentlighed*.

385) København 1965, s. 96 f.

386) Formentlig var der ikke altid tale om noget *øjeblikkeligt* varsel. Der var ikke tale om *nødværge*, men om et - mere eller mindre - *kalkuleret* opgør. Inden for »rimelighedens grænser« var der den nødvendige tid, så meget mere som at den der var det sandsynlige offer kunne være gået i dækning.

Brudte forlovelser

Mange drab er tilsyneladende blevet begået som følge af hævede forlovelser, afslåede frierier eller utroskab - og nogle af disse drab har ført til hævn drab og dermed til en vendetta, men formentlig oftest kun en mere *begrænset*.

Hvis en forlovelse (før i tiden) blev hævet, var der - i almindelighed - *ikke* tale om et anliggende mellem en enkelt ung mand og en enkelt ung kvinde, men derimod om et forhold mellem to familier - eller mellem to grene af samme familie.

Individuelle følelser kan i mange tilfælde have spillet ind, men det var ikke nødvendigvis dem *familierne* lagde vægt på.

Når én familie ville hæve en forlovelse var det ofte fordi der var dukket *noget bedre* op (jævnfør s. 180), og man vidste udmærket at bruddet kunne eller måtte opleves som en *offentlig* ydmygelse af den krænkede part.

Anne Knudsen fortæller at en Jean Pedignelli blev forlovet med sin kusine Maria i 1844, men at hendes far (Jean's onkel) noget efter hævede forlovelsen for i stedet at gifte hende til en rigere og mere betydningsfuld mand. Dette førte til at Jean dræbte sin onkel - og senere også sin medbejler, da denne forsøgte at hævne sin svigerfar.

Det er en sørgelig historie som alle parter tabte på, men man kan læse at det måske ikke behøvede at have udviklet sig så vidt, for Jean forsøgte at få sin onkel til at handle på en måde så alle bevarede *æren* - og således at Maria fik dén hun ville have (s. 145), men som det fremgår fulgte onklen ikke Jean's opfordring - og fandt heller ikke på en anden metode til at undgå at krænke ham.

I det konkrete tilfælde gik det altså galt - men man må næsten formode at der i mange andre situationer har været *nogen* der var i stand til at handle klogere, og at der derfor har været nok så mange tilfælde af at man har undgået en vendetta, som tilfælde af hvor man lod sig tvinge ud i én.

Der var mange drab, der var mange vendetta'er, der var mange uhyrlige konsekvenser, og der var givetvis også mange tilfælde af at en konflikt var løbet løbsk - men samtidig bør man nok hæfte sig ved at de strenge regler og den barske æresopfattelse nok så meget tjente til at *forhindre* at *ting* skete - som til at legitimere en personlig eller slægtsbestemt retshåndhævelse.

Hvor gik slægtsgrænserne?

Der var på Korsika *mange* tilfælde af at forskellige familier var i konflikt med hinanden, men det viser sig i Anne Knudsen's undersøgelse at mange konflikter bestod mellem forskellige grene af *samme* familie.

»Eksistensen af slægtsbåndet afhænger i langt højere grad af, om man påberåber sig det end af, om det kan beregnes inden for et bestemt genealogisk system« (s. 178)

konstaterer hun - efter grundigt at have diskuteret de Korsikanske arveforhold.

Hun konstaterer videre at der var en stærk tilbøjelighed til at man giftede sig inden for familien og mener at der lå en form for *strategi* bag: Hvis man giftede sig *tæt på*, gjorde man det lettere at fastholde en *gruppe* - og også at fortsætte eksisterende alliancer som man formentlig var tilfreds med (jævnfør s. 178).

Anne Knudsen siger noget senere at slægtskabssystemet ikke producerede *afgrænsede* slægtsgrupper, men netværk der potentielt var af ubegrænset udstrækning (s. 224), men i praksis skete der som allerede antydnet - og som konsekvens af det *strategiske* valg af alliancepartnere - en *præcisering* af netværkenes rækkevidde og grænser (jævnfør s. 225).

Det ser ud til at Anne Knudsen mener at de strategiske valg temmelig ofte var af *individuel* art, ligesom hun mener at blodfejderne var

»mindst lige så individuelt orienterede som alle de øvrige strukturer« (S. 226).

Det tager jeg til efterretning for så vidt angår de specifikke Korsikanske forhold. Vender vi os nu til Albanien tror jeg man vil kunne finde mange forskellige typer af fejder, og at den individuelle orientering har været stor i nogle tilfælde, men mere begrænset i andre.

Der var - på Korsika som i Albanien - altid et individuelt aspekt på hvert enkelt *trin* i fejden, for når den enkelte aktør trådte ind på *scenen*, måtte han (eller *hun*) - så at sige - *påtage* sig en personlig rolle, hvad der dog næppe indebar at fejderne dermed - *fundamentalt set* - blev *individuelle* og ikke længere var *slægtsorienterede*.

Konflikter blev til fejder af mange forskellige grunde, men man kan formode at almindelige konflikter kun *løftedes* til vendetta'ens niveau hvis de var *stærke* nok emotionelt set eller *politisk* set, og at den *lille* vendetta kun *løftedes* til at blive *stor* hvis der i den ene eller den anden slægt eller slægtsgren var accept af at der *skulle* ske et *løft*. Men i en del tilfælde var det givetvis sådan at slægten nødtvungent måtte acceptere at man var blevet involveret i en vendetta, og at man *måtte* løfte sine forpligtelser i så henseende hvis man ville bevare sin anseelse.

Anne Knudsen mener endvidere at eftersom familierne krydsede hinanden, var det ikke *familierne* der dannede de grænser som vendetta'erne fulgte - men tværtimod - og sagt lidt *skarpt* - *vendetta'erne* der trak grænserne og viste hvor *familierne gik*.

Dét problem jeg antydede i indledningen af artiklen har relation til dette - og gemmer sig i følgende betragtning:

»[...] først og fremmest repræsenterer vendetta'en en etablering af slægtskab som realitet: hvor den normale tingenes tilstand i de korsikanske landsbyer er den, at alle er mere eller mindre i familie med hinanden (selv om man måske påberåber sig visse slægtsbånd mere end andre), så vil vendetta'ens praksis udpege, hvem der er i familie med hvem, enten ved at lade dem dræbe i den »transversale« vendetta eller ved at gøre dem til drabsmænd og hævnere« (s. 185 f.).

Formuleringerne er ikke helt *nemme*, blandt andet fordi det grammatiske subjekt - *vendetta'ens praksis* - ikke er noget der *kan* have en vilje eller som kan udrette noget i virkelighedens verden.

Formuleringen - som jeg mener er central i bogen - kan misforstås, men bør naturligvis *ikke* blive det, for andetsteds fremgår det at Anne Knudsen mener at det *altid* er de *enkelte* mennesker der handler og ikke *strukturen* eller *vendetta'en*. De følgende bemærkninger tjener derfor ikke til at *hænge* Anne Knudsen *ud* - tværtimod - men til at præcisere et problem og et synspunkt.

Praksis (i den pågældende sammenhæng) var et resultat af hvad de enkelte *mennesker* har gjort efter - mere eller mindre - at have tænkt sig om og *eventuelt tillige efter at have rådført sig med hinanden eller med familiens overhovede*.

De har *besluttet*, hvem de skulle hævne sig på - og dette valg har næppe været tilfældigt, men er truffet ud fra en konkret viden om hvordan *linierne (allerede) gik* og ud fra en fornemmelse af hvad der var det mest *praktisable*, for måske kunne man ikke ramme dén man helst ville og måtte så tage dén der var nærmest, for det *afgørende* var at *familien* fik *æresoprejsning*.

Jeg *tror* - i overensstemmelse hermed - at dén der *undervejs* i vendetta'en dræbte en anden havde en ganske klar mening om *hvem* der blev *debiteret* og *hvem* der blev *krediteret* - ligesom jeg formoder at også modparten havde en rimeligt klar opfattelse af hvordan regnskabet udviklede sig.

Aktørernes viden om hvordan *linierne (allerede) gik* kan muligvis ikke ses i nogle af de bevarede kilder, men *kan* ikke desto mindre have foreligget i situationen - for nu ikke gå så vidt som til at påstå at den *måtte* have foreligget i situationen.

Historikeren kan selv sagt *ikke påberåbe* sig sådanne informationer, for de foreligger jo ikke som kildemateriale - men bør på den anden side *reservere* en *vis* plads til dem og være varsom med at konkludere ind over denne *reserverede plads*.

Måske *var* de der, måske *var* de der *ikke* - men det forekommer mig at der er et kildemæssigt *hul*, som vi formentlig aldrig bliver i stand til at udfylde.

I bogen er der mange meget spændende og relevante *cases* - og også mange forklaringer på motiver, men der er meget få (om overhovedet nogle) *dybere* vidnesbyrd fra *aktørerne* om hvordan de har fortolket situationen, om hvorfor de har handlet som de har gjort, om hvordan de har set slægtslinierne og så videre. Det kan man vanskeligt bebrejde Anne Knudsen for det beror på at bogen handler om et historisk emne - og på at vi står i en vanskelig kildesituation. Så meget desto mere må man ønske sig at der bliver indsamlet og publiceret informationer fra andre steder hvor der har været eller stadig findes slægtsfejder - ikke mindst fra Albanien.

Hønen eller Ægget?

Det siges i bogen at da man ikke kan trække de slægtsmæssige grænser med genealogiske midler,

»optræder vendetta'en som den mekanisme, der etablerer distinkte slægter« (s. 189)

- og Anne Knudsen mener at

»der [er] meget, der taler for, at det korsikanske slægtskabssystem etablerede sine slægter ved at modstille dem hinanden i vendetta« (s. 189).

Det kan forekomme at være en diskussion om hvad der kom først: Hønnen eller Ægget? - men er nok mere end dét? *Kommer vendetta'en før de distinkte slægtslinier eller er det omvendt?* kunne vi sige - hvis vi holdt os til Høns og Æg.

Hvad handler slægt og vendetta om? kunne vi sige - hvis vi ville hakke lidt dybere.

Som antydnet ovenfor er det tænkeligt at en *stor* vendetta ofte handlede om hvem der skulle have magten i et lokalområde, at *slægten* og *familien* gav den struktur man organiserede sig efter, og at en *stor* vendetta - når den først var påbegyndt - nødvendigvis måtte fremtvinge en bi-polarisering. Der kunne være mennesker i området der ønskede at være neutrale, men der ville være en tendens til at alt og alle blev placeret på den ene eller den anden side og derfor kom til at spille en rolle i en modstilling: *Enten er du med os, eller også er du imod os!*

Det var næppe *vendetta'en* der *gjorde* det, det var snarere de interesser der lå bag *vendetta'en* - og de personer der bar interesserne - der tvang alt og alle til at finde den *rigtige* side, og det var formentlig fordi de *allerede eksisterende* modsætninger havde udviklet sig til en væbnet konflikt at det blev *nødvendigt* at der blev valgt side.

I det seneste citat ovenfor siges noget lidt andet end hvad der tidligere er sagt i bogen om *praksis*, men der er dog stadig tale om en vanskelig formulering - og også her tilskrives et *grammatisk* subjekt en *vilje*.

Selv om der er en *vanskelighed*, er det måske for tidligt at kaste formuleringen væk - for måske er der noget om dét der siges - måske er *struktur* og *praksis* ikke kun teoretiske *begreber*, men *noget* der *næsten* kan findes i virkeligheden uden ligefrem at være en *kommandocentral*?

Hvem handler? Strukturen eller Mennesket?

Bevæger vi os et øjeblik over i den biologiske sfære vil vi tit møde eksempler på at dyr og planter *gør* noget der virker helt *automatisk* - tag for eksempel hærflugten der lader ungerne ekskrementer blive i reden - *sandsynligvis* fordi den har *opdaget* at stanken kunne holde forskellige rovdyr væk.

I de pågældende tilfælde kan man ikke tale om at dyrene eller planterne *handler*, de *reagerer* derimod - de *gør* noget som de er tvunget til af deres gener.

Taler man om *strukturer* i sådanne forbindelser, og mener man at *sådanne* strukturer *findes*, så er der ikke (nødvendigvis) nogen eller noget der har truffet en egentlig beslutning.

Helt sådan forholder det sig ikke for menneskene, og særligt ikke når vi ser på dem i den sociale eller den kulturelle sfære, for menneskene kan forholde sig *bevidst* til deres egen adfærd, de kan erindre, de kan forestille sig, og de kan - frem for alt - træffe egentlige beslutninger.

Uanset hvor bundet et menneske måtte føle sig af en kulturel tvang eller af en kulturel eller social *struktur*, véd det at det *selv* skal omsætte tvangen til en handling, og dermed gør det samtidig *sit* til at videreføre kulturen og samfundet.

Det enkelte menneske kan selvfølgelig ikke gøre *hvad som helst*, men kan dog - under visse omstændigheder - give kulturen en større eller mindre drejning, hvad der sjældent er formålet, for dét kan ofte være af mere *personlig og umiddelbar* art.

Til forskel fra de (fleste) biologiske processer forløber sociale processer - som *vendetta*'en - på flere planer samtidig. Samtidig med at *tingene* sker, sker der også noget i den menneskelige bevidsthed og i den menneskelige kommunikation: *Tingene* påvirker bevidstheden og kommunikationen; kommunikationen påvirker bevidstheden; bevidstheden og kommunikationen lægger op til nye *ting* og så videre og så videre.

I mange tilfælde kan man i den forbindelse se at *nogen* har eller skaffer sig magt til at bestemme hvad der skal være den *kollektive sandhed* - og det spiller givetvis en rolle i et *vendetta-samfund*, men også i samfund der har *løftet sig* over dette niveau.

Man kunne måske - ud fra ovenstående - tro at Anne Knudsen ikke har øjnene åbne for det individuelle aspekt og for dialektikken mellem struktur og individ, men det har hun i *høj* grad (muligvis i for *høj* grad sine steder). Hun skriver således at de individuelle valg spiller en langt større rolle på det strukturelle niveau end man umiddelbart skulle tro - og at der desuden ikke er nogen *automatik* i systemet som kan fritage den enkelte fra selv at tage stilling (s. 190).

Tilsvarende siger hun at

»Den ære, som forsvares med drab i det korsikanske 1800talssamfund, er på tilsvarende vis tæt knyttet til begrebet om den individuelle person, netop ikke slægtsmedlemmet, men individet med egeneksistens.« (s. 191),

jævnfør også en bemærkning om at blodfejderne er mindst lige så individuelt orienterede som alle de øvrige strukturer (s. 226). Og endelig siger hun meget rammende at

»Kulturen ikke er et hovedkvarter, hvorfra ordrer om handling udstedes til kulturens »bærere«« (s. 213).

Sammenlagt

»En Ø i Historien« er - som det er fremgået - et ganske glimrende udgangspunkt og inspirationsmateriale for at gå videre med en række vigtige diskussioner om forholdene i Albanien:

- Hvilke ligheder og forskelle er der på den Albanske og den Korsikanske tradition?
- Hvilke typer fejder udkæmpes i dag i Albanien?
- Hvordan kan man komme væk fra en bi-polaritet og over til at man udvikler politiske kompromiser i Albanien og i Kosóva?
- Hvordan tegner forholdet sig mellem *struktur* og *personligt ansvar* i Albanien og Kosóva?

Nogle tekniske ting

Anne Knudsen har valgt en effektiv sprogstrategi. Hvad hun giver af citater fra Engelsk og Tysk lader hun stå; hvad hun henter fra Fransk og Italiensk oversætter hun. I betragtning af *sprogtilstanden* her i Riget og i mit hovede, er det - for mig at se - en glimrende strategi.

Hvis bogen var skrevet lidt senere, det vil sige på et tidspunkt hvor tekstbehandlingsprogrammerne var blevet tilstrækkeligt avancerede, var den sikkert blevet forsynet med et stikordsregister. Heldigvis er der en god struktur og en klar disposition, men det ville have været meget nyttigt med et register. ... Som det fremgår er jeg selv holdt op med at lave stikordsregistre, men det er fordi at de der køber bogen på papir også får den på en CD, og dermed kan de lave alle de søgninger som de orker.

»Familiens ære kunne stadig reddes« [Nadije Osmani]

Om Nadije Osmani: »Forbandede ære«. Fortalt til Aase Kierkegaard. CDR-Forlag <http://www.forlagene.dk> - her kan forlagets adresse og e-mail-adresse findes. 176 s. 188 kr (inklusive moms).

Nadije Osmani bor ikke længere i Danmark; sammen med sin kæreste og sine to børn har hun bosat sig i udlandet - hvad der mange grunde til. Nadije Osmani er Albaner og født i Makedonien, men kom efter nogle år - med sin mor og sine søskende - til Danmark, hvor hendes far havde arbejdet i længere tid.

Familien

Familiens skæbne har været slem - og mange ting er gået *helt* galt. Årsagerne hertil skal søges på det personlige plan, men også i mere almene og strukturelle forhold.

Far'en var - på mange måder - en god indvandrer. Han lærte sig sproget, tilpassede sig Danskerne på arbejdspladsen og kunne lægge så mange penge til side, at han kunne få kone og børn hertil. Men samtidig har han været så hårdt »ramt« af sine forestillinger om hvad han var forpligtet til i forhold til familie og slægt, at han handlede uklogt, aggressivt og destruktivt - og det blev umuligt for ham at forene respekten over for slægten med en tilsvarende respekt over for sin egen datter. Dette kom til udtryk, når hans børn gjorde dé gale streger som også Danske børn gør - og når der (vist nok i *stigende* grad) opstod forskellige problemer.

Hvor de fleste Danske forældre har en rimeligt solid fornemmelse for hvad der hører sig til *hos os* - og en klar idé om hvad man *ikke* skal eller må - reagerede Nadije's far temmelig ubehersket og - i en vis forstand - *usikkert*. Han prøvede ikke at forklare, hvad man måtte og ikke måtte, måske *kunne* han ikke, måske *ville* han ikke - han straffede, typisk ved at slå med en el-ledning, og det kom der selvfølgelig ikke noget godt ud af. Afstraffelserne var urimeligt hårde - og førte tilmed også til at Nadije (i det mindste for en tid) opfattede sig som én der vitterligt var *skyldig*.

Men efterhånden blev hun så forbitret at hun mistede tilliden til sin far. Da hun tilmed måtte konstatere at mor'en ikke tog hende til sig og trøstede hende, men tværtimod fulgte sin mand i hans moralske og familiemæssige vrangforestillinger - og var nok så aktiv med hensyn til selv at bearbejde Nadije - mistede hun også tilliden til hende.

I fælden

Forholdet til forældrene blev mere og mere konfliktfyldt, Nadije flygtede hjemmefra - opnåede en tvangsfjernelse og fik på et tidspunkt en Dansk kæreste som hun blev gravid med - men så var hun uforsigtig og gik »i fælden«. Hun lod sig lokke til at besøge sin mor og søskende (for far'en var angiveligt bortrejst) - og det skulle hun aldrig have gjort.

Mor'en bedøvede hende - og hun og far'en overgav hende til slægtninge der bortførte hende til Makedonien, hvor de - efter aftale med hendes forældre - gennemtvang at hun aborterede, skønt 6 måneder henne. Til sidst havde hun kun et tvunget ægteskab at »se frem til« - endda med en temmelig problematisk ægtefælle, for hun var faldet så meget i værdis, at hun kun ville kunne afsættes til en slægtning der var endt som narkoman i Tyskland.

Historien endte heldigvis på en anden måde, for hendes danske kæreste satte himmel og jord i bevægelse, alarmerede pressen og politiet - og opnåede at de Danske myndigheder tog sagen op.

De Danske myndigheder kom overens med Interpol og de Makedonske myndigheder om at der var tale om så grove overgreb at Nadije måtte udleveres til Danmark - og at de involverede familiemedlemmer måtte sigtes. Både hendes far, hendes mor og en onkel fik siden »klækkelige« fængselsstraffe - og hendes far måtte desuden udrede en erstatning.

Alt dette er fortalt enkelt og ligetil af Nadije - med journalistisk mellemkomst - i en overbevisende talestil; desuden indgår relevante uddrag af mødereferater, sagsakter og retsreferater.

Personnavnene er - rimeligt nok - ændret eller udeladt, og navnet *Nadije Osmani* er derfor også et pseudonym.

Tanker og spørgsmål

Er bogen klart struktureret og let at læse, er den ikke lige så let at blive færdig med, for den giver anledning til mange tanker og spørgsmål.

Selv om man må tage skarp afstand fra Nadije's forældre - og selv om de er ansvarlige for hvad de har gjort (hvad Retsvæsenet har markeret med ønskelig tydelighed), må man også have medlidenhed med dem - og prøve at forstå hvorfor det gik så tragisk for dem.

Far'en og mor'en opnåede med deres fremfærd akkurat det modsatte af hvad de formentlig håbede på med hensyn til Nadije.

Og hvad angår hendes brødre, så var de havnet i »almindelig« volds- og berigelseskriminalitet og dermed i et konfliktfyldt forhold til deres nye land.

Mens mange andre har kunnet omplante sig til Danske forhold, kunne det ikke lykkes for familien Osmani, for den var så præget af den patriarkalske og traditionsbundne Albanske kultur at den ikke kunne trives og udfolde sig her i landet, hvor forholdene er mere frie og »løse«.

Far'en måtte til at begynde med opfattes som en succes, men det var kun på det arbejdsmæssige - ikke på det private eller personlige - plan, og mor'en lærte aldrig den Danske kultur at kende, for hun kom ikke tæt på Danskerne, forstod dem ikke rigtigt - og lærte sig (øjensynligt) heller ikke bedre Dansk end det allermest nødtørftige.

Nadije skriver meget rammende at hendes forældre levede i en slags tidslomme - men det gælder langt fra alle indvandrere fra Balkan.

Måske vil det være rimeligt at betragte familien Osmani som et særtilfælde, som et *enkelt* tilfælde hvor tingene gik helt ad sporet - akkurat som også nogle Danske familier kan falde ved siden af. Men selv om dette måtte være rimeligt, er der *almene* aspekter som ikke bør overses.

Albanske familier

For familien Osmani (og for flere andre Albanske familier) gælder at man hænger sammen på en ganske anden måde end Danske familier. Man tager sig i langt højere grad af de gamle - man lever op til familiens traditionelle »standarder«, og man gør dét for hinanden som man mener er nødvendigt - selv om det kan være temmelig vidtgående.

En far *hæfter* for sine børn over for resten af sin familie, han er ansvarlig for at hans datter opfører sig ordentligt - ikke majer sig ud og ikke under nogle omstændigheder kommer sammen med en *shka* - en kristen dreng.

Det kan bedre accepteres, når en Albansk *dreng* kommer sammen med en kristen pige.

Nadije er selv overrasket over denne forskel, men den kan formentlig forklares med at det - efter traditionel Albansk muslimsk tradition - er manden der »tegner« familien og har det overordnede ansvar for slægtens videreførsel, ikke hustruen.

Dette gælder når man lever i Danmark, men tilsvarende gælder end mere når man lever i Makedonien.

Et sted fortæller en Makedonsk politimand at han overværede at en Albansk familie dræbte deres datter fordi hun kom sammen med en Serbisk, det vil sige en ortodoks *kristen*, dreng. En trist bekræftelse på at Albanere på Balkan nødtigt »blander sig« med andre folkeslag.

Familien i Makedonien

Om familien - i Makedonien - skriver Nadije:

»Min familie var religiøs, især min farfar, der gik til moskeen fem gange om dagen, og hver fredag skulle min bror og jeg gå i moskeen for at lære Arabisk og lære Koranen. Min farfar var også en mand, der holdt på traditionerne og havde en klar mening om, hvad man kunne forvente af en kvinde. Stod der ikke et askebæger, eller glemte vi at komme med et, når han sad og røg, askede han bare på gulvet. Men han var ikke nogen streng mand, han var rar og havde slik i lommen, når han kom hjem fra moskeen. Det var en familie, som lignede de fleste andre familier i det område. Mændene tog sig af landbruget, kvinderne tog sig af huset og børnene [-] og af mændene. De voksne kvinder bar tørklæde, og en kvinde måtte ikke færdes ude uden at være i selskab med sin mand, sin bror eller far« (s. 15).

Dé der tog afstand. Men man må gøre det *nødvendige*

Der er tilsyneladende flere i Nadije's lidt fjernere familie, der tog afstand fra dén hårdhændede måde hendes far behandlede hende på - men når det kom til stykket, bakkede de ham op og var parat til at gøre hvad »der« ventedes af dem. Én af hendes onkler skriver et sted:

»Nadije, hvis du ikke vil have, at vi giver dig væk til en albaner, og du selv vil giftes, så må du komme og snakke med mig om det. Men du må for alt i verden ikke vælge en vantro, for hvis du gør det, vil jeg ikke tilgive dig. Jeg er ikke Muhamat [...]« (s. 174).

Nadije skriver i forlængelse heraf:

*»Muhamat er min fars ven. Hans datter blev gift med en dansk mand, og **min far spurgte ham, om han skulle slå hans datter ihjel for ham. Men Muhamat afviste min far. Han ønskede ikke at få sin datter dræbt**«.*

Det er interessant - både at Nadije's far tilbyder sig, og at den anden piges far betakker sig.

Undertiden er det den nærmeste familie - en bror for eksempel - der »tager ansvaret på sig«, men det er meget ofte en lidt fjernere slægtning eller ven der tilbyder sig - og som er parat til at tage konsekvensen af det. Nadije har givetvis helt ret når hun fortæller at onklens brev har et dobbelt budskab.

På den ene side tager onklen afstand fra far'en, på den anden side er også han parat til at gøre det »nødvendige«, hvis Nadije igen skulle svigte familiens normer.

Dansk forsorg

Det fremgår tydeligt at der er Danske institutioner og deres medarbejdere der har gjort noget forkert eller uhensigtsmæssigt undervejs, men heldigvis har mange andre handlet med omtanke, snarrådighed og stor energi - og dette gælder også en række private mennesker som har støttet Nadije på den ene eller anden måde og hjulpet hende gennem de mange kriser hun har haft.

Blandt de mere diskutabile metoder der fortælles om er at bringe *børn-med-problemer* sammen for at de kan bearbejde deres problemer i fællesskab. Der er naturligvis en positiv idé i det - for man viser børnene at de ikke er alene med sådanne problemer og det er en særdeles vigtig oplevelse at få, ligesom det er vigtigt at børnene - ved at tale om dem - får deres egne problemer lidt på afstand - men jeg frygter alligevel for at resultaterne i for mange tilfælde vil være tvetydige eller direkte problematiske og kunne give bagslag.

Forholdet mellem Albanere og Sláver i Makedonien

Det er påfaldende - særligt nu hvor der er så alvorlige problemer i Makedonien - at også *Makedonske* myndigheder hjalp med til at løse problemerne. Nadije har hørt at det måske skyldtes at Makedonien - som ny stat - ville vise at den var parat til at træde op som en moderne

stat. Det er der nok noget om - men der ligger en mere tung forklaring i at de Sláviske Makedonere ikke har set de store problemer i at hjælpe når det drejede sig om *Albanere*, det vil sig om mennesker fra *mindretallet*.

At forholdene mellem Albanerne og Makedonerne i Makedonien ikke er så nemt - fremgår af at det et par steder nævnes, at kommunikationen mellem Makedonske myndighedspersoner og Nadije må foregå på *Engelsk*. Hun forstod formentlig ikke Makedonsk særlig godt (for familien talte Albansk), mens Makedonerne tilsvarende ikke kunne udtrykke sig på Albansk.

Afslutning

Bogen er en af de vigtigste bøger om Albanerne (og os) fra de senere år; den sætter tingene i perspektiv, og den rejser - på sin egen måde - mange spørgsmål som vi bør tænke alvorligt over - uden at vi dog skal falde for fristelsen til at trække alt for nemme og »indlysende« konklusioner om indvandring, integration og familierådgivning.

Én ting er dog en nødvendighed for at få tingene til at virke: *Alle* indvandrerfamilier skal lære det Danske samfund og kultur ordentligt at kende, for ellers kan de ikke støtte deres børn på en *fornuftig* måde - og for at dét kan lade sig gøre må de *alle som én* lære vores sprog så grundigt at de kan udtrykke sig nuanceret på det.

Litterær note

Som det fremgår er historien ikke nedskrevet af »Nadije«, men af en professionel skribent. Bogen virker imidlertid meget autentisk, umiddelbar og sandfærdig, men er i »virkeligheden« også omhyggeligt arrangeret.

Forfatteren er en meget kyndig formidler, som har haft sans for at gennemskrive det vanskelige materiale til et »enkelt« og overbevisende *moderne* skæbnedrama.

Far'en kommer kun indirekte til orde, men der gengives dog flere »officielle« beskrivelser af ham, og det oplyses at han idømmes en fængselsstraf og tilpligtes at skulle betale »Nadije« en erstatning. Frem for alt lærer vi far'en at kende gennem »Nadije«'s beretning om hans brutale fremfærd over for hende. Anne Knudsen skriver - i sin omtale i »*weekendavisen*« (010427) - at »Nadije«'s far er den mest æreløse af alle. Sådan må vi vurdere ham, men jeg er overbevist om at mange - men langt fra *alle* - Albanere vil være enige.

Bruger man bogen i undervisning - hvad den vil være særdeles velegnet til - vil det sikkert lønne sig *også* at se på kompositionen, dramaets udvikling, den fortællelemæssige synsvinkel, sprogvalget og så videre - og måske kunne man sammenligne fortællingen med nogle af de skæbnetunge Græske tragedier, både for at se *forskellene* og for at se *lighederne*.

Fortællingen starter med »begyndelsen« hvor konflikten grundlægges og udvikler sig. »Nadije« udvikler sig samtidig fra at være »skyldig«, til at være »offer«, men *begynder* så at påtage sig sit ansvar som selvstændigt menneske. Herefter skærpes konflikten; »Nadije« forrådes og bortføres - dramaet når et *frygteligt* højdepunkt og får samtidig et uendelig sørgeligt perspektiv - som dog heldigvis »kortslyttes« fordi »Nadije« bliver undsat. Herefter kan hendes nye liv med den Danske kæreste genoptages.

Dér hvor dramaet *fortælles*, har historien ikke nået dén afslutning som mange Græske tragedier er nået til - men har taget en anden og mere positiv retning. »Nadije« er flygtet fra sin skæbne - og kan forhåbentlig og *formentlig* undgå at nogen kan komme til at »fuldbyrde den« (sammenlign her med forløbet i Ismail Kadare's roman »*Ufuldendt april*«).

Slippe sin historie kan »Nadije« ikke (og bør det heller ikke), hun bærer den med sig og har så at sige taget den på sig ved at *fortælle* om den. Derved giver hun os også en mulighed for at lære af den.

KOSÓVAS HISTORIE ³⁸⁷⁾

Tungen lige i munden? [Noel Malcolm] ³⁸⁸⁾

Om Noel Malcolm: »Kosovo. A Short History«, MacMillan, London 1998

Kosóva vil være på dagsordenen og volde problemer mange år endnu - så der er grund til at få ordentlig fat i, hvad konflikten drejer sig om, og til at få diskuteret, hvordan man kan komme videre.

For nogle måneder siden [det vil sige i 1998] udkom Noel Malcolm's bog »Kosovo«, som er ét af de bedste værker om Kosóva's mærkværdige historie. Enhver der kan en smule Engelsk, og som interesserer sig for emnet, vil have stor nytte af at læse bogen - for den er både grundig, afbalanceret og meget velskrevet. Malcolm giver os mulighed for at forstå, hvorfor konflikten er så vanskelig, selv om den ikke forklarer alt. Der er fortsat dunkle punkter - specielt med hensyn til det Serbiske standpunkt.

Det er ikke svært at finde ud af, hvor Malcolm's sympatier er henne. Han ser gerne, at befolkningen i Kosóva opnår den selvstændighed som der er klart flertal for, men han forsøger at dele sol og vind lige.

Serberne *har* en historie i Kosóva

Han indrømmer at Serberne har en vigtig del af deres historie gemt på Solsortesletten i Kosóva, men lige så grundig han er med at lægge sit materiale frem, lige så skeptisk er han med at bruge Historien (med stort H) som facitliste.

Dét må man være enig i som Dansker. Det ville føre til de rene absurditeter hvis vi stillede os op og gjorde krav på Danelagen i England - for ikke at tale om Sydslesvig eller Skåne, Halland og Blekinge.

Men vi ville på den anden side ikke forstå vores egen historie, hvis vi glemte »vores« tid i England, Tyskland, Norge og Sverige.

Malcolm er inde på noget af det samme: Man må ikke glemme Historien - men man skal håndtere den på en rimelig måde.

Hvis man vil forstå den Serbiske politik over for Kosóva, må man kende deres historie - men det er ikke det samme som at give Serberne ret i, at Kosóva skal vedblive med at være Serbisk »ejendom«.

Malcolm beretter omhyggeligt om de forskellige perioder i historien fra oldtiden og frem, og viser, hvordan myterne den ene gang efter den anden har indtaget pladsen i stedet for den kølige og nøgterne historieskrivning.

Historie og Myte

Noget af det samme har vi selv været ude for, men i de sidste mange år har der nærmest været konkurrence blandt Danske historikere om at være mest nøgtern. Sådan er det ikke når det drejer sig om Kosóva og Serbien. Man får det indtryk at historien hele tiden skrives med en

387) Kosóva's historie gennemgås i »Fra Kosovo til Kosóva«. Tiden frem til 2' Verdenskrig bygger i høj grad på Noel Malcolm's bog. Tiden fra 2' Verdenskrig og frem på flere forskellige kilder; blandt andet en række artikler i det Jugoslaviske tidsskrift »Socialist Thought and Practice«.

388) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 990322.

hensigt - at resultatet nærmest har været givet på forhånd, og at en hvilken som helst sag kan pustes op til at blive et betydningsfuldt ideologisk argument.

Slaget på Solsortesletten, sommeren 1389

Uros Predic: »Jomfruen på Kosovo« (1919). Jomfruen giver vand til en såret og udmattet Serber - muligvis fyrst Lazar's fanebærer - der støtter sig på en falden Tyrk. Én af de meget sene skildringer. Uros Predic var virksom omkring år 1900 som national og historisk maler. På det nationale museum i Beograd findes hans »Flygtninge fra Hercegovina«.

Skulle man tage en enkelt hændelse frem, kunne man tage det berømte slag på Solsortesletten i sommeren 1389, som beskrives meget forskelligt af forskellige historikere. Det almindelige Serbiske standpunkt er, at man led et ærefuldt nederlag til den Tyrkiske overmagt, Osmannerne - som henrettede den Serbiske Fyrst Lazar og flere andre umiddelbart efter slaget, og som overtog magten over Kosóva og store dele af det øvrige Balkan og foranstaltede en grusom undertrykkelse.

Slaget var givetvis en vigtig begivenhed, men Malcolm fortæller, at Osmannerne var godt i gang med at sætte sig fast på Balkan før slaget på Solsortesletten; han viser, at der var »lokale kræfter« både på den Osmanniske og den Serbiske side - og endelig minder han om, at det Serbiske rige (som omfattede store dele af Kosóva) ikke faldt sammen i 1389, men fortsatte en rum tid under en ny »overskrift«.

Malcolm bygger blandt andet på et betydningsfuldt arbejde, som den Danske professor Gunnar Svane udførte for nogle år siden, da han oversatte og kommenterede en gammel krønike om tiden efter slaget på Solsortesletten. Jeg har selv brugt Gunnar Svane's oversættelse i forbindelse med »Krudttønden i baghaven« - og jeg er fuld af respekt over Svane's omhyggelige arbejde.

Malcolm konkluderer, at der er *meget*, man *ikke* véd om slaget på Solsortesletten. Man véd ikke præcist, hvordan den Serbiske Fyrste, Lazar, døde - ej heller hvordan Sultanen - Murad - døde. Man véd ikke hvor mange tropper, der var. Man véd i mange tilfælde ikke hvem af de »lokale«,

der var på hvilken side. Man véd ikke, hvordan slaget forløb - og faktisk var der dem, der mente, at Osmannerne havde tabt og ikke vundet.

Al denne usikkerhed er i voldsom modstrid med alt dét som myten, ikke mindst den *Serbiske* myte, fortæller. Myten er fuld af vished, men det gør den ikke mere velegnet som kildemateriale.

Alliancer og Vasalforhold

Ser man på perioden bagefter slaget, kan man se, at Serberne indordnede sig under det Osmanniske styre - og at de indgik i et vasalforhold under sultanen, som begge parter havde betydelig fordel af.

På et noget senere tidspunkt - hvor Osmannerne var svækket - svingede den Serbiske fyrste mere i retning af den Ungarske konge - og sådan kan man se et mønster, der var meget udbredt i Middelalderen: Alliancerne og vasalforholdene kunne skifte voldsomt, når mulighed ellers gaves. Nogle gange spillede ideologi og religion en rolle - nogle gange ikke. Nok så vigtigt var det derimod at finde dén fyrste, som bedst kunne sikre ens egen selvbestemmelse og magt.

Bøndernes standpunkt

Skulle man nu vælge at se på historien ud fra bøndernes synsvinkel - i stedet for fyrsternes og herremændenes - må man med Malcolm nå til den konklusion, at de nærmest fik *bedre* vilkår under Osmannerne end de havde haft det under Serberne.

Skattebyrden blev lettet (i de første mange år), og der var ikke tale om religiøs undertrykkelse - i det mindste ikke i dét omfang, som det var almindeligt i de kristne lande. Med samtidens målestok var det Osmanniske rige et meget moderne ³⁸⁹⁾ rige.

Mit indtryk er at Malcolm har ganske ret i disse vurderinger.

Osmannerrigets sammenbrud. *Ungtyrkerne*

En anden periode som Malcolm analyserer grundigt er tiden fra slutningen af 1800-tallet og frem til 1° Verdenskrig. Det var på dén tid, at det Osmanniske styre faldt sammen - efter mange år som en *Kolos på Lerfodder* - og selv om årsagerne til sammenbruddet må søges i en lang historisk udvikling, kan man med god ret påstå at den *aktuelle anledning* skulle findes i Kosóva.

I takt med at det Osmanniske styre kom ud for vanskeligheder, øgede man presset på befolkningen. På den ene side øgedes skatterne, på den anden side øgede man udskrivningen af soldater. Begge dele var meget provokerende for Albanerne, som især ønskede at passe sig selv under sultanens overhøjhed.

På en måde blev Albanerne - og deres større og mindre oprør mod skatter og udskrivninger - udnyttet af *Ungtyrkerne*, som med *deres* hjælp fik held til at vælte det gamle styre, men det skulle hurtigt vise sig at *Ungtyrkerne* og Albanerne (i Kosóva og i det nuværende Albanien) havde helt forskellige interesser.

Det kom til væbnet konflikt, men det lykkedes ikke at undertrykke Albanerne. Tværtimod! - og dermed blev det helt åbenbart for mange andre, at det Osmanniske Rige kunne knægttes, hvad der jo også blev resultatet af de efterfølgende Balkankrige.

Desværre for Kosóva Albanerne blev ét af resultaterne, at Kosóva blev erobret af Serbien, og at stormagterne accepterede dette. Det lader sig ikke sådan ændre med tilbagevirkende kraft - men det har været et afgørende problem lige siden, hvad der nok kunne mane til en vis eftertanke.

389) *Moderne* er muligvis ikke det *rette* ord, for man kunne komme til at tænke på *noget* der ligger langt senere historisk set. Her tænkes *kun* på at det Osmanniske Styre i en vis forstand var et *avanceret* styre.

Kosóva Albanere i Vlora 1912. Den forreste person er (så vidt jeg ved) Isa Boletin, én af Kosóva Albanernes ledere.

Nation og Nationalstat

Et blik på vores egen historie kan måske hjælpe til at »komme videre«. Vi skal ikke så forfærdelig langt tilbage, før nationen og nationalstaten spillede en meget stor rolle for os alle sammen, men selv om vi vil bevare vores kultur og egenart, vil vi også gerne noget andet. Vi vil ikke leve i et Frilandsmuseum, men er tilhængere af et vidtspændende økonomisk og politisk samarbejde med andre lande, fordi det er en væsentlig forudsætning for vores økonomi og vores velstand - og dermed for vores selvstændighed!

Umiddelbart lyder det måske *paradoksalt*, men er nok snarere udtryk for at »ting« af denne type er temmelig komplekse og at den *umiddelbare* opfattelse ikke nødvendigvis holder vand når man kigger nærmere efter.

I dag spiller nationen en alt for stor rolle for parterne i det gamle Jugoslavien, men så længe parterne bliver stikkende i en traditionel opfattelse af de nationale hensyn - så længe vil der være uløselige konflikter på Balkan.

Økonomisk og politisk samarbejde

Måske skulle vores bidrag til udviklingen på Balkan handle om at hjælpe parterne til at komme ind i et omfattende økonomisk og politisk samarbejde med resten af verden. Dét der på den ene side har været nødvendigt for at presse Serberne til forhandlingsbordet (økonomisk boykot, trussel om bombing og eventuel indsættelse af landstyrker) er også dét, der kan forhindre, at man kommer videre. Det er derfor mere end rigtigt at der må en *plan* til - en plan som rækker langt videre end til at sætte henholdsvis Kosóva Albanerne og Serberne på plads.

Man må vise Serberne og Kosóva Albanerne, at der skal og vil ske meget mere end, at der skaffes ro i området. En sådan ro ville heller ikke være stabil i sig selv. I dét øjeblik eventuelle NATO-tropper trak sig tilbage ville konflikten bryde ud igen.

Fik Kosóva sin selvstændighed i morgen, ville der desuden opstå mange akutte problemer. For det første er der store uoverensstemmelser mellem Kosóva Albanerne indbyrdes. Man mangler

erfaring i moderne demokrati - og man vil sikkert opdage at de der har været gode til at få sat selvstændigheden på dagsordenen ikke vil være lige så gode til at få udviklet et nyt demokrati. (Tilsvarende udviklede *Demokraterne* i nabolandet Albanien, der havde en betydningsfuld rolle i at få væltet det gamle styre, meget hurtigt uheldige tendenser i retning af at etablere en ny form for undertrykkelse).

For det andet vil man stå over for meget store økonomiske problemer, og det vil ikke være lige til at få opbygget en økonomi, som vil have noget at byde på i international handel. Ganske vist har man mange ressourcer i undergrunden (for eksempel store blyforekomster), men landbruget vil være tilbagestående i mange år, og det vil kunne føre til, at man lander i præcis samme problemer som andre steder i det sydlige Europa.

Selv om der er mange Kosóva Albanere, der er parat til at tage ordentlig fat, så mangler man i uhyggelig grad de kvalifikationer, som arbejdskraften har i Nordeuropa - og også i det gamle Østeuropa. Konkurrencen vil være hård, både når produkter skal sælges, og når kapital skal fremskaffes.

Man vil med andre ord stå over for en gigantisk opgave, og hér vil man behøve massiv hjælp til selvhjælp - også til at undgå korrupsion og gangstervælde.

Også Serberne har brug for hjælp - og for at blive inddraget i det internationale samarbejde, de har været uden for i årene siden Jugoslavien's sammenbrud - og det er *mindst* lige så vigtigt at hjælpe Serberne i gang igen, som det vil være at hjælpe Kosóva Albanerne med at komme på benene.

Hvad vil Serberne i Kosóva?

Man kan undre sig over, hvorfor der er mange Serbere, der er så interesseret i at bevare Kosóva på Serbiske hænder, for når man ser på, hvordan Serberne stemmer med »fødderne«, vil man hurtigt opdage, at det ikke er den enkelte Serber, der ønsker at flytte til Kosóva og prøve at bygge en eksistens op dér. Alle programmer med at flytte Serbere til Kosóva er endt med at slå fejl, og procenten af Serbere i Kosóva er derfor blevet mindre og mindre.

Der er naturligvis mange Serbere, der vil påstå, at de er blevet jaget ud af Kosóva - især i tiden efter den Jugoslaviske Indenrigsminister Rankovic' fald i 1966 (se eventuelt billede af Rankovic på s. 323). Det kan der være *noget* om, men det er ikke hele forklaringen. Forklaringen er snarere at der ikke har været særlig store udviklingsmuligheder - hverken for Serberne i Kosóva eller for Albanerne.

I Tito-tiden blev der efterhånden investeret en del penge i Kosóvas økonomi, men investeringerne førte mere til, at Kosóva fik rollen som råstofleverandør til andre dele af Jugoslavien, men ikke til at Serberne eller Albanerne i Kosóva for alvor fik et bedre udkomme eller udviklet en moderne økonomisk og social struktur.

Hvad er udgangspunktet ... nu?

Der er skrevet mange bøger, der søger at bevise det ene eller det andet: At Albanerne har drevet Serberne væk, at Serberne har undertrykt Albanerne - og omvendt - og der er en del rigtigt i det alt sammen, hvad Malcolm også viser, men det vil ikke føre til noget positivt at blive hængende i dét. Selv om det er en del af historien, er det ikke dét, en fornuftig fremtid kan bygge på. Det vil være langt sundere for alle parter at tage udgangspunkt i, hvordan situationen er i dag (og har været det i mange år) - uanset om man kan lide det eller ej:

Flertallet af indbyggerne i Kosóva er af Albansk oprindelse i dén forstand, at de identificerer sig med Albansk kultur, og at de taler Albansk. Albanerne er ikke overdrevent religiøse - men det overvejende flertal er Muslimer.

Her over for står Serberne, som identificerer sig med Slávisk kultur, som taler Serbisk, og som - også uden at være overdrevent religiøse - tilhører en Ortodoks kirkeretning.

Der vil ikke være meget mening i at forene disse meget forskellige kulturer, men derimod i at få udviklet et økonomisk og politisk samarbejde, der går på tværs af kulturforskellene - og som respekterer dem.

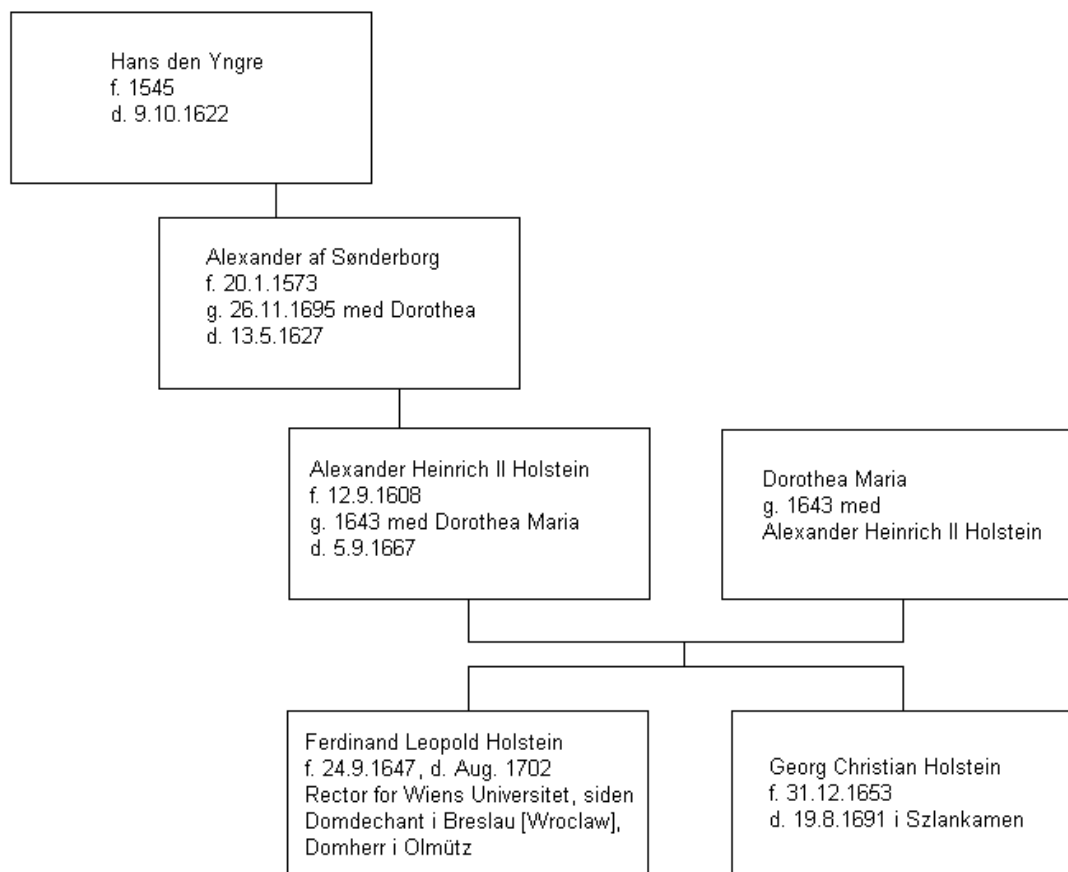
Man kunne have håbet på, at dette samarbejde kunne være sket inden for Jugoslavien's grænser, men dén måde man har tacklet uoverensstemmelserne på i de sidste mange år fra Serbisk side har umuliggjort dette - og gør det aldeles umuligt at tro på, at der kunne ske en økonomisk og politisk udvikling i Kosóva med Serberne ved roret³⁹⁰⁾.

390) Dette blev skrevet et par dage før NATO begyndte sin aktion i Kosóva.

Hertug Georg Christian Holstein

Hertug Georg Christian Holstein var en slags Dansker - med militær karriere - og tilmed i *Kosóva*.

Han hørte til den Katolske del af de Sønderborgske Hertuger - og er beslægtet med det Danske kongehus. Han blev general hos Habsburgerne og tjente under Piccolomini³⁹¹⁾ i et overordentlig vigtigt felttog ind i Kosovo i 1689/90; et felttog som Habsburgerne tabte, dels på grund af pest, dels på grund af militær modstand.

Georg Christian Holstein's stamtavle i uddrag

391) Der er flere berømte Piccolomini'er, én af dem - Enea Silvio P. - blev Pave under navnet Pius II (1458-64). Han indkaldte 1459 til kirkemøde i Mantova for at samle tilslutning til et korstog mod Tyrkerne, men mødet gik ikke som tilsigtet.

Flere af Piccolomini'erne var »Krigsfolk«, således Ottavio Piccolomini der var en berømt general under Trediveårskrigen. Der findes et portræt af ham i alterbordet i Henne Kirke; billedet fandtes oprindeligt på »Hennegård« hvor Piccolomini har været indkvarteret (jævnfør »*Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*« bd. 8, København 1989, s. 136). Han døde i Wien i 1656. Slægten stammede fra Rom, men 'blomstrede' i Toscana, særligt i Siena (jævnfør »*Salmonsens Konversationsleksikon*«).

Den Piccolomini der gik ind i Kosovo er alle steder, jeg har set, været omtalt uden fornavn, det gælder også brevet fra Kriegsarchiv i Wien der aftrykkes nedenfor. (Jeg har ikke Malcolm's bog ved hånden, men så vidt jeg erindrer angiver han heller ikke fornavn).

Det vil sige: Én kilde - den Serbiske professor, Dušan T. Batakovic - mener han hedder: *Ennea Silviae*. - jævnfør: http://members.tripod.com/Balkania/resources/history/kosovo_chronicles/kc_part1b.html. Det er absolut en mulighed, men næppe rigtigt; jeg tror at Batakovic har forvekslet ham med den pavelige »forgænger«.

Nederlaget og retræten førte til at mange Serbere flygtede - og til at en del Albanere efterfølgende kunne rykke ind.

De aktuelle konflikter i Kosóva - og NATO's intervention i 1999 - har en temmelig tæt relation til dét der skete dengang - og til Georg Christians bidrag i datidens »NATO«.

Georg Christian Holstein kunne ikke høste megen ros for sin ledelse af tropperne i Kosóva (efter at Piccolomini var død af pest), skriver Noel Malcolm, men han hævdede sin position i et stort slag mod Tyrken i 1691, hvor han imidlertid blev hårdt såret og straks derefter døde, se brevet fra *Kriegsarchiv* nedenfor..

Stamtavle og slægtsforhold ³⁹²⁾

Alexander af Sønderborg (1573-1627) fik mange døtre og sønner; én af dem var Alexander Heinrich II, en anden August Philipp (Beck) - der blev stamfader til det nuværende Danske kongehus.

Også Alexander Heinrich II fik mange børn; Georg Christian Holstein havde 8 søskende - han var selv nr. 6. Der var 5 piger og 4 drenge. 3 af pigerne blev voksne (og gift), 3 af drengene blev voksne, men ingen af dem blev gift.

To af brødrene - Ferdinand Leopold (se tavlen) og Alexander Rudolf (f. 1651, d. 1727) - gik den kirkelige vej og blev katolske 'domherrer' i Breslau og Olmütz.

Ingen af de 3 brødre (der blev voksne) fik - så vidt vides - børn, i det mindste ikke »legitimt«. Sandsynligvis har heller ikke de gifte søstre fået børn, for man anser denne slægtsgren for at være helt uddød med Georg Christian's generation.

Ferdinand Leopold skrev - i september 1691 - om Georg Christian's død til kong Christian V (1646-1699, konge fra 1670). Brevet er på tysk, men der indgår enkelte latinske passager og ord. Brevet aftrykkes sidst i dette afsnit ³⁹³⁾.

I Rigsarkivet findes også et meget tidligere brev fra Ferdinand Leopold til Kongen. Det er skrevet på familiens vegne og drejer sig om forholdene på en tid hvor der var meget store uoverensstemmelser om de Sønderjyske arveforhold - både mere overordnet og mere »lokalt«. Brevet er dateret 1.1.1676.

Georg Christian Holstein's militære karriere

Georg Christian's far - Alexander Heinrich, der var titulær hertug af Sønderborg - gik i kejserlig tjeneste under Trediveårskrigen og konverterede til Katolicismen; han boede i Schlesien og Mähren. Det er ikke meget sandsynligt at han som sin far har opholdt sig i Sønderborg i sit voksne liv. På et tidspunkt omtaler han sig ³⁹⁴⁾ som 'kejserlig Oberst og Gubernator i Hradisch i Mähren'.

Alexander Henrich's ene farbror, Ernst, var faldet i Ungarn, mens han var i kejserlig tjeneste.

Det følgende bygger på brevet fra *Kriegsarchiv* i Wien (som er aftrykt nedenfor) og på Noel Malcolm's fremstilling:

1676, September: Rittmeister des Kürassierregiment Gallas. Auflösung 1679.

1679: Rittmeister zum Kürassierregiment Harrant.

1682: Kürassierregiment Piccolomini. Dragonerregiment Nr. 4

392) Lars Ingemann, Gentofte Bibliotek, som har undersøgt det Danske kongehus' slægtsskabsforbindelser, har bistået med nogle nyttige biografiske oplysninger - hvilket jeg skylder ham tak for.

393) Brevet er sandsynligvis skrevet af en professionel skriver efter Ferdinand Leopold's kladde.

394) Ifølge Bricka i en ældre udgave af 'Biografisk Leksikon'.

1682, 20.2.: Obristleutnant. Dragonerregiment Kueffstein, ab 1683 Savoyen, nachmals Nr. 13.

1683 - ...Einsatz gegen die Türken

1684, 14.6. Patent (fra Leopold I): Obrist-Inhaber des von den schlesischen Ständen zur Lan[d]desfension aufgestellten Dragonerregiments. Aufgelöst 1685.

1685-87 ?

1687, 11.9.: Kaiser: Inhaber ein vakantes Kürassierregiment (1768 als de Ville aufgelöst). Inhaber auf Lebenszeit.

1689, 20.3.: Obristfeldwachtmeister (Generalmajor) & under kommando af Wilhelm von Baden. Dem Generalstab der Hauptarmee zugeteilt.

1689, 24.9.: Udmærkede sig i slaget ved Nis. Skulle derefter sammen med General Piccolomini sikre nuværende Kosóva og Makedonien.

Overtog kommandoen ved Piccolomini's død (indtil en ny overgeneral - Veterani - kunne nå frem). Fik store problemer. Befolkningen vendte sig mod interventionshæren. Mange tab i enkeltaktioner (bemærk om oberst Strasser's tab i Malcolm's Kosóva-bog, s. 156f).

Retræte til Nis (dén retræte der trak mange Serbere med sig - og bevirkede at Kosóva blev Albansk domineret).

1690: Oplysninger mangler.

Malcolm skriver om Tyrkerne som gik frem i '90. Angreb på Beograd.

1691, 19.8. Under ledelse af Baden. Kamp ved Szlankamen.

Georg Christian von Holstein *»konnte in einem kritischen Moment durch sein Eingriffen die Lage wiederherstellen, war auch an erster Stelle bei Erstürmung des feindlichen Lagers, fand aber bei dieser Aktion den Tod«.*

Materiale og litteratur

Det var den Engelske historiker Noel Malcolm der - med sin bog om Kosóvas historie - satte mig på sporet af Holstein. Jeg kontaktede Malcolm, som gav mig en henvisning til Wien. Wienernes svar førte mig til at spørge på Landsarkivet i Aabenraa, og i Aabenraa kunne man oplyse at jeg blot skulle cykle ind til Rigsarkivet, der også dengang lå i København.

For at få rede på slægtskabsforholdene - og striden mellem Gottorp og det Danske kongehus har jeg orienteret mig i *»Salmonsens Konversationsleksikon«*, *»Biografisk Leksikon«* (herunder også Bricka's gamle udgave), *»Biographisches Lexicon für Schleswig-Holstein und Lübeck«* (bind 8 fra 1987) og H.V. Gregersen's *»Slesvig og Holsten før 1830«* (Politikens Forlag, København 1981).

Måske har Georg Christian Holstein skrevet *»noget«* om Kosóva-felttoget til sin bror, Ferdinand Leopold. Hvis der findes breve eller tilsvarende - men det grænser til det usandsynlige - kunne det være i kirkelige arkiver på Breslau-kanten (nutidens Wrocław) eller eventuelt i Rom.

Landsarkivet i Aabenraa har ingenting, men henviser til Rigsarkivet. Og i Rigsarkivet er der ikke andet af interesse end det nævnte *»arvebrev«* og så dét brev der aftrykkes nedenfor.

Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv

1030 Wien
Nottendorfer Gasse 2
Tel.: (0222) 795 40
Telefax: 795 40/109
DVR 0560006

[GZ 2725/0-KA/99]

Herrn
Björn Andersen
Valdemars Allé 63
DK-2860 Søborg

[]

Wien, 15. September 1999

Sachbearbeiter	Klappe/DW	Ihre GZ/Ihr Schreiben vom
Regierungsrat Karl Rossa	453	5. Juli 1999

Sehr geehrter Herr Andersen !

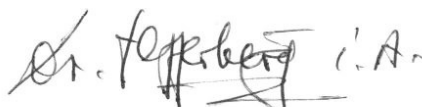
In Beantwortung Ihrer Anfrage teilt das Kriegsarchiv wie folgt mit:

Über die Angehörigen der kaiserlichen Armee im 17. Jahrhundert sind hier keine zusammenfassenden Personalunterlagen vorhanden, somit auch nicht über Herzog Georg Christian von Holstein. Die ihn betreffenden Daten verteilen sich auf die jahrgangsweise abgelegten Bestände „Alte Feldakten“ und „Hofkriegsrat“ und werden durch Angaben in der Fachliteratur ergänzt. Bei dieser Quellenlage ist es wegen des erforderlichen Zeitaufwandes nicht möglich, auf jedes Detail einzugehen, wohl aber eine Darstellung in großen Zügen zu geben.

Einem genealogischen Fachwerk zufolge wurde Georg Christian am 31. Dezember 1653 als Sohn des Herzogs Alexander Heinrich II. aus der katholischen Linie Holstein-Sonderburg und dessen Gattin Dorothea Maria geboren. Sein Eintritt in kaiserliche Dienste erfolgte im September 1676 als Rittmeister des Kürassierregiments Gallas. Bei dessen Auflösung im Jahr 1679 wechselte der Herzog in gleicher Eigenschaft zum Kürassierregiment Harrant (ab 1682 Piccolomini, zuletzt Dragonerregiment Nr. 4). Am 20. 2. 1682 erhielt er den Titel eines Obristleutnants und zu Jahresende auch die Stelle als solcher im Dragonerregiment Kueffstein (ab 1683 Savoyen, nachmals Nr. 13). Mit Patent vom 14. Juni 1684 ernannte Leopold I. Georg Christian zum Obrist-Inhaber des von den schlesischen Ständen zur Landesfension aufgestellten Dragonerregiments, das allerdings im nächsten Jahr wieder aufgelöst wurde. Als Ersatz verlieh ihm der Kaiser am 11. September 1687 ein vakantes Kürassierregiment (1768 als de Ville aufgelöst), dessen Inhaber er auf Lebenszeit blieb. Seit 1683 im Einsatz gegen die Türken avancierte er am 20. März 1689 zum Obristfeldwachtmeister (Generalmajor) und war nun unter dem Kommando Wilhelms von Baden dem Generalstab der Hauptarmee zugeteilt.

Am 24. September dieses Jahres zeichnete sich Holstein in der siegreichen Schlacht bei Nis aus und erhielt danach den Auftrag, zusammen mit dem General Piccolomini das heutige Gebiet des Kososvo und Mazedoniens für den Kaiser zu sichern. Nach anfänglichem Erfolg kam es nach Piccolominis Tod im November durch das ungeschickte Verhalten des Herzogs zu einer negativen Wende. Er brachte die zunächst freundlich gesinnte Bevölkerung gegen sich auf, verzettelte sich in Einzelaktionen mit großen Verlusten, und mußte sich schließlich nach Nis zurückziehen. Für den insgesamt sehr unglücklich verlaufenen Feldzug von 1690 fehlt es an speziellen Nachrichten; Höhepunkt und zugleich Ende seiner Laufbahn erfolgten 1691. Am 19. August kam es unter der Führung Badens bei Szlankamen unter schwierigen Bedingungen zur Schlacht gegen das osmanische Heer, deren günstiger Ausgang für die kaiserliche Sache von größter Bedeutung war. Georg Christian konnte in einem kritischen Moment durch sein Eingreifen die Lage wiederherstellen, war auch an erster Stelle bei Erstürmung des feindlichen Lagers, fand aber bei dieser Aktion den Tod.

Mit freundlichen Grüßen

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Dr. Tepperberg i. A.', with a stylized flourish at the end.

i. A. Hofrat Dr. Christoph TEPPERBERG
(Direktor des Kriegsarchivs)

KOSÓVA - KRIGEN I 1998/1999 OG DEREFTER

»seasons of Blood and Hope« [Lars Johansson]

Om Lars Johansson's dokumentarfilm »seasons of Blood and Hope« (2001)

Lars Johansson har i April 2001 haft premiere på sin dokumentarfilm om Kosóva. Filmen begynder i sommeren 1999 - få dage efter at KFOR rykkede ind - og viser nærmest *stilfærdigt* hvordan tilværelsen kunne forme sig for Albanere og Serbere på det tidspunkt.

Meget var gået i stå og livet helt af lave. Albanerne vendte efter deres flugt tilbage til sønderbombede og plyndrede huse - på markerne lå endnu lig; andre døde var kun begravet ganske interimistisk.

Still fra »seasons ...«

Nogle af Albanerne havde deltaget i kampene fra 1998 og frem, men de fleste var »almindelige mennesker« der var kommet i klemme i konflikten. De er lettede over omsider at være sluppet af med Serberne - samtidig med at de sørger over de dræbte og glæder sig over at kunne mødes med de andre overlevende. Mange er optimistiske, nogle er triste.

De døde bliver begravet, man rydder op - og langsomt begynder livet at komme i gang. Barberen åbner sin forretning, lægeholdet tager omkring og tilsér befolkningen, man reparerer tagene på de ødelagte huse og begynder pløjningen, selv en kage bliver der tid til at bage. Der bliver spist - på *traditionel* manér, der bliver røget endog mange cigaretter - og indimellem må kvinderne tage sig af tøjvasken.

Still fra »seasons ...«

Filmen viser Serberne i vildrede, nogle i chok. De må ofte holde sig indendøre mens de frygter for hvad der skal blive af dem - og når de skal handle ind må det ske under militær beskyttelse.

Tingene strammer til, der sker overfald og ildspåsætninger - og Serberne må flygte, den ene efter den anden. Enkelte tager til Montenegro, flere til Serbien - nogle endog til Beograd hvor de ikke har meget at tage sig til, men hvor de bliver vidner til omvæltningerne i Oktober 2000.

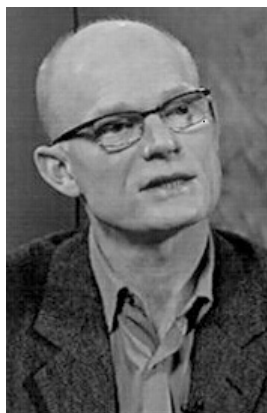
Tilværelsen er slået i stykker for mange af dem, men måske er der alligevel en fremtid - dog næppe hvor de kom fra?

Der er desværre intet i filmen der tyder på at Albanerne og Serberne foreløbig skulle have noget positivt at tilbyde - eller at efterspørge hos - *hinanden*. Serberne og Albanerne stod ikke på særlig god fod før '98, de havde ikke meget samkvem - de kunne bo op og ned ad hinanden, men de »sås« sjældent. Nu derimod må de leve *helt* adskilt, og en ny fremtid for begge parter kan kun bygge på dét grundlag. Forsøgte man noget andet, ville det før eller senere koste flere menneskeliv.

Filmen er dokumentarisk og realistisk, men frem for alt er den stemningsmalende. Den er som et maleri eller et musikstykke. Den giver et sobert billede af en sørgelig tid og bliver et meget alvorligt vidnesbyrd om menneskelig tragedie og om konsekvenserne af forskellige former for elendig politik.

Filmen sigter ikke på at *forklare*, at placere ansvaret eller at komme med forslag - det overlader den til andre. Til gengæld *viser* den os noget som vi har brug for at se.

Fotograferingen er enkel og ligefrem; musikken understøtter fortællingen med melankolske »farvestrøg«.

Lars Johansson

Lars Johansson hos Connie Hedegaard i »DR2« 010406. »DR« er medudgiver af filmen.

Fotografer JAKOB BANKE OLESEN og THOMAS MAROTT produktion Kosovo UFFE TRUUST tonemester KRISTIAN EIDNES ANDERSEN klipper PER K KIRKEGAARD komponist DAVID SEBASTIAN BUUS producer PETER BECH instruktør LARS JOHANSSON Produceret med støtte fra Det Danske Filminstitut ved konsulenterne Karolina Lidin & Allan Berg, Nordisk Film-&TV Fond, Undervisningsministeriet, Mediesektionen, Undervisningsministeriet tips/lottomidler, SVT & NRK af Bech Film ApS i co-produktion med DR TV

Forår i Kosóva? [Faber & Halskov]

Om Kim Faber og Lars Halskov: »*Det fordømte forår - om krig i Kosóva*«, Forlaget Tiderne Skifter, København 2000. 336 s. Fotos af Joachim Ladefoged. Pris 248 kr.

Journalisterne Kim Faber og Lars Halskov - begge fra »*Politiken*« - udgav tidligt i 2000 deres »*Det fordømte forår - om krig i Kosóva*«. Der er meget godt at sige om bogen, særligt når den holder sig til hvad der skete ét sted - Peja - og når den fastholder den lokale og jordnære synsvinkel. Bogens styrke, og den er stor, ligger her - i de mange detaljer - og derfor er bogen en god hjælp for dem der vil have *konkret* viden om hvad der skete i 1999, og som ikke vil lade sig nøje med sædvanlige overfladiske avishistorier om Serbere og Albanere.

Faber & Halskov har talt med *mange* Albanere (også med nogle Serbere), og det ser ud som om de har deres kilder i *beundringsværdig* god orden. En særlig kilde er den Albanske Dommer Riza Loci's dagbog, som citeres og refereres i lange stræk, og som giver et indtryk af et traumatisk liv i en rædselsfuld periode.

Bogen er uhyggelig, fordi den handler om menneskelig nederdrægtighed og afstumpethed i alle afskygninger - men det *må* man vide om, hvis man vil forstå forholdene på Balkan.

Der er nogle - nogle få har man indtryk af - der satte sig ud over nederdrægtigheden og opførte sig anstændigt. Enkelte Serbere hjalp Albanere med at slippe væk da det gik hårdest til, men det var vist ikke mange Albanere der hjalp Serberne da situationen vendte i Juni 2000. Kun få strittede imod - som udgiveren Veton Surroi der citeres i slutningen af bogen - men han blev truet på livet.

Bogens helte er hverken NATO, UÇK eller politikerne - men de ortodokse og katolske præster og nonner der hjalp så *langt* de kunne uden at skele til etnisk baggrund.

»*Det fordømte forår*« er en skamstøtte over de Serbiske politikere der ledte deres folk i fordærv - men også over de Vestlige politikere der ikke kunne løse problemerne uden at gribe til luftkrig med dé uhyrlige konsekvenser det fik på landjorden.

Krigen i Kosóva er et frygteligt lærestykke i hvad der kan ske når parterne ikke forstår hinanden, og når tingene går ud af kontrol. NATO vandt ganske vist konflikten i 1999 - og Miloševic er blevet væltet af Serberne selv - men til gengæld er Kosóva Serberne flygtet (bortset fra området fra Mitrovica og op mod Serbien), og NATO (og EU) er blevet tvunget til at være *til stede* i mange år frem - og til at poste en bunke penge ind som kunne have været brugt langt bedre andetsteds. Dertil kommer at der nu er opstået betydelig uro i Øst Kosóva.

Nogle skavanker

Bogen er god og nødvendig, men den har en række skavanker som ikke er helt ligegyldige. Én af dem er at den lokale synsvinkel forlades for mange gange og at forfatterne i stedet kaster sig ud i tynde og utilstrækkelige analyser.

Der er skrevet *langt* bedre andetsteds om den ulyksalige bombning af den Kinesiske Ambassade - også *før* bogen udkom; det samme gælder diskussionen om landkrig i forhold til luftkrig, af om det var rimeligt at ICTY rejste sag mod Miloševic midt under krigen, af om NATO's intervention var nødvendig - skønt folkeretlig ulovlig - og af om Kosóva burde være en selvstændig stat eller ikke.

Emnerne er naturligvis vigtige og påtrængende, men de falder temmelig meget ved siden af i denne bog, som er bedst når den fastholder sin synsvinkel.

I diskussionen af om Kosóva burde være selvstændig eller ej nævnes det heller ikke med ét ord at selvstændighed kunne indebære en risiko for at Makedonien - hvor der er en meget stor Albansk befolkningsgruppe - brækkede over.

Men Faber & Halskov har på den anden side ret i, at idéen om at Kosóva skulle være et *multietnisk samfund* - tilmed i en Jugoslavisk forbundsstat - byggede på en illusion (men måske burde man sige at idéen i *bedste fald* byggede på en illusion?). Problemerne er store - det er svært at få udviklet bæredygtige løsninger, og FM Hækkerup har fået en opgave der vil kræve sin mand - og meget mere end dét ³⁹⁵⁾.

For meget litteratur og for megen turbo

En anden skavank er når der går *litteratur* i bogen. Faber & Halskov har anstrengt sig for at vise hvad der skete, men i betragtning af sagens alvor burde de have afholdt sig fra den slags tricks som billige roman- og filmforfattere benytter sig af; et par steder bruger de for eksempel stygge *cliffhangers*: *Pludselig bankede det hårdt på døren* - skriver de s. 247, men så skiftes der minsandten scene, og først efter nogle sider får vi at vide *hvem* der stod udenfor.

Flere steder sættes den sproglige turbolader i gang, i selvsving kunne man sige, men når man *næsten* kan gætte sig til hvad der kommer til at stå i næste sætning, er der noget galt - og så skulle Faber & Halskov måske have fastholdt en mere nøgtern og journalistisk stil? Mere *kedelig*, men også mere troværdig.

»En babys *ulykkelige* gråd skar som en *skalpel* gennem den *kolde regntunge* morgenluft. Moderen sad på et vattæppe, *kun adskilt fra jorden* af et *tyndt* stykke plastik [...] Faderen kæmpede *indædt* med at spænde en presenning ud over de to mellem en *gammel* Lada og en traktorladvogn. Inde i Lada'en *hang* resten af familien og *stirrede modløst* ud gennem de *duggede* ruder. *Regnen silede ned.*« (Mine kursiveringer).

Er det kunst, er det ikke ligefrem *antydningens*.

Et temmelig kuriøst stiltræk finder vi i den detaljerede beskrivelse af *Værelset i Gjurakova*. Efter at vi har hørt om den mørnede hoveddør, plankerne over træbukken, en plastikflaske og en bolsjedåse, en lav stål gryde og brødresterne der ikke er blevet hårde endnu og så videre og så videre, kommer clou'et: *Men det var ikke affaldet og de få køkkenting, der først tiltrak sig opmærksomheden*; huset var *overbroderet* med nationalistiske malerier og tegninger.

Ethem Çeku

Side 278 og frem fortælles om den lille, korpulente, nærmest kronragede UÇK-Kommandant Ethem Çeku at han i dagene under Serbernes militære tilbagetrækning blev kørt omkring i en stor og hurtig *Mercedes* - og opførte sig latterligt provokerende og machoagtigt.

Side 309 virker det imidlertid som om han slet ikke har haft med UÇK at gøre og at der er tale om en helt anden person, for nu er han blevet til Pejjas Albanske Borgmester. Som *civil* Borgmester forhandlede han med det italienske KFOR, men han havde ikke den nødvendige autoritet, da han skulle overbevise den Albanske befolkning om at tingene trods alt var som de skulle være.

Dén autoritet havde derimod Daut Haradinaj, bror til den fremstående UÇK'er Ramush Haradinaj:

»I modsætning til da den civile borgmester Çeku havde ordet, var det nu UÇK, der talte. Det havde sin effekt«.

Her kunne Faber & Halskov godt have skrevet *lidt* til forklaring - eller de kunne have dæmpet *modsætningen*, for mon ikke det var sådan at Çeku (en slægtning til General Agim Çeku, UÇK's militære chef) netop fungerede som borgmester *fordi* han var indsat af UÇK - og at modsætningen derfor ikke så meget gik mellem den *civile* politiker og UÇK'erne, men mellem forskellige lokale grupperinger inden for det Albanske miljø eller mellem forskellige personligheder? - hvis der overhovedet var tale om en modsætning i dette tilfælde, hvad jeg tvivler meget på.

395) Det vil sige som SRSG i Kosóva.

Fra Serbisk side har man fra midten af 1999 kritiseret KFOR for at man ikke gjorde nok for at forhindre at der skete overgreb på Ortodokse mindesmærker og kirker. Ethem Çeku skal have sagt at kirker der er blevet bygget i de sidste 10 år burde rives ned, fordi de er blevet bygget af politiske grunde, og »*The Independent*« (London) citerer således:

»*We're very allergic to churches built since 1990. They are churches of Politics, not churches of religion.*« (990802).

Ser man i OSCE's beskrivelse af forholdene i Peja (Maj 2000) - som man kan (kunne) finde på:

http://www.osce.org/kosovo/publications/democratization/municipal_profiles/Pec.pdf

kan man konstatere at Ethem Çeku fortsatte med at være Borgmester hen gennem år 2000. Han repræsenterede tilsyneladende PPK (*Parliamentary Party of Kosovo*), men noteres også som *uafhængig*.

Går vi videre - det vil sige til tiden efter at Faber & Halskov udgav deres bog - kan man (hos USIP) få oplyst at Çeku deltog i *Airlie*-konferencen i Virginia Juli 2000 - og desuden (hos OSCE) at han blev genvalgt til Peja's Kommunalbestyrelse i slutningen af Oktober 2000 - som Repræsentant for Ramush Haradinaj's AAK (*Kosóva's Fremtids-alliance*). Han måtte naturligvis opgive borgmesterposten, eftersom det var LDK der fik flertal, endda et temmeligt overbevisende flertal.

Livet før 1999

Bogen handler især om hvad der skete i 1999, men man får mere med - som når der fortælles om hvordan Albanerne levede deres eget - økonomiske - liv i Milošević-tiden, og om hvordan nogle Albanere havde det godt materielt - i mange tilfælde meget bedre end de Serbere som måtte lade sig nøje med dårlige lønninger i det offentlige.

Albanerne var op gennem 90'erne i mange tilfælde blevet fyret fra de offentlige stillinger fordi de ikke ville skrive under på loyalitetserklæringer, men til gengæld betalte Albanerne - i det store og hele - heller ikke skat til *Serberne*.

Der er mange - meget oplysende - småhistorier om hvordan livet blev levet mellem Serbere og Albanere frem til konflikten begyndte at udvikle sig for alvor; man hører om at der er tilfælde hvor Serbere og Albanere kunne være bedstevenner, man hører at Albanere brugte Serbiske advokater (og ikke Albanske) når de var involveret i en retslig disput, fordi de Serbiske havde større muligheder - og man hører en smule om forholdene på forskellige arbejdspladser.

Der gives nyttige informationer om hvordan den *gamle* Albanske familie fungerer - eller stadig kan fungere. Der er flygtningefamilien Obrazhda der ikke vil sige noget, for det er *faderen* der kan tale med pressen - ikke konen eller børnene - og han kommer først lidt senere.

Man skal ikke bebrejde Faber & Halskov at de ikke har mere med om livet før krigen, men sådanne informationer har vi dog ikke for mange af, og sådanne informationer er nødvendige for at vi kan komme dybere i en forståelse af hvorfor tingene kunne gå så galt som de gjorde - fra 1970'erne og frem.

Vi skal i øvrigt ikke regne med at der i de nærmeste år vil være Albanere (eller Serbere) fra Kosóva som vil skrive noget eller kunne få noget udgivet der prøver at bygge bro, så vi vil i høj grad skulle nøjes med hvad Vestlige journalister og forfattere kan lokke frem.

Forklaringer?

Faber & Halskov forklarer ikke hvorfor tingene skete som de gjorde (hvad der også ville være meget forlangt), men de mener at det ene overgreb fremkaldte det næste - og at der er tale om en voldsspiral.

Voldsspiraler har let ved udvikle sig i Balkansamfundene, hvor der er så stærke traditioner for at hævne sig og hvor der er så stærke traditioner for at bruge Historien som begrundelse og

som alibi. Her taler vi ikke om den objektive historie, men om den mytologiserede som får nationalismens sørgelige karakter.

Det er en anden side af samme sag at det på Balkan kan være svært - eller umuligt - at indgå egentlige kompromiser - og at få dem respekteret, for på dé kanter har man tabt hvis man ikke har fået det *hele*. Betydningen heraf var så meget desto større fordi staten ikke fungerede i Kosóva og fordi der ikke var virksomme demokratiske traditioner.

Der var ganske vist en stat - den Serbiske - med en forvaltning og et magtapparat, men den var kun stat for mindretallet, og flertallets stat - den uofficielle Albanske stat - dén ville mindretallet ikke anerkende, i det mindste ikke officielt.

Læs den

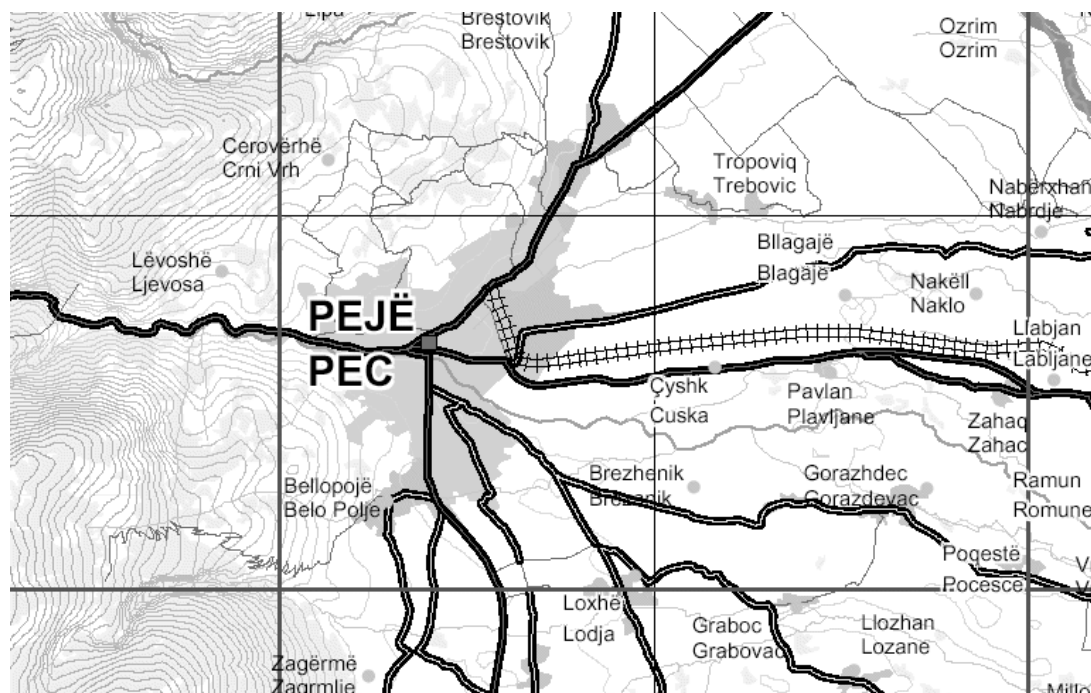
Som det fremgår er der en del indvendinger man kan rejse mod bogen, men det ændrer ikke ved at bogen har meget store kvaliteter og at den bør læses grundigt af alle der interesserer sig dybere for udviklingen i Kosóva og på Balkan i øvrigt.

PS

Der burde have været et personregister til at lette overblikket, og da det ville have været nemt at lave i disse elektroniske tider, er der ingen undskyldning for at det *ikke* er der.

På omslagets indersider er der et oversigtskort over Kosóva og et meget nyttigt bykort over Peja.

Man kan på nettet finde et detaljeret *internationalt* kort over Peja-området - som her aftrykkes i udsnit (*Pejë* er *Peja* i ubestemt form)

Peja (Pec)

kortet kan (kunne) downloades i pdf-format (1,4 MB). Adressen er:

http://www.reliefweb.int/hcic/maps/atlas/atlas_page_04.pdf

Navne er både på Albansk og Serbisk.

Glimrende bog ... og så er den gratis [Karsten Fledelius]³⁹⁶⁾

Om Karsten Fledelius: »*Fra Golfen Otil Kosovo. International militær indsats på Balkan i 1990erne*«. Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, København 2000. 88 s. Gratis (dog skal betales adm.gebyr ved anskaffelse af flere end 5 eksemplarer). Man kan ringe på 3915 1300 eller sende en mail til fov@fov.dk

Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste har fået dén glimrende idé at begynde udgivelsen af en række temahæfter om *brændpunkter* - og man har meget naturligt lagt ud med forholdene på Balkan. Som forfatter har man valgt Karsten Fledelius der både er en kyndig mand og *meget* engageret. Det kan ikke være bedre, det er nærmest et *scoop*.

Det er lykkedes for Fledelius at give et ganske udmærket overblik over hvad der er sket i det gamle Jugoslavien, det vil sige fra for godt 10 år siden og frem til december 1999 - hvor redaktionen sluttede, og man får en række nyttige informationer med samtidig.

Bogen kan i høj grad bruges til undervisning - ikke mindst som inspirationsmateriale til og som udgangspunkt for projektopgaver, og dette understøttes af at der bruges varierede virkemidler, der er »bokse« med forklaringer, der er nogle *overordentlig* velvalgte billeder - og der er en ganske god litteraturliste at gå videre med.

Litteratur ... og internet

For at gøre dét færdig med det samme, så *har* Fledelius opdaget Internettet (det fremgår af en »boks« på s. 44), men det er vist ikke på internetcaféerne han tilbringer sine aftener? Egentlig er det lidt underligt at der i dag udgives en bog som denne uden den *mindste* henvisning til en god web-adresse - nå, skaden er ikke så stor, for dem der bruger nettet kan sagtens finde nogle adresser, nogle af dem er gode, nogle af dem er på en mere tvivlsom »*sidegadevekslerer*«. Vi må ganske enkelt lære at sortere - sådan er det, og det er der ingen grund til at klynke over.

Der nævnes omkring 25 stykker litteratur som ser overordentlig relevante og alsidige ud, men kun et par af bøgerne er på Engelsk, og jeg synes der er nogle forfattere på dét sprog der virkelig *mangler* - således Tim Judah der har udgivet en bog om Serberne (»*The Serbs*«) og i øvrigt er højaktuel med en bog om krigen i Kosóva, Robert Thomas der har skrevet minutiøst om Serbien under Miloševic - og ikke mindst Noel Malcolm der har udgivet meget grundige værker om Bosniens historie og Kosóvas.

Endelig var det vel også nærliggende at henvise til Carl Bildt der har udgivet »*Uppdrag Fred*« om sine aktiviteter på Balkan og om Dayton-forhandlingerne, ikke mindst i betragtning af at han er en temmelig vigtig figur i Fledelius' fremstilling. Et enkelt sted går det så vidt at han bliver beskrevet via Holbrooke - det er da at gå over Dammen efter vand.

Serbiske kilder

Skulle man henvise til tilgængelige Serbiske kilder (på Engelsk) kan jeg oplyse at Dusan T. Batakovic (en professor i historie der gennem nogen tid har været rådgiver for den Ortodokse Kirke i Kosóva og som har været meget aktiv med forslag om *kantonisering* - og som jeg i øvrigt tror Fledelius kender på dén ene eller anden måde) kan findes flere steder på *nettet* med relevante - og problematiske - artikler om Kosóvas og Serbiens historie. Men hvis man vil forstå hvad der sker må man også læse problematiske tekster³⁹⁷⁾.

396) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000407.

397) Vil man have nærmere henvisninger kan man sende mig en mail med følgende tekst: Henvisninger til Batakovic udbedes; adressen er: post@bjoerna.dk

Kosóva

Dér hvor Fledelius er bedst er i beskrivelsen af hvad der skete i Bosnien - måske er det fordi tingene har kunnet overvejes grundigere?

Beskrivelsen om hvad der skete i Kosóva er også udmærket, men der er enkelte problemer. Jeg vil koncentrere mig om dém.

Der står egentlig meget lidt om hvad der er gået »forud«. Vi kommer på banen omkring 1989 - ikke noget tilfældigt årstal ganske vist, men svært at forstå hvis man ikke véd noget om tiden under Tito.

Om dén tid er der *meget* relevant - og nødvendigt - at sige, både om sociale, økonomiske og kulturelle forhold, om forskellige politikker der er forsøgt, om de grundlæggende modsætningsforhold der har været og er i Kosóva - både mellem Albanerne og Serberne og mellem Albanerne indbyrdes.

Etniske årsager og konsekvenser

Der er ingen som helst tvivl om at konflikten i Kosóva havde »etniske årsager« og »etniske konsekvenser«.

Parterne i konflikten har selv sagt det - både dem i Jugoslavien og Kosóva og dem der udefra har grebet ind - men det kunne alligevel have været en god idé hvis Fledelius havde problematiseret denne opfattelse i en bog som denne, men den sidste bog er selvfølgelig ikke skrevet endnu.

Man kunne stille en række spørgsmål på dette sted, for eksempel: Hvad er *etnicitet*? Hvad karakteriserer en *nation*? Hvornår spiller *nationalfølelse* en rolle og hvornår ikke? Er der »træk« der burde fremmes eller svækkes? (*kan* de overhovedet fremmes eller svækkes med »kunstige« midler?) Kan man komme »nogen steder« med økonomisk og social bistand? Kan man komme »nogen steder« med dialog?

Der er flere steder i bogen hvor Fledelius er inde på at tingene i Bosnien går den rigtige vej (eller den forkerte), men der er ikke så meget om *hvorfor* de gør det og *hvorfor ikke* - men egentlig kunne det være nyttigt med en lidt nærmere analyse af nogle forskellige tilfælde for derigennem - *måske* - at komme til nogle holdbare konklusioner - og til en bedre politisk praksis.

Var det uundgåeligt?

At det er nødvendigt at sætte ind på Balkan med allehånde former for udviklingsbistand er indlysende, men det er *forfærdeligt* at Verdenssamfundet skal bruge så mange ressourcer på et sted som næsten burde have kunnet klare sig selv, og at Verdenssamfundet derved får flyttet sin opmærksomhed og sine ressourcer fra problemer på Kloden der er af en ganske anden størrelsesorden og dybde. Var dét uundgåeligt? Kan vi lære noget?

Men løbet er på en måde kørt, og nu stiller sagerne sig derfor helt anderledes. Her er det overordentlig vigtigt at vi i Vesten - og andetsteds - kommer til en afklaring af hvordan vi bedst muligt og hurtigst muligt kan fremme en demokratisk udvikling på Balkan.

Fledelius skriver i slutningen af bogen at

»Det afgørende er, om det med støtte til de mere demokratiske kræfter hos kosovo-albanerne, som har båret ikke-voldspolitikken og udviklingen af det alternative civilsamfund i Kosovo, kan lykkes at vende udviklingen i provinsen til det bedre« (s. 81).

Dr Rugóva ... og os andre

Fledelius foretrækker blandt Kosóva Albanerne Dr Rugóva - ingen tvivl om dét - og han *bør* også have en høj stjerne, men vi burde grave en del dybere. Rugóva's politik påkaldte sig respekt fra mange sider - både for sin visdom, sin konsekvens og sine resultater, men den

mislykkedes. Serberne tog den ikke alvorligt, Stormagterne tog den ikke alvorligt, især ikke Amerikanerne - og mange af Kosóva Albanerne forkastede den. Det kan man kalde en politisk tragedie, men selv om Rugóva stadig har *mange* støtter rundt omkring i Kosóva - på trods af hans temmelig problematiske, men ikke helt uforklarlige fremtræden under krigen, så er det givetvis nogle »andre« der sætter dagsordenen nu - især dem der var politisk toneangivende i UÇK³⁹⁸).

Jeg er enig med Fledelius i at man bør støtte de demokratiske kræfter hos Albanerne i Kosóva, men egentlig tror jeg det kun kan lykkes at etablere et demokrati hvis man får »bearbejdet« UÇK'erne - det er muligvis også en sådan linie Amerikanerne har valgt.

Rugóva og hans folk ville ikke få mange ben til jorden hvis de ikke kom »overens« med UÇK'erne, og UÇK'erne kunne lave mange »ulykker« hvis det var dem der sad på det »hele« og uden at man var i dialog med dem. Så hvis man skal nå til et vendepunkt i Kosóva, så forudsætter det at man fra det Internationale Samfund går massivt ind i en dialog med *alle* kræfter, ikke mindst dem i UÇK.

Selv om denne opgave forekommer at være vanskelig, tror jeg ikke den er umulig, for der er kræfter i UÇK som tænker i samme baner, stærke kræfter - men ikke enerådende.

Den Albanske forbindelse?

Fledelius' komposition fører til et lille problem på en helt anden måde.

Hans historie om Kosóva-krigen starter i Albanien (med afsnittet *Fra Albanien til Kosovo*) fordi det Internationale Samfund måtte gøre noget dér før Kosóva for alvor kom på dagsordenen.

Kronologisk er det selvfølgelig helt korrekt - men eftersom det slet ikke bliver berørt eller diskuteret, kunne man tro at tingene hænger tættere sammen end de gør i virkeligheden.

Albanerne i Kosóva og i Albanien taler Albansk, der er også nogle familiemæssige forbindelser hen over grænsen ved det Nordlige Albanien, der er mange Albanske universitetsfolk der for nogle år tilbage har undervist i Kosóva og så videre og så videre, men konflikten i Kosóva kan ikke forklares med en *Albansk forbindelse*.

Serberne

Serberne véd Fledelius noget om - og langt mere end mange andre Danskere, så derfor er der god grund til at studere hvad han skriver om dem, om deres politikere - og om deres bevæggrunde, og det er også vigtigt at vi får gjort hvad vi kan for at få skrællet forskellige *myter* væk så vi kan komme til et så klart og dækkende billede som muligt.

En fremtrædende person på den politiske arena er Vojislav Šešelj som Fledelius kalder ultranationalist. Det er en person vi i Vesten har svært ved at kapere på grund af hans karaktertræk, hans politik og dét han er ansvarlig for - problemet er imidlertid at han har en del tilslutning, at han har en vis (muligvis svingende) indflydelse på Serbisk politik - og at det derfor er temmelig vigtigt at analysere ham både korrekt og i dybden - og at »følge« ham nøje også i den kommende tid. Ham kunne der måske nok have været noget mere om i bogen?³⁹⁹

398) I 2001/2002 er man nået til at etablere en form for magtdeling. Dr Rugóva og hans har *nogle* af posterne, UÇK'erne *nogle*. Men der er ikke tvivl om at befolkningsflertallet hælder mest i retning af Rugóva.

399) Så sent som ved det Serbiske præsidentvalg i september 2001 fik han omkring 22 % af stemmerne.

Eksempel på bogens udmærkede illustrationer: Valgplakat fra 1997 med Vojislav Šešelj (Serbien) og Nikola Poplasen (Srpska). Teksten lyder: *Hæderlige mennesker til magten!* - Foto: Karsten Fledelius.

Slobodan Milošević

Den helt afgørende figur er selv sagt Slobodan Milošević. Fledelius fortæller meget om ham, om hans politik i Bosnien, om hans tilslutning til Vance-Owen og til Dayton - om hans Kosóva-politik og om hans manipulationer med medierne, men man får vist ikke et klart billede af politikeren Milošević? Jeg vil tro at Fledelius opfatter Milošević som en *magtpolitiker* - én der vil herske og én der muligvis ikke har en egentlig strategi - og det er også en ret nærliggende mulighed (selv om der kan siges mere endnu). Men én ting er hvad Milošević selv vil, noget andet er hvorfor befolkningen accepterer hans politik - enten ved at stemme på *ham* eller ved at stemme på »umulige« oppositionspolitikere som ikke kan nå til enighed om et positivt politisk program og knapt nok kan blive enige om at vælte Milošević.

Fledelius antyder at der gemmer sig noget af en forklaring i at folk på landet foretrækker dem de kender (selv om de er uenige med dem) end nogle de ikke kender - og i at Milošević har sin største støtte i landområderne.⁴⁰⁰⁾

Politikere skabes af mange ting, men én af »tingene« er dén måde man opfatter dem og håndterer dem i Verdenssamfundet.

Når Milošević er blevet dén han er, så skyldes det personlige forhold, erfaringer fra Tito-tiden, problemerne frem til Jugoslaviens sammenbrud, krigen i Bosnien og meget mere - men det skyldes også dén måde vi i Vesten har grebet tingene an. Man kunne formentlig have opnået noget andet hvis man havde forholdt sig anderledes til forholdene i Kosóva - både i 1998 og 1999 og i årene forud. *Som man reder, så ligger man.*

400) Thomas Hjortsø interviewede den tidligere Formand for *Borgeralliancen* Vesna Pestic i »Information« 000104. »Vesna Pestic fortæller, at hun engang var taget til en provinsby sammen med Vuk Draškovic for at tale ved en demonstration. Bagefter sad de på en restaurant og snakkede. Ifølge Vesna Pestic sagde Vuk Draškovic: »De er jo dumme, vores tilhængere«. - Hvorfor det, spurgte Vesna Pestic forundret. »Når jeg har talt, kommer der ofte nogle tilhængere op til mig og siger, at det var en god tale. Så spørger jeg dem, hvad jeg sagde. Det kan de aldrig huske, men de fortæller altid, at de elsker mig«. [...] Draškovic' fortælling er et eksempel på serbernes forhold til deres politikere. »De forelsker sig i en politiker og forbliver tro over for ham, lige meget hvad han siger og gør,« mener hun.

Var vi virkelig *dømt* til at være massivt til stede på Balkan? Kunne vi have undgået de værste ulykker? Nu står vi i en situation hvor det må siges, at

»*Det vil være farligt at reducere SFOR [FN-styrken i Bosnien] for meget ... Den relative succes med fredsskabelse og genopbygning i Bosnien hviler helt klart på den forudsætning, at den dominerende militære magt i området ligger i udlandets hænder*« (Fledelius, s. 69).

Et par skønhedspletter?

Fledelius er en trænet avisskribent - og det er måske derfor at han af og til er lidt »smart« i sine formuleringer.

S. 81 giver han UÇK - og Amerikanerne - et »rap« når han fortæller at UÇK samarbejdede med NATO ved at give dem forskellige observationer, men disse viste sig dog, skriver han, i en række tilfælde at være unøjagtige:

»Således viste en stor del af det ødelagte serbiske militærmateriel i Kosovo sig at være attrapper«.

Det er givetvis rigtigt at UÇK samarbejdede som anført. Det er sikkert rigtigt at nogle af observationerne var unøjagtige. Det er også rigtigt at der blev ramt en del attrapper - men hang tingene virkelig *sådan* sammen? Var UÇK's bistand blot en historie om nogle kludremikler der fik Amerikanerne til at »gå på limpinden«?

S. 48 gør han vist noget lignende når han skriver:

»*I Tyskland var der stadig udbredt sympati for kroaterne, landets gamle allierede fra Anden Verdenskrig*« (s. 48).

Hvad står der *hér* - på linierne og *mellem* linierne? Er der tale om noget rent objektivt? Er der en særlig pointe? Eller er der tale om en ganske *særlig* påmindelse? Antydes der ét eller andet med fortidig fascisme og nutidig? Jeg ved det ikke, men jeg ville helst ikke have været i tvivl.

En historisk »godbid«

Til sidst en historisk »godbid«. Der fortælles s. 71 meget levende om Serberens Milos Obilic der lod som om han gik i den Osmanniske sultans tjeneste før det berømte slag på Kosovo Polje i 1389, men på *heltemodig* vis dræbte ham, ja, man tror at Fledelius selv har været til stede, så livagtig er beskrivelsen.

Så vidt jeg véd er der problemer, endda meget *store* problemer med kilderne, så store at man slet ikke kan sige noget om hvor vidt sultanen blev dræbt ved et attentat eller om han blev dræbt i egentlig kamp. Og nu vi opholder os ved dette slag, så er det formentlig også en skrøne at Osmannerne efter slaget henrettede den Serbiske fyrste, Lazar.

Alt dét kunne Fledelius sagtens have styret udenom, for han kunne have skrevet - som sandt er - at der er mange Serbere der trækker kraftigt på *myterne* - og så have beskrevet dem - men dét behøver vi andre vel ikke?

I den bedre ende ... [Stewart Ross]⁴⁰¹⁾

Om Stewart Ross: »*Krigen i Kosovo*«. Forlaget Flachs, 64 s., indbundet, mange gode illustrationer, 198 kr. inklusive moms. Oversat fra Engelsk og bearbejdet af Ole Steen Hansen.

Forlaget Flachs har gjort klogt i at købe og oversætte Stewart Ross' bog om krigen i Kosóva, for dermed er man kommet forholdsvis nemt til en fornuftig og hurtig udgivelse.

»*Krigen i Kosovo*« egner sig fortrinligt til de ældste elever i grundskolen - men også til kursister på forskellige andre uddannelser. Derimod vil den nok ikke egne sig lige så godt til gymnasier og tilsvarende. Den er redelig og forsøger at dele sol og vind nogenlunde lige - og man får temmelig meget for pengene - både hvad angår tekst og billeder.

Sproget er fornuftigt afpasset til læsergruppen, og der er kun få steder hvor det går galt hvad det sproglige angår. Dette gælder måske side 60 b, hvor det noteres at Ibrahim Rugóva blev valgt til præsident ved en hemmelig afstemning. Hertil kan man nemlig sige: *Ja & ja* - for afstemningen var hemmelig på mere end én måde; den var det i dén betydning vi bruger i Danmark, men den var også hemmelig fordi den var illegal og gennemført »uden om« de Serbiske myndigheder. Jeg tror det er det sidste Ross har prøvet at udtrykke, hvorimod det er en anelse uklart hvad den Danske formulering betyder.

Bogen oplyser at Kosóva befolkningsmæssigt er domineret af etniske Albanere, at Kosóva blev erobret af Serberne omkring 1912, at Serberne har undertrykt Albanerne i flere omgange - at Albanerne i perioden fra midten af '70-erne og frem til slutningen af '80-erne har gjort gengæld og undertrykt Serberne, og at der er mange modsætninger mellem Kosóva Albanerne indbyrdes.

Dette er alt sammen helt korrekt (bogen bruger den »normale« internationale eller Serbiske skrivemåde i stedet for den Albanske: Kosova).

I det hele taget er der ikke mange egentlige fejl i bogen, og det er ganske imponerende i betragtning af hvor omtåleligt Kosóva-emnet er. Men der er nok forskellige ting man kunne have ønsket sig også var blevet omtalt. - for eksempel får man ikke så meget at vide om hvordan man levede i Kosóva, dels blandt Serberne, dels blandt Albanerne (i modsætning til i Bosnien var det ikke særlig almindeligt at de etniske grupper blandede sig, indgik ægteskaber på tværs og så videre).

Hvad vil Serberne i Kosóva?

Konflikten i og om Kosóva er på mange måder besynderlig og udfordrende, og i betragtning af at vi er blevet så involverede som vi er - og vil være det i mange år - og i betragtning af at konflikten har fået *dén* omfattende karakter den har fået, er det vigtigt at man fordyber sig i den og gør sig tanker om den.

Et af de vigtige spørgsmål man kunne »starte« med at stille er det helt banale: Hvordan kan det være at Serberne har været så interesserede i at kontrollere området? - ikke mindst i betragtning af at det er meget få Serbere der har ønsket at bo der; mange er blevet »lokket« dertil af favorable vilkår, men endnu flere er flyttet andetsteds hen fordi de fandt forholdene for umulige.

Der er flere forklaringer på den Serbiske interesse, - men de er ikke lige gode.

Én forklaring er den militærstrategiske.

Ifølge bogen forholder det sig sådan at man »er man godt på vej til at få kontrol over store områder på Balkan«, hvis man kontrollerer Kosóva (s. 9). Sådan var det engang, men sådan er det næppe mere. Kosóva har i dag ikke den store *militære* betydning, men derimod (fortsat)

401) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000301.

en vis økonomisk betydning, for der er vigtige råstoffer (zink, bly, kul med videre) i Mitrovica-hjørnet.

Denne anden forklaring giver bogen også - og dén er givetvis tættere på virkeligheden end den militære.

Historie og Myte

Men en tredje forklaring er formentlig mindst lige så vigtig som den økonomiske - og det er den historiske, eller snarere den mytologiske.

Engang - det vil sige i Middelalderen - hørte Kosóva til det Serbiske Rige, - det var endda en central del af det, men Osmannerne rykkede ind og erobrede området; først således at den Serbiske fyrste blev Osmannisk vasal, senere - langt senere - ved at Osmannerne direkte undertvang sig området.

Bogen fortæller om det berømmelige slag på Solsortesletten déngang i 1389 - og om den mere symbolske eller mytologiske rolle dette slag har spillet for Serberne, og dét er som det skal være.

I den Osmanniske periode lod sultanen dé Serbere der ønskede det bibeholde deres Ortodokse kultur, og man lod de middelalderlige klostre og kirker stå. Dette gjorde sultanen ikke af ren ædelmodighed, men (formentlig) af politiske grunde, for man fandt at det ville give størst udbytte hvis man kunne have en »forståelse« med den Ortodokse Kirke.

På et tidspunkt gik man endda så langt at man - via en fremtrædende Osmannisk storvesir (af Bosnisk oprindelse) - positivt medvirkede til at genopbygge den Osmanniske Kirke.

1689

Noget senere - i slutningen af 1600-tallet - gik det imidlertid rent galt. Det var i forbindelse med de store opgør mellem Habsburgerne og Osmannerne. Osmannerne søgte - men forgæves - at erobre Wien, og Habsburgerne gjorde gengæld og søgte at erobre store dele af Balkan, blandt andet Kosóva, hvad der dog også mislykkedes.

Her kommer vi til noget man *afgjort* burde have omtalt eller nævnt i bogen: 1689, men der står faktisk ikke ét eneste ord.

Når man sætter sig for at udgive en kort fremstilling er det selvfølgelig nødvendigt at man prioriterer - at man skærer »hårdt« - og det er man i hovedsagen også sluppet godt fra, men hvis man tænker på et 2. oplag bør man gøre en tilføjelse hvad angår 1689, for hvad der skete dén gang er *overordentlig* centralt for hvad der senere er sket.

Begivenhederne var i høj grad medvirkende til at den etniske »balance« ændrede sig i Albanernes favør og i Serbernes disfavør - og dermed til at konflikten har fået dén karakter den har fået.

Historien er meget kort fortalt at Habsburgerne rykkede ind mod Osmannerne, og at Serberne (ganske særligt den Ortodokse Kirke) støttede dem. Felttoget gik dog helt i vasken - og Habsburgerne måtte retirere. Det afgørende er her at Serberne - under ledelse af patriarken, Arsenije III - i meget stort tal fulgte dem og dermed åbnede for at endnu flere Albanere kunne bosætte sig i Kosóva end forhen⁴⁰²⁾.

Er Albanerne en slags Skotter?

Et sted skinner det - på en pudsig måde - igennem at ophavsmanden er fra England - nemlig når det nævnes at forstavelsen *Alb* i *Albanien* har samme sproglige rødder som »ordet *Alperne* og *Alba* (en gammel betegnelse for Skotland), der betyder bjergland« (s. 10). Jeg skal ikke

402) Se eventuelt nærmere i »*Fra Kosovo til Kosóva*«, 1. udgave, s. 61-64.

kunne sige om forklaringen er rigtig, men jeg tvivler stærkt - og der er i øvrigt givet en del andre - nogenlunde overbevisende - forklaringer på *Alb* end den hér foreslåede - men forklaringen har at gøre med at »nogen« engang fandt på at der kunne være en slags forbindelse mellem Skotterne og Albanerne, hvad der højst sandsynligt er det rene sludder og vrøvl.

Hvis man på forlaget vil se nærmere på hvor Albanerne kan stamme fra - og det er virkelig en meget spændende og mystisk historie - vil jeg foreslå at man læser en *anden* Englænder, arkæologen John Wilkes der for nogle år siden udgav »*The Illyrians*«. Det er muligt, måske endda sandsynligt, at Albanerne har været i »området« længe før Serberne - men det er under alle omstændigheder så længe siden at det er meningsløst at tillægge det en betydning i diskussionen af »hvem der har ret« og »hvem der har uret«.

Hvorfor opgav Parlamentet ævred i '89?

Ovenfor blev nævnt at der er forskellige - mere eller mindre korrekte - forklaringer på hvorfor Serberne er så interesserede i Kosóva - men der er også ting på den Albanske side der er mærkelige og som skriger efter at blive analyseret nærmere.

Én af dem er beslutningen i lokalparlamentet i 1989 om at acceptere Serbiens nye forfatning »*der gjorde Kosovos Parlament betydningsløst og stort set fjernede den sidste rest af Kosovos selvstændighed*« (s. 29).

Der står ganske vist i bogen at de Serbiske myndigheder *truede* politikerne - hvad der er korrekt - men det er alligevel temmelig besynderligt. Man kunne nemlig have gjort noget andet: Man kunne have nedlagt sit mandat - i stedet for at *tilslutte* sig den nye Forfatning. Hvordan kan det være at man ikke gjorde dét?

Spørgsmålet står og blafrer - ikke mindst fordi der fortælles om at de etniske Albanere ret kort efter opbyggede et parallelt politisk system og så videre.

Kosóva 1989: Parlamentet. Kun 10 stemte imod. Nogle af de Albanske parlamentsmedlemmer var udeblevet. Det er blevet hævdet at *nogle* - som ikke var berettigede - er gået ind og har stemt. Dette kan dog ikke forklare hvorfor der var overvældende flertal for beslutningen - og hvorfor der blev applauderet kraftigt bagefter. En vigtig årsag er givetvis at mange Albanere ikke ønskede at stille op til Lokalparlamentet eller at deltage i valgene.

Arkan's Tigre

S. 39 fortælles at Serberne i '98 afskar Kosóva fra omverdenen og sendte svært bevæbnet Politi og militser ind for at tage sig af UÇK. Dette er dokumenteret fra mange sider, men det gælder ikke den følgende bemærkning:

»*Blandt de serbiske styrker var de berygtede 'Serbiske Tigre' under kommando af 'Arkan'.*«

Det ville være mærkeligt hvis ikke *Tigre* var involveret på den ene eller anden måde, men det er faktisk påfaldende så få vidnesbyrd der er om deres tilstedeværelse i Kosóva i 1998 og 1999. Mange andre militser har været der - men hvis medlemmer af de gamle *Tigre* har været med, har det muligvis været under »andet flag«?

Ibrahim Rugóva

Én af bogens helte synes at være Dr Ibrahim Rugóva, hvorimod UÇK'erne under ledelse af Hashim Thaçi beskrives noget mere forbeholdent.

Det er korrekt som bogen skriver at UÇK var et meget sammensat foretagende, og at der var store modsætninger mellem medlemmerne - og det er også korrekt at UÇK blev dannet og udviklede sig fordi Rugóva's Gandhi-agtige linie kom til kort, men det er næppe korrekt når det s. 48 siges at Rugóva under krigen forsøgte at forhandle med Miloševic.

Sådan som det står må man næsten formode at forhandlingerne skete på Rugóva's initiativ - eller med hans positive accept - men ingen af delene er formentlig rigtig. Der var forhandlinger, der blev endda underskrevet en aftale, men Rugóva har bagefter forklaret at han handlede under tvang, og dét virker mest sandsynligt.

UÇK ... og Bukoshi

Flere steder i bogen er man inde på hvor UÇK kan have fået sine penge fra. Man nævner at de for en del kan stamme fra kriminalitet, og det er muligvis rigtigt. Men man nævner ikke at der blev indsamlet mange penge blandt emigrerede eller flygtede Albanere - og man nævner heller ikke at der var »andre« på banen - både på den ene og anden måde - nemlig Bukoshi og hans folk som ikke havde det mindste med UÇK at gøre.

Bukoshi er en meget central figur i hele forløbet og har (så vidt det kan ses) spillet en overordentlig sammensat rolle både i Kosóva og i Albanien. Han var premierminister for den (borgerlige) eksilregering, han indsamlede mange penge fra Kosóva Albanere der var emigreret eller flygtet, og han var - og er - meget tæt forbundet med den nu væltede præsident i Albanien, Dr Sali Berisha.

Bukoshi har muligvis - eller formentlig - været stærkt involveret i forskellige uroligheder i Albanien, og hen over sommeren '99 anmodede den Albanske regering ham og hans folk om at forsvinde fra Albansk område, formentlig fordi man ikke ville risikere at han trådte massivt op til støtte for Berisha.

Dén dag i dag er det vist ikke lykkedes for hverken UÇK eller SRSG Dr Kouchner at få overført Bukoshi-pengene til UNMIK eller den nye »Fællesregering«.

Selv om man ikke kan fortælle det hele på 64 sider ville det have været en god idé at fortælle lidt om Bukoshi - og om hans alliance og senere uenighed med Rugóva.

Småtingsafdelingen

Bagest i bogen er der nogle rimeligt fornuftige litteraturhenvisninger - og en pudsig »samling« internetadresser, 5 adresser er det blevet til. Heldigvis kan »man« finde nogle adresser selv, og på flere af de 5 nævnte er der *links* der fører videre, men det virker unægtelig som om de 5 er udvalgt i sidste øjeblik.

På s. 57 står noget der har en vis lighed med vaskeægte sludder:

»NATO frygtede, at det ville komme til kampe mellem forskellige UÇK-grupper. De tre største stod under ledelse af henholdsvis Hashim Thaçi, Ibrahim Rugóva og den ekstremistiske Rexhep Qosja, der slet ikke havde villet være med ved fredsforhandlingerne i Rambouillet«.

1) Hverken Rugóva eller Qosja tilhørte UÇK. Rugóva hævdede i lang tid at UÇK var en Serbisk »fabrikation«, senere har han skiftevis været i konflikt med dem - og »tålt« dem, men *aldrig* tilhørt dem, for deres væbnede *aktionslinie* var 100% i modsætning til hans egen pacifistiske linie.

2) Qosja stod (og står) på god fod med UÇK og Thaçi - men er »selvstændig«. Han er (mig bekendt) ikke spor ekstremistisk - i hvert fald ikke i den normale betydning af ordet, men det er rigtigt at han går ind for at Kosóva og Albanien skal forenes - på ét eller andet tidspunkt, og i dén forstand indtager han et slags yderstandpunkt.

3) Qosja deltog i Rambouillet - om han oprindeligt ikke ville deltage ved jeg ikke, men jeg har en anelse om at man har forvekslet ham med Adem Demaçi, som en periode var politisk rådgiver for UÇK, som frarådede at man deltog i Rambouillet, og som senere har taget skarp afstand fra overgreb fra begge sider. Han holdt en central tale på OSCE's-konferencen i Prishtina i slutningen af '99 om »Menneskerettigheder«, men synes ellers på det nærmeste at have »trukket sig tilbage«.

Visse Amerikanere opfattede Demaçi som ekstremist, hvad der er temmelig misvisende - det er faktisk mere rigtigt - som bogen noterer s. 42 - at han var »moderat«⁴⁰³.

Præsident Ibrahim Rugova og KFOR-Chefen, General Marcel Valentin. Slutningen af Marts 2002. Foto: KFOR.

403) Jævnfør i øvrigt en note tidligere i »Albanske Studier«, s. 58.

Operation Allied Force ... [Per Herholdt Jensen m.fl.]⁴⁰⁴⁾

Om Per Herholdt Jensen med flere: »*Dansk forsvar & Kosovokonflikten 1999*«. December 1999, 32 s. Mange illustrationer. Udgivet af Forsvarskommandoens Presse- og Informationssektion, postboks 202, 2950 Vedbæk, tlf. 4567 3030. Gratis - så længe oplag haves.

Officielle pjecer udgør en særlig - og noget vanskelig - genre.

Nogle pjecer er rimeligt »slemme« at komme igennem, men det gælder ikke *Dansk forsvar & Kosovokonflikten*, for den er overskuelig, informativ og velskrevet - og der er ingen tvivl om at forfatterne har anstrengt sig for at være korrekte og pålidelige.

På mig virker den som et »must« til forskellige former for undervisning, især undervisning i *Samtidshistorie* og *Medier* - og det er ganske udmærket at den er skrevet.

Pjecen består af følgende afsnit:

- (1) Konfliktens baggrund.
- (2) Kosovokonflikten.
- (3) Forsvaret i beslutningsprocessen.
- (4) *Operation Allied Force*.
- (5) *Operation Allied Harbour*.
- (6) *Operation Allied Harvest*.
- (7) *Operation Joint Guardian*.

Et par løse ender

De to første afsnit er udmærkede som en kort og nødtørftig introduktion - men der optræder, hvad der ikke er så mærkeligt, et par løse ender - eller lidt flere end dét. Om bombningen af den Kinesiske Ambassade står der lakonisk:

»*Ved et luftangreb på Beograd den 8. maj blev den Kinesiske ambassade bombet. Kina hasteindkaldte FN's Sikkerhedsråd, der dog ikke fordømte bombningen, men beklagede hændelsen*«.

Man ville ganske vist *ikke* forvente at der - i en sådan officiel pjeces - kunne findes en grundig *diskussion* af om ambassadebombningen var hændelig eller ej - men det er *svagt* overraskende at man slet ikke nævner den officielle forklaring, at bombningen skyldtes en beklagelig efterretningsfejl.

Man kunne vel derimod forvente at det blev *forklaret* hvorfor præsident Milošević ikke måtte få *nogen som helst* indflydelse på hvilke nationer der skulle indgå i en fredsbevarende styrke (s. 9) - lige som man kunne ønske sig at der blev gjort *mere* ud af at forklare hvorfor de forskellige Serbiske fredsinitiativer ikke kunne accepteres af NATO, så meget des mere som disse initiativer omhyggeligt nævnes (s. 7 og 8).

På dén måde kommer Milošević' politik til at virke *noget* mere - og NATO's til at virke *noget* mindre - *rimelig* end det sikkert var hensigten at skrive.

Det er dog ikke sådan at man bliver ladet »i stikken«. Man kan godt sé hvor forklaringerne gemmer sig, og det er jo også muligt at opsøge andre fremstillinger og dermed få suppleret sig - men alligevel - *lidt* mere forklaring ville have været en god idé.

404) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000226.

S. 8 står der: »På baggrund af et nyt møde i Beograd mellem Viktor Tjernomyrdin og præsident Milošević den 20. maj blev der udsendt en Jugoslavisk pressemeddelelse, i hvilken der stod, at man tilsluttede sig de generelle principper i G8-landenes fredsudspil fra den 6. maj«.

To linier længere nede står der så - og umiddelbart lidt overraskende:

»Der var fortsat ingen tegn på gennembrud i fredsforhandlingerne«

men det har dén forklaring (kan man læse lidt længere nede), at Milošević ikke var parat til at acceptere at fredsstyrken skulle være NATO-domineret og 100 % NATO-ledet, og at man ikke havde tilstrækkelig tiltro til at Milošević faktisk *ville* give sig.

Man stolede ikke på Milošević, hvad der dog (muligvis) skyldtes at man ikke »læste« ham rigtigt, og at man (muligvis) har haft andre forventninger til ham end man burde.

Dertil kommer at NATO-siden selv var temmelig ansvarlig for at der ikke kom noget tidligt »forhandlingsgennembrud«.

Der er ikke noget mærkeligt ved NATO's standpunkt - for NATO var bange for at dét man - ikke uden besvær - havde opnået militært kunne blive tabt politisk - men det kan ikke helt udelukkes at NATO-aktionen og NATO-diplomatiet hvilede på en blanding af sikker viden og fornuftige fortolkninger - blot tilsat et par alvorlige misforståelser og en god portion sådan-*skal-det* være.

Måske kunne man have opnået bedre og mere holdbare resultater ved at have gjort noget *andet*?

Hvad der er sket i 1999 kan selvfølgelig ikke gøres om. Vi står nu, hvor vi står - et sted med mudder og tåge, og vi er forsynet med dårlige kort og en noget problematisk vejudsigt. Så nu er der meget brug for en solid omgang analyse og eftertanke, for ikke at tale om en mere driftssikker efterretningsvirksomhed - ikke mindst på den anden side af det store vand.

Pjecen tager sit selvfølgeligelige udgangspunkt i at NATO-aktionen *skulle* gennemføres, og jeg erindrer ikke at man noget steds kommer ind på om aktionen var Folkeretslig korrekt eller ej⁴⁰⁵.

Det er sådan set også OK, selv om den politiske ledelse (i perioden frem til Sikkerhedsrådets Resolution i juni 1999) satte Forsvaret på en juridisk uholdbar opgave, uanset hvor moralsk eller politisk legitim man måtte finde den.

Det kan ikke være i en *sådan* pjece at tøjlet bliver vasket, hvis ellers man skulle have lyst til at anfægte den politiske visdom.

Et sted hvor »tingene« bliver lidt rigeligt kortfattede er i beskrivelsen af den Russiske kolonnes indrykning i Prishtina i juni 1999 - og som der står i ultrakortfattet form: *uden for enhver aftale*.

Der er vel ingen grund til at der skal gøres *meget* ud af hændelsen i en pjece som den foreliggende, men som hændelsen er beskrevet kan den *kun* virke som en »reminder«, hvad der dog er lidt bedre end ingenting. Men man kunne med fordel have gjort *lidt* mere ud af at omtale Ruslands rolle i hele konflikten - og i løsningen af den.

Og så er der ting der overhovedet ikke er omtalt: Den omfattende diskussion om *Luftkrig* over for *Landkrig* for eksempel. Dét skal man dog ikke kritisere pjecen for, for dens formål er i en tæt og kort form at fortælle *hvad* der er sket. Dens formål er *ikke* at fortælle *det hele* eller at diskutere *det hele*, men at holde sig nogenlunde til det faktuelle.

405) Jævnfør diskussionen tidligere i denne bog - således i forbindelse med omtalen af DUPI's rapport om *Humanitær Intervention* med videre

De stærke sider

Pjecens stærke sider er dem der fortæller om hvad det Danske Forsvar var involveret i - og hvordan enhederne var sammensat.

Danske F-16 tanker i luften. Aktionerne varede typisk 3-5 timer hvad der gjorde lufttanking nødvendig. Dette billede viser en tankning over Tyskland, altså ikke fra en aktion. Foto fra pjecen.

Der gives en udmærket og nøgtern oversigt over de forskellige faser (fra *Allied Force* hen over *Harbour* og *Harvest* og frem til *Guardian*). Nyttig og god viden på meget lidt plads; et par eksempler:

* Der fortælles om dén »radius« den Danske Albanian Force skulle handle inden for i *Allied Harbour*. Man skulle bruge de nødvendige midler til at sikre de humanitære aktiviteter; man måtte bruge magt - men kun når det var nødvendigt - og man skulle holde sig på lavest mulige niveau. Man måtte ikke gennemføre gengældelsesaktioner. Men det må man vel *aldrig* når man holder sig til gældende ret?

* Der fortælles om hvordan »Makrellen« ryddede op i Adriaterhavet med at samle »ubrugte« bomber. Foran »Makrellen« sejlede en fjernstyret båd, en drone, som afsøgte vandet med sonarer. Når man havde lokaliseret en flybombe kunne man iværksætte en sprængning, hvad der ligeledes skete pr. fjernstyring. - Klart og tydeligt - og glimrende illustreret.

Man skriver - hvad der givetvis er korrekt - at indsatsen var en succes, men man giver også en oplysning man (med lidt »held«) kan komme til at misforstå: »Makrellen« afsøgte 40% af området, står der, og fandt 30 % af *alle* fundne bomber. OK - men hvis nu bomberne var jævnt fordelt, tyder det vel - umiddelbart - på at man har været *mindre* effektiv end gennemsnittet? Der står ikke noget om hvordan man kan - eller *ikke* kan - kombinere de to oplysninger. *Harvest* blev afsluttet 24.8.1999, men det siges ikke hvor mange af de nedkastede bomber man har fundet - og om der er nogen tilbage i havet?

* Der er en fin oversigt over de forskellige typer af enheder der indgår i den Danske Bataljon; temmelig mange - og med mange meget forskellige opgaver. Man får et klart indtryk af at der skal gøres en hel del for at få alle disse ting til at virke sammen i en helhed. Det fremgår forresten også (hvad der er aktuelt i øjeblikket i forbindelse med uroen i Mitrovica, og hvor de

Danske KFOR-tropper har fået megen ros) at »Jenserne« har fået en missionsorienteret træning i gadeuroligheder, indtrængning i huse, inspektion af våbenlagre og så videre. Glimrende - men der er vist noget der har »manglet«: Tåregas og knipler for eksempel - og historien om dé dele viser at Forsvaret ikke har været »100% på plads« med hensyn til at løse opgaver som ikke er strengt militære, men som går mere over i retning af det politimæssige - men som det ikke desto er meget påkrævet at man *kan* løse.

Forleden⁴⁰⁶⁾ besluttede Forsvarsministeren at Bataljonen *skal* have tåregas - og for nogen tid siden fandt man ud af at styrken skulle have forskriftsmæssige stave i stedet for dem som »Jenserne« var begyndt at konstruere egenhændigt. Så har man ikke været 100% på plads, så er man ved at komme det.

En tilføjelse om navne og historie

Der er en ting der undrer mig lidt. Måske betyder det ikke så meget, - og det er i hvert fald ikke pjecens forfattere man skal bebrejde noget: Hvorfor vælger man at kalde de Danske lejre »Olaf Rye« og »Holger Danske«?

Når man gør det, hvad der bestemt ikke er en tilfældighed, kommer man til at tage noget Dansk historie til Kosóva som jeg dybest set tror er irrelevant - eller som måske er relevant, men i så fald på en vanskelig måde.

Som der står, så faldt Olaf Rye »under det sejrige udfald fra Fredericia mod slesvig-holstenerne«. Det er ganske korrekt. Men *hvad* var det dén krig gik ud på? Selvfølgelig kan man prøve at fortælle *hele* historien, det vil sige frem til at Danskerne og Tyskerne *nu* lever overordentligt fordrageligt med hinanden - men så kunne man overveje at kalde lejren noget andet - 1920 for eksempel - for så ville vi dog være *lidt* tættere ved et fornuftigt budskab. Men måske kunne man med fordel have brugt et *helt* neutralt navn?

Holger Danske er vist også en kompleks Fætter at tage med til Kosóva, for som der står, så deltog han i den Frankiske Konges kampe med Araberne. Og hvordan var det nu med dem? Og os?

Godt - i det mindste - at man ikke fandt på at kalde den ene lejr »Svend Gønge« og den anden »Georg Christian Holstein«, personer der på hver deres måde kunne være temmelig relevante.

Svend Gønge kender vi - han var partisan under Svenskens besættelse af Sjælland, og ham må vi hellere lade blive hjemme hvor velanskrevet han ellers måtte være, for en »tilstedeværelse« i Kosóva kunne - som man sikkert nemt kan se i *hans* tilfælde - i høj grad misforstås - af såvel den ene som den anden part.

Men så Hertug Georg Christian von Holstein? Heller ikke han er den rette - for han var i Kosóva allerede i slutningen af 1600-tallet hvor han deltog i Habsburgernes »humanitære intervention« [se nærmere s. 291].

Uanset hvor *relevante* Rye, Holger D., Svend G. og Georg Christian kunne være, så må jeg vende tilbage til mit forslag: Brug hellere *helt* neutrale navne - om ikke nu, så en anden gang.

General Olaf Rye på August Jerndorff's maleri fra 1895 (der findes på Frederiksborg Slot). Rye stammede fra Norge hvor han fik sin militære grunduddannelse. Han kom til Danmark i 1815. Han gjorde i mange år tjeneste i Rendsborg, men kom - forfremmet til oberstløjtnant - til København i 1842. Han udmærkede sig under kampene mod de Slesvigsk-Holstenske oprørere i 1848. Avancerede til oberst og senere til general; måtte i 1849 retirere mod nord - med et støttepunkt på Helgenæs hvor man endnu kan se 'Rye's skanser'. Tropperne blev i hemmelighed sendt til Fyn, hvorfra de gjorde udfald 6.7.1849 - og vandt. Rye selv blev dræbt af et skud efter at hans hest var blevet skudt væk under ham. I folkemunde brugte man udtrykket 'Rye's Brigade' om de faldne.

406) Artiklen blev oprindeligt sat på nettet 000226.

Det Bedste er det Godes Værste Fjende [Birgitte Bollmann]⁴⁰⁷⁾

Om Birgitte Bollmann: »Kosovo - dilemmaer i en katastrofe«. Udgivet af Folkekirkens Nødhjælp, København, december 1999. - Gratis (man skal dog betale forsendelse og ekspeditionsgebyr). Henvendelse til Folkekirkens Nødhjælp 3315 2800.

Folkekirkens Nødhjælp har udsendt et hæfte på godt 70 sider om Kosóva-krisen beregnet til undervisning på grundskoleniveau. Der er en del godt at sige om hæftet: Det er overskueligt, det behandler centrale temaer - det giver gode idéer til den konkrete undervisning, og hæftet ligger i forlængelse af en solid - *Dansk* - tradition som vil lære eleverne selv at se tingene fra flere forskellige vinkler og at danne sig deres egen - begrundede - mening om dem.

Der er en talemåde - om at *det Bedste er det Godes Værste Fjende* - jeg kom til at tænke på da jeg havde læst hæftet. Der er steder man kunne have ønsket sig andet eller mere. Men jeg vil glæde mig over dét der er lavet, for hæftet kan gøre stor nytte som det er. Man kunne endda sige at det ikke gør så meget hvis eleverne bliver en *smule* irriteret på forfatteren - og selv går hen og gør noget andet.

Hæftet består af 4 dele og lidt mere. 1. del handler om Historien, 2. del om nødhjælp og krig, 3. del om konfliktoptræning og konfliktløsning og 4. del er til underviseren - siges det. Dertil kommer en side med henvisninger til web-adresser og den korteste litteraturliste om Balkan, Jugoslavien, Kosóva og Albanien man kan forestille sig: 4 »ting« - og den ene handler endda om konfliktløsning i El Salvador. Til gengæld er listen over web-adresser rimeligt god - og alsidig.

Forfatteren gør en del ud af at konflikten i Kosóva har mange vinkler. Én er den Serbiske, en anden den Albanske, en tredje den objektive Historieforskers - en fjerde Nødhjælpsorganisationens. Og dertil kommer Amerikanernes og NATO's, Russernes og Kinesernes vinkler.

Det er ikke vinkler der mangler på Balkan, men tolerance - og hvorfor så dét? Hæftet antyder at mange af svarene findes i Historien.

En god historie?

Hæftets første - historiske - del synes jeg dog er en anelse problematisk. Det begynder »underligt«: »Krigen på Balkan handler om historie« - står der s. 4.

Handler krigen om Historie?

Der er *noget* rigtigt i påstanden, for det er - på Balkan - en udbredt trafik at bruge Historien som referenceramme og som »selvindlysende« forklaring - men derfra og til at krigen i 1999 handlede om *dét* er der nok et spring.

Krigen »handler« også om økonomiske, sociale, ideologiske og politiske interesseforskelle i det gamle Jugoslavien, om at disse forskelle har haft skiftende intensitet og betydning, om at Murens Fald, Sovjetunionens sammenbrud, Jugoslaviens sammenbrud og så videre gav anledning til at konflikterne i Kosóva blev skærpet - og givetvis også om at USA i dag har en *dominerende* rolle i storpolitikken - hvad der er både godt og skidt.

Det Stockholmske Blodbad

Bagest i hæftet er et afsnit - som vist er kopieret fra et ældre historiemateriale (fra '75) - der handler om det Stockholmske blodbad. Meningen er at én gruppe elever skal have én beskrivelse af hændelsesforløbet, og en anden gruppe en modsat. Bagefter skal begge grupper krydse samme skema af - og selv opdage at dét de krydser af er styret af dén tekst de har læst.

407) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000120.

Meningen er god nok, men de to tekster er ikke helt gode - hverken fugl eller fisk, og bortset fra dét: Hvis eleverne virkelig »hopper på« opgaven, har de alt for lidt træning i at gennemskue tekster og standpunkter, og så må de hellere se at komme i gang med at lære dén slags ting ordentligt.

En Albansk ... og en Serbisk historie

Forrest er der to små historier - en Albansk og en Serbisk - som man har fået fredsforskeren Håkan Wiberg til at skrive. De er temmelig vanskelige at forholde sig til, for de er konstruerede - dog absolut ikke ud i det blå, men ud fra forskellige udtalelser - og næppe urealistiske.

Begge historierne rummer faktuelle fejl - og vurderingsmæssige fejl tillige, men det er bevidst - for sådanne fejl møder man også i det virkelige liv.

Egentlig ville jeg have foretrukket at man havde gjort noget andet - prøvet at fremstille et Kosóva Albansk standpunkt så godt (og faktisk korrekt) som det overhovedet kunne tænkes - og at man over for dét satte et tilsvarende Kosovo Serbisk.

Man ville muligvis ikke få lige så meget »liv i kludene«, men man ville hurtigere komme hen til at man »sagtens« kan være uenige på en kvalificeret måde, og bagefter - men her er jeg rimeligvis meget naiv - hen til at forudsætningen for at man forsoner sig med hinanden er at man gensidigt anerkender legitimiteten af standpunkterne, og at man på basis heraf indgår en slags overenskomst som er synlig for alle og som alle har fordele af. Og ulemper.

Holder man sig (hvad der næppe heller er meningen!) til historier med indbyggede fejl og et læs af fordomme, så er det jo nemt at bevise hvori fejlene består, men hvordan kommer man så til at forstå og respektere hinanden?

Hvad véd vi så om Albanerne og Serberne?

Det næste problem med hæftets historiske vinkel er anderledes og handler om at man - når man er kommet gennem hæftet - véd alt for lidt om Albanerne og Serberne.

Man ved ikke hvad de levede af, hvordan deres sociale forhold eller deres familieforhold var (eller er), hvordan tingene gik for sig i »blandede landsbyer«, hvordan geografien er og så videre.

Religionsforvirring?

Og så er der et læs af løse ender og »mystiske« historier: Man har fået den glimrende idé at fortælle lidt om de relevante religioner, og det gør man så i et par »bokse« på s. 9. Men de er helt utilstrækkelige. Om Islam får man at vide at der er to retninger, ikke om hvori forskellene (og lighederne) består og heller ikke noget om hvilken retning der er dominerende i Albanien og eventuelt i Kosóva.

Trist nok kan det også være »lige meget«, for der er ikke noget sted i hæftet hvor oplysningerne ville have en funktion - men en lærer har jo lov til at supplere selv. (Tør man minde om Jørgen Bæk Simonsens »Politikens Islam Leksikon«?, Politiken 1994)

Ligesådan med hensyn til Kristendommens tre hovedretninger: Den Ortodokse Kirke (i Serbien), den Romersk-Katolske kirke (for eksempel i dele af Nord-Albanien og Kosóva) og den Protestantiske.

Forskellene mellem den Ortodokse Kirke og den Protestantiske kunne se ud til at bestå i at Protestanterne gik imod aflad?!

Blev man nu klogere?

Der kunne ellers være god grund til at stikke spaden i jorden netop når det drejer sig om de religiøse eller de religiøst-kulturelle forhold på Balkan - og noget man burde kunne forvente af *Folkekirkenes Nødhjælp*. Ganske vist er man (så vidt jeg ved) ikke meget religiøse på de kanter -

det vil sige i kirkelig forstand - derimod spiller de forskellige religioner en stor rolle som »kulturel baggrund« og de er derfor af stor betydning for en fortolkning af Historien. Men går man til hæftet for at få noget at vide om de forskellige kulturelle baggrunde, går man - som antydnet - nærmest forgæves.

Albanerne i Kosóva og i Albanien?

Hvis man vil vide om der er forskel på Albanerne i Kosóva og dem i Albanien er hæftet også svar skyldig - dog nævnes et sted (men muligvis ikke med tilslutning) at de første havde det en smule bedre materielt set.

Spørgsmålet er ikke uden betydning, for det har at gøre med om det mon er en så *naturlig* sag (som det flere steder fremstilles i hæftet) at slutte Kosóva sammen med Albanien.

Måske *er* det naturligt (i hvert fald er der *mange* der har berørt dette tema i løbet af 1999 med bemærkelsesværdig afstandtagen), måske ikke - men læseren får ikke nogle værktøjer til at finde ud af hvad der er op og ned.

Jeg skal ikke påstå at spørgsmålet er nemt at svare på, men det gør det ikke mindre relevant at rejse det.

Illyrerne

Hvis man vil vide om der er forskel på Kosóva Albanerne og Kosovo Serberne får man lidt mere at vide.

De første siger selv at de stammer fra Illyrerne står der. Om de *virkeligt* gør det er svært at svare på (og det er et emne der er en del diskuteret - se John Wilkes: »*The Illyrians*«).

Der *har* været Illyrere i området. Der *er* Albanere nu - og *de* er etnisk set *ikke* som Serberne (for eksempel er Albanernes sprog alt for forskelligt fra de Sláviske sprog), men man ved meget lidt om hvor Albanerne kom fra og om hvornår de dukkede op på arenaen (men dog tænkeligt før Serberne).

Det er den ene slags Albanere, men der er også en anden slags - nemlig dem der (ligesom de Bosniske Muslimere) »oprindelig« var Sláver, men som - under Osmannerne - er blevet Albaniserede, hvad de kun kunne blive fordi der var nogle af den »første« type i forvejen.

Spørgsmålet er nu om de etniske forskelle - især dem der består mellem Serberne og Kosóva Albanerne - kan overvindes. Det er et overordentlig centralt spørgsmål, ikke mindst i forhold til hvad Amerikanerne (med flere) ville med NATO-aktionen, nemlig at stoppe etniske forfølgelser og at skabe grundlag for at der kunne dannes (eller gendannes?) et multietnisk samfund.

Om det vil lykkes vil Historien vise, men for at danne sig en kvalificeret mening om det må man have noget materiale, og her forekommer det mig at hæftet lader eleverne i stikken.

Osmannerne

Tilbage til Historien. Det bliver helt korrekt nævnt at Osmannerne (Tyrkerne) har behersket området fra engang i 1400-tallet og frem, men det beskrives nærmest som om der »kun« var tale om en renlivet imperialistisk undertrykkelse - hvad jeg tror er objektivt forkert (se blandt andet Mørk's Balkan-historie som godt kunne have været med på litteraturlisten).

Der var flere grunde til at Osmannerne erobrede området:

De var stærke og de havde trang til at ekspandere - men samtidig var det Østromerske Rige (med sæde i Byzans, nutidens Konstantinopel) stærkt svækket af indre modsætninger.

Og selv om mange Serbere (med flere) sluttede op om fyrst Lazar, var der en del der allerede dengang var på den Osmanniske side.

For det tredje erobrede Osmannerne ikke området med ét. Der gik en rum tid fra de første militære sejre i slutningen af 1300-tallet til at området blev endeligt erobret og til at man gav sig til at administrere det som Tyrkiske provinser.

I en del år var Serberne (under Stefan Lazarevic) allieret med Osmannerne, senere lænede man sig op ad Ungarerne mens Osmannerne var optaget af Timur Lenk - og først senere kom man under egentlig Osmannisk administration.

Da Osmannerne endelig gav sig til at administrere Balkan som Tyrkiske provinser reagerede man på meget forskellig måde. Nogle ønskede at forblive Ortodokse og så videre (og havde lov til det!), andre ønskede - blandt andet af økonomiske og sociale grunde - at konvertere.

Mange Serbere forblev Serbere økonomisk og ideologisk - mens (nogle Serbere og) mange Albanere lod sig integrere i det Osmanniske system.

Franz von Jessen

Mange fra Balkan-området fik høje militære stillinger og høje politiske poster i det Osmanniske system, og som den Danske journalist Franz von Jessen kunne berette i begyndelsen af 1900-tallet var der mange - *mange* - Albanere der følte sig som sultanens loyale undersåtter. Ganske vist gjorde de af og til oprør, men snarere mod særlige forordninger eller enkelte af sultanens embedsmænd - ikke mod systemet som sådan. På dét tidspunkt havde Serberne allerede længe været politisk selvstændige.

Det er først mod slutningen af 1800-tallet at en egentlig Albansk uafhængighedsbevægelse *begynder* at udvikle sig, men den var temmelig kompleks i sin karakter.

Meget kort sagt var det Osmanniske styre i det første par hundrede år et moderne styre, som bragte den økonomiske og samfundsmæssige udvikling fremad, men efterhånden blev styret mere og mere problematisk og mere og mere antikveret - og til sidst måtte det bukke under for en kombination af voksende indre modsætninger og ydre angreb - det vil sige i slutningen af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet.

Jeg er usikker på det, men jeg har på fornemmelsen at hæftets gengivelse af den meget komplekse Balkanhistorie (i heldigste fald) gør læseren mere forvirret end afklaret.

Nødhjælpens 10 Bud

I 2' del gennemgås »Nødhjælpens 10 Bud« som *Røde Kors* og *Folkekirkens Nødhjælp* og flere andre har skrevet under på efter at man havde haft for mange oplevelser med ting der gik galt.

I meget sammentrængt form siger disse bud at man skal give hjælp til alle der har behov for hjælp, at man skal være neutral, at man skal respektere dem man hjælper, at man skal bygge på lokalbefolkningen - og at man skal gøre regnskab for sit arbejde.

Gennemgangen er udmærket og meget nyttig - men skulle man alligevel ønske sig noget hér var det måske at man fortalte meget mere om de konkrete og praktiske erfaringer man har haft med nødhjælpsarbejdet på Balkan. Hér har *Folkekirkens Nødhjælp* virkelig noget at byde på, skulle man tro.

Alle de 10 bud er vigtige - også i relation til konflikten i Kosóva - men jeg vil trække ét af dem frem. Hvis man for alvor vil respektere dem man hjælper, må man - selv sagt - undgå at gøre dem til passive modtagere og undgå »snyderi«.

Lige præcis med hensyn til Albanerne (ikke dem i Kosóva, men dem i Albanien) har der været mange kedelige oplevelser. Der har været for mange »smarte« fyre eller dét der var værre - hvad der også beskrives i hæftet, og det er problemer man nu søger at gøre noget ved fra den Albanske Regerings side, men det går uendeligt langsomt og der er fortsat mange mærkelige »oplevelser«.

Netop på Balkan er det nødvendigt at Nødhjælpsfolkene insisterer på at de lokale skal gøre op med gamle uvaner - som for en del har »sædvanens karakter«, hvad der dog ikke gør dem

»praktiske« eller brugbare - heller ikke når Albanerne forsøger at komme ind i den Europæiske Varme.

En nødhjælpsorganisation må - for at leve op til de 10 bud - være neutral, men helt neutral kan man nok ikke være, og her skinner det også igennem at forfatteren er skeptisk over for NATO-aktionen.

Hun beskriver aktionen som et Amerikansk projekt - og de Europæiske lande som nogle der »fulgte med« - men der står ikke noget der kunne lede eleverne på sporet af hvad det er for politiske mål Amerikanerne har søgt at forfølge på Balkan, bortset fra de Humanitære.

Man kommer ind på forholdet mellem Suverænitet og Humanitet, men problemet slippes rigeligt hurtigt. S. 26 står der »Hvis et lands styre krænker sine egne borgeres Menneskerettigheder, så har man lov til at blande sig, mener NATO-landene i dag«.

»Så har man lov«.

Egentlig er formuleringen ganske rammende for »status«.

Man *må*, man *skal* ikke - i hvert fald ikke *altid*. Særlig konsistent bliver denne politik ikke ligefrem (problematikken er for nyligt behandlet udførligt i DUPI's publikation om »*Humanitær Intervention*«).

Folkekirkens Nødhjælp mente - og sagde offentligt - at NATO burde have stoppet bombningerne i en tidligere fase. Også dette kunne man have gjort mere ud af. Man kunne have lagt nogle flere - forskellige - argumenter frem - i stedet for blot at citere en kort passage fra den Danske UM Helveg Petersen's brev til *Folkekirkens Nødhjælp* - og dermed gjort det lidt nemmere for eleverne at orientere sig og selv indtage et kvalificeret standpunkt.

Billederne

Der er en hel del gode billeder med - billeder der fortæller en historie og som støtter teksten - , men hvorfor nogle er store og nogle er små er ikke til at sige.

Hvorfor skal billedet af den Serbiske militmand der tænder lys i klostret i Deçani have hele to sider?

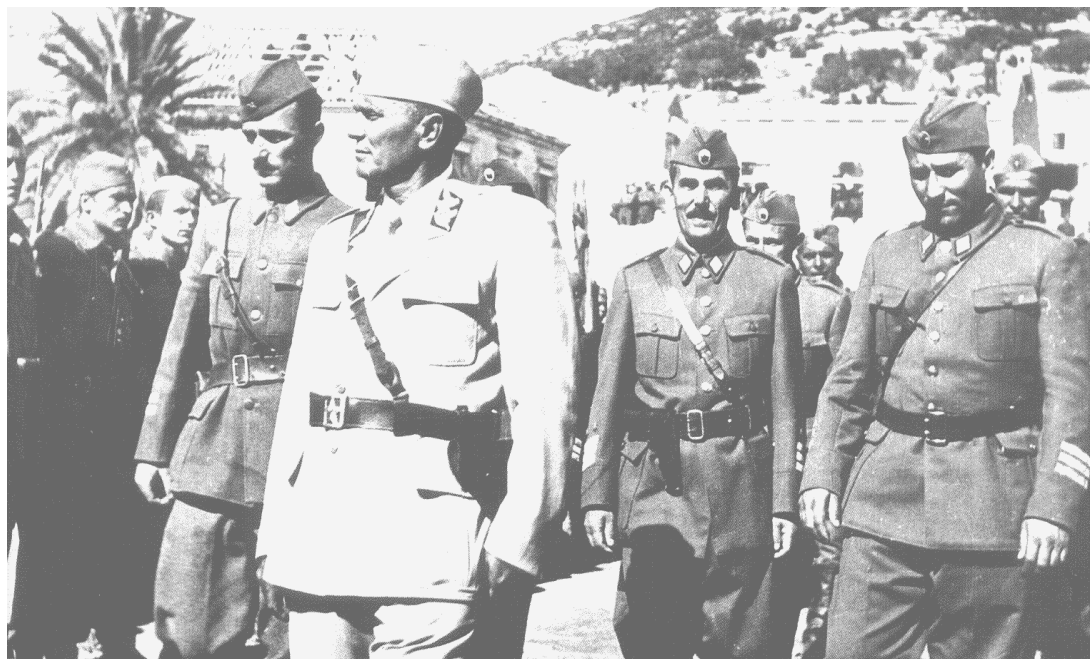
Hvorfor skal billedet på s. 19 også trykkes på s. 57? At dømme ud fra billedteksten det sidste sted er der tale om en elementær sjuskefejl.

Der sjeskes også et par andre steder end på »billedsiden«. På s. 53 tales om brødrene Isuf Morna og Bajarm Morina. Begge navne er sandsynligvis forkerte; Isuf hedder temmelig sikkert Morina til efternavn - og Bajarm formentlig Bajram til fornavn.

Side 46 fortælles om de forkerte telte der endte med at blive rigtige.

Man havde bygget en lejr som Kosóva Albanerne ikke ville bo i (sandsynligvis fordi teltene var for lave?), så kom minister Poul Nielson på besøg og blev sur på nødhjælpsorganisationen. »*Men sagen får et efterspil*« står der. Det bliver bare ikke klart hvad efterspillet bestod i, kun at man er kommet af med alle teltene. Men opgav man lejren eller hvad? Var der tale om en fejl eller var der ikke? Er der noget man kan lære?

Tilbage til billederne. Hvad skal vi egentlig med to billeder af Tito - endda på samme side og i begge tilfælde i uniform? Man kunne have benyttet noget af pladsen til et par ord om Aleksandar Rankovic - der er med på det øverste af Tito-billederne (dog uden navns nævnelse). Han er en overordentlig central figur i Serbiens og Kosóvas efterkrigshistorie - og én der kunne være udgangspunkt for at fortælle om forholdet mellem Serberne og Albanerne.

Josip Tito (i hvid uniform). Yderst th: Aleksandar Rankovic.

Der er også et par billeder af Milošević - igen på samme side, og igen er det ene mere vigtigt end det andet. Det forestiller en demonstration hvor demonstranterne har plakater med af to herrer, den ene Milošević, den anden uden navn - men demonstranterne havde forsynet billederne med en kyrillisk tekst som jeg læser som:

Naš dva brata, det vil sige: *Vore to brødre*.

Hvem mon den ene del af broderskabet er? Jeg ved det ikke, men jeg gætter på at det var den »lokale« leder, Rahman Morina? Ham kunne man også have brugt som afsæt til en historie.

Endelig er der et udmærket og meget fascinerende billede af Madeleine Albright for bordenden i Rambouillet sammen med Christopher Hill. Ibrahim Rugóva lytter eftertænksomt (og er den eneste der ikke har papirer foran sig). Hvad Hashim Thaçi gør kan man ikke sé, men man kan tydeligt fornemme at han er der - og man kan lige akkurat se hans notesblok og hans armbåndsur - og sé at han ligesom Rugóva har foldet hænderne. Billedet udstråler at tingene ikke går som »de skal« ... at det er svært ... at Amerikanerne har fået noget at gruble over.

Sproget

Forfatteren har flere steder søgt at gøre sproget levende (for eksempel ved at bruge aktualiserende præsens og ved at bruge en håndfuld »friske« udtryk), men resultatet er at sproget bliver temmelig svingende og ikke alt for kønt.

Nå, hvorfor brokke sig over dét, når der måske slet ikke er elever der vil lægge mærke til det?

Ikke desto mindre: S. 50:

»I Makedonien kan værtsfamilierne igen brede sig i deres huse og lejligheder. Lejrene er stort set tømte. Tilbage bliver et land, der også inden flygningene væltede ind over grænserne, var dybt splittet«.

Denne brug af aktualiserende præsens - midt i det hele - har i virkeligheden ikke nogen reel funktion, der kunne lige så godt have været brugt de former der er brugt rundt omkring citatet.

Det er udmærket at variere sit sprog - det går vi også ind for her på bedriften - men det skal helst have en mening.

Apropos s. 50 så havde det været bedre hvis der var gjort lidt ud af hvorfor den Makedonske regering var så modvillig over at tage mange Albanske flygtninge.

Hvordan skulle Makedonerne egentlig kunne vide at flygtningene ville vende hjem så hurtigt som de gjorde? Andre steder var flygtningene blevet hængende, det vil sige under de foregående års konflikter - og man kan ikke helt afvise at et stort tal Albanske flygtninge kunne være med til at ændre »samfundsordenen« i Makedonien eller at destabilisere samfundet.

Pyramiderne ... og UÇK?

Én ting er den sproglige stil. Noget andet er »underlige« forklaringer. På s. 22 fortælles om *pyramidespillene* i Albanien som skulle være en slags kædebrev med penge involveret? Nu er jeg ikke ekspert i Pyramider, men var der virkelig tale om kædebrev? Jeg troede det handlede om indskud til ekstremt høje, helt *urealistisk* høje, renter?

Disse pyramider har åbenbart haft en særlig betydning for udviklingen i Kosóva, for ifølge hæftet blev »*Kosovoalbanernes modstand først voldelig, da Albaniens økonomi brød sammen i 1997 på grund af de såkaldte pyramidespil*«.

Helt forkert er det måske ikke - dét der står - men der antydes en særpræget årsagssammenhæng.

Måske er historien snarere sådan: UÇK fik større og større tilslutning fordi Ibrahim Rugóva's linie ikke førte til noget (hvad der akkurat nævnes lidt længere nede) og fordi man i stigende grad var blevet uenige inden for Ibrahim Rugóva's egen organisation. Den væbnede strategi fik derimod flere og flere tilhængere og i dén situation greb man naturligvis de muligheder der var for at skaffe sig våben (blandt andet dem som var blevet »snuppet« i de Albanske militærdepoter i '97 hvor Sali Berisha's styre faldt sammen og hvor der var rent kaos).

I øvrigt burde forfatteren have gjort noget ud af fortælle *hvorfor* Ibrahim Rugóva's linie - som var kendt for ikke-aggression og ikke-indblanding i det Serbiske samfundsliv og for opbygningen af et parallel-samfund - ikke førte til noget, hvorfor *han* ikke blev støttet af USA med flere, og hvorfor Amerikanerne endte med at »vælge« UÇK som de - korrekt eller ikke - havde opfattet som de rene terrorister.

-

Til sidst blot dét at *Folkekirkens Nødhjælp* har valgt at bruge betegnelsen »Kosovo« og ikke »Kosova«. Grunden er at man vil holde sig neutral.

Hurtig historieskrivning. Hurtig eftertanke? [Jamie Shea, NATO]

NATO har udsendt »Nato Nyt« nr. 3/2001 på Dansk, heri er der en række artikler om »udfordringerne ved fredsbevarelse« - heriblandt Jamie Shea's »Hurtig historieskrivning«. Artiklen drejer sig om en række bøger om Kosóva-konflikten, blandt andet Tim Judah's »Kosovo: War and Revenge« og Wesley Clark's »Waging Modern War«.

Shea's artikel i den originale Engelske udgave følger efter denne kommentar.

Det er ikke overraskende at Shea - i dag Direktør for NATO's Kontor for Information og Presse - »bakker op« om NATO's intervention i Kosóva i 1999. Spørgsmålet er hvad han trækker frem, hvilke argumenter han bruger - og hvilke »huller« han vil vedkende sig i dag.

(1) Der var mange, skriver Shea, der mente »at volden kunne have været standset ved at give diplomatiet bedre tid« - og ligeledes var der mange der mente »at man skulle have truet med brug af militær magt tidligere og mere energisk for at undgå at komme til at bruge den i den sidste ende«.

Begge disse forestillinger er forkerte, mener Shea. Dels fordi Milošević kategorisk forkastede Rambouillet-aftalen, dels fordi det er forkert at tro at Milošević »rationelt ville kalkulere risici og afveje resultater«.

Shea bruger dét kunstgreb at sammenfatte den Serbiske ledelse i én person: Slobodan Milošević - og at »hænge alt« op på ham, men sådan var det ikke i virkeligheden.

Milošević og hans folk var dominerende, men der var mange modsætninger - også i den øvre del af hierarkiet, hvad der blandt andet kunne ses af at flere militærfolk blev udskiftet frem til interventionen.

Det er rigtigt at Milošević forkastede Rambouillet-aftalen. Man kan indtil videre kun gisne om hvorfor - men formentlig mente han at han havde mere »respit«, og at han kunne opnå mere ved ikke at tilslutte sig aftalen på pågældende tidspunkt.

Han forestillede sig i dén forbindelse næppe - som den teknokratiske formalist han også er - at NATO (modsatningerne mellem landene taget i betragtning) ville - eller kunne - iværksætte en aktion uden om FN's Sikkerhedsråd.

I betragtning af alle de »overvejelser« der har været efterfølgende om, hvor vidt interventionen var en form for nødværge - det vil sige en *nødvendig* intervention, men i strid med international ret - er det ikke så underligt at Milošević kunne have dén opfattelse.

Det er muligt at man ikke kunne regne med at Milošević »rationelt ville kalkulere risici og resultater« - ikke desto mindre var det formentlig netop en sådan type af kalkulering der lå bag, da han besluttede sig for at indgå aftale om at afslutte krigen.

Han kunne have fortsat krigen i nogen tid, men gjorde det ikke. Han kunne have gået »uden for ringen«, men gjorde det ikke. Samtidig gjorde han hvad han kunne for at sikre at Serbien ikke »solgte« sin suverænitet over Kosóva, men især at Kosóva ikke uden videre kunne blive selvstændigt.

(2) Shea fremhæver en betragtning hos Tim Judah om at »Milošević' etniske udrensningskampagne startede et godt stykke tid, før luftangrebene begyndte«.

Det er korrekt at der skete mange overgreb før NATO intervererede. Om disse overgreb var centralt organiseret - og om de i givet fald var organiseret af Milošević - er jeg ikke klar over, men jeg har hæftet mig ved at flere jurister (blandt andet Dr Harhoff) siger, at Milošević formentlig kan dømmes i Haag, selv om han måske ikke har givet *direkte* ordrer om udrensning, fordi han som ansvarlig leder har været vidende om - eller burde have været vidende om - at der skete overgreb.

Shea er muligvis - eller sandsynligvis - mere sikker i sin sag end han *kan* være, når han tilskriver Milošević et *aktivt* ansvar.

(3) Shea nævner at det vil vare nogle år før KFOR kan trække sig ud »i sikker forvisning om, at der er skabt et multietnisk, demokratisk og velstående samfund«. Grunden er at der »længe har hersket had i Kosovo«.

Netop fordi der længe har hersket had, burde man have overvejet - meget grundigere end man faktisk gjorde - om det virkelig var det rigtige at intervenere militært - og derigennem at give mulighed for en omfattende fordrivelse af Kosóva-Serberne. Så vidt jeg kan se har man forøget hadet og skærpet modsætningerne, snarere end det modsatte.

Det er desværre fuldkommen rigtigt at der længe har været had mellem de etniske grupper i Kosóva, at modsætningerne generelt var blevet meget dybe, og at der har været en meget stærk tendens til at løse problemerne ad »voluntaristisk« vej - noget man har set tilsvarende i Øst Kosóva og i Makedonien (og givetvis stærkt inspireret af hvad der var sket i Kosóva), men dét kan ikke på nogen måde retfærdiggøre en militær intervention som dén det handler om her.

De Vestlige Stater og NATO bærer - fordi man negligerede Kosóva-konflikten op gennem 1990'erne - en stor del af ansvaret for at løsningen *måtte* hvile på en massiv militær indsats.

Clausewitz sagde omtrent at krig er politik videreført - med andre midler. I denne sammenhæng kunne man måske sige, at en militær intervention er konsekvensen af at man ikke har været i stand til at udvikle en politik, der kunne føre til en svækkelse af de dybe modsætninger, der havde udviklet sig.

»Det er bedre at vinde grimt end at tabe pænt« - siger Shea temmelig friskfyragtigt. Hvis det altså var dét der var alternativerne, kunne man tilføje.

(4) Shea har nogle vanskeligheder med Wesley Clark's bog, for på den ene side var det Clark der var den militært ansvarlige for interventionen, på den anden side har han åbenbart »ramt ved siden af« i mere end én henseende:

Clark giver uforbeholdent udtryk for sine frustrationer »i forhold til sine kolleger i Pentagon« (skriver Shea), og måske er det sådan at Clark manglede noget med hensyn til overblik eller overskud, sådan som hans *bog* gør (ifølge Shea):

»Bureaukratiske kampe og politiske sammenstød overskygger forfatterens mere generelle overvejelser om den moderne konflikt, principperne for moderne krisestyring eller udsigten til at skabe varig fred på Balkan«.

Der er meget man ikke ved 100% endnu, men der var flere af Clark's »tiltag« der (efter min mening) var tvivlsomme: Han iværksatte bombing af problematiske mål. Han ville have indsat Apache-helikoptere. Han ville have indsat landtropper (endog på samme tidspunkt som Serberne drøftede og vedtog at indgå en »fredsaftale«). Han ville have jaget Russerne ud af Prishtina's lufthavn med fuld musik og så videre.

Derimod havde Clark formentlig ret i at »overvældende magtanvendelse ikke er en doktrin, som kan anvendes på enhver type konflikt - uanset læren af Golf-krigen«, men dét kunne han ikke overbevise Pentagon om.

(5) Sidst, men ikke mindst, drøfter Shea spørgsmålet om »løgn« og »informationsforvridding«.

Udgangspunktet er at der var en række tilfælde hvor der var problemer med de militære informationer - og også med nogle af dem som Shea og hans folk bragte til torvs.

»Løj NATO bevidst?«, spørger Shea (retorisk).

Shea indrømmer - med støtte i General Walter Jertz' bog »Krieg der Worte, Macht der Bilder« - at der blev sendt forkerte oplysninger på gaden. Men det var *ikke* tilsigtet. En meget vigtig grund var (siger Shea) at man ikke havde alle nødvendige informationer - på plads - på rette tidspunkt. Man vildledte ikke med vilje - men man (antyder Shea) var presset af Offentligheden til at sige »noget« før man *kunne*.

Skete der fejl af den ene eller anden art, så ændrer det ikke ved - siger Shea - at det var både moralsk og strategisk nødvendigt at intervenere.

Mange politikere og næsten alle NATO-folk *må* sige som Shea, men i stedet for at lade det stå som en sikker *konstatering*, bør vi andre nok lade det stå som et *spørgsmål*.

Historien lader sig ikke rulle tilbage, men den bør undersøges og diskuteres grundigt for at man en anden gang kan handle med så stor en omtanke som muligt.

INSTANT HISTORY - Jamie Shea reflects on continued interest in NATO's Kosovo campaign and reviews five books which have already appeared on the subject.

Although the television images of NATO's bombing missions and of thousands of refugees streaming across borders are more than two years old, the Kosovo conflict continues to generate interest, controversy and occasionally passion. Hardly a month goes by without the appearance of another history or memoir. Some, such as Wesley Clark's recently published account, have been accompanied by a barrage of publicity in the leading news magazines. My records show that more than 200 books on Kosovo have already appeared in the English language alone. To my great surprise, even the most arcane aspects of the Kosovo conflict are being investigated by PhD students. Just last month I was visited by one graduate who was writing his thesis on the semiological linguistic analysis of NATO's press briefings. Several heavyweight actors in this saga, now retired from government, are rumoured to be working on their own accounts. So the battle for the ultimate historical verdict looks set to continue.

Why has such a short and limited conflict generated such a heated debate? Why have so many of the key players felt the need for post factum — and public — vindication? I believe there are two reasons. In the first place, it is the discrepancy in the eyes of many between ends and means. While few disputed the need for international pressure to relieve the plight of the Kosovo Albanians, many recoiled at the use of force on such a scale, particularly when it required air strikes against Yugoslavia as a whole. The belief continued in many quarters that the violence could have been stopped by giving diplomacy more time — a view which overlooks Slobodan Milošević's categorical rejection of the peace accords worked out at Rambouillet. Others felt that military force should have been threatened earlier and more energetically in order to avoid having ultimately to use it — an argument that too easily presumes Milošević's rationality in calculating risks and weighing outcomes. Every civilised individual would like means to be directly proportionate to ends. NATO itself tried to do this at the beginning of the air campaign, publicly ruling out ground forces and limiting itself to 50 strike aircraft and targets in or near Kosovo. Unfortunately, instead of stopping, the violence escalated, as Milošević responded by displacing 1.3 million Kosovo Albanians of whom more than 800,000 were forced over the border. Only two months later, when Allied leaders had demonstrated their total determination to prevail by escalating the air campaign and grappling with the option of ground forces, did Milošević finally throw in the towel.

The second reason for enduring interest in NATO's Kosovo campaign lies in the voluntarist nature of modern conflict. The vital national interests or physical security of NATO's 19 member states were not directly or immediately threatened by the ethnic violence in Kosovo, even if the possible spill-over of fighting did threaten to destabilise NATO's Partner countries in the region. For all NATO's 19 governments the decision to launch Allied Force was a close call, requiring difficult

judgements. Would the price of intervention ultimately be less than that of abstention? Was the extent of the violence against civilians in Kosovo of a sufficient dimension to justify a full-scale air campaign? How could the need to ensure political support within NATO countries be squared with the need for maximum deterrence and, later, a quick, decisive air campaign? How could public support in an Alliance with 19 different governments and public opinions be maintained over the long haul, if the immediate use of force failed to bring Milošević to heel? How could a convincing legal basis for the use of force be identified in the absence of a UN Security Council Resolution? And how could NATO ensure an improvement in the post-conflict situation and reach a political solution in Kosovo, which would vindicate the decision to use force and justify the inevitable destruction and disruption?

The jury is still out on the last of these questions. Given the legacy of hatred in Kosovo, we may have to wait some years before KFOR can leave the province, secure in the conviction that a multi-ethnic, democratic and prosperous society has been created. But it is the merit of the books listed in this review to have dealt authoritatively with most of the other bitter controversies that clung so doggedly to Allied Force at the time.

Tim Judah's *Kosovo: War and Revenge* (Yale University Press, 2000) is excellent in analysing the origins of the conflict. Starting deep in history, Judah charts the recurrent pattern of violence between ethnic Albanians and Serbs, with both sides enjoying the upper hand at various stages in this long, rather depressing history. Judah, the author of a previous, much-respected book on the Serbs, is a true Balkan specialist and unbeatable on the local factors. While being scrupulously fair to both sides, he charts in detail the splits and radicalisation among Kosovo Albanian leaders and the emergence in the 1990s of the Kosovo Liberation Army (KLA). He has a clear grasp of the key factors that tipped the balance towards violence, in particular the disappointment of Kosovo Albanians that their cause was not taken up at the Dayton Peace Conference in 1995, and the near collapse of the Albanian state in 1997, which allowed the KLA to get its hands on thousands of weapons at bargain-basement prices.

Although Judah shows that the Kosovo Albanians were not angels, he clearly points the finger at Milošević and Belgrade in consistently failing to address Kosovo Albanian grievances and exacerbating the situation through an increasingly wilful and indiscriminate use of force against the civilian population. It may be tragically typical of Milošević that he had no clear strategy for dealing with Kosovo and that his spasmodic but brutal actions only succeeded in provoking the very NATO intervention and lengthy armed presence inside Yugoslavia that he wished to avoid.

From a NATO perspective, one of Judah's most helpful observations is that Milošević's campaign of ethnic cleansing started well before the initiation of air strikes. He points out that in January 1999, two months before Allied Force, the Serb special forces had already forced 300,000 Kosovo Albanians from their homes. He also demonstrates that ethnic cleansing of the local civilian population was on an upward

trend and would have increased whether NATO had acted or not. In doing so, he gives the lie to commentators who allege that NATO caused the humanitarian crisis in Kosovo by taking action and that its cure was worse than the disease.

Judah's profound grasp of the psychology of the ethnic Albanian and Serb leaderships comes across clearly but also at the expense of a detailed account of the positions of the 19 Allied governments and their military establishments. In his book, the NATO air campaign is treated only briefly, if succinctly, towards the end. Those wishing to pursue this angle would be better advised to turn to *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo* (Brookings Institution Press, 2000) by Ivo Daalder and Michael O'Hanlon, both prominent scholars at the Brookings Institution with previous administration experience. For a NATO insider, their account is heartening and sobering at the same time. It is heartening because the authors offer a number of fascinating and intellectually rigorous analyses into the possible alternatives to NATO's approach. In doing so, they show that the alternatives much touted at the time, such as partitioning Kosovo, more vigorously clamping down on the KLA or offering Milošević concessions to get his agreement to granting Kosovo full autonomy, would not have worked in the circumstances of the spring of 1999. The only way to prevent not only a humanitarian disaster, but the destabilisation of the entire southern Balkans (which would, incidentally, have inflicted lasting damage to NATO's credibility) was, in the view of Daalder and O'Hanlon, for the Alliance to take military action. To paraphrase Winston Churchill on democracy, Allied Force was the worst outcome, except for all the others. But having vindicated Allied Force through an exposure of the fallacies of the alternatives, the authors of *Winning Ugly* are equally unrelenting in their assessment of NATO's conduct of the conflict: hence the bittersweet title of their book. Napoleon once said: »God, if I have to fight, let it be against a coalition.« In a similar vein, the pitfalls of Alliance politics and conflict by committee are well analysed, even if the authors acknowledge that, as it is unlikely that nations will conduct humanitarian interventions alone in future, putting up with coalition politics will be *de rigueur*. Alliances may complicate military decision-making, but they also make it clear to an oppressor that he is up against the international community. Ultimately, this was a key factor in Milošević's isolation and failure.

Where Daalder and O'Hanlon drive home their argument is in pinpointing the gap between European and US military capabilities in Allied Force, which placed a disproportionate burden on the United States while frustrating European Allies, who felt excluded from the inner circle of decision-making. If coalition warfare is to function smoothly in such operations in future, military contributions within NATO will have to be more evenly matched. Daalder and O'Hanlon also take NATO to task for starting the air campaign too slowly and ruling out a ground option at the beginning, thereby depriving the Alliance's strategy of the element of surprise, which would have kept Milošević guessing. They have a point, but conflict is the art of the politically possible as well as the militarily desirable. NATO's choice was not between the perfect campaign and the imperfect variant. Given the need to achieve consensus among the 19 NATO governments, it was a choice between an imperfect campaign and none at all. Better perhaps to win ugly than to lose beautifully. Nonetheless, Daalder and O'Hanlon's criticisms cannot be ignored, particularly as they

are convinced that: »This war will not be the last time that NATO governments use force to save lives.«

Those who suspect that behind every great event there is always a turbulent inside story will be fully served by *Waging Modern War* (Public Affairs, 2001), the memoir of the commander of Allied Force, the former SACEUR General Wesley Clark. All students of conflict know only too well that the stress of battle and the need for constant decisions often give rise to bureaucratic struggles and personality clashes. Confronting superiors can sometimes be as demanding as confronting adversaries. General Clark documents his frustrations with his Pentagon colleagues with candour. Even NATO officials who were at NATO headquarters during Allied Force will find on reading this book that they only knew half of what was going on behind the scenes. The insider nature of General Clark's book, with its intensive diary-like narrative, makes it a treat for specialist officials and journalists but perhaps less for the general reader who is not familiar with the actors involved. Issues of bureaucratic turf and policy clashes frequently overshadow the author's more general reflections on the nature of modern conflict, the principles of successful crisis management or the prospects for building peace in the Balkans. Books on famous events written by participants inevitably place the author centre stage. In the case of General Clark, this is hardly surprising and offers many valuable insights. But it also means that those who were not in Clark's daily entourage feature only occasionally and fleetingly, even though they also played important roles. What we learn about the author himself is as important as what we learn about the event. General Clark is good at describing the constraints that politicians, the media, NGOs, colleagues and bosses impose on a commander trying to win a modern war, but to some extent most of these constraints have existed for a long time. They dominate the literature on Vietnam, for instance, as much as that on Bosnia or Kosovo.

What one would really have liked from Clark's book is more conceptual analysis of how the new form of hightech, media-spotlight warfare differs from the old. While sympathising with Clark's predicament — trying to convince his Pentagon superiors and colleagues that, whatever the lessons of the Gulf War, overwhelming force is not a doctrine that can be applied to every type of conflict — one wonders at the end of *Waging Modern War*, what is new or significant about the word »modern«.

One stimulating attempt to answer this question comes from Michael Ignatieff in *Virtual War* (Chalto and Windus 2000). Stringing together contemporary interviews and essays, including one on Clark (»the virtual commander«), Ignatieff's book is full of insights into the elusive modern quest for the perfect war, with zero casualties and impeccable moral and legal justification. Its most interesting discussion is the use of the selective image of reality, both to enhance support at home and to discredit the adversary's cause in the eyes of his own public opinion. But even the best media manipulation, the most persuasive politicians and the most advanced technology cannot conceal the brutality and human suffering of armed conflict indefinitely, any more than it can avoid real casualties. Ultimately, the virtual war of the air waves comes face to face with the real war. Ignatieff, a veteran of the Balkans and most other ethnic conflicts of the past decade, is a real thinker on modern warfare. I can only hope that he will develop these inter-

esting insights into a fuller, more comprehensive work in the future.

The Kosovo conflict witnessed a controversy surrounding NATO's media operations and the daily press briefings from NATO headquarters and Alliance capitals. The public presentation of the conflict has been as hotly debated by journalists as the conduct of military operations themselves. Did NATO deliberately lie? Were there more spin doctors than spokesmen? What is the responsibility of governments and journalists in explaining modern conflicts to the public? An excellent account of NATO's media operation is given by its military spokesman at the time, General Walter Jertz, in *Krieg der Worte, Macht der Bilder* (Bernard and Graefe, 2001). Jertz is honest in describing NATO's failings as well as its successes in handling the massive international press corps that descended on NATO headquarters for the duration of the air campaign. He makes it clear that, in Clausewitz's »fog of war«, getting accurate information from the theatre in real time was never easy, but he demonstrates

convincingly that NATO did not deliberately mislead and was often the victim of its own quest for transparency. Jertz highlights many valuable issues for future improvement. One can only hope his book will be published in other languages to give it a wider audience.

NATO has taken a good deal of stick over Kosovo, both at the time and since. There have been revisionists aplenty to seize on every piece of bad news to argue that NATO had no right to intervene militarily. But these books, all well worth the read, show that NATO has nothing to fear or to regret from an in-depth examination of the facts. The authors are all critical of what went wrong or could have been done better. But if Allied Force does not emerge from these histories as a more perfect operation than it really was, neither does the moral and strategic necessity of NATO's intervention in Kosovo appear any less necessary and just.«

SERBIEN

Den Serbiske katastrofe [Tim Judah]⁴⁰⁸⁾

Om Tim Judah: »*The Serbs. History, Myth & the Destruction of Yugoslavia*«. Yale University Press 1997. 350 pages.

Der er bøger det er klogt at læse - eller genlæse - nu hvor det koger på Balkan. Én af dem er »*The Serbs*«, der er skrevet af den Engelske journalist Tim Judah, som boede i Jugoslavien i begyndelsen af 90'erne.

Slobodan Milošević

Måske har NATO's strateger pløjet bogen igennem allerede, men det ser ikke sådan ud.

Judah har taget Milošević på kornet: Han er politiker, strateg og handelsmand i én og samme person. Han er parat til at »bruge« andre, og han ofrer dem når det er nødvendigt, men han véd også, at der er positioner han må holde, hvis ikke han selv skal blive ofret. Det er måske dér, man regnede galt den 24. marts [1999].

De hidtidige erfaringer viste, at Milošević ville give efter for et pres, der var stort nok, men de viste intet om, hvordan han ville reagere, når man nærmede sig Kosóva. Man troede, at Milošević, som dén ærkeopportunist han er, ville give sig under *alle* omstændigheder - og nogle troede, at han bare ventede på et »alibi«, men dét var forkert:

Milošević kan måske nok opgive dele af Kosóva, men han skal beholde en væsentlig del, hvis ikke nationalisterne skal sætte ham fra bestillingen.

Det uhyggelige ved Milošević' *regime* er, at det er ansvarlig for etniske udrensninger, afbrænding af landsbyer og drab på civile.

Det uhyggelige ved Milošević er, at han i bund og grund handler rationelt - næsten maskinelt - og at han og hans folk så at sige gentager historien. Etnisk udrensning, afbrænding af landsbyer og drab på civile er ikke noget nyt på Balkan. Den Balkanske historie er i stort omfang en tragisk historie.

Dette er ikke ment som en undskyldning for Milošević, for selvfølgelig er han ansvarlig for sine beslutninger.

Det siges undertiden, at Milošević er uforudsigelig. Han er ikke dét, der ligner. Men han træffer af og til nogle beslutninger, der overgår fantasien hos Vestlige strateger, ikke fordi de er ulogiske, men fordi de er uhyggeligt konsekvente, og fordi de handler om overlevelse: Serbiens og hans egen.

»Operation Hestesko«

Forleden offentliggjorde Tyskerne noget materiale, der viste, at Milošević havde planlagt en »*Operation Hestesko*« længe før NATO's bombardementer⁴⁰⁹⁾. Når det kom frem nu, var det muligvis for at retfærdiggøre NATO's bombninger, og fordi Milošević i dén grad udnyttede situationen til at gennemføre en etnisk udrensning. Men Judah skrev allerede om planlagt etnisk udrensning i 1997 - ganske vist om et andet sted i det gamle Jugoslavien - men mønstret var

408) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 990416.

409) Det er ikke længere så »sikkert« (som da anmeldelsen blev skrevet) at Milošević fulgte en egentlig »*Operation Hestesko*«-strategi.

grundigt dokumenteret. NATO vidste eller burde vide, hvad Milošević ville gøre, når tiden var inde. NATO's bombninger gav Milošević dét alibi han manglede.

En stor styrke ved Judah's bog er, at man får en god fornemmelse af, hvorfor Serberne handler, som de gør. Han fortæller om de Serbiske traumer (Slaget på Solsortesletten. Udvandringen i slutningen af 1600-tallet. Flugten gennem Albanien i 1' Verdenskrig. 2' Verdenskrig) og om hævn og gengældelse.

Man styrker de forkerte

Men han fortæller også om, hvad der sker, når man bomber, når man sætter under pres, og når man blokerer: Man styrker de forkerte. Økonomien bliver slået i smadder. Civildbefolkningen »trykker sig«, og gangsterne kommer til at bestemme - endda længe efter at den akutte krise er overstået.

Judah giver mange eksempler på, hvordan den Vestlige blokade af Serbien tidligere i 90'erne gav næring til mafiaen og gjorde det muligt for en mand som Arkan - og andre som ham - at få stor magt og indflydelse.

Milošević skal overflødiggøres

Det er muligt, at en »bandit« kan blive fældet udefra (men hvor mange gode eksempler er der på dét i Verdenshistorien?).

Hvis dén tankegang skal give mening, forudsætter det, at der er nogen indenfor der er i stand til at »tage over«.

Der er også andre eksempler i Verdenshistorien, men de går i en ganske anden retning - og de handler om at få etableret tætte forbindelser, etablere økonomiske bånd og så videre. Det er sandsynligvis dét - og ikke krig - der mest effektivt kan bringe historien videre og overflødiggøre folk som Milošević.

På et tidspunkt er Milošević væk. Men det kan vare længe endnu - og jo mere der bombes, desto længere vil det sandsynligvis vare ⁴¹⁰). Det er en tragedie - ikke bare for Albanerne i Kosóva, men også for Serberne.

Er der nogen, der har tabt, så er det dem. I de sidste 10 år er deres samfund slået i stykker - og mange af dem, der kunne gøre noget fornuftigt er for længst rejst ud af landet. Som Judah skriver: Canada scorede kassen, da man lod så mange veluddannede unge Serbere immigrere.

Serberne og Albanerne kan ikke leve sammen

Judah's bog viser egentlig, at det er en fuldstændig umulig tanke, at Serbere og Kosóva Albanere kan leve »under samme tag«.

Under den bosniske krise kom der mange smukke forslag om at genoplive Tito's tanke om, at de etniske grupper skulle leve sammen, men befolkningen har vist hvad den ville - den ville ikke tage risikoen for at bo i et multietnisk samfund.

410) I oktober 2002 hvor dette redigeres, stiller tingene sig på en anden måde. Milošević er væk, til gengæld kan man - ud fra 1' runde i præsidentvalget - konstatere at nationalistiske kræfter har flertal i Serbien, det vil sige når man adderer »legalisten« Kostunica's stemmer med den »højreradikale« Šešeljs. Der er sket mange fremskridt på økonomiens område, men der er en stærk spænding mellem de kræfter der vil »åbne op« og følge de »normale« internationale krav om fri markedsøkonomi og privatisering på den ene side og de kræfter der ønsker en mere »traditionel« økonomisk orden på den anden. Der er mange der støtter PM Djindjic, VicePM Labus m.fl., men der er også mange der ønsker noget *andet* - som de tror er mere sikkert eller trygt. Der er ikke meget andet at gøre end at styrke dialogen med Serberne og mellem Serberne indbyrdes. Under alle omstændigheder er det et stort skridt fremad at der nu afholdes valg som man kan *tro* på er rigtige (men det var påfaldende at kun godt halvdelen af de stemmeberettigede afgav deres stemme i 1' valgrunde).

Det er sørgeligt, at det er sådan, men det er sandsynligvis den eneste vej frem på dé kanter: Kosóva Albanerne og Serberne må skilles ad, men på en måde som begge parter kan leve med, således at der bliver mindst mulig anledning til at starte nye opgør om nogle år.

Under krigene mellem Serberne og Kroaterne - og også med Bosnierne - var der foruden rædselshandlingerne, mange eksempler på gode gerninger - og der var eksempler på handel hen over grænserne. De sidste eksempler er af og til aldeles groteske, men de viser lidt om, at det måske er en rigtigere vej at gå frem, at man benytter sig af økonomi og handel - og at man måske havde fået langt bedre resultater ved at »bombe« med udviklingshjælp end med krydsermissiler.

Djævlens Triangel [Robert Thomas]⁴¹¹⁾

Om Robert Thomas: »*Serbia under Milošević. Politics in the 1990s*«. Hurst & Co., London 1999. 20 + 443 s. Bogen har en glimrende kronologisk oversigt og lister over organisationer, aviser og tidsskrifter.

Hvad der står i Robert Thomas' bog har - lidt flot sagt - kunnet læses i aviserne - det vil sige i de *bedre* af dem. Dét kunne lyde kritisk, men er ment som det modsatte - for det gode ved bogen er at den omhyggeligt samler dét sammen som avislæseren nok kan have været igennem op gennem 1990'erne og frem til foråret 1998 - men har »forlagt« store dele af - eller har glemt. Man får repeteret hvad der skete på den politiske scene i Serbien sådan som det tog sig ud for en *velorienteret* avislæser.

Robert Thomas har ikke alene kunnet trække på Vestlige medier, men også på Serbisk-sprogede aviser og magasiner - og han har været godt omkring.

Sådan en bog er der brug for - man får en *mængde* informationer på ét sted, og man kan blive inspireret til mange idéer man kan gå videre med.

Der optræder et *mylder* af personer som beskrives gennem deres handlinger og deres udtalelser, ikke mindst i relation til krigen i Bosnien - og ved hjælp af registeret er det nemt at følge den enkelte (hvis det er dét man har brug for).

Bogen beskriver ikke hvordan livet blev levet i byen og på landet, den er heller ikke en egentlig politisk analyse (selv om den rummer elementer af en sådan) - og man kommer ikke *inden for* i Milošević' kreds, i Drašković', i Djindjić' eller i Šešelj's, men man kommer alligevel så langt og så dybt, at man får en rimelig klar fornemmelse af hvilke temaer der var relevante i de forskellige faser - og hvordan kortene blev spillet af de forskellige aktører.

En gang imellem bliver der fortalt en *god* anekdote som understøtter den *overordnede historie* - som er både grotesk, udfordrende, modsætningsfyldt - og i ordets virkelige betydning: *ulideligt* - spændende.

Milošević

Robert Thomas fortæller at Slobodan Milošević er mere durkdreven end som så, og at det er lykkedes ham at køre rundt med *alle* andre. Det er vel ikke nogen *nyhed*, men det bliver *vist* så man ikke kommer i tvivl.

Derimod må man andetsteds hen hvis man vil have fat i hvad der kunne være Milošević' *projekt*, for man får i det store og hele - det vil sige når Robert Thomas er eksplicit - kun bekræftet den *almindelige* opfattelse at det for Milošević drejer sig om én eneste ting: *Magten* - og dét understøttes på en måde af at Thomas tilskriver Milošević ansvaret for handlinger han ikke nødvendigvis har haft det *konkrete* ansvar for, men som han - øjensynligt - har haft magt til at udføre. Ét sted er melodien: *Dette ville ikke være sket, hvis ikke Milošević havde stået bag.*

Den Serbiske Virkelighed er kompleks, hvad der også bobler ud af bogen - men det er næsten karakteristisk for situationerne at Milošević *ikke* kontrollerer det *hele* - det vil sige til at »begynde med«.

Det er selvfølgelig åbenbart at Milošević har *stor* magt - men egentlig *kontrol* opnår han ved dén måde han *håndterer* at der også er *andre* der har stor magt og indflydelse - hvad enten det er politiske, økonomiske eller militære kræfter.

Forskellen på Milošević og de *andre* er at Milošević er i stand til at udnytte samarbejdspartnerne eller modstandernes magt og indflydelse til sin egen fordel, og det er han i høj grad fordi han har været parat til at ofre en hel del for at kunne komme til at kontrollere det fortsatte forløb.

411) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000322.

Dette er *vigtigt*, for det er lige præcis dén egenskab der er mange i Oppositionen der mangler.

Der er flere eksempler på at Miloševic (eller hans folk) har *fusket* for at opnå dét han ville, at han har taget Oppositionen »på sengen« i en grad så det »gør ondt« - eller at »han« har manipuleret med medierne, men det er sådan set ikke det centrale - for han har især opnået dét han ville med »hjælp« af sine modstandere.

Enten har han udnyttet deres indbyrdes modsætninger eller han har »købt« nogle af dem.

Vuk Draškovic

Vuk Draškovic er naturligt nok én af bogens vigtigste figurer. Man får en klar forestilling om hvad han står for: Han er nationalist, han er royalist og han er opportunist - eller i nogle tilfælde ligefrem politisk uligevægtig (som da han - presset af situationen - opfordrede til at man *forsvarede* sig mod Politiet).

Skulle man tage hans ideologiske udtalelser på ordet, kunne han aldrig gå i kompagniskab med Miloševic (selv om han - i modsætning til blandt andet Šešelj - var enig med ham i at Dayton-aftalen måtte indgås), men ikke desto mindre har han været godt på vej til flere gange at gå enegang - på den ene eller den anden måde - og i 1998/99 kom det så vidt at han indtrådte som viceministerpræsident i den Jugoslaviske Regering, hvad der ikke ligefrem var nogen politisk succes - det skulle da være for Miloševic.

Det er - efter læsningen af Thomas' bog - svært at have *meget* tillid til Draškovic, men han *har* stor udstråling og en ikke helt ubetydelig tilslutning. Derimod har han ikke givet mange prøver på sine evner til at indgå politiske kompromiser.

Zoran Djindjic

Det er ikke mærkeligt at en anden fremtrædende skikkelse i Oppositionen som Zoran Djindjic altid har været overordentlig skeptisk ved Draškovic - og det skulle (stærkt bekræftet af Thomas' fremstilling) undre meget hvis dé to nogensinde kunne blive *virkeligt* enige om noget som helst af politisk betydning.

Djindjic fremstår som en type der er mere sammensat end som så; man kunne måske sige at i den Serbiske nat er *alle* katte grå - også Djindjic. Som andre politikere har han over sig et stænk af opportuniste - men han har også indtaget rimeligt faste - og problematiske - standpunkter, også af nationalistisk art, men han virker trods alt mere afbalanceret og åben mod Europa end så mange andre, men derimod er det ikke meget sandsynligt at han ville kunne opnå nogen bredere folkelig opbakning, dertil er han for *hovedstadsagtig*.

Vojislav Šešelj

Šešelj er ikke ligefrem dén politiker der virker mest *sympatisk*, men man véd nogenlunde hvor man har ham: Han er nationalist, republikaner (i modsætning til Draškovic), men han har også over nogle omgange været allieret med Miloševic, selv om han - især tidligere - har gjort en del ud af at forklare at *hans* politik er ganske anderledes end Miloševic' og at *han* vil afskaffe bureaukrati og pamperi.

En tid var han borgmester i en forstad til Beograd og scorede mange points på effektivitet - af og til med problematiske konsekvenser for modstanderne. Det er ikke få der betragter ham som en slags fascist.

Thomas citerer Šešelj for at have sagt at han ville støtte Miloševic så længe han handlede *nationalt*, men at han aldrig ville indgå i hans regering, for dén havde bragt for megen korrupsion og kriminalitet med sig.

I praksis er Šešelj og Miloševic imidlertid enige om så meget at det nuværende politiske samarbejde nok kan holde temmelig længe.

Šešelj stod for en del år tilbage på temmelig god fod med Draškovic - var vist endda forlover ved hans bryllup - men de kom uoverens og kan vel i dag end ikke være i stue sammen.

Montenegro. Djukanovic

Der er mange modige Serbere som træder frem og protesterer - ikke mindst under kontroversen om lokalvalgene, og der er selv sagt endnu flere Serbere som er utilfredse men ikke lige så modige, men hidtil er det ikke lykkedes at få opstillet et politisk alternativ der kunne vælte Milošević (og Šešelj) af pinden. Det vil sige med undtagelse af Montenegro - hvor det lykkedes for daværende PM Milo Djukanovic at vinde magtkampen med Milošević' mand: daværende præsident Momir Bulatovic, men det var på et hængende hår for der var næsten dødt løb, og det var kun fordi Djukanovic havde fået stærk støtte *uden for* det gamle Socialistparti - blandt andet hos de etniske Albanere - fordi Politiet støttede ham og fordi Forbundshæren forholdt sig passivt - at det lykkedes.

Til sidste sekund forsøgte Bulatovic forskellige tricks, men de faldt til jorden det ene efter det andet - i den sidste ende fordi han ikke kunne mobilisere nogen nævneværdig folkelig støtte.

Der er mange vigtige forskelle på Serbien og på Montenegro, men jeg har særligt hæftet mig ved at det er lykkedes for Djukanovic at komme overens med de betydende etniske mindretal, dels Albanerne i nærheden af Shkodra-søen, dels de Slaviske Muslimer. Der er så vist ingen grund til at male landskabet rosenrødt - for der er *store* spændinger i Montenegro - og dén ro og stabilitet man har i dag trues såvel udefra som indefra, men det er dog et af de få positive signaler fra Balkan at man tilsyneladende har fundet en måde at leve med hinanden.

Kosóva

Et af de sidste kapitler i bogen handler om situationen i Kosóva - og om hvilken indflydelse dén havde på den politiske udvikling i Serbien. Der står ikke så meget om de strukturelle spændingsforhold i Kosóva - eller om den særlige forhistorie dér - for man kommer nærmest ind hvor Albanerne - ledet af Ibrahim Rugóva har besluttet sig for at »holde sig udenfor« - eller for at »melde sig ud af det Serbiske samfundsliv« og dermed har kastet en politisk indflydelse fra sig som formentlig kunne have medvirket til at demokratisere Serbien.

At Albanerne ikke ville »være med« skyldtes naturligvis at de ikke havde tiltro til at de kunne opnå noget som helst fornuftigt ved at indgå i et samarbejde med Oppositionen.

Det er i dén forbindelse betegnende at det egentlig kun er den Ortodokse Kirke og Djindjic der har udtalt sig positivt om Albanerne i Kosóva og har beklaget overgrebene i 1999. Draškovic er langt mere forbeholden.

Den Kosóva Serbiske leder Momcilo Trajkovic citeres for en rigtig betragtning - som Serberne i Beograd har siddet overhørig - både Magthaverne og Oppositionen. Han sagde i 1997 at det var *nødvendigt* at indgå kompromiser med Albanerne. Man kan ikke løse nogen problemer på Balkan uden at indgå kompromiser, sagde han - og dette gælder ganske særligt i Kosóva.

Én ting er imidlertid at proklamere at noget er en *nødvendighed* - noget ganske andet er om det også er en *mulighed*.

Ikke længe efter forsøgte Adem Demaçi noget tilsvarende, nemlig at få den Albanske side til at besinde sig - for at åbne mulighed for at det Internationale Samfund kunne udvirke at der kom forhandlinger i gang mellem Serberne og Albanerne, men også dét var forgæves - for hverken det Internationale Samfund eller de etniske Albanere lyttede for alvor til ham.

Milošević og sanktionerne

Thomas fortæller hvordan Milošević i sin tid kom på kant med Karadzic i den Serbiske del af Bosnien, og at han til sidst gik hårdhændet til værks for at få ham og de Bosniske Serbere til at

acceptere dét der førte til Dayton-aftalen (og som blandt andet indebar at Karadzic efterhånden har måttet trække sig ud af politik - i hvert fald den mere synlige del af den).

Thomas mener at Milošević' bevæggrund var at han ville have sanktioneerne mod Jugoslavien ophævet - og det kan der være en hel del om, men hvis det *er* rigtigt skulle man vel tro at den Vestlige Verden kunne have opnået temmelig meget ved at have engageret sig positivt i Kosóvas udvikling langt tidligere end man gjorde - og på en langt mere positiv måde end dén man valgte - og som næppe kan føre til multietnicitet.

Der er mange der har bebrejdet Milošević at han har *opnået det modsatte* af hvad han stræbte efter: Et stærkt Serbien - for Serbien er blevet svækket territorielt, økonomisk, socialt og politisk.

Men på en måde kan man sige det samme om de Vestlige lande: Sådan som forholdene er i Kosóva i dag har man på en række afgørende punkter opnået det stik modsatte af hvad man ville.

Måske er det mest *holdbare* dét der er ved at udkrystallisere sig nu: Et Kosóva befolket af etniske Albanere suppleret af et fåtal af Serbere i afgrænsede områder, men det var slet ikke dét der stod på dagsordenen i marts 1999.

Djævlens triangel

Der står i bogen at sanktioneerne mod Serbien ikke virker som de skal, for de rammer de forkerte. De rammer især Middelklassen i byerne og ikke Magthaverne.

Bønderne rammes også, men de *kan* klare sig (omend på primitiv vis), hvorimod Middelklassen i byerne har store økonomiske vanskeligheder - hvad der er temmelig problematisk, for det var i høj grad Middelklassen i byerne man ville satse på, og som man måske håbede på ville gøre oprør mod Milošević?

Thomas siger at de første sanktioner skabte en situation hvor »offentligheden« blev desorienteret politisk set - og måtte bruge en stor del af sin energi på at overleve materielt.

Sanktioneerne ramte også de omliggende lande temmelig hårdt - for en meget stor del af handelen på Balkan gik i stå (bortset fra den mere illegale trafik af benzin, våben og cigaretter som til gengæld florerede).

Magthaverne blev selvfølgelig påvirket af sanktioneerne, men klarede sig - og der opstod en klassisk trekant af Politisk Magt - Økonomisk Magt og Kriminel Magt - der i mange tilfælde var flettet sammen, og som bevirkede at mange af de samfundsmæssige spilleregler fik en ganske anden karakter end i et Europæisk Parlamentarisk Demokrati.

Hvad Thomas siger om de første sanktioner gælder også for de sanktioner man bruger nu.

Det Store Vestlige Projekt

Det store Vestlige Projekt synes på det nærmeste at bestå i at vi skal komme af med Milošević. Han er Den *Virkeligt* Onde - og er han kommet væk, så skulle der være store muligheder for en fornuftig udvikling?

At Milošević har meget på samvittigheden kan man ikke tvivle på, men problemet er at det - og igen med udgangspunkt i Thomas' bog - er temmelig svært at se hvordan Serberne skal kunne få noget »fornuftigt op at køre«, selv når det på ét eller andet tidspunkt lykkes for dem at komme af med Milošević. Der kan gå en rum tid endnu, men med dét vi véd i dag er det svært at se at man skulle kunne samle et *bæredygtigt* flertal der skulle kunne overtage ledelsen af samfundet, for der er store vanskeligheder med at komme overens og med at indgå kompromiser.

Og selv om det skulle lykkes at samle et flertal ville der formodentlig være et temmelig stort mindretal som ville være skeptiske og modvillige.

Hvis det Serbiske samfund skal bringes på fødderne og bringes til at fungere må man finde en »formel« som *størstedelen* af befolkningen vil bakke op om. En sådan »formel« ville være noget »nyt« og et stort skridt fremad, men det er ikke ensbetydende med at det »gamle« er *forsvundet*. Tværtimod vil erfaringerne fra 1990'erne hvile tungt over den Serbiske befolkning - og de »kedelige« måder livet leves nu, vil udgøre en betydelig del af grundlaget for hvordan man vil kunne leve med hinanden i de kommende år.

Hvordan tackle Milošević?

Én måde at bruge Thomas' bog ville være som inspiration til *hvordan* man kan tackle Milošević.

En mand der er så dreven til at *købe* og *sælge* og som er så *overdrevent realistisk* - burde man kunne *handle* med. Man kunne handle med ham i Dayton (hvor han havde tvunget de Bosniske Serbere til at makke ret).

Han kunne finde en vej ud da han (og hans folk) havde tabt lokalvalgene i 1997 - for han endte med at bøje sig da han indså at han ikke kunne mobilisere tilstrækkeligt mange til at opveje Oppositionens demonstrationer (han angav ganske vist det Internationale pres som en væsentlig del af årsagen).

Og han accepterede »vilkårene« vedrørende Kosóva i juni 1999 *uden* at have lidt afgørende militært nederlag.

Hvis vi skal »videre« på Balkan inden for overskuelig tid, så er det nødvendigt at handle - og vil man ikke handle med Milošević, så vil man kunne komme langt ved at åbne for et bredtsprektret samarbejde med det Serbiske samfund.

Først ved at »åbne for sluserne« vil man kunne komme af med dårligdommene, for så kan »gøre op« med mange ting på en konstruktiv måde.

Der er selv sagt ingen garanti for at en sådan fremgangsmåde vil lykkes, men det kan siges med ret stor sikkerhed at man ikke kommer langt - i en positiv retning - ad dén vej man har valgt indtil nu.

ITALIEN

Italienske Forbindelser [Thomas Harder]⁴¹²⁾

Om Thomas Harder: »*Italien. Fra Mazzini til Bossi*«. Samleren, København, 3. udgave 1999.

Daværende PM Pandeli Majko på besøg i Rom hos PM Berlusconi (2002).

De historiske forbindelser

Adriaterhavet skiller - og samler - Italien og Albanien.

I oldtiden blev det Illyriske område koloniseret af Romerne; der blev bygget forlægninger, latifundier, akvadukter og veje - ikke mindst Via Egnatia, den berømte vej tværs over Balkan, som man endnu kan »genfinde« rester af, og som man bygger videre på i disse år med »korridoren« fra Italien til Sortehavet⁴¹³⁾.

412) En første udgave af anmeldelsen blev sat »på nettet« 000202.

413) Jan Bo Hansen havde en serie artikler fra Via Egnatia i »weekendavisen« i juli-august 2002, én artikel fra hvert af landene på vejen: Albanien, Makedonien, Grækenland og Tyrkiet. Artiklerne blev refereret i »*Sidste Nyt fra Albanien og Kosóva*«. Resuméerne vil indgå i »*Albansk Almanak 2002*« som udkommer engang i 2003.

1400-tallets Albanske folkehelt - Gjergj Kastrioti Skanderbeg - etablerede en særlig Italiensk forbindelse for at undslippe en Osmannisk. En tid var han vasal af Kongen af Neapel - som han understøttede med en hærafdeling - og da Skanderbeg's løsrivelsesforsøg endte med at forulykke var der adskillige Albanere der flygtede fra Osmannerne til Syd-Italien og bosatte sig i Basilicata-området og i Calabrien ⁴¹⁴.

Århundreder senere, i Mellemløstiden blev Albanien igen en del af den Italienske interesse-sfære; der blev foretaget investeringer, man gjorde »sin indflydelse gældende« - og »sidst« blev Albanien annekteret af Mussolini og gjort til en »regelret« del af det Italienske Kongerige ⁴¹⁵.

Efter Hoxha-styrets sammenbrud har Italienerne igen været fremme med følehornene - og penge-kassen. Man har forsøgt sig med investeringer; man har givet bistandshjælp; der har været kraftig trafik af flygtninge og emigranter tværs over Adriaterhavet; og Italienerne har stået i spidsen for forskellige aktioner - som »*Operation Pelikan*«. I slutningen af '99 intensiverede Albanerne kontakten til Italienerne, ligesom man opfordrede til investeringer og økonomisk samarbejde.

Der er med andre ord mange grunde til - med udgangspunkt i Albanien - at »se nærmere« på Italien, og Harder's bog »*Italien. Fra Mazzini til Bossi*« som kom i en 3' udgave i 1999 viser sig at være velskrevet, overskuelig og fyldt med nyttige informationer.

Patria & Paese

Harder's bog er (i forhold til Albanien) interessant på mere end én måde. Man får meget at vide om naboen og hans historie - men man får desforuden fortalt om udviklingen af nationalidentiteten og af *samfundslivet* - et projekt der også er på den Albanske dagsorden i disse år.

Der er i Albanien store, næsten uoverstigelige problemer med at få landet til at hænge sammen, med at afskaffe korruptionen - og med at udvikle de kvalifikationer og holdninger der er nødvendige for at få et moderne samfund til at fungere økonomisk og socialt. Sådanne problemer har man kæmpet med gennem lang tid i Italien, og selv om man ikke har løst sine problemer, så er man kommet så langt at Albanerne måske kunne lære noget konstruktivt - og ikke blot blive hjulpet til at »suge på lappen«.

Den nuværende Italienske stat har ikke mere end knap 150 år på bagen, for siden Romerriget's sammenbrud har den Italienske historie været en historie om småstater - hvoraf dog nogle havde stor økonomisk og politisk magt - om rivninger, og om at forskellige fremmede magter underlagde sig større eller mindre dele af Italien, Normannerne for eksempel Sicilien.

Først sent og temmelig langsomt udviklede der sig en national bevægelse. Ikke engang sproget var man dengang fælles om - for langt de fleste Italienerne talte en dialekt som man ikke forstod længere væk.

I Renæssancen var der nogle der talte for en Italiensk samling - ikke mindst Machiavelli, men han måtte konstatere - siger Harder - at det ville være en utopi under de givne omstændigheder. Tiden var ikke til det.

Netop i en så kompleks og »opsplittet« historie som den Italienske må man kunne skelne mellem »stat« og »samfund«, og Harder minder derfor om begreberne »Patria« og »Paese« som han giver en lille drejning.

»Patria« skal betegne det overordnede, fædrelandet, staten og den ideologi der knytter sig hertil, mens »Paese« skal betegne religionen, sproget, det sociale liv, familiemønsteret og så videre - og hans fortælling begynder dér hvor »Patria« for alvor dukker frem på arenaen, først som ideologi og som kulturel og politisk bevægelse - senere som militær rejsning, så som dannelsen af det Italienske Kongerige i 1861, og nu står vi - efter en række mellemspill og

414) Man kan fortsat finde adskillige Albanske landsbyer i Syditalien. Se for eksempel

<http://members.aol.com/itaalb1/web/arberesh.htm>

415) Der kan læses om Illyrerne, om Skanderbeg og om Mussolini's annektering i »*Krudttønden i baghaven*«.

genvordigheder - i en situation hvor det oprindelige projekt på det nærmeste er faldet sammen og måske ikke står til at redde. Der må formentlig et andet projekt til.

Risorgimento, irredentisme og imperialism

1800-tallets politikere talte om Italiens Genrejsning, om *Risorgimento* - selv om der snarere var tale om en Rejsning og en Frigørelse fra Fremmedherredømme end om en egentlig Genrejsning.

Mod slutningen af 1800-tallet og ind i 1900-tallet drejedes det politiske perspektiv - nu handlede det ikke længere om Genrejsning, men om at føre de Italiensk-sprogede områder Trentino og Trieste »hjem til Moderlandet«. Man talte om »Det Endnu Ikke Befriede Italien«: *L'Italia Irredenta*.

Men Irredenta-bevægelsen var (i det mindste til at begynde med) ikke statspolitik, tværtimod ønskede den Italienske Regering at have et fornuftigt forhold til Østrig, naboen mod Nord - og dette holdt helt frem til 1915 - et stykke inde i 1' Verdenskrig hvor man fandt det opportunt at skifte side, for Englænderne tilbød mere end Østrigerne - men begge var i øvrigt parat til at overlade Italienerne den Sydlige del af Albanien - omkring havnebyen Vlora.

Man kan genfinde Irredenta som politisk skældsord i Efterkrigstidens Jugoslavien. Det Jugoslaviske Kommunistparti talte bebrejdende og irttesættende om at Kosóva Albanerne fremførte irredentiske krav: Der var Albanere - sagde man (og givetvis helt korrekt) - der ikke ville medvirke til at fastholde og styrke den Jugoslaviske Idé, men tværtimod mente at man var underlagt et Fremmedherredømme som man måtte og burde kaste af sig (1981) ⁴¹⁶.

Var Irredenta-bevægelsen ikke Italiensk statspolitik, var Imperialismen det. Allerede i slutningen af 1800-tallet forsøgte man at ekspandere i Østafrika. Udbyttet var overmåde beskedent, mens ydmygelserne og omkostningerne var store - og næsten ubærlige.

I forbindelse med det Osmanniske Styres sammenbrud i 1908 og frem forsøgte man sig igen - denne gang i Libyen - hvad man havde både økonomiske, propagandistiske og politiske grunde til - men der var mange Italienerne der undrede sig over at Libyerne ikke betragtede Italienerne som befriere der frelste dem fra den Tyrkiske undertrykkelse, men tværtimod så dem som nye undertrykkere - og ligefrem satte sig til modværge.

Én af de Italienske begrundelser for at gøre erobringer i det fjerne var at man tilførte området en højere kultur; man hævdede en slags civilisatorisk ret - måske nærmest en historisk pligt - til at gribe ind.

Jeg mener at kunne huske at Serberne ikke så mange år senere brugte tilsvarende grunde for at overbevise Folkeforbundet om at man havde ret til Kosóva på trods af at befolkningen i stor udstrækning var etnisk Albansk - og selv om den overordnede kodeks efter 1' Verdenskrig sagdes at være Folkenes Selvbestemmelsesret ⁴¹⁷.

Der er næppe langt fra denne hævdede af den overlegnes ret - til den fascistiske tanke om Vilje og Beslutsomhed som gyldig grund til indførelsen af en Nyordning - eller til gennemførelsen af et Erobringstogt.

Irredenta-bevægelsen førte frem til en særlig - spektakulær - aktion som må nævnes her, da den viser lidt om de Italienske interesser på den Østlige side af Adriaterhavet.

416) Jævnfør »*Fra Kosovo til Kosóva*«, 1. udgave, s. 103.

417) Et tema der også var oppe i forbindelse med Sønderjydernes tilbagevenden til Danmark. I 1920 kom det til Påskekrisen - som Tage Kaarsted har skrevet disputats om. Ved dén lejlighed blev forholdet mellem *legalitet* og *legitimitet* afprøvet, og nogle parlamentariske grundregler blev justeret eller præciseret. Jævnfør s. 99.

Billede fra Harder's bog (hvor det er trykt i farver!). Billedteksten lyder (i uddrag): »*Ranke og beslutsomme drager soldaterne gennem en idyllisk landsby, hvor den patriotiske civilbefolkning jublende følger dem på vej. Kirkens løgkuppel antyder, at scenen foregår i Nordøstitalien, måske endda i en del af le terre irredente, som nu omsider er genforenet med moderlandet. Folkeligt litografi, 1915 (?)*«.

Fiume

Fra gammel tid boede der mange Italienerne i Fiume - som er det samme som det Kroatisk Rijeka. Man talte om at 33.000 - ud af 45.000 - var af Italiensk afstamning. Ved afslutningen af 1' Verdenskrig var der delte meninger om hvordan man skulle forholde sig med hensyn til Fiume. Nogle Italienerne ønskede at få »det hele«, andre mente at man skulle følge de etniske grænser - og så var der givetvis dem der ville se tingene i en »helhed« og var parate til at afstå noget hér, hvis man kunne få noget bedre i Afrika.

Bortset fra det, var de etniske grænser på Balkan vanskelige at håndtere allerede dengang. Der var typisk et Italiensk befolkningsflertal i byerne i kystzonen ned langs den Dalmatinske kyst, mens der var Slávisk flertal i landområderne (i tiden efter 2' Verdenskrig er så mange som 300.000 - 350.000 Italienerne flygtet fra Istrien og Dalmatien skriver Harder s. 145).

Digteren Gabriele d'Annuncio, der var en fremtrædende nationalist og »mediefigur«, stillede sig i spidsen for en »privat« aktion; sammen med et par tusinde frivillige erobrede han Fiume i september '19 - og fastholdt kontrollen i et års tid indtil han og hans folk blev fjernet af den Italienske hær - nemlig efter at Italien - med Rapallo-aftalen fra november '20 - havde givet endeligt afkald på Fiume. D'Annuncio vendte hjem og blev - da fascisternes var kommet til magten i '22 - udråbt som nationalhelt.

Harder tilføjer at d'Annuncio - i hvert fald i '20 - slet ikke havde imperialistiske bagtanker: Han ønskede at erobre noget der i hans opfattelse var Italiensk, mens regeringen ironisk nok - og senere også det fascistiske styre - havde ambitioner der var langt mere vidtgående: Man ønskede kontrol over områder der ikke havde særlig mange Italienske indbyggere.

Fascismen

Det Italienske samfund var efter 1' Verdenskrig et kontrastrigt, for ikke at sige modsætningsfyldt samfund. Der var modsætninger mellem Syd og Nord, mellem Rig og Fattig, mellem By og Land, mellem Godsejer og Landarbejder. Både Socialisterne og Kommunisterne havde mange tilhængere, hvad mange Godsejere og Fabrikanter var mere end bekymrede over. Italienerne havde været gennem en vanskelig krig, haft store nederlag, også nogle sejre - men man følte sig i den sidste ende svigtet af sine allierede.

Økonomien gik ikke godt - og mange - utrolig mange - emigrerede for at få noget at leve af, mange til USA. Fascismen opstod og udviklede sig som en slags modbevægelse til Socialismen og Kommunismen; i en vis forstand havde den samme sociale afsæt som dem, men den havde en ganske anden retning.

Efterhånden udviklede det sig dérhen at Mussolini og hans fascister *kunne* tage magten - og gjorde det. Der var ganske vist mange der ikke brød sig om fascisterne og magtovertagelsen, men enten var de ikke mange nok - eller også var de ikke stærke nok, for Mussolini kunne fastholde magten - til han blev styrtet under 2. Verdenskrig. Han havde en betydelig folkelig accept og tilslutning og han blev støttet af store dele af militæret og borgerskabet.

Dét der holdt ham og hans styre oppe var mest dette - og ikke så meget dén terror og undertrykkelse som han også var ansvarlig for.

Harder refererer den Italienske historiker Renzo De Felice som i '70erne var én af de første til at forfægte tesen om den folkelige opbakning (i modsætning til påstanden om at man var blevet tvunget) - en tese som senere er blevet bredt accepteret.

Der var efter 2' Verdenskrig mange aktive anti-fascister - og der *havde* været mange aktive fascister - men alle og enhver vidste - skriver Harder med støtte hos historikeren Ernesto Galli della Loggia

»at antifascisterne havde vundet og fascisterne tabt, fordi deres respektive overmægtige udenlandske allierede havde hhv. vundet og tabt verdenskrigen« (s. 142).

Harder citerer en anden historiker og politiker Sergio Romano der i midten af '90erne temmelig barsk konstaterede at de fleste Italiener holdt sig i venteposition (efter fascismens militære sammenbrud) og indgik en »tavs pagt«:

»Italienerne ville give det antifascistiske nomenklatur lov til at regere sig, når blot det ville undlade at stille dem til regnskab for deres opførsel gennem de foregående 20 år« (jævnfør Harder, s. 139).

Mussolini og Albanien

Mussolini så en interesse i at beherske Albanien - ikke alene af umiddelbare grunde, men også fordi Albanien kunne være springbræt til ekspansion i Balkanområdet på et lidt senere tidspunkt, og det var egentlig temmelig let for ham at gennemføre sit forehavende: Han havde Italienerne bag sig - og til at begynde med var der ikke modstand af betydning fra Albansk side. Der var endog mange Albanere som var godt tilfredse med »at komme ind i varmen«, men modstanden voksede og var medvirkende til at det Italienske Balkan-engagement brasede sammen og til at Tyskerne »måtte« overtage.

En uvidenskabelig hypotese

Romano's karakteristik - og iagttagelser i andre samfund og i andre situationer - kunne lede frem til en uvidenskabelig hypotese om samfund der befinder sig ét eller andet sted på skalaen mellem at være et Diktatur (der ikke påberåber sig folkelig tilslutning) og et Udfoldet Demokrati:

Det er i sådanne samfund typisk et aktivistisk mindretal der bestemmer, men mindretallet må - som minimum - være accepteret af en forholdsvis stor befolkningsgruppe og vil typisk også kunne støtte sig på en massebevægelse der er utilfreds med »de andre«.

Mindretallet vil - og kan - fastholde magten indtil et andet stærkt, eventuelt velorganiseret, mindretal sætter det fra bestillingen; det nye mindretal skal kunne skaffe sig den nødvendige accept til manøvren fra samme store befolkningsgruppe eller fra en anden stor gruppe, dog ikke nødvendigvis med det samme - men inden for »overskuelig tid«.

»Normalt« vil udskiftninger dog ske i form af »paladsrevolutioner« - det vil sige ved opgør »inden for murene«.

Man kan opfatte det som trist hvis - og når - det er sådan - men det er næsten i sagens natur når vi taler om samfund der befinder sig på skalaen mellem at være Diktatur og at være Udfoldet Demokrati.

I dén type samfund kan »nogen« finde på at bruge terror som politisk middel - først som »oprørsgruppe«, og senere - hvis omstændighederne fører til det - som statsterror.

De Nordiske lande er ganske vist ikke perfekte, men er uden tvivl Udfoldede Demokratier.

Der er efterhånden en lang tradition for at et Mindretal ikke kan beslutte ret meget afgørende uden at have indgået aftaler med andre Mindretal, og selv om der er talrige eksempler på at den ene eller den anden politiker eller det ene eller det andet parti har forsøgt at manipulere sig til lidt folkeyndest og nogle ekstra points, så kan man ikke hævde at nogen regering har kunnet sidde *imod* et folkeligt flertal.

I de udfoldede demokratier er der tilsvarende overordentlig få eksempler på terror som politisk middel. Der *har* været attentater - som på den Svenske Statsminister Olof Palme - men de har netop været uforklarlige (eventuelt også uopklarede) og i alle tilfælde enkeltstående hændelser.

Sådan ikke i Italien - som for nogle år siden var stærkt plaget af politiske attentater - og således heller ikke på Balkan.

Ovennævnte uvidenskabelige hypotese er ikke nogen årsunge, tværtimod har den temmelig mange år på bagen og har været brugt både til objektivt at beskrive nogle forhold - og til i visse obskure kredse at legitimere at netop *de* skulle tage magten i en højere sags tjeneste. Legitimiteten tog magten fra legaliteten.

Som historien viser er det ikke »givet« at et land vil blive stående, enten som diktatur eller demokrati; et demokrati kan forfalde, et diktatur kan blive blødt op, og i begge tilfælde kan det nærme sig en orden af den beskrevne type, som muligvis kan fungere over temmelig lang tid, men som formentlig ikke er så stabilt som et udfoldet demokrati.

Della Loggia kan have ret i sin betragtning - om at det ikke var fascisternes eller antifascisternes der afgjorde hvem der skulle have den politiske magt i Italien, men at afgørelsen var en konsekvens af hvad der skete på den store arena - men dette fører ikke, i hvert fald ikke nødvendigvis, til at opbygningen af et nyt samfund eller af nye samfundsstrukturer lettest kan ske udefra.

I virkeligheden forholder det sig nok lige modsat: Hvis Kosóva, Albanien, Serbien skal udvikle sig til moderne, udfoldede demokratier skal de ganske vist have hjælp til det, men det kan kun ske hvis de *selv* indfører det og »står for det«:

Man kan ikke indføre demokratiske tilstande på andres vegne ⁴¹⁸⁾.

Familien

Familien spiller som bekendt en overordentlig stor rolle i det Italienske samfund, i hvert fald en langt større rolle end på vores breddegrader - og sådan er det også på den anden side af Adriaterhavet, i Albanien, Kosóva og Serbien, men den store Familie har gennem årene fået aftagende betydning, mens den lille Familie har fået en større - og et noget andet indhold end dét den store Familie havde.

418) Findes der blot ét eksempel på at det er sket et sted?

I Mellemkrigstidens Jugoslavien havde man endnu Storfamilien (som man også har kendt i det Sydlige Italien) - men spiller Familien ikke længere den samme økonomiske rolle som tidligere og er selvforsyningsøkonomien på hastig retræte, så spiller familiebåndene stadig en stor rolle i Italien og på Balkan ⁴¹⁹).

Udviklingen i familiestrukturen har mange konsekvenser for det økonomiske liv, det sociale liv og det politiske, selv om det er svært - eller umuligt - at sige hvad der fører til hvad: Er det snarere den økonomiske udvikling der fører til en udvikling i familiestrukturen? Sandsynligvis er der tale om en form for vekselvirkning.

Man kan dog konstatere at Familien (som produktionsenhed og som social forankring) spiller den største rolle i samfund der ikke er så industrialiserede og hvor staten ikke er så udfoldet, - og at det også er hér at Familien nærmest sædvanemæssigt »kortsletter« Staten gennem korrumpation, bestikkelse og nepotisme.

Et ikke-industrialiseret samfund med en stærk statsmagt (som den gamle Habsburgske stat) tillod ikke korrumpation, bestikkelse og nepotisme på samme måde som »tilsvarende« samfund med en svag statsmagt. Harder fortæller i denne forbindelse om »den amoralske familisme« der er et begreb der oprindeligt blev lanceret af Edward Banfield i en studie om den Sydlitalienske landsby: Familiens hensyn skal altid varetages først - sidst (om nogensinde) kommer hensynet til Almenvellet.

Formentlig er »den amoralske familisme« ikke så stærk i Italien som den *har* været - men den findes givetvis stadig.

Det må formodes at den findes i Albanien og endda i et temmelig voldsomt omfang, selv om Albanien (Hoxha-tiden taget i betragtning) har en noget anden historisk baggrund end Italien.

Der er mange fra Det Internationale Samfund der i de senere år - og særligt efter Sali Berisha-styrets sammenbrud - har talt med STORE BOGSTAVER til Albanerne om at kampen mod korrumpation, bureaukrati og kriminalitet skal intensiveres - men i Albanien er der fortsat mange der har meget svært ved at forstå at Nepotisme og Familisme holder samfundsudviklingen tilbage og vil gøre det sværere at blive integreret i det Europæiske Samfund.

Disse *mange* findes alle steder - muligvis især i bjergområdet mod Nord, men sandelig også på »højt niveau« i Tirana, og det er der mange grunde til.

Harder taler om Familismen som en beskyttelse mod en fjendtlig stat - det kan være rigtigt - også i det Albanske tilfælde, og både i Hoxha-tiden og nu - men Familismen er i lige så høj grad dét man griber til, når der ikke er nogen effektiv stat, akkurat som det var tilfældet før i tiden, altså før 2' Verdenskrig - og sådan som det er tilfældet nu efter at Hoxha-styret er braset sammen og inden der er etableret en effektiv stat med embedsværk, militær, politimyndigheder og toldmyndigheder som ikke kan mistænkes for at have andre hensigter end de officielle og regelrette.

Det Italienske Landskab

Harder trækker på mange spændende kilder og præsenterer en række teorier og opfattelser som egentlig »står godt« til hinanden - og jeg tror man får et meget glimrende indtryk af dét landskab som Harder vil male et billede af - ikke egentlig den Italienske geografi eller den Italienske økonomi, men som han skriver: Den Italienske nationalidentitet i historisk perspektiv. Men man får også en klar opfattelse af de Store Forskelle.

Mod Nord er man kommet længst økonomisk; hér har man det højeste uddannelsesniveau, man er »moderne« - set bredt kulturelt. Man er noget mere samfundsorienterede end man er mod Syd. Hér spiller Familien - og Kirken - den mindste rolle, og hér har man de længste traditioner for et embedsværk der arbejder for Samfundet.

419) Interessere man sig for det gamle Jugoslavien kan man konsultere Vera St. Erlich: »*Family in Transition. A Study of 300 Yugoslav Villages*«, Princeton, 1966.

Men i Nord er der også dem der gerne vil af med de primitive væsener i Syd - nærmest en slags »Afrikanere« får man indtryk af.

Mod Syd har man en relativt tilbagestående økonomi, man er ikke meget »moderne« - kulturelt set; uddannelsesniveaet er relativt lavere, den Katolske kirke står relativt stærk, og man er mere fordømmende over for de klassiske synder, altså dem der krænker Familien (i modsætning til dem der krænker Staten eller Systemet). Familien spiller en stor rolle, man er ikke udpræget »samfunds«-orienterede, man har haft svært ved at opbygge et »uhildet« og professionelt embedsværk - og Mafia'en står relativt stærkt, selv om den er blevet stækket i de senere år.

Forskellene er fortsat meget tydelige, selv om man efterhånden også har fået en del til fælles - således sproget, som ikke længere er så dialektalt, men der er trods alt nok for lidt til at holde »tingene« sammen. Et samfund der er så sammensat kan ikke styres som om der var tale om en homogen nationalstat. Skal »tingene« fungere må der udvikles en samarbejdsaftale mellem Nord og Syd som begge parter har fordele af.

Der er mange ligheder til Tito's Jugoslavien hvor der også var store økonomiske og sociale forskelle, og hvor man søgte at binde enderne sammen med økonomiske og ideologiske midler, men også med tvang.

I den sidste ende hjalp det hele ikke noget som helst - som historien så sørgeligt har vist. De forskellige parter fandt ikke at de var tilstrækkeligt tilgodeset. »Aftalen« var ikke god nok, modsætningerne for dybe - og man »endte« i dét morads man stadig stikker i, omend der på det seneste synes at være sket noget positivt i Kroatien ⁴²⁰).

Føderation?

Efter Harder's opfattelse er dét der afgør den Italienske nations skæbne økonomien - delvis også den politiske og den kulturelle udvikling - derimod afgøres den ikke af etniske forskelle:

Hvis man i Nord skønner at man har økonomisk og anden fordel af at »hænge sammen« med Syd, vil det nationale samvirke kunne udvikle sig på et »trin højt« niveau; oplever man ikke sådanne fordele vil samvirket krakelere (yderligere) og måske falde sammen.

Der er dem der ønsker sig en politisk struktur som i Tyskland, der jo er en Forbundsrepublik med en række *Länder* - men en sådan struktur vil ikke være realistisk i Italien, mener Harder, for Tyskerne adskiller sig fra Italienerne ved at acceptere og være stolte af deres Nationalstat. Tyskerne slutter op om deres »Paese & Patria«, mens Italienerne holder sig til deres »Paese«.

For nogle år siden nedsatte man en særlig politisk kommission der skulle fremlægge et forslag til en ny statsordning som tog hensyn til modsætningerne og de forskellige ønsker fra Nord og Syd, men forhandlingerne mislykkedes fordi andre og - i en vis forstand - uvedkommende hensyn kom til at spille ind. Dermed bekræftede de Italienske politikere at de sidder godt fast i såvel Nutidens som Fortidens problemstillinger.

Albanien i '90-erne

Der står ikke farligt meget i bogen der handler om forholdet mellem Italien og Albanien (eller Kosóva), men det kan man vanskeligt bebrejde forfatteren, eftersom det ikke er dét der er hans emne. Imidlertid er det akkurat hér han er kryptisk. Han skriver:

»Engagementet i Albanien var særligt vigtigt for Italienerne, fordi den internationale sikringsstyrke blev til på Italiensk initiativ. Den rolle, som Italien påtog sig i Albanien, kunne delvis - men kun delvis, for Italien havde også andre væsentlige hensyn og interesser at pleje i det lille naboland - ses i lyset af Italiens ØMU-ambitioner. Den Italienske indsats som største bidragsyder til og leder af den multinationelle sikringsstyrke havde også til formål at styrke Italiens position som ØMU-ansøger« (s. 209).

420) Dette er skrevet i begyndelsen af februar 2000.

Det er muligt - måske ligefrem sandsynligt - at der var en sådan overordnet strategisk interesse i at skaffe sig points så man desto lettere kunne komme med i det gode selskab - men egentlig tror jeg der er meget mere hold i den anden - og kryptiske - del af forklaringen:

»Italien havde også andre væsentlige hensyn og interesser at pleje«.

Italienerne pønser givetvis ikke på at »overtage« Albanien som Mussolini gjorde det, men Albanien kan - forudsat at der kommer betydeligt mere kontrol med situationen end der er i dag - komme til at fungere som lavtlønnet underleverandør til Italiensk industri og økonomi i øvrigt (Grækerne har tilsvarende betydelig fordel af at have flere hundredtusinde lavtlønnede Albanske gæstearbejdere).

Dertil kommer at Albanien vil blive et centralt sted for den handel der i de kommende år skal gå Øst-Vest.

Men på kort sigt har Italienerne en stærk interesse i at få bragt forskellige former for illegal trafik under kontrol, lige fra indsmugling af narkotika til illegal indvandring af Albanere, Irakiske kurdere, Pakistanere og flere andre - og det er også grunden til at man har etableret et overvågningssamarbejde med de Albanske myndigheder og til at man netop har etableret Konsulat i Vlora [og siden også i Shkodra].

Katolikkerne

Der er meget at finde i bogen om den Katolske Kirke og om forholdet mellem Pavestolen og den Italienske Stat, men dette skal jeg - afslutningsvis - kun berøre ganske flygtigt, da det ligger ved siden af »mit« emne:

En af Mussolini's største bedrifter var - ifølge Harder og mange andre analytikere - at han kom overens med Pavestaten.

Indtil Lateran-aftalerne i '29 havde der bestået et vist modsætningsforhold mellem Stat og Kirke, hvad der førte til at en del Katolikker var i moralsk vildrede.

Aftalerne gav Mussolini en hel del - han slap for uro på bagsmækken og fik nogle tilhængere som ikke var slet så meget i vildrede som de *havde været* - men aftalerne gav også Pavestaten og Kirken en hel del, frem for alt sikkerhed.

Aftalerne overlevede helt frem til midten af 80'erne, hvor man efter lange forhandlinger nåede frem til en ny ordning, som indebærer en adskillelse mellem Stat og Kirke.

I de senere år har der udviklet sig omfattende lægmandsorganisationer - og én af dem - *Sant' Egidio* - arbejder både i Italien og internationalt. Organisationen har engageret sig i socialt hjælpearbejde og taget en række politiske og kirkelige initiativer som har til formål at styrke tolerancen og samarbejdet - også på tværs af trosopfattelserne. Så vidt jeg ved har *Sant' Egidio* også været aktiv for - i tiden frem til '98 - at få etableret et samarbejde i Kosóva mellem Serberne og Albanerne, primært på skoleområdet.

GRUNDLÆGGENDE SYNSPUNKTER

En slags sammenfatning

Under læsningen af Sørlander's bog - se ovenfor, s. 90 ff. - som i sagens natur var af *kritisk* art - kom jeg på at jeg burde forsøge at formulere et *positivt* standpunkt. Anledningen er derfor Sørlander's bog, men inspirationen kommer fra mange forskellige fremstillinger.

Der er tale om foreløbige formuleringer, som muligvis på nogle punkter modsiger hinanden - eller som af andre grunde er uhensigtsmæssige.

Kommentarer af enhver art vil være *meget* velkomne og kan nemmest sendes til min e-mail-adresse: post@bjoerna.dk

Grundlag	Standpunkter
Erkendelsesfilosofisk grundlag	<p>Det historisk empiriske standpunkt: Man skal tage udgangspunkt i - og slutte i - Virkeligheden og i den Historiske Udvikling, <i>The Proof of the Pudding is in the Eating</i>.</p> <p>Begrundelse: Man får for mange <i>praktiske</i> problemer hvis man <i>ikke</i> tager et <i>praktisk</i> standpunkt.</p> <p>(Muligvis er der tale om en slags »cirkelslutning«, men dén er i så fald påtvunget).</p>
Filosofisk metodisk grundlag om Virkelighedsbeskrivelse	<p>Udsagn om <i>Virkeligheden</i> må ikke modsige hinanden. Udsagnene skal dække virkeligheden bedst muligt. Udsagnene skal udtrykke dét der skal siges på den simplest <i>mulige</i> måde.</p> <p>Begrundelse: Erfaringen viser at de mest <i>effektive</i> Virkelighedsudsagn opfylder ovenstående krav, mens udsagn der ikke opfylder dem enten bliver »overhallet« eller direkte forkastet. - I sidste ende hviler dette <i>metodiske</i> grundlag på det <i>erkendelsesfilosofiske</i> grundlag.</p>
Filosofisk metodisk grundlag om <i>Mål</i>	<p>Udsagn om <i>dét der stræbes efter</i> skal være logisk konsistente. Udsagnene skal ikke nødvendigvis dække det »hele«. Udsagnene skal udtrykke dét der skal siges på den simplest <i>mulige</i> måde.</p> <p>Begrundelse: Der er her tale om udsagn af en anden type end dem der <i>beskriver</i> Virkeligheden, selv om de handler om en »Virkelighed«, men den er jo netop ikke realiseret.</p> <p>Muligvis <i>kan</i> man godt - hér - operere med inkonsistente udsagn, for muligvis kan det være en praktisk fordel samtidig at arbejde med flere »modsatte« scenarier, men <i>i den sidste ende</i> må dét der stræbes efter være konsistent for ellers kunne det ikke realiseres fuldt ud.</p> <p>At to parter har forskellige interesser - nu eller i fremtiden - er ikke udtryk for <i>logisk</i> inkonsistens, men for at der foreligger en reel konflikt som må finde en løsning, hvis der er behov for det.</p> <p>For at afklare <i>hvordan</i> må man foretage nogle etiske og nogle politiske overvejelser.</p>

Grundlag	Standpunkter
Etisk grundlag: <i>Hic Rhodus, hic salta!</i>	<p><i>Gør</i> ikke - individuelt - mod andre, hvad du ikke ville acceptere at de kunne gøre mod dig <i>selv om</i> du kunne opnå en personlig fordel ved at handle anderledes og selv om du eventuelt kunne forhindre andre i at »genere« <i>dig</i>.</p> <p><i>Gør</i> - »herefter« - dét som du ud fra en samlet vurdering finder er mest hensigtsmæssigt <i>for dig og dine</i> i det lange løb, selv om det kan have »ubehagelige« konsekvenser for nogle medlemmer af samfundet eller for dig selv og dine. [Dette udsagn er <i>stærkere</i> end hvis det kun handlede om dét det måtte anses for <i>nødvendigt</i> at gøre].</p> <p>Begrundelse: Disse standpunkter kan man næppe ræsonnere sig frem til som de <i>eneste</i> gyldige. Andre standpunkter ville formentlig være mulige (i det mindste for en tid). Her er der derfor <i>sprunget</i>, man <i>vælger</i> - i givet fald - disse standpunkter fordi man <i>foretrækker</i> dem.</p> <p>At mange i Historiens løb har indtaget sådanne standpunkter har muligvis en dybere årsag, eventuelt en genetisk eller biologisk? Men <i>hvis</i> der skulle være en sådan forklaring fører det ikke til at man også måtte overtage det som et <i>standpunkt</i>, for det menneskelige liv har i mange tilfælde sat sig ud over sine »oprindelige« begrænsninger. Det menneskelige liv er ikke statisk, men dynamisk - det har en <i>historie</i> (som det statiske liv ikke kan have).</p> <p><i>Man kan ikke slutte fra dét der er, til dét der bør være.</i></p>
Etisk grundlag for <i>Politik</i>	<p><i>Gør</i> ikke - som <i>samfund</i> - mod medlemmer af samfundet, hvad »du« ikke ville acceptere at de kunne gøre mod »dig« (det vil sige mod samfundet - eller mod medlemmer af samfundet), selv om »du« kunne opnå en samfundsmæssig fordel ved at handle anderledes og selv om »du« eventuelt kunne forhindre nogen i at »genere« »<i>dig</i>«.</p> <p><i>Gør</i> - »herefter« - dét som du ud fra en samlet vurdering finder er mest hensigtsmæssigt <i>for samfundet</i> i det lange løb, selv om det kan have »ubehagelige« konsekvenser for nogle medlemmer af samfundet eller for »<i>dig</i>« <i>selv</i>. [Dette udsagn er <i>stærkere</i> end hvis det kun handlede om dét det måtte anses for <i>nødvendigt</i> at gøre].</p> <p>Begrundelse: Disse standpunkter kan man næppe ræsonnere sig frem til som de <i>eneste</i> gyldige. Andre standpunkter ville formentlig være mulige (i det mindste for en tid). Her er der derfor <i>sprunget</i>, man har <i>valgt</i> disse standpunkter fordi man <i>foretrækker</i> dem.</p> <p>Det kan være <i>nødvendigt</i> at »afskære« medlemmer af samfundet fra at foretage visse handlinger (eller at straffe dem hvis de <i>har</i> foretaget dem). I så tilfælde må der bruges metoder som er både hensigtsmæssige og proportionale.</p>

Grundlag	Standpunkter
<p>Politisk grundlag: Hviler på det forrige</p>	<p>Vi <i>vælger</i> et Demokratiske standpunkt - og vi søger at sikre os at vi kan bevare den Demokratiske Samfundsorten indtil vi måtte have udviklet én der er bedre.</p> <p>Begrundelse: Vi ved ikke fra hverken Bibelen eller Logikken at Demokratiet er den <i>bedste</i> samfundsorten.</p> <p>Vi kan heller ikke sige at Demokratiet er den bedste samfundsorten i al fremtid, men vi kan <i>påstå</i> at Demokratiet er den bedste samfundsorten vi har haft <i>indtil nu</i>.</p> <p>Når vi <i>påstår</i> at Demokratiet er den bedste samfundsorten er det af flere grunde, væsentligst denne: Det er dét samfund vi er »nået til« - det har »overflødiggjort« andre systemer - og det har således været det mest <i>effektive</i>. Der er <i>vist nok</i> almindelig konsensus om at det forholder sig sådan.</p> <p>Én af årsagerne er sandsynligvis at Demokratiet giver størst mulighed for en <i>Udvikling</i> såvel i Bredden som i Dybden, fordi der i mange tilfælde er Borgere der kan teste, anfægte og udfordre dén visdom som <i>Bjerget</i> har og som <i>Bjerget</i> eventuelt vil insistere på - og fordi der i mange tilfælde vil være Borgere der tager initiativer i helt andre retninger end dem som <i>Bjerget</i> har tænkt på; nogle lykkes, nogle mislykkes. Initiativ og Fantasi trives - erfaringsmæssigt - bedre under Demokratiske rammer end under Autokratiske, og Initiativ og Fantasi er - erfaringsmæssigt - <i>nødvendige</i> ingredienser i en effektiv samfundsmæssig udvikling, men ikke alle udviklingstendenser kan accepteres på grund af deres konsekvenser for helheden - og de må derfor imødegås.</p> <p>Her er spørgsmålet om forholdet mellem <i>legitimitet</i> og <i>legalitet</i> (også) relevant.</p> <p>Nogle påstande der burde checkes:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Generelt er <i>levestandarden højst</i> i et Demokratiske Samfund. 2) Generelt er det Demokratiske Samfund det <i>sikreste samfund</i> at leve i. 3) Generelt har det enkelte menneske <i>de største udfoldelsesmuligheder</i> i <i>dette</i> samfund.
<p>Politisk <i>Metodisk</i> Grundlag</p>	<p>Det Demokratiske Samfund må vælge Dialogens Metode (det er - formentlig - to sider af <i>samme</i> sag):</p> <p>En meningsfuld dialog forudsætter at dialogpartnerne i en vis forstand er <i>lige</i>.</p> <p>Dialogen må føres på præmisser og have et indhold som parterne er enige om.</p> <p>Som udgangspunkt kunne »det« måske være hvor parterne har samme »position« og har samme opfattelse, men en sådan dialog er dybest set helt overflødig, derfor ikke nogen rigtig dialog og den har derfor heller ikke noget med <i>demokratisk</i> adfærd at gøre.</p> <p>Dialogen må nødvendigvis ske hvor der er en forskellighed, men den kan og bør føres <i>ligeværdigt</i>, eller i det mindste på en måde at også den <i>svageste</i> part kan udvikle sig gennem dialogen eller have andre fordele af den.</p>

Grundlag	Standpunkter
Forholdet til andre samfund	
Etisk grundlag for Udenrigspolitik	<p>Vi konstaterer at der er andre civilisationer med andre værdier end vores - og at der er andre samfund der har andre interesser end vores. Disse skal ikke (nødvendigvis) <i>accepteres</i>, men de skal erkendes og respekteres.</p> <p><i>Gør</i> ikke - som samfund - mod andre samfund, hvad »du« ikke ville acceptere at de kunne gøre mod »dig«, selv om »du« kunne opnå en personlig fordel ved at handle anderledes og selv om »du« eventuelt kunne forhindre andre i at »genere« »dig«.</p> <p><i>Gør</i> - »hérefter« - dét som »du« ud fra en samlet vurdering finder er mest hensigtsmæssigt i det lange løb, selv om det kan have »ubehagelige« konsekvenser for andre samfund eller for »dig« selv [Dette udsagn er <i>stærkere</i> end hvis det kun handlede om dét der måtte anses for at være <i>nødvendigt</i> at gøre].</p> <p>Begrundelse: Disse standpunkter kan man næppe ræsonnere sig frem til som de <i> eneste</i> gyldige. Andre standpunkter ville formentlig være mulige (i det mindste for en tid). Her er der derfor <i>sprunget</i>, man har <i>valgt</i> disse standpunkter fordi man foretrækker dem.</p> <p>Det kan være nødvendigt at »afskære« andre samfund fra at foretage visse handlinger (eller måske at straffe dem hvis de <i>har</i> foretaget dem). I så tilfælde må der bruges metoder som er både hensigtsmæssige og proportionale. Straffens <i>formål</i> er at forhindre noget »lignende«, det er <i>ikke</i> at hævne ⁴²¹.</p>
Udenrigspolitisk <i>Metodisk</i> Grundlag	<p>Det Demokratiske Samfund må vælge Dialogens Metode også når det er i forbindelse med <i>andre</i> samfund som ikke er demokratiske eller dialogiske:</p> <p>En meningsfuld dialog forudsætter at dialogpartnerne i en vis forstand er <i>lige</i>.</p> <p>Dialogen må føres på præmisser og have et indhold som parterne er enige om.</p> <p>Som udgangspunkt kunne »det« måske være hvor parterne har samme »position« og har samme opfattelse, men en sådan dialog er dybest set helt overflødig, derfor ikke nogen rigtig dialog og den har derfor heller ikke noget med <i>demokratisk</i> adfærd at gøre.</p> <p>Dialogen må nødvendigvis ske hvor der er en forskellighed, men den kan og bør føres ligeværdigt, eller i det mindste på en måde at også den <i>svageste</i> part kan udvikle sig gennem dialogen eller have andre fordele af den.</p> <p>(Her er - foreløbigt - forudsat at det er det <i>andet</i> samfund der er det <i>svageste</i>).</p>

421) Under *blodhævnens vilkår* er der i høj grad tale om *proportionalitet*. Hensigten er dels at *hævne*, dels at forhindre noget lignende, men *især* at skaffe oprejsning, hvad der i det grundlæggende er et spørgsmål om proportionalitet.

EFTERSKRIFT

Ubåden i dansk forsvarspolitik? [Hans Hækkerup]⁴²²⁾

Om Hans Hækkerup: »På skansen. Dansk forsvarspolitik fra murens fald til Kosovo«, Lindhardt og Ringhof, København 2002. 237 s., illustreret med mange billeder og farvelagte kort - flere af dem stammer fra Forsvaret. Forkortelsesliste og stikordsregister (derimod ingen litteratur- eller internethenvisninger). 269 kr.

»På skansen« kan betyde mange ting - men det er egentlig en lidt overraskende titel i betragtning af at Muren blev væltet, før »historien« begynder. Titlen antyder at Hækkerup ofte har skullet »passe på butikken« - og at han af og til har måttet gå i forsvarsposition, ikke mindst over for sine egne.

I Hækkerup's barndom og tidlige ungdom var den store fjende Sovjetunionen med alle satellitterne. Det vil sige Østtyskland og Polen, der var »selvstændige« lande - og de Baltiske lande: Estland, Letland og Litauen, der ikke var »selvstændige«, men direkte indlemmet i Sovjetunionen.

Ganske vist havde man i de lande næppe i tankerne at man på ét eller andet tidspunkt skulle invadere Danmark, ikke engang Bornholm, men man var ikke desto mindre særdeles godt forberedt - og man havde udpeget og forberedt de styrker der i givet fald skulle rykke ind (akkurat som der i USA var en speciel »Dansk-orienteret« enhed der skulle forhindre eller bekæmpe en sådan »intervention«).

For at Danmark - som et lille og udsat land - kunne manøvrere var det, i Hækkerup's »optik«, nødvendigt at have stærke venner både på det militære og på det økonomisk-politiske plan⁴²³⁾.

I første række støttede vi os til USA primært på det forsvarsmæssige område, i nogen grad også på det økonomiske for vi nød godt af Marshall-hjælpen; i anden omgang - som var mere økonomisk og markedsmæssigt præget - tænkte vi langt mere Europæisk end Amerikansk⁴²⁴⁾.

Hækkerup var positiv over for begge dele, tilhænger af både NATO og EU - og han tog på et tidspunkt konsekvensen og trak sig ud af DSU, Socialdemokratiets ungdomsorganisation, fordi DSU ville have Danmark ud af NATO.

Positionens standpunkt

Det er alt sammen udmærket; der er tale om sunde og agtværdige synspunkter, men hvor kommer de egentligt fra?

Hvilke standpunkter ville Hækkerup have haft, hvis han ikke havde været født i Danmark som søn af Per og Grete - begge socialdemokratiske politikere? Hvad ville han have mént, hvis han var blevet født af et par *apparatjik*'er ét sted i Gdansk, Tallin eller Nisjnij Novgorod?

Jeg tror at Hækkerup's standpunkter, så naturlige og indlysende de end er, oprindelig er kommet til ham af »positionelle« grunde; at han fik dem *fordi* han var hvor han var.

422) Jeg fik først læst Hækkerup's bog efter at jeg havde færdigredigeret »Albanske Studier«. Alligevel kunne jeg godt have placeret kommentaren tidligere, men da bogen dækker flere af de emner jeg har taget op - både de overordnede og de mere specifikke - har jeg valgt at placere kommentaren som en efterskrift.

423) Den optik var han ikke ene om at bruge. De fleste i Konservativt Folkeparti og Venstre havde samme opfattelse, foruden store dele af Socialdemokratiet, hvoriblandt Hans' far: Per Hækkerup - der en tid var udenrigsminister.

424) Der kan læses om »Efterkrigstiden«, om Danmarks sårbare position og forskellige manøvreringer - og såmænd også om Litauens historie i: Bjørn Andersen & Andreas Mygind Røpke: »Neva - historier om et skib« (2002), jævnfør: <http://neva.hjem.wanadoo.dk/index.html>

Han var næsten *født* til sin grundopfattelse ⁴²⁵⁾.

Det havde jeg nok ikke skrevet, hvis Hækkerup havde gjort mere ud af at *begrunde* sine grundlæggende standpunkter, hvis det fremgik at han var *alvorligt* interesseret i at udvikle demokratiet og dialogen blandt græsrodderne i Socialdemokratiet eller i samfundet som sådan - eller hvis det fremgik at han forstod de synspunkter som blev forfægtet af »forsvarsskeptikerne«, tog dem helt seriøst og var parat til at gå i en dybere diskussion med dem ⁴²⁶⁾.

Der står til gengæld meget mere om at Hækkerup har *gjort* dette-eller-hint - eller at han har haft dét-eller-dét synspunkt og bøjet arm om det for at få det tilgodeset.

Man får i øvrigt ikke indtryk af at der har været rart på toppen i Socialdemokratiet, hverken i Anker Jørgensen's, Svend Auken's eller Poul Nyrup Rasmussen's tid, og der bliver givet en del hug til så *forskellige* politikere som Svend Auken, Ritt Bjerregaard og Mogens Lykketoft for blot at tage nogle. At de umiddelbare grunde og omstændigheder er *meget* forskellige siger næsten sig selv, men muligvis forholdt det sig sådan at *et effektivt forsvar* ikke var dét der interesserede d'herrer og damer allermost, og at kemien heller ikke altid var helt god?

Selv om jeg på flere punkter er uenig med filosofen Kaj Sørlander ⁴²⁷⁾, så er jeg enig med ham i at de *grundlæggende* politiske standpunkter ikke er nogle man skal tage af »*positionelle*« grunde (hvor indlysende de end måtte være); de bør komme et helt andet sted fra; de må være begrundet på en anden måde end ved *lokale* omstændigheder.

Til gengæld er jeg enig med Hækkerup i at man - i Den Kolde Krig's periode - var nødt til at operere ud fra en magtbalance - og at man var nødt til på én gang at opretholde balancen og at arbejde for at en helt ny tilstand kunne etableres, det var to sider af samme »sag«.

Efter min mening ville en ny tilstand opstå *primært* som følge af omskiftelser på »den økonomiske arena«, ikke som følge af ændringer i »magtbalancen«, men »tingene« hænger tæt sammen ⁴²⁸⁾.

425) *Næsten*. For selvfølgelig kunne det have gået anderledes. Der er heller ikke 100% overensstemmelse mellem hvad Hans Hækkerup og hans storebror, Klaus Hækkerup, mener. Sidstnævnte har i øvrigt en web-side hvor der står lidt om opvæksten: <http://www.haekkerup.dk>. Både Klaus og Hans er blevet cand.polit.'er, og begge har været premierløjtnanter af reserven.

426) Det er muligt at min opfattelse af Hækkerup er forkert, men den bygger trods alt på hvad han har skrevet i bogen - og hvad han *ikke* har skrevet.

427) Se tidligere i »Albanske Studier«.

428) Der er dem der mener at Sovjetunionen brækkede over fordi 'magtbalancen' tvang den til at opruste i en grad som der ikke var økonomi til.

Dén forklaring har en del for sig, men kan dog næppe stå alene. Der var *mange* årsager som virkede i samme retning. Blandt de grundlæggende årsager var de store indre modsætninger, både de sociale, de økonomiske og de nationale.

Hen over midten af 1960'erne formulerede den Amerikanske økonom John Kenneth Galbraith et synspunkt om at de to store systemer ville »konvergere« og andre forfægtede lignende synspunkter. Ét af elementerne i disse synspunkter var at den kapitalistiske økonomi var så stærk at den kunne sætte dagsordenen på verdensøkonomiens område og dermed også underminere det Sovjetrussiske system, især »kommandoøkonomien«.

Begyndelsen til »enden« indtraf muligvis da Khrusjtjov åbnede ballet på den 20' partikongres i 1956, det vil sige hvor han begyndte kritikken af Stalin, men udviklingen tog fik endnu mere fart da han satte ind over for det ungarske oprør i efteråret samme år.

Kritikken udviklede sig og bredte sig, både i Sovjetunionen og i de øvrige Østbloklande - også under dét »tilbageslag« der indtraf under Bresjnev og Kosygin. Nok brugte man hårdhændede metoder, men man kunne ikke længere gå så vidt som man gjorde i Stalin-tiden, hvor tusinder blev henrettet eller fængslet i årevis for partiskadelig og landsskadelig virksomhed osv.

Da Sovjetrusserne engagerede sig militært i Afghanistan og det blev indlysende at man havde store tab og var »kørt fast«, slog det »hovedet på sømmet«. Utilfredsheden voksede i de forskellige republikker - og da Østtyskerne, Polakkerne og Balterne søgte at frigøre sig, havde man ikke den styrke der var nødvendig for at »overleve« intakt, og det førte til at *hele* systemet faldt fra hinanden. Se nærmere om Sovjetunionen i 1950'erne i Bjørn Andersen & Andreas Mygind Røpke: »Neva - historier om et skib« (2002), jævnfør <http://neva.hjem.wanadoo.dk/index.html>.

Dialog og politisk kompromis

Hækkerup er - og jeg tror med rette - beskrevet som den dygtigste forsvarsminister vi har haft i nyere tid. Han har gjort mange rigtige og nødvendige ting - og det er på hans *handlinger* og *resultater* han primært bør bedømmes (hvad han formentlig er 100% enig i).

Først og fremmest har han tilsluttet sig og videreført dén politik som Uffe Ellemann-Jensen slog ind på med hensyn til de Baltiske lande. Det vil sige *hurtigt* at anerkende Estland, Letland og Litauen som selvstændige stater⁴²⁹⁾, hurtigt at etablere forbindelser med Balterne og Polakkerne - og hurtigt at sætte noget *materielt* bag forbindelserne.

Siden Murens fald er der etableret fælles stabe. Der har været afholdt fælles øvelser. Der er skrabet lidt udstyr sammen. Der er etableret et Baltisk forsvarsakademi⁴³⁰⁾ - hvis første chef er brigadegeneral, Michael Clemmesen - der forresten også har en uddannelse som historiker⁴³¹⁾. Og frem fortalt har vi fra Dansk side arbejdet ihærdigt for at få Balterne med i både EU og NATO.

Hækkerup har måttet gøre forskellige tricks for at få denne politik til at lykkes, for af og til var der »nogle« i de andre Nordiske lande der ikke var lige så engagerede.

En Nordisk sidebemærkning

Det fremgår at der var forskellige små og mellemstore Nordiske forsvarsmæssige arrangementer der lykkedes, dels i relation til Baltikum, dels i relation til internationale 'udrykningsopgaver', dels med hensyn til *visse materielanskaffelser*⁴³²⁾, men Hækkerup er glad for at forsvarspolitikken *ikke* var et anliggende for Nordisk Råd, for så var selv dé ting måske aldrig lykkedes⁴³³⁾?

Det er jo ikke fordi der er noget nyt her, men igen må man undre sig over at det skal være så svært med militært eller forsvarspolitisk samarbejde mellem meget nærtstående lande som de Nordiske.

Ét af de steder hvor det lykkedes at samarbejde var ved etableringen af en fælles bataljon i Bosnien - der blev udstyret med »sneleoparder«⁴³⁴⁾; dén bataljon som Lars R. Møller på et tidspunkt var næstkommanderende for⁴³⁵⁾. Foreløbig er det den eneste gang en landbaseret FN-styrke har været udstyret med en *sådan* slagkraft (noget helt andet gjaldt for dén NATO-styrke der blev indsat i Kosóva i 1979).

Derimod lykkedes det ikke at samarbejde i Kosóva:

»[Danmark havnede] i den nordlige sektor med franskmændene, mens de øvrige nordiske lande havnede i den centrale sektor med briterne, og polakkerne kom i den amerikanske sektor. Slutresultatet blev en lavere nordisk profil end ellers, ligesom synergieffekten af at anvende samarbejdet rundt om Østersøen til at opstille en enhed i Kosovo blev forspildt« (s. 59).

429) Hvad der på det formelle plan blev lettet af at vi aldrig havde *anerkendt* at de var blevet annekteret af Sovjetunionen.

430) Jævnfør eventuelt <http://www.bdcoll.ee>

431) Clemmesen deltog i arbejdet med at udgive Clausewitz på Dansk, jævnfør et tidligere afsnit i »Albanske Studier«.

432) For eksempel har vi købt en brugt ubåd af Svenskerne.

433) Forsvarspolitikken måtte i sin tid - det vil sige siden de Nordiske forhandlinger brød sammen - parkeres *anderswo*; for Danmarks og Norges vedkommende i NATO, der blev etableret i 1949. Finland kunne ikke så meget (på grund af relationerne til USSR) - og Sverige ville holde sig neutral.

434) Det vil sige kampvogne af »Leopard«-typen der var malet FN-hvide.

435) Jævnfør omtalen senere i »Albanske Studier« af Møller's bog »Operation Bøllebank«.

Kemien var god

Der er dem der opfatter Hækkerup som en *politisk ubåd*. Ekspert i at færdes diskret og fuldstændig neddykket. Ekspert i radiotavshed (med tryk på *tavshed*). Ekspert i at observere og i at gøre ting i »det skjulte«. Ekspert i kun at lukke »*noget*« ud - og mest når han *selv* synes. Et veritabelt modstykke til Dr Kouchner, Hækkerup's forgænger som SRSG ⁴³⁶⁾ i Kosóva, kunne man sige.

Dén beskrivelse er ikke *helt* korrekt, selv om jeg tror den snerper. Den er rimelig korrekt når det drejer sig om forholdet til offentligheden som aldrig har været hjerteligt, men snarere tørt og sagligt. Den er derimod *ikke* dækkende, når det drejer sig om forholdet til det ene eller andet netværk som Hækkerup indgår i - og som han er omhyggelig med at pleje. Det kan man jo *kun* hvis man selv åbner munden.

Kemien var god, står der flere steder. Hækkerup havde det overordentlig godt med William Cohen der var Clinton's forsvarsminister. Han havde det godt med mange andre Amerikanere - han *nød* at kunne tale med den tidligere sikkerhedsrådgiver, Zbigniew Brzezinski, *uden for »the beltway«*, han havde det godt med dén Franske forsvarsminister og dén Polse.

At *kemien var god* betyder både at man har brudt sig om hinanden og at man *forstod hinanden*.

Jeg tror han har haft det godt med mange af sine samarbejdspartnere i det Danske forsvar, og dét på trods af at han har måttet gennemføre »voldsomme« ting.

Det var i Hækkerup's tid at der skete en meget omfattende omlægning og rationalisering af forsvaret, at man fik omstillet sig til en ny tid, at man fik en bedre forståelse af de nye internationale opgaver - og at man fik samlet regimenter og militære flyvepladser på mere rationel vis. Set bagfra ser det overordentligt fornuftigt ud - selv om der måtte bøjes nogle ender for at tilgodese visse lokale interesser og for at komme overens med personaleorganisationerne.

Hækkerup har næppe været *bon-kammerat* med nogen som helst - selv om han har stået på god professionel fod med mange af sine samarbejdspartnere - og det har hjulpet ham til at få de mere teknisk betonedede kompromiser på plads. Han kunne langt henad vejen bevare sin integritet.

Det kunne forresten se ud som om at Hækkerup havde det *langt* bedre med flere af sine borgerlige og professionelle samarbejdspartnere end med sine kolleger - også på ministerplan - i Socialdemokratiet ⁴³⁷⁾. Det har været særdeles nyttigt i betragtning af at han - ligesom mange af sine forgængere - ønskede at gå ad forsvarsforligenes vej, snarere end at styre forsvaret fra år til år via finanslovene.

Med forsvarsforlig binder man tingene meget tæt sammen og indgår en aftale hen over den politiske midte, hvorved man opnår en langt større økonomisk stabilitet og gør det muligt at planlægge mere optimalt.

Og så var der én Radikal, han havde det svært med: fagkollegaen Jørgen Estrup - som han mistænkte for at have helt andre hensigter end dem han angav at have. Estrup var, mener Hækkerup, noget af en forsvarshader - og én der absolut ikke ønskede at der skulle indgås forsvarsforlig. Marianne Jelved derimod var til at tale med - og Hækkerup tilskriver hende en bemærkning om at det Radikale Venstre havde flyttet sig, selv om vælgerne ikke havde opdaget det (endnu?).

436) Special Representative of the Secretary-General [United Nations].

437) Der er en enkelt partikammerat (eller to) der roses, først og fremmest efterfølgeren som forsvarsminister, Jan Trøjborg - en god og loyal kammerat. Men ellers er det folk af en ganske anden partifarve der får pæne ord med på vejen: Marianne Jelved og Morten Helveg Petersen i den ene ende - og Knud Enggaard og Connie Hedegaard i den anden. I en periode var der muligvis en kurre på tråden, for statsminister Poul Nyrup Rasmussen havde besluttet at den økonomiske ramme skulle drøftes i finansministerens regi, mens det forsvarstekniske skulle drøftes i Hækkerup's. De borgerlige politikere protesterede og ønskede en anden ordning - hvad de dog ikke fik held med.

Den folkelige Hækkerup

På et ganske særligt tidspunkt gjorde Hækkerup et veritabelt forsøg som folketaler, nemlig på Socialdemokratiets Kongres i 1996. Jeg aftrykker hele talen nedenfor - for jeg synes den er oplysende og interessant i sig selv, men den er også temmelig »påfaldende«. for mens jeg ikke er i tvivl om at Hækkerup mente *alt* hvad han sagde, så har jeg svært ved at tro at det er ham der har konciperet talen (selv om han givetvis har bearbejdet den og gjort den til *sin*).

Resten af bogen er mestendels en nøgtern gennemgang, en saglig orientering uden svinkeærinder; kun et par steder er der ultrakorte bemærkninger om familiære forhold (fordi det havde været underligt andet). De drejer sig om at hans tre voksne sønner også har været militære - og i dén egenskab har gjort tjeneste på Balkan.

Enkelte steder gives en god »historie« som for eksempel én om et par smukt »dekorerede« Albanere der »spillede op« på en hotelterrace i Tirana (127 f.). Når politiet dagen efter gav dem lov til at gå med deres Kalashnikov'er var det fordi de var kolleger! Det var déngang; formentlig er det ikke sådan længere.

I talen derimod, forsøger Hækkerup at tale *emotionelt overbevisende* til partikammeraterne, hvad der ikke er *hans* facon, men han er også ude i et alvorligt ærinde; han vil have kammeraterne i baglandet til at *indse*, at vi Danskere skal passe på med at 'gemme os', 'at skrive fodnoter'⁴³⁸⁾ og 'at tage forbehold'.

Det er jeg - for mit vedkommende - enig med ham i, men det ville jeg også have været hvis han havde skrevet eller talt på sin »normale« måde.

»Jeg vil gerne tage jer med på en rejse. Den er ikke så lang, men den foregår langt herfra - og dog.

Den starter i Sarajevo Lufthavn. Vi kommer med et Herkules-fly. Det går ned, motorerne kører stadig, og lige så snart vi er ude af flyet, letter det igen og flyver bort. Vi kører med en almindelig jeep ud af lufthavnen og ind mod Sarajevo. Det første stykke er huse, der er fuldstændig smadrede og udbombede og med masser af skudhuller. Det var der, fronten gik i 3 ½ år af krigen. Vi kører forbi Oslobodjenje's totalt udbombede bygning. Alligevel udkom avisen under hele krigen. Når vi kommer længere ind, kommer vi til den gade, der er blevet kaldt Sniper Alley på grund af snigskytterne. Første gang kørte jeg i en pansret mandskabsvogn. Jeg så ikke noget af Sarajevo. Denne gang kan man se sig om, og jeg kan se masser af mennesker på gaden. De står og venter på sporvognen, sidste gang stod der gennemhullede sporvogne på sporet her, nu kører sporvognen igen. Der er elektricitet, der er vand, der er lys. Når vi kommer længere ind i byen, kommer vi forbi Hilton-hotellet, de nederste etager er helt udbrændt, derefter til det udbrændte bibliotek, og så kører vi op til markedspladsen, og der stiger jeg ud af bilen.

Jeg har været på markedspladsen før, men også den har forandret sig. Man kan stadig se på huset, der hvor en af granaterne ramte en af gavlene. Men selve markedspladsen er fuld af mennesker, og der er masser af varer. Der er friske grøntsager og frugt. Og folk ser glade ud.

Og så slentrer vi ned gennem den ældste del af Sarajevo og ser, at byen er genopstået af asken. Vi oplever her en by fuld af liv, en europæisk by.

Det projekt, som vi er i gang med nu, er vi langt fra færdige med. Det er et projekt om Jugoslavien, om Bosnien. Det er specielt et projekt om Sarajevo, men det er også et projekt om Europa, og os alle sammen, fordi den indsats, vi har gjort der, den forskel, vi har gjort, handler også om os og vores fremtid, om vi er parat til at forsvare de værdier, vi tror på.

Derfor er det også et projekt om Europa og NATO, og ikke kun freden i Bosnien. Det afspejler sig på en måde også i den måde, vi er dernede på. Vi har været der, da det var FN, og vi var parat til at stille op under de betingelser.

Vi er der i dag, hvor det er NATO, der på FN's vegne skal fuldføre det, og det er bedre betingelser, kan jeg garantere jer. Derfor er vi også nået længere, men det, der er så utroligt vigtigt, er, at det er NATO-lande og ikke-NATO-lande. Vi er sammen med Sverige og Finland, og vi er sammen med lande, der tidligere var Warszawa-pagt-lande og en del af Sovjetunionen. Vi er sammen med Polen, de baltiske lande. Hvem ville for fem år siden bare have drømt om, at de lande, som har haft deres frihed så kort, ville være i stand til at løse en opgave for verdenssamfundet? Og så er der selvfølgelig Rusland, der er med i samme division, hvor vi er og vore amerikanske venner. Det afspejler i virkeligheden den nye verden, vi ser ind i. Både når vi taler om et nyt NATO med nye opgaver, nye missioner, men også med samarbejdspartnerne på en anden måde, end vi kendte før.

438) Hækkerup bekræfter s. 141 at den Danske »fodnotepolitik« var indenrigspolitisk motiveret. Socialdemokratiet ville i sin tid af med Schlüter-regeringen og forsøgte - men forgæves - at vælte den ved hjælp af det »alternative udenrigspolitiske flertal«. Schlüter og Ellemann-Jensen blev imidlertid siddende og valgte at administrere det alternative flertals politik. Det fremgår tydeligt at Hækkerup ikke var tilhænger af den socialdemokratiske fremgangsmåde. Man underminerede sikkerheden for at opnå indenrigspolitiske points.

Det er utroligt vigtigt, at vi indretter os, så vi i fremtiden kan være med til at forhindre, at den slags ting, som skete i Sarajevo, gentager sig. Og hvis de skulle ske, at vi så kan stoppe dem. Derfor tror jeg, vi skal være utroligt forsigtige med at lægge begrænsninger på os selv, som ville gøre, at vi ikke kunne løse vores europæiske projekt.

Jeg vil godt slutte her med at sige jer tak, fordi jeg har kørt den rute flere gange, men jeg har også altid vidst, at I var med på ruten, og denne lille rejse rejste I med på.

Der er stadig meget, der skal gøres, men jeg er sikker på, at Socialdemokratiet, at I vil være med, også på resten af rejsen« [s. 122 ff.].

Hvis nogen kan fortælle at Hækkerup har brugt samme »doktor« som Nyrup, ville det ikke komme bag på mig.

Makedonien og Taiwan

Der er specielt ét sted hvor Hækkerup »kommer for nemt om ved det«. Han skriver (s. 121) at afslutningen på UNPREDEP's tilstedeværelse i Makedonien (1998/99) blev en parodi:

»Den makedonske regering besluttede at anerkende Taiwan, hvorefter Kina nedlagde veto i FN's Sikkerhedsråd mod forlængelse af UNPREDEP's mandat ud over den 28. februar 1999. Nedlæggelsen kom på et meget uheldigt tidspunkt, da krisen i Kosovo samtidig spidsede til - og udviklingen siden har vist, at det bestemt ikke var i Makedoniens interesse at måtte undvære international tilstedeværelse«.

Hvad der står her er alt sammen korrekt og rimeligt, men hvad var grunden til at den Makedonske regering indtog sit bizarre standpunkt? Et standpunkt som den i øvrigt har forladt siden, for den er i mellemtiden »vendt tilbage« til Fastlands-Kina.

Det er muligt at de skiftende Makedonske standpunkter alene har en »Makedonsk« forklaring, men det kunne være interessant at høre lidt om Hækkerup's tanker desangående. Var Makedonerne inspireret udefra? Af Amerikanerne eventuelt? Havde »valget af Taiwan« noget som helst at gøre med at Amerikanerne var ved at iscenesætte interventionen i Kosóva?

Skyldes dét at man er »vendt tilbage« at Fastlandskina er bedre til at tage sig af Sláverne på Balkan - eller at Fastlandskina efter optagelsen i WTO er blevet mere *salonfähig* og nyttig?

Krigen i Kosóva. Der måtte handles

Kosóva 1987: Slobodan Milošević på besøg. Th for ham (så vidt jeg kan se) lederen af Kommunistpartiet i Kosóva, Albaneren Azem Vllasi. Under besøget talte Milošević med partirepræsentanter og »menige« Serbere. Han lovede at få løst problemerne i Kosóva i løbet af nogle måneder. Vllasi blev senere afsat og anholdt. I stedet indsatte man Politichefen Rhaman Morina.

Én af grundene til at jeg har læst Hækkerup's bog er at den dækker perioden til og med krigen i Kosóva i 1999.

I teorien kunne man have diskuteret Kosóva i Dayton - noget Ibrahim Rugóva måske håbede på - men det gjorde man ikke af dén indlysende grund at det ville have forkludret eller snarere umuliggjort drøftelserne om Bosnien-Hercegovina.

På den anden side kan problemer på Balkan kun løses i sammenhæng, siger Hækkerup, så derfor lå Kosóva-problemet og ventede på en gnist.

UÇK påbegyndte guerillakrigen, og Serberne svarede igen på en aldeles uacceptabel måde; derfor måtte der lægges et meget stærkt pres på, og derfor måtte man også være parate til at sætte fornøden magt bag.

»Problemet lå dog i, at NATO ikke havde en fuldt gennemarbejdet handlingsplan for, hvad man ville gøre, hvis serberne ikke bøjede sig - ikke fordi man ikke gerne ville, men det kunne der ganske enkelt ikke skabes politisk enighed om på det tidspunkt« (s. 130).

Hækkerup var - siger han s. 131 - betænkelig ved at man i givet fald skulle handle *uden* mandat fra FN's Sikkerhedsråd, men det var man nødt til, for Russerne blokerede for en beslutning.

USA med flere kunne ikke acceptere en blokade i Sikkerhedsrådet, for

»Sandheden er jo, at det var præcis de samme [nederdrægtige] metoder, Milošević og de serbiske styrker havde anvendt i Kroatien og Bosnien, og at problemet ikke var, at man greb ind, men snarere at man ikke havde grebet ind noget før«.

Dét argument lyder tilforladeligt - og mange politikere og militærfolk vil være enige med Hækkerup - men er ikke desto mindre tvivlsomt.

Milošević mente formentlig at forhandlingerne i Rambouillet ⁴³⁹⁾ var politisk nødvendige, men ikke »farlige«. Han kalkulerede med at USA (med flere) - af *legale* grunde - ville blive forhindret i at iværksætte en væbnet intervention, og at der derfor stadig kunne forhandles.

Han kalkulerede - som bekendt - *helt* forkert, og først til sidst forstod han at NATO *ville* give sig til at bombe - og at man i NATO *var* enedes om at sætte sig ud legaliteten ⁴⁴⁰⁾.

Det er rimeligt nok at tillægge den Serbiske politiske ledelse - med Milošević i spidsen en meget stor del af ansvaret, muligvis hovedansvaret, for at konflikten udviklede sig til et altomfattende »opgør«, til etniske forfølgelser og overgreb og til en egentlig krig med intervention fra NATO's side, men så simpelt er regnestykket ikke. Der er flere aspekter som må tages i betragtning.

UÇK iværksætter guerillakrigen og Milošević svarer igen

Adem Jashari. Én af de Kosóva Albanere der påbegyndte guerillakrigen mod Serberne.

Mange Kosóva Albanere havde i 1998 opgivet Ibrahim Rugóva's pacifistiske linie og sluttede op om UÇK's guerillakrig. Uanset hvor *forståelig* man synes at guerillastrategien var, lige så provokerende var den naturligvis på Milošević med flere - men det var netop én af de grundlæggende hensigter med at iværksætte guerillakrigen.

Guerillakrigen skulle provokere Serberne - og Serbernes »svar« skulle provokere Amerikanerne og bringe dem over »det døde punkt«.

En anden grundlæggende hensigt var meget simpel og jordnær: Man ville ikke finde sig i flere overgreb, man ville gå til modangreb og i den sidste ende skubbe det Serbiske militær ud.

Det var en opfattelse der blev styrket meget efter Serbernes frygtelige massakre på Jashari-familien i begyndelsen af marts 1998, men jeg har svært ved at forestille mig at det var dén hensigt der blev forfulgt af de Albanske *strateger* i omegnen af UÇK; de brugte den mest som nødvendig

drivkraft for at fremme den primære hensigt.

Hækkerup har bragt sine papirer nogenlunde i orden, for han *har* fortalt om UÇK - 6 linier for at være præcis.

Hvad han siger er der *noget* om, nemlig at det var uroen i Albanien i 1997 der gav »gnisten«. Det kan man dog misforstå, for der var næppe nogen direkte »ideologisk« eller politisk sammenhæng, selv om der var forskellige *konkrete* forbindelser, både materielle og personlige.

439) Som fandt sted *efter* massakren i Raçak.

440) Skulle man handle *legalt* forudsatte det et mandat fra FN's Sikkerhedsråd.

De omfattende uroligheder i Albanien - der førte til præsident Berisha's fald, til udskrivelsen af parlamentsvalg og til at en socialistisk ledet regering kom til magten - havde *deres* årsager og *deres* forløb.

Udviklingen i Kosóva er ganske anderledes, havde andre årsager og et andet forløb, men der var - som Hækkerup skriver - dog dén forbindelse (foruden et par til) at uroen i Albanien bevirkede at der kom uanede mængder af våben frem til UÇK'erne i Kosóva. Våbnene stammede fra militærets lagre, som var blevet plyndret. Mange af dem blev transporteret til Kosóva - enten gratis eller mod betaling.

Amerikanerne skifter hest i vadestedet. NATO intervenserer

Et andet aspekt var at Amerikanerne foretog et overraskende »politikskifte«.

I lang tid havde Clinton-administrationen opfattet UÇK som terrorister - og man fordømte terror som metode, men engang i 1998 svingede man - af forskellige grunde - over, besluttede sig for at opgive Rugóva og for at opfatte UÇK som en *medspiller* - endda som et medspiller med et vist potentiale ⁴⁴¹.

Kosóva 1998: Richard Holbrooke på besøg hos UÇK. Billedet er nedtaget fra Decani-klostrets web-side.

Man mente imidlertid fortsat *ikke* at Kosóva skulle være en selvstændig stat. Kosóva skulle forblive som en del af Serbien - men skulle have en høj grad af autonomi, og Kosóva Albanerne skulle acceptere, om nødvendigt *tvinges* til at acceptere, at Kosóva skulle være et multietnisk samfund.

I begyndelsen af 1999 arrangerede man - på Europæisk foranledning - forhandlingerne i Rambouillet. Her præciserede man »dagsordenen« for Serberne og for Albanerne, men mens man fik tvunget Albanerne til at acceptere oplægget, misfortolkede Serberne situationen og nægtede at skrive under. De regnede formentlig med at der kunne blive en ny runde på lidt andre præmisser - især hvis det for alvor kunne lykkes dem at mobilisere Russerne, men desuden håbede man sikkert på at Grækerne, Franskmændene og vel også Tyskerne ville være dem til nytte i »næste omgang«.

Kort efter sammenbruddet intervenserede NATO imidlertid. Man havde givet Milošević en sidste chance - men det var omsonst.

Der var sket forskellige etniske overgreb tidligere på året, således ved massakren i Raçak ⁴⁴², men overgrebene fik først et *massivt* omfang efter at NATO havde påbegyndt bombninger af mål i Kosóva og Serbien, og disse overgreb førte til en *massiv* flugt til Makedonien og Albanien.

Det er blevet hævdet - blandt andet af den Tyske regering - at de Serbiske overgreb var planlagt og beskrevet i den såkaldte »Operation Hesteko«, men hvis der *var* en sådan plan - kaldet »Operation Hesteko« eller ej - så er det *mest* sandsynligt at den var ment som en beredskabsplan eller »forsvarsplan«, ikke som en »angrebsplan«.

Var der en plan - hvis formål var at fremkalde en fordrivelse af Kosóva Albanerne - var den fundamentalt uanstændig og i strid med krigens love.

Gjorde vi det rigtige?

Man kunne have gjort *noget andet* på hvert trin i forløbet, ikke mindst fra Vestlig side. Vi, også Danskerne, forsømt mulighederne for at »skifte spor«.

441) Se nærmere herom andetsteds i »Albanske Studier«, men frem for alt i »Fra Kosovo til Kosóva«.

442) Affæren i Raçak er ikke fuldstændig opklaret eller forklaret, men det forekommer - i skrivende stund - *mest* sandsynligt at opfatte den som en Serbisk massakre på ubevæbnede Albanske bønder.

Ville en anden politik have været effektiv? Ville den have ført til »målet«? Ville den have været bedre, når man stræbte efter at Kosóva skulle have politisk autonomi, at tolerancen skulle blomstre og at samfundet skulle være multietnisk?

Dét kan man ikke vide med sikkerhed, og det er heller ikke blevet »nemmere« at indtage mit standpunkt i betragtning af at der er sket så mange udmærkede ting siden 1999: Serberne har sat Milošević på porten (og »nogle« af dem har udleveret ham til ICTY), og en omstillingsproces er gået i gang. Der er - det vil sige efter ca. 3 år - blevet *nogenlunde* roligt i Kosóva. Der er valgt Parlament, Præsident og Regering. Der er etableret et Beredskabskorps (som har »opsuget« en del af UÇK'erne). Og det økonomiske liv er - langsomt - ved at komme i gang.

Men prisen har været *meget* høj. Nogle hundrede tusinde Kosóva Serbere lever fortsat som flygtninge. Mellem 5 og 10.000 - fortrinsvis Albanere - er slået ihjel. NATO-lande (og andre lande) har måttet stille med *mange* tusinde soldater og politifolk for at opretholde ro og orden - og det vil vare *nogle* år før man kan trække de sidste tropper ud. Der er fortsat mange kriminelle aktiviteter. Og sidst men ikke mindst: Man må formode at forholdet mellem »den menige Albaner« og »den menige Serber« vil være forpestet i *mange* år endnu.

Hækkerup er inde på noget lignende (s. 137):

»Målet om et multietnisk samfund er stadig langt væk, som ofte påpeget, men det er der ikke noget overraskende i. Efter det, der er passeret i Kosovo - serbernes overgreb under Milošević og specielt under krigen og UÇK's overgreb i de første måneder efter NATO's og UNMIK's indrykning - kan man ikke bare leve sammen som før, og derfor må man acceptere, at udgangspunktet er, at serberne og sigøjnerne kun tør blive i Kosovo i små [?] enklaver, som de selv kontrollerer, og som beskyttes af KFOR. Først efter meget lang tid vil man kunne nærme sig den ideelle målsætning«.

Den anden vej kunne have bestået i at den Vestlige Verden havde lagt et *meget stærkt politisk* pres på både Serberne og Kosóva Albanerne for at få dem til at acceptere en form for opdeling eller kantonisering af Kosóva (givetvis på en måde så der var økonomisk ræson i den, jævnfør at mange af naturressourcerne befinder sig i den Serbiske del). Sandsynligvis skulle man etablere én eller anden form for sikringsstyrke for at sikre grænserne, og dette skulle man skabe forståelse for både blandt Serberne og blandt Albanerne.

Den Vestlige Verden kunne med fordel have brugt de økonomiske ressourcer der ellers er blevet brugt til at hjælpe både Serberne i Serbien, den Serbiske del af Kosóva og den Albanske i gang med en omstrukturering og en udvikling, *før* konflikten eskalerede til det »umulige«.

Og endelig kunne man have brugt en del energi på at få en fordomsfri dialog til at udvikle sig mellem Kosóva Serberne og Albanerne. Det ville bestemt ikke have været nemt, men nok nemmere end i dag, hvor der ikke er noget der ligner en virkelig dialog mellem Kosóva Albanerne og Kosóva Serberne.

I stedet valgte man den »nemme løsning«, en slags kortslutningsløsning - som *formentlig* har bragt os alle sammen længere væk fra målet om at skabe et multietnisk samfund end vi var i begyndelsen af 1998 og muligvis også end vi var »omkring« Rambouillet - skønt »toget var ved at være kørt« på det tidspunkt ⁴⁴³⁾.

443) Hvad der skete i Kosóva havde givetvis stor betydning for hvad der efterfølgende er sket i Øst Kosóva og i Makedonien. Begge steder har der været væbnede konflikter og store vanskeligheder med at få skabt *politiske* løsninger på problemerne.

Udviklingen i Makedonien har vist at der ikke er nemme løsninger og at nogle af aktørerne har meget svært ved at indse at man må være imødekommende over for hinanden. På den baggrund kan man ikke undre sig over at der også dér udviklede sig en UÇK. Her lykkedes det dog efterfølgende at nå frem til en fredsaf tale i Ohrid og at gennemføre parlamentsvalg (2002), men ikke uden stærkt pres fra EU og ikke uden løfte om at der ville blive tilført økonomiske midler.

Det kom tilsvarende til væbnet kamp i Øst Kosóva, men også her er status at der blev skabt *politiske løsninger* og gennemført valg (det vil sige lokalvalg (2002)). En væsentlig årsag til at det er kommet dertil er formentlig at den Serbiske forhandlingsleder - Nebojsa Covic - optrådet *klogt*, og at der har været *nogle* på den Albanske side der har kunnet indgå i en politisk dialog, som for eksempel borgmester Riza Halimi.

SRSG i Kosóva

ICTY's chefanklager, Carla del Ponte, sammen med SRSG Hans Hækkerup engang i 2001.

Hækkerup ville gerne »videre«. På et tidspunkt forsøgte han at komme på banen som NATO Generalsekretær efter Javier Solana, der skulle til EU som sikkerhedskordinator.

I en tidligere runde havde man forsøgt at bringe Uffe Ellemann-Jensen i front, men ham var der en vis modstand imod - og derfor var jobbet gået til Solana.

Der blev trukket i tråde. Der blev smedet og »regeret«, men - som bekendt - gik posten til den Engelske forsvarsminister, George Robertson. Ganske vist *havde* man talt med ham inden - hvor han tilkendegav ikke at være kandidat - men da det kom til stykket »bøjede han sig« da hans premierminister bad ham. Sådan er dét. Dét kan ikke komme bag på nogen, slet ikke i politik.

Næste mulighed var da Dr Kouchner ville trække sig som SRSG i Kosóva. Også her blev der maset og puffet og trukket i de rigtige tråde, men denne 3' gang lykkedes det, og så blev Hækkerup SRSG med tiltrædelse omkring årsskiftet 2000 / 2001.

Hækkerup i forsvindingspunktet

Hvad der så skete og hvorfor, står der ikke noget om i denne bog - men mon ikke Hækkerup på et senere tidspunkt »tager tråden op«? ⁴⁴⁴⁾.

Som bekendt trådte Hækkerup tilbage efter et års tid og udsendt ved dén lejlighed en kort officiel forklaring, som han trods mange opfordringer ikke har ønsket at uddybe:

Press Release 28 December 2001 UNMIK/PR/676

SRSG Departs Mission in Kosovo

PRISTINA - After one year as Special Representative of the Secretary-General of the United Nations for Kosovo, I have decided not to renew my contract which expires on 31 December 2001. Serving as head of UNMIK has been very interesting and challenging, and it has been possible to move things further than I had initially imagined.

444) Forløbet hen gennem 2001 og frem til Hækkerup's tilbagetræden er refereret i »Albansk Almanak 2001«.

When taking over the job I presented four priorities: establishment of substantial autonomy, including Kosovo-wide elections, initiating a dialogue with the Yugoslav leadership, strengthening of law enforcement, and getting the economy up and running.

In spring the Constitutional Framework for Kosovo's autonomy was promulgated, and elections were held on possible by the agreement between UNMIK and Belgrade on a Common Document outlining areas of cooperation. The preconditions for an effective fight against terrorism and organized crime have been created, and a fully-funded budget for 2002 is in place. I wish to thank all the many talented and dedicated people I have worked with and who have made this possible, and I wish those in Kosovo, striving to establish a democratic and multi-ethnic society, all the best in the future.

It has been great to work for the United Nations and feel the support from the Secretary-General and his staff in New York.

After a very intensive year in Kosovo, I look forward to spending more time with my family before taking up new challenges.

Der har været mange gisninger om hvad den *virkelige* grund kan have været, for det forekom de fleste at der måtte »stikke noget under«; en fratræden efter kun et år på posten stod i skrigende kontrast til alt dét besvær der havde været med at få posten.

Enten er der helt private grunde, eller også er det kommet til en uoverensstemmelse mellem FN-systemet og Hans Hækkerup. En tredje mulighed er at Hækkerup er blevet slømt skuffet.

Min formodning går i den sidste retning. Jeg *tror* at Hækkerup er blevet skuffet over at Albanerne, Rugova-fløjen - men især de tidligere UÇK'ere, ikke har »leveret varen«, altså sikret at der kom ro og orden - og udvist imødekommenhed over for det Serbiske mindretal og åbnet for en løsning af flygtningeproblemet.

Men en sådan forhåbning ville have været naiv - i betragtning af at Albanerne øjnede muligheden for et selvstændigt Kosóva - og naivitet er ikke dét man normalt ville tænke på i forbindelse med Hækkerup.

Konklusion

Hvis man interesserer sig for forsvarspolitik eller for forholdene på Balkan, bør man læse »*På skansen*«. Der er mange informationer at hente, og der er meget som lægger op til eftertanke - og modsigelse. Mere kan man ikke forlange. Dét skulle da være at han skrev videre og fik fortalt om sin tid i Kosóva.

Småtingsafdelingen

Det er sandsynligt at der kommer flere oplag - derfor et par småting:

Durrës - den vigtigste havneby i Albanien - har heddet *meget*, men aldrig *Dürres*.

Mit gamle regiment - **Gardehusarregimentet** - hedder ikke (som mange, og altså også Hækkerup tror): *Garderhusarregimentet*.

Biografiske oplysninger

Hans Hækkerup. Født 3.12.1945. Student, værnepligtstjeneste, uddannelse som sprogofficer (Russisk), efterretningsopgaver, tilknyttet Prinsens Livregiment. Cand.polit. 1973, ansættelse i ministerier, senere i en organisation for offentligt ansatte. Politisk aktiv fra ca. 1960. Valgt første gang til Folketinget 1979. Enerkipolitisk ordfører, fra 1987 forsvarspolitisk ordfører - senere også medlem af Forsvarskommissionen. Medlem af bestyrelsen for det Danske Center for Menneskerettigheder 1987-93. Forsvarsminister 1993-2000. SRSG 2001 (udtrådt af Folketinget; genopstillede ikke ved valget i 2001).

BILAG

Resolution nr. 1244

Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999

The Security Council,

Bearing in mind the purposes and principles of the Charter of the United Nations, and the primary responsibility of the Security Council for the maintenance of international peace and security,

Recalling its resolutions 1160 (1998) of 31 March 1998, 1199 (1998) of 23 September 1998, 1203 (1998) of 24 October 1998 and 1239 (1999) of 14 May 1999,

Regretting that there has not been full compliance with the requirements of these resolutions,

Determined to resolve the grave humanitarian situation in Kosovo, Federal Republic of Yugoslavia, and to provide for the safe and free return of all refugees and displaced persons to their homes,

Condemning all acts of violence against the Kosovo population as well as all terrorist acts by any party,

Recalling the statement made by the Secretary-General on 9 April 1999, expressing concern at the humanitarian tragedy taking place in Kosovo,

Reaffirming the right of all refugees and displaced persons to return to their homes in safety,

Recalling the jurisdiction and the mandate of the International Tribunal for the Former Yugoslavia,

Welcoming the general principles on a political solution to the Kosovo crisis adopted on 6 May 1999 (S/1999/516, annex 1 to this resolution) and welcoming also the acceptance by the Federal Republic of Yugoslavia of the principles set forth in points 1 to 9 of the paper presented in Belgrade on 2 June 1999 (S/1999/649, annex 2 to this resolution), and the Federal Republic of Yugoslavia's agreement to that paper,

Reaffirming the commitment of all Member States to the sovereignty and territorial integrity of the Federal Republic of Yugoslavia and the other States of the region, as set out in the Helsinki Final Act and annex 2,

Reaffirming the call in previous resolutions for substantial autonomy and meaningful self-administration for Kosovo,

Determining that the situation in the region continues to constitute a threat to international peace and security,

Determined to ensure the safety and security of international personnel and the implementation by all concerned of their responsibilities under the present resolution, and acting for these purposes under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

1. Decides that a political solution to the Kosovo crisis shall be based on the general principles in annex 1 and as further elaborated in the principles and other required elements in annex 2;
2. Welcomes the acceptance by the Federal Republic of Yugoslavia of the principles and other required elements referred to in paragraph 1 above, and demands the full cooperation of the Federal Republic of Yugoslavia in their rapid implementation;
3. Demands in particular that the Federal Republic of Yugoslavia put an immediate and verifiable end to violence and repression in Kosovo, and begin and complete verifiable phased withdrawal from Kosovo of all military, police and paramilitary forces according to a rapid timetable, with which the deployment of the international security presence in Kosovo will be synchronized;
4. Confirms that after the withdrawal an agreed number of Yugoslav and Serb military and police personnel will be permitted to return to Kosovo to perform the functions in accordance with annex 2;
5. Decides on the deployment in Kosovo, under United Nations auspices, of international civil and security presences, with appropriate equipment and personnel as required, and welcomes the agreement of the Federal Republic of Yugoslavia to such presences;
6. Requests the Secretary-General to appoint, in consultation with the Security Council, a Special Representative to control the implementation of the international civil presence, and further requests the Secretary-General to instruct his Special Representative to coordinate closely with the international security presence to ensure that both presences operate towards the same goals and in a mutually supportive manner;
7. Authorizes Member States and relevant international organizations to establish the international security presence in Kosovo as set out in point 4 of annex 2 with all necessary means to fulfil its responsibilities under paragraph 9 below;
8. Affirms the need for the rapid early deployment of effective international civil and security presences to Kosovo, and demands that the parties cooperate fully in their deployment;
9. Decides that the responsibilities of the international security presence to be deployed and acting in Kosovo will include:
 - (a) Deterring renewed hostilities, maintaining and where necessary enforcing a ceasefire, and ensuring the withdrawal and preventing the return into Kosovo of Federal and Republic military, police and paramilitary forces, except as provided in point 6 of annex 2;

- (b) Demilitarizing the Kosovo Liberation Army (KLA) and other armed Kosovo Albanian groups as required in paragraph 15 below;
- (c) Establishing a secure environment in which refugees and displaced persons can return home in safety, the international civil presence can operate, a transitional administration can be established, and humanitarian aid can be delivered;
- (d) Ensuring public safety and order until the international civil presence can take responsibility for this task;
- (e) Supervising demining until the international civil presence can, as appropriate, take over responsibility for this task;
- (f) Supporting, as appropriate, and coordinating closely with the work of the international civil presence;
- (g) Conducting border monitoring duties as required;
- (h) Ensuring the protection and freedom of movement of itself, the international civil presence, and other international organizations;
10. Authorizes the Secretary-General, with the assistance of relevant international organizations, to establish an international civil presence in Kosovo in order to provide an interim administration for Kosovo under which the people of Kosovo can enjoy substantial autonomy within the Federal Republic of Yugoslavia, and which will provide transitional administration while establishing and overseeing the development of provisional democratic self-governing institutions to ensure conditions for a peaceful and normal life for all inhabitants of Kosovo;
11. Decides that the main responsibilities of the international civil presence will include:
- (a) Promoting the establishment, pending a final settlement, of substantial autonomy and self-government in Kosovo, taking full account of annex 2 and of the Rambouillet accords (S/1999/648);
- (b) Performing basic civilian administrative functions where and as long as required;
- (c) Organizing and overseeing the development of provisional institutions for democratic and autonomous self-government pending a political settlement, including the holding of elections;
- (d) Transferring, as these institutions are established, its administrative responsibilities while overseeing and supporting the consolidation of Kosovo's local provisional institutions and other peace-building activities;
- (e) Facilitating a political process designed to determine Kosovo's future status, taking into account the Rambouillet accords (S/1999/648);
- (f) In a final stage, overseeing the transfer of authority from Kosovo's provisional institutions to institutions established under a political settlement;
- (g) Supporting the reconstruction of key infrastructure and other economic reconstruction;
- (h) Supporting, in coordination with international humanitarian organizations, humanitarian and disaster relief aid;
- (i) Maintaining civil law and order, including establishing local police forces and meanwhile through the deployment of international police personnel to serve in Kosovo;
- (j) Protecting and promoting human rights;
- (k) Assuring the safe and unimpeded return of all refugees and displaced persons to their homes in Kosovo;
12. Emphasizes the need for coordinated humanitarian relief operations, and for the Federal Republic of Yugoslavia to allow unimpeded access to Kosovo by humanitarian aid organizations and to cooperate with such organizations so as to ensure the fast and effective delivery of international aid;
13. Encourages all Member States and international organizations to contribute to economic and social reconstruction as well as to the safe return of refugees and displaced persons, and emphasizes in this context the importance of convening an international donors' conference, particularly for the purposes set out in paragraph 11 (g) above, at the earliest possible date;
14. Demands full cooperation by all concerned, including the international security presence, with the International Tribunal for the Former Yugoslavia;
15. Demands that the KLA and other armed Kosovo Albanian groups end immediately all offensive actions and comply with the requirements for demilitarization as laid down by the head of the international security presence in consultation with the Special Representative of the Secretary-General;
16. Decides that the prohibitions imposed by paragraph 8 of resolution 1160 (1998) shall not apply to arms and related matériel for the use of the international civil and security presences;
17. Welcomes the work in hand in the European Union and other international organizations to develop a comprehensive approach to the economic development and stabilization of the region affected by the Kosovo crisis, including the implementation of a Stability Pact for South Eastern Europe with broad international participation in order to further the promotion of democracy, economic prosperity, stability and regional cooperation;
18. Demands that all States in the region cooperate fully in the implementation of all aspects of this resolution;
19. Decides that the international civil and security presences are established for an initial period of 12 months, to continue thereafter unless the Security Council decides otherwise;
20. Requests the Secretary-General to report to the Council at regular intervals on the implementation of this resolution, including reports from the leaderships of the international civil and security presences, the first reports to be submitted within 30 days of the adoption of this resolution;

21. Decides to remain actively seized of the matter.

Annex 1

Statement by the Chairman on the conclusion of the meeting of the G-8 Foreign Ministers held at the Petersberg Centre on 6 May 1999

The G-8 Foreign Ministers adopted the following general principles on the political solution to the Kosovo crisis:

- Immediate and verifiable end of violence and repression in Kosovo;
- Withdrawal from Kosovo of military, police and paramilitary forces;
- Deployment in Kosovo of effective international civil and security presences, endorsed and adopted by the United Nations, capable of guaranteeing the achievement of the common objectives;
- Establishment of an interim administration for Kosovo to be decided by the Security Council of the United Nations to ensure conditions for a peaceful and normal life for all inhabitants in Kosovo;
- The safe and free return of all refugees and displaced persons and unimpeded access to Kosovo by humanitarian aid organizations;
- A political process towards the establishment of an interim political framework agreement providing for a substantial self-government for Kosovo, taking full account of the Rambouillet accords and the principles of sovereignty and territorial integrity of the Federal Republic of Yugoslavia and the other countries of the region, and the demilitarization of the KLA;
- Comprehensive approach to the economic development and stabilization of the crisis region.

Annex 2

Agreement should be reached on the following principles to move towards a resolution of the Kosovo crisis:

1. An immediate and verifiable end of violence and repression in Kosovo.
2. Verifiable withdrawal from Kosovo of all military, police and paramilitary forces according to a rapid timetable.
3. Deployment in Kosovo under United Nations auspices of effective international civil and security presences, acting as may be decided under Chapter VII of the Charter, capable of guaranteeing the achievement of common objectives.
4. The international security presence with substantial North Atlantic Treaty Organization participation must be deployed under unified command and control and authorized to establish a safe environment for all people in Kosovo and to facilitate the safe return to their homes of all displaced persons and refugees.
5. Establishment of an interim administration for Kosovo as a part of the international civil presence under which the people of Kosovo can enjoy substantial autonomy within the Federal Republic of Yugoslavia, to be decided by the Security Council of the United Nations. The interim administration to provide transitional administration while establishing and overseeing the development of provisional democratic self-governing institutions to ensure conditions for a peaceful and normal life for all inhabitants in Kosovo.
6. After withdrawal, an agreed number of Yugoslav and Serbian personnel will be permitted to return to perform the following functions:
 - Liaison with the international civil mission and the international security presence;
 - Marking/clearing minefields;
 - Maintaining a presence at Serb patrimonial sites;
 - Maintaining a presence at key border crossings.
7. Safe and free return of all refugees and displaced persons under the supervision of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees and unimpeded access to Kosovo by humanitarian aid organizations.
8. A political process towards the establishment of an interim political framework agreement providing for substantial self-government for Kosovo, taking full account of the Rambouillet accords and the principles of sovereignty and territorial integrity of the Federal Republic of Yugoslavia and the other countries of the region, and the demilitarization of UCK. Negotiations between the parties for a settlement should not delay or disrupt the establishment of democratic self-governing institutions.
9. A comprehensive approach to the economic development and stabilization of the crisis region. This will include the implementation of a stability pact for South-Eastern Europe with broad international participation in order to further promotion of democracy, economic prosperity, stability and regional cooperation.
10. Suspension of military activity will require acceptance of the principles set forth above in addition to agreement to other, previously identified, required elements, which are specified in the footnote below.¹ A military-technical agreement will then be rapidly concluded that would, among other things, specify additional modalities, including the roles and functions of Yugoslav/Serb personnel in Kosovo:

Withdrawal

- Procedures for withdrawals, including the phased, detailed schedule and delineation of a buffer area in Serbia beyond which forces will be withdrawn;

Returning personnel

- Equipment associated with returning personnel;
- Terms of reference for their functional responsibilities;
- Timetable for their return;
- Delineation of their geographical areas of operation;
- Rules governing their relationship to the international security presence and the international civil mission.

Notes

1 Other required elements:

- A rapid and precise timetable for withdrawals, meaning, e.g., seven days to complete withdrawal and air defence weapons withdrawn outside a 25 kilometre mutual safety zone within 48 hours;
 - Return of personnel for the four functions specified above will be under the supervision of the international security presence and will be limited to a small agreed number (hundreds, not thousands);
 - Suspension of military activity will occur after the beginning of verifiable withdrawals;
- The discussion and achievement of a military-technical agreement shall not extend the previously determined time for completion of withdrawals.

HENVISNINGER OG LINKS

Der henvises til web-siden:

<http://www.bjoerna.dk>

hvor der er en række henvisninger til litteratur, film med videre. Denne side vil blive holdt a jour.

HVORFOR ER DER IKKE ET STIKORDSREGISTER?

Der er ikke noget stikordsregister fordi det tager tid at lave (som kan bruges bedre til andre formål) - men især fordi den trykte udgave ledsages af en elektronisk på CD. I den elektroniske udgave kan man søge nok så effektivt, og det gør et stikordsregister mindre påkrævet.

Jeg har bestræbt mig på at bogstavere navne der på Albansk har *cedille* med en sådan, også når den oprindelige kilde ikke har gjort det - ellers vil det være for besværligt når man skal søge elektronisk, for så skulle et navn som *Thaçi* søges to gange, først som skrevet står, siden som *Thaci*.

Når jeg skriver *Kosóva* og ikke *Kosovo*, skyldes det at det overvejende flertal (før og efter NATO's intervention) var etniske Albanere. Når jeg sætter et accenttegn over *Kosóva*, er det kun for at minde Danske læsere om hvor trykket skal ligge (*Kosóva* Albanerne bruger ikke accenttegn dér)

FORKORTELSER

Der bruges visse forkortelser for at gøre det nemmere at foretage elektroniske søgninger, for eksempel PM for Premierminister, UM for Udenrigsminister og FM for Forsvarsminister. Desuden ICTY for Tribunalen i Haag, SRSG om FN's civile Chef i *Kosóva* og så videre.

UÇK er forkortelsen for Albanernes Guerillahær i *Kosóva*.

BILLEDOVERSIGT

Gavrilo Princip føres væk	34
John F. Kennedy	42
Gode venner: Ivan Stambolic og Slobodan Milošević	45
<i>Condottiere</i> - leder af en afdeling lejesoldater	55
Berlinmuren ved Brandenburger Tor	61
Immanuel Kant	87
Ét af Kant's manuskripter	88

Friedrich Hegel under en forelæsning	89
Hugo Grotius på en husmur i Rostock	131
Carl von Clausewitz	143
Mao Zedong (i midten) på guerillakrigens tid	158
Markus Wolf	171
Lars R. Møller	178
'Danske' Leoparder	181
Gjergj Kastrioti Skanderbeg	205
Hus fra egnen omkring Kukës	224
Edward Lear (1812-1888)	225
Broen over Shkumbini ved Miraka - Librazd	226
Udsnit af en Lear-tegning fra Monastir	229
Etnografisk kort over Albanien	230
Edith Durham: Gadebillede fra Nordalbanien	232
Albansk <i>kulla</i> - tegnet af Edith Durham	235
En Albansk Jomfru - Rapsha Hoti (40) - fotograferet af Edith Durham	237
En dreng fra Kastrati - fotograferet af Edith Durham	240
Den Danske udgave af Frashëri's »Æresordet«, 1912	249
Beskrivelse fra 1915 af etnologen og geografen, professor Hans Peder Steensby	250
Sami Bey Frashëri	251
Albaner fra det Sydlige Albanien - en Tosker - i traditionel dragt	252
Johs. Østrup	254
Det Albanske Parlament (Folkeforsamlingen) vedtog i December 1979 en Straffelov	255
Anne Knudsen	260
General Pasquale Paoli	262
Napoleon's fødested i Ajaccio	263
Drab på Korsika	267
Uros Predic: »Jomfruen på Kosovo«	286
Kosóva Albanere i Vlora 1912	288
Georg Christian Holstein's stamtavle i uddrag	291
Still fra »seasons ...«	298
Still fra »seasons ...«	298
Lars Johansson	299
Peja (Pec)	303
Valgplakat fra 1997 med Vojislav Šešelj (Serbien) og Nikola Poplasen (Srpska)	307
Kosóva 1989: Parlamentet	311
Præsident Ibrahim Rugova og KFOR-Chefen, General Marcel Valentin	313
Danske F-16 tanker i luften	316

General Olaf Rye	317
Josip Tito (i hvid uniform). Yderst th: Aleksandar Rankovic	323
Daværende PM Pandeli Majko på besøg i Rom hos PM Berlusconi (2002)	338
Ranke og beslutsomme drager soldaterne gennem en idyllisk landsby	341
Kosóva 1987: Slobodan Miloševic på besøg	356
Adem Jashari.	357
Kosóva 1998: Richard Holbrooke på besøg hos UÇK	358
ICTY's chefanklager, Carla del Ponte, sammen med SRSG Hans Hækkerup	360